

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
18

Sayı / Number
Özel Sayı / Special Issue

Nisan / April 2020

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşunun 100. Yıl Dönümü
100th Anniversary of the Inauguration of the Grand National Assembly of Turkey

TBMM 100. Yıl Özel Sayısı
Special Issue of 100th Anniversary of GNAT

Manisa 2020

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIPIO”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIPIO, TEI, ASOS, İSAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE and ARASTIRMAX.

DergiPark
AKADEMİK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board
Doç. Dr. Ülviyye AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi Gülenaz SELÇUK
Dr. Öğr. Üyesi Anıl GACAR
Dr. Öğr. Üyesi Kadir ADAMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Medine YILDIZ
Arş. Gör. Ali GERİŞ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.

Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Âdem CEYHAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Claus SCHÖNIG	Frei Berlin Universität
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. F. Feryal ÇUBUKÇU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Milay KÖKTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Muammer ERBAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Muhammet BAŞ	Harvard University
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Rabia AKTAŞ	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Timo Müller	University of Texas San Antonio
	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ahmet Haluk Yüksel	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin Duran	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Göktuğ Cenk Akkaya	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Üreten	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Tepeci	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Selçuk Emsen	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Salim Gökçen	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat Başkan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç Köse	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra Özer	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Erdem Hepaktan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ercan Polat	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan Konyar	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Halim Tatlı	Bingöl Üniversitesi
Doç. Dr. İlker Kıymetli Şen	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Doç. Dr. İsmail Tokmak	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Melih Özçalık	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray Demirel Arıcı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Özge Can	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Nemutlu	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Rasim Akpınar	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan Çınar	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Sevinç Güler Özçalık	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan Aytekin	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan Nardalı	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Şevki Işıklı	Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Anıl Gacar	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aysu Uğurlar	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak Terim	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Şen	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı Cinel	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handan Güler İplikçi	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hayriye Başcı Nur	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent Vural	Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Ünsal Şaşmaz	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fikret Gelibolu	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Hanifi Van	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Aydın Başar	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Gürol Durak	Yaşar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müzeyyen Esra Atukalp	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Değirmenci	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Kiren Gürler	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sinan Çakır	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şafak Nediceyuva	İnönü Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga Şentürk	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Ömer Şimşek	Dicle Üniversitesi
Dr. Uğur Sönmezoğlu	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Victoria Bilge Yılmaz	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences
İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Performanslarının İncelenmesi: Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Üzerine Bir Araştırma	Nazlıcan Özcan Burcu Gürol	01 – 16
Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Sektörel Belirleyicileri: İller Düzeyinde 2004-2014 Yılları Arasında Ampirik Bir İnceleme	Ömer Tuğsal Doruk	17 – 30
Social Media and Crisis Management: The Case Study of Cambridge Analytica	Pelin Vardarlier Cem Zafer	31 – 44
Döviz Cinsi Krediler Bir "Döviz Riski" Azaltma Aracı Mıdır? 2003-2018 Türkiye Analizi	Hakan Eryüzlü Sertaç Hopoğlu	45 – 55
Traces of Brechtian-Theatre Theories in Caryl Churchill's Mad Forest: A Play from Romania	Hilal Kaya	56 – 65
Türkiye – Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü	Didem Şahal Çelik Sühal Şemşit	66 – 84
Economic Efficiency and Total Factor Productivity of Defense Industries in NATO and EUROZONE	Rıza Bayrak	85 – 98
Çalışanların Duygusal Sermayelerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi	Alper Tutcu Mazlum Çelik	99 – 116
Effects of Human Capital on Economic Growth in Selected Asian Countries	Nazife Özge Beşer Murat Beşer	117 – 128
Mali Bakış Açısı ile Çevresel Kirliliklerin Azaltılmasında Elektrikli Taşıtların Rolü	Mehmet Emin Kenanoğlu Timur Turgay	129 – 147
Falih Rıfkı Atay'ın Ulus Gazetesindeki Yazıları (1935-1937)	Arzu Boy Gökay Durmuş	148 – 168
Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?	Mahir Terzi Aşkın İnci Sökmen Alaca	169 – 192
Alternatif Varlık Fiyatlandırma Modelleri ve Borsa İstanbul'da Uygulama	Melih Kutlu Şeref Kalaycı	193 – 206
Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecinde Örgütsel Kabiliyetleri ve Bunların İhracat Performansına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma	Hakan Atlı Burak Kartal	207 – 234
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Düzeylerinin Analizi: Borsa İstanbul'dan Kanıtlar	Mehmet Apan	235 – 250
Exchange Rate Volatility and Comparative Interest Rates: The Determinants of Capital Flows and Resident Dollarization in Turkey	Tuna Can Güleç	251 – 259
Affective Socioeconomic Factors on Suicide in Turkey: An Econometric Analysis	Z. Cansu Varol Kadir Karagöz	260 – 280
Sensory or Extra-Sensory Input? A Study on the Experiential Nature of Source Concepts of Metaphors	Yeliz Demir	281 – 294
Finansal Okuryazarlık Düzeyi ile Sosyal Ağların Etkileşimi Üzerine Ampirik Bir Uygulama	Özlem Ergüt, Ceren Camkıran A. Mete Çilingirtürk	295 – 307
Sanal Gerçeklik Oyunlarındaki Mekân Algısı: PUBG Oyunu Örneği	Seher Özkazanç Tuğçe Esentürk	308 – 320
Nomofobi, Netlessfobi ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Sporcu Genç Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma	Kadir Yıldız, Dilara Kurnaz Ali Murat Kırık	321 – 338
E-Öğrenme Ortamlarında Oyunlaştırma Kullanımının Öğrenenlerin Akademik Başarısına ve Derse Katılım Durumuna Etkisinin İncelenmesi	Yeliz Tunga Mustafa Murat İnceoğlu	339 – 356
Öğretmen Adaylarının Atanamama Kaygılarının Umutsuzluk Düzeyleri ile Cinsiyet ve Okul Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi	Şehmus Süner Menekşe Eskici	357 – 372
21. Yüzyılda Türkiye'nin Bilim İletişimi Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma	Şebnem Özdemir Dilara Nergishan Koçer	373 – 392
Kar Amacı Olmayan İşletmelerde Entegre Raporlama ve Bir Örnek Olay	Anıl Gacar	393 – 403
Hadımların Pers Saray Yaşamındaki Yeri	Serap Özkan Kılıç	404 – 416
Kültürel Değerler, Psikolojik Sermaye ve Kariyer Uyum Yeteneği İlişkinine Dair Bir Saha Araştırması	Mehmet Ali Taş Ali Murat Alparslan	417 – 440

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Performanslarının İncelenmesi: Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Üzerine Bir Araştırma ^a

Nazlıcan Özcan^b, Dr. Burcu Gürol^c

Özet

GYO'larla ilgili olarak yapılan bu çalışmanın amacı, 2013-2017 yılları arasında Türkiye'de borsada işlem gören GYO'ların finansal performanslarının ölçülmesidir. Ölçüm TOPSIS yöntemi ile yapılmıştır. TOPSIS gereği belirlenen değerlerin ağırlıklandırılmasında ise AHP yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışma sonunda incelenen yıllarda sektörün ve sektörde yer alan ortaklıkların performans sıralamaları elde edilmiştir. Sonuçlar irdelendiğinde, borç oranları düşük, özkaynakla finanse edilen ya da devamlı sermaye tutarı ve gayrimenkul portföy mevcudu yüksek olan GYO'ların performans sıralamasında üst sıralarda yer aldıkları görülmektedir. Bununla beraber halka arz oldukları yıllarda, halka arzın getirdiği portföy kısıtlamaları altında daha az riskli işlem yapmaları GYO'ların bilançolarına olumlu yansıdığı görülmektedir. Ayrıca konut projelerinin bitip satışa sunulması sonucu net kâr ve net satış rakamları yükselen GYO şirketlerinin de performans sıralamasında yükselişe geçtiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Finansal Analiz
Gayrimenkul Yatırım
Ortaklıkları
Performans
TOPSIS
AHS

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.10.2018
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.468166

Investigation of the Performance of Real Estate Investment Trusts: A Research on Real Estate Investment Trust in Turkey

Abstract

The aim of this study regarding the REIT, between the years 2013-2017 is to measure the financial performance of publicly traded REITs in Turkey. Measurement was done by TOPSIS method. AHP method was used to weight the values determined according to TOPSIS. At the end of the study, the performance rankings of the sector and partnerships in the sector were obtained. When the results are analyzed, it can be seen that GYOs, which have low debt ratios, shareholders' equity or continued capital and real estate portfolio, are at the top of the performance ranking. However, in the years when they were offered to the public, it was observed that the less risky transactions under the portfolio restrictions introduced by the public offerings positively reflected the balance sheets of REITs. In addition, as a result of the completion of the housing projects, net profit and net sales figures have increased in the ranking of the performance of the rising REIT companies

Keywords

Financial Analysis
Real Estate Investment Trust
Performance
TOPSIS
AHS

About Article

Received: 08.10.2018
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.468166

^a Çalışma Nazlıcan Özcan tarafından Dr. Burcu Gürol danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak sunulmuş ve sonrasında makale haline getirilmiştir.

^b İletişim Yazarı: nazlicanozcan@outlook.com

^c Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi, Ankara, ORCID ID: 0000-0001-9974-2351

Giriş

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO), en genel ifadeyle portföylerinde gayrimenkul bulunduran, onları işleten veya finanse eden kuruluşlardır. Her ülkede farklı kuruluş şartları ve mevzuat hükümlerine tabi olsalar bile, temel amaçları küçük tasarruf sahiplerini bir araya getirerek büyük gayrimenkul projelerine yatırım yapmalarını sağlamaktır. Bu sayede kendileri de büyük projeler için finans sorununa çözüm bulur ve birçok vergi avantajından yararlanırlar.

GYO'ların dünyada ilk örnekleri 1960'lı yıllarda Amerika'da görülmüştür. Türkiye'de ise 1992 yılında Sermaye Piyasası tarafından hazırlanan tebliğ ile faaliyete başlamışlardır. 1997 yılı sonrası sayıları ve hacimleri artan bu ortaklıkların yıllara göre gelişimleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de GYO'ların Yıllara Göre Gelişimi

Yıllar	GYO Sayısı	Piyasa Değeri
1997	2	15.000
1998	5	37.519
1999	8	421.023
2000	8	313.307
2001	8	475.975
2002	9	338.714
2003	9	543.092
2004	9	1.445.753
2005	9	2.489.225
2006	11	2.081.671
2007	13	3.189.974
2008	14	3.045.946
2009	14	2.853.765
2010	21	11.062.318
2011	23	11.708.492
2012	25	15.781.822
2013	30	18.632.452
2014	31	21.981.323
2015	31	21.279.729
2016	31	24.961.535
2017	31	26.924.062

Kaynak: SPK Aylık İstatistik Bülteni

Gelişen inşaat sektörüyle birlikte değerleri artan GYO'lar, yatırımcılara alternatif bir yatırım aracı haline gelmektedir. Türkiye'de GYO'lar sürekli olarak Sermaye Piyasası Kurumu'nun denetimi altında oldukları için de şeffaf ve güvenilir kuruluşlar olarak görülmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de 2013-2017 yılları arasında BİST'de faaliyet gösteren GYO'ların 5 yıllık performansı incelenmiştir. Belirlenen finansal oranlar çerçevesinde, hem sektör bazında hem de yıllar itibariyle performansları sıralanmıştır.

Literatür Taraması

Yapılan literatür çalışması sonucunda konuya ilişkin ulaşılan akademik çalışmaların yazar, yayın yılı, incelenen konu, kapsadığı ülke, analiz yöntemi ve temel bulguları aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Konuya İlişkin Literatürde Yer Alan Çalışmalar

Yazar	Tarih	İncelenen Ana Konu/ Çalışmanın Yapıldığı Ülke	Çalışmada Kullanılan Analiz Yöntemi	Temel Bulgular
Hayta	2009	İMKB'de Faaliyet Gösteren GYO'ların Performansının Değerlendirilmesi/Türkiye	Tek Değişkenli Model Olan SVFM, İki Değişkenli Modeller ve Üç Değişkenli Model Olan Fama Ve French'in Üç Faktör Modeli	Analiz Yapılan Dönemde Başarılı Performans Göstermedikleri Saptanmıştır.
Güven	2006	İMKB'de Faaliyet Gösteren GYO'ların Hisse Senetlerinin Verimi/Türkiye	Çok Değişkenli Regresyon Analizi	Regresyon Analizinin Sonucunda GYO'ların Borsanın Genelile Anlamlı Ve Olumlu Bir İlişki Olduğu Belirlenmiştir.
Kırdök	2012	Türkiye'de Faaliyet Gösteren GYO'ların Makroekonomik Değişkenler Ve Getirileri Arasındaki İlişki/ Türkiye	Vektör Otoregresiv Model, Varyans Dağılımı, Etki-Tepki Analizi	Etki-Tepki Analizi Sonucunda Getirilerle Negatif İlişki Olduğu Saptanmıştır. Makroekonomik Değişkenler, GYO'larda Toplam Varyasyonun Neredeyse Yarısını Açıklamıştır.
Özcan	2013	BIST'de Faaliyet Gösteren GYO'ların Performanslarının Ölçülmesi/Türkiye	Balanced Scorecard Ölçüm Modeli	GYO'ların Yatırım Açısından Riskli Bir Finansal Araç Olduğu Saptanmıştır.
Hasanova	2015	GYO'larda Değerleme Yöntemleri Ve Performans Analizi/Türkiye	Veri Zarflama Analizi	Sektörde Ortaya Çıkan Fırsatların Değişken Olduğu ve GYO'ların Sürekli Aynı Performansı Gösteremedikleri Ortaya Çıkmıştır.
Çelik	2016	Portföy Yatırım Stratejilerinin GYO'ların Piyasa Performansı Üzerindeki Etkisi /Türkiye	Farklı Performans Ölçüm Yöntemleri (Sharpe, M2 Ölçütü, Sortino Oranı, Treynor Endeksi, T2 Ölçütü, Jensen Endeksi)	GYO'lar Performans Ölçüm Yöntemlerine Göre Başarılı Değildir.

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Performanslarının İncelenmesi: Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Üzerine Bir Araştırma

Aytekin Ve Kahraman	2015	XGMYO Şirketlerin Finansal Etkinliklerinin Değerlendirilmesi/Türkiye	Veri Zarflama Analizi Yöntemi, Süper Aylak Tabanlı Model	GYO'ların Varlık ve Kaynaklarını Finansal Açıdan Optimum Kaynak Düzeyinde Kullanamadıkları Saptanmıştır.
Uyar	2009	GYO'ların Türk Hukuku'ndaki Yeri/Türkiye	Genel Değerlendirme	GYO'ların Kanunla Düzenlenmesi Gerekliği, Vergi Muafiyeti ve Temettü Politikasında Yasal Değişiklikler Yapılması Gerekliği Belirtilmiştir.
Çıkalı	2010	Türkiye'de Gyrimenkul Sektörü Ve GYO'lar/ Türkiye	Genel Değerlendirme	Sürdürülebilir Finansman Sisteminin Oluşturulması Gerekliği Belirtilmiştir.
Şahin	2014	BİST'de Faaliyet Gösteren GYO'ların Firmaya Özgü Değişkenlerinin Makroekonomik Göstergelerle İlişkisi/Türkiye	Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi	İMKB 100, TÜFE Ve GYO Endeksi Arasında Herhangi Bir Nedensellik İlişkisine Rastlanmamıştır.
Turnacıgil	2012	GYO'lar ve İMKB'deki Gelirleri Üzerine İnceleme/ Türkiye	Sermaya Varlıkları Fiyatlama Modeli, Vektör Otoregresif Model	İMKB 100, TÜFE ve GYO Endeksi Arasında Herhangi Bir Nedensellik İlişkisine Rastlanmamıştır.
Şarkaya	2007	GYO'ların Türkiye'ye İlişkin Sektör Analizi/Türkiye	Genel Değerlendirme	Türkiye'deki GYO Piyasasının Küçük Fakat Gelişme Potansiyeli Yüksek Bir Yapıya Sahip Olduğu Belirtilmiştir.
Yılmaz Ve İçten	2016	BİST'de İşlem Gören GYO'ların Nakit Odaklı Performansı/ Türkiye	TOPSIS	Nakit Yaratma Gücünün 2009 Yılında En Üst Seviyesine Ulaştığı, 2010 Yılından Başlayarak Azaldığı, 2015 Yılından Sonra İse Tekrar Bir Toparlanma Eğilimine Olduğu Saptanmıştır
Deran, Sarıay ve Savaş	2013	İMKB'de Faaliyet Gösteren Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları ile GYO'ların Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi/ Türkiye	Bağımsız Örneklem T Test ve Mann-Whitney U Test	2009 Yılında Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığının Aktif ve Sermaye Kârlılığının Yüksek Olduğu Belirlenmiş, Hisse Senedi Başına Kâr ve Piyasa Değeri/Defter Değeri Açısından Anlamlı Bir Farklılık Saptanmamıştır.

İslamoğlu, Apan ve Öznel	2015	BİST'de İşlem Gören GYO'ların Finansal Performansının Değerlendirilmesi/ Türkiye	TOPSIS, Ölçütlü Verme	Çok Karar	Araştırma Yapılan Dönemler Arasında BİST'de Faaliyet Gösteren GYO'lar Finansal Performanslarına Göre Sıralanmıştır.
Ooi, Ong ve Li	2008	GYO'ların Finansal Analizi / Singapur	Çok Değişkenli Regresyon Analizi		GYO'ların Sermaye Yapısını Uzun Vadeli Borçlandırmaya Yönlendirdiği Saptanmıştır.
Yıldırım	2008	GYO'ların Sermaye Yapısı/ Türkiye	Tobit ve Panel Veri Regresyon		Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki GYO'ların Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörler, Türkiye'deki GYO'ları Da Etkilemektedir.
Lewis, Springer Ve Anderson	2003	GYO'ların Etkinlikleri/ Amerika	VZA Modeli ve Bayesyen Stokastik Sınır Modeli		GYO'ların Maliyet Performansları Borç Kullanımı ve Yönetimi Etkilediği Saptanmıştır.
Erdoğan, Kararımak ve Karamaşa	2016	BİST'de Faaliyet Gösteren GYO'ların Finansal Performansının Analizi/ Türkiye	Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci, TOPSİS ve VİKOR		Araştırma Yapılan Dönemler Arasında BİST'de Faaliyet Gösteren GYO'lar Finansal Performanslarına Göre Sıralanmıştır.

Yapılan literatür taraması sonucunda araştırmada kullanılan finansal oranlarla şirketlerin performans sıralamasının ilk defa yapılacağı görülmektedir. Ayrıca sıralama verildikten sonra şirketlerin hangi oranlardan etkilendiği de çalışma sonucunda irdelenecektir.

Araştırma

Verilerin Toplanması

Çalışmada, 2013-2017 yılları arasında faaliyet gösteren GYO'ların Kamuyu Aydınlatma Platformu'nda yayınlanan finansal tablolarındaki verilerle aşağıda yer alan finansal oranlar hesaplanmış ve bu oranlar çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir.

Çalışmada kullanılan finansal oranların seçimi, uzman görüşü alınarak yapılmıştır. Belirlenen oranların TOPSIS analizinin gereği olarak minimum mu yoksa maksimum mu seviyede çalışmaya etki etmesi gerektiği belirlenirken de uzman görüşünden yararlanılmıştır. Belirlenen oranlar, performans etkileri ve ne ifade ettikleri **Tablo 3**'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kriter Olarak Kullanılan Finansal Oranlar

Çalışmada Kullanılan Finansal Oranlar	Performans Etkisi	Finansal Orana İlişkin Açıklama
STOKLAR/DÖNEN VARLIKLAR	maksimum	Likidite oranları içerisinde yer alan bu oran, işletmenin dönen varlıkları içerisindeki stok payını gösterir. Bu oranı işletmenin yer aldığı sektöre ve sektör ortalamalarına göre değerlendirmek gerekir. GYO'ların stoklarında gayrimenkuller yer aldığından bu oranın yüksek olması beklenmektedir.
FİNANSAL KALDIRAÇ= YÜKÜMLÜLÜKLER/ TOPLAM VARLIKLAR	minimum	Bu oran bir işletmede, kaynakların ne kadarının yabancı kaynaklardan oluştuğunu gösterir. Yükümlülükler, kısa vadeli borç ve uzun vadeli borç toplamıdır. Oranın yüksek çıkması, işletmenin yüksek miktarda borçlu olduğunu dolayısıyla da riskli olduğunu gösterir.
BORÇ-ÖZ SERMAYE ORANI= YÜKÜMLÜLÜKLER/ ÖZKAYNAK	minimum	Bu oran, işletmenin borcuna karşılık ne kadar özkaynağı bulunduğunu gösterir. Oran yükseldikçe işletme üzerindeki borç baskısı artmaktadır.
KISA VADELİ BORÇ/TOPLAM VARLIKLAR	minimum	Kısa vadeli borçların toplam varlıklara oranı, bir işletmenin varlıklarının ne kadarının kısa vadeli borçla finanse edildiğini gösterir.
ÖZKAYNAK/VARLIKLAR	maksimum	Bu oran, bir işletmenin varlıklarının ne kadarının özkaynak ile finanse edildiğini gösterir. Bu oran ne kadar yüksek ise işletme o kadar tedbirli bir borçlanma içine girmiş, özkaynakla finans yöntemini tercih etmiş demektir.
VARLIK DEVİR HIZI= NET SATIŞLAR/TOPLAM VARLIKLAR	maksimum	Bu oran işletmenin mevcut varlıkları ile ne kadar satış gerçekleştirdiğini gösterir.

ÖZKAYNAK DEVİR HIZI=NET SATIŞLAR/ÖZKAYNAK	maksimum	Bu oran, bir işletmede öz kaynakların ne kadarı kadar satış hacmi yakalayabildiğini göstermektedir.
VARLIK GETİRİŞİ=NET KÂR/TOPLAM VARLIKLAR	maksimum	Bir şirketin varlıklarının ne kadar kâr yarattığını gösteren orandır.
ÖZKAYNAK GETİRİŞİ=NET KAR/ÖZKAYNAK	maksimum	Bir işletmenin mevcut özkaynaklarının ne kadarı kadar kâr elde ettiğini gösteren orandır.
DEVAMLİ SERMAYE/KISA VADELİ YABANCI KAYNAK	maksimum	Devamlı sermaye, özkaynak ile uzun vadeli yabancı kaynak toplamıdır. Devamlı sermaye, bir işletmenin varlıklarını fonlarken kullandığı kaynakların niteliğini gösterir. Devamlı sermayenin yüksek oluşu işletmenin kısa vadede kaynak bulmak gibi bir zorluğa düşmediği şeklinde yorumlanır.
TOPLAM GAYRİMENKUL PORTFÖYÜ/TOPLAM VARLIKLAR	maksimum	GYO'ların temel konuları gayrimenkul olduğu için mali tabloları değerlendirilirken toplam gayrimenkul portföyü büyüklükleri önem arz etmektedir. GYO'ların varlıkları içerisinde toplam gayrimenkulleri ne kadar fazla ise kaynaklarını o derecede amaçlarına uygun şekilde değerlendirdikleri görülür.

Araştırma Yöntemi

Araştırmada GYO'ların finansal performanslarını değerlendirmek için TOPSIS çok kriterli karar verme yöntemi kullanılmıştır. 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından geliştirilen TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution), karar verme sürecinde alternatifler arasında en iyi seçimin yapılmasına olanak tanıyan bir yöntemdir (Yıldırım ve Önder,2015:133).

TOPSIS yönteminde belirlenen kriterlerin ağırlıklandırılmasında temel olarak 3 yöntem kullanılır. Bu yöntemler: eşit ağırlıklandırma, oran yöntemine göre ağırlıklandırma ve Analitik Hiyerarşi Süresi (AHS) ile ağırlıklandırma. 3 yöntem içerisinde AHS yöntemi ile ağırlıklandırma akademik çalışmalar için önerilen ve sıklıkla kullanılan yöntemdir. AHS yönteminde yapılan ağırlıklandırmanın temelinin, konu hakkında uzman olan kişilere yapılan anketler sonucu elde edilen oranlar oluşturmaktadır.

AHS, 1970 yılında Thomas L. Saaty tarafından karmaşık ve çok kriterli karar verme süreçlerini çözüme kavuşturmak amacıyla bulunan bir yöntemdir. Yöntemde tüm kriterler için uzman

görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır. Saaty 1-9 ölçeği ile kriterleri ve alt kriterleri belli olarak hazırlanmış anket uzmanlara yapılır ve karar alternatiflerinin öncelik sırası elde edilir. Çalışmanın analiz yöntemi olan TOPSIS, 6 adımlık bir süreçtir ve yöntemde aşağıdaki adımlar uygulanır.

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisinin satırları kriterlerden (j), sütunlarını ise alternatiflerden (i) oluşmaktadır. Bu alternatifler, karar verme sürecini etkileyen değerlendirme kriterleridir. A_{ij} Karar matrisi aşağıdaki gibi gösterilir: (Rao,2008:444).

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Normalleştirilmiş Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Karar matrisi oluşturduktan sonra normalizasyon işlemi uygulanarak değerler arasındaki büyük farklılıkların sonuçları yanlış yönde etkilemesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Aşağıdaki formül yardımıyla normalleştirilmiş karar matrisi (R) oluşturulur (Mahmoodzadeh ve diğerleri,2007:138).

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

R matrisi aşağıdaki gibi elde edilir:

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 3: Ağırlıklı Normalleştirilmiş Karar Matrisinin (V) Oluşturulması

Daha önce de belirttiği gibi ağırlıklandırmada kullanılacak üç yöntem vardır. Bunlar; eşit ağırlıklandırma, oran yöntemiyle ağırlıklandırma ve AHS yöntemidir.

Eşit ağırlıklandırma yönteminde ilk adım matriste 1 sayısı kriterler sayısına bölünerek her bir kriter için ağırlık bulunur.

Oran yöntemine göre ağırlıklandırmada ise her bir kriterin kendi içindeki ağırlıklarının toplamı alınarak, bütün toplamına bölünür. Böylece her kriter için farklı ağırlıklar elde edilir. Çalışmada kullanılan AHS yönteminde ise çalışma konusunda uzman kişilere uygulanan anketler sonucunda elde edilen ağırlıklar kullanılır.

Her bir kriter için ağırlık bulunduktan sonra, normalize matrisin sütunlarında yer alan değerler (Rij) ilgili oldukları ağırlık ile çarpılarak Vij matrisi elde edilir.

V matrisi aşağıda gösterilmiştir:

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

Adım 4: İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması

Yapılan araştırma ve kullanılan kriterlere göre matriste yer alan her bir kriter için maksimum ya da minimum düzeyde mi olması konusunda karar verilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki formülde J maksimizasyon yani ideal çözüm aralığını verirken, J' ise minimizasyon negatif ideal çözüm değerini verir (Yurdakul ve İç, 2005: 4613).

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J' \right) \right\}$$

Adım 5: Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

İdeal ve negatif çözüm noktaları belirlendikten sonra matriste yer alan alternatiflerin (J) ideal çözümden uzaklığını (S_i^*) formülü verirken; negatif ideal çözümden uzaklığını ise (S_i^-) formülünü kullanarak elde ederiz (Mahmoodzadeh vd., 2007:139)

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

Adım 6: İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Son aşama olarak ideal ve negatif çözüm aralığından elde edilen değerler aşağıdaki formülden yararlanılarak ideal çözüme göreli yakınlık (C_i^*) bulunur (Olson, 2004:2). Bu aralığın $0 \leq C_i^* \leq 1$ arasında olması beklenir. Bu değer 1'e ne kadar yakınsa o kadar ideal çözüme yakın olarak yorumlanırken, 0'a yakınlığı ise negatif ideal çözüme yakınlığı olarak yorumlanır.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

Çalışmada kullanılan ağırlıklandırma yöntemi olan AHS yönteminde kullanılan problemlerin çözüm aşamaları aşağıdaki gibidir.

Adım 1: Karar Verme Probleminin Tanımlanması

İlk aşamada karar sürecini etkileyen tüm faktörler kullanılarak anket hazırlanır ve uzman kişilerin görüşü alınır. Hazırlanan ankette karar noktalarının sayısı m, karar noktalarını etkileyen faktörler ise n kabul edilir.

Adım 2: Faktörler Arası Karşılaştırma Matrisi Oluşturma

İkinci adımda karşılaştırma matrisi elde oluşturulur. Bu karşılaştırma matrisi oluşturulurken kriterlerin, **Tablo 4**'te gösterilen, önem dereceleri esas alınır. Karşılıklı iki kriter önem dereceleri tablosundaki değerlere göre değerlendirilir.

Tablo 4. Karşılaştırmalarda Kullanılan Önem Derecesi Tablosu

Önem Derecesi	Değer Tanımları
1.	Eşit Derecede Önemli
3.	Orta Derecede Önemli
5.	Kuvvetli Derecede Önemli
7.	Çok Kuvvetli Derecede Önemli
9.	Mutlak Derecede Önemli
2,4,6,8	Ara Değerler

Kaynak: (Yıldırım & Önder, 2015)

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

Matris oluşturulurken dikkat edilmesi gereken nokta, matrisin köşegeni üzerindeki değerler kendisi ile ilgili faktör ile karşılaştırıldığında ($i=j$ durumunda) 1 değerini alması gerekir. Köşegen altında kalan diğer değerlerin faktörlerle karşılaştırılmasını bulmak için aşağıdaki formülden yararlanılır.

$$a_{ji} = \frac{1}{a_{ij}}$$

Adım 3: Öncelik Vektörü Elde Edilmesi

Karşılaştırma matrisini elde ettikten sonra uygulanan diğer adım özvektör hesaplamasıdır. Özvektör, matriste yer alan her bir faktörün diğer bir faktöre göre önemini vermektedir.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$$
$$w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n}$$

Matriste yer alan her bir kriterin yüzde önem dağılımlarını belirlemek gerekmektedir. Bu adımda $W = [w_i]_{n \times 1}$ şeklinde bir sütun vektörü hesaplandıktan sonra bu değerlerden oluşan matrisin satır elemanlarının aritmetik ortalaması alınır. (Supçiller ve Çapraz,2011:8).

Adım 4. Tutarlılık Hesaplanması

Amaç, karşılaştırma yapılırken tutarlı olup olmadığının ölçülmesidir. Değerin 0,1'in altında olması istenir. Elde edilen değer sıfıra ne kadar yakında sonucun o kadar tutarlı olduğunu gösterir. Karşılaştırma matrisinin tutarlılığını hesaplamak için aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

$$CR = \frac{CI}{RI}$$

Yukarıda formülde yer alan CR, faktör sayısı ile Temel Değer (E) adı verilen (λ) bir katsayının karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Sonraki adım ise Tutarlılık Göstergesi (CI) hesaplamaktır.

$$E_i = \frac{d_i}{w_i} \quad i=1,2,\dots,n$$

$$\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n E_i}{n}$$

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1}$$

Bulunan CI değeri, *Random Gösterge (RI)* olarak adlandırılan ve Tablo 5' de gösterilen değerler kullanılarak kaç kriter kullanılmışsa tabloda karşılık gelen değere bölünerek CR elde edilir.

Tablo 5. Farklı Akademisyenlerin Önerdikleri RI Değerleri

	Oak Ridge 100	Wharton 500	Golden Wang 1000	Lane, Verdini 2500	Forman	Noble 500	Tumala, Wan	Aguaron et al. 100000	Alonso, Lamata 100000
3	0,382	0,58	0,5799	0,52	0,5233	0,49	0,500	0,525	0,5245
4	0,946	0,9	0,8921	0,87	0,886	0,82	0,834	0,882	0,8815
5	1,22	1,12	1,1159	1,1	1,1098	1,03	1,046	1,115	1,1086
6	1,032	1,24	1,2358	1,25	1,2539	1,16	1,178	1,252	1,2479
7	1,468	1,32	1,3322	1,34	1,3451	1,25	1,267	1,341	1,3417
8	1,402	1,41	1,3952	1,4		1,31	1,326	1,404	1,4056
9	1,35	1,45	1,4537	1,45		1,36	1,369	1,452	1,4499
10	1,464	1,49	1,4882	1,49		1,39	1,406	1,484	1,4854
11	1,576	1,51	1,5117			1,42	1,433	1,513	1,5141
12	1,476		1,5356	1,54		1,44	1,456	1,535	1,5365
13	1,564		1,5571			1,46	1,474	1,555	1,551
14	1,568		1,5714	1,57		1,48	1,491	1,57	1,5713
15	1,568		1,5831			1,49	1,501	1,583	1,5838

Kaynak (Yıldırım & Önder, 2015)

Adım 5: Karar Noktalarındaki Sonuç Dağılımının Bulunması

Karar matrisi ile öncelikler vektörünün çarpımı ile elde edilen sütun vektörü karar noktalarının yüzde dağılımını verir.

Bulgular

Çalışma sonucunda sektörün ve ilgili yıllarda sektörde faaliyette bulunan GYO'ların yıllara göre performans sıralamalarına ulaşılmıştır. **Tablo 6'**da incelenen yıllarda sektörün performans sıralaması gösterilmiştir.

Tablo 6. İncelenen Yıllarda Sektörün Performans Sıralaması

YILLAR	SEKTÖRÜN PERFORMANS SIRALAMASI
2013	2
2014	1
2015	5
2016	4
2017	3

Tablo 6'da görüldüğü üzere, incelenen yıllarda sektörün en yüksek performans düzeyine ulaştığı yıl 2014 yılıdır. 2014 yılının performansının sırasıyla 2013 yılı, 2017 yılı, 2016 yılı ve 2015 yılı takip etmektedir.

Ortaklık bazında yapılan çalışma sonucunda GYO ların yıllara göre performans sıralamaları ise Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. GYO Şirketlerinin Yıllara Göre Performans Sıralamasındaki Yerleri

GYO Şirketleri	2013	2014	2015	2016	2017
Akfen GYO	16	19	12	23	29
Akiş GYO	21	21	21	18	18
Akmerkez GYO	9	10	10	8	13
Alarko GYO	6	6	5	2	2
Ata GYO	8	11	26	24	4
Atakule GYO	4	4	6	6	5
Avrasya GYO	3	13	8	5	11
Deniz GYO	10	5	7	1	6
Doğuş GYO	11	12	11	10	7
Emlak Konut GYO	20	25	25	26	21
Halk GYO	15	15	9	13	15
İdealist GYO	1	8	2	25	22
İş GYO	17	9	17	9	19
Kiler GYO	24	27	20	27	25
Körfez GYO	28	1	28	20	10
Martı GYO	22	28	18	14	17
Mistral GYO				30	12
Nurol GYO	31	31	31	31	31
Özak GYO	23	26	16	17	16

Özderici GYO	18	22	19	19	20
Panora GYO	2	3	3	7	1
Peker GYO					26
Pera GYO	13	17	15	15	23
Reysaş GYO	19	18	22	16	27
Saf GYO	30	14	14	12	
Servet GYO	12	16	13	11	8
Sinpaş GYO	25	24	24	28	28
Torunlar GYO	26	23	23	22	24
TSKB GYO	14	20	27	29	30
Vakıf GYO	5	2	1	3	14
Yapı Kredi Koray GYO	27	29	29	21	9
Yeni Gimat GYO	7	7	4	4	3
Yeşil GYO	29	30	30	32	32

Sonuç ve Öneriler

Çalışmada TOPSIS yöntemi ile 2013-2017 yılları arasında BIST'de faaliyet gösteren GYO'ların finansal performansları sektör ve yıl bazında incelenmiştir. Çalışmada, akademik çalışmalarda subjektif yaklaşımı ortadan kaldırdığı için sıklıkla kullanılan AHS yöntemi ile ağırlıklandırma yapılmıştır. 11 finansal oranın kriter olarak belirlenmesi sonrasında yapılan analizler sonucunda her üç yönteme göre de incelenen yıllar içerisinde sektörün en başarılı olduğu yılın 2014 yılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şirket bazında yapılan analiz sonucunda ise 2013 yılında İdealist GYO en yüksek performansa sahip şirket olmuştur. Sonucun nedenleri irdelendiğinde, şirket varlıklarının yüksek oranla özkaynak ile finanse edildiği görülmektedir. İkinci sırada ise halka arz olduğu yıl başarılı performans sergileyen Panora GYO vardır. İlk beş sıraya bakıldığında performanslarında etkili olan oranının özkaynaklar/varlıklar oranı olduğu dikkat çekmektedir. Performans sıralamasında üst sıralarda yer alan şirketler, özkaynak ve devamlı sermaye oranlarını yüksek tutarak, kısa vadeli borçlarını en az seviyede tutmuşlardır. Bu durumda bilançolarına olumlu yansımıştır. Son sırada yer alan Nurol GYO'da ise durum tam tersidir. Stokları ve toplam gayrimenkul portföyü yüksek olmasına rağmen şirketin yüksek borç altında olması alt sıralarda yer almasına neden olmuştur.

2014 yılı sıralamaları incelendiğinde ilk halka arzını gerçekleştiren Körfez GYO'nun birinci sırada olduğu görülmektedir. Önceki yıl beşinci sırada yer alan Vakıf GYO, aktif büyüklüğünde ve net kârında sağladığı artış sonucu ikinci sıraya yükselmiştir. Panora GYO üçüncü sırada yer alırken, Atakule GYO dördüncü, Deniz GYO ise beşinci sıradadır. Son sırada ise Nurol GYO bulunmaktadır.

2015 yılında ise Vakıf GYO performansını artırarak birinci sıraya yerleşmiştir. İdealist GYO tekrar yükselişe geçerek ikinci, Panora GYO üçüncü, Yeni Gimat GYO dördüncü, Alarko GYO

ise beşinci sırada yer almışlardır. İlk beş sıranın finansal performansları incelendiğinde; kısa vadeli borçlarının düşük olduğu, satış rakamlarının artması sonucu net kârlarının yükseldiğini görmekteyiz. Son sıralarda ise daha önceki yıllardaki sonuçlarda olduğu gibi Nurol GYO ve Yeşil GYO'yu görmekteyiz. Yeşil GYO'da yüksek finansal kaldıraç nedeniyle son sıralarda yer almıştır.

2016 yılına bakıldığında varlık ve özkaynak getirisindeki artış, devamlı sermaye/kvyk oranındaki hızlı yükselişle birinci sırada Deniz GYO'nun ilk sıraya yükseldiği görülmektedir. İkinci sırada Alarko GYO, üçüncü sırada Vakıf GYO yer alırken; Yeni Gimat GYO dördüncü sıradaki yerini korumuş, beşinci sıraya ise Avrasya GYO yükselmiştir. Sıralamalarda dikkat çeken noktalardan biri İdealist GYO ve Körfez GYO'nun önceki performanslarına oranla alt sıralara düştüğü görülmektedir. Bu durumun nedeni, finansal oranlarına yansıyan artan borç yüküdür.

2017 yılı ilk beş sırada önceki yıllarda da başarılı performans sergileyen şirketler yer almaktadır. Bunlar sırasıyla; Panorama GYO, Alarko GYO, Yeni Gimat GYO, Ata GYO ve Atakule GYO'dur. Bu sıralamada önceki yıllara göre performansını artırarak ilk beşe yükselen Ata GYO'dur.

Yapılan bu çalışma kapsamında borç oranları düşük, özkaynakla finanse edilen GYO'ların performans sıralamasında üst sıralarda yer aldıkları görülmektedir. GYO'ların temeli gayrimenkuller olduğu için varlıklarının içerisinde toplam gayrimenkul portföyü fazla olan GYO'lar başarılı performans sonuçları elde etmektedirler. Halka arz oldukları yıllarda, halka arzın getirdiği portföy kısıtlamaları altında daha az riskli işlem yapmaları GYO'ların bilançolarına olumlu yansımaktadır. Örneğin, Körfez GYO ilk halka arzını gerçekleştirdiği 2014 yılı onu ilk sıraya taşıırken diğer yıllarda aynı performansı gösterememiştir. Panorama GYO ise halka arz olduğu yıl ikinci sırada sektöre giriş yapmış diğer yıllarda da başarılı performans sergilemiştir. 2016 yılında dönüşüm için başvuru yapan Mistral GYO sektöre 30. sıradan giriş yapmış, 2017 yılında halka arzını gerçekleştirdikten sonra 12. sıraya yükselmiştir. Ayrıca konut projelerinin bitip satışa sunulması sonucu net kâr ve net satış rakamları yükselen GYO şirketlerinin de performans sıralamasında yükselişe geçtiği görülmektedir. Performanslarında en etkili olan diğer bir oran ise devamlı sermaye/kvyk oranıdır. Bu oranın yüksek olması işletmenin kısa vadede kaynak bulmada zorlanmayacağını gösterdiği için performanslarının yükselmesinde etkili olmuştur.

2013-2017 yılları arasında yapılan hesaplamaların sonucunda başarılı ve istikrarlı finansal performans sergileyen şirketler; Panorama GYO, Alarko GYO, Vakıf GYO, Yeni Gimat GYO ve Atakule GYO'dur. Nurol GYO ve Yeşil GYO ise son sıralardaki yerlerini korumuşlardır.

Elde edilen sonuçlar yüksek performans hedefleyen GYO'lar için güçlü özkaynak yapısının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Projelerin hazırlıkları süresinde güçlü özkaynak yapısına sahip GYO'lar özkaynakları ile projeler için gereken finansmanı sağlamakta ve projelerin tamamlanması ve satışı sürecinde borçlanma kaynaklı finansman giderleri olmadığı ya da düşük seviyelerde olduğundan yüksek kârlılık oranları ile performanslarını artırmaktadırlar.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Nazlıcan Özcan tarafından, Dr.Öğr.Üyesi Burcu Gürol danışmanlığında Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Adem Çelik, 2016, Portföy Yatırım Stratejilerinin Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Piyasa Performansı Üzerindeki Etkisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ali Deran, M. A. İbrahim Sarıay, İncilay Savaş, İMKB' de İşlem Gören Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), Elazığ, 2013, 195-203.
- Aliye Ayça Supciller, Ozan Çapraz, AHP-TOPSIS Yöntemine Dayalı Tedarikçi Seçimi Uygulaması, Ekonometri ve İstatistik, (13), 2011, 1-22.
- Bahadır Fatih Yıldırım, Emrah Önder, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri. Bursa: 2015.
- Burak Yıldırım, The Capital Structure of Real Estate Investment Trusts , ODTU Uygulamalı Matematik Enstitüsü: Ankara, 2008.
- Cansu Şarkaya, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Üzerine bir İnceleme ve Türkiye'ye İlişkin Sektör Analizi. Sosyal Bilimler Dergisi, 1, 2007, 175-190.
- Cumhur Şahin, Firmaya Özgü Değişkenlerle Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO) Getirisi Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 42 (Ekim), 2014, 11-18.
- Danielle Lewis, Thomas M. Springer, Randy I. Anderson, The Cost Efficiency of Real Estate Investment Trust: An Analysis with Bayesian Stochastic Frontier Model, Journal of Real Estate Finance and Economics, 26 (1), 2003, 65-80.
- David L. Olson, Comparison of Weights in Topsis Models, Pergamon Mathematical and Computer Modelling, www.elsevier.com/locate/mcm, 2004, 1-8.
- Fethiye Ezgi Kırdök, Dynamic Relationship Between Macroeconomic Variables and Returns on Turkish Real Estate Investment Trusts. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, 2012.
- Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği, <http://www.gyoder.org.tr>.
- Gökhan Çıkılı, Türkiye'de Gayrimenkul Sektörü ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010.
- İshak Özcan, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının ve Borsa İstanbul'da (BIST) İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarınının Balanced Scorecard Ölçüm Performansı Modeline Göre İncelenmesi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir, 2013.
- Joseph T.L. Ooi, Seow-Eng Ong, Lin Li, An Analysis of the Financing Decisions of REITs: The Role of Market Timing and Target Leverage. Journal of Real Estate Finance and Economics, 40, 2008, 130-160.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu, <http://www.kap.gov.tr>
- M. Kemal Yılmaz, Orkun İçten, Borsa İstanbul'da İşlem Gören Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Nakit Akımı Odaklı Finansal Performans Analizi (2007-2016). Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 55 (635), 2018, 73-85.

- M. Yurdakul, Y.T. İç, Development of a Performance Measurement Model for Manufacturing Companies Using the AHP and Topsis Approaches. *International Journal of Production Research*, 43(21), 2005, 4609-4641.
- Mehmet İslamoğlu, Mehmet Apan, Ahmet Öztel, An Evaluation of the Financial Performance of REITs in Borsa Istanbul: A Case Study Using the Entropy-Based TOPSIS Method, *International Journal of Financial Research*, Sciedu Press, 6 (2), 2015, 124-138.
- Mihrican Güven, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Hisse Senetlerinin Verimliliğini Etkileyen Faktörler Üzerine İMKB'de Bir Uygulama: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Mustafa Uyar, Türk Hukukunda Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü: İstanbul, 2009.
- N. Kemal Erdoğan, Serpil Altınırnak, Çağlar Karamasa, Real Estate Investment Trusts (REIT) Listed in BIST Via Different Multi Criteria Decision Making Methods. *International Journal of Economics and Finance*, 8 (7), 2016, 304-321.
- Özkan Hayta, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Performans Değerlendirmesi: İMKB'de Bir Uygulama. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana, 2009.
- R.V. Rao, Evaluaiton of Environmentally Conscious Manufacturing Programs Using Multiple Attribute Decision Making Methods, *Proceedings of the Institution of Mechanical Engineers-Part B-Engineer-İng Manufacture*, 222(3), 2008, 441-451.
- REIT Investors, <http://www.reitinfo.com>
- REIT, <http://www.reit.com>
- Seda Turnacıgil, Genel olarak Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları ve İMKB'de bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü: Adana, 2012.
- Seldzhan Nevzatova Hasanova, Gayrimenkul Değerleme Yöntemleri ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarında Performans Analizi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Sermaye Piyasası Kurumu (1992), Sermaye Piyasası Kanunu, Resmi Gazete, Sayı: 21227
- Sermaye Piyasası Kurumu (2013), Gayrimenkul Yatırım Ortaklığına İlişkin Tebliği, III-48.1, Resmi Gazete, Sayı: 28660
- Sermaye Piyasası Kurumu (2013), Gayrimenkul Yatırım Ortaklığına İlişkin Tebliği, III-48.1.a, Resmi Gazete, Sayı: 28891
- Sinan Aytekin ve Eda Kahraman, BIST Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Endeksindeki (XGMYO) Şirketlerin Finansal Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8 (1), Niğde, 2015, 289-301.
- Soheil Mahmoodzadeh, Jamal Shahrabi, Mehran Zaeri, Project Selection by Using Fuzzy AHP and Topsis Technique *International Journal of Human and Social Sciences*, 1(3), 2007, 135-140.

Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Sektörel Belirleyicileri: İller Düzeyinde 2004-2014 Yılları Arasında Ampirik Bir İnceleme

Ömer Tuğsal Doruk^{a, b}

Özet

Türkiye ekonomisinde iller düzeyinde büyümenin sektörel belirleyicileri, bu çalışmada statik ve dinamik panel veri analizi vasıtasıyla 2004-2015 yılları arasında araştırılmaktadır. Elde edilen sonuçlar büyümenin önemli düzeyde hizmetler sektörü tarafından yönlendirildiğini, sanayi sektörünün büyümeye olan katkısının hizmetler sektörünü takip ettiğini göstermektedir. Tarım sektörünün büyümeye olan katkısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmasına karşın diğer iki sektöre göreli olarak en az düzeydedir.

Anahtar Kelimeler

Ekonomik büyüme
Bölgesel büyüme
Büyümenin sektörel
belirleyicileri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 30.10.2018
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.476582

Sectoral Determinants of Growth in The Turkish Economy: An Empirical Analysis in the City-Level between 2004 and 2014

Abstract

By using static and dynamic panel data analyses, the sectoral determinants of economic growth in city-level are examined in the period 2004-2015. The obtained findings show that economic growth is managed by the services sector, and the manufacturing sector follows this sector. The contribution of the agricultural sector to economic growth is the least contribution to growth, while so do services sector is high.

Keywords

Economic growth
Regional development
Sectoral determinants of
economic growth

About Article

Received: 30.10.2018
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.476582

^a İletişim Yazarı: otdoruk@atu.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, İşletme Fakültesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, e-mail: otdoruk@atu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2382-1042

Giriş

Sektörel değişimlerin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi iktisat literatüründe oldukça tartışmalı bir konumdur. Tarım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin artık yetersiz olduğu ve tarımsal verimliliğin ölçeğe göre azalan getiriye sahip olduğunu savunan iktisat politikaları beraberinde sanayileşme-ekonomik büyüme ilişkisini destekleyici varsayımları ve teorileri getirmiştir.

Tarımdan sanayiye geçişi sanayileşme yoluyla ekonomik büyümenin önemli bir faktörü olarak gösteren çalışmalar arasında Kaldor (1966), Rosenstein-Rodan (1943), Nurkse (1953), Lewis (1954), Hirschman (1958), Myrdal (1957), Chenery (1960; 1979) bulunmaktadır. Bu çalışmalarda uzun vadeli ekonomik büyümenin ve sanayileşmenin ekonomideki yapısal dönüşüm üzerine olan olumlu etkisi vurgulanmaktadır. Tarım sektörünün gelişmesinin talep ile paralel olarak çıktı düzeyini arttıracığı varsayımına karşın tarım ürünlerine olan talebin sınırlı olması nedeniyle sektörel düzeyde büyüme ve dolayısıyla tarım sektörünün ekonomik büyümeyi sınırlandıracağı yönünde bir öngörü bulunmaktadır. Nitekim az gelişmiş ülkelerin tarım sektörünün GSYİH'ya oranı, dünya ortalamasının oldukça üzerinde yer almaktadır (Dünya Bankası, 2018).

Kuznets (1966) uzun vadeli büyüme ve kalkınma için tarımdan sanayiye olan yapısal dönüşümün kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Chenery vd. (1986) ekonomide yaşanan bu yapısal dönüşümün temelinde 'Hollanda Hastalığı' nın yattığını belirtmektedir. Tarımsal ürüne dayalı üretim yapan ve bu ürünlere dayalı ihracat stratejisine sahip olan ülkeler dış ticaret hadlerindeki önemli düzeyde bozulmalar ile birlikte büyümeyi ve dolayısıyla kalkınmayı sürdürülebilir kılan bir yapıya sahip değildir. Sanayileşmenin önemli düzeyde yapısal dönüşüm vasıtasıyla sermaye birikimine, üretkenliğe, teknik ilerlemeye olan katkısına ve dış ticaret hadlerine tarıma göreli olarak önemli düzeydeki etkisi sanayileşmeyi hızlandıran etkenler arasında yer almaktadır.

Sanayileşmenin ekonomik büyüme üzerine olan etkisinin önemli dönüşümleri beraberinde getirmesi ve ekonomik büyümeyi hızlandırmasını savunan görüşün yanı sıra büyüme iktisadında son çalışmalar (Szirmai ve Verspagen, 2011; Fagerberg ve Verspagen, 1999; Szirmai, 2012) imalat sanayideki gelişmelerin yanı sıra sanayileşmeden hizmetler sektörüne olan önemli kaymaların mevcut olduğunu belirtmektedir. Son dönemdeki bu hızlı geçiş, hizmetler sektörüne olan geçişin açıklanması Rowthorn (1995)'in ters U eğrisine göre yorumlanmaktadır. Rowthorn (1995)'un ters U eğrisi yaklaşımında sanayileşmenin önemli düzeyde kişi başına milli geliri arttırarak orta gelir düzeyine gelene kadar büyümeyi ve kalkınmayı desteklediğini, ancak daha sonra hızlı bir şekilde beraberinde sanayisizleşmeyi (de-industrialization) getirdiği varsayımı yapılmaktadır. Ancak sanayisizleşme çoğunlukla gelişmiş ya da sanayileşmesini tamamlamış ülkelerde görülen bir yapıdadır. Bu noktada sanayiden hizmetler sektörüne olan hızlı geçiş Rowthorn ve Coutts (2004), Palma (2005), Pieper (2003), Rowthorn ve Wells, (1987)'e göre gelişmiş ülkelerden çok daha düşük bir noktada gerçekleşmektedir. Bu geçişin en önemli özellikleri olarak sanayileşmedeki başarısızlıklar ve hizmetler sektörünün küresel ölçekte gelişmesi görülmektedir (Rowthorn ve Wells, 1987). Kefela (2010:126)'ya göre hizmetler sektörü, 1990 ile 2010 yılları arasında düşük ve orta gelirli ülkeler için GSYİH'dan daha hızlı bir gelişme göstermiştir. Hizmete dayalı büyümeyi ülke politikası olarak uygulayan ve dünya çapında başarılı bir örnek olarak Hindistan verilebilir. Nitekim Hindistan hizmetler sektörünün büyümesi sonucunda ülke kalkınmasını hedeflenmektedir. Hizmetler sektörüne yönelik büyüme politikaları gelişmiş

ülkelerde belirli sistematik aşamaların sonucunda oluşmuş olsa da küresel düzeyde artan rekabet, hizmetler sektörünün az maliyetli olması hizmetler sektörüne olan talebin büyümesi, sermaye birikiminin istenilen düzeyde olmaması gibi faktörler, gelişmekte olan ülkelerin hizmetler sektörüne olan ilgisini arttırmıştır. 1990 yılı ve sonrasında küreselleşmenin de etkisiyle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki tüketim kalıplarını taklit etmesi de gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörünün gelişmesine olanak tanıyan diğer bir nedendir. Soubbotina, (2004: 66)'ya göre dünya genelinde hizmetler sektörünün önemli bir paya sahip olduğu ve iktisadi sektörler içerisinde dünya genelinde etkin bir sektör olduğu yorumlanabilir.

Çalışmanın ana hipotezi olarak hizmetler sektörünün ekonomik büyümeye olan katkısının sanayi ve hizmetler sektöründen fazla olmasıdır. Çalışmada 2004 yılı ile 2014 yılları arasında Türkiye'de İBBS 3.Düzyen 81 il kullanılarak il düzeyinde heterojen ve oldukça zengin bir veri setinin kullanılması ile birlikte ekonomik büyümenin sektörel belirleyicileri test edilmektedir. Çalışmada panel veri analizi kullanılarak tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün büyümeye olan etkisi analiz edilmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar Türkiye ekonomisinde ekonomik büyümeye olan katkının hizmetler, sanayi ve tarım sektörü olarak sıralandığını göstermektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde genel olarak hizmetler sektörü ve gelişimi açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde veri seti, metodoloji, hipotez ve ekonometrik bulgular yer almaktadır. Son bölümde ise genel sonuçlar, öneriler ve kısıtlar yer almaktadır.

Türkiye Ekonomisinde Sektörel Geçişler: 1950 Sonrası Dönem

1950-1959 yılları arasındaki dönemde tarım sektörüne dayalı büyüme politikaları beraberinde tarım teşvik ve sübvansiyonlarını getirmiştir. Türkiye ekonomisinde 1950'li yılların son döneminden itibaren 1960'lı yılların ilk yarısından itibaren planlı büyüme politikaları arasında 'bebek sanayi tezi' ne dayalı olarak ithal ikameci sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemden itibaren 1960 ile 1980 yılları arasında uygulanan ithal ikameci yaklaşımın uygulanmasında oldukça istikrarsız dönemler art arda gelmiştir. 1960 yılında uygulanmaya konulan ithal ikameci dönemde IMF ile imzalanan stand-by anlaşmalarının da etkisiyle sanayi sektörüne ağırlık verilmiştir. Ancak bu dönemde yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlıklar beraberinde istikrarsız sermaye birikimi sürecini getirmiştir (Öniş, 2010). Sanayi sektöründe bu dönemde sanayi politikalarının da sanayi üretimini destekleyecek noktada olmaması da sanayi sektöründe üretimi destekleyememiş ve ithalat bağımlılığına olan ihtiyacın azaltılamamasına neden olmuştur (Doruk, 2017).

1978 Krizi'ni takip eden süreçte 1980 ile 1989 dönemi arasında ihracata dayalı büyüme politikaları ile birlikte sanayi üretiminde önemli artışlar yakalanmıştır. Bu ilerlemenin ardında ihracata yönelik teşviklerin nakit ve önemli düzeyde ihracat harcamalarını karşılama yanında yatmaktadır (Atiyas ve Bakış, 2015). Ancak Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üyelik aşaması beraberinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Avrupa Birliği (AB)'nin bölgesel genişleme politikaları ile bu nakit destekler 1980'li yılların sonunda önemli düzeyde azaltılmış ve Gümrük Birliği üyeliği sonrasında bölgesel desteklere dönmüştür (Atiyas ve Bakış, 2015; Eser, 2011).

1980 sonrası dönemde sanayideki çıktı oranı, tarımdaki çıktı oranındaki azalma ve kademeli olarak sanayi sektörüne yönelen Türkiye, büyümenin motoru olarak sanayiyi, ülke ekonomisinin merkezine oturtmuştur. Türkiye'de 1980 sonrası yapısal dönüşüm sonrasında

sanayileşme, ön plana çıkarılmış ve sanayiye ağırlık verilmiştir. 1989 sonrası dönem 1989 yılında 32 Sayılı Kararname ile finansal hesapların liberalizasyonu ile finansal serbestleşme dönemine geçen Türkiye ekonomisi daha dışa açık bir ekonomi görünümüne kavuşmuştur. Hizmetler sektöründe önemli bir payı olan bankacılık sektörünün gelişmesine paralel olarak 1990'lı yılların başından itibaren hizmetler sektörü önemli bir gelişme ivmesine sahip olmuştur. Hizmetler sektörü, 1990 sonrasında dünya genelinde ciddi düzeyde yükselen bir ivme yakalamıştır. 1990 sonrasında finansal ve mali kuruluşların ülke ve dünya ekonomisinde önemli bir yer tutması ve Washington Konsensüsü, Dünya Ticaret Örgütü'nün ticaretin serbestleştirilmesine yönelik politikaları, Uruguay Raundu gibi ticaretin serbestleşmesine yönelik politikaların izlenmesi hizmetler sektörünün dünya genelinde önemli bir yer tutmasında etkin rol oynamıştır.

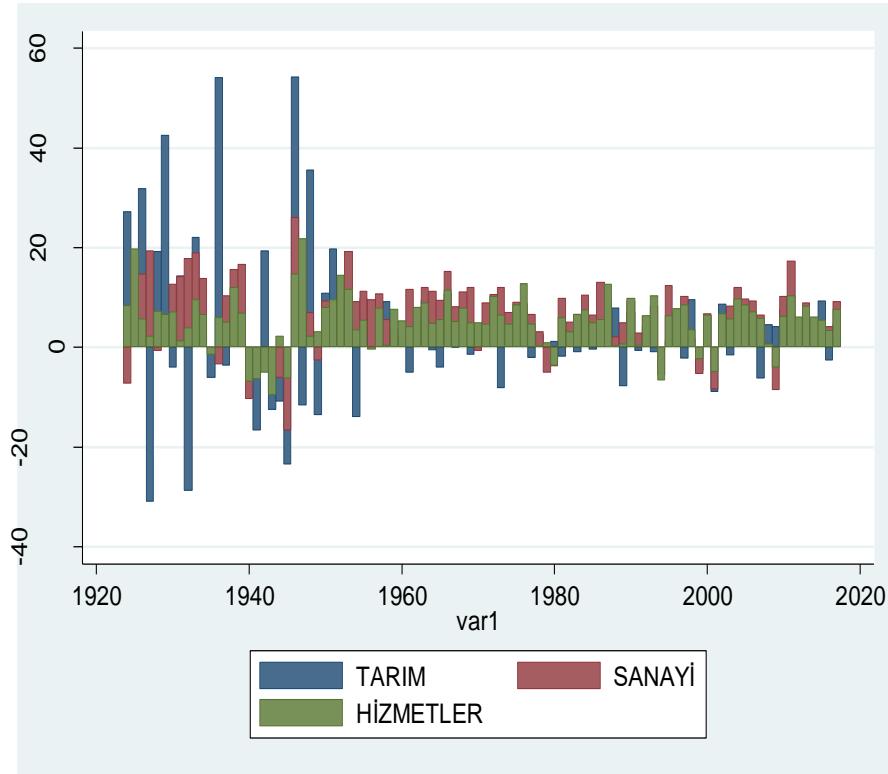
Sanayiden hizmetler sektörüne geçiş bu gelişmelerin yanı sıra Rowthorn ve Wells (1987) tarafından da belirtildiği üzere gelişmekte olan ülkelerin kronik sorunlarından birisi olan sermaye birikiminin yavaşlaması sorunsalı, Türkiye'de sanayi sektörüne nazaran daha az maliyete ihtiyaç duyan hizmetler sektörünün büyümesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinde sektörel kaymalar, net bir şekilde sektörel istihdam oranlarında görülebilmektedir. 1990 yılında çoğunlukla tarım sektöründe görülmektedir. 2017 yılındaki verilere göre tarım sektöründeki istihdam kaymalarının sanayi sektöründen daha fazla hizmetler sektörüne doğru olduğu görülmektedir. Bu noktada nüfusun artışının da etkisiyle istihdam edilen kişi sayısında artışa neden olduğu ancak bu artıştan da önemli bir payın hizmetler sektörüne doğru yöneldiği görülmektedir. Tablo 1'de bu istihdam kaymasına dair veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Sektörler itibariyle istihdam (15+ yaş, bin kişi)

Sektör	1990	2017
Tarım	8,444	5,464
Sanayi	2,845	5,383
Hizmetler	6,874	15,247

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2018, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Şekil 1'de tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin 1923 ile 2017 yılları arasında büyüme oranları yer almaktadır. 1923 ile 1950'li yılların sonuna kadar tarım sektörünün önemli büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Ancak ithal ikameci yaklaşım politikalarının etkisiyle 1960-1980 yılları arasında sanayi sektörünün büyüme oranı artmış, tarım sektörünün büyüme oranı azalma eğilimi içerisinde olmuştur. Ancak 1990 yılı sonrasında hizmetler sektöründe önemli büyüme hızlarına ulaşıldığı görülmektedir. 2000'li yıllarda ise 2001 ve 2008 finansal kriz dönemleri hariç hizmetler sektöründe istikrarlı bir büyüme artışının yakalandığı görülmektedir.

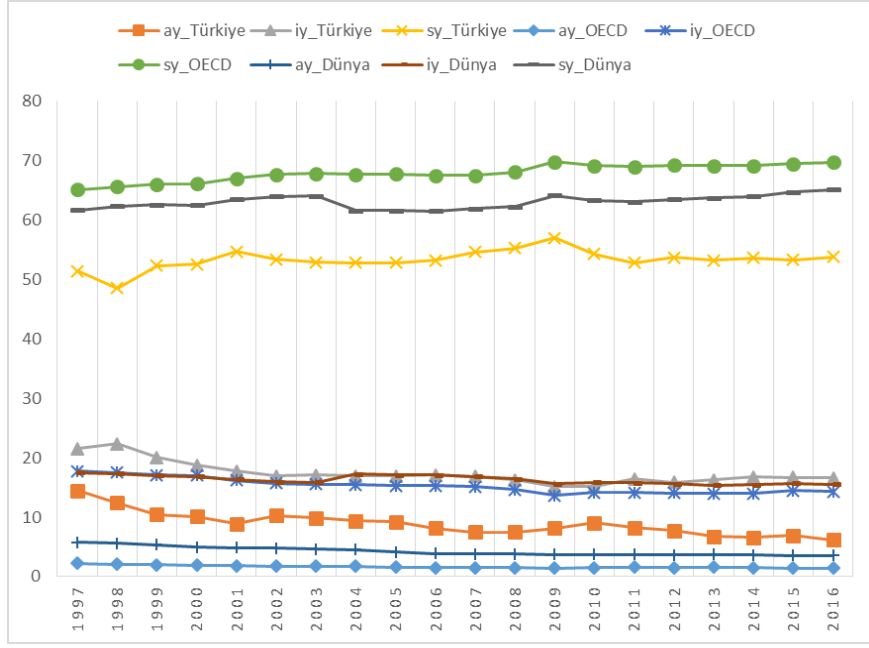
Kaynak: : Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2018, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Şekil 1. Türkiye’de Sanayi, Tarım ve Hizmetler Sektörü Büyümesi, 1923-2017, %

Şekil 1’de görülen bir diğer önemli nokta ise; 1960 sonrası dönemde sektörel büyüme oranlarının önceki dönemlere göre daha az olmasıdır. Bu durumun sektörel büyümenin 1923-1960 döneminde oldukça hızlı olarak yeni kurulan bir ekonomide/ülkede olgunlaşma dönemini ifade ettiği yorumlanabilir.

Şekil 2’de tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin dünya genelinde 1997 ile 2010 yılları arasındaki gelişimi görülmektedir. Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün GSYİH içerisindeki katma değerinin OECD ve Dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünün katma değerinin GSYİH’ya oranının dünya ve OECD ortalamasının dönem dönem üzerinde olduğu görülmektedir. Genel itibariyle sanayinin katma değerinin GSYİH’ya oranının dünya ve OECD ortalamasında seyrettiği görülmektedir. Hizmetler sektörünün katma değerinin GSYİH’ya oranının dünya ve OECD ortalamasının oldukça gerisinde olduğu görülmektedir.

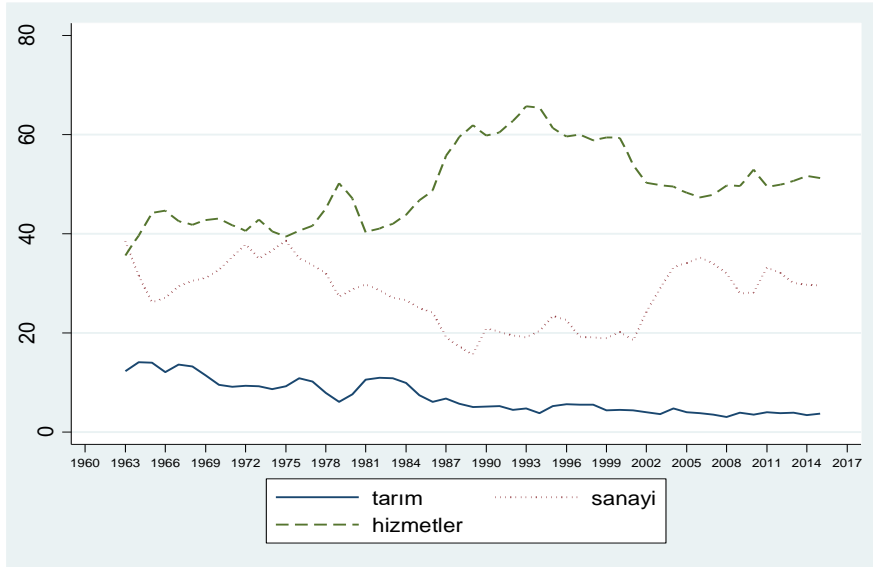
Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Sektörel Belirleyicileri: İller Düzeyinde 2004-2014 Yılları Arasında Ampirik Bir İnceleme

Not: ay; iy; sy sırasıyla tarım sektörünün GSYİH içerisindeki payını, sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payını ve hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki payını ifade etmektedir. Verilerde 1997 yılından önceki ve 2017 yılından sonraki dönemde eksiklikler bulunması nedeniyle zaman aralığı 1997-2016 yılı olarak seçilmiştir.

Kaynak: Dünya Bankası,2018

Şekil 2.Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörlerinin Seçilmiş Gruplar İçin Katma Değeri (GSYİH'nın %'si)

Not: Hizmetler değişkeni, Ulaştırma, Turizm, Konut, Eğitim, Sağlık ve Diğer Hizmetler sektörleri toplanarak elde edilmiştir.

Kaynak: : Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2018, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

Şekil 3. Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH içerisindeki payının Tarım, Sanayi ve Hizmetler sektörleri özelinde dağılımı, 1963-2017

Şekil 3'te sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payının tarım, sanayi ve hizmetler sektörü özelinde 1963 ile 2017 yılları arasındaki gelişimi yer almaktadır. Sanayi sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının özellikle 1990 sonrasında %18 ile %35 arasında kaldığı görülmektedir. Tarım sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının ise 1980'li yılların son döneminden itibaren önemli düzeyde azaldığı görülmektedir. Buna karşın hizmetler sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının özellikle 1980'li yılların başından itibaren önemli düzeyde bir artışa sahip olduğu görülmektedir.

Ekonometrik Analiz Ve Metodoloji

Veri Seti

Çalışmada kullanılan veri seti TÜİK (2018) Bölgesel İstatistikler veri tabanından elde edilmiştir. Ekonometrik analiz için kullanılan veri setinde 2004 ile 2014 yılları arasında 81 ile ait gözlemler yer almaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerin tümü Dünya Bankası (2018) Dünya Kalkınma İstatistikleri (2018)'den elde edilen ve 2004=100 olarak tekrar endekslenen GSYİH deflatörü ile enflasyon etkisinden arındırılarak reelleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti 81 ile ait 11 dönemi içeren toplam 891 gözleme sahiptir. Analize değişkenlerin logaritmaları alınarak logaritmik serileri ile başlanmıştır. Ancak karşılaşılan çoklu doğrusal bağlantı sorunu ve panel veri analizinde GMM modellerindeki teşhis testlerindeki tutarsızlık nedeniyle tüm değişkenler büyüme oranı haline çevrilmiştir. Veri setinde yer alan değişkenlerin büyüme oranlarının hesaplanması amacıyla birinci farklarının alınması nedeniyle 2005-2014 yılları arasında 81 ile ait veriler ile 810 gözleme sahiptir.

Panel veri analizi kısa zaman aralığında daha fazla farklı serinin bir arada kullanılmasına olanak tanımakta ve analizi zenginleştirmektedir. Baltagi (2005:5)'ye göre panel veri analizi diğer analizlere oranla daha etkin, daha ölçülebilir ve daha fazla serbestlik derecesine sahip olarak araştırmaya katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın dayandığı ana fonksiyon eşitlik 1'deki gibidir.

$$gY = f(g_a, g_i, g_s) \quad (1)$$

Bu eşitlikte Y; GSYİH'yı, a,i ve s alt indisleri sırasıyla tarım, sanayi ve hizmetler sektörünü ifade ederken değişkenlerin önünde yer alan g ön eki büyümeyi ifade etmektedir. Eşitlik 1'de yer alan fonksiyonu, ekonometrik model olarak eşitlik 2'deki gibi ifade edebiliriz.

$$gY_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 g_{a_i,t} + \beta_2 g_{i_i,t} + \beta_3 g_{s_i,t} + a_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Eşitlik 2'de yer alan ifadelerde sabit etkiler modelinde yer alan illere göre sabit etkileri göstermektedir. Sabit etkiler modeli, analizde yer alan her birim için bir sabit katsayıya sahip olarak modeli tahmin etmektedir. Bu modelin en önemli kullanıma gerekçelerinden birisi hata terimi ile değişkenler arasındaki ilişkinin mevcut olmasıdır. Diğer bir model olan rastsal etkiler modelinde değişkeninin zamana ve birimlere göre değişmediği varsayılmaktadır. Rastsal etkiler modelinde hata terimi ile değişkenler arasında bir ilişkinin mevcut olmadığı varsayımı yapılmaktadır.

Klasik statik panel veri analizi modellerinin yanı sıra son dönemde özellikle finans ve iktisat literatüründe sıkça kullanılan Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) yöntemi bu çalışmada kullanılan ve Eşitlik 1'i test etmek için kullanılan ana modeldir. Özellikle tarım,

sanayi ve hizmetler sektörünün büyüme destekleyeceği gibi vice versa bir ilişkinin de mevcudiyetinin modellenmesi açısından tercih edilmiştir. Diğer bir deyişle analizde kullanılan değişkenlerin potansiyel içsel değişken olması durumu GMM'in seçilmesinin ana nedenlerinden birisidir. Örneğin sanayiden büyümeye bir ilişkinin olmasının yanı sıra büyümenin de sanayiye desteklemesi söz konusu olabilir. Aynı zamanda büyüme iktisadında sıkça söz edilen 'patika bağımlılığı' etkisini test etmek amacıyla GSYİH büyümesinin bir dönem önceki değeri de ekonometrik modele eklenerek dinamik bir analiz yapılması hedeflenmektedir. Ancak bağımlı değişkenin bir dönem önceki değerinin eşitliğin sağ tarafına bağımsız değişken olarak eklenmesi, modelde hata terimi ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi ifade eden içsellik (endogeneity) sorununa neden olmaktadır. GMM'in bu noktada oldukça etkin bir tahminci olması, ekonometrik analiz için seçilmesinin diğer bir nedenidir. GMM'in seçilmesinin diğer bir nedeni olarak birimler arası birinci dereceden otokorelasyon ve değişen varyans sorununa karşı etkin tahminler sağlamasıdır (Arellano ve Bond, 1991). GMM modelinde aynı zamanda zamana karşı gözlemlenemeyen etkilerin kontrolü için yıllara göre yıl kukla değişkenleri kullanılmaktadır.

GMM modelinin tahmin edilmesinde Fark-GMM modeli iller arasında teknolojik farklılıkların ortadan kaldırılması açısından değişkenlerin birinci farkını alarak bu farklılıkları minimuma indirilmesiyle avantajlı olmasından dolayı tercih edilmiştir. Nihai olarak tahmin edilen Fark-GMM eşitlik 3'te yer aldığı şekildedir.

$$gY_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 g_{a_{i,t}} + \beta_2 g_{i_{i,t}} + \beta_3 g_{s_{i,t}} + \beta_4 g_{y_{i,t-1}} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Eşitlik 3'te yer alan sabit terim fark alınması nedeniyle modelden daha sonra çıkarılmaktadır.

GMM modelinin tutarlılığını test etmek amacıyla Hansen J Testi, Wald Test, AR(1) ve AR(2) teşhis testleri kullanılmaktadır. Bu teşhis testlerinden Hansen J Testi, modelde kullanılan araç değişkenlerden kaynaklı aşırı tanımlama (over-identification) sorununun varlığını test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Hansen J Testi'nde yokluk hipotezinin %5 istatistiksel anlam düzeyinde kabul edilmemesi modelde aşırı tanımlama hatasının olmadığını belirlemektedir. Tahmin edilen GMM modelinde otokorelasyon testinin fark alınmış hata terimlerinde birinci mertebeden otokorelasyonu test eden AR(1) ve bu hata terimlerinde ikinci mertebeden otokorelasyonu test eden AR(2) testleri modelde otokorelasyonu test etmektedir. AR(1) testinde otokorelasyonun varlığı beklenen bir durum iken AR(2) testinde t-2 ve sonrası düzeyinde modellenen araç değişkenlerin geçerli araç değişkenler olması açısından otokorelasyonun olmaması beklenmektedir. Wald Testi ise tahmin edilen modelin bir bütün olarak anlamlılığını test etmektedir.

Çalışmanın Hipotezi

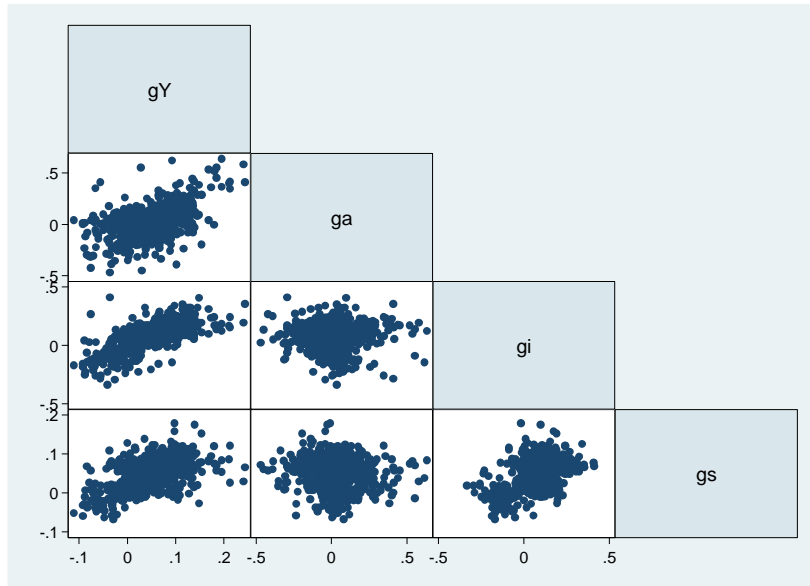
Türkiye ekonomisinde sanayi sektörünün istenilen sermaye birikimini sağlayamaması, ithalata olan bağımlılık, gelişmiş ülke ekonomilerindeki tüketim kalıplarının taklit edilmesi ve küresel ölçekte hizmetler sektörünün önemli gelişmeler göstermesi gibi önemli faktörler hizmetler sektörünün gelişmesine olanak tanıyan faktörler olmuşlardır. Hizmetler sektörünün gelişimi Rowthorn (1995)'un ters U eğrisini destekler nitelikte sanayide beklenen çıkışın istenilen düzeyde olmamasından kaynaklı olarak hizmetler sektörüne geçişi sağlamıştır. Dolayısıyla çalışmanın ana hipotezi hizmetler sektörünün bu gerekçeler ışığında büyümeye önemli düzeyde katkıda bulunmasıdır.

Bulgular

Çalışmada kullanılan tüm değişkenlere ait açıklayıcı istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır. Örneklemin ortalama büyüme oranı %5, hizmetler sektörünün ortalama büyüme oranı %5.4, sanayinin ortalama büyüme oranı %8.1 ve tarım sektörünün ortalama büyüme oranı %1.5 ’tur. Örnekleme en fazla standart sapma tarım sektörünün büyüme oranında yer alırken, en az standart sapma sanayi sektörünün büyüme oranında yer almaktadır. Örneklem toplam 810 gözlemden oluşmaktadır ve dengeli panel veri seti olma özelliğindedir.

Tablo 2. Açıklayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Min.	Maksimum	Gözlem sayısı
gY	0.051758	0.051572	-0.11031	0.243395	N = 810; n = 81, T = 10
ga	0.015736	0.143991	-0.47154	0.635774	N = 810; n = 81, T = 10
gi	0.081102	0.103204	-0.33488	0.411085	N = 810; n = 81, T = 10
gs	0.054426	0.036495	-0.0673	0.179389	N = 810; n = 81, T = 10

Kaynak: Yazar tarafından TÜİK (2018) verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 4. Değişkenler arasındaki İlişkiye İlişkin Serpilme Grafiği

Şekil 4’te değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisine ait serpilme grafiği ve Tablo 2’de değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisine ait korelasyon matrisi yer almaktadır. Şekil 4 ve

Tablo 3'ye göre sanayi sektörü, hizmetler sektörü ve tarım sektörünün büyümeye olan etkisi olumludur. Tablo 3 ve Şekil 4'te yer alan bir diğer önemli nokta ise çalışmanın bağımsız değişkenleri arasında çoklu doğrusal bağıllık (multicollinearity) sorununun bulunmamasıdır.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	gY	ga	gi	gs
gY	1			
ga	0.5053	1		
gi	0.6977	-0.0074	1	
gs	0.5499	-0.1411	0.4857	1

Tablo 4. Rastasal etkiler ve Sabit Etkiler Modeline Dayalı Regresyon Sonuçları

	(1) gY _{i,t} : SE	(2) gY _{i,t} : RE
ga _{i,t}	0.202*** (14.27)	0.201*** (14.24)
gi _{i,t}	0.267*** (15.14)	0.259*** (15.36)
gs _{i,t}	0.513*** (17.72)	0.533*** (18.84)
β ₀	-0.000996 (-0.77)	-0.00145 (-1.32)
N	810	810
R ²	0.86	0.86
F istat.	0.00	0.00

Not: Ga, Gi, Gs sırasıyla tarım sektörünün GSYİH içerisindeki payının artışını, sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payının artışını ve hizmetler sektörünün GSYİH içerisindeki payının artışını ifade etmektedir. gY ise bağımlı değişken olan GSYİH artışını ifade etmektedir. Parantez içerisindeki değerler t istatistiklerini ifade etmektedir. * p < 0.05, ** p < 0.01, *** p < 0.001

Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre hizmetler sektörünün büyümeye olan katkısının sanayi ve tarım sektörlerinin büyümeye olan katkısından fazla olduğu görülmektedir. Sanayi sektörünün ekonomik büyümeye katkısı hizmetler sektörlerine görece olarak az ancak tarım sektörüne görece olarak fazla olduğu görülmektedir. Türkiye ekonomisinde tarım sektörünün önemini kaybetmesine paralel olarak büyümeye olan katkısının az olduğu görülmektedir. İki modelinde açıklama gücü %86 düzeyindedir ve iki modelde istatistiksel olarak anlamlıdır. İki modelde değişen varyans (heteroskedasticite) ve otokorelasyon sorunlarına karşılık dirençli standart hatalar ile test edilmiştir.

Tablo 5. Fark-GMM modeli sonuçları

	(3)
	$gY_{i,t}$
$ga_{i,t}$	0.184*** (6.81)
$gi_{i,t}$	0.246** (7.08)
$gY_{i,t-1}$	-0.0264 (-1.08)
$gs_{i,t}$	0.640*** (7.00)
Zaman kukla değişkeni	Evet
N	648
AR(1) ^a	0.00
AR(2) ^b	0.79
Hansen J Test ^c , p değeri	0.54
Wald Test ^d , p değeri	0.00

Not: Değişkenlerin açıklamaları için bkz. Tablo 3 açıklamaları. Parantez içerisindeki değerler, t istatistiklerini ifade etmektedir. a; farkı alınmış hata terimlerinde birinci dereceden otokorelasyonu test etmektedir. b; farkı alınmış hata terimlerinde ikinci dereceden otokorelasyonu test etmektedir. c; modelde aşırı tanımlama hatasını test etmektedir. d; modelin geçerliliğini test etmektedir. * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Tablo 4'te yer alan Fark-GMM modeli sonuçları, Tablo 3'te yer alan model sonuçlarına paralellik arz etmektedir. Hizmetler sektörünün ekonomik büyüme üzerine olan etkisi en yüksek sektör olarak görülürken, sanayi sektörünün ekonomik büyümeye olan katkısının hizmetler sektörüne göre az, tarım sektörüne göre fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelde yer alan büyümenin bir dönem önceki değeri ya da diğer bir deyişle büyümenin dinamik etkisi ise anlamsız bulunmuştur. Modelde zamana göre birimler arası değişmeyi kontrol etmek amacıyla zaman kukla değişkenleri yer almaktadır. Modelde farkı alınmış hata terimlerinde birinci dereceden otokorelasyon beklendiği gibi görülürken, ikinci dereceden otokorelasyon yer sorunu yer görülmemektedir. Modelde araç değişkenlere ilişkin aşırı tanımlama (over-identification) sorununu test eden Hansen J Testi, modelde bu sorunun yer almadığını göstermektedir. Wald Test sonuçları ise tahmin edilen modelin bir bütün olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ekonometrik analiz sonucunda elde edilen bulgular, Türkiye'de il bazında büyümeye sektörel olarak en fazla katkının hizmetler sektöründen geldiğini göstermektedir. Hizmetler sektörünü sanayi sektörü izlerken, tarım sektörünün

ekonomik büyümeye olan katkısının hizmetler ve sanayi sektörünün gerisinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Hizmetler sektörü, Türkiye’de sanayileşmede yaşanan sermaye birikimi ve 1990 sonrasında dünya çapında kazandığı önem ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hizmetler sektörüne olan hızlı geçiş, geç sanayileşme ve sermaye birikimi sorunundan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de tarım sektörünün, ülke ekonomisi içerisindeki payının 1980 yılı sonrasında giderek azaltılması, sanayileşmenin sermaye birikimi sorunu nedeniyle istenilen düzeye gelememesi hizmetler sektörüne olan bir sektörel kaymayı meydana getirmiştir.

Çalışmada İBBS 3.düzyer iller düzeyinde ekonomik büyümenin sektörel belirleyicileri test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ekonomik büyümeyi sırasıyla hizmetler sektörü, sanayi sektörü ve tarım sektörünün desteklediğini göstermektedir. Çalışmada zengin bir düzeyde iller arasındaki farklılıkların dinamik olarak modellendiği GMM modeli sonuçlarında elde edilen bu sonuçlar, ilgili literatüre katkı sağlamaktadır. Bu katkı, büyümenin iller düzeyinde farklılıklar hesaba katılarak modellenmesinden kaynaklıdır. Dolayısıyla bu çalışmada heterojen bir veri seti çerçevesinde büyümenin sektörel belirleyicilerinin tespit edilmesi yönündedir. Çalışmanın Türkiye eksenli çalışmalardan farklı olarak bu noktada büyümenin en mikro temeli olan il düzeyine inerek önemli büyüme tespiti yapması, literatüre olan katkısının yanı sıra özgünlüğünü de ifade etmektedir. Çalışmanın elde ettiği bulgular panel veri ekonometrisi analizlerine dayalı olarak hizmetler sektörünün büyümeye olan etkisinin olumlu ve sanayi ve tarım sektörlerine göreli olarak daha fazla olmasıdır. Bu noktada çalışmanın ana hipotezinin doğrulandığı görülmektedir. Çalışmanın ana hipotezinin Türkiye ekonomisinde hizmetler sektörüne olan hızlı geçişin sanayideki sermaye birikimi ve tüketim kalıpları sorunu, hizmetler sektörünün küresel ölçekteki hızlı ilerlemesinin etkisi ve sanayi sektörünün yapısal sorunları gibi faktörler hizmetler sektörünün büyümeye olan etkisinin tarım ve sanayi sektörlerine göre daha fazla olmasına neden olmuştur.

Çalışmanın elde ettiği sonuçlardan politika yapıcılara tavsiye olarak bazı çıkarımlar yapılabilir. Bu çıkarımlardan ilki sermaye ihtiyacı sanayi sektörüne göreli olarak daha az olan hizmetler sektörünün büyümeye olan katkısının yanı sıra verimlilik açısından Türkiye ekonomisinde ‘Baumol Hastalığı’ na neden olmasının önüne geçilmesi için istihdam, teşvik ve gelişme politikalarının oluşturulmasının gerekliliğidir. Özellikle katma değer oluşturacak yatırımların teşvik edilmesi hizmet sektöründe hem dünya ortalamasını yakalama hem de Baumol Hastalığı’nın önüne geçilmesi anlamında oldukça önemli bir husustur. Çalışmada tarım sektörünün sanayi ve hizmetler sektörünün geride olmasına karşın büyümeyi destekleyen bir sektör olduğu görülmektedir. Tarım sektöründe endüstriyel tarım uygulamaları ile büyümeyi destekleyici ve verimliliği artırıcı politikalar tercih edilebilir.

Çalışmanın en büyük kısıtı, istatistiksel verilerin 2004 yılı ile 2014 yılları arasında olmasıdır. TÜİK (2018)’den edinilen bilgilerin zaman aralığından kaynaklı veri kısıtı çalışmanın en büyük kısıtlarından birisidir. Gelecek çalışmalara olan öneri ise; bölgesel düzeyde hizmetler ya da diğer sektörleri geliştiren önemli yerel politikaların vaka analizi ya da olay çalışması yöntemleriyle daha derinlemesine büyümenin sektörel belirleyicilerini test etmesidir.

Kaynakça

- Arellano, M. & Bond, S. (1991), Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58 (2), 277-297.
- Atiyas, İ. & Bakış, O. (2015). Structural change and industrial policy in Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 51(6), 1209-1229.
- Bairam, E. (1991). Economic growth and Kaldor Law: the case of Turkey: 1925-78., *Applied Economics*, 23, 1277-1280.
- Baltagi, B. H.(2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Wiltshire: John Wiley & Sons
- Basu, K. & Maertens, A.(2007). The pattern and causes of economic growth in India. *Oxford Review of Economic Policy*, 23(2), 143–167.
- Chenery, H. B. (1960). Patterns of industrial growth. *American Economic Review*, 50(4), 624-654.
- Chenery, H. B. (1979). *Structural change and development policy*. New York: Oxford University Press.
- Chenery, H. B., Robinson, S. & Syrquin, M. (1986). Structural transformation. içinde H. B. Chenery, S. Robinson ve M. Syrquin (Ed.). *Industrialization and growth: A comparative study* içinde (s.11-12). Oxford: Oxford University Press.
- Doruk, Ö. T. (2017). *Determinants of investment in the manufacturing sector in Turkey*. (Doktora tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul).
- Doruk, Ö. T., Kardaşlar, A. & Kandır, E.D. (2013). Turkish economy's great transformation: industry, agriculture and economic growth in the process after 1980, A review from the Perspective of Kaldor's first growth law. *Empirical Economics Letters*, 12(6),587-592.
- Dünya Bankası. (2018). Dünya Kalkınma Göstergeleri Veri Tabanı,(<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>), Erişim Tarihi: 28.10.2018
- Eichengreen, B. & Gupta, P. (2011). The service sector as India's road to economic growth. *NBER Working Paper* no.16757,Cambridge, ABD.
- Eser, E. (2011). Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler. (DPT Uzmanlık Tezi, Ankara).
- Fagerberg J. & Verspagen, B (1999). Modern capitalism in the 1970s and 1980s, M. Setterfield (Ed.), *Growth, employment and inflation* içinde (s.113-126), Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hirschman A. O. (1958). *The strategy of economic development*. New Haven, Conn: Yale University Press.
- Kaldor, N.(1966). *Causes of the slow rate of growth of the United Kingdom: An inaugural lecture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaldor, N.(1968). Productivity and growth in manufacturing industry: A reply. *Economica*,35 (140), 385-391
- Kefela, G. T. (2010).The Service sector high employment with low productivity growth prospect for emerging economies. *Accountancy Business and the Public Interest*, 9,125-146.
- Kuznets, S. (1966). *Modern economic growth*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Lewis, W. A. (1954). Economic development with unlimited supplies of labour. A.N. Agarwala & S.P. Singh (Ed.) (1958), *The economics of underdevelopment* içinde (s. 400-449).Oxford: Oxford University Press.
- Myrdal, G. (1957). *Economic theory and underdeveloped regions*. New York: Harper and Row.
- Nurkse, R. (1953). *Problems of capital formation in underdeveloped countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Öniş, Z. (2010). Crises and transformations in Turkish political economy. *Turkish Policy Quarterly*, 9 (3), 45-61.
- Palma, G. (2005). Four sources of ‘de-industrialization’ and a new concept of the ‘Dutch disease’. J.A. Ocampo (Ed.), *Beyond reforms, structural dynamics and macroeconomic vulnerability* içinde (s. 71-116.). Stanford (CA): Stanford University Press.
- Pieper, U. (2003). Sectoral regularities of productivity growth in developing countries: A Kaldorian interpretation. *Cambridge Journal of Economics*, 27 (6), 831-850.
- Rosenstein-Rodan, P. (1943). Problems of industrialization of Eastern and South-Eastern Europe. *Economic Journal*, 53 (210/1), 202-211.
- Rowthorn, R. (1995). “Korea at the Cross-roads”, CBR Working Paper, no. 11, Cambridge: Centre for Business Research, University of Cambridge.
- Rowthorn, R. ve Coutts, K. (2004). Deindustrialization and the balance of payments in advanced economies. *Cambridge Journal of Economics*, 28 (5),767-790.
- Rowthorn, R. & Wells, J.R. (1987). *De-industrialization and foreign trade*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Rybczynski, T. M. (1955). Factor endowments and relative commodity prices. *Economica*, 22, 336-341.
- Strateji Ve Bütçe Başkanlığı.(2018). Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (<http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/>), Erişim Tarihi:24.10.2018.
- Szirmai, A. (2012). Industrialization as an engine of growth in developing countries, 1950-2005. *Structural Change and Economic Dynamics*, 23 (4), 406-20.
- Szirmai, A. & Verspagen, B. (2011). Manufacturing and economic growth in developing countries, 1950-2005. *UNU-MERIT Working Paper Series*, no. 2011-069, Maastricht: United Nations University, Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology.
- Soubbotina,T. P.(2004). *Beyond economic growth an introduction to sustainable economic growth*. Washington: World Bank WBI Learning Source Series.
- TÜİK (2018) Bölgesel İstatistikler Veri Tabanı, (<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr>), Erişim Tarihi: 28.10.2018
- Yamak, R. & Sivri, U. (1997). Ekonomik büyüme ve Kaldor Yasası: Türkiye örneği 1979-1994. *İktisat, İşletme ve Finans*, 12 (139), 9-21.

Social Media and Crisis Management: The Case Study of Cambridge Analytica

Pelin Vardarlier^{a, b}, Cem Zafer^c

Abstract

The ever-growing use of new communication technologies and their evolving functionality transform the use of social media in businesses. The views of social media that are very different from each other, sometimes even diametrically opposed to each other, are put forward in terms of the effects of social media on individuals, social groups and society as a whole. Especially in crisis situations, through social media, businesses tend to communicate faster with their target audiences. However, they aim to protect their image and manage their reputation. In particular, the recent example of Cambridge Analytica, a company that analyzed social media data and utilized strategic management tools on social media, has had a serious role in the US elections and the crisis management of changing political balances caused by this social change has been loudly heard. In this study, a general theoretical framework related to social media and crisis management is presented, followed by views on the Cambridge Analytica crisis and its effects on Facebook.

Keywords

Social Media
Crisis Management
Cambridge Analytica
Facebook

About Article

Received: 01.12.2018
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.491147

Sosyal Medya ve Kriz Yönetimi: Cambridge Analytica Örneği

Özet

Yeni iletişim teknolojilerinin giderek artan kullanıcılığı ve gelişen işlevselliği işletmelerde sosyal medya kullanımını dönüştürmektedir. Sosyal medyanın bireyler, toplumsal gruplar ve bir bütün olarak toplum üzerinde yapabileceği etkiler konusunda, birbirinden çok farklı, hatta kimi zaman birbirleriyle taban tabana zıt görüşler ileri sürülmektedir. Özellikle kriz durumlarında sosyal medya aracılığı ile işletmeler hedef kitleleri ile daha hızlı iletişim kurmaya yönelmektedirler. Bununla birlikte imajlarını korumayı ve itibar yönetimini amaçlamaktadırlar. Son dönemde dünyayı yakından ilgilendiren Cambridge Analytica şirketinin sosyal medya verileri üzerinden gerçekleştirdiği analiz ile yine sosyal medya üzerinden stratejik yönetim araçlarının kullanımıyla Amerika seçimlerinde kayda değer seviyede oynadığı rol ve bu gerçekleşen toplumsal değişimin dünya üzerindeki politik dengelerde yarattığı kriz yönetimi oldukça ses getirmişti. Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışmada, ilk önce sosyal medya ve kriz yönetimi ile ilgili genel bir teorik çerçeve sunulmakta ve daha sonra Cambridge Analytica krizi ve krizin Facebook'a etkilerine ilişkin bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Medya
Kriz Yönetimi
Cambridge Analytica
Facebook

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.12.2018
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.491147

^a İletişim Yazarı: pvardarlier@medipol.edu.tr

^b Associate Professor, Istanbul Medipol University, The School of Business, Beykoz-Istanbul, Turkey. ORCID: 0000-0002-5101-6841.

^c Dr., Istanbul Okan University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Tuzla-Istanbul, Turkey. ORCID: 0000-0002-0285-2755.

Introduction

The development of technology, social media, which allows us to be faster in terms of communication, gives us infinite freedom on this issue. Voice or video communication can be established from almost anywhere, from many channels without noticing the distance with only one button. Humans, who had to wait for the line to be connected for hours to speak with a relative before, minimized the problem of communication by launching an era with such a tremendous development of technology. With these developments in general, social media refers to activities, practices and behaviors among human communities that come together on-line using chat-based media for sharing information and ideas. In other words, social media is a web-based application that enables the creation of content in the form of pictures, videos, and audio elements, and the ability to publish them easily (Safko and Brake, 2009). The content of social media applications is determined entirely by individuals and individuals can interact with each other through these applications. The basis of social media strategies is "communication" and "sharing". When there was a social development before, it was a long time until everyone in society had learned about it. However, with social media, everyone can get information about the subject, no matter where and no matter what, and the responses to the subject take place at the same time. This increases the consciousness of being a society as well as acting as a society. In this context, a social cycle occurs on social media. The social media environment, by becoming the noise of very different voices, causes crisis communication as an example of very different opinions and thoughts. In the continuation of this process, opinions and interpretations of the difference are triggered by conflicts of opposing ideas. In this context, in addition to its advantages, it is possible to mention some of the problems that being in social media can create. These problems can increasingly cause large crises. In this study; Cambridge Analytica's crisis in social media is examined and some inferences are made by focusing on how they manage the crisis in social media.

Social Media

Dialogue and sharing between individuals on the Internet creates social media. Social media is a common place where people come together to share opinions, ideas and information about themselves. The social media term refers to reach other people and establish a connection with them, to create a relationship, to build confidence and products offered to people within this relationship, how to use effectively all of these technologies to be there when they are ready to buy. (Safko, 2012) When the literature on social media is examined, some prominent social media definitions are given as follows:

It refers to on-line technologies and applications that are used with the name of Web 2.0, where people share their ideas and experiences with each other. (Alikılıç and Onat, 2007) "Social media is a form of human communication where sharing and discussion are essential without time and space limitations (mobile-based)" (Vural and Bat, 2010). The social media term includes on-line tools and websites that allow individuals to communicate by sharing information across various content (Vardarlier and Eren, 2013).

Social media, also known as the new media, is seen as "systems that can include mass audience as individual users, where users can access content or applications in different time frames and interactivity" (Gray et al., 2013). The effects of social media and new media's main features on businesses in all sectors, which have reached an infinite size in their personal use, have also

led to a change in working life, new management concepts and business models have emerged. Almost all companies, political groups, non-governmental organizations and other organizations have a web page, and employees are now accessing the Internet every day and communicating over the Internet. Thus, the new media works as a clear, transparent and interactive tool. Institutions and their followers have started to have a more effective basis for monitoring each other's activities and actions. With social media, speed has come forward and its coverage has grown in both geographical and demographic terms; in this way, communication has emerged in which there is a large memory capacity where communication can be selected, extracted and addressed by the masses. In this communication format, the image and sound can be moved simultaneously in the communication environment. Therefore, the new media may provide mutual interaction in the information exchange between users or groups of users. On the other hand, it is stated that technology is a field of struggle shaped by social relations in all processes from production to consumption and that it is shaped, structured and / or constructed within social life and social relations (Yücesan and Özdemir, 2008). In this context, "some of the academic studies examining the relationship between the Internet and democracy compare the Internet environment to the participatory model of the understanding of Athenian democracy and suggest that all citizens are directly involved in the political process, just like the agoras of the period" (Toprak et al., 2009). In other words, it is expressed that the hierarchical represents a model of communication that is symmetrical, democratic, i.e. non-dominant, that gives a wider space for citizens to participate in political decision-making activities, and that it represents a transparent model of communication that enables them to participate over the network (Törenli, 2005).

Solis (2010) states that in order to understand the processes of organized teams and established hierarchies, it should look to interactive media like an orchestra. Compatible social media programs are a result of the organization's rehearsals and regulations, but are inspired also by ability, leadership and imagination. Although the doctrines that guide the development of social media suggest that this is a democratization process, it is also stated that the scaling and implementation of compliance in business processes will not be possible without leadership, instruction and management. Labor culture and attitudes are changing when newly emergent and developing media is popularized in existing institutional culture. Aside from general policies, lobbying, ambitions and contradictions, it is inevitable that existing processes and systems adapt to new media and socialize. In other words, as Web 2.0 enables social computing and collaboration, corporate infrastructures, business paradigms, value chain and work-flow have inevitably changed. Processes and methods are taken under consideration to explore new opportunities for efficiency and innovation (Tekvar, 2012).

Development of Social Media and Social Networks

In Computer-Mediated Communication, the formation of virtual communities, which we can describe as the beginning of social networking, was towards the end of the 1990s. Wellman and colleagues believe that social networks continue to connect individuals and geographically distant individuals and organizations in computerized communication to zoom in on shared interests. The most important finding of Wellman et al., who examined the formation of virtual communities between 1996-99, is that they are different communities from the physical world with certain rules and dynamics of virtual communities. Virtual communities do not monitor the communication styles of physical communities. Most of them

are highly diversified, specialized, and capable of generating support based on weak links (Wellman and Gulia, 1999).

These networks surpass distances at low cost, ensuring rapid mass communication. "Privatization of socialization", in other words, the establishment of social networks around the individual provides strengthening of socialization (Castells, 2002). With this structure, social networks replace virtual communities. Social networks, called the advanced form of virtual communities, are web-based groups that have common interests, goals and objectives that enable them to develop personal and professional relationships beyond geographical or institutional boundaries. Wellman and Gulia (1999), in their study, say people in social networks form their own personal portfolios. The weak and strong links that are often emphasized in socialization analysis can develop in the form of strengthening weak links in the formation of social networks. Weak links with or without computers facilitate the connection of people with different social characteristics and thus expand the area of socialization.

The rapid diffusion of social networks over the past few years and adoption by users have led to a more widespread and intensive use of computers. Today computers are used in almost every home in Western countries. Computer users spend most of their time online, especially in social networking networks. The more time people spend in social networks has been instrumental in the rapid development of network cover/patterns worldwide by encouraging the creation of new and more sophisticated sharing networks. As a matter of fact, there are hundreds of social networking and millions of social networking users in the world today. The fact that social networks are so developed in terms of the many services offered by the interfaces and continue to evolve brings a number of questions and problems. For this reason, especially recently, the structure, characteristics and differences of social networks have been the subject of much research (Toprak et al.,2009).

On the other hand, the only place to show the development of technology is not computers or Internet connections. Companies investing in Internet technology are also looking for innovations and services provided are constantly changing. In the early 2000s, this wave of financial inflows and collapses, which was described as the "dotcom bubble" in America, left the first steps of a great power that would constantly change internet usage of hundreds of bankrupt companies. Google, founded in 1998, was established to completely change the search engine concept and the functionality of this tool. Google has become the site that marks the new era in Europe. The fact that the site became almost monopoly in the search engine field made it a reference to other sites (Irak and Yazıcıoğlu, 2012).

Google's growth has been made possible entirely by the fact that users who are satisfied with the site have informed their friends, others have learned through the media and the Internet. In fact, people are connected to the search engine by emotional ties, when they want to resolve their curiosity. In this world, Google provides everyone looking for information with confidence (Vise and Malseed, 2005). While search engine optimization for sites will be vital in the years that follow, efforts to transform the technological advances into social networks have begun. The main starting point for online social networks is the continuation of existing social ties, as well as the development of new layers, and offers many new applications to

social networks, such as Facebook, Myspace, Orkut, V Contact, and Friendster, which are widely used worldwide. Today, social networks have become a habit and lifestyle in the routine flow of everyday life, beyond finding friends or maintaining existing friendships. Profiles created in social networks, shared videos, comments, and the size of the relations established recently, raise the concern that real life in the traditional media will be completely moved to the virtual environment. In this context, the ways of continuous communication on social networks is brought to the fore (Irak and Yazıcıoğlu, 2012).

Today, social media offers an environment where a wide audience, from managers to consultants, Internet leaders to advertisers, educators and journalists, exchange ideas. The characteristics of social media are as follows (Zafarmand, 2010);

- a. Participation: Social media eliminates the distance between viewers, listeners and the media by encouraging the participation of people interested in this media.
- b. Openness: Most of the social media services are open to participation and feedback. These services encourage voting, commenting and sharing of information.
- c. Reciprocal speaking: The content in traditional media is presented in one way to viewers, listeners or readers, while social media appears to be bi-directional communication because it includes feedback and comments.
- d. Community: People who create communities in the social media environment have an effective relationship with each other. They share common photos, political issues or favorite TV shows with each other in these communities.
- e. Connectivity: The reason for the development of most of the forms of social media is that they depend on other websites, resources and people. Social media is more concerned with sociology than technology.
- f. Creating Content in Media: Today, creating content in the media is not only limited to journalists, reporters, big and small private and public organizations, but everyone with moderate computer knowledge can publish his / her thoughts, experience, photograph, video and everything he / she produces and shares them with others.
- g. Creation of New Layer of Influencers: With the democratization of the media, social media users are known as the new layer of influencers. This new layer also complements the presence of professionals and traditional journalists. Thus, social media users are seen as equally and sometimes more reliable and important people than journalists.

Advantages and Disadvantages of Social Media

When social media is used consciously, it has many benefits. Social media use positively allows people to express themselves and demonstrate their competencies easily. It is also a fact that it provides benefits in solving a problem. Social media is important in following new developments and current news, in accessing videos and articles with educational content. These factors will enable people to develop themselves and individuals to express themselves better and to feel comfortable psychologically. The advantages of using social media are listed below:

- a. Social media is fast and up to date. Users can publish their own content instantly and share it with the world at the same time.
- b. Social media is cheap. Investment costs, which are worth millions of dollars in traditional media, can be replaced by small figures in social media. There is no cost to create an account on Facebook, Twitter and similar networks.
- c. Social media is reliable.
- d. Social media offers two-way relationship and conversation opportunities.
- e. Social media allows sharing. People share thoughts, images and audio files that attract their attention through social media with other users.
- f. Social media is changing Internet users not only as information-consuming people but also as information-producing and information-consuming people at the same time.
- g. Social media allows Internet users to choose the content they want.
- h. Social media provides the opportunity for famous people, politicians and various firms, companies and public organizations to establish mediated relationships with their own masses and thus allow them to respond to each question and criticism very quickly and easily when necessary.

In addition to the advantages of social media, it also has some disadvantages for individuals and businesses. Social media offers the media the opportunity to spread very quickly. Negative news or events can spread very quickly through this media.

- a. Conducting activities in social media requires extensive efforts. Any failure in this work can cause very bad results.
- b. Content is produced by thousands of people on various topics through social media. If there are no good and appropriate filters on the content, people who want to have information on a specific topic have problems with using which source and information by encountering excessive information on the Internet.
- c. It is possible to carry out social media activities in every environment with Internet connection, computer or advanced mobile phones. Even if this feature is considered an advantage, it may be a disadvantage because it distorts work-life balance of people who are very focused on working.

As social networking became even more popular, researchers began to observe the benefits of it from a variety of social issues. Social networking is used by organizations to stay in touch with their employees as well as for advertising purposes. According to Jody Nimetz, the five main uses of social networking include brand awareness, online reputation management tool, recruitment, new technologies and information about competitors, and the use of it as the main Information tool to capture potential candidates (Jinsong et al., 2009). According to Liebeskind (Liebeskind et al., 1996), biotechnology firms are used to share scientific information that may become "isolated and irrelevant" in social networking sites.

Social networks are also used by health workers to disseminate peer-to-peer information, as well as to manage corporate information. It's seen that social networking sites like Facebook, MySpace and YouTube have also help access and share political information during U.S.

elections. Social networks are also increasingly used in legal and criminal investigations. The information shared on sites like MySpace and Facebook has been used by the police and university authorities to sue the users of the sites mentioned (Mahajan, 2009).

The Concept of Crisis and Crisis Management

In the face of a rapidly changing world, short and long-term goals of an organization depend on employees having the necessary knowledge and skills and creating a team that can cope with potential business problems (Vardalier, 2017). If the business prepares a “worst case scenario”, it can handle other possible situations (Lockwood, 2005). According to Pearson and Claire, uncertainty and urgency are two main factors that define a crisis, and these two essential factors affect leaders’ ability to assess and decide information during a crisis. The crisis consists of two main headings: the uncertainty and the pressure of time. In some studies, it has been suggested that crisis is formed as a result of the decisions made, and in a few qualitative studies, the crisis is directly related to the decision-making process (Alkharabsheh vd., 2014).

Crisis management is the actions taken by managers in problematic times due to faulty production, lack of raw materials, lack of quality and marketing. In other words, crisis management is the ability to make systematic decisions and to establish the necessary teams to implement these decisions and to make new decisions in order to finalize the actions as soon as possible (Fener and Çevik, 2015). Mitroff has defined crisis management as “The risks that may arise for the external environment, managers, employees and processes of the organizations, as well as the necessary controls in connection with the internal crisis.” Crisis management is the area of expertise that attempts to predict the events that will disrupt the important relationships in the future. Managers try to meet the crisis management processes at a reasonable cost in line with their targets. Accordingly, determining the problem when the crisis is encountered, defining the problem within the framework of planned targets, determining the most applicable opportunities, checking the benefits of the decision to determine the final solution create the crisis management process (Fener and Çevik, 2015).

The New Nature of Crisis

Recent crises, due to unexpected or unpredictable circumstances in most countries, are challenging risk managers due to their lack of communication and disruption in the information flow. Examples include the event of September 11, 2001, SARS and H1N1 outbreaks in 2003 and 2009, the 2004 Indian Ocean tsunami, Hurricane Katrina in 2005, the Icelandic volcanic eruption in 2010 and the ash cloud in Europe and the 2011 Thoku earthquake in East Japan, tsunami and Fukushima Daiichi nuclear accident associated with it have resulted in cascade effects. In these disaster situations, risk managers have been caught unprepared with their processes and structures. These new crises differ in many respects from the past. These differences can be listed as follows: unexpected large scale, in that they are not experiencing new or similar event, or, at least in the experience of human or crisis managers, an unusual combination, defined as cross-border structures, cross-border geographical crisis and/or spread across policy boundaries. These crises lead to deep uncertainties, leading to

tensions between public structures and many corporate partners in the private sector. These cross-border impacts are described by the OECD as "a global shock", which means "a rapid start-up event that results in serious devastating consequences involving at least two continents." Considering that this concept may also be caused by aftershocks after the crisis, it can be given as an example for the active threats in the definition: global expansion, health, climate, social or financial systems (Baubion, 2013).

Increasing Vulnerability of Modern Societies

The differentiating qualities of the new crisis ecosystem reflect the notion that the 21st century could lead to more and more damaging and costly shocks. While enterprises are creating a more complex structure compared to the past, their relations with each other are also evolving, but as new or different threats emerge, they are open to the attack and with the effect of their opening out, they are vulnerable to the attack (Baubion, 2013).

Future Global Shocks (OECD, 2011) has identified key factors that increase the impact of the classical crisis and cause it to become stronger. Increased mobility in our global world facilitates the spread of risk carriers such as viruses or terrorists. Globalization also caused the centralization of critical systems due to the mutual dependence of systems such as production, distribution and infrastructures that form these systems and the intensification of these central regions. Supply chains and vital service networks are increasingly exposed to many dangers and threats as they are becoming more and more globalized. They are also vulnerable, interdependent. Our communities and economies increasingly rely on supply and service networks for their daily process and operations. The crisis that affects a node of such a system can put the whole at risk with large-scale and gradual impacts. Urbanization and population intensification, as well as the creation of attractive targets for terrorist attacks, exacerbates the fragility of societies by creating vital spots for catastrophic events, which have a great potential for direct loss. (Baubion, 2013).

The characteristics of hazards and threats are also changing. While the frequency and severity of extreme weather events are accompanied by climate change, rising sea levels will jeopardize coastal lines where most megacities are developing. While new infectious diseases are occurring regularly, they are spreading more rapidly with the increasing mobility of economic activity. Terrorism and other deliberate acts take new forms because the leaders have adapted the way they work in this new geography.

New Media and State-Related Crises

In addition to the emergence of new threats and vulnerabilities, the factors that need to be taken into account in the changing paradigm for crisis managers are the transformation of governments and media. While crisis management will always remain one of its key roles for businesses, the wave of privatization of governments and centralized management systems limit the capacity of direct action to prevent or reduce the risks that may be occurring in sectors that are critical to the good functioning of communities, such as public services. Crisis managers must adapt their attitudes to deal with stakeholders with different interests, priorities, logic and values. In many OECD countries, critical infrastructures are largely

operated by the private sector. Citizens also tend to organize themselves to intervene in the crisis through civil society and Non-Governmental Organizations, so that activities are consulted during the crisis preparation. Within this period, the openness and transparency of enterprises, the continuous analysis of the media and the widespread dissemination of information through online social media pressure enterprises and decision makers. When a crisis occurs, it grows even more: Due to the emotional nature of a crisis, the expectations of citizens are at the highest level. Businesses are demanding more transparency, responsibility and higher ethical standards; this is almost a risk that companies require immediate response (Baubion, 2013).

Changing Perspective for Risk Managers

Risk managers are struggling with the complexity of globalization, especially at the level of governments. Today, this changing perspective requires governments to adapt their processes, structures, tools and equipment to manage the risks that the changing world brings. For risk managers, the following elements are important in this context (Baubion, 2013):

- Prediction of unpredictable/unknown risks,
- Agree with other administrative levels or countries and/or international organizations,
- Reducing the capacity of central governments as a result of privatization,
- New actors with different agenda and approaches: private sector,
- Continuous review of media and citizens through social media,
- Higher demands and expectations of citizens.

While all this is happening, governments should maintain the capacity to cope with more traditional crises, as in the past. What is needed to adapt to the new features of crises and societies is not to replace the existing capacities but to add to them.

Cambridge Analytica

Cambridge Analytica is a UK-based political consulting firm that analyzes data within the framework of data mining, data brokerage and strategic communication for elections. Cambridge Analytica, the subject of the crisis, has announced that it intends to serve the business world and political parties who want to change the behavior of consumers, followers, and voters. The company, by analyzing its data using behavioral sciences began serving as the subsidiary company of SLC Group in 2013, which will help organizations to identify/find target people and masses such as company, party, state, NGO etc. The partial owner of Cambridge Analytica is the conservative Robert Mercer family, the director of the American risk portfolio. Cambridge Analytica has offices in London, New York and Washington D.C.

Alexander Nix, founder of Cambridge Analytica, is a financial analysis expert. In 2003, he started working at SCL Elections of SCL Group, which has presented itself as a company that acquires knowledge, analysis and strategy for governmental and military institutions for 25 years. There is also Turkey office of the SCL Group. Alexander Nix announced in 2014 that Cambridge Analytica has conducted 44 election campaigns. In 2015, the company provided data analysis services for U.S. Senator Ted Cruz's presidential election campaign. Cambridge Analytica led Donald Trump's candidacy for the 2016 US presidential election and the Brexit

campaign for Britain's separation from the EU. The role of Cambridge Analytics in these elections is controversial and there are cases filed in both countries.

Political scientists question the impact of Cambridge Analytics on voters (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469086>). In March 2018, news emerged about Cambridge Analytica's business methods. The New York Times and The Observer reported that Cambridge Analytica and Facebook made a data breach. According to this, access Facebook gave to a university official access to user data led to data being passed into the hands of Cambridge Analytica. In this respect, Cambridge Analytica also used this data in Donald Trump's presidential election campaign. In response to media reports, the UK Information Commission Office has requested permission to investigate the servers of the Cambridge Analytica company.

The Facebook page and ads of the Cambridge Analytica company are banned by Facebook. On March 23, 2018, the British Supreme Court authorized the Office of the Information Commission for investigation (<https://webrazzi.com/2018/03/22/cambridge-analytica-hikayesi-facebook-ve-buyuk-veri/>). It is cited that there were two opportunities that opened up the field for the company to undertake this work. First, two Ph. D. students (Kosinski and Stillwell, 2013) from The Psychology Center of Cambridge University in 2008 began to work on the theory of behavior dating from the 1980s called "The Great Five". The theory they advocate is that each individual's behavior can be resolved through 5 building blocks (openness to innovation, perfectionism, being social, compromise and fragility) in their personalities. To test the theory and to find results, they developed a Facebook application called "My Personality". They started to work with volunteer subjects via this personality test application that asks users simple questions. In the years when all user information in Facebook accounts was fully open to application developers, our information was used for nearly two thousand projects. Your information was accessed even when a Facebook friend used the applications. Dozens of companies/people quietly began working on this "behavioral engineering", ignoring rules, law and morality by accessing the "Like" feature for which permission was not necessary from Facebook users. As soon as doctoral students Kosinski and Stillwell published their research in 2012 as an article, Facebook turned the Like feature off to external measurement. However, this research has already been a "source of inspiration" for opportunists.

Second event; Christopher Wylie who is an informant was a doctoral student at the London School of Economics at the time. Wylie, who saw this research in 2013 and was excited about it, told SCL Elections CEO Nix about the project in his head. They set up the Cambridge Analytica company to make it look like academic work and link its name to Cambridge University. Wylie and Nix needed a data pool now. They met and agreed with Dr. Aleksandr Kogan (Neo Scientist), an academic from Cambridge University. Kogan launched a new personality test application on Facebook through his company Global Science Research in 2014. Thus, they created a data pool by spending \$1 million and using a test named "this is your digital life", working with the logic of a Trojan horse, and accessing without authorization profiles of friends (Kosinski, M. Stillwell, D. and Graepel, T., 2013). The data pool was used to produce customized "political" ads. The said 50 million Facebook user data was obtained through "this is your digital life", where 270,000 Facebook users share their data.

In 2015, the third-party application named "this is your digital life" received information from Cambridge Analytica, which included the list of users who had permission to share information (<http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/facebook-skandali-sonrasi-cambridge-analytica-sirketi-kapaniyor-40824237>).

Alexander Nix took the project to sell it to Steve Bannon, the founder of the Breitbart website, a far-right publication. Then Bannon began working as the chief strategist who managed Trump's electoral campaign. Bannon became a shareholder of the company and between 2014 and 2016, joined the board of directors of the company. He asked his close friend Robert Mercer for support to develop the project and move it up. Billionaire Robert Mercer, a Trump supporter and donor, gave Cambridge Analytica \$15 million in financial resources. The Cambridge Analytica team worked with Trump's selection team to analyze millions of data and identify the most persuasive voters, identify the issues they are interested in, and express that they are taking action with "targeting a person".

Work undertaken during preparation for action:

- a. They prepared all Trump speeches and messages according to their personality, behavior and needs data sets.
- b. They tested political messages. They reported a radical discourse such as "Islam has no place in this country" and looked at profile reactions.
- c. They produced effective lies and spread them. "The cost of immigrants to our country is above our military spending." etc.
- d. In 17 states, every day on Facebook, they made pro-Trump pro-shares and surveys that were shaped by the personality of the profiles in their hands. Sometimes they even paid those who filled out the questionnaires.
- e. They showed African-Americans who would not vote for Trump in Miami news that would deter them from going to polls (for example: against Clinton). In this way, they affected the participation in the region by 7-8%.
- f. They showed different parts of Trump's speeches to right-wingers and others to the liberals etc. to fit the expectations of the parties.

According to their data, they determined undecided votes between the two parties, and they concentrated on them. They identified uneducated, poor, active people living in the same neighborhood. Then they shared news that they would not like, and induced fights with people in opposite status, etc.

The most tragic issue here was known who the profiles were. So by showing news and ads to the right choice at the right time, in 2016 elections, Trump's path was opened. Through the company, they did all the research, obtained data, and analyzed it. After targeting, they managed the entire digital campaign and strategies were determined with the data they obtained. Theresa Hong, managing the Digital part of Trump's election campaign, said: "We spent \$85 million. Without Facebook, we wouldn't have won the election." Alexander Nix explains how they secretly campaigned in elections around the world using the data they have. More importantly, it clearly states how much they exceeded ethical limits in this process

(<http://www.milliyet.com.tr/Cambridge-Analytica-nedir--Cambridge-Analytica-ve-Facebook-veri-skandali-nedir--molatik-7467/>).

In the results of the crisis (<http://digitalage.com.tr/modern-sosyal-muhendislik-cambridge-analytica-skandalindan-cikan-sonuclar/>);

- a. Investigations have been initiated in the UK/USA.
- b. Company activities have been suspended for now, CEO Nix has been dismissed.
- c. Facebook is currently making evasive explanations. There were dismissals in the company, it has lost significant value in the stock market.
- d. Mark Zuckerberg said, "we made mistakes", and he explained, "so far we have not lost any serious users."
- e. President of the European Parliament A. Tajani stated that they "invited Mark Zuckerberg to the European Parliament; saying they needed to show that Facebook's personal data is not used to manipulate democracy in front of the representatives of 500 million Europeans.
- f. The EU Digital Commission stated that election campaigns for targeted audiences are considered voter manipulation, deemed invalid. Because he said that the promises in the election campaign concern the entire public.
- g. In particular, US public opinion has begun to give great reactions. "Delete Facebook, regulate Facebook" tags have been shared and accounts have been deleted. Crisis communication was tried to be managed to prevent it from becoming a major civil action.

At the end of all these events, Facebook said in an official statement, "We have allowed this work because it was not commercial. As a result, people knowingly shared their information, no system was accessed, passwords and sensitive information were not stolen or hacked. We did not know that these research results were given to Cambridge Analytica." Following accusations against the companies, Facebook shares fell by 12 percent in two days. (<https://www.ft.com/content/2af83cd4-eda3-11e8-89c8-d36339d835c0>), (09.04.2018).

Conclusion

It can be said that the new technological revolution started with a new social era. Developments in communication technologies have also transformed social movements. New communication technologies can be considered as a means of achieving participatory democracy because of their ability to increase the amount of information, enable individual communication, interact and provide universal access (Karapınar, 2006). When using social media tools individually, there are priority issues to be considered. Care must be taken not to share personal information (address, location, holiday date, credentials, telephone, etc.). Trusting privacy settings in social media accounts is a beginning. Although more powerful account settings and tools can help protect your privacy, there are other ways in which your personal information may be infiltrated. Knowing and targeting these potential privacy risks will help protect your data. When an application is concerned about the amount of information it wants to grant access to, it is best not to install that application at all. There are also ads that

appear as sponsored shares on social networking sites. Companies can make agreements that allow them to use brand-related activities on the site, such as liking sponsored shares with social networks. To avoid sharing too much information, you should check your application settings. Considering how social networks work, your friends' privacy settings have a direct impact on your privacy. If your friends have fewer restrictive settings, it becomes possible for a wider audience to see what you share. When using social media socially, it is necessary to create public opinion and pressure on social media tools to be regulated/audited in an accountable manner to the whole world.

When the concept of crisis is examined, first of all, in order to limit the losses of the enterprises in this process, they need a leader. The leader's actions and explanations during the crisis period have a great impact on the public. With the work of the crisis management team and the influence of the leader, the enterprises can pass this process in a positive way. Another important point for businesses in crisis situations is that if social media is faced with an issue that could pose a mass problem rather than an individual, it is necessary to respond to this situation in an urgent manner by considering the sensitivity of different environments. Plans that every detail has been examined and regulated by experts in crisis management teams must be prepared before the crisis. The presence of crisis management plans makes enterprises ready for actions that need to be taken in case of a crisis and ensures that the first crisis situation does not extend for too long. Being fast in crisis time in social media has great importance. Since the crisis management in social media is not a temporary study, the follow-up of the issue may take many years. Accordingly, if necessary, an apology should be made and the necessary explanations should be made in a way not to be misunderstood. In the crises that start in social media, the institution should take into account what users are writing and instead of making a counter attack, it should try to find a solution as soon as possible. Otherwise, the dimensions of the crisis will grow and the issue of the social network of the institution will be transferred to different networks where the institution cannot directly intervene and a process for the loss of reputation will begin.

References

- Alkharabsheh, A., Ahmad, Z. A. & Kharabsheh, A. (2014). "Characteristics of Crisis and Decision Making Styles: The Mediating Role of Leadership Styles". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 129, 282-288.
- Baubion, C. (2013). *Risk Management: Strategic Crisis Management*. OECD Publishing.
- Castells, M. (2002). Local and global: cities in the network society. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 93(5), 548-558.
- Eren, E. & Vardarliyer, P. (2013). "Social media's role in developing an employees sense of belonging in the work place as an HRM strategy". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 99, 852-860.
- Fener, T. & Cevik, T. (2015). "Leadership in Crisis Management: Separation of Leadership and Executive Concepts". *Procedia Economics and Finance*. 26, pp.695 – 701.
- Gray, R., Vitak, J., Easton, E. W. & Ellison, N. B. (2013). Examining social adjustment to college in the age of social media: Factors influencing successful transitions and persistence. *Computers & Education*, 67, 193-207.
- <http://digitalage.com.tr/modern-sosyal-muhendislik-cambridge-analytica-skandalindan-cikan-sonuclar/> (08.10.2018).
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43469086> (09.10.2018).

- <https://webrazzi.com/2018/03/22/cambridge-analytica-hikayesi-facebook-ve-buyuk-veri/>, (09.04.2018).
- <http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/facebook-skandali-sonrasi-cambridge-analytica-sirketi-kapaniyor-40824237>, (09.08.2018).
- <http://www.milliyet.com.tr/Cambridge-Analytica-nedir--Cambridge-Analytica-ve-Facebook-veri-skandali-nedir--molatik-7467/>, (15.09.2018).
- <https://www.ft.com/content/2af83cd4-eda3-11e8-89c8-d36339d835c0>, (09.04.2018).
- Irak, D. & Yazıcıoğlu, O. (2012). "Türkiye ve Sosyal Medya". İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jinsong, Z., Yonghai, Y., Bing, X., & Kaiyu, Z. (2009). "A Social Network Service-oriented architecture for mass customization." *IEEE 10th International Conference on. Wenzhou: Computer-Aided Industrial Design & Conceptual Design*. 2012 - 2015.
- Karapınar, K. (2006). "Türkiye'de Sayısal Platform Yayıncılığı ve DigiTürk Beklentiler ve Sorunlar", *Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Kitabı Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi*, İstanbul.
- Kosinski, M., Stillwell, D. & Graepel, T. (2013). "Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior". *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 201218772.
- Liebeskind, J., Porter, O., Zucker, L. & Brewer, M. (1996). "Social networks, learning, and flexibility: Sourcing scientific knowledge in new biotechnology firms". *Organization science*, 7(4), 428-443.
- Lockwood, N. R. & SPHR, G. (2005). "Crisis management in today's business environment". *SHRM Research Quarterly*, 4, s. 1-9.
- Mahajan, P. (2009). "Use Of Social Networking In A Linguistically And Culturally Rich India." *The International Information & Library Review*. India: Elsevier, 129-136.
- Onat, F. & Alikılıç, Ö. A. (2008). "Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi". *Journal of Yaşar University*, 3(9), 1111-1143.
- Safko, L. (2012). "Fusion Marketing Bible". McGraw-Hill Publishing.
- Safko, L. & Brake, D. K. (2009). "The social media bible: Tactics, tools, and strategies for business success" (3rd ed.). New Jersey: Wiley.
- Solis, B. (2010). Defining social media: 2006–2010. *Message posted to http://www.briansolis.com*.
- Tekvar, S. O., (2012). "Yeni medya ve halkla ilişkilerde dönüşüm: farklı kurumsal yapılarda halkla ilişkiler algısı ve sosyal paylaşım ağları". *Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara*.
- Toprak, A. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı facebook: "görülüyorum öyleyse varım!"*. Kalkedon.
- Törenli, N. (2005). "Yeni medya, yeni iletişim ortamı". *Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara*, 94-96.
- Vardarlier, P. (2017). "Learning From Catastrophes and Leadership Thought". *Journal of Arts, Science & Commerce*. 8, (3), p.160.
- Vise, D. A. & Malseed, M. (2005). The Google Story–Inside the Hottest Business. *Media and Technology Success*.
- Vural, Z. B. & Bat, M. (2010). "Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma". *Journal of Yasar University*, 20 (5): 3348-3382.
- Wellman, B. & Gulia, M. (1999). "Net Surfers Don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities." Pp. 331-66 in Barry Wellman (ed.), *Networks in the Global Village*. Boulder, Col.: Westview Press.
- Yücesan-Özdemir, G. (2008). "İletişim, Emek ve Kalkınma: Ekonomi Politik Yaklaşım", 40. *Yıl Kitaplığı, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi*.
- Zafarmand, N. (2010). "Halkla İlişkiler Alanında Yeni Mecra ve Uygulamaların Yeri ve Önemi: Sosyal Medya ve PR. 2.0". *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara*.

Döviz Cinsi Krediler Bir “Döviz Riski” Azaltma Aracı Mıdır? 2003-2018 Türkiye Analizi

Hakan Eryüzlü^{a, b}, Sertaç Hopoğlu^c

Özet

Döviz kuru gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir makro değişken olma özelliğini korumaktadır. Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar özellikle yükselme yönünde olduğunda, gerek ülkedeki döviz borçlularını gerekse ithal girdi ile çalışan firmalar için döviz riski yaratmaktadır. Döviz riskinin bilincinde olan yatırımcılar olası döviz riski için çeşitli aksiyonlar almaktadır. Çalışmada, ticari bankalar tarafından verilen krediler içerisinde yer alan döviz cinsi kredileri kullanan yatırımcıların, döviz riskinden korunmak için mi kredi çektikleri araştırılmıştır. Bu amaçla, Türkiye için 2003:1-2018:6 dönemi, ARDL eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto (1995) nedensellik analizleri ile test edilmiştir. Test amacıyla ilgili dönemde aylık olarak ticari bankaların kredi kullanımları içerisinde döviz cinsi kredi oranları ve döviz kurunu temsilen de reel efektif döviz kuru kullanılmıştır. Sonuçlar, döviz kredisi kullanımının döviz riskinden korunma yolu olarak gerçekleşebileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler

Döviz Cinsi Krediler
Döviz Riski
ARDL Eşbütünleşme
Toda-Yamamoto nedensellik

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 03.12.2018
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.491511

Are Foreign Exchange Loans Means Of Hedging Against "Foreign Exchange Risk?": An Analysis For Turkey, 2003-2018

Abstract

Exchange rates are important macro variables for developing economies. Fluctuations in exchange rates, especially upward trending movements, creates a foreign exchange risk for both debtors and firms that use imported inputs in their operations. In consideration of this, investors take on various actions to avoid possible foreign exchange risks. Thus, this study investigates whether investors borrowing foreign exchange loans from commercial banks use such credits as a means of hedging against foreign exchange risk. In this respect, ARDL cointegration and Toda-Yamamoto (1995) causality analyses are employed to study the relationship between ratio of foreign exchange loans to the total loans granted by commercial banks and real effective exchange rate in turkey for the period 2003:1-2018:6. The results of the analysis indicate that foreign exchange loans can be taken out as a means of hedging against foreign exchange risk.

Keywords

Foreign Exchange Loans
Foreign Exchange Risk
ARDL Cointegration
Toda-Yamamoto Causality

About Article

Received: 03.12.2018
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.491511

^a İletişim Yazarı: hakan.eryuzlu@iste.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Ekonomi Bölümü, ORCID: 0000-0003-3715-0021

^c Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, ORCID: 0000-0002-9541-2352

Giriş

Teknolojinin hızlı gelişmesi ile Dünya ekonomisi ve finansal piyasaların entegrasyonu artmış ve birbirlerini etkileme süreleri kısalmıştır. Yatırımcılar, piyasalar ile ilgili bilgilere çok daha çabuk ve düşük maliyetli şekilde ulaşabilmekte ve müdahale süreleri de çok kısa olmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak bankacılık sektöründeki araçlar çeşitlenmiş ve bu araçların yatırımcılar tarafından kullanımı artık daha kolay bir hale gelmiştir. Söz gelimi bir kredi kullanımı artık mobil telefonlardan dahi kolayca yapılabilmekte veya yatırımcılar hesaplar arası transferleri çok kısa sürelerde gerçekleştirebilmektedir.

Tüm bu gelişmelere rağmen bankacılık sektörünün en büyük gelir kaynağı ve en önemli finansal fonksiyonu kredi sağlayabilmesidir. Bankalar kredi kullanımını çeşitli teknolojiler ile kolaylaştırıp müşteri çekme gayreti içerisinde bu çok önemli işlevini yerine getirmektedir. Küreselleşen ekonomiye paralel olarak bankalar da artık uluslararasılaşmıştır. Birçok banka birçok ülkede açtıkları şubeler, satın aldıkları yerel bankalar veya birleşmeler yoluyla faaliyet göstermektedir. Her ne kadar bankalar buldukları ülkenin yerli parası cinsinden işlemleri öncelikli olarak yapsalar da, yabancı paralar ile de işlemler gerçekleştirmektedirler. Döviz cinsi krediler olarak da isimlendirebileceğimiz yabancı para kredileri, 1980’lerin yeni kitlesel pazarlanan finansal ürünlerinden biriydi (Kingston, 1986, s.31). Günümüzde ise, bankalar açısından kayda değer bir finansal araçtır. Öyle ki, döviz cinsi mevduatlar Uruguay, Lübnan, Hırvatistan da yerel para cinsi mevduatlardan daha fazladır (Bozovic, 2009, s.32).

Yatırımcılar çok farklı nedenler ile döviz talebi gösterebilirler. Döviz talebi ise döviz kurunun oluşumunda etkili olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru dalgalanmalarının iktisadi hayata etkisi literatürde çokça doğrulanan ve kabul edilen gerçektir. Döviz kurundaki ani ve sert artışlar yatırımcıları çoğu zaman olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle sanayisi ithalata dayalı bir ülkede dövizdeki sert artışlar üretimi olumsuz yönde etkilemekte ve döviz üzerinden ithalat yapan firmaların maliyetlerini şişirmektedir. Bu durumda bu tip ülkelerde döviz ile işlem yapan yatırımcının sürekli olarak döviz artış riski ile karşı karşıya olduğu bir gerçektir.

Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye açısından döviz üretiminde önemli bir değişkendir. Türkiye yarı mamul ve hammadde bakımından ve aynı zamanda teknoloji tabanlı üretim açısından yurtdışı bağımlılığı yüksek olduğundan üretimi arttırmak için daha fazla ithalata, dolayısıyla daha fazla döviz ihtiyacı duyulmaktadır. Bu durum dış ticaret rakamlarından da görülebilmektedir; 2015 yılı dış ticaret rakamlarına göre Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı ilk beş fasıl, “motorlu kara taşıtları”, “makineler”, “kıymetli veya yarı kıymetli taşlar”, “örme giyim eşyası” ve “elektrikli makine ve cihazlardır”. Bu göstergeler ile beklenen durum net ihracat gelirlerinde de en çok bu fasıllardan pozitif girdi olmasıdır. Fakat net ihracat gelirleri incelendiğinde; sadece iki fasıldan net kazanç elde edilmektedir: “kıymetli veya yarı kıymetli taşlar” ve “örme giyim eşyası”. Bununla beraber “motorlu kara taşıtları”, “makineler”, “elektrikli makine ve cihazlar” fasıllarından net zarar elde edilmektedir. Hatta “makineler” ve “elektrikli makine ve cihazlar” fasılları en çok zarar edilen fasıllar arasındadır (net ihracatları sırasıyla: -13,2 milyar dolar ve -9,3 milyar dolar. Bunlara karşın en çok kar edilen fasıl olan “örme giyim eşyası” fasılının net ihracatı 8 milyar dolardır). Yakın tarihli bir araştırmada Kundak ve Aydoğuş (2018) Türkiye ekonomisi için kısa, uzun ve birim etkileri açısından dinamik panel veri analizi ile özellikle kısa dönemde döviz kurunda meydana gelen artışların, imalat sanayinde ithalat bağımlılığını arttırdığını tespit etmişlerdir. Çünkü döviz kurundaki artış ithal ara ve yatırım malları maliyetini yükseltmektedir. Kundak ve Aydoğuş

(2018), uzun dönemde de kısa dönemdeki sonuçlara benzer olarak, sabit sermaye yatırımları, GSYİH ve döviz kurunda oluşan artışların imalat sanayinin dışa bağımlılığını arttırıcı etkiler ortaya çıkardığını da bildirmektedirler.

Çalışmanın araştırma hipotezi; “gelişmekte olan ve döviz dalgalanmalarının risk taşıdığı bir ülkede, yatırımcılar/borçlular yerli paranın değer kaybetmesi veya döviz kurunun artması riskinde/durumunda ellerinde daha çok döviz bulundurma isteği ile döviz cinsi kredilere daha çok başvururlar. Böylece döviz arttığında veya bulunması zor olduğunda söz konusu krediler ile ihtiyaçlarını giderebilirler” olarak belirlenmiştir. Eğer araştırma hipotezi analiz sonucunda geçerli çıkar ise, döviz cinsi kredi verme oranı ve döviz kuru arasında eşbütünleşme ilişkisi var olmalıdır ve aynı zamanda kısa dönemde nedensellikte çıkması da beklenmelidir. Böylece, iktisadi birimlerin döviz cinsi kredi kullanma kararının arkasındaki nedenlerle ilgili literatüre katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın buradan sonraki bölümünde önce literatür hakkında bilgi verilmiş, devamında araştırma hipotezinin Türkiye geçerliliğini test etmek amacıyla, 2003-2018 dönemi ARDL eşbütünleşme ve Todo-Yamamoto (1995) nedensellik analizleri ile test edilmiştir. Analizde ilgili dönemde aylık olarak ticari bankaların kredi kullanımları içerisinde döviz cinsi kredi oranları ve döviz kurunu temsilen de reel efektif döviz kuru kullanılmıştır. Çalışmanın son bölümünde de sonuçlar derlenmiştir.

Literatür Özeti

Çalışma da ele alınan ana hipotez ile ilgili yakın tarihli çalışmalardan biri, Do ve Vu (2018) tarafından literatüre sunulan çalışmadır. Do ve Vu (2018), döviz cinsinden kredilerin, kurumsal fonlamanın yanı sıra operasyonel bir risk yönetim aracı olduğunu ve yurt içi borçluların döviz kuru riskine maruz kalma riskinden korunmak için döviz cinsi kredileri kullandıklarını göstermişlerdir. Benzer şekilde Mora vd. (2013), Lübnan için yaptıkları çalışmalarında, yerel bankaların etkin olduğu bir ekonomideki birçok firmanın döviz cinsinden neden borçlandığını araştırmış ve sonuç olarak, döviz kuru riskinden korunan ihracatçıların döviz borcuna girmesinin daha olası olduğunu ve ayrıca, müşteriler ve tedarikçiler için kur riskinden geçerek kendilerini riskten koruduklarını savunmuşlardır. Aksi bir çalışmada Xu ve La (2015), Asya ekonomileri üzerine 2008 küresel krizi dönemi araştırması yapmışlardır. Bulgularında, döviz likiditesindeki daralmanın kısmen yerel para birimi cinsinden borçlanma ile ikame edildiğini tespit etmişlerdir. Döviz cinsi kredileri benzer şekilde kullanma nedenlerini araştıran, Buszko ve Krupa (2015), çalışmalarında Polonya ve Macaristan arasında karşılaştırmalı bir analiz yaparak, döviz cinsi kredileri gayrimenkul almak için kullanılma nedenini araştırmışlardır. Ayrıca, bu tür kredilerin her iki ülkede de borçlulara, bankacılık sektörlerine ve sistemik riske etkisi incelenmiştir.

Döviz cinsi krediler için başka araştırmalarda literatürde mevcuttur. Örneğin literatürde döviz cinsi kredilerin ekonomide yaratacağı riskler incelenmiştir. Bozovic vd. (2009), yerel para biriminin önemli ölçüde değer kaybetmesi durumunda, döviz cinsinden borç alanın ödeme kabiliyetinin önemli ölçüde azalabileceği ve borç verenin riske maruz kalmasına neden olabileceğini varsaymışlardır. Çalışmada, Bozovic vd. (2009) döviz cinsinden kredilerin döviz kuru riskinin temerrüt riskine nasıl dönüştüğü incelemişlerdir. Yabancı para birimli kredilerin ekonomik faaliyetlerin finansmanında baskın bir kaynak olduğu bir ekonomide, yerel para biriminin amortismanının daha yüksek temerrüt olasılıklarına, azalan kredi arzına ve azalan büyümeye yol açan bir olumsuz geri bildirim mekanizması oluşturduğu sonuçlarına

ulaşmışlardır. Breuer vd. (2010), döviz kredisi portföyü örneğinde döviz kurunun, hem piyasa riski hem de kredi riski faktörü olarak düşünülebileceğini vurgulamışlardır. Piyasa riski faktörüdür, çünkü herhangi bir varsayılanın olmaması durumunda portföy değeri üzerinde bir etkisi vardır. Aynı zamanda, hem varsayılan olasılıklar hem de varsayılan kayıpların büyüklüğü üzerinde bir etkiye sahip olduğu için bir kredi riski faktörüdür şeklinde yorumlamışlardır. Beckmann vd. (2012), döviz cinsi kredilerin ekonomideki finansal kırılabilirliği artırıp arttırmadığını test etmişlerdir. Bu çerçevede, hane halkının kredi borçlarının belirleyicilerini araştırmak için bir anket düzenlenmiş, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmıştır. Sonuçlarında, döviz cinsinden borçlanmanın finansal kırılabilirlik üzerinde ihmal edilmez bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Yeşin (2013), Bankacılık dışı sektöre verilen döviz cinsi kredilerin Avrupa'da belirgin bir şekilde yaygın olduğunu ve Avrupa bankacılık sektörlerine önemli bir döviz kuru kaynaklı kredi riski bulunduğunu belirtmiştir. Yeşin (2013) ayrıca, Avrupa'daki bankaların, döviz kurundan kaynaklanan kredi riskine karşı farkındalıklarını göstererek, yükümlülüklerden daha fazla yabancı para cinsinden varlıklarını sürekli olarak tuttuklarını da tespit etmiştir. Endresz ve Harasztosi (2014), döviz cinsinden kredilendirmenin yatırım üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Macar firmaları üzerinde yaptıkları analizlerde, döviz cinsinden kredilendirme işleminin krizden önce daha büyük yatırımlara katkıda bulunup bulunmadığını ve durgunluk sırasında değer kaybının döviz kredisi olan firmalar için daha düşük yatırım oranıyla sonuçlanıp sonuçlanmadığını test etmişlerdir. Sonuçlar krizden önce döviz kurundaki artışın yatırım oranlarını artırdığını ve kriz sırasında, döviz cinsi kredileri olan şirketlerin yatırım oranlarının daha fazla düştüğünü göstermektedir. Beckmann ve Stix (2015), döviz cinsi kredilere olan talebin, bu tür kredilerden kaynaklanan döviz kuru riski ile ilgili bilgi eksikliğinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını araştırmışlardır. Bunun içinde Orta ve Doğu Avrupa'da sekiz ülkede anket gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, döviz kuru riski hakkındaki bilginin kredi para birimi seçiminde güçlü bir etki yarattığını tespit etmişlerdir.

Literatürde döviz cinsinden borçlanmanın nedenleri ve belirleyicileri üzerine çalışmalarda mevcuttur. Brown vd. (2011), çalışmalarında 2002-2005 yılları arasında, 25 geçiş ülkesinde 3101 firmaya verilen en son kredi bilgisine istinaden, küçük işletmelerin döviz cinsi borçlanmalarının firma ve ülke düzeyindeki belirleyicilerini incelemişlerdir. Sonuçlarında, döviz cinsinden borçlanmanın çok daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Ve yine bulgularında döviz cinsi kredileri alan perakende müşterilerin, yaygın olarak düşünüldüğünden farklı olarak, ilgili döviz risklerini karşılayacak şekilde daha donanımlı olduğunu göstermişlerdir. Öneri olarak ta politika yapıcıların, döviz cinsi kredileri engellemeye yönelik düzenlemeleri uygulamadan önce borç alanların özelliklerine daha yakından bakmalıdır olarak sunmuşlardır. Bogoev (2011), çalışmasında döviz cinsi kredi arz fonksiyonu için en önemli bankaya özgü özelliğinin banka büyüklüğü olduğunu bildirmekte, ancak yerel para cinsi krediler için hiçbir bankaya özgü özelliğinin önemli bir rolü olmadığını tespit etmiştir. Fidrmuc vd. (2013), Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki çalışmalarında, döviz cinsinden kredilerin hane halklarının yerel para biriminin istikrarına ve yerel finansal kuruluşlara olan güven eksikliğinden kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Ayrıca, bulgularına dayanarak döviz kredileri tüketim artışına katkıda bulunurken, aynı zamanda borçluların ve alacaklıların finansal savunmasızlığını da artırdığını savunmuşlardır. Bu durumun da, döviz cinsinden borçların yüksek oranda bulunduğu ülkelerin finansal istikrarını tehlikeye atabileceğini belirtmişlerdir. Cuaresma vd. (2014), Orta ve Doğu Avrupa'daki döviz kredilerinin belirleyicilerinin analizini etmişlerdir. Bunun için döviz cinsi kredi talebinin yedi

belirleyicisini yaklaşık 800 tahmini katsayı sağlayan 21 çalışmanın sonuçlarını kullanmışlardır. Ortalama olarak, faiz oranı farklarının krediler için para birimi seçiminde etkili olmadığını ve böylece, döviz cinsinden krediler, sadece Orta ve Doğu Avrupa'daki borçluların talebinin bir sonucu olarak görünmediğini savunmuşlardır. Sonuç olarak, arz faktörlerinin (yabancı para mevduat ve asgari varyans portföy oranı), yabancı para cinsinden kredilerin talep faktörlerinden (faiz oranı farkları) daha önemli bir rol oynadığını tespit etmişlerdir. Brown vd. (2014), banka finansmanı yapısının ve menkul kıymetleştirme faaliyetlerinin iş kredilerinin para birimi cinsini nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Bulgularında, yabancı para cinsinden kredilendirmenin, kısmen, varlıkların para birimi yapısına uygun olarak yükümlülüklerin yerine getirilmesi ile ilgili banka arzından kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Gelişmekte olan Avrupa ülkelerinde yabancı para cinsinden borçlanmanın arz faktörleri tarafından yönlendirilemeyeceğini düşündüklerinden, sadece talep tarafını ele alan önlemler yabancı para borçlanmayı frenlemek için yeterli olmayabilir görüşünü savunmuşlardır. Skibińska (2018), en büyük üç orta ve doğu Avrupa ülkesi (Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan) için bir panel VAR modeli kullanarak, yurtiçi ve yabancı para cinsinden kredilerin parasal ve döviz kuru şoklarına tepkisindeki farklılıkları incelemiştir. Sonuç olarak, Polonya ve Macaristan'da para politikası sıkılaştırmasına tepki olarak yerel para cinsinden kredilerdeki düşüşe ve döviz kredisi artışına işaret ederek, döviz kuru borcunun varlığının para politikasının aktarımını zayıflattığını tespit etmiştir. Vonnák (2018), Kriz zamanlarında farklı para birimlerinde borç alan firmaların döviz performanslarının döviz kuru seçimine etki derecelerini araştırmıştır. Ayrıca, Macaristan üzerine yaptığı araştırmada, yerel para birimi borçlularına kıyasla, yabancı para borçluların daha kötü kredi performansına katkıda bulunan faktörleri ayırtırmayı amaçlamıştır. Sonuç olarak, kredi ödememe durumunun, döviz cinsi kredi veren kurumlardan ziyade kredi alan borçlulardan kaynaklandığına ve önlemlerin özellikle borçlular yönünde alınması gerektiğine işaret etmiştir.

Yöntem

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, 2003:01-2018:06 arası aylık olarak reel efektif döviz kuru (REK) ve döviz cinsi kredilerin toplam krediler içindeki kullanım oranı olan döviz cinsi kredi oranı (DKO) serileri kullanılmıştır. Reel efektif döviz kuru Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan, döviz cinsi kredi oranı ise, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun aylık veri bültenlerinden elde edilmiştir. REK serisi Türkiye'nin dış ticarete en çok ilişkide olduğu ülkelerin para birimlerinin, fiyat etkisinden arındırılmış, ağırlıklı ortalama değerlerini veren bir gösterge olduğu için seçilmiştir. Böylece Türkiye'de işlem gören tüm dövizlerin (yabancı paraların) ortak hareketi analizde dikkate alınmıştır. REK'deki değişimlere karşı ana hipotez olan "gelişmekte olan ve döviz dalgalanmalarının risk taşıdığı bir ülkede, yatırımcılar/borçlular yerli paranın değer kaybetmesi veya döviz kurunun artması riskinde/durumunda ellerinde daha çok döviz bulundurma isteği ile döviz cinsi kredilere daha çok başvururlar. Böylece döviz arttığında veya bulunması zor olduğunda söz konusu krediler ile ihtiyaçlarını giderebilirler" hipotezi testi içinde tüm krediler içerisinde kullanılan döviz cinsi kredilerin oranı serisi seçilmiştir.

Araştırma Modeli

Çalışmada, 2003:01-2018:06 arası aylık olarak reel efektif döviz kuru (REK) ve döviz cinsi kredilerin toplam krediler içindeki kullanım oranı olan döviz cinsi kredi oranı (DKO) serileri kullanılmıştır. Reel efektif döviz kuru Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’ndan, döviz cinsi kredi oranı ise, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun aylık veri bültenlerinden elde edilmiştir. REK serisi Türkiye’nin dış ticarete en çok ilişkide olduğu ülkelerin para birimlerinin, fiyat etkisinden arındırılmış, ağırlıklı ortalama değerlerini veren bir gösterge olduğu için seçilmiştir. Böylece Türkiye’de işlem gören tüm dövizlerin (yabancı paraların) ortak hareketi analizde dikkate alınmıştır. REK’deki değişimlere karşı ana hipotez olan “gelişmekte olan ve döviz dalgalanmalarının risk taşıdığı bir ülkede, yatırımcılar/borçlular yerli paranın değer kaybetmesi veya döviz kurunun artması riskinde/durumunda ellerinde daha çok döviz bulundurma isteği ile döviz cinsi kredilere daha çok başvururlar. Böylece döviz arttığında veya bulunması zor olduğunda söz konusu krediler ile ihtiyaçlarını giderebilirler” hipotezi testi içinde tüm krediler içerisinde kullanılan döviz cinsi kredilerin oranı serisi seçilmiştir.

Serilerin durağanlık analizleri ADF (Augmented Dickey Fuller), PP (Phillips Perron), ZA (Zivot Andrews) birim kök testleri kullanılmıştır. Birim kök testi sonuçları tablo 1’deki gibidir;

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonuçları

-	Birim Kök Testi			-
Değişken	ADF	PP	ZA	Sonuç
REK	I(1)**	I(1)**	I(1)**	I(1)
DKO	I(0)**	I(0)**	I(0)*	I(0)

*Sabitli

**Sabitli ve Trendli

Tablo.1’e göre, reel efektif döviz kuru 1. farkında, döviz cinsi kredi oranı ise, seviyesinde durağan çıkmıştır. Seriler farklı seviyelerde durağan çıktığı için aralarındaki eşbütünlüşme analizi için ARDL sınır testi seçilmiştir.

Değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olup olmadığı belirlemek için kullanılan yöntemlerden biri ARDL sınır testidir. Pesaran ve Shin tarafından 2001 yılında geliştirilen test, aşağıdaki gibi (1) numaralı regresyon denkleminde y bağımlı değişken ve k adet X’ler bağımsız değişken olmak üzere ARDL sınır testidir.

$$\Delta y_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta y_{t-i} + \sum_{j=1}^k \sum_{i=0}^p \delta_{j,i} \Delta X_{j,t-i} + \alpha_0 y_{t-1} + \sum_{i=0}^p \alpha_j \Delta X_{j,t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

(1) denkleminde; ε_t , hata terimini; p, değişkenlerin gecikme uzunluğunu; θ_0 , sabit terimi ve $\gamma_i, \delta_{j,i}, \alpha_0, \alpha_j$ ilgili değişkenlerin katsayılarını temsil etmektedir. (1) numaralı regresyon modelinde değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin var olup olmadığını belirlemek için F istatistiği kullanılır ve değişkenler arasında sınır testine ilişkin H0 hipotezi, α ’ların sifıra eşit olduğunu gösteren hipotezdir.

Pesaran ve diğerleri (2001), tüm değişkenlerin I(0) ya da I(1) oldukları iki uç durum için sırasıyla alt ve üst sınır tablo kritik değerlerini oluşturmuşlardır. Hesaplanan F istatistiği I(1) üst sınır değerinden büyük çıkması durumunda değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır diyebiliriz. Dolayısıyla testin uygulanabilmesi için değişkenlerin I(2) seviyesinin altında durağan olmaması gerekmektedir. Aynı derecede durağan olmasalar dahi ARDL uygulanabilmesi için I(2) seviyesinin altında durağan olmaları yeterlidir. Testin bir başka özelliği değişken sayısının az olmasında dahi testin uygulanabilme yeteneğidir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunursa değişkenler için uzun dönem esneklik katsayılarının tahmini için aşağıdaki ARDL modeli kullanılır.

$$y_t = \phi_0 + \sum_{i=1}^p \theta_i y_{t-i} + \sum_{j=1}^k \sum_{i=0}^{q_j} \rho_{j,i} X_{j,t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(2) denkleminde, ε_t , hata terimini; p , bağımlı değişkenin gecikme uzunluğunu; $\rho_{j,i}$, j 'nci bağımsız değişkenin bağımsız değişkenin gecikme uzunluğunu; ϕ_0 , sabit terimi ve $\theta_i, \rho_{j,i}$ ilgili değişkenlerin katsayılarını ifade etmektedir. Bağımsız değişken X_j için uzun dönem esneklik katsayısı β_j , (2) nolu denklemin parametreleri kullanılarak hesaplanır;

$$\beta_j = \frac{\sum_{i=1}^{q_j} \rho_{j,i}}{1 - \sum_{i=1}^p \theta_i} \quad (3)$$

Kısa dönem etkileri görmek için ARDL hata düzeltme modeli (ARDL-HDM) aşağıda gösterildiği gibidir.

$$\Delta y_t = \pi_0 + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \sum_{i=0}^{q_j} \omega_i \Delta X_{j,t-i} + \psi EC_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

(3) numaralı ARDL-HDM'de; EC , hata düzeltme terimini; π_0 , sabit terimi; ω_i, λ_i ilgili değişkenlerin katsayılarını ve ψ , modelin dengeye gelme hızını gösterir. EC aşağıdaki uzun dönemden denklemleri olan (4)'den hesaplanır;

$$EC_t = y_t - \alpha - \sum_{j=1}^k \beta_j X_{j,t-i} \quad (5)$$

(4) numaralı ARDL-HDM'de EC_{t-1} hata düzeltme teriminin katsayısının, 0 ile -1 arasında bir değer alması ve bu katsayının istatistiki olarak anlamlı olması gerekmektedir. Literatürde katsayının eksi değer alması ve anlamlı olmasının yeterli olduğu görüşleri de mevcuttur.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri ise, Toda-Yamamoto(1995) nedensellik testi kullanılmıştır. Klasik Granger nedensellik testinde, serilerin durağan olması koşulu bulunmaktadır. Ayrıca durağan olmayan serilerin aralarında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi olması halinde VAR değil hata düzeltme modeli olan VECM modeller üzerinden Granger nedensellik testi yapılmaktadır. Toda-Yamamoto(1995) nedensellik bu iki durumun dikkate alınmadığı daha esnek bir testtir. Toda-Yamamoto(1995) nedensellik testinde, VAR modelin gecikme uzunluğu (k) ve analize alınan serilerin en büyük durağanlık mertebesini (d_{max}) dikkate alınarak $k + d_{max}$ boyutunda bir VAR model kurulmaktadır. Söz konusu model aşağıdaki denklemlerden oluşmaktadır;

$$Y_t = \alpha_{10} + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d \max} \vartheta_{1i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d \max} \theta_{1i} X_{t-i} \quad (6)$$

$$X_t = \alpha_{20} + \sum_{i=1}^k \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d \max} \vartheta_{2i} X_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{d \max} \theta_{2i} X_{t-i} \quad (7)$$

Model, X, Y'nin Granger nedeni değildir temel hipotezi testleri ile sonuçlandırılmaktadır. Buna göre birinci denklemde, (6) nolu denklemde $\alpha_{1i}=0$ hipotezini Wald testi ile sınanır. Analizde Wald testi k serbestlik dereceli Ki-kare dağılımına uymaktadır.

Bulgular

Reel efektif döviz kuru (REK) – döviz cinsi kredi oranı (DKO) eşbütünleşme analizi; ARDL sınır testi yapılmış ve F istatistiğine göre sonuçları tablo 2'de sunulmuştur;

Tablo 2. ARDL Sınır Testi Sonuçları

F istatistiği	K (gecikme)	I(0) alt sınır	I(1) üst sınır
19.9024	1	3.94 (%1)	5.58(%1)

F istatistiği üst sınırdan daha büyük olduğu için, değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olmadığını gösteren temel hipotez reddedilir. ARDL modelinde maksimum gecikme uzunluğu 4 verilerek ARDL kısa ve uzun dönem tahmin edilmiş ve sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. Kısa Dönem ARDL Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std Hata (olasılık)
Hdt(-1)	-0.0522	-7.7701 (0.0000)

Kısa dönem sonuçlarına göre değerlendirmede önemli sonuçlardan biriside hata düzeltme katsayısını temsil eden "Hdt(-1)" değeridir. Değerin 0 ile -1 arasında çıkması hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Yani kısa dönemdeki sapmalar uzun dönemde dengeye gelmektedir.

ARDL modeli için uzun dönem sonuçları da aşağıdaki gibidir;

Tablo 4. Uzun Dönem ARDL Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayı	Std Hata (olasılık)
REK	-0.0030	31.8693 (0.0098)
C	0.6003	3155.79 (0.0000)

Uzun dönem sonuçlarına göre reel efektif döviz kuru istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Döviz kurunun bağımlı değişken olan döviz cinsi kredi oranı üzerindeki etkisi negatiftir. Yani

bağımlı değişken ile aralarında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Bunun anlamı, reel efektif döviz kuru artarken (yani Türk lirası değer kazanırken) döviz cinsi kredi oranı azalmaktadır. Ters durumda yani döviz değer kazandığında ise, döviz cinsi kredi oranı artmaktadır.

Reel efektif döviz kuru ve döviz cinsi kredi oranı arasındaki nedensellik sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur:

Tablo 5. Reel Efektif Döviz Kuru ve Döviz Cinsi Kredi Oranı Nedensellik

	dMAX	Anlamlılık	Sonuç
REK → DKO	3	0.1126	Nedensellik yok
DKO → REK	3	0.0000	Nedensellik var

Tablo 5’de verilen sonuçlara göre reel efektif döviz kurundan, döviz cinsi kredi oranına doğru nedensellik yok iken, döviz cinsi kredi oranından, reel efektif döviz kuruna nedensellik tespit edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İktisadi birimler çok çeşitli nedenlerle döviz talep edebilirler. İster yatırım ister birikim amaçlı olsun tüm talepler döviz piyasasında değerlendirilir ve döviz kurunun oluşumuna etki eder. Döviz kurları ise, teknolojinin ilerlemesi ile özellikle gelişmekte olan ülkeler için mutlaka dikkate alınması gereken önemli bir iktisadi değerliktir. Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar en basit ilişkide ihracat ve ithalatı o da üretimi etkilemektedir. Özellikle sanayisi ithalata dayalı bir ülkede dövizdeki sert artışlar üretimi olumsuz yönde etkilemekte ve döviz üzerinden ithalat yapan firmaların maliyetlerini şişirmektedir. Bu durumda bu tip ülkeler de döviz ile işlem yapan yatırımcının sürekli olarak döviz artış riski ile karşı karşıya olduğu bir gerçektir.

Türkiye açısından da döviz üretimde önemli bir değerliktir. Türkiye’de sanayinin ve teknoloji-yoğun üretimin ithalat bağımlılığı yüksek olduğundan daha fazla dövize (ithalata) ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda da döviz kurundaki ani artışlara, yani döviz riskine, karşı yatırımcılar bazı tedbirler almak isteyebileceklerdir. Çalışmanın araştırma hipotezi de bu tedbirlerden biri olabileceği düşünceyi ile “gelişmekte olan ve döviz dalgalanmalarının risk taşıdığı bir ülkede, yatırımcılar/borçlular yerli paranın değer kaybetmesi veya döviz kurunun artması riskinde/durumunda ellerinde daha çok döviz bulundurma isteği ile döviz cinsi kredilere daha çok başvururlar. Böylece döviz arttığında veya bulunması zor olduğunda söz konusu krediler ile ihtiyaçlarını giderebilirler” olarak belirlenmiştir.

Bu amaçla reel efektif döviz kuru ve ticari bankalar tarafından verilen kredi tutarları içerisinde yabancı kaynaklı paralar üzerinden verilen döviz kredileri oranları arasındaki ilişki 2003-2018 dönemi aylık veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikli olarak seriler arasında uzun dönemli beraberliği incelemek amacıyla eşbütünleşme testi yapılmıştır. Eşbütünleşme testi sonucu; anlamlı bir eşbütünleşme tespit edilmiştir. Ayrıca eşbütünleşme testinde döviz kurunun bağımlı değerliktir olan döviz cinsi kredi oranı üzerindeki etkisi negatif tespit edilmiştir. Bu durumda reel efektif döviz kuru artarken (yani Türk lirası değer kazanırken) döviz cinsi kredi oranı azalmaktadır. Ters durumda yani döviz değer kazandığında ise, döviz

cinsi kredi oranı artmaktadır. Bu sonuç araştırma hipotezinin doğruluğunu göstermektedir. Yani Türkiye’de dövizin değer kazanması döviz cinsi kredi çekilme oranını arttırmaktadır. Söz konusu ilişki ise, katsayıların küçüklüğü nedeniyle çok önemli ölçüde bir değişiklik yaratmamaktadır. Fakat yine de Türkiye’de döviz kredileri döviz riski azaltma aracı olabilmektedir. Yani döviz artışına karşı elinde döviz bulundurmak isteyen yatırımcılar döviz kredisi çekebilmektedirler. Bu durumda da döviz talebi artacağından dövizdeki artış devam edebilecektir. Söz konusu artış durumu ihracat başta olmak üzere birçok makroekonomik değişken üzerinden etkili olacağından, politika yapıcıların döviz cinsi krediler konusundaki düzenlemeleri döviz kontrolleri açısından işe yarayacak bir araç olabilecektir. Bu noktada şöyle bir öneri de getirilebilir; yabancı ticari bankalardan döviz kredisi alımının azaltılması (özellikle Türk ekonomisinin orta vadeli pozisyonu olumluysen) piyasada olumlu etkiler yapabilir.

Nedensellik analizinde eşbütünleşme analizinde ortaya çıkan uzun dönemli etkileşim olan döviz kurundan, döviz kredisi oranına kısa dönemli nedensellik çıkmamıştır. Bu durumda yatırımcının “döviz riski azaltma” aracı olarak döviz kredisi çekme düşüncesinin kısa dönemde değil uzun dönemli periyotlarda aldığı bir karar olduğunu göstermektedir. Yani yatırımcı dövizdeki dalgalanmaları takip etmekte ve ani şokları değil zaman içerisindeki artışı beklediğini göstermektedir. Fakat nedensellik analizinin diğer tarafında, durum daha değişik yorumlanabilir. Çünkü kısa dönem için döviz kredi oranının artması sonucu döviz kuru etkilenmektedir. Bu şunu göstermektedir ki, ticari bankalar tarafından verilen döviz kredileri, döviz piyasasını etkileyebilecek büyüklüktedir.

Kaynakça

- Beckmann, E., Fidrmuc, J., & Stix, H. (2012). *Foreign currency loans and loan arrears of households in Central and Eastern Europe* (No. 181).
- Beckmann, E., & Stix, H. (2015). Foreign currency borrowing and knowledge about exchange rate risk. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 112(1), 1-16.
- Bogoev, J. (2011). What drives bank lending in domestic and foreign currency loans in a small open transition economy with fixed exchange rate? The case of Macedonia. *Comparative Economic Studies*, 53(2), 307-331.
- Božović, M., Urošević, B., & Živković, B. (2009). On the spillover of exchange rate risk into default risk. *Economic Annals*, 54(183), 32-55.
- Breuer, T., Jandačka, M., Rheinberger, K., & Summer, M. (2010). Does adding up of economic capital for market-and credit risk amount to conservative risk assessment?. *Journal of Banking & Finance*, 34(4), 703-712.
- Brown, M., Ongena, S., & Yeşin, P. (2011). Foreign currency borrowing by small firms in the transition economies. *Journal of Financial Intermediation*, 20(3), 285-302.
- Brown, M., Kirschenmann, K., & Ongena, S. (2014). Bank funding, securitization, and loan terms: Evidence from foreign currency lending. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46(7), 1501-1534.
- Buszko, M., & Krupa, D. (2015). Foreign currency loans in Poland and Hungary—a comparative analysis. *Procedia Economics and Finance*, 30(2), 124-136.

- Cuaresma, J. C., Fidrmuc, J., & Hake, M. (2014). Demand and supply drivers of foreign currency loans in CEECs: A meta-analysis. *Economic Systems*, 38(1), 26-42.
- Do, V., & Vu, T. (2018). The additional cost of hedging in foreign currency loans. *Australian Journal of Management*, 43(2), 305-327.
- Endrész, M., & Harasztosi, P. (2014). Corporate foreign currency borrowing and investment: The case of Hungary. *Emerging Markets Review*, 21(1), 265-287.
- Fidrmuc, J., Hake, M., & Stix, H. (2013). Households' foreign currency borrowing in Central and Eastern Europe. *Journal of Banking & Finance*, 37(6), 1880-1897.
- Kingston, G. (1995). The foreign currency loans affair: an economist's perspective. *Australian Economic Papers*, 34(64), 31-49.
- Kundak, S., ve İ. Aydoğuş, (2018). Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), 252-266.
- Mora, N., Neaime, S., & Aintablian, S. (2013). Foreign currency borrowing by small firms in emerging markets: When domestic banks intermediate dollars. *Journal of Banking & Finance*, 37(3), 1093-1107.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Skibińska, M. (2018). Transmission of monetary policy and exchange rate shocks under foreign currency lending. *Post-Communist Economies*, 30(4), 506-525.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Vonnák, D. (2018). Why do firms default on their foreign currency loans? The case of Hungary. *Journal of International Money and Finance*, 86(1), 207-222.
- Yesin, P. (2013). *Foreign currency loans and systemic risk in Europe* (No. 13.06). Working Paper, Study Center Gerzensee.
- Xu, Y., & La, H. A. (2015). Foreign banks and international shock transmission: Does bank ownership still matter?. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 38(1), 200-216.

Caryl Churchill'in *Deli Orman: Romanya'dan Bir Oyun* Eserinde Brecht Tiyatrosu Kuramlarının İzleri

Hilal Kaya^{a, b}

Özet

Britanya'da İkinci Dalga Feminizm ekolünden çıkmış olan Caryl Churchill modern tiyatronun önemli sosyalist ve feminist yazarlarından biridir. Churchill, özellikle günümüzde dahi popüler olan natüralist tiyatro gibi baskın temsil biçimlerine meydan okuyabilmesi için oyunlarında demokratik ve deneysel bir tiyatro pratiği yaratmasını sağlayan, çeşitli işlevsel yöntemler geliştirmiştir. Churchill, *Deli Orman: Romanya'dan Bir Oyun* (1990) adlı oyununda Brecht tiyatrosu ve teknikleri ile güçlü bağları olan Epik tiyatro ve yabancılaştırma etkisini kullanmıştır. Bu makale, epizodik sahneler, montaj prensibi, jest (*gestus*), her bir sahnenin isimlendirilmesi, oyun içinde ara oyun ve şarkıların kullanılması gibi özellikler taşıyan Brecht Tiyatrosunun uygulanışını ve işlevselliğini, Brecht'in haleflerinden biri olan, Caryl Churchill'in *Deli Orman: Romanya'dan Bir Oyun* adlı eserinde incelemeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak, bu çalışma hem Bertolt Brecht Tiyatrosu literatürüne hem de Caryl Churchill'in oyunları üzerine yazılmış eleştirel çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Caryl Churchill
Bertolt Brecht
Epik Tiyatro
Feminist Tiyatro

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.01.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.515820

Traces of Brechtian-Theatre Theories in Caryl Churchill's *Mad Forest: A Play from Romania*

Abstract

Caryl Churchill, who emerged from Second Wave Feminism in Britain, is one of the most important socialist and feminist figures in the modern drama. She developed various working methods which created a democratic and experimental theatre practice so her theatre could challenge the dominant modes of representation, particularly the still-popular naturalistic drama. Churchill in *Mad Forest: A Play from Romania* (1990) uses an Epic dramaturgy and alienation effect, which are inextricably linked to Brechtian Theatre theories and techniques. This article aims to explore the application and functions of the Brechtian theory of theatre and his theatrical alienation techniques like episodic scenes, the montage, the *gestus*, titles to each scene, advertising the play's fictionality, interludes and songs on stage in *Mad Forest: A Play from Romania*. This study, furthermore, aims to contribute not only to the scholarship on Bertolt Brecht's dramaturgy but also to the critical studies on Caryl Churchill's plays.

Keywords

Caryl Churchill
Bertolt Brecht
Epic Theatre
Feminist Drama

About Article

Received: 21.01.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.515820

^a İletişim yazarı: hkaya07@yahoo.com

^b Öğr. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye ve Edinburgh Üniversitesi, İskoçya, ORCID ID: 0000-0001-6190-8694

Introduction

Spanning more than three decades, from 1910s to 1940s, the interwar period of time has witnessed so much chaos and violence in the world history. That period of time has been characterized by restlessness and confusion in Europe because totalitarian, fascist and nationalist dictatorships emerged in several European countries. Writers of those years were also influenced by the ascending feelings of anxiety and depression, and accordingly, they wanted to react against realism and naturalism which was predominant in the narrative and dramatic literature. What urged them to challenge realism and to have a very different and experimental artistic tendency was their objective of presenting the prevailing unrest of the world in their artistic products. Hence, they tried to devise and reconfigure new ways and modes of grasping and revealing the zeitgeist in their works.

In the dramatic literature and drama, critical and confrontational plays of the Theatre of Cruelty, Theatre of the Absurd and Epic Theatre, to name but a few, were born as results of such creative attempts of political theatre. One of the most prominent playwrights of the time influenced by the Marxist thought, Bertolt Brecht (1898-1956), who observed this period of change and its influence on people's having a new view of the world, attempted to respond to change and depict this significant shift in the way of the world. In this wise, Brecht established Epic Theatre whose main argument is to make the audience keep in mind that they are watching a play – a literary construct – which is presented on stage in order to convey ideas and messages.

Brecht, in his book (1964), affirmed that the theatre's wide and timeless aim was to educate, and he asserted that "it is the noblest function that we have found for theatre" (p. 180). He came up with and developed an influential theory of theatre in the Epic Theatre wherein a play should not cause the spectator to emotionally identify with the action before him or her, but should instead provoke rational self-reflection and a critical view of the actions on the stage. According to this logic, since Epic Theatre aims to pinpoint the changing social and political conditions and structures, the dramatic conventions should be as well adjusted to reveal the ideological dimensions and phenomena. He believed that the experience of a climactic catharsis of emotion would leave the audience gratified and self-assured. Instead, he wanted his audience to be intellectually involved, and through their critical perspective, he demanded audience to identify ideological elements and social ills at work and be moved and illuminated, as it were, after receiving the social and ideological messages in the play and start to change.

Brecht's alienation techniques in his Epic Theatre have inspired many playwrights' work including Caryl Churchill's play (*Mad Forest* hereafter). Right after the disposition of Romanian communist leader Ceauşescu in 1989, Churchill went to Romania and her experiences and impressions became the raw materials for the production of her play. Theatrical techniques of Epic Theatre should be looked over and their presence in *Mad Forest* (1990) should be underlined in order to draw a sound and working parallelism between Churchill's play and Brechtian Epic Theatre techniques.

Bertolt Brecht's Theatre Techniques in Caryl Churchill's *Mad Forest*

Mad Forest attracts audience's attention thanks to Churchill's mastery of Epic dramaturgy. As mentioned before, Epic Theatre is a phrase which is identified with Bertolt Brecht. The

continuity of Brecht's works does not lie in their style because over the span of his career Brecht experimented with a variety of theatrical modes such as the traditional German popular theatre, Japanese Nôh theatre and English and Spanish Renaissance theatre. In other terms, his theatre is an amalgam of other modern drama techniques. Brecht pursued the most appropriate means to convey a play's message; in other words, the content dictated the form and his success stems from his persistent purpose. He sought to create a theatre which was analytical, "one which opposed the existing orthodoxies and was committed to the political Left; in his words, a 'Theatre for the Scientific Age'" (Counsell, 1996, p. 79-80). "Theatre for the Scientific Age" is an expression quoted from Bertolt Brecht's book, *Brecht on Theatre: The Development of an Aesthetic* (1964). This was the mode what Brecht termed Epic Theatre. According to Ewen (1992), "Brecht's poetics is non-Aristotelian" (p. 212) in terms of ignoring the cause-effect relationship delineated in Aristotle's *Poetics*. On this subject, Wright (1989) argues that unlike the realist drama which was thoroughly about the bourgeoisie and "taught us to view the world in the way that the ruling classes wanted it to be viewed" (p. 27). Discontented Brecht did not conform to this illusionary perspective and he instead introduced Epic Theatre.

The area which takes up a large part of Brecht's Epic Theatre is *distanciation/ verfremdungseffekt*, or as more commonly put, alienation effect. Brecht himself made its purpose explicit as follows: "The aim of this effect, known as the alienation-effect, was to make the spectator adopt an attitude of inquiry and criticism in his approach to the [play's] incident" (Brecht, 1964, p. 136). The alienation effect is Brecht's term for defamiliarization or 'strange-making'; the subversion of the audience's customary, ideological view of an event or object, causing the spectator to view it afresh. Akçeşme (2009) also explains that "the alienation device presents the familiar world in an estranging or defamiliarizing manner to make the audience see the things which they have not noticed beforehand without any emotional identification" (p. 102).

One of the components of Brecht's Epic Theatre is its narrative structure that is made up of episodic scenes to break the emphatic link between the audience and the actor. Scenes are comprehensive and complete in themselves, set in one location with a single collection of characters and essentially deal with one issue or event. This feature is evident throughout Churchill's *Mad Forest*. For instance, the play opens with a scene in the Vladus house where the characters on the stage act without talking to each other. The only sound heard comes from their radio. The next scene presents another family, the Antenescus, acting. There is no causality between the scenes. These two scenes are not only non-successive but the link between them is also quite weak. Another example for non-successive scenes is the one where a soldier and a waiter chase a mouse on the street and at that moment other characters, Gabriel, Radu and Ianoş, are passing by. They also join the waiter and the soldier in chasing the mouse. In the next scene, Mihai, Flavia and her dead grandmother are presented when they talk about the war. These quick and unconnected scenes do not only break the illusion of reality for the audience but they also require an interpretative logic which encompasses both scenes. Therefore, the audience's gaze/reading must make the connection between them. As asserted by Brechtian Epic Theatre, Churchill's audience does not passively watch the play. Rather, such scenes consequently invite the audience to be a consciously critical observer.

Churchill, like Brecht, uses the montage principle in her play, as it always refers to the scenes which are far apart in terms of time, location or the social position of its characters. Churchill, under the influence of Brecht, uses montage techniques to provoke the dialectic. By

juxtaposing the contradictory ideas and images in the play, Churchill aims to represent the collision and interaction of forces in society itself. To illustrate, in one of the scenes, Flavia while teaching her students, in tongue-in-cheek-mode praises the dictator of Romania as follows:

FLAVIA:

It's evident to everybody that linked to the personality of this great son of the nation is everything in the country that is most durable and harmonious, the huge transformations taking place in all areas of activity, the ever more vigorous and ascendant path towards the highest stages of progress and civilization. (Churchill, 1990, p. 16)

Flavia functions as a mouth-piece of the playwright to convey her satirical point of view. However, this scene is followed by another in which Radu is in a queue of people and he whispers:

RADU:

Down with Ceauşescu.

The woman in front of him starts to look round, then pretends she hasn't heard. The man behind pretends he hasn't heard and casually steps slightly from RADU.

Two people towards the head of the queue look round and RADU looks round as if wondering who spoke. They go on queuing. (Churchill, 1990, p. 17)

The montage principle of Epic Theatre is at work here because Flavia's, so called, glorifying words for Ceauşescu in the former scene are contrasted or juxtaposed with Radu's gestures and protesting slogans in the latter one. Therefore, in Epic Theatre the story is to proceed in montage-like leaps, juxtaposing one scene against the next, one 'moment' against its opposite to raise contradictions and so the audience cannot see an illusion of reality whose events are coherent and linear.

Caryl Churchill who follows the footsteps of Brecht in terms of employing Epic Theatre techniques in her play, uses Brechtian *gestus* or gestures. It is any performance sign which can indicate the social positions and relationships in a play. In other words, *gestus* stands for the actor's attitude as manifested during the acting in the epic narration. Brecht (1964) puts forward that "the choice of viewpoint [or attitude] is also a major element of the actor's art, and it [*gestus*] has to be decided outside the theatre" (p. 196) because Brecht believes that the political viewpoint of the actor is very powerful in his/her expression of *gestus*. Accordingly, in *Mad Forest* almost every scene which presents actions without speeches contains *gestuses*. As an example of it, one can refer to the first scene of the play in which none of the characters talks but they act and listen to music. This scene is composed of a series of stage directions. As an alternative means of communication, 'acting' seems to be superior to 'uttering words':

Music continues. BOGDAN and IRINA VLADU sit in silence, smoking Romanian cigarettes. BOGDAN turns up the music on the radio very loud. He sits looking at IRINA. IRINA puts her head close to BOGDAN's and talks quickly and quietly, to convince him. He argues back, she insists, he gets angry. We can't hear anything they say. (Churchill, 1990, p. 13)

As Willet (1986) underlines the function of music in Brechtian Theatre, "music becomes a kind of punctuation, an underlining of the words, a well-aimed comment giving the gist of the action or the text. And this remains its prime function in all Brecht's plays" (p. 132). Music in

Brechtian Epic Theatre of Churchill's play is transformed into a technical medium to disrupt the linear temporal logic and movement of the play.

The use of *gestus* in fact helps to foreground another element, namely alienation effect, upon which the entire thought of Epic Theatre has been established by Brecht. The alienation or distancing effect is achieved by the way the "artist never acts as if there were a fourth wall besides the three surrounding him ... The audience can no longer have the illusion of being the unseen spectator at an event which is really taking place" (Brecht, 1964, p. 91). The use of direct audience-address is one way of disrupting the stage illusion and generating the distancing effect. As illustrated in the quotation above, lighting a cigarette, turning up the radio volume to drown out conversation and keeping their voices down in public are presented as the rich representation of life in the wake of/under totalitarian regime. Moreover, actors on the stage make the audience share some of the physical demands to which the play's characters are subject. This is a sort of interaction between the audience and the play. Furthermore, the radio music in the first scene is turned up to a high level and the continual lighting of cigarettes subjects the audience to a cloud of acrid smoke. As the play's director, Wing Davey, explains in a discussion following the performance, "such decisions were deliberate, they reflected his belief that, among its other concerns, *Mad Forest* dealt with the physical and cognitive discomforts involved in confronting a society as removed as that of Romania" (Garner, 1992, p. 399). As he notes, this technique of making reception difficult parallels the text's concern with the linguistic barriers to this kind of intercultural contact.

The other example of gestic scenes in *Mad Forest* is the one when Radu, Florina, Ianoş stage the execution of the Ceauşescus in an impromptu street performance. Someone announces that "The trial and execution of Nicolae and Elena Ceauşescu" (Churchill, 1990, p. 69) and this announcement also interrupts and summarizes the action for the audience:

RADU and FLORINA are the Ceauşescus.

IANOŞ:

Hurry up. Move along.

RADU:

Where are they taking us, Elena?

FLORINA:

I don't know Nicu. He's a very rude man.

RADU:

Don't worry we'll be rescued in a minute. This is all part of my long-term plan.

CEAUŞESCU (RADU) keeps looking at his watch and up at the sky.

IANOŞ:

Sit down.

FLORINA:

Don't sit down.

RADU:

The Securitate will get in touch with my watch.

IANOŞ:

Answer the questions of the court.

RADU:

What court? I don't see any court. Do you, Elena?

...

FLORINA:

Have these people arrested and mutilated.

RADU:

Maybe just arrested and shot. They are our children.

FLORINA:

After all we've done for them. You should kiss my hands. You should drink my bathwater. (Churchill, 1990, p. 69-70)

This 'play in play' above is an example of *gestus* because it makes characters' social relations and the causality of their behaviour visible, as interpreted from an historical materialist perspective. Every emotion manifests itself as a set of social relations. "For it is what happens between people," Brecht (1964) insists, "that provides them with all the material that they can discuss, criticize and alter" (p. 200). The trial and execution part of the Ceaușescu acted by Radu and Florina reveals this couple's and the Ceaușescu's status in Romanian society. Radu and Florina's gestures and bodily movements attract the audience's attention to their social status. Their gestures also highlight the social discriminations in Romania which encourages the audience to analyse and comment on social facts.

In Brechtian drama one of the most interesting techniques is the use of projection screens "suspended over the stage or hung on the rear flat. The projection – a written commentary or statistics, or a picture of some historical-scale event – would inform the audience's reading of the onstage action and vice versa" (Counsell, 1996, p. 84). Defending his use of placard titles, Brecht (1964) explains:

The orthodox playwright's objection to the title is that the dramatist ought to say everything that has to be said in the action, that the text must express everything within its own confines. The corresponding attitude for the spectator is that he should not think about a subject but within the confines of the subject. But this way of subordinating everything to a single idea, this passion for propelling the spectator along a single track where he can look neither right nor left, up nor down, is something that the new school of play-writing must reject... Some exercise in complex seeing is needed – though it is perhaps more important to be able to think above the stream than to think in the stream. (p. 44)

Accordingly, Churchill uses this technique as it is inferred from the stage direction: "Each scene is announced by one of the company [sic] reading from a phrasebook as if an English tourist, first in Romanian, then in English, and again in Romanian. 1. Lucia are patru ouă. Lucia has four eggs" (Churchill, 1990, p. 13). The title of this scene is 'Lucia has four eggs' and the audience sees only silent characters onstage. Although they are silent, they keep acting and one of these actions is Bogdan's getting angry and breaking one Lucia's eggs. In reading the two together, that is, 'the title of the scene' and 'Bogdan's breaking the egg', the audience must find and employ a Law of the Text that encompasses both title and action. The audience can interpret Bogdan's furious action in various ways, for instance, as a symbol for patriarchy's disrupting the female world. The egg may also represent the social status of their family; it is a working-class family. In Brechtian context, 'food' is an important prop to represent social inequalities and problems like hunger. One of his important quotations also proves this idea: In German, "*Erst kommt das Essen, dann kommt die Moral*" which means "First comes food, then morals" (Brecht, 1949, p. 65). Therefore, breaking the egg is no longer a sign of personal

violence but it becomes a part of the social picture. All scene-titles serve to situate local actions in an informing and larger context.

In Epic Theatre every act should be taken as a symbol for showing those forces of the socio-historical environment that determine human lives. Therefore, every scene-title and object onstage is subject to immense interpretative focus from the audience. Being made aware that scrutiny is demanded, the spectator seeks out more detailed reading. The scene-titles in *Mad Forest* also break the bond between the play and the audience. For instance, in the third episode of *Mad Forest*, the audience is presented with a grotesque and even a gothic couple, a vampire and a dog under the title, "The dog is hungry". From one respect, the vampire reminds the spectator of the existence of Transylvania in Romania. However, this scene with a vampire does not only signal the native land of "Dracula" but it also conveys a very serious message. Its title is 'The dog is hungry'. A very interesting and metaphorical dialogue happens between them as the dog wants the vampire to make it a vampire dog:

VAMPIRE:

You want me to make you a vampire? A vampire dog?

DOG:

Yes please, yes yes.

VAMPIRE:

It means sleeping all day and going about at night.

DOG:

I'd like that.

VAMPIRE:

Going about looking like anyone else, being friendly, nobody knowing you.

DOG:

I'd like that

VAMPIRE:

Living forever, / you've no idea. All that

DOG:

I'd –

VAMPIRE:

happens is you begin to want blood, you try to put it off, you're bored with killing, but you can't sit quiet, you can't settle to anything, your limbs ache, your head burns, you have to keep moving faster and faster, that eases the pain, seeking. Ah.

DOG:

I'd like that. (Churchill, 1990, p. 46)

The stage direction indicates that the vampire is dressed in the elegant black overcoat of an aristocrat; the dog is, however, a commoner, a naked man on all fours. This spectacle is used to distance the audience from the play. Moreover, this scene has an immediate political meaning: the poor dog, like lonely and confused citizens in an anarchic state of Romania, prefers even a death-dealing master, a warmonger, to no master at all. In this context of the play, the use of a vampire and a dog offers several social and political interpretations for the spectator when the spectator takes Romania's political and economic conditions into consideration.

Another technique of the alienation-effect in Epic Theatre is the play's 'advertising its own fictionality'. It aims at reminding the spectator that what s/he is watching on the stage is a play

so that the audience is prevented from sympathizing with the actors and incidents onstage. The audience should not be absorbed in the fictional world of the play. On the contrary, the audience should always be aware that it is watching a play and it should be critical about it. The idea that revealing the fictionality and theatricality of the play also manifests itself in *Mad Forest*. This technique is also called 'Brechtian Interlude' which constitutes the second act of Churchill's play. The 'journalistic' characteristic of this one-scene act is evident which also breaks the link between the spectator and the play. Characters in this part are acted by the same actors who portray an entirely different set of characters and they recount the events of December 21 and December 25, 1989 in Bucharest. Churchill's double using the characters is another alienation technique. Actors act Romanians from all walks of life and they are speaking English with Romanian accent. Rather than enhancing the plot, these characters who take the others onstage for granted 'narrate' their personal experiences of the revolution day. To illustrate, a painter's account of the revolution is as in the following:

PAINTER:

My name is Valentine Bărbat, I am a painter, I hope to go to the Art Institute. I like to paint horses. Other things too but I like horses. On December 20 my girlfriend got a call, go to the Palace Square. People were wearing black armbands for Timișoara. There was plenty of people but no courage. Nothing happened that day and we went home. (Churchill, 1990, p. 29)

...

SECURITATE:

There are barricades and cars burning in my district, I report it. Later the army shoot the people and drive tanks in them. I go off duty. (Churchill, 1990, p. 33)

These isolated and unconnected individuals want to give meaning to what is happening around them. It is obvious from their accounts that they first give information what they did and how their problems were, then they talk about the revolution if they heard the shootings. The chaos and violence on the streets with all its fights and bloody events are simply narrated by the characters in order to break the illusion of the play. This part of the play both summarizes and breaks the action, and it just tells what happened during the revolution and gives the audience some time to think. This scene reveals Romanians' confusion and it also makes the audience confused. In this sense, Brechtian Epic Theatre also demands distance which is preferred the conventional proscenium space not for the sake of illusionism but to allow the audience sufficient freedom for reflection and analysis. Therefore, by revealing the manipulative and politic artistic tools and "fictive" features of the medium, the audience is alienated from any passive acceptance and enjoyment of the play as mere enjoyment or distraction. Instead, the audience is forced to have a critical and intellectual participation that serves to disillusionize him/her of the fact that what he or she is watching is indisputably an unalterable and complacent narrative. This kind of alienation facilitates a didactic function to the extent that it directs the audience to take the form and content very seriously, since the medium itself is a constructed product which is dependent on several cultural, social and ideological circumstances.

In Epic Theatre, songs are used as barriers to the audience's empathy. Singing or listening to songs onstage underlines the fictionality of the incidents. The play, as mentioned before, begins with a stirring Romanian music. At the end of the first act, after Lucia's wedding ceremony a piece of music is heard again. However, as it is indicated in the Production Note,

"it is a hymn to the Ceaușescu and the music continues till everyone [is] in place for the beginning of December" (Churchill, 1990, p. 10). The first act is deliberately closed with a hymn to the Ceaușescu because the first act is set in Communist Romania, several months before the Revolution, and establishes an atmosphere that is violated by the Securitate, in which Lucia's engagement to an American man, Wayne attracts attention to all of her family and acquaintances. This hymn and the following songs will reflect a contradiction about Romanians' reactions before and after the revolution. After the second act, the whole company of actors sings a verse from 'Wake up Romania'. Drifted away by the wind of revolution and with the shift of ideology, people also change as the change of the song's tone and idea reflect it. In the last act, the peasant aunt's song to Florina attracts the audience's attention:

Little bride, little bride,
You're laughing, we've cried.
Now a man's come to choose you
We're sad because we lose you.
Makes you proud to be wife
But it's not an easy life.
...
Lovely girl you're like a flower, /
Only pretty for an hour- (Churchill, 1990, p. 76)

In a wedding, such a sad song is not expected by the audience. Churchill, with this song, does not only alienate the viewer but she also puts forward her feminism. Moreover, in the third act the dance music is lambada which is deliberately chosen by Churchill. (Churchill, 1990, p. 10) The confusing movements of lambada disclose the confusion and exhaustion of people in Romania after the revolution. This scene stands for the idea that people do not know what the revolution is good for or what lies ahead for Romania. This confusion alienates the audience and reminds it of the patient's questions:

PATIENT:
Did we have a revolution or a putsch? Who was shooting on the 21st And who was shooting on 22nd ... Most important of all, were the terrorists and the army really fighting or were they only pretending to fight? And for whose benefit? And by whose orders?
(Churchill, 1990, p. 50)

All of the characters are on the stage and they dance disconnectedly. They cannot even communicate in an efficient way because of prejudices and class discriminations in their society. The lack of a sound communication among people is represented by their disorderly dancing. The most surprising couple dancing there is the angel and the vampire as the latter's talking ends the play. The vampire is powerful at the last scene because the confusion is a suitable place where evil people can manipulate others. The last scene of the play also alludes to the title because the scene is like a mad forest. Consequently, the audience is confronted with no settled interpretation and the performance "becomes a discussion about social relations with the audience that the actor is addressing" (Brecht, 1964, p. 124). Therefore, the play is an argumentative one which requires its audience to scrutinize and be aware of social and political ills in a society. *Mad Forest* is an open-ended play which poses questions and lacks a unity. The nature of revolution is questioned in *Mad Forest* and it necessitates the audience to form its own opinion about how things might be changed.

Conclusion

To sum up, like many playwrights of her generation, Caryl Churchill is also influenced by Brechtian Epic Theatre. In her plays, she deliberately avoids absorbing and engaging plotting, and choosing instead an episodic approach to storytelling on stage. As a representative of her plays, which have been influenced by Epic Theatre, Churchill's *Mad Forest* consists of several loosely connected scenes which in any case do not integrate seamlessly with each other, but rather build up, through patterning, a general picture. In this manner, Churchill's audience is turned into an observer who are urged, in Brecht's words (1964), to have their "eyes on the course" and not "on the finish" (p. 37). Brecht's alienation effect was a direct means of evoking the viewer's participation as they are emotionally distanced from characters by using such techniques as episodic scenes, the montage principle, the *gestus*, scene-titles, advertising the play's fictionality, interludes and songs. By the help of these alienation techniques, the audience is never allowed to confuse what it sees on the stage with reality. By means of this distancing or defamiliarization technique, the audience can be set free to observe the discussion of the play. *Mad Forest* follows the same path of Brecht's goal of alienating the audience to see the incidents from a fresh angle and to try and change the world. Churchill's ability to use the epic medium to its fullest widens the range of theatre and her unique application of epic devices to her socialist feminist politics makes Brechtian Epic Theatre a useful paradigm within which to read her play, *Mad Forest*. All in all, it can be asserted that Churchill employs Brechtian Epic Theatre techniques as a tool to discuss and correct the oppressive political and social systems and to deliver political and social messages to the audience who is expected to change completely at the end of the play.

References

- Akçeşme, B. (2009). Caryl Churchill'in *Mad Forest* adlı oyununda feminist tiyatro aracı olarak epik tiyatro. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(26), 93-107.
- Brecht, B. (1949). *The Threepenny Opera*. New York: Grove Press.
- Brecht, B. (1964). *Brecht on Theatre: The Development of an Aesthetic*, (ed. and trans.) John Willet. London: Methuen.
- Churchill, C. (1990). *Mad Forest: A Play from Romania*. London: Nick Hern Books.
- Counsell, C. (1996). *Signs of Performance: An Introduction to Twentieth Century Theatre*. Oxon: Routledge.
- Ewen, F. (1992). *Bertolt Brecht: His Life, His Art and His Times*. New York: Kensington Publishing.
- Garner, S. B. Jr. (1992). *Mad Forest* by Caryl Churchill. *Theatre Journal*, 44(3), pp. 399-401. The Johns Hopkins University Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3208560> doi:10.2307/3208560.
- Willet, J. (1986). *The Theatre of Bertolt Brecht: A Study from Eight Aspects*. London: Methuen.
- Wright, E. (1989). *Postmodern Brecht*. London: Mackays of Chatham.

Türkiye – Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü^a

Didem Şahal Çelik^{b, c}, Sühal Şemşit^d

Özet

Tarafların kendi vatandaşlarının geri kabulü açısından 1 Ekim 2014'te yürürlüğe giren, üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulü açısından 3 yıl sonra yürürlüğe gireceği düzenlenen Türkiye-AB geri kabul anlaşmasının uygulanmasına, Suriyelilerin göç hareketi farklı bir boyut kazandırmıştır. 2015 yılında, yaşanan insani dramlarla birlikte, AB'nin güvenlik odaklı göç politikasında kayda değer değişiklikler olmuş, göç yönetimi sürecinde Türkiye ile işbirliği daha da artmıştır. Bu durum, AB'nin, dünyada en fazla sayıda Suriyeliye ev sahipliği yapan Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve hem düzensiz göçle mücadele, hem de uluslararası korumaya ilişkin düzenlemeler içeren bir çözüm üretmesini gerektirmiştir. Bunun sonucunda imzalanan 18 Mart Mutabakatı, Türkiye üzerinden AB ülkelerine geçen Suriyeli düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iadesini; karşılığında ise Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin AB ülkelerine yerleştirilmelerini içeren iki boyutlu bir çözüm sunmaktadır. Bu çalışmada, sözkonusu çözümün etkinliği; istatistik veriler ve Türkiye'de yaşayan farklı demografik gruplardan Suriyelilerle yapılan görüşmeler çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri
Düzensiz göç
Geçici koruma
Geri kabul anlaşması

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.02.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.522869

The Impact and Role of Syrians on the Implementation of Readmission Agreement between Turkey and the European Union

Abstract

The readmission agreement between Turkey and the EU came into force for the contracting parties' citizens on 1 October 2014. The readmission of third country nationals and stateless people would start 3 years after it was signed. The Syrian migration movements brought a new dimension to the implementation of this agreement. Humanitarian tragedies in 2015 brought considerable change in EU's security oriented migration policies and increased collaboration with Turkey in the migration management process. This situation required the EU to find a solution, including regulations on fighting against irregular migration and providing international protection along with cooperation with Turkey as a host country for the highest number of Syrians worldwide. As a result, 18 March Statement provides two pillar solution; the return of Syrian irregular migrants to Turkey, in exchange for the acceptance of Syrians under temporary protection in Turkey to the EU. In this study, the efficiency of this solution will be evaluated within the framework of statistical data and the interviews conducted with different demographic groups of Syrians in Turkey.

Keywords

Turkey – EU relations
Irregular migration
Temporary protection
Readmission Agreement

About Article

Received: 08.02.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.522869

^a Bu çalışma, Didem Şahal Çelik tarafından, Doç. Dr. Sühal Şemşit danışmanlığında tamamlanan "Koşulluluk Bağlamında Düzensiz Göçle Mücadelede Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları ve Türkiye'ye Yansımaları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: e-mail: didem.celik@goc.gov.tr

^c İl Göç Uzmanı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, ORCID: 0000-0002-6606-7983

^d Doç.Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-3661-5723

Giriş

2011 yılının Mart ayında ortaya çıkan iç savaş sonrası Suriye'den gerçekleşen kitlesel göç ile Avrupa Birliği (AB)'ni hedef alan düzensiz göç akımları dünya gündeminin üst sıralarına yerleşmiştir. Ülkelerindeki iç savaştan kaçarak sınır komşusu olan Türkiye'ye sığınan Suriyeliler hukuki anlamda, uluslararası korumanın bir türü olan geçici koruma kapsamına alınırken; yasa dışı yollarla Türkiye'den Avrupa'ya giden Suriyeliler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmamaları veya uluslararası koruma başvuruları olumsuz sonuçlanması halinde düzensiz göçmen statüsüne geçebilmektedir. Avrupa Sınır ve Sahil Koruma Ajansı olan FRONTEX'in 2015, 2016 ve 2017 yıllarına ilişkin istatistiklerinde Türkiye üzerinden AB ülkelerine yönelik düzensiz geçişlerde yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruk bazında dağılımlarında Suriyeliler'in ilk sırada yer almaları bu ifadeyi desteklemektedir. Suriyelilerin uluslararası korumanın ve düzensiz göçün bir parçası olması hem "kültür paylaşımı, uyum, destek", hem de "mücadele, güvenlik, önlem" kelimelerini içeren çözümler bulmayı gerektirmiştir. AB ve Türkiye'nin coğrafi ve stratejik konumları, bu çözümün üretilmesi ve uygulanmasında taraf olmalarını zorunlu kılmıştır. Bu sebeple, AB'ye Suriye'den göç hareketleri açısından başlıca transit ülke konumunda olan Türkiye ile imzalanan geri kabul anlaşması hükümleri, acil çözüm gerektiren düzensiz göç sorununa cevap vermede yetersiz kaldığından, taraflarca yeni bir çözüm alternatifi olarak 18 Mart Mutabakatı, 18 Mart 2016 tarihinde açıklanmıştır.

Bu çalışmada, ilk olarak düzensiz göç, geçici koruma ve geri kabul kavramları; ikinci olarak AB ve Türkiye'ye ilişkin düzensiz göç verileri; son kısımda ise geri kabul anlaşması ile uygulanmasında yaşanan değişikliklerde Suriyelilerin rolü ve etkisi incelenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Bu başlık altında çalışmaya temel olan düzensiz göç, geçici koruma ve geri kabul anlaşması kavramları alt başlıklar halinde incelenmektedir.

Düzensiz Göç

Göç hareketlerinin sınıflandırılmasında, en fazla yasal (düzenli) ve yasadışı (düzensiz) ayrımı kullanılmaktadır. Düzensiz göç, özellikle son yıllarda Avrupa ülkeleri ve Türkiye olmak üzere birçok ülkenin gündeminin üst sıralarında yer alan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim düzensiz göç, ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal birçok politika alanını etkilemekte, bunun yanısıra insan kaçakçılığı, insan ticareti gibi yasadışı sektörlerin de güçlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ülkeler, düzensiz göç kavramının içeriğini zaman içinde genişletmişler ve nedenlerinin tespiti üzerine araştırma yapmaya ağırlık vermişlerdir.

Düzensiz göç konusunda belirli ve genel bir tanım bulunmamaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından düzensiz göç, "kaynak (menşe), transit ve hedef ülkelerin düzenleyici normlarının dışında gerçekleşen yer değiştirme hareketi" (International Organization for Migration, 2018) olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımda kaynak, transit ve hedef ülke terimleri karşımıza çıkmakta ve düzensiz göçün bu unsurlar açısından anlamı farklılaşmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü tanımlamalarına göre; hedef ülke, "göç akımları

(yasal ya da yasadışı) için varılacak hedef konumundaki ülke”; kaynak ülke, “kişilerin buldukları ülkenin sınırları dışındaki bir ülkeye kalıcı veya geçici olarak yerleşmek amacıyla terk ettikleri ülke” ve transit ülke, “göç akınlarının (yasal ya da yasadışı) içinden geçtiği ülke” şeklinde yer almaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009). Hedef ülke bakımından düzensiz göç, yasal yollarla gelip yasal çıkış süreleri içerisinde çıkmayarak veya ilgili mevzuatta belirtilen izin veya belgeler olmaksızın bir ülkeye girme, bir ülkede kalma ve çalışma demektir. Kaynak ülke bakımından düzensiz göç ise, bir kimsenin geçerli pasaport ya da seyahat belgesi olmaksızın uluslararası sınırları geçmesi ya da ülkeden ayrılmak için idari şartları ve usulleri yerine getirmemesi olarak anlaşılmaktadır (International Organization for Migration, 2018). Transit ülkeler açısından ise düzensiz göç; kaynak ülkelerinden ayrılarak yasal veya yasal olmayan şekilde transit ülkeye giren ve hedef ülkelere gitmek amacıyla bu ülke sınırlarından geçen kişilerin göç hareketlerini içermektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)’nda düzensiz göç, “yabancıların yasadışı yollarla Türkiye’ye girişi, Türkiye’de kalışı, Türkiye’den ayrılışı ve Türkiye’de izinsiz çalışması (md.3/1)” olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2013, Nisan). Bu durumda düzensiz göçmen teriminin karşılığı da IOM tarafından “transit ya da hedef ülkede yasal statüsü olmayan; bir ülkeye izinsiz giren veya bir ülkeye yasal olarak giren fakat sonra kalma iznini kaybeden kişi” olarak tanımlanmıştır (International Organization for Migration, 2018).

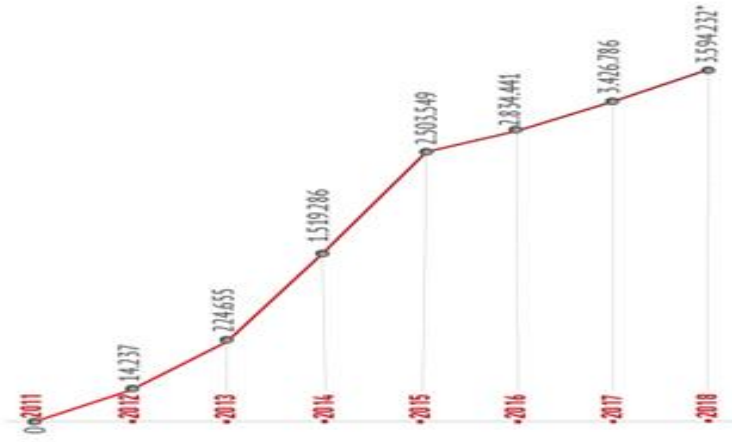
Geri Kabul Anlaşması

Geri kabul, kelime anlamı olarak “başka bir devlete yasa dışı giriş yaptığı veya söz konusu devlette yasadışı şekilde bulunduğu tespit edilen bir kişinin (kendi vatandaşı olan, üçüncü bir ülkenin vatandaşı olan veya vatansız kişiler) bir devlet tarafından geri kabul edilmesi” anlamına gelmektedir. Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü’nde göre geri kabul anlaşması ise “düzensiz durumdaki yabancıların anavatanlarına veya onları geri göndermek isteyen devlete ulaşmak için üzerinden geçtikleri devlete geri gönderilmeleri için devletlerin izlemeleri gereken usulleri öngören anlaşma” olarak ifade edilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 21).

Geri kabul anlaşmaları dar anlamda anlaşmaya taraf devletlerin vatandaşlarının geri kabulünü içermektedir. Ancak geri kabul anlaşmalarının kapsamı üçüncü ülke vatandaşları ile vatansızların geri kabulünü içeren hükümlerin eklenmesiyle genişletilebilmektedir. Bu tanımlar ışığında geri kabul anlaşmalarının; geri kabul talebinde bulunan devlet, geri kabul etmesi istenen devlet ve geri kabul edilecek kişi (düzensiz göçmen ya da uluslararası koruma başvurusu reddedilen kişi) olmak üzere üç aktörlü bir yapısı vardır. Tarafları bakımından incelendiğinde ise geri kabul anlaşmaları iki taraflı veya çok taraflı olabilir. Ayrıca geri kabul anlaşmalarının tarafları devletler olabileceği gibi tüzel kişiliğe sahip uluslararası kuruluşlar da olabilir. AB’nin tüzel kişiliğe sahip bir uluslararası/ uluslararası kuruluş olarak Türkiye ile yapmış olduğu geri kabul anlaşması bunun en güncel örneklerindedir.

Geçici Koruma

2011 yılı Nisan ayından itibaren Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı günden güne artmaya başlamıştır. 2014 yılında yürürlüğe giren YUKK öncesi dönemde, yürürlükte bulunan 1994 İltica- Sığınma Yönetmeliği'nin sorunları çözmede yetersiz kalması nedeniyle söz konusu Suriyeliler için "misafir" tanımlaması yapılmıştır (Mazlumder, 2013). Misafir tanımlamasının yapılmasının bir diğer nedeni ise, bu kişilerin Suriye'de durum normale dönene kadar kalacakları geçici bir durum olarak öngörülmüş olmasıdır denilebilir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) Şekil 1'de yer alan verilerinde de yer aldığı üzere, Türkiye'deki Suriyelilerin sayısı 2012 yılında 14.237, 2013 yılında 224.655 ve 2014 yılında ise 1.519.286'ya yükselmiştir. Sayıları istikrarlı olarak artan Suriyeliler ile ilgili olarak misafir tanımlamasının yetersiz olduğu, daha somut ve kalıcı düzenlemeler yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Şekil 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018b, Kasım).

4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen ve 11 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe giren YUKK ile bu anlamda hukuki alanda önemli düzenlemeler yapılmıştır. Kanununun 91. maddesinde "geçici koruma" düzenlenerek Suriyeliler için hukuki bir statü tanımlanmasına olanak sağlanmıştır. 91. maddede "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir" hükmü yer almaktadır (Resmi Gazete, 2013, Nisan). Yani YUKK, kendinden önceki düzenlemelerin eksikliklerini kapatarak Suriyelileri, gayri hukuki "misafir" statüsünden yasal olarak geçici koruma statüsüne kavuşturmuştur. Kanununun aynı maddesine dayanarak oluşturulan ve 22 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren "Geçici Koruma Yönetmeliği" ile Suriyeliler için uygulanan geçici koruma prosedürünün kapsamı detaylı olarak düzenlenmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliği'nde, 28 Nisan 2011 tarihi kıstas alınarak bu tarihten itibaren ülkelerinde gelişen olaylar sebebiyle, Türkiye sınırlarına kitlesel veya bireysel olarak gelen veya Türkiye sınırlarını geçen Suriye vatandaşlarının, vatansızların ve mültecilerin geçici koruma kapsamına alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca Yönetmelikte, YUKK'un 91. maddesinde, sözkonusu geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları, bu kapsamdaki kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışları, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarına ilişkin yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere yönelik

alınacak tedbirler ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususlar düzenlenmektedir (Resmi Gazete, 2014, Ekim). GİGM'nin 17 Nisan 2020 tarihli verilerine göre Türkiye'de geçici koruma kapsamına alınan Suriyelilerin sayısı 3.583.584'e ulaşmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020, Nisan).

Türkiye ve AB'de 2015 Sonrası Düzensiz Göç Hareketleri

Bilindiği üzere, düzensiz göç hareketleri, son yıllarda dünya gündeminden düşmemektedir. 2015 yılı ve sonrasında elde edilen istatistik veriler de bu ifadeyi desteklemektedir. Düzensiz göç akımlarına, ülkelerindeki iç savaştan kaçan ve sığınma arayan Suriyelilerin de eklenmesi, bu konuya farklı bir boyut kazandırmıştır. Ayrıca bu durum, Türkiye ve AB'yi çözüm üretmek adına işbirliği yapmaya mecbur hale getirmiştir. AB ve Türkiye'ye ilişkin düzensiz göç verilerinin incelenmesi, bu ifadeleri daha anlaşılır kılacaktır.

AB, Avrupa sınır yönetimini iyileştirmek ve koordine edebilmek ve göç hareketlerini daha iyi izleyebilmek amacıyla FRONTEX'i kurmuştur. FRONTEX, her yıl yayımladığı yıllık risk analizlerinde AB'nin kara, deniz ve hava sınırlarında gerçekleşen tüm olayları bir önceki yıl ile karşılaştırarak analiz etmektedir. FRONTEX verilerine göre 2015 yılında AB sınırlarını geçen düzensiz göçmen sayısı 1.822.177 olarak kayda geçmekle birlikte, Ege bölgesindeki Yunan adalarına öngörülemeyen göçmen akımları yaşanmıştır. Bu sayı bir önceki yılda, yani 2014 yılında 282 bin olarak kaydedilmiştir (FRONTEX, 2017a, May).

2015 yılında AB yoğun olarak düzensiz göç akımına maruz kalmakla birlikte, özellikle Avusturya ve Balkan ülkeleri sınır güvenliklerini artırmıştır. Balkan güzergahı üzerinden düzensiz göçün engellenmesi için sıkı önlemler alınmıştır. Göç güzergahı üzerinde yer alan ülkelerin katılımıyla Viyana'da düzenlenen toplantıda, yeni sığınmacı akımı olasılığına karşı Nisan ayına kadar bir güvenlik planı hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu şekilde, Yunanistan'dan Avusturya ve Almanya'ya kadar devam eden göç güzergahındaki güvenlik sorunlarının giderilmesi hedeflenmiştir. Avusturya İçişleri Bakanı, bunun insan kaçakçıları için verilecek açık ve net bir mesaj olduğunu ifade etmiş ve "Avrupa'ya yasadışı yollardan gelmenin" artık mümkün olmayacağını da vurgulamıştır. (Deutsche Welle Türkçe, 2017c, Mayıs). Avusturya'nın ardından Balkan ülkeleri de aynı politikayı izleyince, sığınmacılar ve göçmenler Yunanistan'dan başka ülkelere geçiş yapamamış ve orada kalmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2017b, Mayıs). Bu süreçte, özellikle Yunanistan'a gitmek için Türkiye'yi transit ülke olarak kullanan düzensiz göçmenlerin sayısındaki önemli artış sıklıkla dünya gündeminde yer almıştır. Bunun en belirgin örneği ise, 2 Eylül 2015 tarihinde Türkiye üzerinden Yunanistan'ın Kos adasına gitmek hedefiyle bindikleri botun batması sonucunda boğularak ölen ve cansız bedeni kıyıya vuran 3 yaşındaki Suriye uyruklu Aylan Kurdi'nin Suriyeli sığınmacı krizinin sembolü haline gelmesidir. Bu olay, dünya genelinde insani bir trajedi olarak dikkati çekmiş, göçmenlere kapılarını kapatan ve güvenlik odaklı göç politikaları uygulayan AB'ye yönelik eleştiriler ortaya çıkarmış ve AB'nin temel değerlerinden olan insan haklarının gözetilmesi istenmiştir (Reuters, 2015, Eylül; Şahal Çelik ve Şemşit, 2019).

Aylan Kurdi'nin ölümü, siyasi açıdan sığınmacı krizini devletlerin gündeminde en üst sıralara çıkarırken, bu konudaki toplumsal farkındalığı da arttırmıştır. Bu durum göçmenlerin deniz yoluyla yasadışı geçişlerinde bir caydırıcı etki yapmamış; aksine 23 Eylül 2015 tarihinde Türkiye'deki yaklaşık 3 bin Suriyelinin, "Sınırı açın." "Denizde ölmek istemiyoruz. Hepimiz Aylan'ız." pankartları ve "Oradan Avrupa halklarına sesleneceğiz, devletlerine değil. Çünkü

Avrupalılar, adaletliler, insancılar. Denizde ölmemize izin vermezler.” söylemleriyle Edirne sınırında günlerce beklemesine neden olmuştur (Deutsche Welle Türkçe, 2017d, Mayıs). 24 Eylül 2015 tarihinde ise AB liderleri tarafından yapılan zirvede, sınır güvenliğinin sağlanmasının kaçınılmaz olduğu konusunda uzlaşmakla birlikte, Yunanistan, Bulgaristan ve İtalya’da sığınmacılar için kabul merkezleri inşa edilmesi ve sığınmacılara yapılacak yardımlar için bütçenin iki kat artırılarak 9 milyar 200 milyon Avroya çıkarılması, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), FRONTEX ve Türkiye’ye maddi destek yapılması kararlaştırılmıştır (Deutsche Welle Türkçe, 2017a, Mayıs; Şahal Çelik ve Şemşit, 2019).

FRONTEX’in 2017 yılında yayımladığı risk analizine göre, 2015 yılında AB’nin dış sınırlarını yasadışı olarak geçmeye çalışan göçmenlerin sayısı 1.822.177 olarak belirlenmiştir. Bu sayı 2016 yılında 511.046 (FRONTEX, 2017b, May) ve 2017 yılında 204.718 olarak kaydedilmiştir (FRONTEX, 2018, November). Sözkonusu düzensiz göçmenlerin uyruk bazında dağılımları incelendiğinde Suriyeliler 2015 yılında %33’lük (FRONTEX, 2016, February), 2016 yılında %17’lik (FRONTEX, 2017b, Mayıs), ve 2017 yılında %9’luk (FRONTEX, 2018, November) oranda birinci sırada yer almaktadır.

Türkiye’nin gerek Suriyelilere yönelik uyguladığı açık kapı politikası, gerekse hem hedef hem de transit ülke olma özelliği sebebiyle sınırlarında düzensiz göç anlamında yoğun bir hareketlilik mevcuttur. GİGM’nin yayımladığı 2016 Türkiye Göç Raporu’na göre; 2016 yılında Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 2015 yılına (146.485) göre % 19’luk bir artış göstererek 174.466 olmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2017, Mayıs). GİGM’nin 08.11.2018 tarihli verilerine göre ise Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 230.566’ya ulaşmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018a, Kasım).

Düzensiz göç akımında rekor sayılara ulaşılan 2015 yılını kıstas alarak Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyrukları incelendiğinde, AB’ye ilişkin istatistiklerde olduğu gibi Suriyelilerin sıralamalarda başı çektiği görülmektedir. GİGM’in verilerine göre Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruk bazında dağılımlarına göre; Suriyeliler, 2015 yılında 73.422, 2016 yılında 69.755, 2017 yılında 50.217 ile ilk sırada yer alırken, Kasım 2018 itibariyle 33.830 kişi ile Afganistan (99.725) ve Pakistan (50.147)’dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018a, Kasım).

Türkiye – AB Geri Kabul Anlaşması ve Suriyeliler

Türkiye-AB geri kabul anlaşması için süreç, 28 Kasım 2002 tarihinde Avrupa Komisyonu’na, Türkiye ile geri kabul anlaşması müzakere yetkisi verilmesiyle başlamıştır. Mart 2003 tarihinde AB, hazırladığı geri kabul anlaşmasının taslağını Türkiye’ye göndermiş; ancak, Türkiye bu davete, 2004 yılının Mart ayına kadar resmi olarak cevap vermemiştir. Türkiye’nin buradaki tavrının başlıca nedeni, Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçen düzensiz göçmenlerin sayısının sürekli artması ve bu göçmenlerin geri gönderileceği menşe ülkeleri ile geri kabul anlaşmasının olmaması sebebiyle transit ülke konumundan hedef ülke konumuna geçecek olmasının yarattığı kaygıdır. Bu nedenle Türkiye, AB ile imzalayacağı geri kabul anlaşmasında üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne sıcak bakmamaktaydı. Ancak Avrupa Komisyonu, Türkiye’yi geri kabul anlaşmasını imzalamaya ikili ilişkiler ve diplomatik taktikler yoluyla ikna etmeleri için üye devletleri teşvik etmiştir (Ekşi, 2016: 37). Komisyon’un bu hamlesi sonuç vererek 10 Mart 2005 yılında AB tarafından gönderilen “Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa

Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma” önerisi, 27 Mayıs 2005 tarihinde Brüksel’de müzakere edilmeye başlanmıştır. Görüşmelerin ikinci turu, 28 Mart 2006, üçüncü turu 30 Haziran 2006 ve dördüncü turu da 7-8 Aralık 2006 tarihinde gerçekleşmiştir. Ancak 2006 yılının Aralık ayında yapılan 4. turdan sonra müzakereler Türkiye tarafından dondurulmuştur. İçişleri Bakanlığı kayıtlarında, Türkiye’nin, üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulüne ilişkin hükmün, kaynak ülkelerle ikili geri kabul anlaşmalarının imzalanmasından sonra yürürlüğe girmesine yönelik talepleri sebebiyle müzakerelerin dondurulduğu şeklinde yer almaktadır. Geri kabul müzakerelerinin dondurulmasında, Türkiye’nin bu talebinin yanı sıra Kıbrıs Rum Kesimi’nin uçaklarına ve gemilerine, havalimanlarını ve limanlarını kullandırmaması sebebiyle AB tarafından 8 müzakere faslına askıya alma kararının da büyük etkisi olmuştur (Bürgin, 2012: 889).

Bu süre zarfında Türkiye üzerinden AB’ye düzensiz göç akımında artış olması, Türkiye ile geri kabul anlaşmasının imzalanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Bu doğrultuda, Avrupa Konseyi’nin 18 Şubat 2008 tarihli Katılım Ortaklığı’na ilişkin kararında kısa vadedeki önceliklerde, Türkiye ile acilen geri kabul anlaşması imzalanması hükmü yer almaktadır (Council of the European Union, 2008, February). Müzakerelerin yeniden başlatılmasında Komisyon’un üye ülkeler üzerinde yoğun bir etkisi olmuştur. Komisyon, vize muafiyeti konusunda üye ülkeleri ikna edemese de Türkiye’ye vize kolaylığı teklifinde bulunmuştur. Ancak sözkonusu vize kolaylığı diyalogu, Balkan ülkelerine uygulananın aksine geri kabul anlaşmasının imzalanmasından sonra başlayacaktı. Türkiye ise diğer aday ülkelere tanınan; ancak kendisine tanınmayan vize muafiyeti talebinde ısrarını sürdürmüş ve bu sebeple geri kabul müzakerelerinin tamamlanması uzun sürmüştür (Ekinci, 2016: 17).

Durdurulan geri kabul görüşmelerini yeniden başlatmak için yeni teşvikler sunmak gerekmektedir. 2009 yılında AB Başkanlığını temsil eden İsveç Göç ve İltica Politikaları Bakanı Tobias Billström ve Adalet ve İçişleri Komisyoneri ve Komisyon Başkan Vekili Jacques Barrot’un Ankara ziyareti ile Türkiye’nin o dönemdeki İçişleri Bakanı Beşir Atalay, işbirliği paketini genişleten ortak bir deklarasyon üzerinde anlaşmışlardır (Bürgin, 2012: 892). Bu deklarasyonun akabinde 19 Şubat 2010’da 5.tur ile müzakereler kaldığı yerden devam etmiştir. 6. tur 19 Mart 2010’da ve 7. tur da 17 Mayıs 2010’da tamamlanmıştır. Müzakerelerin sonucunda 2011 yılında geri kabul anlaşmasının son haline ulaşılmış ve 21 Haziran 2012 tarihinde taraflarca Brüksel’de paraflanmıştır. Anlaşmanın paraflanma aşamasına gelinmesinde temel neden, AB’nin vize kolaylığından öteye gitmeye sıcak bakmasıdır. Çünkü anlaşmanın paraflandığı gün, Konsey, Avrupa Komisyonu’na Türkiye ile vize serbestliği diyalogunu başlatması yönünde yetki vermiştir. Ancak burada Türkiye’nin beklentisinin aksine AB, geri kabul anlaşması imzalandıktan sonra vize muafiyeti görüşmelerini başlatmaktan yanaydı. Fakat Türkiye’nin anlaşmayı imzalamaması sebebiyle Konsey, vize muafiyetinin, anlaşma paraflandığında “tedrici ve uzun vadeli bir perspektifle” değerlendirileceğinin belirtilmiş olmasına rağmen, Türkiye’nin tutumunu yumuşatmak için vize muafiyetinin müzakere sürecinin başlatılmasına karar vermiştir. Aylar süren müzakereler sonucunda, taraflarca vize muafiyeti sürecine ilişkin bir yol haritası üzerinde mutabık kalınmıştır. AB ile Türkiye arasında, 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara’da geri kabul anlaşması imzalanmış olup, anlaşmayla birlikte imzalanan mutabakat metniyle vize muafiyeti için diyalog süreci de resmi olarak başlamıştır. Geri kabul anlaşmasının kendi vatandaşlarının geri kabulü açısından yürürlüğe girme tarihi ise 1 Ekim 2014’tür (Ekinci, 2016:17-18).

Türkiye'nin geri kabul anlaşmasını imzalamaya ikna olmasının sebebi, müzakere sürecini sekteye uğratan ve ısrarlı tutumunu sürdürdüğü hususların geri kabul anlaşmasında düzenlenmesidir. Müzakere sürecinde Türkiye, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızları geri kabul etmeye hem idari ve teknik kapasite bakımından hazır olmaması, hem de kaynak ülkelerle geri kabul anlaşması imzalama gerekçeleriyle anlaşmanın uygulanmasının ertelenmesini talep etmiştir. Türkiye'nin bu talebi anlaşmanın "Anlaşmanın yürürlüğe girmesi, süresi ve sona ermesi" başlıklı 24. maddesinin üçüncü paragrafında, üçüncü ülke vatandaşları ve vatansızlar için geri kabul uygulamasının üç yıl sonra (2017 yılında) başlanacağı şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca Anlaşmanın 23. maddesinde ve ekinde yer alan Teknik Desteğe İlişkin Ortak Bildiri ile Türkiye'nin düzensiz göç akımlarının yönetiminde külfeti paylaşmak ve Türkiye'nin kurumsal ve idari kapasitesini geliştirmek adına AB tarafından mali ve teknik destek sağlanacağı hususları da düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2014, Ekim). Türkiye'nin taviz vermediği bir diğer husus olan, Türk hizmet sağlayıcılarının ortaklık hukukundan doğan vize serbestliği uygulamalarının garantiye alınmasına yönelik talebi, anlaşmaya ekli "Vize Politikası Alanında İşbirliği hakkında Ortak Beyan" başlıklı bildiri düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2014, Ağustos).

Geri Kabul Anlaşmasının Uygulamada Suriyelilere Etkisi

Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşmasının, Türkiye tarafından 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne konulan coğrafi kısıtlama nedeniyle mülteci statüsü tanımlanamadığından, YUKK'un 91. maddesi gereğince geçici koruma statüsü tanınan Suriye vatandaşlarına etkisi olmayacaktır (T.C. AB Bakanlığı, 2016). Ancak, AB ülkelerine yasadışı yollardan giriş yapan ve düzensiz göçmen statüsünde değerlendirilen Suriye uyruklu göçmenlerin geri kabul anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye iadesi mümkün olacaktır. Bu kapsamdaki Suriyelilerin, Türkiye'ye iade tarihi anlaşma yürürlüğe girdikten üç yıl sonra yani 2017 yılında söz konusu olacağı şeklinde düzenleme olmasına rağmen, 18 Mart 2016 Mutabakatı ile bu tarih öne çekilmiştir. Suriyelilerin hem düzensiz göç, hem de sığınmacı krizi açısından AB ve Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemesinin sonucunda bir çözüm olarak görülen söz konusu mutabakat aşağıda detaylı olarak incelenmektedir.

29 Kasım 2015 Türkiye- AB Ziroesi

Türkiye ve AB'nin artan düzensiz göç akımına yönelik geri kabul anlaşmasını yürürlüğe koyması kısa vadede düzensiz göç akımının durdurulmasına etki etmemiştir. Çünkü 2015 yılında komşu ülkelerde uzun süredir yaşamakta olan, ancak o ülkelerde eğitim, sağlık ve istihdam hizmetlerine yeterli erişim sağlayamayan Suriyeli sığınmacılar da rotasını Avrupa'ya çevirerek ikinci bir göç dalgası oluşturmuştur. AB'ye yönelik düzensiz göç akımında Ortadoğu, Asya ve Afrika ülke vatandaşlarının yanısıra Suriyeli sığınmacıların da eklenmesi; Akdeniz ve Ege sahillerinde insani trajedilere yol açmasıyla beraber Suriye iç savaşının etkilerinin AB ülkelerince de tecrübe edilmeye başlanmasına sebep olmuştur. FRONTEx verilerine göre, 2014 yılında AB sınırına yasadışı yollardan girmeye çalışırken tespit edilen sığınmacı sayısı 280.000 iken, 2015 yılının sadece Haziran ve Temmuz ayında bu sayı 340.000'i bulmuştur (Kutlay ve Akcalı, 2015: 3).

Bu göç dalgasının ne zaman sona ereceğine ilişkin belirli bir sürenin öngörülememesi, AB'yi üçüncü ülkelerle sınır güvenliği ve düzensiz göçle mücadele konularında işbirliğini geliştirmeye yöneltmiştir. Bu bağlamda AB, en kritik ülkelerden biri olan Türkiye'ye, siyasi ilişkilerin güçlendirilmesine ek olarak birtakım teşvikler karşılığında düzensiz göçün yönetimi ve sınır güvenliği alanlarında reformları hızlandırmasını öngören bir Ortak Eylem Planı önermiştir (Ekinci, 2016: 18).

15 Ekim 2015 tarihinde Brüksel'de düzenlenen Türkiye- AB Zirvesi'nde harekete geçirilmesine karar verilen sözkonusu Eylem Planı, Suriye'de patlak veren olayların yarattığı insani krizin etkilerini hafifletmek amacıyla, taraflar arasında eşgüdümlü bir şekilde geçici koruma altındaki Suriyelilerin desteklenmesi ve göç yönetimi konularında işbirliğinin artırılmasını içermektedir. Eylem Planı, krizin üç şekilde ele alınmasını öngörmektedir: (a) Suriyelilerin kitlesel göç hareketinin kök nedenlerinin ele alınması; (b) geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve Türkiye'de bu kişilere ev sahipliği yapan bölgelerin desteklenmesi (I. Bölüm); (c) AB'ye düzensiz göç hareketlerinin önlenmesine yönelik işbirliğinin artırılması (II. Bölüm) (T.C. AB Bakanlığı, 2015, Ekim).

Ortak Eylem Planının içeriğinden genel hatlarıyla bahsetmek gerekirse; geçici koruma altındaki "Suriyelilerin ve Türkiye'de Bu Kişilere Ev Sahipliği Yapan Bölgelerin Desteklenmesi" başlıklı 1. bölümde, AB, Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılara yönelik Türkiye'ye yüklenen mali külfeti azaltmak adına mali fonların artırılması ve yeniden yerleştirme programları kapsamında bu sığınmacıların üye ülkelere yerleştirilme sayılarının artırılmasını taahhüt etmektedir. Türkiye ise bu bölüm kapsamında; YUKK'nin etkin bir şekilde uygulanması ve geliştirilmesi, güçlü bir göç yönetimi adına göçmenlerin kayıt altına alınması ve uygun belgelerin düzenlenmesi, ülkesinde barınan geçici koruma altındaki Suriyelilerin istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik mevzuat ve programlar geliştirmesi ve korunmaya ihtiyaç kişilerin tespiti ile bu kişilere gerekli desteğin sağlanmasını taahhüt etmektedir.

Ortak Eylem Planının "AB'ye Düzensiz Göç Akınının Önlenmesi Amacıyla İşbirliğinin Artırılması" başlıklı ikinci bölümü kapsamında ise AB; göçmen kaçakçılığının önlenmesi, Türk makamlarının gözetleme ve devriye kapasitelerinin artırılması, düzensiz göçle mücadele alanlarında Türkiye'yi daha fazla destekleme, düzensiz göçmenlerin geri dönüşlerine yönelik işbirliğinin artırılması ve AB-Türkiye vize diyalogu çerçevesinde belirlenen koşullarının karşılanması ve vize diyalogu ile uyumlu olarak iltica, göç, vize ve entegre sınır yönetimi sisteminin geliştirilmesi için sağlanan finansal yardımın artırılması konusunda taahhütler vermektedir. Aynı bölüm kapsamında Türkiye de; düzensiz göçle mücadelede sınır güvenliği ile bu kapsamda Bulgaristan ve Yunanistan ile işbirliğini artırma, uluslararası koruma başvuruları olumlu değerlendirilenlere mevzuata göre mülteci, şartlı mülteci veya ikincil koruma statülerinden uygun olanının verilmesi, uluslararası korumaya ihtiyacı bulunmayan ve geri kabul anlaşması hükümlerince Türkiye üzerinden geçişleri esnasında durdurulan düzensiz göçmenlerin geri kabulüne ilişkin prosedürlerin hızlandırılması, AB ve üye ülkeler ile bilgi paylaşımının ve işbirliğinin artırılması hususlarında taahhütler vermektedir (T.C. AB Bakanlığı, 2015, Ekim).

29 Kasım 2015 tarihli Zirve'de, sadece Ortak Eylem Planına ilişkin karar alınmamış olup, Türkiye- AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisinde yer alan diğer hususlar genel hatlarıyla şu şekildedir:

- a. Türkiye- AB ilişkilerini geliştirmek adına daha sık üst düzey diyalog kurulması ve yılda iki kez düzenli zirveler gerçekleştirilmesi,
- b. Dış politika, güvenlik ve terörle mücadele konularında düzenli görüş alışverişi ve işbirliğinin artırılması adına Bakan/Yüksek Temsilci/Komisyoner düzeyinde kapsamlı ve düzenli siyasi diyalogların gerçekleştirilmesi,
- c. 17. müzakere faslı başta olmak üzere 2016 yılının ilk çeyreğine kadar diğer fasılların açılmasına yönelik hazırlıklar yapılması,
- d. Türkiye- AB geri kabul anlaşmasının tam olarak uygulanmasının 1 Haziran 2016 tarihinde gerçekleştirilmesi ve bunun karşılığında Türkiye'nin yol haritasında yer alan kriterleri taşıması durumunda Türk vatandaşlarının Ekim 2016'ya kadar Schengen Bölgesi'ne vizesiz seyahat etmelerinin sağlanması,
- e. Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik yük paylaşımının altı çizilerek finansal desteğin artırılması ve başlangıç olarak Mülteciler için Mali Yardım Programı adıyla oluşturulan fondan Türkiye'ye 3 milyar Avro verilmesi,
- f. 15 Ekim 2015 tarihli Ortak Eylem Planının harekete geçirilmesi,
- g. Üst Düzey Ekonomik Diyalog Mekanizmasının kurulması,
- h. Üst Düzey Enerji Diyalogunun ve Stratejik Enerji İşbirliği'nin ikinci toplantısının yapılması,
- i. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi konusundaki hazırlıkların başlatılması (T.C. AB Bakanlığı, 2015, Kasım).

18 Mart 2016 Türkiye- AB Mutabakatı ve "1'e 1 Formülü"

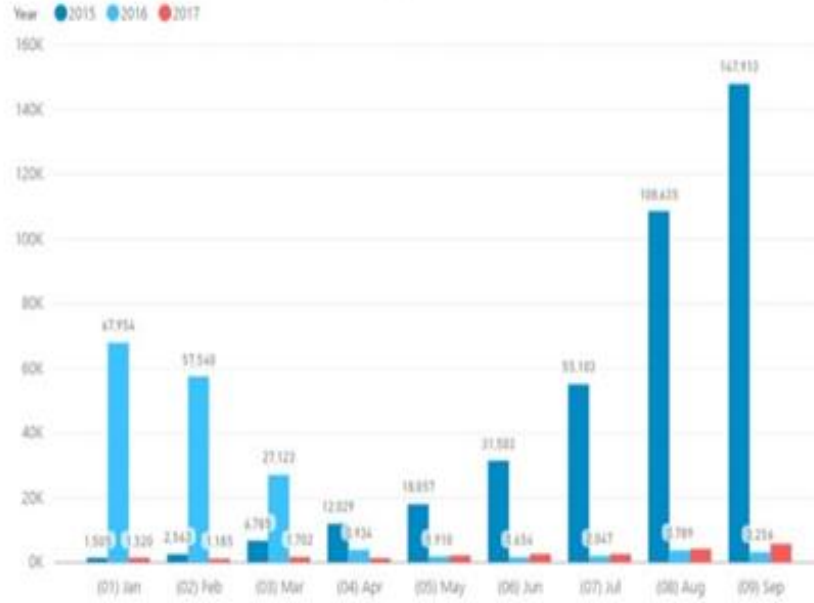
Kendilerine yönelen yoğun sığınmacı akımını yönetmekte zorlanan AB ülkeleri, Türkiye ile geri kabul anlaşmasının üçüncü ülke vatandaşlarının ve vatansızların geri kabulü dahil tüm hükümleriyle yürürlüğe girene kadar düzensiz göçü kontrol altına alabilmek için yeni önlem arayışlarına girmişlerdir (Ekinci, 2016: 20). 29 Kasım 2015 Zirvesi Sonuç Bildirgesi uyarınca taraflar arasında zirveler sıklaşmış ve bu zirveyi takip eden 18-19 Mart 2016 tarihli üçüncü Zirve'de düzensiz göç ve geri kabule ilişkin önemli kararlar alınmıştır. Bu Zirvede, 29 Kasım 2015 tarihli Zirvede alınan kararların uygulanma durumuna ilişkin geri bildirimler yapılmıştır. Bu geri bildirimlerden bazıları, AB'nin taahhüt ettiği 3 milyar Avroyu somut projeler bazında dağıtmaya başladığı, vize muafiyeti alanında ve AB'ye katılım müzakerelerinde çalışmaların 17. faslın müzakerelere açılması dahil olmak üzere ilerlediği şeklindedir.

18 Mart 2016 Zirvesinin temel amacı ise, Türkiye üzerinden Yunanistan'a yönelik düzensiz göç akımının, insan kaçakçılığının ve bu süreçte gerçekleşen ölümlerin önlenmesidir. Bu göç güzergahı, diğer AB ülkelerine de göçün artmasına neden oluşturması sebebiyle AB ülkeleri açısından özel önem taşımaktadır. 18 Mart Zirvesi, bu çerçevede 9 maddelik bir uzlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu mutabakat genel hatlarıyla şu hususları içermektedir (T.C. AB Bakanlığı, 2016, Mart):

- a. 20 Mart 2016 tarihi itibarıyla Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçiş yapan düzensiz göçmenlerden uluslararası koruma başvurusunda bulunmayan ve uluslararası koruma başvurusu reddedilenler Türkiye'ye iade edilecektir.
- b. Bire bir formülü kapsamında Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen her bir Suriyeli için Türkiye'de geçici koruma kapsamında ikamet eden bir Suriyeli AB'ye yerleştirilecektir.
- c. Türkiye, düzensiz göçmenlerin yöneldiği yeni kara ve deniz güzergahlarına ilişkin gerekli tüm önlemleri alacak ve bu doğrultuda AB'nin yanısıra komşu ülkelerle de işbirliği kuracaktır.
- d. Türkiye ve AB arasındaki düzensiz geçişlerin tamamıyla sonlanması ya da büyük ölçüde ve sürdürülebilir şekilde azaltılması halinde Gönüllü İnsani Kabul Planı uygulamaya geçirilecektir.
- e. Haziran 2016 sonuna kadar, Vize Muafiyeti Yol Haritasında yer alan kriterlerin karşılanması sonucunda, Türk vatandaşlarına yönelik vize muafiyetinin uygulanması çalışmalarına hız verilecektir.
- f. AB, Türkiye'ye Mülteciler için Mali Yardım Programı kapsamında ayrılan 3 milyar Avronun ödenmesini hızlandıracak ve Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik desteklenen projelerin artırılmasını sağlayacaktır. Bu kaynakların tamamının kullanılması ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi halinde AB, Türkiye'ye 2018 yılının sonuna kadar Mülteciler için Mali Yardım Programından ek 3 milyar Avroluk bir fon daha sağlayacaktır.
- g. Taraflar, Gümrük Birliğinin iyileştirilmesiyle alakalı yürütülen çalışmalardan memnuniyet duyduklarını ifade etmişlerdir.
- h. Taraflarca, 14 Aralık 2015 tarihinde 17. faslın müzakereye açılması olumlu karşılanmış olup, Hollanda Dönem Başkanlığında 33. faslın da açılması kararlaştırılmıştır.
- i. AB, Türkiye ile Suriye içindeki insani koşulların iyileştirilmesine yönelik her türlü ortak çabayı gösterecektir.

18 Mart Mutabakatının imzalanmasının sebeplerini ve işlevselliğini ölçmek için düzensiz göç akımının doruk noktasına ulaştığı 2015 yılını kıstas olarak istatistiksel veriler üzerinden değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. FRONTEX verilerine göre AB'ye yasadışı yollardan girmeye çalışırken yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısı 2014 yılında 282.962 iken 2015 yılında 6 kattan fazla artarak 1.822.337 sayısına ulaşmıştır. Bu düzensiz göçmenlerin çoğunluğunun (885.386) Ege Denizinde Türkiye –Yunan adaları rotasında yakalandığı tespit edilmiştir. Ayrıca 2015 yılında, 2014 yılına nazaran %112 artışla 470 göçmen ölümü ile 3770' ten fazla ölüm tehlikesi içinde kaybolan göçmen rapor edilmiştir (FRONTEX, 2016, February). 2016 yılında ise AB'ye yasadışı yollardan girmeye çalışan düzensiz göçmenlerin sayısında büyük bir düşüş yaşanarak bu sayı FRONTEX tarafından 511.371 olarak açıklanmıştır. FRONTEX'in 2017 yılı için risk analizlerinde bu düşüşün, özellikle AB'nin Türkiye ve Batı Balkan ülkeleri ile olan sınırlarında yaşandığı tespit edilmiştir. AB'ye yönelik düzensiz göç akımının azaltılmasında ise temel neden olarak 18 Mart Mutabakatı gösterilerek, bu mutabakat sayesinde Türkiye'nin deniz ve kara sınırlarının güvenliğini artırması sonucunda göçmen kaçakçılığı ağlarının zayıflatıldığı, bu durumun düzensiz göçmenler üzerinde

caydırıcılık yarattığı ve böylece göçmen ölümlerinin de azaldığı ileri sürülmüştür (FRONTEX, 2017b, May). Bu durumu daha spesifik olarak değerlendirmek adına 2015-2017 yılları arasında Yunanistan'a geçen düzensiz göçmen sayıları incelenmelidir. Şekil 2'te yer alan IOM'a ait veriler incelendiğinde Yunanistan'a yasadışı yollardan geçen düzensiz göçmenlerin sayısında mutabakatın imzalandığı 2016 Mart ayı ve sonrasında belirgin bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

Şekil 2: Yunanistan'a Aylık ve Yıllık Düzensiz Geçişler

Kaynak: International Organization for Migration (2017).

18 Mart Mutabakatının işlevselliğini ortaya koymak için mutabakatın maddeleri bazındaki istatistikleri de ortaya koymak gerekmektedir. Bu çerçevede mutabakatın birinci maddesi uyarınca, GİGM'nin 06.01.2019 tarihli verilerine göre Türkiye, 04.04.2016 tarihi itibarıyla Yunanistan'dan 347'si Suriye uyruklu olmak üzere çeşitli uyruklardan toplam 1.805 düzensiz göçmeni kabul etmiştir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019b, Ocak).

Mutabakatın 2. maddesinde bahsedilen bire bir formülü, Yunan adalarından iade edilen her bir Suriye uyruklu düzensiz göçmen karşılığında Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki bir Suriyelinin AB ülkelerine yerleştirilmesi şeklinde uygulamaya geçmiştir. GİGM'nin 27.12.2018 tarihli verilerine göre birebir formülü çerçevesinde Türkiye'den Avrupa ülkelerine yerleştirilen Suriyelilerin sayısı 18.438'dir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019a, Ocak).

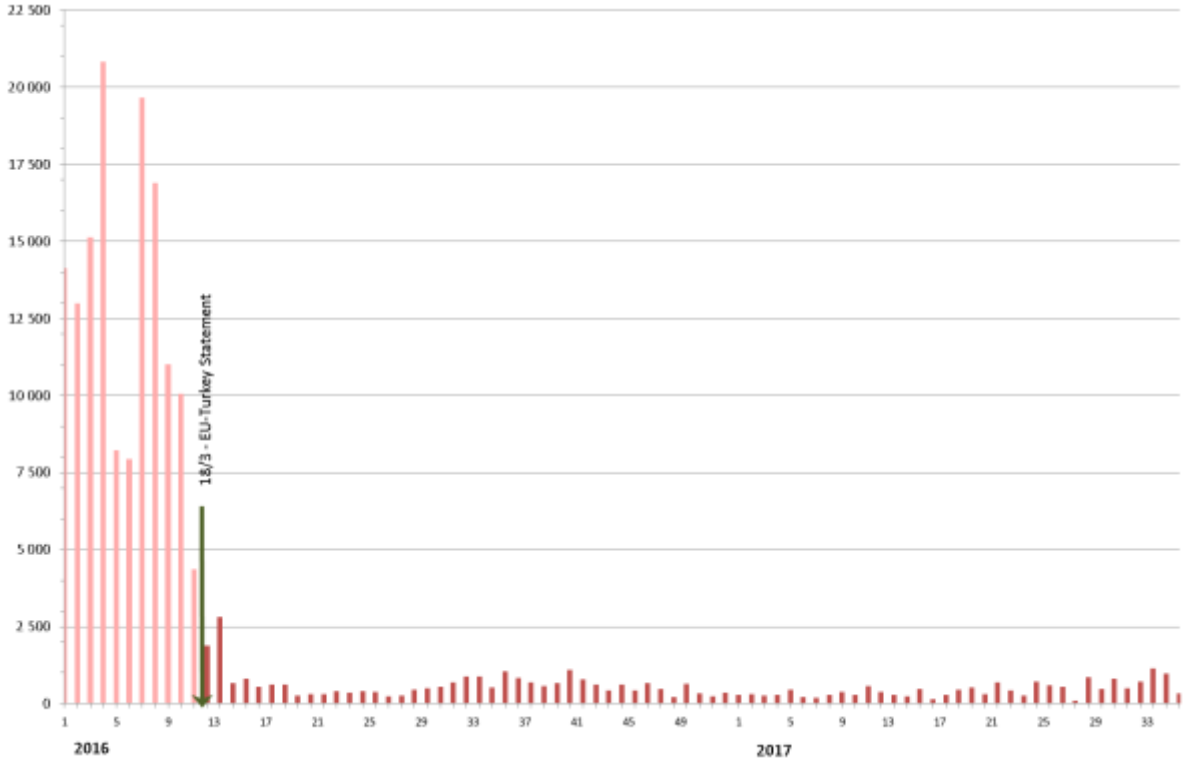
AB ülkeleri, Türkiye'den mutabakat çerçevesinde kabul edecekleri Suriyeliler için ilk etapta 18.000, ikinci aşamada ise 54.000 olmak üzere toplam 72.000 şeklinde bir kota belirlemiştir. Ancak 18 Mart mutabakatı çerçevesinde Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilen düzensiz göçmen kapsamındaki Suriyelilerin toplam sayısının 72.000'i geçmesi halinde, AB tarafından değerlendirme yapılarak yeni bir kota belirlenebilecektir. Dolayısıyla, 72.000 olarak belirlenen sayı AB tarafından taahhüt edilen nihai bir sayı olmayıp, alımlar ve koşullar çerçevesinde bu sayı gözden geçirilecektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Mutabakatın düzensiz göçle mücadeleyi amaçlayan birinci maddesi çerçevesinde istatistiksel veriler bazında başarılı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Ancak hukuki ve insani açıdan değerlendirme yapıldığında olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır. BMMYK, mutabakatın Yunanistan'da gerekli önlemlerin alınmadan uygulanmaya başladığına dikkati çekmektedir. Öncelikle mevcut durumda adalardaki kampların kapasitelerinin dolu olduğu ve bu kamplarda yaşayan göçmenlerin insani olmayan koşullara terk edildikleri üzerinde durulmaktadır (UNHCR, 2016, March). Refugees International tarafından mutabakatın birinci yılını doldurduğunda yapılan değerlendirmede, mutabakat uygulanmaya başladıktan sonra Yunan adalarına ulaşan ve Yunan hükümeti tarafından ağır kış koşullarında dahi güvensiz ve sağlıksız koşullara terk edilen yüzlerce göçmen hakkında durumlarını teyit eden pek çok haberin medyada yer aldığı belirtilmektedir. Bu durum, AB tarafından, Yunanistan'a yüzlerce milyon Avroluk mali destek sağlandığı göz önüne alındığında kabul edilemez olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca mutabakatın 2. maddesi kapsamında Türkiye'den AB ülkelerine yerleştirilen göçmenlerin sayısı yetersiz görülmeyle birlikte kotaların önemli ölçüde artırılması ile geri kabul ve yeniden yerleştirme arasındaki bağın kaldırılmasına yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır (Refugees International, 2017, March). BMMYK tarafından mutabakatla ilgili üzerinde durulan bir diğer konu ise, uluslararası koruma prosedürünün Yunanistan tarafından hukuki anlamda gerektiği gibi uygulanmamasıdır. Yunanistan'ın adalarda, uluslararası koruma başvurularını değerlendirmek için yeterli kapasitesinin bulunmadığının da altı çizilmektedir (UNHCR, 2016, March).

Tüm bu hususlar, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin raporunda da yer almıştır ve çözüm olarak taraflara bazı tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu kapsamda AB ve üye devletlere, sözkonusu sığınmacılar için vadettikleri yeniden yerleştirme sürecini mutabakatın uygulanmasındaki gelişmelerden bağımsız olarak hızlıca yerine getirmeleri ve bundan da öncelikli olarak Türkiye'de yaşamakta olan önemli sayıda Suriyeli sığınmacının AB ülkelerine yerleştirilmeleri, Türkiye'ye Kasım 2015'te Suriyeli sığınmacılara destek olmak amacıyla söz verilen mali desteğin gecikmeksizin ödenmesi, Yunanistan'daki sığınmacıların yeniden yerleştirilme taahhüdünün hızla yerine getirilmesi yönünde tavsiyelerde bulunulmuştur. Türkiye'ye ise 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki coğrafi çekinceyi kaldırması, Yunanistan'dan kabul edilen tüm düzensiz göçmenlerin uluslararası koruma prosedürüne erişimlerinin sağlanması ve bu kişilere idari gözetim dahil olmak üzere uluslararası standartlara uygun olarak davranılması önerilmiştir (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 2016, April).

Avrupa Komisyonu'nun mutabakatın uygulanmasına ilişkin 06.09.2017 tarihli 7. raporunda bahsedilen sorunların çözümüne yönelik adımların olduğu ve daha olumlu bir tablo çizildiği anlaşılmaktadır. Rapora göre, Türkiye'den Yunan adalarına yasadışı yollardan ulaşan düzensiz göçmenlerin sayısının hala düşük seviyede olduğu; ancak; 2016 yaz aylarına kıyasla arttığı, Ege denizindeki can kayıplarında geçmişle kıyaslandığında önemli ölçüde düşüş yaşandığı, Yunanistan- Türkiye kara sınırını yasadışı yollardan geçen düzensiz göçmenlerin sayısının da düşük seviyede olduğu belirtilmiştir. Şekil 3'te 18.12.2016 tarihinden 31.08.2017 tarihine kadar toplamda 35 haftalık sürede, Türkiye üzerinden yasadışı yollarla Ege Denizi'nden Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenlerin hafta bazında sayıları gösterilmektedir (European Commission, 2017, September). Şekil 3, detaylı olarak incelendiğinde 2016 yılının ilk 3 ayından mutabakatın imzalandığı 18 Mart 2016 tarihine kadarki süreçte, bu sayının 4. haftada görüldüğü üzere haftalık 20.000'i aştığı bile görülmektedir. Ancak 18 Mart 2016

tarihinden itibaren bu sayının keskin şekilde azaldığı ve 2017 yılında da düşük seyrini koruduğu görülmektedir.

Şekil 3: 2016-2017 Yılları Arasında Türkiye'den Yunanistan'a Haftalık Düzensiz Geçişler

Kaynak: European Commission (2017, September).

Rapora göre, bire bir formülü kapsamında Bulgaristan, Hırvatistan, Güney Kıbrıs, Çekya, Danimarka, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya ve İngiltere olmak üzere toplamda 13 üye devletin, ülkelerine Türkiye'den hiçbir Suriyeli kabul etmediği belirtilmiş ve yerleştirme sayılarının yeterli bulunmadığı ve artırılması hususuna dikkat çekilmiştir (European Commission, 2017, September). Ayrıca bu konuyla ilgili olarak Türkiye'ye 2016-2017 yılı için vaat edilen 3 milyar Avro dışında 1.664 milyon Avro değerinde 48 projenin onaylandığını ve harcamaların 838 milyon Avroya ulaştığı ifade edilerek, AB'nin Türkiye'ye sağladığı mali desteğin altı çizilmiştir (European Commission, 2017, September).

Avrupa Komisyonu'nun Mutabakatın yürürlüğe girmesinin ikinci yılına ilişkin 2018 yılının Nisan ayı değerlendirmelerine göre; Türkiye üzerinden Yunan adalarına düzensiz geçişler mutabakat öncesi döneme göre %97 azalmıştır. Bu doğrultuda, denizdeki can kayıpları da önemli ölçüde azalmıştır. Düzensiz geçişlerin önemli ölçüde azalması, göçmen kaçakçılarının, düzensiz göçmenleri ve sığınmacıları istismar eden çalışma şekillerinin de kırılabileceğini göstermiştir. Mutabakat ile istatistiksel açıdan bakıldığında; Ekim 2015'te günlük 10.000'e varabilen düzensiz geçiş sayısı, ortalama 80'e düşmüştür. Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 20 ay önce Ege denizinde yaşanan can kayıplarının sayısı da 1175 iken; bu sayı 130'a düşmüştür. Mutabakat kapsamında, düzensiz göçmenlerin Yunan adalarından Türkiye'ye iade edilme süreçlerinin çok yavaş ilerlediği ifade edilmekle birlikte, Avrupa Komisyonu'nun

verilerine göre Mart 2016'dan bu yana 2.164 düzensiz göçmen Türkiye'ye iade edilmiştir. Rapora göre, bu süreci yavaşlatan başlıca etken, değerlendirilmeyi bekleyen uluslararası koruma başvurularıdır. Yunanistan'daki göçmenlerin gözetim altında tutuldukları yerlerin kapasitelerinin yetersiz olması sebebiyle ve geri dönüşlerin hızlandırılması adına, söz konusu uluslararası koruma başvurularının sonuçlandırılması yönünde önemli takviye destek sağlanması gerekmektedir. Raporda Türkiye'ye, düzensiz geçişlerin azalmasına yönelik gösterdiği çaba, işbirliği ve başarılarından dolayı minnettarlık duyulduğu vurgulanmakla birlikte bu çabalarının karşılığında AB'nin 2017 yılının sonuna kadar Türkiye'ye ödemeyi taahhüt ettiği 3 milyar Avronun 1.85 milyar Avrosunun ödendiği belirtilmektedir. Raporda bu paranın, Türkiye'nin geçici koruma sağladığı Suriyelilerin ve ev sahipliği yapan kurumların ihtiyaçları doğrultusunda insani yardım, eğitim, sağlık, kentsel altyapı ve sosyo-ekonomik desteklere odaklanan projelere harcandığı ifade edilmektedir (European Commission, 2018, April).

Genel olarak değerlendirildiğinde; 18 Mart Mutabakatında, Suriyelilerin Yunanistan'da düzensiz göçmen durumuna düşerek Türkiye'ye iade edilmeleri ile düzensiz göç boyutu ele alınırken, aynı zamanda bire bir formülü ile geçici koruma kapsamında Türkiye'de ikamet etmekte olan Suriyelilerin Avrupa ülkelerine yerleştirilmesi ile uluslararası koruma boyutu da ele alınmıştır. Ayrıca Türkiye, 13.10.2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği'nde yaptığı değişiklik ile yasadışı yollarla Ege Adalarına geçen ve Türkiye'ye iade edilen Suriyelilere talep etmeleri halinde geçici koruma statüsünün tanınmasının yolunu açmıştır (Resmi Gazete, 2016, Nisan).

Suriyelilerle Yapılan Görüşme ve Bulgular

Bu çalışma kapsamında 2017 yılında, Türkiye'de geçici koruma sağlanan 17-69 yaş aralığındaki, 35'i erkek 11'i kadın olmak üzere 46 Suriyeli ile hem düzensiz göç anlamında hareketliliklerine, hem de Avrupa ülkelerine yerleştirilme taleplerine ilişkin görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda 1'i yasadışı yollardan, 1'i de yasal yollardan olmak üzere Avrupa ülkelerine gitme girişiminde bulduklarını ve 6 kişi Avrupa ülkelerine yerleştirilmek istediklerini ifade etmişlerdir. Avrupa ülkelerine yerleştirilmek isteyen kişiler Belçika, İsveç, Kanada ve İtalya ülkelerini tercih etmekle beraber tercih sebeplerini aile birleşimi, çalışma, tedavi ve eğitim olarak belirtmişlerdir. İki kişi kararsız olmakla birlikte 38 kişi Avrupa ülkelerine gitmek istemediklerini ve Türkiye'de kalmak istediklerini beyan etmişlerdir. Sözkonusu kişilere Türkiye'de kalmak isteme sebepleri sorulduğunda; 15 kişi Türkiye'nin güvenli olduğu, 14 kişi Türkiye'de iş imkanlarının bulunduğu ve yaşam koşullarının iyi olduğu, 9 kişi Türkiye'ye kültürel yakınlık hissettikleri ve iki kişi de Avrupa ülkelerini sevmedikleri şeklinde yanıtlamışlardır. Türkiye'de kaldıkları süre boyunca karşılaştıkları sorunlara ilişkin soruya ise 38 kişi hiçbir sorun ile karşılaşmadıkları, 5 kişi geçim sıkıntısı yaşadıkları ve 3 kişi de geçici koruma kimliklerinin geç çıktığı şeklinde cevap vermişlerdir. Son olarak, ülkelerindeki genel durumun düzelmesi halinde Suriye'ye dönmek isteyip istemediklerine ilişkin soruya 23 kişi dönmek istediğini, 12 kişi dönmek istemediğini, 9 kişi sadece orada yaşayan aile üyelerini ya da akrabalarını ziyaret amaçlı dönebileceğini ve iki kişi de kararsız olduğunu söylemiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda Suriyelilerin çoğunluğunun AB ülkelerine yerleştirilmektense Türkiye'de kalmayı tercih ettikleri yönünde çıkarımda bulunulabilir. 18 Mart Mutabakatının

eleştirildiği noktalardan biri de bu hususa ilişkindir. Yani Mutabakat hükümleri çerçevesinde Türkiye'ye entegre olma aşamasına gelmiş ve kendine bir yaşam alanı oluşturmuş Suriyelilerin Avrupa ülkelerine yerleştirilmesinin Suriyeliler açısından hak ihlaline yol açabilecek bir çözüm olduğu tartışılmaktadır. Ayrıca aynı Mutabakat hükümlerine göre Avrupa ülkelerine yerleştirilen Suriyelilerin, yerleştirildikleri üye devlette uluslararası koruma başvurusunun olumsuz sonuçlanması halinde düzensiz göçmen olarak tekrar Türkiye'ye gönderilmesi de söz konusu olabilecektir (Ekşi, 2016: 149).

Tartışma ve Sonuç

Suriyelilerin Türkiye'ye yönelik kitlesel göç hareketleri ve AB'ye yönelik düzensiz göç akımında başrolde olması, sözkonusu iki boyutlu göç yönetiminde AB ve Türkiye'nin işbirliğini zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu durum, tarafların mevcut göç politikalarını gözden geçirmelerinde ve gelecekteki politikalarına yön vermelerinde belirleyici olmuştur. Bu noktada, Suriyelilerin etkisiyle Türkiye- AB geri kabul anlaşmasının uygulanmasına alternatif bir çözüm oluşturan 18 Mart Mutabakatı, gündemdeki yerini korumuştur. 18 Mart Mutabakatının, AB'ye yönelen düzensiz göç akımını %97 oranında azaltmasına bağlı olarak göçmen kaçakçılığına etkili bir darbe vurduğu ve Ege denizindeki can kayıplarını önlemede de etkili olduğu istatistiklerle desteklenmektedir. Ayrıca, çalışma kapsamında Türkiye'de geçici koruma kapsamındaki 46 Suriyeli ile yapılan görüşmeler sonucunda, Suriyeliler'in AB ülkelerine gitme eğilimlerinin de azaldığı anlaşılmaktadır. Bu ifadeler doğrultusunda, 18 Mart Mutabakatının uygulanmasından AB'nin memnuniyet duymuş olduğu aşıkardır. Ancak 3,6 milyonun üzerindeki Suriyeli ile birlikte dünyanın en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkesi unvanını taşıyan Türkiye için bu durumun sürdürülebilir olduğunu söylemek güçtür. Çünkü AB, mutabakatın uygulanmasının üzerinden 2,5 yıl geçmesine rağmen "bire bir formülü" kapsamında AB ülkelerine yerleştirileceğini taahhüt ettiği Türkiye'de yaşamakta olan 72.000 Suriyeliden sadece 18.438 kişiyi kabul etmiştir. Ayrıca, Türkiye'ye ödemeyi vaat ettiği 3+3 milyar Avroluk mali desteğin, 2017 yılı sonuna kadar yatırılacağı belirtilen ilk 3 milyar Avroluk kısmının tamamı da yatmamıştır. Bununla birlikte, AB tarafından Türkiye'ye vaat edilen vize muafiyeti süreci, hala karşılanması gereken 6 kriter olması sebebiyle de belirsizliğini korumaktadır. Bütün bu konuların ötesinde; gerek düzensiz göçle mücadeledeki etkinliği, gerekse milyonlarca Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yapması, Türkiye'nin Suriyelilerden kaynaklı göç hareketinin iki boyutlu yönetimindeki başarısı sebebiyle başta AB olmak üzere tüm dünya ülkeleri tarafından takdir görmesini sağlamaktadır ve bu konu Türkiye-AB işbirliğinin önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Bürgin, A. (2012). European Commission's Agency Meets Ankara's Agenda: Why Turkey is Ready for a Readmission Agreement?. *Journal of European Public Policy*, 19 (6).
- Council of the European Union (2008, February). *The Council Decision No 2008/157/EC of 18 February 2008 on the Principles, Priorities and Conditions Contained in the Accession Partnership with The Republic of Turkey and Repealing Decision 2006/35/EC*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008D0157&from=EN>

- Deutsche Welle Türkçe (2017a, Mayıs). *AB Açık Kapı Siyasetini Bitiriyor*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/ab-a%C3%A7%C4%B1k-kap%C4%B1-siyasetini-bitiriyor/a-18736548>
- Deutsche Welle Türkçe (2017b, Mayıs). *AB'nin Kriz Yılı: 2016*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/abnin-kriz-y%C4%B1%C4%B1-2016/a-36914406>
- Deutsche Welle Türkçe (2017c, Mayıs). *Balkan Rotasındaki Son Geçiş Noktaları Kapatılıyor*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/balkan-rotas%C4%B1ndaki-son-ge%C3%A7i%C5%9F-noktalar%C4%B1-kapat%C4%B1%C4%B1yor/a-37461767>
- Deutsche Welle Türkçe (2017d, Mayıs). *Sığınmacılar Direniyor: Gitmiyoruz*. Erişim adresi <http://www.dw.com/tr/s%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1lar-direniyor-gitmiyoruz/a-18730848>
- Ekinci, M. U. (2016). *Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Dialogu*, İstanbul: SETA Yayınları,.
- Ekşi, N. (2016). *Türkiye Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşması*, İstanbul: Beta.
- European Commission (2017, Eylül). *Seventh Report on the Progress Made in the Implementation of the EU-Turkey Statement*. Retrieved from https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20170906_seventh_report_on_the_progress_in_the_implementation_of_the_eu-turkey_statement_en.pdf
- European Commission (2018, April). *EU-Turkey Statement Two Years On*. Retrieved from https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20180314_eu-turkey-two-years-on_en.pdf
- FRONTEX (2016, February). *Risk Analysis for 2016*. Retrieved from http://FRONTEX.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf
- FRONTEX (2017a, May). *Migrants Entered EU in First Nine Months of 2015*. Retrieved from <http://FRONTEX.europa.eu/news/710-000-migrants-entered-eu-in-first-nine-months-of-2015-NUiBkk>
- FRONTEX (2017b, May). *Risk Analysis for 2017*. Retrieved from https://FRONTEX.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annual_Risk_Analysis_2017.pdf
- FRONTEX (2018, November). *Risk Analysis for 2018*. Retrieved from <https://euagenda.eu/publications/risk-analysis-for-2018>
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2015, Mayıs). *Genel Bilgi*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/genel-bilgi_409_422_423_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017, Mayıs). *2016 Türkiye Göç Raporu*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018a, Kasım). *Düzensiz Göç*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/duzensiz-goc_363_378_4710_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018b, Kasım). *Geçici Koruma*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik

- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019a, Ocak). *Geçici Koruma*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019b, Ocak). *Geri Alım*. Erişim adresi http://www.goc.gov.tr/icerik6/geri-alim_363_378_10093_icerik
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2020, Nisan). *Geçici Koruma*. Erişim adresi <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- International Organisation for Migration (2017). *Migration Flows to Europe 2017*. Retrieved from http://migration.iom.int/docs/Q3_Overview_Arrivals_to_Europe.pdf
- International Organization for Migration (2018). *Key Migration Terms*. Retrieved from <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/about-migration/key-migration-terms-1.html#Irregular-migration>
- Kutlay, M. & Akcalı, Ö. (2015). *Mülteci Krizi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Eksen Kayması Riski*, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Avrupa Analizleri Serisi, No:1, Analiz No: 29.
- Mazlumder (2013). *Türkiye’de Suriyeli Mülteciler - İstanbul Örneği – Tespitler, İhtiyaçlar Ve Öneriler*. Erişim adresi http://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf
- Parliamentary Assembly of the Council of Europe (2016, April). *The Situation of Refugees and Migrants Under the EU–Turkey Agreement of 18 March 2016*. Retrieved from <http://semanticpace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbmQvbnvveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMjczOCZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA=&xsltparams=ZmlsZWlkPTIyNzM4>
- Refugees International (2017, March). *The Anniversary of the EU-Turkey Agreement*. Retrieved from <https://www.refugeesinternational.org/blog/eu-turkey-agreement>
- Resmi Gazete (2013, Nisan). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>
- Resmi Gazete (2014, Ağustos). *Türkiye Cumhuriyeti ile Avrupa Birliği Arasında İzinsiz İkamet Eden Kişilerin Geri Kabulüne İlişkin Anlaşma*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802-1-1.pdf>
- Resmi Gazete (2014, Ekim). *Geçici Koruma Yönetmeliği*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141022-15-1.pdf>
- Resmi Gazete (2016, Nisan). *Geçici Koruma Yönetmeliği’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik*. Erişim adresi <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/04/20160407-18.pdf>
- Reuters (2015, September). *Troubling Image of Drowned Boy Captivates, Horrifies*. Retrieved from <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-turkey-idUSKCN0R20IJ20150902>
- Şahal Çelik, Didem (2018). *Koşulluluk Bağlamında Düzensiz Göçle Mücadelede Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmaları ve Türkiye’ye Yansımaları*. (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir).
- Şahal Çelik, D. & Şemşit, S. (2019). Kale Avrupası Yaklaşımı ve Düzensiz Göç. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 15 (2).

- T.C. AB Bakanlığı (2015, Ekim). *Türkiye AB Ortak Eylem Planı*. Erişim adresi https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/15_ekim_2015_turkiye_ab_ortak_eylem_plani_.pdf
- T.C. AB Bakanlığı (2015, Kasım). *Türkiye-AB Zirvesi Ortak Sonuç Bildirisi*. Erişim adresi https://www.ab.gov.tr/files/000files/2015/11/turkiye_ab_zirvesi_ortak_sonuc_bildirisi_29_kasim_2015.pdf
- T.C. AB Bakanlığı (2016, Mart). *18 Mart 2016 Tarihli Türkiye - AB Zirvesi Bildirisi*. Erişim adresi https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/18_mart_2016_turkiye_ab_zirvesi_bildirisi_.pdf
- T.C. AB Bakanlığı (2016). *Türkiye- AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları*. Erişim adresi http://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasma_si_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2018). *Türkiye- AB Arasında 18 Mart'ta Varılan Mutabakata İlişkin Soru ve Cevaplar*. Erişim adresi http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart_ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Uluslararası Göç Hukuku Göç Terimleri Sözlüğü*, B. Çiçekli (Der.). Uluslararası Göç Örgütü Yayınları, No:18.
- UNHCR (2016, March). *UNHCR Redefines Role in Greece as EU-Turkey Deal Comes into Effect*. Retrieved from <http://www.unhcr.org/news/briefing/2016/3/56f10d049/unhcr-redefines-role-greece-eu-turkey-deal-comes-effect.html>

Economic Efficiency and Total Factor Productivity of Defense Industries in NATO and EUROZONE

Rıza BAYRAK^a

Abstract

The main purpose of this study is to analyze the efficiency and total factor productivity (MTFP) of the 12 defense industries in NATO and the EUROZONE with the data of the 2013-2017 period. GDP, defense expenditures, import for the defense industry and logistics performance index were used as input variables; while total sales and export values of defense industry were used as output variables in accordance with the data acquired from World Bank (WB) and SIPRI. Static DEA and MTFP were applied to data. According to findings of the CCR models; the USA, UK, France, Germany, Spain, and Netherland were observed as efficient DMUs in all years; whereas the other six countries were inefficient ones. Additionally, according to BCC model, only Turkey and Canada were observed as inefficient ones for five years. MTFP analysis revealed that Turkey and Germany were the two countries experiencing TFP in all periods.

Keywords

Defense Industry of NATO and
EUROZONE Countries
Data Envelopment Analysis,
Malmquist Total Factor
Productivity Analysis

About Article

Geliş Tarihi: 11.02.2019

Kabul Tarihi: 24.04.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.525794

NATO ve EURO Bölgesindeki Savunma Sanayilerinin İktisadi Etkinliği ve Toplam Faktör Verimliliği

Öz

Bu çalışmanın amacı, NATO ve EURO bölgesindeki toplam 12 ülkenin savunma sanayinin karşılaştırmalı etkinlik ve toplam faktör verimliliğini 2013-2017 yıllarına ait verilerle analiz etmektir. Çalışmada, Dünya Bankası ve SIPRI kaynaklarından istifade ile girdi değişkeni olarak GSYİH, savunma sanayi harcamaları, savunma sanayi ithalatı, lojistik faktör endeksi; çıktı değişkeni olarak da savunma sanayi toplam satışları, savunma sanayi ihracatı kullanılmıştır. Analiz yöntemi olarak, Statik Veri Zarflama Analizi (VZA) ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi (MTFA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; CCR modelinde bu beş yıllık dönemde ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya ve Hollanda'nın tam etkinlik düzeyinde olduğu, diğer altı ülkenin ise tüm yıllarda etkin sınırının altında kaldığı gözlenmiştir. BCC model sonuçlarına göre ise Türkiye ve Kanada haricindeki tüm ülkelerin etkinlik sınırını yakaladığı gözlenmiştir. MTFA bulgularına göre, sadece Almanya ve Türkiye'nin bu beş yılı kapsayan dönemde pozitif yönde etkinlik artışı sağladığı gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

NATO ve EURO Bölgesi
Ülkeleri Savunma Sanayii
Veri Zarflama Analizi
MALMQUIST Toplam Faktör
Verimliliği Analizi

Makale Hakkında

Received: 11.02.2019

Accepted: 24.04.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.525794

^a Dr., rbayrak07@hotmail.com, OSTİM Teknik Üniversitesi İİBF., ORCID: 0000-0002-7397-2295

Introduction

One of the tools that states prefer in order to solve their problems or achieve their goals is diplomacy while the other one is military power (Duchacek and Thompson, 1960:596-597). It has been generally known and experienced that military power has been used in cases where diplomatic activities fail. Therefore, for a country, military readiness to different contingencies has always been important (Rosencrance, 1973:231). Examining the recent history, it is seen that there are so many conflicts and crises throughout the world. The crises and conflicts such as in Syrian, Palestinian, Iraq and Lebanon crisis in the Middle East; conflict in the Caucasus arising from the Russian invasion of Crimea; conflicts in African countries, especially in Nigeria and its neighboring countries Cameroon, Chad, and Niger, which were created by Boko Haram Terrorist Organization; clashes between China and its neighboring countries in the China Sea and the conflict created in Afghanistan by radical Islamist groups have been still remained unsolved. In this context; due to the countries' concerns of survivability, the existence of strong-armed forces and the strong defense industry that can support armed forces is still inevitable as it was in the past.

The defense industry, which provides high technology and high value-added products in every area of the manufacturing industry, has always maintained its importance for the country's economy with its dual usage and high export value. The production volume of the defense industry was approximately \$ 375 billion in 2016 and the US and Western European countries seem to be the dominant players in this market (SIPRI, 2018a). Therefore, it has become inevitable that countries' defense industry should be unique and have a cost-effective structure. In other words, they cannot compete with the dominant ones due to increasing external dependency. In sum, it can be asserted that one of the basic requirements to compete in such a huge market is assuring production efficiency by using scarce resources more efficiently. In this context, the main purpose of the study is to measure the efficiency and total productivity level of 12 countries in NATO and developed Eurozone.

In this regard, in the first section of the study, the conceptual framework was explained. In the second section, the methodology of the study and thereafter in the third section, the findings obtained from Data Envelopment Analysis and Malmquist Total Factor Productivity Index were presented. Then in the fourth section, the findings obtained were discussed. In the last section, the limitations of the study and the field-specific suggestions were expressed.

Conceptual Framework

Industry, which is characterized as the engine of economic growth, covers all production activities that transform raw materials and semi-finished goods into finished goods by processing them by means of labor and capital. In this respect, the defense industry is actually a sort of manufacturing (Karluk, 2005:205).

The literature shows that there has been quite a lot of study suggesting that the industrial sector has a driving role in economic growth throughout the historical process. Most of these studies have been carried out after the Second World War (Prebisch, 1950; Lewis, 1954; Chenery, 1960; Clark, 1961; Nurkse, 1966; Kuznets, 1966; Kaldor, 1966).

Kaldor (1966, 1968) 's first law is expressed in equations 1 and 2 below. The variable IND in the first equation refers to the amount of production realized in the industrial sector. Equation 1 can also be expressed as in the form of equation 2 by using the growth rates.

$$\text{GDP} = \beta_0 + \beta_1 \text{IND} + u_t \quad (1)$$

$$\text{GDPR} = \beta_0 + \beta_1 \text{INDR} + u_t \quad (2)$$

According to this basic law, there is a positive relationship between the economic growth rate and growth rate of the manufacturing industry sector. Due to the returns to the scale in the manufacturing industry sector, as the returns of capital accumulation and investments increase, this leads to economic growth by creating positive externalities. Hence, according to this law, the manufacturing industry can be characterized as the driving force of economic growth (Kaldor, 1966, 1968).

On the other hand, the defense industry can be defined as a branch of industry that is composed of public and private enterprises while producing goods in almost every field of the manufacturing industry. Besides, the products of the defense industry are of significance because of high and high-medium technology and dual usage.

In addition, the interaction between the defense industry and macroeconomic variables reveals that the defense industry has a very important role in the manufacturing industry and economic structure, primarily due to its high value-added share (Şenesen, 1989: 271).

Sweezy et al. (1975) found that defense expenditure has contributed significantly to support employment by increasing effective demand. Önder (2012) also explains that defense expenditure had a positive effect on employment.

Mcintosh (2006) states that if the capacity utilization in the manufacturing industry is low (i.e. unutilized capacity), there will be favorable economic outcomes with the establishment of the national defense industry. At this point, it can be argued that the establishment of the national defense industry will significantly increase demand in the economy through creating an increase in the demand of the products that are closely related to defense industry, such as chemical industry, plastic & rubber industry, petroleum industry, main metal industry, machine industry, electrical machine industry, metal goods industry, shipbuilding industry, motor (land and air) vehicle industry (Şenesen, 1989:268).

It is also known that the defense industry has different effects on the balance of payments in the short and the long run. In the short run, the industries, especially ones that are producing weapons systems requiring advanced technology will have characteristics of import substitution at the beginning. Accordingly, they will have inconveniences of the import substitution industrialization, because the production will probably require large amounts of external resources. However, the effect observed in the long-run is favorable in general. Investments in the developing countries, which create great pressure on the balance of payments at the beginning, become useful in the following years to compensate for the foreign exchange deficit (Şimşek, 1989:195)

The benefits of the R&D activities, which are thought to accelerate as a result of the improvements in the defense industry, can be summarized as follows: more efficient use of resources, prevention of brain drain and benefitting from labor force of researchers, increases in production, quality and standardization, more effective use of existing capacity together with the widespread use of new technologies and new investments, increases in competitiveness and export opportunities in foreign markets (Şimşek, 1989:193-194).

It is emphasized that defense expenditure has a significant impact on the manufacturing industry due to its positive contributions to the process of industrialization. These positive

contributions have shown up, especially with positive externalities that defense expenditure has created through accelerating infrastructure investments. At this point, Kaldor (1976) states that defense expenditure causes high industrial growth and creates a modernization effect in important sectors such as iron and steel and aviation industry. Benoit (1978) also argues that the infrastructure investments made by means of defense expenditure and the labor power that specialized in this way can make a huge impact in the industrialization and modernization of the country.

The data of 2016, which shows the production value of this sector in terms of macroeconomic structure, indicates that 73 of the world's largest 100 firms are from the North American and Western European companies. Consequently, it can be said that this sector is dominated by companies from the US and Continental Europe (SIPRI, 2018b).

As of 2016, world defense industry production is approximately 375 billion dollars (SIPRI, 2018b). Table 1 presents the information about the arms sales of 12 NATO countries and the EURO region countries included in the study. These are the prominent countries in the defense industry production (approximately 81% of the total world volume in 2016). The total arms sales of these 12 countries are about 344 billion 703 million dollars as of 2017.

Table 1. Total Arms Sales of the Countries (billion \$)

Countries	2013	2014	2015	2016	2017
USA	269435	237280	228605	215170	237623
UK	44882	38353	39440	36110	39696
France	34700	18888	21370	18570	23382
Germany	6870	5213	5600	5980	5916
Italy	19764	16496	17180	10100	15885
Spain	5150	710	737	710	1827
Turkey	1810	1715	1971	2703	2050
Canada	800	682	760	780	756
Finland	1000	556	432	530	630
Norway	1080	735	730	770	829
Poland	827	1210	1190	1140	1092
Netherland	20360	14609	12776	12321	15017
Total	406678	336447	330791	304884	344703

Source: <https://www.sipri.org/databases>

Table 2 presents the world's largest arms exporter and importer countries between 2013-2017. As shown in Table 2, these 10 countries dominate the world exports and approximately 89.4% of the total exports are realized by these 10 countries. On the other hand, the top 10 arms importer countries perform about 51.4% of total imports.

Table 2. The Main Exporter and Importer (2013-2017)

No.	Exporter	Share (%)	No.	Importer	Share (%)
1	USA	34	1	India	12
2	Russia	22	2	Saudi Arabia	10
3	France	6.7	3	Egypt	4.5
4	Germany	5.8	4	UAE	4.4
5	China	5.7	5	China	4.0

6	UK	4.8	6	Australia	3.8
7	Spain	2.9	7	Algeria	3.7
8	Israel	2.9	8	Iraq	3.4
9	Italy	2.5	9	Pakistan	2.8
10	Netherland	2.1	10	Indonesia	2.8
Total		89.4	Total		51.4

Source: <https://www.sipri.org/databases>

As of 2017, world defense industry expenditure has reached approximately 1 trillion 739 billion dollars (SIPRI, 2018). The defense expenditure data of the above-mentioned 12 countries are presented in Table 3 (The share of the 12 countries in the total expenditures is approximately 50%).

Table 3. Defense Expenditure of the Countries (billion \$)

Countries	2013	2014	2015	2016	2017
USA	640221	609914	596010	611186	609758
UK	57891	59183	53862	48253	47193
France	61228	63614	55342	55745	55770
Germany	48790	46103	39813	41067	44329
Italy	32657	31572	25295	27934	29236
Spain	12765	17179	14937	14893	16226
Turkey	19085	17772	15881	14803	18189
Canada	18460	17854	15317	15157	20567
Finland	3262	3599	3051	3246	3597
Norway	7235	7334	5815	5998	6568
Poland	9257	10345	10213	9341	10009
Netherland	10328	10333	8668	9253	10048
Total	921179	894802	844204	856876	871490

Source: <https://www.sipri.org/databases>

When the literature is examined, it is seen that despite lots of studies on the manufacturing industry (Mok et al., 2007; Lai, 2007; Nandy, 2011; Memon and Tahir, 2011; Yang et al., 2012; Prusa, 2012; Docekalova and Bockova, 2013; Moon, 2013; Elshamy, 2013; Changjun and Qiaoyue, 2014; Bakırcı et al., 2014; Tatlı and Bayrak, 2016), the number of efficiency studies on the defense industry is limited. Bakırcı et al. (2016) analyzed the defense industry of the countries that have the largest 100 defense companies in the world by using MTFP. Bayrak et al. (2016) examined the effectiveness of the defense industry of 21 countries by using the static and dynamic DEA method. These two studies can be said the pioneers of efficiency studies in the defense industry.

In this context; assuming that these DMUs (countries) realize 81% of the world's defense industry production and about 50% of the total defense expenditure, and therefore they can be said to represent the population; the main purpose of this study was established to make a comparative analysis of these 12 countries, then to develop some suggestions to ensure resource efficiency. For this purpose, the research questions were determined as follows.

Research Question 1: Compared the selected countries with each other, is it possible to assert that they are effective in terms of both resource utilization and total factor productivity?

Research Question 2: As a result of this comparison, if there is no economic efficiency, what should be done about resource management?

Methodology

In this section, the variables and analysis method used was represented.

Data

Data and their sources are submitted in Table 4.

Table 4. Variables and Their Sources

Variable	Input/Output	Sources
1 GDP	Input	World Bank*
2 Defense Expenditure (MEXP)	Input	SIPRI**
3 Arms Import (AIMP)	Input	World Bank
4 Logistic Performance Index (LPI)	Input	World Bank
5 Total Arms Sales (TAS)	Output	SIPRI
6 Arms Export (AEX)	Output	World Bank

* World Bank (WB), <http://data.worldbank.org/indicator>

** SIPRI. <https://www.sipri.org/databases/milex>

GDP, defense expenditure, arms import values for the defense industry and logistics performance index were included as input variables; while total sales of the defense industry and arms export values as output variables. These variables seem to have been used in some studies (Bakırcı vd., 2016; Bayrak vd., 2016) in the literature beforehand.

In order to prevent probable measuring biases and use homogenous values, all variables were attained from the same sources, World Bank and SIPRI. Additionally, DEA Frontier 2.0 program was employed for the Static DEA and Win4DEAP 1.1.2 program was employed for the MTFP.

Analysis Method

Data Envelopment Analysis (DEA) used in this study is a method based on the frontier approach. While covering the outliers, it is different from the regression equation which is compatible with the average of data (Arnade, 1994:8). This method was first developed by Charnes, Cooper ve Rhodes in 1978 (Banker, 1992:74) and mainly tries to measure the relative efficiency of homogenous decision-making units (DMU) using the same input and the same outputs (Ramanathan, 2003:19). In other words, based on frontier approach, DEA is a technique which measures relative efficiency of DMUs using different inputs and outputs defined in different kind of measures (Ramanathan, 2003:19). In that context, DEA can be described to be a non-parametric method that measures the efficiency of the homogenous Decision-Making Units-DMUs (Cullinane et al, 2006). One of the most important features of DEA is that it can provide us with the source and degree of the inefficiency of DMUs (Cooper et al, 2000:4).

The fractional CRR programming model is the first model developed by Charnes, Cooper, and Rhodes; and was formed by the proportion of weighted outputs to weighted inputs for each decision-making unit (Charnes et al, 1978:430).

The fractional programming model for CCR input, accepted as one of the DEA models in the literature, is defined as seen in equation 3. In the model, (m) is used as input number and while (s) is used as the output number. Efficiency value for DMUs, (n) times, is measured as the ratio of weighted inputs to weighted outputs (Zhu, 2003:77).

$$E_k = \text{Maximum} \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik}} \quad (3)$$

Here, (s) is the number of produced output; (m) is the number of input used; (u_{rk}) is the weight given to the (rth) output by the decision unit (k); (Y_{rk}) is (rth) amount of output produced by the decision unit (k); (v_{ik}) is the weight given to the (ith) input by the decision unit (k); (X_{ik}) is (ith) amount of input used by the decision unit (k); (n) is the number of decision-making unit; (E_k) is the efficiency value of the decision unit (k).

As the efficiency scores cannot be more than "1", the restriction is described in equation 4.

$$\frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik}} \leq 1 \quad k=1, \dots, n \quad (4)$$

Inputs and output cannot be negative. So, these restrictions can be explained as follows.

$$u_{rk} \geq 0 ; \quad r=1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 ; \quad i=1, \dots, m$$

Malmquist Total Factor Productivity Analysis, which was developed to overcome the restrictions emerging from the static structure of DEA, measures mainly the changes of Total Factor Productivity between two points while using distance functions (Griffel-Tatje and Lovell, 1995:169-175).

This index was first used in 1982 by Stan Malmquist (Grosskopf, 1993:175). It is defined to be the ratio of input and output distance function values to measure the change in total factor productivity of a firm between two time periods such as s and t (Coelli et al., 2005:289).

The output-oriented Malmquist TFP index is defined as shown in equity 5 (Färe, 1994:66-80).

$$M_0^{t+1} (x^t, y^t, x^{t+1}, y^{t+1}) = \sqrt{\left[\frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \times \frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_1^{1+t}(x^t, y^t)} \right]} \quad (5)$$

$M_0 > 1$ means that there is an increase in TFP from the period of "t" to "t+1"; $M_0 < 1$ explains that there is a decrease in TFP from the period of "t" to "t+1"; and $M_0 = 1$ describes that TFP remains constant from the period of "t" to "t+1" (Coelli, 1996:28).

Equation 5 can be defined to be equation 6 (Grosskopf, 1993:177).

$$M_0^{t+1} (x^t, y^t, x^{t+1}, y^{t+1}) = \frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \times \sqrt{\left[\frac{D_0^t(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_0^t(x^t, y^t)} \times \frac{D_0^{t+1}(x^{t+1}, y^{t+1})}{D_1^{1+t}(x^t, y^t)} \right]} \quad (6)$$

Empirical Results

As seen in Table 5, considering the results of the CCR input-oriented model; the USA, UK, France, Germany, Spain, and Netherland seemed to be efficient DMUs for five years. These efficient countries were observed as the reference ones to the inefficient ones. The other six countries including Turkey were observed under the efficient frontiers.

Table 5. Results of CCR Input Oriented Model

DMUs	Input Oriented Model				
	2013	2014	2015	2016	2017
USA	100	100	100	100	100
UK	100	100	100	100	100
France	100	100	100	100	100
Germany	100	100	100	100	100
Italy	87,81	88,76	86,92	84,84	84,55
Spain	100	100	100	100	100
Turkey	67,50	66,65	68,07	69,50	69,65
Canada	50,33	53,51	51,67	52,96	53,01
Finland	56,95	64,06	63,99	66,01	66,05
Norway	42,63	43,76	66,68	47,20	47,11
Poland	48,90	53,37	54,79	55,26	56,33
Netherland	100	100	100	100	100
Average	79,51	80,84	82,67	81,31	81,39
Standart Deviation	24,10	22,62	19,94	21,59	21,46
Inefficient DMUs	6	6	6	6	6

Source: Created by the author.

According to the CCR Output-oriented model (Table 6); the USA, UK, France, Germany, Spain, and Netherland were observed to be efficient ones, while the others were inefficient.

Table 6. Results of CCR Output Oriented Model

DMUs	Output Oriented Model				
	2013	2014	2015	2016	2017
USA	100	100	100	100	100
UK	100	100	100	100	100
France	100	100	100	100	100
Germany	100	100	100	100	100
Italy	88,81	92,76	89,91	87,85	88,11
Spain	100	100	100	100	100
Turkey	71,40	76,65	78,07	79,11	100
Canada	57,31	58,11	61,67	62,16	63,13
Finland	76,35	74,36	73,93	76,71	75,88
Norway	52,73	53,36	56,65	57,50	58,71
Poland	58,95	57,57	59,69	61,86	61,77
Netherland	100	100	100	100	100
Average	83,79	84,40	84,99	85,43	87,30
Standart Deviation	19,29	19,22	17,92	17,24	17,35
Inefficient DMUs	6	6	6	6	6

Source: Created by the author.

Evaluating the results of the BCC model (Table 7) which was constructed in accordance with variable returns to scale; all countries except Turkey and Canada were efficient ones.

Table 7. Results of BCC Input and Output Oriented Models

DMUs	BCC Input Oriented Model					BCC Output Oriented Model				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
USA	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
UK	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
France	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Germany	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Italy	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Spain	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Turkey	97,77	96,55	95,14	96,11	97,18	55,53	53,51	54,11	55,15	56,11
Canada	89,58	91,30	90,02	94,44	95,11	51,77	53,81	52,34	55,12	56,71
Finland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Norway	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Polond	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Netherland	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Average	98,94	98,98	98,76	99,21	99,35	92,27	92,27	92,20	95,52	92,73
Standart Deviation	3,01	2,61	3,08	1,87	1,56	18,05	18,03	18,21	17,46	16,96
Inefficient DMUs	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2

Source: Created by the author.

The results of BCC models higher than that of the CCR model. This result consistent with the findings (Bayrak et al, 2016) in the literature.

Examining the values of improvement that help the inefficient ones reach the efficiency border; it can be stated that the defense expenditure of all countries should be approximately decreased by 9%, and arms import should be decreased nearly by 18%. Moreover, thinking about the improvements of the output variables; it can be asserted that total defense sales of the countries should be nearly increased by 50%, and arms export of them needs to be approximately increased by 43%.

Table 8. Total Improvements Values of the Countries* (%)

Variables	2013	2014	2015	2016	2017	Average
GDP	-	-	-	-	-	-
MEXP	-8,11	-8,23	-9,11	-8,98	-8,99	-8,68
AIMP	-15,52	-18,98	-16,36	-17,41	-19,88	-17,63
LPI	-	-	-	-	-	-
TAS	71,18	44,06	41,19	44,25	47,07	49,55
AEX	40,45	43,05	41,45	44,34	47,13	43,28

*Obtained from BCC Output Oriented Model.

Source: Created by the author.

Technical and technological efficiency values obtained from Malmquist Factor Productivity Analysis (MTFP) are presented in Table 9.

Table 9: Results of MTFP Analysis (2013-2017)*

DMUs	TECHNICAL EFFICIENCY CHANGE (TEC)				TECHNOLOGICAL EFFICIENCY CHANGE (TC)			
	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015	2016
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
1 USA	1.000	1.000	1.000	1.000	1.274	0.984	0.969	1.123
2 UK	1.000	1.000	1.000	1.000	0.911	0.987	1.025	0.998
3 France	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.792	0.934	0.895
4 Germany	1.000	1.000	1.000	1.000	1.246	1.210	1.230	1.229
5 Italy	0.688	1.264	0.746	0.917	1.115	1.219	1.056	1.196
6 Spain	1.000	1.000	1.000	1.000	1.233	1.143	1.017	1.129
7 Turkey	0.969	1.228	1.038	0.883	1.350	1.150	0.979	1.456
8 Canada	0.775	1.347	0.809	0.996	1.246	1.165	0.963	1.181
9 Finland	0.774	0.917	1.000	0.951	1.391	1.048	0.942	1.434
10 Norway	1.027	1.224	0.708	0.804	1.349	1.049	0.934	1.444
11 Poland	1.000	1.107	1.031	0.751	1.008	1.017	0.942	1.147
12 Netherland	1.000	1.000	1.000	1.000	1.369	1.467	0.764	1.241
Minimum	0.688	0.917	0.708	0.751	0.911	0.792	0.764	0.729
Maksimum	1.027	1.224	1.031	1.423	1.391	1.467	1.330	1.444
Average	0.936	1.107	0.944	0.963	1.211	1.060	0.987	1.164
Standart Deviation	0.117	0.166	0.117	0.168	0.162	0.165	0.129	0.220

Source: Obtained by the author with the Win4DEAP program.

* Conducted with Output Oriented Model in terms of Variable Return to Scale.

Assuming that the technical efficiency indicates the proceeding to the efficient border (Mahadevan, 2002:590); the values bigger than "1" means that the DMU gain improvements; the values smaller than "1" means that the DMU lose efficiency because of becoming distant from the efficient frontier; and finally, the values equal to "1" means that the efficiency of the DMU did not change for that period (Coelli, 1996:28).

In that context evaluating the findings in Table 9; the USA, UK, France, Germany, Spain, and Netherland were observed not to have experienced any efficiency changes for five years period. The others were seen to have fluctuated between positive and negative values.

Technological efficiency describes the shifting of the frontier which is termed Production Possibilities Curve-PPC (Mahadevan, 2002:590). As seen in Table 9; only Germany, Italy and Spain were observed to have experienced positive change. In other words, only these countries managed to shift their PPC right and they increased their production capacity. By the way, the others seemed to fluctuate between positive and negative efficiency gains.

Pure efficiency changes in the DMUs are presented in Table 10.

Table 10: Results of MTFP Analysis (2013-2017)*

DMUs	PURE EFFICIENCY CHANGE (PTEC)				SCALE EFFICIENCY CHANGE (SEC)			
	2013-	2014-	2015-	2016-	2013-	2014-	2015-	2016-
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
1 USA	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2 UK	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
3 France	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000

4	Germany	1.445	1.000	1.000	0863	1.022	1.000	1.000	0.977
5	Italy	1.000	1.000	0.831	0.939	0.668	1.264	0.898	0.893
6	Spain	1.000	1.000	1.000	1.027	1.000	1.000	0.775	1.434
7	Turkey	1.000	1.000	1.000	1.000	0.877	1.428	1.038	0.894
8	Canada	0.769	1.349	0.882	1.000	1.080	1.000	0.837	1.038
9	Finland	1.000	1.000	1.000	0.838	0.774	0.717	1.345	0.751
10	Norway	1.000	1.000	1.000	1.000	1.027	1.342	0.708	0.766
11	Poland	1.000	1.000	1.000	1.000	0.888	1.107	1.031	0.997
12	Netherland	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
	Minimum	0.769	1.000	0.831	0863	0.774	0.717	0.775	0.751
	Maksimum	1.445	1.349	1.000	1.000	1.027	1.342	1.345	1.434
	Average	1.017	1.029	1.976	0.972	0.944	1.071	0.969	0.979
	S. Deviation	0.150	0.100	0.056	0.060	0.120	0.193	0.160	0.171

Source: Obtained by the author with the Win4DEAP program.

* Conducted with Output Oriented Model in terms of Variable Return to Scale.

Having evaluated the pure efficiency results which are measured with the assumption of variable returns to scale; the USA, UK, France, Turkey, Norway, Poland and Netherland did not experience any change for that five years period.

Assuming that the relationship between pure efficiency change with the administrative ability of the DMUs (Lorcu, 2010:283); it can be stated that these seven countries could not obtain any administrative gains through the five years period as well. For that reason, it is so hard to interpret this result furthermore.

Taking into account the scale efficiency scores (see Table 10) which denotes the optimal scale gains that the countries obtained for this period; the USA, UK, France, and Netherland were observed to be stable, while others seemed to fluctuate between positive and negative values.

Total Factor Productivity (TFP) change is presented in Table 11.

Table 11: Results of MTFP Analysis (2013-2017)*

DMUs	TOTAL FACTOR PRODUCTIVITY CHANGE (TFPC)			
	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
1 USA	1.274	0.984	0.974	1.123
2 UK	0.911	0.988	1.057	1.998
3 France	1.344	0.938	0.938	0.895
4 Germany	1.342	1.112	1.385	1.234
5 Italy	0.778	1.162	0.777	1.090
6 Spain	1.233	1.143	1.162	1.340
7 Turkey	1.309	1.445	1.064	0.870
8 Canada	0.921	1.466	0.741	0.706
9 Finland	1.076	0.765	1.459	0.799
10 Norway	1.398	1.444	0.662	0.810
11 Poland	0.759	1.123	0.959	0.861
12 Netherland	1.437	0.766	0.764	1.442
Minimum	0.778	0.765	0.662	0.706
Maksimum	1.542	1.466	1.459	1.442
Average	1.165	1.113	0.970	1.061
S. Deviation	0.267	0.243	0.246	0.373

Source: Obtained by the author with the Win4DEAP program.

* Conducted with Output Oriented Model in terms of Variable Return to Scale.

By evaluating the TFP change which is measured by the multiplication of the technical and technological efficiency change; Germany and Spain were the only ones experiencing positive values for that period.

Conclusion and Discussion

This study was carried out for the comparative analysis of the economic efficiency of developed industries in NATO and EUROZONE. CCR and BCC models were used under the DEA's assumption of constant and variable returns to scale. In addition, Malmquist Total Factor Productivity Index was used under the assumption of variable returns to scale.

Within the scope of the first research question, “*whether the countries have achieved economic efficiency or not?*”, the results of the analysis of both input and output-oriented methods of the CCR model revealed that while the US, England, France, Germany, Spain, and the Netherlands were at full efficiency level in all years; the other six countries could not provide resource efficiency. However; the results of both input and output-oriented BCC models showed that all countries, except Turkey and Canada, achieved the full efficiency level in all the years.

Within the scope of the second question, “*if there is no economic efficiency, what should be done about resource management?*”, it was found that countries should reduce defense expenditures by approximately 9% and defense industry imports by around 18%; while they should increase the total defense sales by approximately 50% and defense products exports by about 43% in order to maintain economic efficiency.

According to the results of Malmquist Total Factor Productivity analysis, the technical efficiency values of the USA, England, France, Germany, Spain and the Netherlands did not change. In other words, it has been observed that these industrialized countries maintained their production efficiency. However, all countries' production possibilities curves shifted to the right in these four periods, which means all countries' defense industry production volumes increased. In terms of the optimal scale of production, only Germany experienced a positive scale efficiency. evaluating the total factor productivity, only Germany and Turkey seemed to experience positive (increasing) efficiency.

As for recommendations for policymakers; within the framework of Kaldor's first law, i.e. the positive impact of the manufacturing industry on growth, it can also be stated that the economic growth may be triggered by the improvements of all kinds of efficiencies (technical efficiency, technological efficiency, pure efficiency, scale efficiency, and total factor productivity).

Limitations of the Study and Future Implication

This study is limited to these above-mentioned variables, dataset, data period and applied analysis method. Therefore, these efficiency values are not exact robust values, rather they are the relative values obtained just from this study.

Consequently, it can be asserted that the study can be expanded, and also the validity of these results can be increased by varying the data set, the variables, the period of data and the analysis method.

References

- Arnade, C. (1994). Using Data Envelopment Analysis to Measure International Agricultural Efficiency and Productivity, *United States Department of Agriculture Technical Bulletin, No: 1831*.
- Bakırcı, F., Shiraz, S.E. and Sattary, A. (2014). Financial Performance Analysis of Iron, Steel Metal Industry Sector Companies in the BIST: DEA Super Efficiency and TOPSIS Methods, *Ege Academic Review, 14 (1), 9-19*.

- Bakırcı, F., Bayrak, R. and Önal, S. (2016). Total Factor Productivity in Defense Industry, *Atatürk University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 30(4), 751-768.
- Banker, R.D. (1992). Estimation of Returns to Scale Using Data Envelopment Analysis, *European Journal of Operational Research*, 62 (1), ss.74-84.
- Bayrak, R., Bakırcı, F. and Sarıkaya, M. (2016). Efficiency Analysis with DEA in Defense Industry, *Journal of Entrepreneurship and Development*, 10 (2), 26-50.
- Benoit, E. (1978). Growth and Defence in Developing Countries, *Economic Development and Cultural Change*, 26 (2), 271-280.
- Charnes, A., Cooper, W.W. and Rhodes, E. (1978). Measuring the Efficiency of Decision-Making Units, *European Journal of Operational Research*, 2 (6), 429-444.
- Changjun, Y. and Qiaoyue, L. (2014). The Study of The Performance of Manufacturing Enterprises Cross-Border M&A in China Based on super-efficiency DEA, *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6 (5), 1942-1945.
- Chenery, H.B. (1960). Patterns of Industrial Growth, *The American Economic Review*, 50(4): s.624-654.
- Clark, C. (1961). *Growthmanship. A Study in the Mythology of Investment*, London: Barrie and Rockliff for the IEA.
- Coelli, T.J. (1996). A Guide to DEAP Version 2.1: A Data Envelopment Analysis Program, *Center for Efficiency and Productive Analysis Working Paper*, No.8.
- Coelli, T., Rao, D.S.P., O'donnell, C.J. and Battese, G.E. (2005). *An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis*. USA: Kluwer Academic Publisher.
- Cooper, W.W., Seiford, L.M. and Tone, K. (2000), *Data Envelopment Analysis: A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software*. New York: Kluwer Academic Publications.
- Cullinane, K.K., Wang, T.F., Song, D.W. and Ji, P. (2006). The Technical Efficiency of Container Ports: Comparing Data Envelopment Analysis a Stochastic Frontier Analysis, *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 40 (4), 354-374.
- Docekalova, M. and Bockova, N. (2013). The Use of Data Envelopment Analysis to Assess The R&D Effectiveness of The Czech Manufacturing Industry, *Verslas: Teorija Irpraktika*, 14 (4), 308-314.
- Duchacek, I.D. and Thompson, K.W. (1960). *Conflict and Cooperation Among Nations*, New York: Halt, Rinehart, Winston.
- Elshamy, H. (2013). Utilizing Data Envelopment Analysis (DEA) For Analyzing Technical Efficiency of Selected Egyptian Manufacturing Industries, *International Journal of Business and Economics Perspectives*, 8 (2), 44-52.
- Färe, R., Grosskopf, S., Norris, M. and Zong, Z.Y. (1994). Productivity Growth Technical Progress and Efficiency Change in Industry, *American Economic Review Combine with Journal of Economics Literature and Journal of Economic Respect*, N.84, 66-80.
- Griffel-Tatje, E. and Lovell, C.A. (1995). A Note on The Malmquist Productivity Index, *Economics Letter*, 47, 169-175.
- Grosskopf, S. (1993). *The Measurement of Productive Efficiency: Techniques and Applications*. H.O. Fried, C.A.K. Lovell and S.S. Schmith (Ed.). New York: Oxford University Press.
- Kaldor, N. (1966). *Causes of the Slow Rate of Economic Growth in the United Kingdom: An Inaugural Lecture*, London: Cambridge University Press.
- Kaldor, N. (1968). Productivity and Growth in Manufacturing Industry: a Reply, *Economica*, 35, 385-391.
- Kaldor, M. (1976). The Military in Development, *World Development*, 4 (6), 459-482.
- Karlık, R. (2005). *Transformation Experienced Since the Announcement of the Republic until Present*. İstanbul: Beta Publication.
- Kuznets, S. (1966). Notes on Departure, Selected Topics in Economic Development, *METU Faculty of Economics and Administrative Sciences*.
- Lai, Y.H. (2007). Use of Data Envelopment Analysis to Assess the Relative Efficiency of Laptop Computer Manufacturers: An Empirical Study, *International Journal of Management*, 24 (2), 289-295.

- Lewis, W.A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labour, *Manchester School of Economic and Social Studies*, 22:139-91.
- Lorcu, F. (2010). Malmquist Productivity Index: An application of the Turkish automotive industry, *İstanbul University Journal of the School of Business Administration*, 39 (2), 276-289.
- Mahadevan, R. (2002). A DEA Approach to Understanding the Productivity Growth of Malaysia's Manufacturing Industries, *Asia Pacific Journal of Management*, 19, 587-600.
- Mcintosh, M. (2006). Chief of Defense Procurement, *European Defence Cooperation, Military Technology*, 6 (94), 21-33.
- Memon, M.A. and Tahir, I.M., (2011). Relative Efficiency of Manufacturing Companies in Pakistan Using Data Envelopment Analysis, *International Journal of Business and Commerce*, 1 (3), 10-27.
- Mok, V., Godfrey, Y., Zhaozhou, H. and Zongzhang, I. (2007). Leverage, Technical Efficiency, and Profitability: An Application of DEA to Foreign-Invested Toy Manufacturing Firms in China, *Journal of Contemporary China*, 16 (51), 259-274.
- Moon, H. S. (2013). The Relative Efficiency Analysis of Innovation Activities with Uncertainty: The Case of Korean Electronic Equipment Industry, *Innovation: Management, Policy, and Practice*, 15 (3), 305-314.
- Nandy, D. (2011). Efficiency Study of Indian Automobile Companies Using DEA Technique: A Case Study of Select Companies, *The IUP Journal of Operations Management*, 10 (4), 39-50.
- Nurkse, R (1966). *Growth in Underdeveloped Economies*, Trans: Tunca Toskay, Economic Growth, and Development: Selected Articles, 1193, İstanbul: İstanbul University Pub.
- Önder, K. (2012). An Investigation on The Effect of Defense Expenditure on Economy in Turkey, *GJEBS-Global Journal of Economics and Business Studies*, 1 (1), 22-32.
- Prebisch, R. (1950). The Economic Development of Latin America and its Principal Problems, *Economic Bulletin for Latin America*, 7, 1-12.
- Prusa, J. (2012). The Most Efficient Czech SME Sectors: An Application of Robust Data Envelopment Analysis, *Czech Journal of Economics and Finance*, 62 (1), 44-65.
- Ramanathan, R. (2003). *Data Envelopment Analysis*. New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Rezitis, A.N. (2006). Productivity Growth in the Grek Banking Industry: A Nonparametric Approach, *Journal of Applied Economics*, 9 (1), 119-138.
- Rosencrance, R. (1973). *International Relations, Peace or War*, New York: Mc Graw-Hill.
- Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI. (2018). *SIPRI Fact Sheet 2017*. Accessed: 02.01.2018. <https://www.sipri.org/publications>
- Stockholm International Peace Research Institute-SIPRI. (2018). *SIPRI Yearbook-2018*. Accessed: 02.11.2018. <https://www.sipri.org/yearbook/2018>.
- Sweezy, P.M., Baran, P.A. and Magdof, H. (1975). *The Crisis of Contemporary Capitalism*. İstanbul: Bilgi Publication.
- Şenesen, G. (1989). Possible Impacts of the Establishment of the Domestic Arm Industry on the Economy, 1989 Industry Congress Proceedings Book-I, 267-274. Accessed: 15 January 2015. <http://www.arsiv.mmo.org.tr/pdf/10642.pdf>
- Şimşek, M. (1989). *Defense Industry in the Third World Countries and Turkey*. Ankara: SAGEB Publication.
- Tatlı, H., and Bayrak, R. (2016). Assessment of The Efficiency of Automotive Industry Firms Listed in Borsa İstanbul with Statical and Dynamical DEA, *Research Journal of Politics, Economics and Management*, 4(1), 119-145.
- Worldbank Indicators. (2018). Accessed: 03.01.2018. <https://data.worldbank.org/indicator>, (2018).
- Yang, C.F., Pai, C.C., Lee, Z.Y. (2012). "Performance Assessment of The Top Ten TFT-LCD Manufacturers", *International Journal of Electronic Business Management*, 10 (2), 85-100.
- Zhu, J. (2003). "Continuous Optimization Efficiency Evaluation with Strong Ordinal Input and Output Measures", *European Journal of Operational Research*, 146 (3), 477-485.

Çalışanların Duygusal Sermayelerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi^a

Alper Tutcu^{b, c}, Mazlum Çelik^d

Özet

Günümüzde çalışanların duygusal yeterlilikleri bir sermaye unsuru olarak işletme verimliliği ve devamlılığı için önemli roller üstlenmeye başlamıştır. Söz konusu yeterliliklerin kavramsal karşılığı “Duygusal Sermaye” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada, özel sektör ve kamu sektöründe çalışan öğretmenlerin duygusal sermayelerinin demografik özelliklerine göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında Türkiye’nin Gaziantep ilinde öğretmenlik yapan 168’i devlet, 432’si özel sektör olmak üzere toplam 600 eğitimci ile anket çalışması yapılmış ve elde edilen veriler SPSS-23 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Öğretmenlerin duygusal sermayelerini ölçmek üzere, Newman ve Purse (2007) tarafından geliştirilen, Newman ve arkadaşları (2015) tarafından 30 maddeye indirgenen Duygusal Sermaye Envanteri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda duygusal sermaye alt boyutlarından bazılarının demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş grubu, çalışılan kurum ve pozisyona göre anlamlı olarak farklılaştığı; ancak medeni durum, eğitim durumu, mesleki tecrübe ve gelir durumu bakımından anlamlı olarak farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Duygusal Yeterlilikler
Duygusal Sermaye
Duygusal Beceriler
Demografik Değişkenler

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 14.02.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.527279

Examining The Emotional Capital Of Employees In Terms Of Demographic Variables

Abstract

Today, emotional competencies of employees have started to play important roles as a form of capital in company efficiency and effectiveness. The conceptual meaning of these competencies is evaluated as “Emotional Capital”. In this study, the topic that whether or not emotional capitals of teachers working in private sector and public sector differentiate according to demographic features were investigated. In context to the research, a survey was conducted in Gaziantep city of Turkey with 600 educator in total, 168 of them work in public sector and 432 work in private sector, and gathered data was analysed via SPSS-23 program. Emotional Capital Inventory developed by Newman and Purse (2007) and reduced to 30 items by Newman et al. (2015) was used to measure emotional capital. As the result of the study, some factors of emotional capital inventory differentiated in terms of gender, age group, establishment type and position variables; however any factor of emotional capital inventory did not differentiate in terms of marital status, educational status, professional experience and income level variables.

Keywords

Emotional Competencies
Emotional Capital
Emotional Skills
Demographic Variables

About Article

Received: 14.02.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.527279

^a Bu çalışma, Dr. Alper Tutcu tarafından Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanmış olan “Duygusal Sermayenin İş ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisinde Duyuşsal İyilik Algısının Aracılık Etkisi” isimli doktora tezinden türetilmiştir.

^b İletişim Yazarı: alpertutcu@hotmail.com

^c Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27000 Şahinbey Gaziantep ORCID: 0000-0003-0430-3693

^d Prof. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27000 Şahinbey Gaziantep ORCID: 0000-0001-5021-3256

Giriş

21. yüzyıl yönetim yaklaşımı, insan unsurunu daha fazla ön plana alarak, bireyi ve ilişkilerini özel bir sermaye yapısı ile değerlendirmeye başlamıştır. Özellikle hizmet sektörü gibi emek yoğun sisteme dâhil işletmelerde insan ve insanın ürettiği duygular çok daha önemli bir hale gelmiş ve dolayısıyla bu yönde araştırmalar da artmıştır. İnsanı duygularından arındırmak, onu bu içsel yapısı olmadan değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Yapılan bilimsel çalışmalar göstermektedir ki, duygular en akılcı kararların özünde gözetilmekte ve değerlendirilmektedir. Baş döndüren bir hızla gelişen teknoloji tüm sosyal yapıları yeniden örgütleyerek dünyayı bir ağ toplumuna dönüştürürken, bu dönüşümle birlikte geçmişte duygu temeline dayanmayan sermaye algısı yerini insani unsurları içinde barındıran duygusal sermayeye bırakmaktadır. Artık duygusal sermaye örgütler için göz ardı edilemeyecek güçlü bir kaynaktır.

Bu araştırmanın amacı, Gaziantep ilinde kamu sektörü ve özel sektörde görev yapan öğretmenlerin duygusal sermaye düzeylerinin, demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konması şeklinde belirlenmiştir. Zira hizmet sektöründe çalışanlar vazifelerini icra ederken duyguları ön planda olmakta ve bu nedenle öğretmenlik mesleği gibi duyguların yoğun olduğu bir meslekte öğretmenlerin duygusal birikimlerinin demografik özellikleri doğrultusunda farklılaşıp farklılaşmaması durumunun incelenmesi, eğitim kurumlarının öğretmenlere ne şekilde davranmaları gerektiği hususunda eğitim sektörüne fayda sağlayacaktır. Duygusal sermaye kavramının yeni bir kavram olması araştırmanın önemini daha da arttırmaktadır. Dünya genelinde bu konuda yapılan çalışmalar gün geçtikçe artarken, Türkçe literatürde ise henüz çok yenidir. Bu nedenle, araştırmanın literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma ölçeğinin Türkçe geçerliliğinin yapılarak yerleşik kültüre uygun yeni bir ölçme aracının kazandırılması da önemli artılar arasında görülmektedir. Ayrıca duygusal yeterliliklerin bir sermaye olarak dikkat çekmesi ve işletmelerin bu değerli kaynağı kişisel özelliklere göre değerlendirmesine zemin oluşturması açısından katkılar sağlayacağı da düşünülmektedir.

Duygusal Sermaye

Duygular fertlerin sadece davranışlarını ve ilişkilerini değil, aynı zamanda bütün iktisadi faaliyetleri ve bunlara ilişkin kararlarını etkiler niteliktedir (Newman, 2009). 20. yüzyılın başlarında ABD’de kent sosyolojisi alanında araştırmalar yapmış bir ekol olan Şikago Okulu’na göre, iktisat bilimi kapsamında yorumlanamayacak bir insan davranışı mevcut değildir (Gendron, 2004). Dolayısıyla, insanın her yaptığı şey ekonomik bir değer içermektedir. Bu iki kavram bu denli birbiriyle bütünleşmişken, insana ait duyguların ekonomiden soyutlanması mümkün değildir.

Gendron (2004) duygusal sermayeyi, insan sermayesinin oluşumu noktasında katalizör görevi üstlenmekte olan, yani değişime yol açan önemli bir güç şeklinde ifade etmiştir. Froyum’a (2010) göre duygusal sermaye ise, kişinin sahip olduğu duyguları işlemesini sağlamakta olan ve duygularını yönetmek suretiyle bunları sosyal avantajlara dönüştüren alışkanlıklar ve beceriler bütünüdür.

Duygusal sermaye terimini ilk kullanan, yas konusunda psikoloji ve teolojiyi harmanlayan bir çalışmayı sunan Jackson (1959) olmasına karşın, genel kabule göre kavramı daha sosyolojik

temeller üzerinde teorileştiren ilk araştırmacı Nowotny (1981) olmuştur (Cottingham, 2013). Kavramla ilgili önemli çalışmalardan birini gerçekleştiren Cahill (1999), duygusal sermayeyi meslek türleri üzerinden incelemiş ve her meslek grubunun kendine has bir duygusal sermaye yapısına ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Buna örnek olarak, cenaze hizmetlerinde çalışanların ölümlerle aynı ortamda bulunma konusunda uzmanlaşmaları gerektiğini savunmuştur. Ayrıca bu işte çalışan personelin çocuklarının da ölümlerle vakit geçirme konusunda alışkanlık kazandıklarını ve mesleklerini bu yönde seçmeleri konusunda diğer çocuklara göre daha avantajlı olduklarını ortaya koymuştur. Farklı meslek gruplarından da örnekler veren Cahill, yüksek bina inşaatlarında çalışan işçilerin yükseklik korkusuna karşı daha cesaretli iken, uçaklarda görevli hosteslerin uçak içerisinde çalışma konusunda daha rahat olduklarını belirtmiştir. Hilger (2010) ise duygusal sermaye kavramını, bir organizasyondaki duygusal koşulların etkilenmesi ve yayılmasını sağlayan duygu kaynaklarını kapsayan bir sermaye türü şeklinde ifade etmiştir.

Duygusal sermaye kavramının oluşumu hususunda diğer pek çok teorinin etkisinin bulunduğu kabul görmekle beraber, birçok araştırmacı kavramın sosyal sermaye teorisinden türetilmek suretiyle ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Nowotny, 1981; Reay, 2000; Zembylas, 2007; Bourdieu, 1990). Bazı yazarlar ise duygusal sermayeyi, diğer sermaye türlerini tamamlayan özel bir sermaye türü şeklinde nitelendirmektedir (Coleman, 1994). Nowotny'ye (1981) göre duygusal sermaye, sosyal sermayenin bir formu şeklinde geliştirilmiştir (Reay, 2000). Zembylas (2007) da duygusal sermaye kavramının, Bourdieu'nun sosyal sermaye teorisi özümsemeden yorumlanamayacağını belirtmiştir. Özellikle Bourdieu'nun sosyal sermaye kuramı ile yeniden yorumlanan sermaye kavramı, duygusal sermayenin ortaya çıkışında da önemli bir etkidir. Bourdieu, sosyal sermaye kuramı içerisinde duygusal sermayeden açık bir biçimde bahsetmemiş olmasına rağmen, birçok sosyolog onun çalışmalarından faydalanarak teorik temellerini attığı duygusal sermaye konusunda araştırmalar yapmışlardır.

Duygusal sermayenin ortaya çıkmasında etkili bir diğer teori duygusal emek teorisidir. Hochschild (1983'ten akt. Direkçi, 2015) sosyal norm yapıları vasıtasıyla ortaya çıkan duyguları analiz etmiş ve bireyin örgüt kuralları çerçevesinde duygularını şekillendirilmesinde duygu yönetiminin önemine değinmiştir. Andrew (2015) ise bu iki kavramı birbiriyle ilişki içerisinde ancak farklı kavramlar olarak tanımlamış ve duygusal emeğin günlük performansları ifade ettiğini belirtmiştir. Buna karşın duygusal sermayeyi ise bu performanslarla kalıcı hale gelen yetenek ve eğilimler bütünü olarak açıklamıştır.

Gendron (2004) duygusal sermaye ve duygusal zekâ kavramlarının birbiriyle ilişkili olduğunu belirterek, bireylerin en akılcı kararlarında dahi duyguların önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Goleman (2010) duygusal zekâ ile duygusal yeterliliği iki farklı kavram olarak ele almış, duygusal yeterlilikleri kişisel ve sosyal alt başlıklarıyla bölümlendirmiştir. Gendron (2007) ise bahsi geçen bu yeterlilikler setini duygusal sermaye olarak tanımlamıştır.

Duygu yönetimi de duygusal sermaye ile ilişkisi olan kavramlardandır. Cottingham (2016) duygu yönetimini, bireylerin ve grupların hissedilen ve ifade edilen duyguları, duygu normları veya his kuralları ile uyumlu hale getirmeye yönelik aktif çabaları şeklinde tanımlamaktadır. Bahsi geçen bu duygu yönetimi olgusunun birtakım toplumsal kazançlara dönüştürülmesi ise duygusal sermaye olarak adlandırılmıştır (Froyum, 2010)

Colley (2006) duygusal sermaye ile feminizm ilişkisine değinmiş ve ataerkil toplumsal yapılarda kadınlara yönelik gerçekleştirilen baskının, kadınların sahip olduğu kaynakların tamamıyla sermaye biçiminde kullanılabilmesinin önünde bir engel olduğunu, bu sebeple de duygusal sermayenin tam olarak ekonomik bir metafor şeklinde görülemediğini, ancak gücün eşitsizliğini ve sosyal ilişki setlerini açıklamakta olduğunu belirtmiştir. Hochschild (1983'ten akt. Colley, 2003) ise kadınların erkeklere kıyasla diğer sermaye yapılarına daha az sahip olmaları nedeniyle daha fazla duygusal sermaye edindiklerini belirtmiştir.

Newman ve arkadaşları, duygusal sermaye kavramının teorileştirilmesi konusunda önemli çalışmalara imza atarak bu konuda bir ölçme aracı olan Duygusal Sermaye Raporu'nu geliştirmişlerdir. Bu raporda çalışanların liderlik özelliklerini belirlemek için duygusal zekâ ölçümlerinden faydalanılmış ve Baron Duygusal Zekâ Model'inden 12, Goleman Duygusal Zekâ Model'inden 8 olmak üzere toplamda 20 duygusal ve sosyal yetkinlik kriterlerini yeniden düzenlenerek 10 faktör yapısına sahip olan Duygusal Sermaye Model'i geliştirilmiştir (Newman, 2008). Modele ilişkin boyutlar şu şekildedir;

- a. *Kendinin Farkında Olma (Self-Knowing)*: Birinin hisleri ile duygularının kişisel kanıları, tutumları ve yargıları nasıl etkilediğinin farkına varmak.
- b. *Kendinden Emin Olma (Self-Confidence)*: Kendine saygı duymak ve kendini beğenmek, kişisel yetenekler ve becerilerde kendinden emin olmak.
- c. *Kendine Güven (Self-Reliance)*: Kişinin kendisi için sorumluluk alması, önemli kararlar alması ve geliştirmesi hususunda kendine güvenmesi.
- d. *Açık ve Net Olmak (Straightforwardness)*: Açık mesajlar vermek, kişinin hislerini ve görüşlerini açık ve dürüst bir şekilde aktarması, başkalarının görüşlerine saygı gösterirken bu görüşleri zorlamak/sorgulamak konusunda rahat olmak.
- e. *Kendini Gerçekleştirme (Self-Actualisation)*: Kişinin duygusal enerji kaynağını yönetmesi, iş ve yaşam dengesini etkin bir düzeyde sürdürmesi ve iddialı kişisel ve profesyonel amaçlar belirlemede başarılı olmak.
- f. *İlişki Becerileri (Relationship Skills)*: Pozitif beklentilerle nitelenmiş, iş birliğine dayalı ve faydalı ilişkiler kurmak ve sürdürmek.
- g. *Empati (Empathy)*: Başka insanların düşüncelerini ve hislerini anlamak, başkalarıyla uyumlu duygusal bağlar oluşturmak.
- h. *Uyumluluk (Adaptability)*: Kişinin düşüncelerini, hislerini ve eylemlerini değişen koşullar ile uyumlu hale getirmesi, yeni fikirlere karşı açık, anlayışlı olması ve başkalarına karşı hoşgörülü olması.
- i. *Öz Denetim (Self-Control)*: Kişinin sabırlı kalabilmesi ve duygularını iyi bir şekilde yönetmesi, eylemlerini dizginlemesi ve stresli durumlarda kontrolü kaybetmeden sakin kalması.
- j. *İyimserlik (Optimism)*: Fırsatları sezme, metanetli olmak, sıkıntılı durumlarda dahi nasıl başarılı olunabileceğine ilişkin ihtimallere odaklanmak.

Newman (2009) örgüt liderlerini "Duygusal Kapitalist" olarak nitelendirmiş ve onların başarılı bir örgüt kurabilmeleri hususunda fiziksel sermaye, entelektüel sermaye ve hatta insan sermayesi gibi geleneksel kaynaklardan ziyade örgütlerde bağlantısı bulunan herkesin kalplerindeki enerji, coşku ve bağlılıkla ilintili olarak duygusal sermayeye odaklanmaları

gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu liderlerin temel rolü, örgütlerde duygusal sermaye ile rekabet avantajı elde etmek üzere duygusal anlamda bir zenginlik yaratmaktır.

Önceki Çalışmalar

Literatürde duygusal sermaye ile ilgili sayılı çalışma yapılmış olmakla birlikte, bu çalışmalarda duygusal sermayenin cinsiyet, meslek ve eğitim konuları ile olan ilişkisinin araştırılmış olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde, duygular konusunda sosyolojik çalışmaların artması ile birlikte duygusal sermaye hususunda feminist ağırlıklı çalışmalarda da artış görülmüştür (Gillies, 2006). Nowotny (1981) tarafından gerçekleştirilen çalışmada duygusal sermaye konusu sadece kadınlara özel bir kaynak olarak incelenmiştir. Hochschild (1983) ise duygusal emek konusunda gerçekleştirdiği çalışmalar neticesinde, kadınların diğer sermaye türlerine daha az sahip olmasından ötürü, erkeklere göre duygusal sermaye düzeylerinin daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür.

Meslek değişkeni açısından incelendiğinde, Cahill (1999) her meslek grubunun kendi yapısına has duygu çalışması barındırdığını ve bu sebeple her mesleğin farklı duygusal sermaye formlarından yararlanacak şekilde yapılandığını ifade etmiştir. Bundan ötürü, kişilerin sahip oldukları duygusal sermaye formlarına uygun olan meslekleri seçme yöneliminde olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Cahill, çocukluk döneminde elde edilen tecrübelerin duygusal sermaye ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmekte ve bu tecrübelerin kişinin gelecekteki mesleki yaşamını etkilediğinden bahsetmektedir.

Eğitim değişkeni göz önüne alındığında, Reay (2000) ebeveynlerin özellikle de annelerin çocukların eğitiminde oynadıkları rolün duygusal sermaye birikimi hususunda etkili olduğundan söz etmektedir. Gendron (2004) eğitim faaliyetleri neticesinde elde edilen duygusal sermayenin akademik başarı üzerinde önemli etkisi bulunduğunu belirtmektedir. Gendron ve arkadaşları (2016) eğitimde duygusal sermayenin oldukça önemli bir rolü bulunduğundan bahsederek, öğrenme sürecini duygusal sermayenin şekillendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca duygusal sermayenin kişisel gelişim, büyüme ve yaşam boyu öğrenme, başkaları ile başarılı etkileşimler kurma gibi durumların kaynağı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu açıklamalar doğrultusunda duygusal sermaye ile ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmüş ve bu konuda araştırma yapılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın problem cümlesi ise “Öğretmenlerin duygusal sermayeleri demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır?” olarak tespit edilmiştir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın evreni ve örneklemini, veri toplama aracı, verilerin analizi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini Gaziantep ilinde bulunan kamu ve özel sektörde çalışan öğretmenler/eğitmciler oluşturmaktadır. Evrende yaklaşık 25.000 öğretmen bulunmaktadır. Çalışma evreninin tamamına ulaşma imkânı bulunmadığı için, araştırmanın yapılması için

örneklem seçme yoluna gidilmiştir. Ana kütlede %95 güvenilirlik sınırları içerisinde %5'lik bir hata payı dikkate alınarak örneklem büyüklüğü 379 kişi olarak hesap edilmiştir (Sekaran, 1992). Bu doğrultuda, tabakalı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Çalışma evreni ile ilgili en doğru sonuçları elde edebilmek üzere; cinsiyet, eğitim durumu ve pozisyon değişkenleri ön planda tutularak hareket edilmiştir. Zira kadınların, lisans mezunu olanların ve eğitimci statüsünde bulunanların sektördeki sayısal oranı daha yüksektir. Anket toplam 700 öğretmene dağıtılmış, bu anketlerden 613'ü doldurulmuş, gözle yapılan ilk kontrollerin ardından 13 anket analiz sürecinden çıkarılmış, toplam 600 anket üzerinden araştırmanın analizi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılanların 420'si (%70) kadın, 180'i (%30) erkek; 155'i (%25,8) 18-26 yaş, 239'u (%39,8) 27-35 yaş, 138'i (%23) 36-44 yaş, 50'si (%8,3) 45-53 yaş, 18'i (%3,0) ise 54-63 yaş aralığındadır. Ayrıca araştırmaya katılanların 351'i (%58,5) evli, 228'i (%38) ise bekâr; 21 kişi (%3,5) ise "diğer" seçeneğini işaretlemiştir. Bunun yanı sıra 24'ü (%4) lise mezunu, 57'si (%9,5) ön lisans mezunu, 432'si (%72) lisans mezunu, 87'si (%14,5) ise lisansüstü mezundur ve 168'i (%28) kamu sektöründe, 432'si (%72) ise özel sektörde çalışmaktadır. 567'si (%94,5) eğitimci statüsünde, 26'sı (%4,3) yönetici statüsünde, 7'si (%1,2) ise üst düzey yönetici statüsünde çalışmakta; 255'i (%42,5) 1-5 yıl, 129'u (%21,5) 6-10 yıl, 151'i (%25,2) 11-20 yıl, 42'si (%7,0) 21-30 yıl, 23'ü (%3,8) ise 31-45 yıl arasında mesleki tecrübeye sahiptir. Gelir durumu açısından ise 2 kişi (%0,3) gelirinin bulunmadığını, 60 kişi (%10,0) 500-1500 TL arasında, 250 kişi (%41,7) 1501-3000 TL arasında, 228 kişi (%38,0) 3001-4500 TL arasında, 33'ü (%5,5) 4501-6000 TL arasında, 27 kişi (%4,5) ise 6000 TL üzerinde aylık gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veriler anket formu vasıtasıyla toplanmıştır. Anket, Duygusal Sermaye Ölçeği ve demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorulardan oluşan Kişisel Bilgi Formu şeklinde iki bölümden meydana gelmiştir.

Duygusal Sermaye Ölçeği, Newman ve Purse (2007) tarafından 77 madde olarak geliştirilmiştir. Newman vd. (2015) tarafından yapılmış diğer bir çalışmada 30 maddeye indirgenmiştir. İngilizce olan ölçek uzman akademisyenlerle tartışılarak Türkçe'ye çevrilmiş, gerçekleştirilen pilot çalışmaların ardından, uzman görüşleriyle yapılan düzenlemeler neticesinde ölçeğin Türkçe versiyonu tamamlanmıştır. Orijinal ölçekte; kişisel farkındalık, sosyal farkındalık, ilişki yönetimi, özyönetim ve uyumluluk şeklinde 5 alt boyut bulunmaktadır. Ölçek, 5'li Likert ölçek yapısına göre hazırlanmış ve katılımcılardan 1 ile 5 arasında bir değer vermeleri istenmiştir. Yapılan pilot çalışma neticesinde; kişisel ve sosyal farkındalık, uyumluluk, ilişki yönetimi, özyönetim ve mesafelilik şeklinde 5 alt boyut saptanmıştır. Ölçeğe ilişkin gerçekleştirilen keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçlarına göre; pilot çalışma ile uyumlu olarak kişisel ve sosyal farkındalık, uyumluluk, ilişki yönetimi, özyönetim ve mesafelilik şeklinde 5 alt boyut tespit edilmiştir.

Duygusal Sermaye Ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek üzere Keşfedici Faktör Analizi (KFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. KMO değeri 0,890; p değeri 0,000 şeklinde bulunmuştur. Bu bağlamda ölçek faktör analizi için uygundur, örneklem büyüklüğü yeterlidir. AMOS-23 programı aracılığıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi neticesi, ölçeğin beş boyutlu yapısını doğrulamıştır. Elde edilen Uyum İyiliği Değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Güvenilirlik Analizi (Cronbach Alfa) sonuçlarına göre güvenilirlik

değerleri; Kişisel ve sosyal farkındalık için 0,88; uyumluluk boyutu için 0,81; ilişki yönetimi için 0,70; özyönetim boyutu için 0,66; mesafelilik için ise 0,52 şeklindedir. Alfa değeri, 0 ile 1 arasında bir değer almakta olup, kabul edilebilir bir alfa değerinin en az 0,7 olması arzulanmaktadır. Ancak inceleme türü çalışmalarda bu değer 0,5'e kadar makul kabul edilebileceği bazı araştırmacılar tarafından öngörülmektedir (Coşkun, Altunışık, Bayraktaroğlu ve Yıldırım 2015). Bu sebeple mesafelilik boyutu ölçekten çıkarılmamıştır. Ölçeğin toplam açıklanan varyansı %53,92'dir.

Tablo 1. Duygusal Sermaye Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Değişken	χ^2	sd	χ^2/sd	GFI	AGFI	CFI	TLI	RMSEA
Kriter			≤ 5	$\geq 0,85$	$\geq 0,80$	$\geq 0,90$	$\geq 0,90$	$\leq 0,08$
Duygusal Sermaye	712,63	286	2,492	0,913	0,893	0,915	0,903	0,05

Kişisel Bilgi Formu'nde, araştırmaya katılan öğretmenlerin/eğitimcilerin demografik özelliklerini belirlemek üzere; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim, çalışılan kurum, pozisyon, tecrübe ve gelir olmak üzere toplam 8 soru yöneltilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak 15 Eylül 2017 ile 15 Kasım 2017 tarihleri arasında Gaziantep ilinde çalışmakta olan 600 eğitim personelinden anket yöntemiyle gerekli veriler toplanmıştır. Araştırma kapsamında hazırlanan anket formu vasıtasıyla elde edilen verilerin analizinde SPSS-23 bilgisayar programından faydalanılmış ve tanımlayıcı istatistikler, frekans analizi, T-Testi, ANOVA Testi, Cronbach's Alpha güvenilirlik testi, keşfedici faktör analizi gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, uygulanan anket vasıtasıyla elde edilen bulgular sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

Cinsiyete göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere Bağımsız T Testi gerçekleştirilmiştir. Analiz neticeleri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Cinsiyet Değişkeni Bağımsız T Testi Sonuçları

Değişken	Ortalama	t	sd	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Erkek: 4,1694	-2,69	598	0,01*
	Kadın: 4,3229			
Uyumluluk	Erkek: 3,8666	-0,31	598	0,98
	Kadın: 3,8687			
İlişki Yönetimi	Erkek: 3,9230	-0,50	598	0,62
	Kadın: 3,9597			
Özyönetim	Erkek: 3,3952	3,81	598	0,00*
	Kadın: 3,1198			
Mesafelilik	Erkek: 3,2015	1,04	598	0,30
	Kadın: 3,1044			

Bu sonuçlara göre, duygusal sermayenin kişisel ve sosyal farkındalık boyutu için verilmiş olan yanıtlar kadınlar lehine, özyönetim boyutuna verilmiş olan yanıtlar erkekler lehine anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre, kadın öğretmenlerin kişisel ve sosyal farkındalıkları daha yüksek düzeydeyken, erkeklerin kendilerini yönetme anlamında kadınlara kıyasla daha başarılı oldukları söylenebilir. Uyumluluk, ilişki yönetimi ve mesafelilik boyutları bakımından ise anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Yaş grubuna göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere ANOVA Testi gerçekleştirilmiştir. Analiz neticeleri Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Yaş Grubu Değişkeni ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		Kareler Top.	sd	Kareler Ort.	F	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Gruplar arası	3,025	4	0,756	1,84	0,12
	Gruplar içi	244,645	595	0,411		
	Toplam	247,67	599			
Uyumluluk	Gruplar arası	5,826	4	1,457	2,47	0,04*
	Gruplar içi	350,447	595	0,589		
	Toplam	356,273	599			
İlişki Yönetimi	Gruplar arası	4,082	4	1,02	1,64	0,16
	Gruplar içi	371,168	595	0,624		
	Toplam	375,25	599			
Özyönetim	Gruplar arası	3,3	4	0,825	1,08	0,37
	Gruplar içi	454,578	595	0,764		
	Toplam	457,878	599			
Mesafelilik	Gruplar arası	4,963	4	1,241	1,14	0,34
	Gruplar içi	650,221	595	1,093		
	Toplam	655,185	599			

Tabloda görülen sonuçlara göre, uyumluluk boyutu [$F(4,595) = 2,47$; $p < 0,05$] yaş grubuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Yapılan Tukey testi sonucuna göre, farklılık 45-53 yaş grubu ile 54-63 yaş grubu arasındadır. Buna göre, 54-63 yaş grubundakiler ($\bar{x}=4,2629$), 45-53 yaş grubundakilere ($\bar{x}=3,6523$) kıyasla daha uyumludurlar. Kişisel ve sosyal farkındalık, ilişki yönetimi, özyönetim ve mesafelilik alt boyutlarında ise anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Medeni duruma göre bekarlar, evliler ve diğer seçeneğini işaretleyenler için, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere ANOVA Testi yapılmıştır. Analiz neticeleri Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Medeni Durum Değişkeni ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Gruplar arası	0,856	2	0,428	1,04	0,36
	Gruplar içi	246,814	597	0,413		
	Toplam	247,67	599			
Uyumluluk	Gruplar arası	2,337	2	1,169	1,97	0,14
	Gruplar içi	353,936	597	0,593		
	Toplam	356,273	599			
İlişki Yönetimi	Gruplar arası	0,314	2	0,157	0,25	0,78
	Gruplar içi	374,936	597	0,628		
	Toplam	375,25	599			
Özyönetim	Gruplar arası	4,755	2	2,377	3,13	0,04*
	Gruplar içi	453,123	597	0,759		
	Toplam	457,878	599			
Mesafelilik	Gruplar arası	0,309	2	0,154	0,14	0,87
	Gruplar içi	654,876	597	1,097		
	Toplam	655,185	599			

Tabloda görülen sonuçlara göre, özyönetim boyutu [$F(2,597) = 3,13$; $p < 0,05$] medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermektedir. Ancak yapılan Tukey testi neticesinde, özyönetim alt boyutunda medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, kişisel ve sosyal farkındalık, uyumluluk, ilişki yönetimi ve mesafelilik alt boyutlarında da anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Eğitim durumuna göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere ANOVA Testi yapılmıştır. Analiz neticeleri Tablo 5'te görülmektedir.

Tablo 5. Eğitim Durumu Değişkeni ANOVA Testi Sonuçlar

Değişken		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Gruplar arası	1,855	3	0,618	1,5	0,21
	Gruplar içi	245,815	596	0,412		
	Toplam	247,67	599			
Uyumluluk	Gruplar arası	4,452	3	1,484	2,51	0,06
	Gruplar içi	351,821	596	0,59		
	Toplam	356,273	599			
İlişki Yönetimi	Gruplar arası	4,241	3	1,414	2,27	0,08
	Gruplar içi	371,009	596	0,622		
	Toplam	375,25	599			
Özyönetim	Gruplar arası	2,548	3	0,849	1,11	0,34
	Gruplar içi	455,329	596	0,764		
	Toplam	457,878	599			
Mesafelilik	Gruplar arası	3,312	3	1,104	1,01	0,39
	Gruplar içi	651,873	596	1,094		
	Toplam	655,185	599			

Tabloda görüldüğü üzere, herhangi bir alt boyut açısından eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Çalışılan kuruma göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere Bağımsız T Testi gerçekleştirilmiştir. Analiz neticeleri Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Çalışılan Kurum Değişkeni Bağımsız T Testi Sonuçları

Değişken	Ortalama	t	sd	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Kamu: 4,2169	-1,43	598	0,15
	Özel: 4,3002			
Uyumluluk	Kamu: 3,5804	-5,85	598	0,00*
	Özel: 3,9800			
İlişki Yönetimi	Kamu: 3,9530	0,08	598	0,93
	Özel: 3,9470			
Özyönetim	Kamu: 3,1018	-1,76	598	0,08
	Özel: 3,2415			
Mesafelilik	Kamu: 3,1452	0,17	598	0,86
	Özel: 3,1290			

Tabloda görüldüğü üzere, duygusal sermayenin uyumluluk boyutu için verilmiş olan yanıtlar özel sektörde çalışanlar lehine anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre, özel sektörde çalışanların uyumluluk yeteneklerinin devlet sektöründe çalışanlara kıyasla daha yüksek olduğu söylenebilir. Kişisel ve sosyal farkındalık, ilişki yöntemi, özyönetim ve mesafelilik alt boyutlarında ise herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Çalışılan pozisyona göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere ANOVA Testi yapılmıştır. Analiz neticeleri Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Çalışılan Pozisyon Değişkeni ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Gruplar arası	1,584	2	0,792		
	Gruplar içi	246,086	597	0,412	1,92	0,15
	Toplam	247,67	599			
Uyumluluk	Gruplar arası	0,528	2	0,264		
	Gruplar içi	355,744	597	0,596	0,44	0,64
	Toplam	356,273	599			
İlişki Yönetimi	Gruplar arası	10,303	2	5,151		
	Gruplar içi	364,947	597	0,611	8,43	0,00*
	Toplam	375,25	599			
Özyönetim	Gruplar arası	2,554	2	1,277		
	Gruplar içi	455,323	597	0,763	1,68	0,19
	Toplam	457,878	599			
Mesafelilik	Gruplar arası	2,976	2	1,488		
	Gruplar içi	652,209	597	1,092	1,36	0,26
	Toplam	655,185	599			

Tabloda görüldüğü üzere, ilişki yönetimi boyutu [$F(2,597) = 8,43; p < 0,05$] çalışılan pozisyona göre anlamlı farklılık göstermektedir. Farklılık, üst düzey yöneticiler ile eğitimciler ve yöneticiler arasındadır. Buna göre, üst düzey yöneticiler ($\bar{x}=2,7429$), eğitimcilere ($\bar{x}=3,9624$) ve yöneticilere ($\bar{x}=3,9749$) kıyasla ilişki yönetimine daha az önem vermektedirler. Kişisel ve sosyal farkındalık, uyumluluk, özyönetim ve mesafelilik alt boyutlarında ise anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Mesleki tecrübeye göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere ANOVA Testi yapılmıştır. Analiz neticeleri Tablo 8'de görülmektedir.

Tablo 8. Mesleki Tecrübe Değişkeni ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Gruplar arası	4,034	4	1,009	2,46	0,04*
	Gruplar içi	243,635	595	0,409		
	Toplam	247,67	599			
Uyumluluk	Gruplar arası	4,472	4	1,118	1,89	0,11
	Gruplar içi	351,8	595	0,591		
	Toplam	356,273	599			
İlişki Yönetimi	Gruplar arası	3,292	4	0,823	1,32	0,26
	Gruplar içi	371,958	595	0,625		
	Toplam	375,25	599			
Özyönetim	Gruplar arası	3,783	4	0,946	1,24	0,29
	Gruplar içi	454,094	595	0,763		
	Toplam	457,878	599			
Mesafelilik	Gruplar arası	5,573	4	1,393	1,28	0,28
	Grupları içi	649,611	595	1,092		
	Toplam	655,185	599			

Tabloda görüldüğü üzere, kişisel ve sosyal farkındalık boyutu [$F(4,595) = 2,46; p < 0,05$] mesleki tecrübeye göre anlamlı farklılık göstermektedir. Ancak yapılan Tukey testi neticesinde, kişisel ve sosyal farkındalık alt boyutunda aslında mesleki tecrübe değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, uyumluluk, ilişki yönetimi, özyönetim ve mesafelilik alt boyutlarında da anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Gelir durumuna göre, duygusal sermaye alt boyutları için verilen yanıtlar arasında anlamlı farklılıklar bulunup bulunmadığını saptamak üzere ANOVA Testi yapılmıştır. Analiz neticeleri Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 9. Gelir Durumu Değişkeni ANOVA Testi Sonuçları

Değişken		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Kişisel ve Sosyal Farkındalık	Gruplar arası	1,691	5	0,338	0,82	0,54
	Gruplar içi	245,979	594	0,414		
	Toplam	247,67	599			
Uyumluluk	Gruplar arası	7,199	5	1,44	2,45	0,03*
	Gruplar içi	349,074	594	0,588		
	Toplam	356,273	599			
İlişki Yönetimi	Gruplar arası	6,736	5	1,347	2,17	0,06
	Gruplar içi	368,514	594	0,62		
	Toplam	375,25	599			
Özyönetim	Gruplar arası	4,861	5	0,972	1,28	0,27
	Gruplar içi	453,016	594	0,763		
	Toplam	457,878	599			
Mesafelilik	Gruplar arası	5,155	5	1,031	0,94	0,45
	Gruplar içi	650,03	594	1,094		
	Toplam	655,185	599			

Tabloda görüldüğü üzere, uyumluluk boyutu [$F(5,594) = 2,45; p < 0,05$] gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Ancak yapılan Tukey testi neticesinde, uyumluluk alt boyutunda aslında gelir durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılaşma bulunmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, uyumluluk, ilişki yönetimi, özyönetim ve mesafelilik alt boyutlarında da anlamlı farklılığa rastlanmamıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada Gaziantep ilinde kamu sektörü ve özel sektörde çalışan öğretmenlerin duygusal sermayelerinin demografik özelliklere göre farklılaşp farklılaşmadığının incelenmesi amaçlanmış ve araştırma neticesinde literatüre katkı sağlayacak önemli sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırma kapsamındaki öğretmenlerin duygusal sermayelerinin demografik değişkenlerine göre farklılaşma durumları, literatürde önceden gerçekleştirilmiş olan çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, duygusal sermayeye ilişkin henüz oldukça sınırlı sayıda çalışma bulunması ve duygusal sermaye ile alt boyutlarının duygusal zekâ ve alt boyutlarıyla benzerlik göstermesinden ötürü duygusal zekâ literatüründe elde edilmiş olan neticelerden yararlanılmıştır.

Araştırma neticesinde elde edilen bulgular çerçevesinde, cinsiyet değişkeni bakımından duygusal sermayenin kişisel ve sosyal farkındalık boyutu için verilmiş olan yanıtların kadınlar lehine, özyönetim boyutuna verilmiş olan yanıtların erkekler lehine farklılaşmakta olduğu tespit edilmiştir. Turan (2015) ve Güler (2006) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmalarda, çalışanların duygusal zekâlarının cinsiyet değişkeni çerçevesinde farklılaşmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Lakin Kızıl (2014) tarafınca yapılmış olan araştırmada, öğretmenlerin duygusal zekâlarının cinsiyet değişkeni çerçevesinde farklılaştığı ve kadın öğretmenlerin daha yüksek duygusal zekâyâ sahip oldukları bulgusuna rastlanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlerin duygusal sermayelerinin cinsiyet değişkeni çerçevesinde farklılaşp farklılaşmadığı noktasında literatürde farklı sonuçların yer almakta olduğu söylenebilir. Çalışma neticesinde bu şekilde bir sonuca ulaşılmış olmasının sebebinin, örneklemin yapısından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Uyumluluk, ilişki yönetimi ve mesafelilik alt boyutlarına verilmiş olan yanıtlar, cinsiyet değişkeni çerçevesinde anlamlı şekilde farklılığa sahip değildir. Bu boyutlardaki benzerliklerin, öğretmenlerin aynı müfredatı izleyen eğitim fakültelerinden mezun olmalarından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında, her iki cinsiyete mensup olanların da günümüzdeki rekabetçi iş ortamı içerisinde çalışıyor olmaları da benzerliğin bir nedeni olabilir.

Katılımcıların duygusal sermayelerinin uyumluluk alt boyutu haricinde, yaş grubu değişkeni çerçevesinde farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Turan (2015) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmada da, öğretmenlerin duygusal zekâlarının yaş grubu değişkeni çerçevesinde farklılaşmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Lakin Kızıl (2014) tarafınca yapılmış olan araştırmada, öğretmenlerin duygusal zekâlarının yaş grubu değişkeni çerçevesinde farklılaştığı, 51 ve üzeri yaş grubunda yer alan öğretmenlerin duygusal zekâ seviyelerinin 20-30 yaş grubunda yer alan öğretmenler ile 31-40 yaş grubunda yer alan öğretmenlerin duygusal zekâ seviyelerinden daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında Güler (2006) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmada ise, öğretmenlerin duygusal zekâlarının yaş grubu değişkeni çerçevesinde farklılaştığı, fakat ileri düzey analizler sonucu bu farklılığın esasen

anlamli olmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlerin duygusal sermayelerinin yaş grubu değişkeni çerçevesinde farklılaşmakta olup olmadığı noktasında literatürde farklı sonuçlara rastlanmakta olduğu söylenebilir. Yaş grupları çerçevesinde verilmiş olan yanıtlar arasında genel olarak benzerlikler olmasının sebebinin, yaşı ne olursa olsun öğretmenlerin aynı eğitimleri almalarından dolayı benzer görüş ve düşüncelere sahip olmalarından kaynaklanmış olabileceği öngörülmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilmiş olan bulgular sonucu, katılımcıların duygusal sermayelerinin medeni durum değişkeni çerçevesinde anlamli biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Turan (2015) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmada, öğretmenlerin duygusal zekâlarının medeni durum değişkeni çerçevesinde farklılaştığı ve evli öğretmenlerin bekârlara kıyasla duygusal zekâlarının daha yüksek seviyede olduğu bulgusuna rastlanmıştır. Bunun yanında Barut (2015) tarafınca yapılmış olan araştırmadaysa, evli çalışanların diğer çalışanlara kıyasla duygusal zekâlarının daha düşük düzeyde olduğu neticesi elde edilmiştir. Bu sonuçlar kapsamında, araştırmada elde edilmiş olan bulguların literatürdeki önceki araştırmaların sonuçlarıyla çelişmekte olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında bu şekilde bir sonuca ulaşılmış olmasının sebebinin, örneklemin yapısından kaynaklanabileceği öngörülmektedir.

Elde edilmiş olan bulgular kapsamında, araştırmaya katılanların duygusal sermayelerinin eğitim durumu değişkeni çerçevesinde anlamli şekilde farklılaşmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Turan (2015) ve Kızıl (2014) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmalarda da, öğretmenlerin duygusal zekâlarının eğitim durumu değişkeni çerçevesinde farklılaşmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Bu doğrultuda, araştırma neticesinde elde edilen bulgunun, literatürdeki neticelerle paralelliğe sahip olduğu söylenebilir. Öğretmenlerin çoğunluğunun üniversite mezunu olmasından ötürü, lisansüstü eğitimlerin bir fark oluşturmadığı görülmektedir.

Araştırma sonucuna göre, duygusal sermayenin sadece uyumluluk alt boyutu açısından özel sektör çalışanları lehine anlamli farklılığa rastlanmıştır. Diğer alt boyutlarda çalışılan kurum değişkeni çerçevesinde anlamli farklılığa rastlanmamıştır. Bu durumun sebebi, özel sektörde çalışmakta olanların çalışma ortamında daha rahat ve özerk biçimde hareket etmeleri olabilir.

Katılımcıların duygusal sermayelerinin yalnızca ilişki yönetimi alt boyutunda çalışılan pozisyon değişkenine göre ve üst yöneticiler lehine anlamli şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Diğer alt boyutlarda, çalışılan pozisyon değişkeni çerçevesinde anlamli farklılığa rastlanmamıştır. Bu durumun sebebi, öğretmenlerin pozisyonları yükseldikçe duygu ve düşüncelerinde gerçekleşen değişim ve dönüşümler olabilir.

Araştırmaya katılanların duygusal sermayelerinin mesleki tecrübe değişkeni çerçevesinde anlamli biçimde farklılaşmadığı neticesine ulaşılmıştır. Turan (2015) ve Güler (2006) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmalarda da, öğretmenlerin duygusal zekâlarının mesleki tecrübe değişkeni çerçevesinde farklılaşmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Lakin Kızıl (2014) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmada, öğretmenlerin duygusal zekâlarının mesleki tecrübe değişkeni çerçevesinde farklılaştığı ve 0-5 yıl arasında mesleki tecrübeye sahip öğretmenlerin duygusal zekâ düzeylerinin 21 yıl ve üzerinde tecrübeye sahip olanların duygusal zekâ düzeylerinden daha yüksek olduğu bulgusuna rastlanmıştır. Bu bağlamda, öğretmenlerin duygusal sermayelerinin mesleki tecrübe değişkeni çerçevesinde farklılaşmakta olup olmadığı noktasında literatürde farklı sonuçlar bulunmakta olduğu söylenebilir. Araştırmada bu şekilde bir sonuca rastlanmış olmasının sebebinin, örneklemin yapısından ve öğretmenlik mesleğinden kaynaklanabileceği öngörülmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilmiş olan bulgulara göre, katılımcıların duygusal sermayeleri gelir durumu değişkeni çerçevesinde farklılaşmamaktadır. Turan (2015) tarafınca gerçekleştirilmiş olan araştırmada da, öğretmenlerin duygusal zekâlarının gelir durumu değişkeni çerçevesinde farklılaşmadığı bulgusuna rastlanmıştır. Bu doğrultuda, araştırmada elde edilen bulgunun literatürdeki neticelerle paralelliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Buradaki benzerliklerin sebebi, aynı pozisyonda çalışan öğretmenlerin benzer gelirlere sahip olmaları ve zaman ilerledikçe gelirlerinde görülmekte olan artışın yaşları ve deneyimleriyle doğru orantılı şekilde gelişmesi sonucu duygusal anlamda bir farklılığa sebebiyet vermemesi olabilir.

Bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları vardır. Araştırma çerçevesinde veri toplama aracı olarak anket kullanılmış olup, öğretmenler ile uygulanan anket vasıtasıyla elde edilen veriler kişisel beyana dayalı durumdadır. Dolayısıyla, ankete verilmiş olan yanıtlar, ankete katılan öğretmenlerin verdikleri yanıtlar ile sınırlı durumdadır. Araştırma, Gaziantep il merkezinde bulunan kamu sektörü ve özel sektör okulları ile sınırlandırılmış olup, çalışmaya yalnızca bu okullarda çalışmakta olan öğretmenler, yöneticiler ve üst düzey idareciler katılmıştır. Anket çalışması aracılığıyla birincil veriler, belirli bir zaman dilimi içerisinde toplanmıştır. Çalışma kapsamında toplanan bu veriler, 15 Eylül 2017 ile 15 Kasım 2017 tarihleri arasında Gaziantep il merkezinde çalışmakta olan eğitim personelini kapsamaktadır. Dolayısıyla, farklı il veya bölgelerde, farklı dönemlerde gerçekleştirilecek olan çalışmalarda farklı bulgular elde edilmesi olasıdır. Çalışmada elde edilen bulgular, Gaziantep ilinde görev yapmakta olan eğitim personelini kapsamakta olduğundan, bu bağlamda çalışma sonuçlarının tüm organizasyon yapılarında görev yapmakta olan çalışanlar için genellenmesi mümkün değildir.

Çalışma neticesinde cinsiyete göre duygusal sermayenin anlamlı biçimde farklılaşmadığı bulgusu elde edilmiştir. Nitekim günümüz koşullarında öğretmenliğin doğası gereğince, kadınla erkek arasında belirgin bir duygusal birikim farklılığı bulunmaması normal karşılanabilmektedir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarının, eğitimcilere ilişkin uygulamalarında kadınla erkeğin eğitimcilik açısından farklılaşmadığı hususunu göz önünde bulundurmak suretiyle hareket etmeleri ve herhangi bir ayrımcılık göz etmemeleri gereklidir. Bununla birlikte, yaş gruplarına göre anlamlı farklılık tespit edilmemiş olması, öğretmenlerin yaşları ilerledikçe görüşlerinde anlamlı sapmalar olmadığını göstermektedir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarının genç eğitimcilerle yaşlı eğitimciler arasında öğretmenlik mesleğinin özü nedeniyle duygusal birikim bakımından önemli farklılıkların olmadığını bilmeleri önemlidir. Bunun yanı sıra medeni duruma göre anlamlı farklılık saptanmamış olması, bir öğretmenin evli de olsa bekâr da olsa öğretmenliğe bakışının, meslekteki duygusal birikiminin önemli şekilde değişmediğini belirtmektedir. Nitekim bir öğretmenin bekâr veya evli olması, hatta evli olup eşinden ayrı kentlerde yaşamak zorunda olması dahi, mesleğine bağlı biçimde vazifesini icra etmesini engellememektedir. Buna göre, eğitim kurumlarının bekâr ve evli öğretmenlere ilişkin olarak farklı uygulamalarda bulunmalarına gerek yoktur. Çalışmaya katılım gösteren öğretmenlerin çok büyük bir kısmı lisans mezunudur. Lakin ne mezunu olursa olsunlar, öğretmenlerin mesleki hayatlarında duygusal birikimlerinin farklılaşmadığı tespit edilmiş olup, uygulamada eğitim kurumlarının her bir öğretmene aynı şekilde yaklaşmak suretiyle kişisel gelişimleri noktasında onlara yardımcı olmaları gerekliliğinden bahsedilebilmektedir.

Çalışma elde edilen bulgulara göre, özel sektör ve devlet sektöründe vazife yapmakta olan öğretmenler arasında uyumluluk boyutu açısından anlamlı farklılık saptanmıştır. Özel

sektörün doğası gereğince daha rekabetçi ve yarışmacı bir çalışma ortamı ortaya çıktığından, özel sektörde daha hızlı yükselebilmek için öğretmenlerin kendilerini daha fazla geliştirmeleri, daha aktif olmaları, daha yoğun biçimde çalışmalarını gerekmektedir. Devlet sektöründe ise bu kadar yoğun bir rekabet yoktur. Lakin bu durumun, ilerleyen zamanda duygusal tükenmelere sebebiyet vermek suretiyle, öğretmenlerin tükenmişlik sendromuna yakalanma ihtimallerinin olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim ortaya çıkan yoğun duygusal sermaye, duygusal emeğin negatif yönüyle ilişkilmesi suretiyle öğretmenlerin tükenmelerine sebebiyet verebilmektedir. Bu doğrultuda, özellikle özel sektörde faaliyette bulunan eğitim kurumlarının, öğretmenlerin duygusal bakımdan tükenmelerini engellemek için, rekabet ortamını kontrol altında tutmaları, devlet sektöründe faaliyette bulunan eğitim kurumlarında olduğu gibi tecrübe ve liyakat esasları doğrultusunda meslekte yükselme kriterlerini saptamaları yararlı olabilir.

Pozisyon değişkeni açısından ilişki yönetimi boyutunda üst düzey yöneticiler ile eğitimciler ve yöneticiler arasında anlamlı farklılıklara rastlanmış olması, statü yükseldikçe öğretmenlerin ilişki yönetimi becerilerinin azaldığını göstermektedir. Nitekim hangi sektörde olursa olsun, statüsü yükselmekte olan bir çalışanın duygularıyla düşüncelerinde önemli değişimler ortaya çıkabilmektedir. Bu doğrultuda eğitim kurumlarının pozisyon ve statü değişkenlerini göz önünde bulundurmak suretiyle, her bir statüdeki eğitimcilerin meslekleri hususunda tatmin edici uygulamalarda bulunmaları öneme sahiptir.

Kaynakça

- Andrew, Y. (2015). 'I'm strong within myself': gender, class and emotional capital in childcare, *British Journal of Sociology of Education*, 36(5), 651-668.
- Barut, Y. (2015). *Duygusal zekâ ve iletişim becerileri ilişkisi: örgüt kültürünün aracı rolü (İzmir Bozyaka Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Kent Hastanesinde görevli sağlık çalışanları örneği)* (Doktora tezi, Yaşar Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Cambridge: Polity.
- Cahill, S. E. (1999). Emotional capital and professional socialization: the case of mortuary science students. *Social Psychology Quarterly*, 101-116.
- Coleman, J. S. (1994). *Foundations of social theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Colley, H. (2003). *Children can wind you up!: learning to labour in the nursery*. Gender and Education Association Conference 2003: Revisiting Feminist Perspectives on Gender and Education, 14-16 April 2003, Sheffield, UK.
- Colley, H. (2006). Learning to labour with feeling: class, gender and emotion in childcare education and training. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 7(1), 15-29.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Cottingham, M. D. (2013). *Men who care: How organizations and individuals negotiate masculinity, emotional capital, and emotion practice in nursing* (Doctoral dissertation, The Graduate Faculty of the University of Akron).
- Cottingham, M. D. (2016). Theorizing emotional capital. *Theory and Society*, 45(5), 451-470.

- Direkçi, E. (2015). *Duygusal Sermaye*. Unpublished Working Paper, Aralık, https://www.researchgate.net/publication/301302089_Duygusal_sermaye
- Froyum, C. M. (2010). The reproduction of inequalities through emotional capital: the case of socializing lowincome black girls. *Qualitative Sociology*, (33), 37-54.
- Gendron, B. (2004). Why emotional capital matters in education and in labour? Towards an optimal exploitation of human capital and knowledge management. In *Les cahiers de la maison des sciences economiques*, No: 113, Paris: Universite Pantheon-Sorbonne.
- Gendron, B. (2007). *Emotional capital and older workers learning and transfer of knowledge management: "toward a better ageing, working and learning together"*. Human Resource Development Research & Practice across Europe, UFHRD, Oxford, July 2007.
- Gendron, B., Kouremenou, E. S., & Rusu, C. (2016). Emotional capital development, positive psychology and mindful teaching: which links? *The International Journal of Emotional Education*, 8(1), 63-74.
- Gillies, V. (2006). Working class mothers and school life: exploring the role of emotional capital. *Gender and Education*, 18(3), 281-293.
- Goleman, D. (2010). *Duygusal zekâ neden IQ'dan daha önemlidir?* B. Seçkin-Yüksel (Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Güler, A. (2006). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin duygusal zekâ düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Hilger, S. (2010). *Utilizing the concept of "emotional capital" – "family" as an image and a narrative in 20th-century corporate communications*. Paper for the EBHA Conference 2010 in Glasgow, 26th-28th August 2010.
- Hochschild, A. R. (1983). *The managed heart: commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.
- Jackson, E. N. (1959). Grief and religion. H. Feifel (Ed.), In *The meaning of death* (p. 218-233). New York: McGraw-Hill.
- Kızıl, Ş. (2014). *Öğretmenlerin duygusal zekâları ile örgütsel adanmışlıkları arasındaki ilişki (Balıkesir ili örneği)* (Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Newman, M., & Purse, J. (2007). *Emotional capital report - technical manual*. Melbourne: RocheMartin Institute
- Newman, M. (2008). *Emotional capital inventory, ECI & ECI 360*. Technical Paper, Roche Martin Institute, <http://96.30.1.124/~rochema/blog/wp-content/uploads/ECi-Technical-Paper-V5.pdf>
- Newman, M., Purse, J., Smith, K., & Broderick, J. (2015). Assessing emotional intelligence in leaders and organisations: reliability and validity of the emotional capital report (ECR). *Australasian Journal of Organisational Psychology*, 8(6), 1-15.
- Newman, M. (2009). *Emotional capitalists: the new leaders*. Melbourne: John Wiley and Sons.

- Nowotny, H. (1981). Austria: Women in public life. C. F. Epstein, & R. L. Coser (Ed.), In *Access to power: cross-national studies of women and elites* (p. 147-156). London: George Allen & Unwin.
- Reay, D. (2000). A useful extension of Bourdieu's conceptual framework: Emotional capital as a way of understanding mothers' involvement in their children's education. *The Sociological Review*, 568-585.
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- Turan, M. (2015). *Öğretmenlerin duygusal zekâ ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Zembylas, M. (2007). Emotional capital and education: theoretical insights from Bourdieu. *British Journal of Educational Studies*, 55(4), 443-463.

Effects of Human Capital on Economic Growth in Selected Asian Countries

Nazife Özge Beşer^{a, b}, Murat Beşer^c

Özet

Dünyada yapılan araştırmalarda ülkelerin iktisadi kalkınması üzerinde beşeri sermayenin önemli payının olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle 20.yy ortalarından itibaren ülkelerin kalkınma ve büyüme sürecinde yaşadıkları sorunların çözümünde beşeri sermaye dikkat çekmeye başlamıştır. Büyümenin itici gücü olan faktörlerin birikimini ve büyüme sürecinin işleyişini araştıran İçsel Büyüme Teorisi, ekonomilerde yaşanan büyüme sürecinde fiziki sermaye ile açıklanamayan faktörlerinde var olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Günümüz ekonomilerinin büyüme süreçlerinde de büyük bir yere sahip olan beşeri sermaye faktörü çalışmada insani gelişim endeksi olarak ele alınmış ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi seçilmiş 5 Asya Ülkesi (Hong Kong, Japonya, Çin, Singapur, Kore) için 1990-2016 yılları arasında panel veri analizi yardımıyla incelenmiştir. Değişkenler için öncelikle yatay kesit bağımlılığı ve homojenlik testleri yapılmıştır. Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için serilerin durağanlığını incelemek üzere yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden Hadri-Kruzomi testi ve nedensellik testi için ise Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ekonomik büyümeden insani gelişim endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

İçsel Büyüme Teorisi
Beşeri Sermaye
Ekonomik Büyüme
Panel veri Analizi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 15.02.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.527865

Effects of Human Capital on Economic Growth in Selected Asian Countries

Abstract

In researches which are conducted in the world, it has been pointed out that there is an important share of human capital on countries' development. Especially since the middle of 20th centuries, human capital had been stared to get attention in solving problems which countries went through during development and growth. Intrinsic Growth Theory that searches savings of factors which are driving power of growth and mechanism of growth process has been based on thought which there is also factors that cannot be explained by physical capital in the growth process of economies. Human capital factor which has also a big place in growth processes of today's economies had been taken as humanitarian development index and effect on economic growth had been chosen; it had been analyzed for 5 Asian countries (Hong Kong, Japan, China, Singapore, Korea) in between years of 1990 and 2016 by the help of panel data analysis. Firstly, cross-sectional dependency and homogeneity tests had been performed for variables. Since cross-sectional dependency was found between countries constituting the panel, Hadri-Kruzomi (2012) test which is one of second-generation unit root tests and considers cross-sectional dependency had been used to examine the stability of series and Emirmahmutoğlu and Köse (2011) causality test had been used for causality test. According to analysis results, unidirectional causality relation had been determined from economic growth to humanitarian development index.

Keywords

Intrinsic Growth Theory
Human Capital
Economic Growth
Panel Data Analysis

About Article

Received: 15.02.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.527865

^a İletişim Yazarı: nokilic@agri.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-6738-3638.

^c Dr. Öğr. Üyesi, kurumu/ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-8487-4586.

Introduction

Intrinsic Growth models had taken place in economy literature by years of 1980 and 1990 when liberalization movements accelerated. Economic growth is an economic indicator that is arrived at a consensus in point performance of world economies' situation. Dynamics of such an important indicator has taken place in focus of economists all along. At this point, intrinsic growth models had brought a new dynamic to economic growth concept and it has been gone to look the source of growth into intrinsic factors.

Conducted studies have revealed the effects of social factors besides physical factors in countries' economic growths. Intrinsic growth models that does not reject neo-classic growth models has strengthen the basics of neo-classic growth and had placed the human capital concept to basis of economic growth. Economic growth has occurred by taking action of these qualified education system which is source of growth, quality health system, technologic development based on R&D and economic growth in intrinsic growth models that based on public policies which support all of them. Important point in intrinsic growth is qualitative development rather than numerical development. Being high of schooling rates, literacy rates are not effective in economic growth by oneself. What is important here is qualified literacy and schooling rates which all needs are covered. While raising individuals who has analytic thinking ability is based on firstly sufficiency of health indicator, it is the most important source of human capital. Thus, fund of knowledge can be performed by relevant education system. Fund of knowledge and human capital which are constituted as part of qualified education system has also created the source of technologic development. Production increases that mentioned technologic development will provide have also strengthen the R&D initiatives and economic growth has occurred by promoting this loop with public investments.

Intrinsic growth theory which is developed by Romer against Neo-Classic Growth Theories that explain the economic growth by physical production factors has suggested that human capital has also an important place in economic growth dynamics. Human capital investments that countries made to improve the qualification of manpower in this context have affected the economic growth by providing adoption of new product and technologies.

Human capital factor that has a big place in growing processes of today's economies has been discussed as humanitarian development index and it had been examined for 5 Asian countries (Hong Kong, Japan, China, Singapore, Korea) which effect on growth rate was chosen in between years of 1990 and 2016 by the help of panel data analysis. According to analysis results, unidirectional causality relation had been determined from economic growth to humanitarian development index.

Intrinsic Growth Models

Intrinsic Growth Models assume that economic powers which operate in market mechanism specify the economic growth as internal and define the intrinsic growth as driving power of economic growth (Ercan, 2000). Elements of economic growth of intrinsic growth concept that is started with P. Romer (1986) and R. Lucas (1988) and developed in years of 1990 had been searched in the system. Intrinsic growth concept consists of modelling variables such as education, health, R&D, technologic innovations, new role of government, fund of knowledge, financial innovations, economies of scale and distribution of income (Berber, 2006). Intrinsic growth theories have rejected the exteriority of technologic developments and has included that to model (Karabulut and Emsen, 1997).

Basic identifiers of intrinsic growth have been gathered in three groups as education policy, health policy and technology policy beside countries' religious, regional and cultural factors have been also identified as basic identifiers of intrinsic growth. Working of these factors have revealed education, health and expenses which are done to technologic background and it has occurred as that activates the search and development activities. New products have been found at the result of mentioned process, more effective production methods have been developed or existing products have been improved and economic growth has occurred (Kibritçioğlu, 1998).

The concept of human capital, which constitutes one of the main sources of economic growth, is used to express all the concepts such as knowledge, skills, abilities, health status, place in social relations and education level of the individual or society. In response to this emergence of internal growth theory, Mankiw, Romer and Weil (1992) empirically tested the neoclassical growth theory to include human capital. The authors state that the power of neo-classical growth theory, expanded with human capital, to explain real life is greatly increased. Barro (1991) states that the inclusion of human capital in the model does not change the results and predictions of the neo-classical theory unless there is an increasing return (Taban and Kar, 2006).

The importance of human capital has been pointed out in intrinsic growth models. Human capital concept that constitutes the primary resource of economic growth has been used to define all concepts as individual's or society's knowledge, skill, abilities, health situation, place in social relations and education level. In near past, Lucas (1988) and Rebelo (1991) had counted human capital as one of production factors such as physical capital. How economy needs physical capital investments, it has also needed human capital investments. Concept emphasized as human capital has showed up or it may also come into being by itself with learning by doing in study process. Investments which are made to human capital had been defined as opportunity cost of spending time in education (Kar and Ağır, 2003:6). Lucas had indicated that increase in individual's human capital contributed to productivity of all production factors in reality except that it increase the self-productivity, every type of investments that government will make in education and to develop the background of technology will affect growth more than investments on physical capital by making positive effects on human capital accumulation. According to approach of Lucas, production function is as follows when production level (Y), physical capital (K) and efficient labor (N_e) is in an economy that neo-classic market conditions are valid:

$$Y = F(K, N_e)$$

Concentration in model is on explanation of effective labor. Effective labor stock in country has been defined as $N_e = uhN$ by relating average ability level of society (h), spending time of worker in production (u) and demand of labor force in country (N). In this case, production function has turned into as below (Lucas, 1988):

$$Y = F(K, uhN)$$

According to Lucas, increase of worker ability is related with time falling outside of working time (1-u). Then, human capital accumulation equation is as follows:

$$h = h\epsilon(1-u) \text{ (}\epsilon \text{ amortization)}$$

Importance which human capital carried has pointed out importance of the mission which government undertake about this subject. The most important mission of government is to provide qualified primary education to public. Emphasized in here is the extension of primary education time. Extension of primary education time has affected the economic growth by three ways:

- a. More educated manpower has an important role in adapting and developing new technologies.
- b. It will cause in increase of physical capital investments.
- c. More educated population will result in decrease of fertility rate and families may invest more in their children.

In the development process of countries, Human Development Report 1994 started to explain human development indices. Human Development Indices (HDI) published by UNDP since 1990 focused on 3 main indicators.

- a. Long and healthy life measured by life expectancy at birth,
- b. Literacy rate and schooling rate,
- c. Income per capita converted to purchasing power (Çolak et al., 2007).

Romer's study that is accepted as beginning of Intrinsic Growth Models has based on Arrow who approach in the direction of internalization of technologic development in the process of growth and firstly reveals the effect of learning by doing in the process growth. Arrow has argued that contribution of increase in information production by learning by doing will be more than contributions which it provides in specific to company (Ercan, 2000:132). Romer had determined that technologic development became intrinsic in economic model and investments which are made increased the technologic information, so it was used as free input in other economic models and this spread to general of sector as a result of spill-over (Kar and Ağır, 2005).

Below points have been pointed out about technology that is taken as intrinsic to model and using information in intrinsic growth models:

Consumers are not opponent to each other in using information and nobody had been excluded.

- a. The extent to which economical units had benefited from information that come out as a result of technological development is extremely important.
- b. If technologic externalities come into question, it is fact that private sector will not draw into production of information and market will fail.
- c. There is relation between technologic development and physical and human capital investments (Kibritçioğlu, 1998).

Romer had taken the indicator of produced information as capital stock in process in the country. This means that the more investment made in that country before, more economic information will be produced. When production function is improved like this, increasing yields has been discussed for capital under definite assumptions. Therefore, when more

investments are done, yield of every new investment will be more than before one (Berber, 2006).

In search that Kar and Taban (2003) made on intrinsic growth, while they emphasize that education and social security expenditures have positive effect on economic growth in Turkey, they affected negatively on health and infrastructural investments. Therefore, result had been found as that education and social security expenditures are distributed efficiently while health and infrastructural expenditures are distributed insufficiently.

Literature Review

In the international growth literature, the impact of human capital on economic growth is frequently explored. The positive relationship between the variables used in most of the studies examining the relationship between human capital and economic growth was determined. The studies examining the relationship between economic growth and human capital is divided into studies and international studies conducted in Turkey.

Table 1. National Studies Investigating the Relationship Human Capital and Economic Growth

Author(s)	Period	Method	Results
Taban and Kar (2006)	1969-2001	Johansen Cointegration	Human Capital Education Index ↔ Economic Growth
Ay and Pınar (2008)	1950-2000	Johansen Cointegration and Causality Test	Positive relationship
İzgi and Arslan (2008)	1988-2008	Least Squares Method	Positive and Significant Relationship
Afşar (2009)	1963-2005	Granger Causality	Education Investments → Economic Growth
Varsak and Bakırtaş (2009)	1970-2008	Johansen Cointegration Test, Vector Error Correction (VEC) and Variance Separation Analysis	Positive effect on education expenditure and income distribution
Şimşek and Kadılar (2010)	1960-2004	Boundary Test Approach	It is concluded that the increase in growth nourishes human capital.
Altıntaş and Çetintaş (2011)	1970-2007	Granger Causality	Positive and Significant Relationship
Çalışkan et.al., (2013)	1923-2011	Johansen Cointegration	Positive relationship
Koç (2013)	2012	Panel Data Analysis	Positive relationship
Topallı (2017)	1960-2012	VEC Model and Toda-Yamamoto Causality Test	Human Capital Economic Growth

Table 1 consists of empirical studies to show the effect of human capital on economic growth in Turkey. It has been concluded that human capital influences economic growth positively in all 10 studies in the table. Time series are used in this study such as Regression Analysis, Granger Causality, Vector Error Correction (VEC) and Variance Separation Analysis, Johansen Cointegration Test analyzes have been used. In these studies, variables such as human capital index and human capital education index were used as dependent variables.

Table 2. International Studies Investigating the Relationship Human Capital and Economic Growth

Author(s)	Period	Country(s)	Method	Results
Levin-Rault (1997)	1965-1984	30 industrialized countries	Panel Data Analysis	Long Term Relationship
In Doucouliagos (1997)	and 1949-1984	USA	Granger Causality	Strong causality relationship
Brempong et.al., (2006)	1960-2000	African countries	Panel Data Analysis	A positive and meaningful relationship
Sarkar (2007)	1970-1987	92 Countries	Panel Data Analysis	Positive Impact
Baharumshah and Almasaied (2009)	1974-2004 Quarterly data	Malezya	ARDL modeli	Positive Impact
Bal et.al. (2014)	1995-2011	BRICS countries and Turkey	Panel Data Analysis	Long-term relationship
Manga et.al., (2015)	1995-2011	BRICS countries and Turkey	Panel Data Analysis	Long-term relationship
Pelinescu (2015)	2000-2012	EU Member States	Panel Data Analysis	A positive and meaningful relationship

Table 2 presents the studies on the relationship between human capital and economic growth in the world. In the results obtained from 8 studies, it was determined that there is a strong causal relationship and positive relationship between human capital and economic growth. It is observed that human capital positively affects economic growth in world studies.

Method

Annual data between period of 1990-2016 belonging to 5 Asian Countries (Hong Kong, Japan, China, Singapore, and Korea) had been used in the study. To show the economic growth, GDP had been used as dependent variable, gross fixed capital formation, life expectation at birth and humanitarian development index had been used as independent variable. Logarithms of all variables except humanitarian development index had been included to study. Gauss 10 program and codes that are written for this program had been used for the analysis.

The model to be estimated in the study is as follows:

$$\text{loggdp}_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 \text{hdi}_{it} + \beta_2 \text{logcap}_{it} + \beta_3 \text{logleb} + e_{it} \quad (1)$$

For the variables, cross-sectional dependency and homogeneity tests were performed first. Cross-sectional dependency and unit root tests of homogeneity testing are not considered when selecting, which will make the results of the analysis performed unbiased and consistent. While there is cross-sectional dependency between the series, analysis without consideration of this situation significantly affects the results to be obtained (Peseran, 2004).

Homogeneity Test

The homogeneity test is being investigated by delta tests of Peseran and Yamagata (2008). Under the absence hypothesis of slope homogeneity, error terms exhibit a normal distribution of $\sqrt{N}/T \rightarrow \infty$ so Peseran and Yamagata's delta_tilde statistic shows a standard normal distribution. For the small sample, Peseran and Yamagata (2008) suggested a corrected delta_tilde statistic. This statistic also has normal distribution characteristics. Therefore, if the probability values of the test statistics are less than the significance level of 0.05, the null hypothesis that the slope coefficients are homogeneous will be rejected. The zero and alternative hypotheses of the homogeneity test, which allows the slope coefficients to be tested for homogeneity or heterogeneity for each country, are as follows:

H₀: The slope coefficients are homogeneous

H₁: The slope coefficients are not homogeneous

Table 3. Results of Homegeneity Test

	Test Statistic	Probability
delta_tilde	19.897	0.000***
delta_tilde_adj	21.492	0.000***

Note: *, **, *** indicate significance levels of 10%, 5% and 1%, respectively.

The null hypothesis that the slope coefficients are homogeneous is rejected because the probability values of delta and corrected delta test statistics according to Table 3 are smaller than 0.05 significance level. So the slope coefficients are heterogeneous.

Cross-Sectional Dependence Test

The existence of cross-section dependency; when the time dimension is larger than the cross-section size; Peseran (2004) is controlled by CDLM₂ when the time dimension is equal to the cross-section size by Breusch-Pagan (1980) CDLM₁ test and by Peseran (2004) CDLM test when the time dimension is smaller than the cross-section size by the CDLM₁ test. These tests deviate when the group mean is different from zero. The LM test statistic is as follows:

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij}^2) \sim \frac{\chi_{N(N-1)}^2}{2} \quad (2)$$

Peseran and Yamagata (2008) corrected this deviation by adding the variance and the mean to the test statistic. For this reason, the nominal deviation is expressed as corrected LM test (LM_{adj}). LM_{adj} statistic is as follow:

$$LM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \left(\frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \right) \sim N(0,1) \quad (3)$$

The zero and alternative hypotheses of the cross-section dependency test that test the existence of cross-sectional dependence in the study is as follows:

H₀: There is no cross-section dependency.

H₁: There is cross-section dependency.

When the probability value obtained in the test result is less than 0.05, the H₀ hypothesis is rejected at the level of 5% significance and it is decided that there is cross-section dependency (Pesaran and Yamagata, 2008).

The presence of cross-section dependency between variables is shown in Table 4 below.

Table 4. Cross Sectional Dependence

Constant	Test Statistic	p-value
CD _{lm} (BP,1980)	20.852	0.022**
CD _{lm} (Pesaran,2004)	2.427	0.008***
CD (Pesaran, 2004)	2.631	0.004***
LM _{adj} (PUY, 2008)	2.812	0.002***

Note: *, **, *** indicate significance levels of 10%, 5% and 1%, respectively.

H₀ hypotheses were strongly rejected as the probability values were smaller than 0.05, as seen in Table 4. It has been decided that there is a cross-section dependency in the series. In this case, second generation unit root tests that consider cross-sectional dependency and can be applied for heterogeneous panels at the same time are going to be used while unit root specifications of series were searched.

Unit Root Tests

Panel unit root tests which are frequently used in the literature are Levin et al. (2002) and Im, Pesaran and Shin (1997). These tests are described as first-generation unit root tests in the literature and do not consider cross-section dependency. Thus, despite commonly mentioned the mutual interaction between economic variables; first generation unit root tests assume cross-section dependency of the panel is independent.

In the study, since it's detected a cross-sectional dependence among panel countries, one of the second-generation considering cross-sectional dependence unit root tests developed by Hadri- Kruzomi is used to analyse the stationarity of the series.

The Hadri-Kruzomi (2012) test was developed as a panel unit root test that takes into account the cross-section dependency of the KPSS test in the time series. The test statistics calculated as follows:

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{ISPC}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^W)^2 \quad (4)$$

$$Z_A^{LA} = \frac{1}{\hat{\sigma}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^W)^2 \quad (5)$$

Unit root hypotheses are given below (Hadri and Kruzomi, 2012):

$H_0: \rho_i \neq 0$: Series is not stationary.

$H_0: \rho_i = 0$: Series is stationary.

Table 5 below gives the Hadri-Kruzomi panel unit root test results.

Table 5. Hadri & Kurozumi Panel-KPSS Unit Root Test

Levels	Constant	
	Statistic	p-value
loggdpc		
ZA_spc	-0.9181	0.8207
ZA_la	-0.0251	0.5100
hdi		
ZA_spc	-1.7640	0.9611
ZA_la	-1.4492	0.9264
logcap		
ZA_spc	-2.3861	0.015
ZA_la	-2.8636	0.9646
logleb		
ZA_spc	22.3061	0.000*
ZA_la	539.358	0.000*

* means that it is stationary in the first consciousness.

According to the results in Table 5; all variables except for life expectancy at birth seem to be stationary. After investigating the homogeneity and stability of the panels, a panel causality test was carried out according to the information obtained.

Causality Test

Panel Fisher test developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011) relies on the time series' Toda-Yamamoto (1995) causality test logic. Superior characteristic of this test is I (0) and I (1) series can be analysed together.

In the first step following model estimation is done:

$$Z_{i,t} = U_i + A_{i1}Z_{i,t-1} + \dots + A_{ik}Z_{i,t-k_i} + \sum_{l=k_i+1}^{k_i+dmax_i} A_{il}Z_{i,t-1} + u_{i,t} \quad (6)$$

$$i = 1,2,3 \dots \dots N, \quad t = 1,2,3 \dots \dots T \quad (7)$$

When null hypothesis shows there is not a causality relationship in the panel, alternative hypothesis shows at least one series have a causality relationship between variables (Emirmahmutoğlu and Köse, 2011).

Table 6. Emirmahmutoglu and Köse (2011) Panel Fisher Causality Test

Variables	Statistic	p-value
loggdp→hdi	18.444	0.048**
hdi→loggdp	14.840	0.138
logleb→loggdp	18.631	0.045**
loggdp→logleb	36.600	0.000***
hdi→logleb	17.206	0.070*
logleb→hdi	19.736	0.032**
logcap→logleb	44.122	0.000***
logleb→logcap	10.339	0.411
hdi→logcap	18.069	0.054*
logcap→hdi	11.162	0.345

Note: *, **, *** indicate significance levels of 10%, 5% and 1%, respectively.

According to Table 6 since bootstrap p-value values are less than 0.05, null hypothesis is rejected by 5% significance level. With this test, the relationship between causality between economic growth, human capital, life expectancy at birth and capital variables is investigated. One-way causality from economic growth to human development index has been identified.

Conclusion

The most important specification that developed countries differ from developing countries is high information and ability level of human capital which developed countries have. Human capital is information, skill and ability that help individual to increase efficiency in economic activities. If human capital that person has is qualified, it has been the reason of country's development and improvement as directly or indirectly. Making real of economic development of developing countries depends on firstly improving their human capital.

In this study, relation between human capital and economic growth had been analyzed for 5 ASIAN member countries with the help of panel data analysis by using annual data between era of 1990 and 2016.

In the research, cross-sectional dependency and homogeneity tests had been done for variables at first. Since cross-sectional dependency was found between countries constituting the panel, for examining stability of series, Hadri-Krutzomi test which is one of the second-generation unit root test that considers the cross-sectional dependency and for causality test, Emirmahmutoglu and Köse (2011) causality test had been used. According to results, unidirectional causality relation had been determined from economic growth to humanitarian development index.

Being fact that human capital activates the economic growth has revealed that there is need to give importance to develop human capital. Especially, there is need that countries which are in goal of catching the developed countries consider the human capital more. Education has officiated many important missions such as increasing individual level of income, enhancement of income distribution and decreasing poverty beyond providing economic growth. Within this context, enhancements should have been done in fields developing human

capital, increasing education quality and taking additional precautions that will increase the income of human capital have been suggested.

Kaynakça

- Afşar, M. (2009). Türkiye’de eğitim yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(1), 85-98.
- Altıntaş, H. & Çetintaş, H. (2011). Türkiye’de ekonomik büyüme, beşeri sermaye ve ihracat arasındaki ilişkilerin ekonometrik analizi: 1970-2005. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, 33-56.
- Ay, A., & Yardımcı, P. (2008). Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimine Dayalı AK Tipi İçsel Büyümenin VAR Modeli İle Analizi (1950-2000). *Maliye Dergisi*, Sayı:155, 39-54.
- Baharumshah, Ahmad, Zubaidi & Almasaied, Suleiman, W. (2009). *Emerging Markets Finance & Trade* / 45(1), January-February, pp.90–102.
- Bal, H., Algan, N., Manga, M. & Kandır, E. (2014). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *International Conference On Eurasian Economies*, (<http://avekon.org/papers/923.pdf> 17/11/2015’de erişildi).
- Berber, M. (2006). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. 6. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon, 180.
- Brempong, Kwabena, Gyimah, Oliver, Paddison & Workie, M. (2006). Higher Education and Economic Growth in Africa. *Journal of Development Studies* 42(3), pp. 509–529.
- Breusch, T.S. & Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies* 47, pp.239-254.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M., & Meçik, O. (2013). Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1923-2011 (Kantitatif Bir Yaklaşım). *Yönetim Bilimleri Dergisi* 11(21):29-48.
- Çolak, Ö. F. & Tokatlıoğlu İ. (2007). *İktisada Giriş*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Emirmahmutoğlu, F. & Köse, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28: 870-876.
- Ercan, Yener, N. (2000). *Planlama Dergisi Özel Sayı*. (<http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/ercanny.pdf>), (03.10.2018).
- Hadri, Kaddour & Kurizomi, E. (2012). A Simple Panel Stationarity Test in the Presence of Serial Correlation and a Common Factor. *Economics Letter*, Sayı:115, pp.31-34.
- Im, Kyung So, Pesaran, M. Hashem & Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics* 115, pp.53-74.
- In, F. & Doucouliagos, C. (1997). Human Capital Formation and US Economic Growth: a Causality Analysis. *Applied Economics Letters, Taylor & Francis Journals* 4(5): 329-331.
- İzgi, B. B., & Arslan, İ. (2008). Türkiye’de genç işsizliği, eğitim ve büyüme ilişkisi (1988-2008). 2. *Ulusal İktisat Kongresi İzmir*, 1-11.
- Kar, Muhsin & Ağır, H. (2003). Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi. (<http://www.elelebizbize.com/ekutuphane/muhsinkar/turkiyedebeiserisermaye.pdf>), (10.09.2018).

- Kar, Muhsin & Taban, S. (2003). Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Etkisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 58(3).
- Karabulut, K. & Emsen, Ö. S. (1997). Kalkınma Teorileri ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli: Yeni Büyüme Teorisi. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 11(34).
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, No: 1-4, Ocak- Aralık, 11.
- Koç, A. (2013). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yatay Kesit Analizi ile AB Ülkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Maliye Dergisi*, Sayı 165.
- Levin, A. L. & Raut, L.K. (1997). Complementarities between Exports and Human Capital in Economic Growth: Evidence from the SemiIndustrialized Countries. *Economic Development and Cultural Change* (46):15574.
- Levin A, Lin, C. F., & Chu, Chia-Shang, J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, V.108, p.1-24.
- Lucas, R. (1988). On the Mechanichs of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 3-42.
- Manga, M., Bal, H., Algan, N. & Kandir, E. D. (2015). Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1, 2015, pp.45-60.
- Pelinescu, E. (2015). The impact of human capital on economic growth. *Procedia Economics and Finance* 22, 184-190.
- Peseran, H., M. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Discussion Paper No. 1240 August*, p.5.
- Pesaran, H. M. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, pp.50-93.
- Romer, P. M. (1990). Are Nonconvexities Important Understanding Growht?. *AEA Papersand Proceedings*, 80:2, 97-103.
- Sarkar, D. (2007). The Role of Human Capital In Economic Growth Revisited. *Applied Economics Letters*, 2007, 14, pp.419- 423.
- Şimşek, M., & Kadılar, C. (2010). Türkiye’de beşeri sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik analizi. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 11(1), 115-140.
- Taban, S., & KAR, M. (2006). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme: Nedensellik analizi 1969-2001. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 159-182.
- Toda, Hiro Y. & Yamamoto T. (1995). Statistical Inferencein Vector Autoregression with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics* 66, 225-250.
- Topallı, N. (2017). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 10(2), pp:129-140.
- Varsak, S. & Bakırtaş, İ. (2009). Ekonomik Büyüme Üzerinde Beseri Sermayenin Etkisi: Türkiye Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:25, 49-59.

Mali Bakış Açısı ile Çevresel Kirliliklerin Azaltılmasında Elektrikli Taşıtların Rolü

Mehmet Emin Kenanoğlu^{a, b}, Timur Türgay^c

Özet

Sınırlı rezerv miktarına sahip fosil yakıt kaynakları çevresel kirlenmelerin artmasında önemli rol oynamaktadır. Fosil yakıtların ulaşım sisteminde yüksek düzeyde kullanılması ile ortaya çıkan etkileri de tüm yaşam formlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Küreselleşme olgusu ise bu etkilerin tüm yerkürede hissedilmesi sonucunu doğurmaktadır. Küresel kirlenmeye neden olan bu olgu teknolojik gelişmelerde meydana gelen dönüşüm dalgasıyla, elektrikli taşıtların yeniden ortaya çıkmasına olanak sağlamış ve çevresel kirliliklerin giderilmesinde bir çözüm önerisi olarak ön plana çıkmıştır. Elektrikli taşıtlar özellikle yakıt tüketimi konularında avantaj sağlayarak gürültü, görüntü ve hava kirliliği gibi çevre kirliliklerinden kaynaklanan birçok olumsuzluğu lehe dönüştürmektedir. Çalışmada, literatür taraması ekseninde, çevresel kirlilikleri azaltma rolü üstlenebilecek elektrikli taşıtlar mali perspektiften tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Küresel Kamusal Mallar
Çevresel Kirlilikler
Elektrikli Taşıtlar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 15.03.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.540547

The Role of Electrical Vehicles in Decreasing Environmental Pollution with Public Finance Perspective

Abstract

Fossil fuel resources with a limited reserve play an important role in increasing environmental pollution. The high-level usage of fossil fuels in transportation system and the resulting effects negatively affect all living creatures. The globalization phenomenon causes these effects to be felt all over the entire globe. This phenomenon, which causes global pollution, has led to the re-emergence of electric vehicles are with a massive wave of transformation in technological developments and has come to the fore as a solution for the removal of environmental pollution. Electric vehicles are particularly advantageous in fuel consumption and have preventive effects over most of the problems caused by environmental pollution such as noise, image and air pollution. In this context in addition to the literature review, the study discusses the effects of electric vehicles that will reduce pollution at the global level.

Keywords

Global Public Goods
Environmental Pollution
Electrical Vehicles

About Article

Received: 15.03.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.540547

^a İletişim Yazarı: mehmeteminkenanoğlu@comu.edu.tr

^b Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ORCID numarası: 0000-0003-1044-6674

^c Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ORCID numarası: 0000-0002-3283-8153

Giriş

Küreselleşme olgusu ile dünyanın farklı noktalarında yaşanan gelişmeler artık çok hızlı şekilde yayılmakta ve bu durum her yönüyle (ürünler, insanlar, fikirler, görüntüler, kirlilik vs.) birbirine bağlı bir dünya yaratmaktadır. İşte bu noktada bir yandan küreselleşmenin nimetlerinden faydalanırken diğer bir yandan da ortaya çıkan çevresel kirlilik gibi olumsuzluklara maruz kalınmaktadır. Bu panorama içerisinde ortaya çıkan kirliliklerin bertaraf edilmesi noktasında kurumlara düşen birçok görev bulunmaktadır. Ancak beklenti ve çıkarların farklılığı gibi durumlarda tüm ulusların konuya aynı hassasiyeti göstereceği veya aynı beceri düzeyine ulaşabilecekleri şüphelidir. Bu nedenle teknolojik kökenli çevresel kirliliklerin azaltılmasında elektrikli taşıtlar, gelişme trendine uyumlu ve uygun bir çözüm önerisi olarak sayılabilir. Nitekim ortaya çıkan hava ve çevre kirliliğinin önemli sebeplerinden biri teknolojik gelişme trendine aykırı fosil yakıt kullanımınıdır. Bu çerçevede fosil yakıt kullanımı gerçekleştiren eski teknoloji taşıtlar da önemli bir bileşen durumundadır. Elektrikli taşıtların çevresel kirliliklere çözüm olarak sunulmasındaki amaç; bu taşıtların fosil yakıt kullanan eski teknoloji taşıtların yerini alması durumunda tüm dünya üzerinde kullanılacağı ve çevre kirliliği üzerine olumlu etkilerinin kısa sürede sonuç vererek fosil yakıt kullanımını önemli düzeyde azaltma potansiyeline sahip olmasıdır. Nitekim sadece hava kirliliğinin Avrupa Birliği (AB) bütçesine yıllık maliyeti ortalama 80 milyar Avrupa Birliği avro (EUR)'suna dayandığı dikkate alındığında bu önemli bir sonuçtur. Bu çerçevede çalışmada, literatür taraması ekseninde, küresel kamusal mal olarak çevre ve çevresel kirlilikler, elektrikli taşıtlar ve ortaya çıkardığı etkileri mali perspektiften ele alınarak tartışılmıştır.

Küreselleşme, Küresel Kamusal Mallar ve Özellikleri

Küreselleşme, dünyanın belli başlı bölgeleri ve çok çeşitli etkinlik alanları (ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel vs.) arasındaki bağlardan oluşmaktadır. 20. yüzyılın sonlarında üretilen bu "büyük fikir", 1980'li yıllarda yoğun bir şekilde gündeme gelmeye başlamış olsa da arka planında 1970'li yıllarda meydana gelen birtakım gelişmeler bulunmaktadır. Bu gelişmeler; gelişmiş kapitalist ülkelerin (Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere) iç piyasalarının yeterli doygunluğa ulaşması sonucu kâr hadlerinin azalması ve bu durumun getirdiği dış piyasalara açılma ihtiyacı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünyanın ideolojik bakımdan tek kutuplu hale gelmesi ve artan teknolojik gelişmeler olarak ifade edilmektedir. Bu süreçte birbirine entegre olmuş teknolojik gelişmeler neticesinde, dünyanın farklı noktalarında yaşanan gelişmelerden çok hızlı şekilde haberdar olunabilmesi ile sosyal etkileşimler de artmıştır (Held vd., 2015: 71; Yusufoglu ve Özpençe, 2015: 16; Kazgan, 2016: 21).

Küreselleşme, geleneksel ve klasik aktivitelerin sınır ötesi hale gelmesine olanak tanımıştır. Bu sayede ürünler, insanlar, fikirler, görüntüler, kirlilik ve müzik gibi olguların sınırları aşması kolaylaşmıştır. Ekonomik, sosyal ve siyasal birçok engelin azalması veya tamamen ortadan kalkmasıyla üretim faktörlerinin serbest dolaşımı kolaylaşmıştır. Böylece küreselleşme ülkeleri yalnızca ekonomik yapı bakımından değil sosyal, siyasi ve mali yapıları bakımından da etkiler hale gelmiştir. 2003 yılı ilkbaharında Şiddetli Akut Solunum Sistemi Sendromu ya da kamuoyunda bilinen adıyla SARS salgını, küreselleşmenin yerel politika kaygılarının nasıl aniden uluslararası düzeyde bir konu haline gelebildiğinin çarpıcı bir örneği olmuştur. Bu salgın, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Güney'inde bulunan hastalıklı

hayvanlardan hızla diğer ülkelere yayılmıştır. İlkbaharın sonunda Toronto'da 39 kişi ölmüş ve 27 bin kişi karantinaya alınmıştır (Aytaç, 2018: 133; Matsui ve Morduch, 2003: 2).

Küresel kamusal mallar; ülkeler, insanlar ve nesiller (bugünkü ve gelecekteki) açısından faydası önemli ölçüde evrensel olan mallar olarak ifade edilmektedir. Bu yönüyle küresel kamusal mallar akademik düzeyde en aktif araştırma konularından biri olmuş ve küresel kamusal mal kavramı oldukça ilgi çekici hale gelmiştir (Kaul vd., 2003: 23; MFA ve MEFI 2002: 12; Altınay, 2013: 2). Bu kavram tanımlanırken bireyden ziyade toplumun tamamını ilgilendiren ihtiyaçlar ifade edildiğinden kamu kavramı dikkat çekmektedir. Bir malın küresel kamu malı olarak ifade edilmesi için öncelikle söz konusu malın etki düzeyi ve kapsadığı coğrafik alana bakmak gerekmektedir. Nitekim küresel kamusal mallar, birçok sosyo- ekonomik grup, ülke ve toplumun hem bugünkü hem de gelecekteki nesillerini etkileyebilmektedir (Yılmaz, 2010: 139). Kamusal malların esas olarak üç temel özellik çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu özellikler; dışsallıkların varlığı, ortaya çıkan faydadan dışlanamama ve tüketimde rekabetin olmamasıdır. Söz konusu özelliklerin ulusal sınırları aşması malın uluslararası bir hale gelmesi anlamına gelmektedir (Yusufoğlu ve Özpençe, 2015: 17).

Kamusal mallara ilişkin teoride yer alan güncel konulardan biri olan küresel kamusal mallar birçok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Esas olarak tüketiminde rekabetin olmadığı ve dışlanmanın mümkün olmadığı birtakım kamusal malların faydasının tüm dünyaya yayılması söz konusudur (Savaşan, 2017: 212). Aslında burada yayılan çıktı çoğu zaman fayda yerine zarar şeklindedir. Bu yönüyle küresel kamusal malların daha çok küresel manada zararlar şeklinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Nitekim uluslararası çapta meydana gelen terör olayları, çölleşmenin artması, mali açıdan kötüleşen piyasalar, salgınlar, küresel ısınma tehdidinin artması, asit yağmurları, iş gücü standartlarının giderek kötüleşmesi gibi birçok olumsuzluk bu duruma örnek olarak verilmektedir. Küresel kamusal malları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür (Yılmaz, 2010: 139-140);

- Tam küresel kamu malları*, tüketimde rekabetin olmaması ve hiç kimsenin dışarıda bırakılmadığı küresel düzeydeki mallar bu sınıflandırmaya girmektedir. Bu tür mallara okyanuslar ve atmosferin verilmesi mümkündür.
- Yarı küresel kamu malları*, bu tür malların tüketiminde rekabet ve dışarıda bırakma özellikleri noktasında kısmi bir durum söz konusudur. Bu tür mallara organize suçların azaltılması örnek verilmektedir.
- Kulüp malları*, bu tür mallarda ise tüketimde rekabet yoktur ancak faydadan dışlama özelliği mevcuttur. Nitekim bu mallar belirli kulüplere kayıt olunduktan sonra tam kamusal mal hüviyeti taşımaya başlamaktadır. Kulüp mallarında alınan kayıt ücretleri (gönüllüdür) tam kamusal mallara nazaran kaynak tahsisinde adaletin daha etkin sağlanmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca üye sayısının artması kalabalıklaşma maliyetinin ortaya çıkmasına ve dışarıda bırakma durumunun gerçekleşmesine neden olmaktadır.
- Bağlı ürünler*, tek sunumda birden fazla ürünün üretilmesini kapsamaktadır. Yani bir yandan ülke sınırları içerisinde fayda sağlarken diğer yandan küresel manada birtakım yararlar meydana getirmektedir. Bu ürünlere örnek vermek gerekirse, dış yardım yapılması durumunda, temelde yoksulluğun azaltılması hedeflenirken hem yardımı alan hem de yardımı yapan ülkeye birçok olumlu etkisi söz konusu olmaktadır. Nitekim gerçekleştirilen yardım ile bulaşıcı hastalıkların önlenmesi, barış

ve güvenliğin sağlanması gibi faydalar hem ülkeye hem de diğer ülkelere önemli faydalar sağlamaktadır. Küresel kamusal malların sektörlere göre dağılımı ise Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1: Küresel Kamusal Malların Sektörlere Göre Sınıflandırılması

Kamusal Mal	Çekirdek Aktivite	Tamamlayıcı Aktivite	
		Üretim	Tüketim
Çevre	Gaz Emisyonunun Azaltılması	Araştırma	Yoksulluğun Azaltılması
	Canlıların Korunması	Tarımın Desteklenmesi	
Sağlık	Hastalıklarla Mücadele	Hastalıkların Araştırılması	Sağlık Klinikleri
	Önleyici Sağlık Hizmetleri	Sağlık Hizmetleri	
Bilgi	Araştırma Merkezleri	İnternet Hizmetleri	Küresel Ağlar
	Eğitim Hizmetleri	Küresel Eğitim	Okullar
Güvenlik	Çatışmaların Önlenmesi	Barışın Korunması	Yoksulluğun Azaltılması
	Suç Oranlarının Düşmesi	BMGK* Asayiş Hizmetleri	
Yönetişim	Küresel Kurumlar	Araştırma	Finansal İstikrar
	İyi Devlet	Devlet Gücü	Adalet

*Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

Kaynak: (Yusufoğlu ve Özpençe, 2015: 20).

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere küresel kamusal mallar sektörlere göre çevre, sağlık, bilgi, güvenlik ve yönetişim olarak ifade edilmektedir. Yapılan sınıflandırma çerçevesinde risk ve zararların azaltılmasını hedefleyen küresel kamusal mallar; çevre, sağlık ve güvenlik olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bilgi ve yönetişim noktasındaki kamusal mallar ise kapasite arttırıcı etkiye sahiptir (Yılmaz, 2010: 140).

Küresel Kamusal Mal Olarak Çevre ve Çevresel Kirlilikler

Küresel kamusal mal olan çevrenin korunması esasında hava, kara ve deniz ortamları ile bitki ve canlıları kapsamaktadır. Çevrenin korunması bütün insanlığa fayda sağladığından bu konuda ortaya çıkacak sorunlar ise bütün dünya insanların sorunu haline gelmektedir. Bu noktada hava, kara ve deniz trafiğindeki artışa ek olarak teknoloji, sanayileşme, nükleer silahlar, enerji santralleri ve uzaya atılan füzelerin meydana getirdiği kirlilikler dünyadaki tüm yaşam formlarını etkilemektedir (Arsan, 1992: 417-418).

Çevre sorunlarının yerel ölçekte başladığı ancak daha sonra ulusal hatta küresel olarak ilerlemekte olduğu ve tüm dünyayı etkilediği ifade edilmektedir. Bu konuda verilebilecek dikkate değer bir örnek ise Brezilya'da meydana gelen asit yağmurlarının yağmur ormanlarını tahrip etmesiyle önce Brezilya daha sonra Amerika kıtasının güneyi ve en sonunda da tüm dünyayı etkilemesi olarak ifade edilebilir. Yine karbon gazı tüketiminin artması sonucu küresel ısınmanın artması ve ozon deliğinin büyümesi, tüm insanlığın bu durumdan etkilenmesi manasına gelmektedir (Yalçın, 2009: 289).

Çevresel küresel kamusal malların temini; küresel olarak önemli olan esnekliğin ve yenilenmenin tedarikini sürdürmek için kolektif eyleme bağlı olduğu çevresel sistemlere dayanmaktadır (Kok vd., 2011: 13). Küresel kamusal mal olarak çevrenin oldukça önemli iki

özelliği bulunmaktadır. Çevrenin bu özellikleri, küresel nitelikte olması ve kamusal boyutudur. Çevreyi ulusallıktan sıyrıp ona küresel düzeyde önem atfeden küresel kamusal mallar ise bu yönüyle kamu maliyesi içerisinde oldukça güncel bir yaklaşımdır. Çevrenin küresel manadaki değeri, onun küresel kamusal mal çerçevesinde ele alınmasına ve küresel manada işbirliği yapılmasını gerekli kılmaktadır (Yalçın, 2009: 289). Küresel kamusal mal olarak çevre, “nehirlerin ıslahı, atık yönetimi, balıkçılık politikası, enerji araştırmaları, orman politikası, ormanların ıslahı, balıkçılığın ıslahı, çevre politikası, biyosfer koruma, bio-çeşitlilik, sit alanlarının korunması, sel ve baskınlardan korunma, çevre eğitimi, su kaynakları politikası ve su kaynaklarının korunması” bileşenlerinden meydana gelmektedir (Başaran, 2007: 92).

Çağımızda sanayi üretimindeki artış doğanın dengesini birçok yönüyle tehdit etmektedir (Bulutoglu, 2008: 281). Yüzyıllar boyunca farklı yoğunluklarda mevcut olan çevre kirliliği, 19. yüzyıldaki sanayi devriminin ardından iyice belirgin hale gelmeye başlamıştır. Kirlilik; doğa, doğal olmayan bir şekilde kendisine gelen bir elementi nasıl imha edeceğini bilmediği ve/veya korunma gücü yıpratıldığı zaman meydana gelmektedir (CEF, 2018a). Bu süreç bazen birkaç gün bazen de radyoaktif kirleticilerde olduğu gibi binlerce yıl sürebilmektedir. Özellikle hava kirliliği insan sağlığının yanı sıra asit yağmuru, ötrifikasyon, pus, yaban hayatı, ozon tabakası, mahsul ve ormanlar ile iklim değişikliği gibi alanları da etkilemektedir (MassDEP, 2016: 2-3);

Çevresel kirliliklerden biri olan hava kirliliği oldukça önemli ve olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre hava kirliliği sonucu dünyada her yıl 500 bini Avrupa’da olmak üzere en az 4 milyon kişinin öldüğü ifade edilmektedir. Nitekim ortaya çıkan hava kirliliğinin önemli sebeplerinden biri fosil yakıt kullanımı olup fosil yakıt kullanımı gerçekleştiren otomobiller ise bu konuda önemli birer bileşendir. Özellikle de dizel araçların insan sağlığına verdiği zararlar (kirletici gaz emisyonunun artmasıyla); akciğer kanseri, üst solunum yolu enfeksiyonları, astım, felç gibi hastalıkları arttırırken; diyabet ve demans gibi hastalıkları da tetiklemektedir. Tüm bunlar durumun ne derece önemli boyutta olduğunun açık bir göstergesidir. Ayrıca Hollanda kökenli bir araştırma şirketine göre dizel araçlar, hava kirliliğinin meydana getirdiği maliyetlerin %83’ünden sorumlu iken bu oran AB ülkelerinde %66 ila 92 arasında değişmektedir. Avrupa Kamu Sağlığı Birliği’ne göre, bütün bu hastalıkların AB bütçesine maliyeti 2016 yılı için 66.7 ila 79.8 milyar EUR arasındadır (euronews, 2018).

Elektrikli Taşıtlar

Elektrikli taşıtlar, benzinli/dizel motor yerine şarj edilebilir pillerde depolanan elektrik enerjisini kullanan, bir veya daha fazla elektrik motoruyla çalışan taşıtlar olarak tanımlanmaktadır (SCC, 2019). Her ne kadar yeni bir teknoloji olarak görünse de elektrikli taşıtların tarihi esasında İçten Yanmalı Motor (İYM)’lu taşıtlarınkinden çok daha eskiye dayanmaktadır. Nitekim Profesör Sibrandus Stratingh tarafından ilk elektrikli taşıt 1835 yılında Hollanda’da geliştirilmiştir. Daha sonra, yani 1890’lı yıllarda Avrupa ve ABD’de, şirketlerin elektrikli taşıt üretimi ve satışı yaptıkları görülmektedir. 1900’lerin başına gelindiğinde ise ABD’deki elektrikli taşıtların sayısının benzinli taşıt sayısını geçtiği belirtilmiştir. Menzil artırma düşüncesi elektrik motoru ve benzinli motoru birleştirme fikrini doğurmuş ve bu sayede ilk hibrit yapı ortaya çıkmıştır. Ancak 1920-1960 yılları arasında meydana gelen birtakım gelişmeler (benzin fiyatlarındaki düşüş, marş motorunun

bulunması, ABD'deki yolların iyileşmesiyle uzun menzilli taşıt ihtiyacının artması, Henry Ford'un İYM'li taşıtları seri üretmeye başlaması ve bu sayede taşıt maliyetlerinin düşmesi) elektrikli taşıtların düşüşe geçmesine neden olurken İYM'li taşıtların dünya çapında yükselişe geçmesini sağlamıştır. Bu yükselişe birlikte otomotiv şirketleri İYM taşıtların seri üretimine başlamış ve bu durum 1930'larda elektrikli taşıtların ortadan kalkmasına neden olmuştur. Çevre açısından bakıldığında, bu durum teknoloji tarihinin en büyük hatalarından biri olarak görülmektedir. Nitekim fosil yakıtlardan beslenen İYM'li taşıtların ortaya çıkardığı çevresel tahribatlar oldukça önemli boyuttadır. 1960 yılına gelindiğinde İYM'li taşıtların ortaya çıkardığı hava kirliliğini azaltmak ve ABD, İngiltere ve Fransa'da yaşanan petrol krizinin etkilerini gidermek amacıyla yeniden elektrikli taşıtlara dönülmüştür. 1980'li yıllara gelindiğinde hükümetler çevre dostu olan elektrikli taşıtlara ekonomik teşvikler vermeye başlamıştır. 2000'li yıllara yaklaşıırken ilk seri üretim hibrit aracın ortaya çıktığı ve benzin fiyatlarındaki artış ile karbon kirliliği noktasındaki endişelerin artması nedeniyle bu dönemden sonra hibrit modellere olan talebin arttığı görülmektedir (WEC, 2018: 1; Helmers ve Marx, 2015: 2; Bayram, 2017: 12).

Elektrikli taşıt üreten bazı şirketler tüm taşıt modellerini proaktif olmak ve sadece elektrikle çalışma prensibi üzerine kurmuş olsalar da bazıları hem elektrik hem de gazla çalışan hibrit araçlar sunmaktadır. Elektrikli taşıtlar sadece para kazanma amacına hizmet etmekten ziyade sağlıklı ve istikrarlı bir ortama katkıda bulunmayı da hedeflemektedir (CEF, 2018b). Elektrikli taşıtlar; fosil yakıt kaynaklarının mevcut ihtiyacı karşılamadaki yetersizliği, yakıt maliyetlerinde meydana gelen sürekli artış durumu ve temiz enerji sunması gibi sebeplerle karayolu ulaşımında alternatif olarak kullanılmaktadır (Güven ve Rende, 2017: 83). Elektrikli taşıtların yaygınlaştırılması ile fosil yakıtlardan beslenen İYM'li taşıtların çevresel etkilerinin azaltılması amaçlanmaktadır. Bu nedenle elektrikli taşıtlar piyasası her geçen gün büyümektedir. Ülke bazında elektrikli taşıtların otomobil pazarlarındaki yerini değerlendirmek gerekirse Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2: Ülke Bazında Elektrikli Taşıtların Otomobil Pazarlarındaki Yeri (%)

Ülke	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ABD	-	-	0.00	0.10	0.40	0.60	0.70	0.70
Almanya	-	-	-	0.10	0.10	0.20	0.40	0.70
Çin*	-	-	0.00	0.00	0.10	0.10	0.40	1.00
Fransa	-	-	-	0.10	0.30	0.50	0.70	1.20
Hollanda	-	-	-	0.20	1.00	2.50	3.90	9.70
İsveç	-	-	-	0.10	0.30	0.50	1.40	2.40
Japonya	-	0.00	0.10	0.40	0.50	0.60	0.70	0.60
Kanada	-	-	-	0.00	0.10	0.20	0.30	0.40
Norveç	0.20	0.10	0.30	1.50	3.20	5.80	13.70	23.30
Türkiye	-	-	-	-	-	-	-	-

*Çin Halk Cumhuriyeti

Kaynak: (Kemfert, 2016: 67).

Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere elektrikli taşıt piyasasının yıllar içinde gelişme eğiliminde olduğu ve seçilmiş ülke örneklerindeki otomobil pazarının yıllar itibariyle daha büyük oranlar aldığı görülmektedir. Tablo 2'de ifade edilen rakamlar elbette ki oldukça düşük

oranlardadır. Ancak gelişme trendi oldukça ümit vaat etmektedir. Tablo 2'deki rakamlar değerlendirildiğinde en dikkat çekici ülke örneği hiç kuşkusuz ki Norveç olmuştur. 2010 yılında Norveç otomobil pazarının sadece %0.30'u elektrikli taşıtlardan oluşuyorken 2015 yılına gelindiğinde bu rakamın %23.30 seviyesine ulaştığı görülmektedir. Nitekim sadece 2015 yılında Norveç'te satılan 151 bin otomobilin 26 bini elektrikli taşıtlardan oluşmuştur. Bu da %17'lik bir kısma karşılık gelmektedir. Norveç'in yanı sıra bir diğer başarılı ülke uygulaması da Hollanda olmuştur. Hollanda otomobil pazarının 2015 yılı itibariyle %9.70'i elektrikli taşıtlardan oluşmaktadır. Tablo 2'de oransal karşılaştırma söz konusudur ancak ülkelerin rakamsal olarak elektrikli taşıt piyasalarına bakmakta yerinde olacaktır. Rakamsal büyüklük olarak değerlendirildiğinde ise Çin Halk Cumhuriyeti ilk sırayı almaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde otomobil piyasası 20.9 milyon (2015 yılı) iken elektrikli taşıt piyasası 147 binde kalmıştır. Ancak satılan 147 binden fazla elektrikli taşıt bu yönüyle Çin Halk Cumhuriyeti'ni dünyanın en büyük elektrikli otomobil pazarına sahip ülkesi konumuna getirmiştir. Bu nedenle 2020 yılına kadar 12.000 yeni şarj istasyonu kurulması hedeflenmektedir (Accenture, 2016: 2-4). Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti elektrikli taşıtlara oldukça önem vermekte ve birtakım geliştirme programları uygulamaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nde elektrikli taşıtlar ile ilgili yürütülen birtakım pilot programlar bulunmaktadır. Bu programlar Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3: Çin Halk Cumhuriyeti'nde Elektrikli Taşıtlarla İlgili Yürütülen Pilot Programlar

Şehir	Model
Pekin Devlet Liderliği Modeli	Hükümet, tercihli politikalara dayanmakta ve güçlü bir elektrikli taşıt sanayi üssü oluşturmayı amaçlamaktadır. Önemli endüstri oyuncuları ile aktif olarak iş birliği yapmaktadır.
Şangay Platform-Led İş İnovasyon Modeli	Jiading'deki elektrikli taşıt uluslararası tanıtım bölgesi, elektrikli taşıtların gelişimini destekleyecek bir platform sağlamaktadır. Planlamacılar, şehir genelinde elektrikli taşıt kiralama işini yaygınlaştırmayı planlamaktadır.
Shenzhen Kooperatif Ticarileştirme Modeli	Çok sayıda endüstriyel oyuncu sürece aktif olarak katılmaktadır. Potevio'nun finansal kiralama modeli, elektrikli taşıtların satın alma maliyetini düşürmektedir.
Hangzhou Esnek Kiralama Modeli	İnsanlar; araba veya elektrikli bataryayı ayrı olarak kiralayabilmektedir. Hangzhou, pil değiştirmeyi benimseyen ilk şehir olmuştur.
Chongqing Hızlı Şarj Modeli	Chongqing hızlı şarjlı pillerini takip eden tek pilot şehirdir.

Kaynak: (Marquis, 2013: 55).

Fosil yakıt tüketimini azaltması nedeniyle çevresel kirliliklerin azaltılmasında oldukça önemli etkileri olan elektrikli taşıtların sahip olduğu olumlu etkiler, devletleri bu konuda harekete geçmeye ve özel yatırımcıları bu konuda yatırım yapmaya yöneltmektedir. Bu yönüyle gösterilen çabalar oldukça önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim 2018 yılı itibariyle 1 milyon dolaylarında olan elektrikli taşıt talebinin 2020 yılında 19 milyon, 2025 yılına gelindiğinde 25 milyon, 2027 yılında 27 milyon olacağı ifade edilmektedir. 2040 yılına gelindiğinde, yoldaki araçların %34 (bu da yaklaşık 530 milyon elektrikli araca karşılık gelmektedir)'ünün elektrikli olacağı tahmin edilmektedir. Artan elektrikli taşıt filosu sayesinde günlük 8 milyon varil olan fosil yakıt talebi düşmüş olacaktır (Sundaram vd., 2018:

1; Siemens, 2010: 3; ICA, 2017: 1; Bloomberg, 2017: 3). Elektrikli taşıt piyasasındaki fırsatların farkında olan Volkswagen’de 2030 yılına kadar araç modellerini elektrikli hale getirmek için akü ve elektrikli taşıt teknolojisine 84 milyar Amerikan doları (USD) yatırım yapma hedefindedir (WEF, 2018: 7). Bu tür gelişmeler ise elektrikli taşıtların fiyatlarında düşüş sağlanması anlamına gelmektedir. Nitekim 2030 yılına gelindiğinde elektrikli taşıtların İYM’li taşıtlara göre %15’e kadar daha ucuz olacağı öngörülmektedir (Soulopoulos, 2017: 8). Bu da elektrikli taşıt piyasasının gelişmesine olanak sağlayacaktır. Elektrikli taşıtların yaygınlaşması elbette ki kirliliklerden kaynaklanan zararların giderilmesinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Bu sebeple elektrikli taşıtların yaygınlaşması oldukça önemlidir. Ancak elektrikli taşıtlar piyasasını etkileyen birtakım faktörlerin olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda, elektrikli taşıtlar piyasasını etkileyen faktörler ise Tablo 4’teki gibidir.

Tablo 4: Elektrikli Taşıt Piyasasını Etkileyen Faktörler

Politik Faktörler	Ekonomik Faktörler	Teknolojik Faktörler
<ul style="list-style-type: none">• Parasal Sübvansiyonlar• Satın Alma ile ilgili Parasal Sübvansiyonlar• Parasal Olmayan Devlet Düzenlemeleri• Şarj Altyapısı	<ul style="list-style-type: none">• Otomobil Fiyatı• Yakıt Fiyatı• Potansiyel Alıcıların Sayısı	<ul style="list-style-type: none">• Menzil• Şarj Süresi

Kaynak: (Accenture, 2016: 3).

Elektrikli taşıt piyasasının önündeki engellerin incelendiği çalışmalar değerlendirildiğinde Tablo 4’e benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Hollanda’da 47 bin katılımcı ile yürütülen bir anket çalışması, elektrikli taşıtların karşı karşıya olduğu engelleri şarj süresi, menzil ve yüksek fiyat olarak ifade etmektedir. Buna göre katılımcıların (ING, 2017: 5);

- a. %40’ı bu taşıtların yüksek fiyatlı olması,
- b. %28’i tek şarj ile alınan menzilin düşük olması,
- c. %20’si şarj süresi ve,
- d. %12’si ise diğer sebeplerin elektrikli taşıtların üzerindeki en önemli engeller olduğunu ifade etmiştir.

ING Ekonomi Departmanı tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırmanın yanı sıra Dünya Ekonomik Forumu’nun da elektrikli taşıtlar piyasasını etkileyen faktörler üzerine yayınlamış olduğu bir araştırma mevcuttur. Dünya Ekonomik Forumu’na göre elektrikli taşıtların karşı karşıya olduğu engeller daha da detaylandırılarak aşağıdaki gibi ifade edilmiştir. Bu bağlamda öne sürülen engeller ve yüzdesel karşılıkları (WEF, 2018: 8);

- a. Şarj imkânının kısıtlı olması: %45,
- b. Bir şarj ile gidilen mesafenin sınırlı olması: %39,
- c. Aracın maliyetinin yüksek olması: %28,
- d. Bilgi eksikliği: %13,
- e. Kendini ispat etmemiş bir teknoloji olması: %11,
- f. Performans, pratiklik ve görünüm noktasındaki sorunlar: %10,
- g. Sınırlı seçim şansının olması: %9,
- h. Güvenlik kaygıları: %5 ve,
- i. Yeniden satış/artık değer: %4 şeklinde olmuştur.

Elektrikli Taşıtların Ortaya Çıkardığı Etkiler

Çevresel kirlilikler en temelinde yerel eksende, daha geniş bir panoramadan bakıldığında ise ulusal hatta küresel çapta tüm yaşam formlarını etkileyen önemli bir fenomen haline gelmiştir. Çevresel kirliliklerin ortaya çıkışı çok çeşitli olabileceği gibi özellikle sanayileşme ve bunun neticesinde kentlerdeki nüfus artışının doğal bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Sanayileşme düzeyinin artmış olması ise ulaşım imkânlarını arttırarak seyahat kolaylığı sağlamış ve artan kişisel otomobil kullanımı da teşvik ederek sera gazı emisyonlarını arttırmış ve nihayetinde çevresel kirliliklerin artışına neden olmuştur.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı etkilerin azaltılmasında sera gazı emisyonlarını azaltma çalışmaları oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmalar, Dünya İklim Konferansları, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Kyoto Protokolü ve Kopenhag Uzlaşması çerçevesinde devam etmektedir. Kara yolu ulaşımında kullanılan motorlu taşıtların harcadığı fosil yakıtlardan meydana gelen sera gazı emisyonlarının azaltılması amacıyla taşıtlarda daha düşük emisyon yayan (ileri İYM teknolojileri, alternatif yakıtlar, hibrit ve elektrikli taşıtlar vb.) alternatif tahrik sistemlerinin kullanımı ön plana çıkmıştır (OTEP, 2010: 3).

Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan'da yükselen orta sınıfın varlığı, taşıt talebinin ve yakıt tüketiminin oldukça artmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte 2010 yılında 750 milyona kıyasla 2050 yılına gelindiğinde 1.5 milyar taşıtın yollarda olması beklenmektedir. Petrolün sınırlı bir kaynak olduğu dünyada, alternatif bir ulaşım yakıtı kaynağı olan elektrik sadece akıllı bir yatırım kaynağı değil aynı zamanda kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (IEDC, 2013: 5). Görüldüğü gibi sera gazı emisyonları oldukça önemli bir sorun teşkil etmektedir. Bu sorun çerçevesinde yerel yetkililerin aşağıdaki önlemleri alarak sera gazı emisyonlarını azaltmaya da yardımcı olabileceği ifade edilmektedir (EEA, 2018);

- Enerji tasarrufu ve enerji verimliliği programları yoluyla, fosil yakıt emisyonlarının azaltılması,
- Orman yıkımlarının durdurulması,
- Karbondiyoksiti atmosfere geri kazandırmak için ağaç dikiminin arttırılması,
- Çelik, tuğla ve çimento gibi enerji yoğun malzemeler yerine, bina için sürdürülebilir ve yönetilebilir kaynaklardan kereste kullanımının teşvik edilmesi,
- Kloroflorokarbon içeren ürünlerin kullanımının azaltılması, mümkünse ortadan kaldırılması ve,
- Ulaşım kaynaklı emisyonları azaltılması şeklindedir.

Yerel yetkililerin alacağı önlemler elbette ki önemlidir. Ancak tüm yerkürede aynı performansın gerçekleşmesi olanağı oldukça sınırlıdır. Ortaya çıkardığı etkilerin yüksek oluşu (fosil yakıt tüketiminin azalması ile) ve geniş coğrafyalarca kullanılması nedeniyle elektrikli taşıtların kirliliklerin çözümünde önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Nitekim taşıtlar, atmosfere fırlatılan, bizi kirlilik ve sera gazı gibi şeylere karşı savunmasız bırakan, yoğun bir karbon emisyonu üretmektedir. Bu durumda yaşadığımız çevreye olumlu katkıda bulunabilmek için elektrikli taşıt kullanımı ileriye doğru oldukça büyük bir adım niteliğindedir (CEF, 2018a).

Farklı kuruluşların elektrikli taşıtlar ile ilgili yapmış olduğu birçok çalışma mevcuttur. Bu bağlamda 3 farklı kuruluşun elektrikli taşıtların verimliliği üzerine gerçekleştirmiş olduğu araştırmaların sonuçlarını karşılaştırmak gerekirse Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: Farklı Kuruluşların Elektrikli Taşıtlarla İlgili Elde Ettiği Bulgular

Etki Alanı	ADL*	UCS*	NBER*
Toplam Sahip Olma Maliyeti	Elektrikli taşıtlar, İYM'e göre %44 daha pahalıdır.	-	-
Küresel Isınma Potansiyeli	Elektrikli taşıtlar, İYM'e göre %23 daha az küresel ısınma potansiyeline sahiptir.	Elektrikli taşıtlar, İYM'e göre %51 daha az küresel ısınma potansiyeline sahiptir.	Elektrikli taşıtlar, İYM'e göre, %40 daha az küresel ısınma potansiyeline sahiptir.
İkincil Çevresel Etkiler	Elektrikli taşıtlar, 3 kat daha fazla insanı tokside etme potansiyeline sahiptir.	-	Elektrikli taşıtlar, yerel kirleticilerden 3 kat daha fazla hasar almaktadır.

*ADL: Arthur D Little; UCS: Union of Concerned Scientists; NBER: National Bureau of Economic Research.

Kaynak: (Brannan ve Barder, 2016: 2).

Tablo 5'teki bulgular değerlendirildiğinde, elektrikli taşıtların, küresel ısınmayı azaltma potansiyelinin %23 ile %51 arasında olduğu görülmektedir. Ancak diğer yandan elektrikli taşıtların daha yüksek satın alım maliyetlerinin olduğu, bireyleri tokside etme düzeyinin ve yerel kirleticilerden etkilenme oranının ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Birçok çalışma, elektrikli taşıtların (otomobil vb.) türdeşlerine göre daha verimli olduğunu ve İYM'li arabalardan daha az sera gazı ve diğer emisyonları meydana getirdiğini ifade etmektedir. Beklenen performansa dayalı AB çalışması, 2020 yılında bir elektrikli aracın, aynı mesafeye giden bir benzinli aracın tükettiği enerjinin yalnızca üçte ikisini kullanacağını ortaya koymuştur (The Guardian, 2018a; Carley, 2014: 2). Ayrıca elektrikli taşıtlar normal benzinli taşıtlara oranla çok daha düşük yıllık maliyet yaratmaktadır. ABD'de benzinli bir taşıt kullanmanın yıllık maliyeti ortalama olarak 1.117 USD iken elektrikli otomobilin yıllık ortalama maliyeti ise 485 USD'dir (Sivak ve Schoettle, 2018: 6).

ABD için de elektrikli taşıtların ortaya çıkardığı birçok etki söz konusudur. Bu kapsamda elektrikli taşıtların ortaya çıkardığı faydalar; elektrik tüketiminden kaynaklı çevresel faydaların artması, istikrarsız Ortadoğu ülkelerine petrol yönünden bağımlılığın azaltılması ve yakıt alımının azaltılması durumunda ithal maliyet avantajı ve bakım maliyetlerinin düşmesi olarak ifade edilmektedir (USDE, 2011: 2). Elektrikli taşıtlar fosil yakıt tüketen taşıtlara göre daha düşük işlem maliyetleri ve daha temiz hava sunmaktadır. Bu nedenle ABD'nin Maryland eyaleti bu taşıtları satın alan veya kiralayan işletmeler için birtakım teşvikler sağlamakta, alınan aracın akü kapasitesine göre 2.500 ile 7.500 USD arasında vergi indirimi sağlamaktadır (Maryland, 2018: 8).

Elektrikli taşıtlar, özellikle çevreye duyarlı kaynaklardan üretim gerçekleştiren temiz bir elektrik şebekesi tarafından şarj edildiğinde, küresel ısınma emisyonlarını önemli ölçüde azaltma potansiyeline sahiptir (Nealer vd., 2015: 1). Yani elektrikli taşıtların ortaya çıkardığı etkilerin daha da artması için elektrik üretiminde kullanılan enerji kaynaklarının da yenilenebilir olması oldukça önemlidir. Bu duruma ABD örneğini vermek gerekirse, ABD'de ulaşım sektörü toplam enerji tüketiminin %28'ini meydana getirmektedir. Bu noktada, ABD'de üretilen elektriğin; %43.5'i kömür, %22.2'si doğal gaz, %19.1'i nükleer, %8.9'u hidroelektrik, %5.4'ü ise güneş, rüzgâr ve jeotermal, %0.7'si ise petrol'den üretildiği

görülmektedir (USDE, 2011: 2; ORNL, 2017: 3). İsveç'te ise elektrik üretiminin %90'ı hidrolik ve nükleerden karşılanmaktadır (EU, 2012: 32). Elektrik üretiminde en önemli çevre sorunları termik santrallerden özellikle de linyite dayalı santrallerden kaynaklanmaktadır. Çünkü termik santraller yakılan çeşitli fosil yakıtlardan (kömür, fueloil, doğal gaz vb.) elde edilen enerjiyi kullanmaktadır (Ertürk vd., 2006: 57). AB, ABD ve Türkiye'nin elektrik üretiminde kullandıkları yakıt kaynaklarının yüzdesel payını ifade etmek gerekirse Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6: Fosil Yakıt Türlerinin Elektrik Üretimindeki Paylarının Projeksiyonu (%)

Ülkeler	AB	ABD	TR	AB	ABD	TR	AB	ABD	TR	AB
Yıllar	1990	1990	1990	2000	2000	2000	2010	2010	2010	2020
Kömür	54.4	74.6	58.82	39.5	72.7	42.50	32.8	62.1	42.21	37.5
Sıvı Yakıt	23.5	5.7	11.48	21.7	4.0	5.41	20.0	1.0	2.36	15.7
Gaz	17.2	16.8	29.70	32.1	20.2	52.04	39.8	33.9	55.41	39.4
Biyomas/Atık	4.9	2.9	-	6.8	3.1	0.04	7.4	2.9	0.02	7.4
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: (Ertürk vd., 2006: 28-29).

Elektrikli taşıtların çevresel performansının geleneksel yakıt kullanan taşıtlardan daha iyi olduğu ifade edilmektedir. Avrupa'da yapılan bir yaşam döngüsü analizi, elektrikli taşıtların, sera gazı yayılımı yoğun bir elektrikle beslendiğinde dahi karbon ayak izinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum, kara yolu taşımacılığı elektrifikasyonunun, Avrupa'nın karbon emisyonunu azaltmadaki rolünü haklı çıkarmakta ve İYM'li araçların pilli elektrikli taşıtlar ile değiştirilmesinin yararlarını vurgulamaktadır. Avrupa şebekesine daha fazla yenilenebilir elektrik girdiğinde, elektrikli taşıtların iklim etkisi daha da azalacaktır. Aynı şekilde, pil kimyasının teknolojik olarak geliştirilmesi, pilin depolama amacıyla yeniden kullanılması ve elektrikli piller için geri dönüşüm endüstrisinin geliştirilmesi, sürdürülebilirliklerinde iyileşmelere yol açacaktır (Transport & Environment, 2017: 10). Örneğin, Britanya Kolombiyası ve Quebec gibi ağırlıklı olarak hidroelektrik enerjisine dayanan yerleşim yerlerinde elektrikli taşıtlar sayesinde sera gazı emisyonları benzer büyüklükteki geleneksel bir araca kıyasla %80 oranında azalmaktadır. Çoğu şehirde elektrikli taşıtlar, yaşam döngüleri boyunca geleneksel taşıtlara göre %60 ila 80 daha az sera gazı emisyonu üretmektedir. Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın bu konudaki hedefi ise 2050 yılına kadar %100 yenilenebilir enerjiye ulaşmaktır (WWF, 2014: 14).

Elektrikli taşıtların çevresel maliyetleri; marjinal elektrik üretiminin herhangi bir dış maliyet üretmediği varsayılırsa sıfır olmaktadır. Bu durum ise taşıtların beklendiği gibi en düşük çevresel maliyetlere sahip olmasını ifade etmektedir. İYM'ler yerel çevresel maliyetlerin yanı sıra gürültü kirliliğine de neden olmaktadır (Carlsson ve Johansson-Stenman, 2003: 19). Elektrikli taşıtlar ise son derece sessiz olduklarından gürültü kirliliğini azaltmaktadır (Magnusson, 2017: 1). Ancak hibrit ve elektrikli taşıtlar sessiz yapısı trafik güvenliğini etkileyebilmektedir. Bu taşıtlarda gürültü olmaması, sesli algı sayesinde kaçınılan kazalardaki tepki süresini yarıya indirmektedir. Yine yayalar ve bisikletliler daha çok işitsel işaretlere göre hareket ettiklerinden, sessiz taşıtların yaklaşması, zaman zaman, özellikle de bu taşıtların menzil dışında olduğu durumlarda, fark edilmemelerine neden olmaktadır. ABD ve Japon makamları, diğer yol kullanıcılarını, özellikle de işitme sorunu yaşayan ve görme engelli olanları, çok sessiz araçların potansiyel olarak daha yüksek risklerine karşı korumak

için tedbirler aramaktadır. Motorlu taşıtlar için asgari gürültü seviyelerinin belirlenmesi önerilmekte, motorlarının çok sessiz olduğu zamanlarda otomobillerin yapay ses çıkarması gerektiği ifade edilmektedir (Verheijen ve Jabben, 2010: 19).

Elektrikli taşıtların ortaya çıkardığı faydalar, birçok ülkeyi bu konuda hareket etmeye yöneltmiştir. Dünyanın en büyük otomobil pazarı olan Çin Halk Cumhuriyeti, fosil yakıt kullanan taşıtların üretimini ve satışını durdurmak amacıyla bir takvim üzerinde çalışmaktadır. Hindistan, 2030 yılına kadar yeni çıkacak olan tüm araçların elektrikli hale getirileceği yönünde niyetini açıklamıştır. Britanya ve Fransa, önümüzdeki 20 yıl içinde tüm benzinli ve dizel araçların satışını durduracaklarını açıklamıştır. Elektro- hareketlilik artık kaçınılmaz görünmektedir ancak bu değişimin iş gücü piyasası üzerinde, petrol ekonomisi ve hatta ulusal vergi sistemleri üzerinde derin etkilerinin olması beklenmektedir (WEF, 2019). Elektrikli taşıtların otomotiv ekosistemi üzerindeki etkileri ise Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7: Elektrikli Taşıtların Otomotiv Ekosistemine Etkileri

Taşıtların Üreticileri Üzerindeki Etkisi
<ul style="list-style-type: none">• Elektrikli taşıtlar ile ilgili büyük yatırımların yapılması gerekmektedir.• Ar-Ge faaliyetlerindeki bütçelerin paylarının artırılması gerekmektedir.• Birçok yeni tedarik zinciri ortaklığının oluşturulması gerekmektedir.• Otomotiv endüstrisi, temel yeni teknolojilere doğru ilerleyecektir.
Satıcılar Üzerindeki Etkisi
<ul style="list-style-type: none">• Bayiler hem elektrikli taşıtları hem de konvansiyonel taşıtları satmayı öğrenmelidir.• Bayiler, elektrikli taşıtları satmak için personellerini çeşitli beceri setleri ile donatmalıdır.• Otomotiv iş modelinin elektrikli aracın ortaya çıkmasıyla değişmesi beklenmekte ve bu taşıtlar daha az bakım gerektirdiğinden servis operasyonlarında kârlılığın düşmesi beklenmektedir.
Tedarikçiler Üzerindeki Etkisi
<ul style="list-style-type: none">• Otomobil üreticileri elektrikli güç aktarma sistemine geçtikçe, tedarikçiler önemli ölçüde etkilenecektir. Akülere odaklanmak için ayrı bir bölüme sahip olan Bosch gibi uygun girişimlerde bulunan sadece birkaç tedarikçinin hayatta kalacağı düşünülmektedir.
Nihai Tüketiciler Üzerindeki Etkisi
<ul style="list-style-type: none">• Teşvikler ve sübvansiyonlar, gelgitli elektrikli taşıtlar lehine çevirecektir.• Hızla büyüyen şarj istasyonları ağı, süper şarj tesisleriyle birleştiğinde elektrikli taşıtların son kullanıcı için daha kolay bir şekilde benimsenmesini sağlayacaktır.• Yenilikçi özelliklerle üstün sürüş deneyimi, müşterilerin elektrikli taşıtların sahibi olmaya direnmesini zorlaştıracaktır. Bir elektrikli taşıtları kullandıklarında geri dönmeleri zor olacaktır.
Hükümet Düzenlemeleri Üzerindeki Etkisi
<ul style="list-style-type: none">• Hükümetler, elektrikli taşıtların benimsenmesinin karbon ayak izini azaltabileceğinden elektrik taşıtlarını ciddiye almaktadır.• Hükümetler, elektrik taşıtlarının uygun maliyetli hale getirilmesi ve teşvik edilmesi için sübvansiyonlarla ilgili sorunların çözülmesinde kilit bir rol oynayacaktır.• Hükümetler otoyollarda geçişlerin kaldırılması ve elektrikli taşıtların benimsenmesini teşvik etmek amacıyla öncelikli park noktalarının sağlanması gibi ayrıcalıklar sunmalıdır.

Kaynak: (Sundaram vd., 2018: 3).

Tablo 7'den de anlaşılacağı üzere elektrikli taşıtların otomotiv ekosistemi üzerinde oldukça önemli değişimler oluşturacağı, yeni oluşum ve dönüşümleri zorunlu kılacağı görülmektedir. Bu noktada elektrikli taşıtların otomobil üreticileri üzerindeki etkisine bir

örnek vermek yerinde olacaktır. Elektrikli taşıtlar barındırdıkları potansiyelleri nedeniyle yatırımcıların da ilgisini çekmektedir. İngiliz elektrikli süpürge üreticisi Dyson'ın CEO'su Jim Rowan, 2020 yılında elektrikli taşıtlarla ilgili yeni planının tamamlanacağını ve elektrikli taşıtların 2021 yılında lansmanının yapılacağını ifade etmiştir. Bu girişim firmanın, hâlihazırda Singapur'daki fabrikasında çalışan 1.100 olan işçi sayısının, yeni tesis tamamladıktan sonra iki kattan fazla olacağı anlamına gelmektedir. Elektrik taşıt yatırımlarının artması istihdam üzerinden oldukça önemli etkiler doğurmaktadır (The Guardian, 2018b). Elektrikli taşıtların ortaya çıkardığı diğer bazı etkiler ise şöyledir (IEDC, 2013: 5-7);

- a. Yeni iş imkânlarının doğmasına olanak sağlar,
- b. İthal fosil yakıtlarına olan bağımlılığı azaltır ve,
- c. Hizmet maliyetlerinin düşmesini sağlar.

Bazı çevrelerce birçok kirliliğin çözümünün yerel ya da ulusal kökene sahip olduğu söylenece de aslında yerel hava kirliliği de hükümetlerin dünya çapında ya da bölgesel olarak hava kirliliğiyle başa çıkacak önlemler üzerinde anlaşma sağlaması gereken sınır ötesi bir sorun olarak ifade edilmektedir (EEA, 2018). Süreç içerisinde çevre koruma ile ilgili uluslararası anlamda dünya ülkelerinin işbirliği yaptığı birçok çalışma söz konusu olmuştur. Bu çalışmalar, 1913 Bern Birinci Uluslararası Doğal Görünümü Koruma Konferansı ile başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın Çevre Komitesi ile devam etmiştir. Ayrıca bu konudaki özel bir örgüt olarak da Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği faaliyetlerini sürdürmektedir (Arsan, 1992: 417). Bu çerçevede sayılan kurumların da elektrikli taşıtların yaygınlaşması sürecine destek vermesi ve teşvik edici politikalar izlemeleri oldukça önemlidir. Elektrikli taşıtların ortaya çıkardığı birçok olumlu etki söz konusudur. Bu etkileri sıralamak gerekirse şöyledir (CEF, 2018b);

- a. Fosil yakıtlara ihtiyaç duyulmaması,
- b. Yakıt maliyetlerinin düşmesi ile tasarrufların artması,
- c. Emisyonun ortaya çıkmaması,
- d. Elektrikli taşıtların popüleritesinin sürekli artması,
- e. Diğer taşıtlar gibi test prosedürlerine tabi tutulduklarından güvenli sürüş olanağını sunması,
- f. Teknolojik gelişmelerle, maliyet ve bakım maliyetlerinin azalması,
- g. Elektrikli motorlarla çalıştığından motor bakım maliyetlerinin düşmesi ve,
- h. Sessiz oldukları için gürültü kirliliğine engel olmalarıdır.

Çevre kirliliklerini gidermede elektrikli taşıtların benzer birçok avantajı söz konusudur. Ancak her konuda olduğu gibi elektrikli taşıtlarında pozitif yanlarının yanı sıra bazı dezavantajlara da sahip olduğu unutulmamalıdır. Yakın gelecekte elektriğin kara yolu taşımacılığının ana yakıt kaynağı olacağı dikkate alındığında elektrikli taşıtların üretim ve tüketim sorunlarının en kısa sürede çözülmesi gerektiği ortadadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte elde edilecek kazanımlar ilerleyen süreçte söz konusu dezavantajların giderilmesine en azından azaltılmasına olanak tanyacaktır. Bu kapsamda elektrikli taşıtların üretim ve tüketim aşamasında ortaya çıkardığı ileri sürülen dezavantajlar ise şöyledir (CEF, 2018b; Varun ve Kumar, 2012: 67-68; Brannan ve Barder, 2016: 2; WEF, 2018: 8; ING, 2017: 5);

- a. Elektrikli yakıt istasyonlarının hala geliştirme aşamasında ve sınırlı olması,

- b. Elektrikli otomobillerin tamamen şarj edilmelerinin yaklaşık 4 ile 6 saat arasında zaman alması,
- c. Pilin türüne ve kullanımına bağlı olarak, neredeyse tüm elektrikli taşıtların pillerinin her 3-10 yılda bir değiştirilmesi gereği,
- d. Pillerin pahalı olması,
- e. Elektrik enerjisinin ücretsiz olmaması,
- f. Akut elektrik kesintisine maruz kalan şehirlerin elektrikli otomobiller için uygun olmaması,
- g. Menzil ve hız gibi konularda sınırlı olması,
- h. Trafikteki diğer arabalardan gelen seslerin azalmasının kazalara neden olma ihtimali,
- i. Mevcut elektrikli otomobillerin çoğunun küçük ve iki koltuklu olması,
- j. Elektrikli taşıtların insanı tokside etme potansiyellerinin daha yüksek olması,
- k. Yerel kirleticilerden daha fazla hasar almaları durumu,
- l. Güvenlik kaygılarının bulunması,
- m. Sınırlı seçim şansının olması,
- n. Yeniden satışta artık değer azalması riski,
- o. Kendini ispat etmemiş bir teknoloji olması,
- p. Bilgi eksikliğinin varlığı,
- q. Performans konusundaki kaygıların varlığı ve,
- r. Taşıtların satın alınmasında sağlanan vergisel teşvik ve sübvansiyonların kısıtlı olması şeklinde sıralamak mümkündür.

Elektrikli taşıtların bir diğer dezavantajı ise fiyat noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu sorun temelde elektrikli taşıtların bir gün otomobil pazarına tam olarak girip giremeyeceği sorusu açısından önemlidir. Nitekim elektrikli taşıtların ortalama alış fiyatı (45.316 EUR); 2001 yılı bazında Avrupalıların yeni bir araba için ödeyeceği ortalama fiyattan (15.313 EUR) yaklaşık üç katı ve 2009 yılı ABD fiyatının (20.826 EUR) iki katından fazla olduğu görülmektedir (Grünig vd., 2011: 19).

Elektrikli taşıtların önemle dikkate alınması gereken bir diğer dezavantajı da ev veya iş yerlerine kurulacak olan batarya şarj istasyonlarının yatırım maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bu durum elektrikli taşıtlara erişim ve kullanım olanağını kısıtlamaktadır. Kişisel şarj istasyonu problemini çözmek amacıyla; kamusal alanlara şarj istasyonlarının kurulması, şarj istasyonlarının altyapı hazırlıklarının tamamlanarak şebeke güvenliklerinin sağlanması ve istasyon sayısının artırılması gerekmektedir. Ayrıca elektrikli taşıt temininde yapılacak yasal düzenlemeler, teşvikler, vergi indirimi ve muafiyetler gibi argümanların kullanımı ise elektrikli taşıtlara olan talebin artmasına katkıda bulunacaktır (Kerem, 2014: 12).

Sonuç

Açıkça bilindiği üzere çevresel kirliliklerin ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden biri taşıtların kullandığı fosil yakıtlardır. Bu noktada ulusal düzeyde önlemlerin alınması elbette önemlidir. Ancak bilimsel gerçekler ışığında fosil yakıt kullanımını minimize etmenin önde gelen çözüm yolunun elektrikli taşıt kullanımının yaygınlaştırılmasından geçtiği inkâr edilmez bir gerçektir. Çünkü elektrikli taşıtlar başta çevre kirliliği sorunu olmak üzere birçok noktada yerel, ulusal hatta küresel etkiler yaratmaktadır. Ayrıca taşıt kullanımının yaygın olması da bu taşıtların çevresel kirliliklerin çözümünde önemli rol oynamasına olanak sağlamaktadır. Bu taşıtların ortaya çıkardığı olumlu etkilerin yüksek olması, birçok ülke

tarafından talep görmesine ve geleceğin elektrikli taşıtlar piyasasında yer almak için üretime geçmelerine sebep olmaktadır.

Her yeni teknolojiye olduğu gibi elektrikli taşıtlarda da Ar-Ge, doğrudan ve dolaylı maliyetler, teşvik mekanizmasında aksaklıklar ve benzeri yetersizlikleri söz konusudur. Bu bağlamda elektrik üretiminde kullanılan enerji kaynaklarının daha yüksek düzeyde yenilenebilir enerji kaynaklarına dayanması, elektrikli yakıt istasyonlarının yetersizliği, taşıtların menzil konusunda yaşadığı sorunlar, şarj süresinin uzun olması, kullanılan pillerin yüksek maliyetli olması gibi sorunlarının çözülmesi, pil kimyasının teknolojik olarak geliştirilmesi, pilin depolama amacıyla yeniden kullanılması ve elektrikli piller için geri dönüşüm endüstrisinin geliştirilmesi çevresel kirliliğin indirgenmesi ve sürdürülebilirliği ile uygun teknoloji çizgisinin muhafaza edilmesinde önemli iyileşmelere yol açacaktır. Bu konuda yapılacak gerek çalışma gerekse düzenleme ve uygulamalarda ahenkli bir bütünlüğün sağlanabilmesi için ulusal ve uluslararası arenada iş birliği konusu büyük önem arz etmektedir. Bazı ülkelerde devlet kurumlarının elektrikli taşıtların geliştirilmesi sürecine olumlu düzeyde katkı ve destek verdikleri, bu taşıtların benimsenmesinin karbon ayak izini azaltabileceğinden elektrik taşıt girişimini gereğince ciddiye aldıkları gözlenmektedir.

Günümüzde kıt kaynakların çevreye duyarlı ve yeterince etkin bir şekilde kullanılmamasının yanı sıra çevre kirliliğinin azaltılmasını sağlayacak teknolojilere ayak uydurulamaması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte olumsuz dışsallıkların çözümü çerçevesinde gelir elde etme amacı daha yoğunluklu olan çevre vergilerinin kullanıldığı da yadsınamaz bir gerçektir. Çevre kirliliği üzerine kamu zoru ile alınan vergilerin çevre sorunlarına her zaman çözüm olamayacağı ve sorunların çözümünde sadece gelir amaçlı cezalandırıcı vergi politikaları uygulamak yerine düzenleyici ve teşvik edici mekanizmalar kurmanın da bir çözüm olacağı ortadadır. Bu gerekçeler ile devlet kurumları tarafından çevreye duyarlı ve çevre kirliliğini indirgeyici teknolojilerin gerek üretim ve gerekse tüketimine teşvik ve destek mekanizmaları ile olanak sağlanarak kaynak kullanımının etkin ve verimli şekilde bu alanlara kaydırılmasına fırsat verilmesi gerekmektedir.

Küresel arenada elektrikli taşıt kullanımının yaygınlaşması için şarj altyapılarının geliştirilmesi, menzil arttırma çalışmalarına hız verilmesi, elektrikli taşıtlara özel park yeri vb. uygulamaların yaygınlaştırılması gibi unsurların yanı sıra elektrikli taşıt alım ve tüketiminin devletçe teşvik ve sübvansede edilmesi ve bu noktada devletin elektrikli taşıt alım ve tüketimine ilişkin sağlayacağı vergisel teşviklerin belirlenmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının optimize edilmesi konusunda çalışmalar yapılması ve yapılacak çalışmalara devletçe destek verilmesi, konuya ilişkin mali kaygıyı tatminden uzak parasal olmayan kamusal düzenlemeler ve mevzuat yapısının oturtulması, devletlerin elektrikli taşıt piyasasında etkinliğini arttırması, elektrikli taşıt konusunda uzmanlaşmış kurum ve girişimleri destekleyen mekanizmaların oluşturulması; elektrikli taşıtların hali hazırda cılız kalmış cazibesini arttırarak pazar hacminin genişlemesine ve çevrenin korunmasına katkı sağlayacaktır.

Küresel kamusal bir mal niteliğindeki çevrenin kaçınılmaz zorunluluk halleri hariç kirletilmesinin önüne geçilmesi ya da en azından makul seviyelere indirgenmesi adına elektrikli taşıtlar; yerel, ulusal, bölgesel hatta küresel düzeyde birçok olumlu etkinin ortaya çıkmasına olanak sağlamaktadır. Bu pozitif etkileri küresel anlamda ifade etmek gerekirse; fosil yakıtların ithalinde istikrarsız Ortadoğu ülkelerine olan bağımlılığın azalması, 1970'li

yıllarda yaşandığı üzere petrol şokları nedeniyle özellikle de gelişmekte olan ülkelerin sürekli karşı karşıya kaldığı döviz krizi ve darboğazının tekrar etme riskini azaltma rolü üstlenmesi ve ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ile küresel ısınmanın ortaya çıkardığı doğrudan ve dolaylı olumsuz etkilerin azaltılması olarak ifade etmek mümkündür. Ulus devletler bazında değerlendirildiğinde ise petrol ithalinin azalması ile ortaya çıkacak ithal maliyeti avantajı ve ortaya çıkan ekonomik kaynakların daha verimli alanlara kanalize edilmesine olanak sağlaması, elektrikli taşıtlar endüstrisine giriş ile yeni iş ve istihdam olanaklarının doğması, elektrikli motor bakım maliyetlerinin İYM'li taşıtlara göre daha düşük düzeyde seyretmesi ve bu durumun kaynak israfını indirgemesi, çevre kirliliğinin azaltılması ile çevre kirliliği kaynaklı hastalıkların nicel ve nitel olumsuz etkilerinin azalması (akciğer kanseri, üst solunum yolu enfeksiyonları, astım, felç, diyabet, demans vs.) ve bu sayede kamusal sağlık harcamalarının da pozitif yönde makul seviyelere indirgenmesi, zehirli gazların azalması ile başta tarımsal üretimde kalite ve pazar artışı ve bu durumun vergi gelirlerini artırıcı etkisi, çevresel kirliliklerin azalması ile yeni turizm destinasyonlarının kazanılması ve bu kazanım ile turizm gelirlerinde önemli bir artışın sağlanması söz konusu olacaktır. Tüm bu pozitif yönlü gelişmeler yerelden başlayarak ulusal bölgesel hatta küresel perspektifte yoksulluğu azaltarak refah artışı sağlayacak ve yaşanabilir bir çevrenin sürdürülebilir olmasına önemli derecede katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak elektrikli taşıtların kullanımının yaygınlaştırılması küresel kamusal mal olarak değerlendirilen çevreye ilişkin değişik kademelerde ortaya çıkan bir sorun olan çevre kirliliğinin çözümüne olumlu katkılar sunabileceği gibi gerek toplum sağlığında gerek üretim kalitesinde önemli kazanımlara neden olacak gerek kamusal harcamaların indirgenmesinde ve gerekse kamusal gelirlerin artırılmasında etkin bir rol oynayarak kıt kaynakların etkin kullanımına da önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Accenture. (2016). Electric Vehicle Market Attractiveness. Unraveling Challenges and Opportunities, Retrieved from (2019, 1 February) https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-37/accenture-electric-vehicle-market-attractiveness.pdf
- Altınay, H. (2013). Global Norms as Global Public Goods. *Global Policy Essay, Global Policy*.
- Arsan, H.Ü. (1992). Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslararası Kamusal Mallar. *A.Ü. S.B.F. Dergisi*, 47(1-2), 403-426.
- Aytaç, D. (2018). Küreselleşme, İşsizlik ve Kamu İstihdamı İlişkisi. *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran, 131-153.
- Başaran, F. (2007). Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi. *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 65 (Özel). 89-110.
- Bayram, B. (2017). Türkiye Piyasasında Elektrikli Araçlar. *International Bodyshop Industry Symposium*, Türkiye, Erişim Adresi (2019, 20 Şubat) <http://ibisworldwide.com/wp-content/uploads/2017/03/T%C3%BCrkiye-piyasas%C4%B1nda-elektrikli-ara%C3%A7lar.pdf>
- Bloomberg. (2017). Electric Vehicle Outlook 2017. Bloomberg New Energy Finance's Annual Long-Term Forecast of the World's Electric Vehicle Market. *Executive Summary*, Retrieved

- from (2019, 1 January) https://data.bloomberglp.com/bnef/sites/14/2017/07/BNEF_EVO_2017_ExecutiveSummary.pdf
- Brannan, J.W., & Barder, T.E. (2016). Battery Electric Vehicles vs. Internal Combustion Engine Vehicles. A United States-Based Comprehensive Assessment, Arthur D Little.
- Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş*. 7. Baskı, Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Carley, D. (2014). The Beginners Guide to Electric Vehicles (EV). *Emotive*, Retrieved from (2018, 21 December) https://pluginbc.ca/wp/wp-content/uploads/2017/02/EVBeginnersGuide_V7.pdf
- Carlsson, F., & Johansson-Stenman, O. (2003). Costs and Benefits of Electric Vehicles - A 2010 Perspective. *Journal of Transport Economics and Policy*, 37(1), 1-28.
- Conserve Energy Future (CEF). (2018a). Environmental Pollution. Retrieved from (2018, 4 December) <https://www.conserve-energy-future.com/causes-and-effects-of-environmental-pollution.php>
- Conserve Energy Future (CEF). (2018b). What is an Electric Car?. Retrieved from (2018, 22 November) <https://www.conserve-energy-future.com/advantages-and-disadvantages-of-electric-cars.php>
- Ertürk, F., Akkoyunlu, A., & Varınca, K.B. (2006). Enerji Üretimi ve Çevresel Etkileri. *Stratejik Rapor No: 14*, Türkasya Stratejik Araştırmalar Merkezi-TASAM.
- Euronews. (2018). AB'de Dizel Araçların İnsan Sağlığına Maliyeti Yılda 80 Milyar Euro. Erişim Adresi (2018, 30 Kasım) <https://tr.euronews.com/2018/11/28/ab-de-dizel-araclarin-insan-sagligina-maliyeti-yilda-80-milyar-euro>
- European Environment Agency (EEA). (2018). Air Pollutants and Global Effects. Retrieved from (2018, 4 December) <https://www.eea.europa.eu/publications/2599XXX/page009.html>
- European Union (EU). (2012). Electric Vehicles in Urban Europe. URBACT.
- Grunig, M., Witte, M., Marcellino, D., Jordan, S., & Essen, H.V. (2011). Impacts of Electric Vehicles – Deliverable 1. An Overview of Electric Vehicles on the Market and in Development. ICF / Ecologic Institute.
- Güven, F., & Rende, H. (2017). Elektrikli Araçların Tasarımında Malzeme Seçiminin Önemi. *Engineer and Machinery*, 58(689), 81-95.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (2015). Küreselleşme. (Eds. Anthony Giddens), *Sosyoloji*, 5. Baskı, Ankara: Say Yayınları.
- Helmets, E., & Marx, P. (2012). Electric Cars: Technical Characteristics and Environmental Impacts. *Environmental Sciences Europe*, 24(14), 1-15.
- ING. (2017). Breakthrough of Electric Vehicle Threatens European Car Industry. ING Economics Department.
- International Copper Association (ICA). (2017). The Electric Vehicle Market and Copper Demand. IDTechEx.
- International Economic Development Council (IEDC). (2013). Creating the Clean Energy Economy – Analysis of the Electric Vehicle Industry. Rockefeller Brothers Fund, Washington.

- Kaul, I., Conceição, P., Goulven, K.L., & Mendoza, R.U. (2003). *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. Oxford University Press.
- Kazgan, G. (2016). *Liberalizmden Neoliberalizme*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kemfert, C. (2016). Promoting Electric Vehicles in Germany via Subsidies – an Efficient Strategy?. *DICE Report*, December.
- Kerem, A. (2014). Elektrikli Araç Teknolojisinin Gelişimi ve Gelecek Beklentileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 1-13.
- Kok, M., Brons, J., & Witmer, M. (2011). A Global Public Goods Perspective on Environment and Poverty Reduction Implications for Dutch Foreign Policy. PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.
- Magnusson, S. (2017). New Zealand Electric Car Guide. Wellington, Retrieved from (2019, 1 February) <http://www.gw.govt.nz/assets/NZ-Electric-Car-Guide-4April2017.pdf>
- Marquis, C., Zhang, H., & Zhou, L. (2013). China's Quest to Adopt Electric Vehicles. *Stanford Social Innovation Review*.
- Maryland. (2018). Electric Vehicle Incentives. Retrieved from (2018, 12 December) https://mde.maryland.gov/marylandgreen/Documents/EV_dealershipflyer_online.pdf
- MassDEP. (2016). Health & Environmental Effects of Air Pollution. Department of Environmental Protection. Commonwealth of Massachusetts.
- Matsui, A., & Morduch, J. (2003). The Strategy of Global Public Goods. Tokyo and New York University. *Draft*. Retrieved from (2019, 15 January) <https://wagner.nyu.edu/files/faculty/publications/2003-11-Aoki-and-Morduch-The-Strategy-of-Global-Public-Goods.pdf>
- MFA, MEFI. (2002). Global Public Goods. Série Partenariats. MFA-MEFI: Ministry of Foreign Affairs Treasury Directorate - Ministry of the Economy, Finance and Industry.
- Nealer, R., Reichmuth, D., & Anair, D. (2015). Cleaner Cars from Cradle to Grave. Union of Concerned Scientists.
- Oak Ridge National Laboratory (ORNL). (2017). 2016 Vehicle Technologies Market Report. Vehicle Technologies Office, Office of Energy Efficiency and Renewable Energy U.S. Department of Energy.
- Otomotiv Teknoloji Platformu (OTEP). (2010). Elektrikli Araç Çalışma Grubu Raporu. Erişim Adresi (2019, 20 Şubat) <http://www.otepe.org.tr/pdf/ELEKTRIKLI-ARAC-CALISMA-GRUBU-RAPORU-V.1-09.11.2010.pdf>
- Savaşan, F. (2017). *Kamu Ekonomisi*. 7. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Siemens. (2010). The Smart Electric Vehicle Charging Solution. Sitraffic Epos Charging System, Retrieved from (2019, 17 February) https://www.siemens.com/press/pool/de/events/corporate/2010-10-ecartec/epos_ws_en.pdf
- Sivak, M., & Schoettle, B. (2018). Relative Costs of Driving Electric and Gasoline Vehicles in the Individual U.S. States. *Report No. SWT-2018-1*, The University of Michigan Sustainable Worldwide Transportation, Michigan/USA.
- Soulopoulos, N. (2017). When Will Electric Vehicles be Cheaper than Conventional Vehicles?. Bloomberg New Energy Finance.

- Sundaram, V., Muthalan, N., & Shanmuganathan, K. (2018). Electric Vehicle – Disruptor of the Automotive Ecosystem. *View Point, Infosys*.
- Surrey County Council (SCC). (2019). Thinking of Switching to an Electric Vehicle?. *Travel Smart in Surrey*.
- The Guardian. (2018a). How Green are Electric Cars?. Retrieved from (2018, 12 December) <https://www.theguardian.com/football/ng-interactive/2017/dec/25/how-green-are-electric-cars>
- The Guardian. (2018b). Dyson to Build Electric Cars in Singapore – with 2021 Launch Planned. Retrieved from (2018, 12 December) <https://www.theguardian.com/technology/2018/oct/23/dyson-to-build-electric-cars-in-singapore-with-launch-planned-for-2021>
- Transport & Environment. (2017). Electric Vehicle Life Cycle Analysis and Raw Material Availability. Retrieved from (2019, 22 January) https://www.transportenvironment.org/sites/te/files/publications/2017_10_EV_LCA_briefing_final.pdf
- United States Department of Energy (USDE). (2011). Benefits of Electric Vehicles: A National Perspective. *Charging into the Future!*. Electric Vehicle Assoc of DC.
- Varun, M., & Kumar, C. (2012). Problems in Electric Vehicles. *International Journal of Applied Research in Mechanical Engineering*, 2(1), 67-73.
- Verheijen, E., & Jabben, J. (2010). Effect of Electric Cars on Traffic Noise and Safety. Bilthoven: National Institute for Public Health and the Environment. *Report 680300009/2010*.
- World Economic Forum (WEF). (2018). Electric Vehicles for Smarter Cities: The Future of Energy Mobility. *Industry Agenda*.
- World Economic Forum (WEF). (2019). This is How Electric Cars Will Transform Our Lives. Retrieved from (2019, 20 February) <https://www.weforum.org/agenda/2017/10/three-ways-electric-vehicles-will-change-our-world>
- World Energy Council (WEC). (2018). Elektrikli Araçlar. Dünya Enerji Konseyi Türkiye, Yeni Enerji Teknolojileri Çalışma Grubu, YET3.
- World Wildlife Fund (WWF). (2014). Transportation rEVolution: Electric Vehicle. *Status Update 2014*. WWF Canada.
- Yalçın, A.Z. (2009). Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 288-309.
- Yılmaz, B.E. (2010). Barış ve Güvenlik: Küresel Kamu Malı Olarak Sunumu ve Finansman Mekanizmaları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 137-158.
- Yusufoğlu, A., & Özpençe, Ö. (2015). Küresel Kamusal Malların Sunum ve Finansmanında Ortaya Çıkan Sorunlara Bir Çözüm Önerisi. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 15-35.

Falih Rıfkı Atay'ın *Ulus* Gazetesindeki Yazıları (1935-1937)

Arzu Boy^{a, b}, Gökay Durmuş^c

Özet

I. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Anadolu'da büyük bir mücadele başlamış ve bu mücadele Anadolu topraklarını parçalamaya çalışan dış güçlere karşı yapılmıştır. Anadolu'daki mücadele'nin haklılığını ve Anadolu insanının çektiği sıkıntıların duyurulması amacıyla 14 Eylül 1919'da İrade-i Milliye gazetesi yayınlanmıştır. Gazete aracılığı ile Anadolu'da başlayan hareket herkes tarafından duyulmuştur. Ardından 10 Ocak 1920'de ise Mustafa Kemal'in Hakimiyet-i Milliye olarak belirlediği gazete yayınlanmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi 28 Kasım 1934'ten itibaren Ulus adıyla çıkmış ve devletin resmi yayını olarak itibar görmüştür. Ulus gazetesinde Atay, iç ve dış ilişkilerle ilgili birçok yazı kaleme almıştır. Çalışmada; Ulus gazetesinin 1935-1937 yılları arasındaki bütün sayıları taranmış, Atay'a ait yazılar okunmuş ve değerlendirilmiştir. Çalışma esnasında gazetenin dünyanın ve ülkenin nabzını tutan bir yayın organı olduğu, Atay'ın yazılarının dünyadaki iç ve dış olayları ortaya koyan ve olayları analiz eden yazılar olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Falih Rıfkı Atay
Dış İlişkiler
Gazete
Ulus

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.03.2019

Kabul Tarihi: 24.04.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.542759

Evaluations towards Fatih Rıfkı Altay's Articles in *Ulus* Newspaper (1935-1937)

Abstract

A great struggle started in Anatolia during the period following the World War I and this struggle was made against the external powers who attempted to break up the Anatolian territory. The newspaper İrade-i Milliye was published in 17 September 1919 in order to prove the righteousness of the struggle and to announce the problems suffered by the people of Anatolia. The movement initiated in Anatolia by the means of Newspaper was started to be heard by everyone. Then, the newspaper designated by Mustafa Kemal as Hakimiyet-i Milliye published in 10 January 1920. The newspaper Hakimiyet-i Milliye was published with the name "Ulus" since 28 November 1934 and started to be respected with the official publication of Government. In the *Ulus* Newspaper, Atay has written many articles on domestic and foreign relations. In this study, many issues of the *Ulus* newspaper between 1935-1937 were scanned, Belonging to Atay's were read and evaluated. During the study, it was seen that the newspaper was a media organ that fingers on the pulse of the world and the country, and that the articles written by Atay revealed the internal and external events in the world and analysed the events.

Keywords

Falih Rıfkı Atay
Foreign relations
Newspaper

About Article

Received: 21.03.2019

Accepted: 24.04.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.542759

a İletişim Yazarı: arzunar@hotmail.com

b Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD, Orcid ID: 0000-0001-7611-7975.

c Doç. Dr. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Orcid ID: 0000-0002-8602-1130

Giriş

Bilindiği gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün lider kimliğinin en önemli unsurlarından biri de ileriye görme yeteneğidir. Onun Millî Mücadele ve sonrasında cereyan eden sosyal siyasî vak'alar takip edilerek ispatlanabilecek bu özelliği, farklı alanlarda, farklı birçok tutum ve tepkisine de yansımıştır. Atatürk'ün basın yayın faaliyetlerine verdiği önem, bu noktada anılması gereken ilk mevzulardandır. Şöyle ki Mustafa Kemal, daha Harbiye öğrencisi iken basının toplumlar için vazgeçilmez bir kurum olduğunu öngörebilmiştir. Söz konusu dönemde o, memleketteki gidişattan duyduğu rahatsızlığı, çoğunluğu kendisinin yazdığı yazılardan müteşekkil bir gazete aracılığıyla okul arkadaşları ile paylaşmaya çalışmıştır (İnuğur, 1992: 15).

Aynı rahatsızlık, ilerleyen yıllarda Mustafa Kemal'in daha geniş kitlelere ulaşabilme ihtiyacı hissetmesine neden olur ve Fethi Okyar ile bir gazete kurar. Mustafa Kemal bu gazete için maaşlarından artırdığı parayı sermaye olarak kullanır. Gazetenin ismini *Minber* olarak belirler ve köşesinde yazdığı imzasız yazılarında halkı bilinçlendirme gayesi güder (İnuğur, 1992: 17-18). Bu uğraş, Mustafa Kemal'i çok mutlu etse de hedef kitle olan halkın gazetesine duyarsızlığı onu üzer. Falih Rıfki Atay, Mustafa Kemal'in yaşadığı bu hayal kırıklığı için şunları söyler: "*Mustafa Kemal de, gazetesini evinde okur. Pek hoşuna gider, herkesin elinde görmek sevincini tatmak için erken sokağa çıkar. Ne kimsenin elinde, ne de satıcıların ağzındadır. Böyle bir gazete çıktığından sokaktaki, tramvaydaki ve vapurdaki şehirli habersiz görünür*" (Atay, 1968: 182).

Minber, ancak elli sayı yayımlanır ve Mustafa Kemal'in hayatındaki bilinmezlerden birine kapı aralarsa da bu gazete ile yaşadığı hayal kırıklığı onda kalıcı olmaz (İnuğur, 1992: 22). Çünkü zaman içinde, özellikle Sivas Kongresi sonrasında, başlayan direniş hareketinin haklılığını ispatlamak, Kuvayı Milliye'nin hedef ve niteliğini, Sivas Kongresi kararlarını dünyaya duyurmak ihtiyacı hasıl olur. Mustafa Kemal, konuyla ilgili olarak "*Bir gazete çıkaracağım. Mesul müdürlüğünü üzerine olacak itimada şayan biri lazım*" (Coşar, 1964: 113) der ve verdiği direktifler ile yeni bir gazete çıkmaya başlar. Yine ismini Mustafa Kemal'in belirlediği İrade-i Milliye'yi, (Coşar, 1964: 113) 14 Eylül-15 Aralık 1919 tarihleri arasında, yani Sivas'tan ayrıldığı sürece kadar Mustafa Kemal yönetir (Tamer, 2004: 39). Gazetenin bu ilk döneminde "*ulusal mücadelenin meşrulaştırılması amacıyla tüm yurttan gönderilen telgraflar, saraya ve hükümete gönderilen telgraflar ve imzasız olarak Mustafa Kemal'in yazıları yayınlanır*" (Tamer, 2004: 39). İrade-i Milliye, kimi zaman ara vermiş olmasına, başlık ve isim değiştirmesine rağmen yayın hayatında kalmayı başarır.

Mustafa Kemal ise bir gazeteye sahip olmak ve gazete aralığı ile iç ve dış düşmanlarla daha sağlıklı savaşabilmek ihtiyacını Ankara'da da duymaya başlar. Sivas'tan Ankara'ya geldikten kısa bir müddet sonra çevresindekilere yine "*bir gazete çıkaracağız*" direktifini verir. (Coşar, 1964: 122). Çalışmalar başlar ve 10 Ocak 1920'de (Koloğlu, 1993: 26) adını yine Mustafa Kemal'in *Hakimiyet-i Milliye* olarak belirlediği gazete yayımlanmaya başlar. Mustafa Kemal bir genelge ile Anadolu ve Rumeli'ye gazetenin yayın hayatına atıldığı haberinin ulaşmasını da sağlar (Er, 2006: 56).

Haftada iki gün yayımlanan gazete, daha sonra haftada üç gün, ardından da günlük olarak çıkar. Gazetede bizzat Mustafa Kemal'in dikte ettirdiği, direktifleriyle yönlendirdiği (Er, 2006: 56) yazılar, haberler ve tebliğler, "*... ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk bağımsızlığının ne kadar akil almaz güç koşullar altında, Mustafa Kemal'in olağanüstü güç ve yeteneği sayesinde kazanıldığını kanıtlayan belgelerdir*" (İnuğur, 1992: 27). Ayrıca *Hakimiyet-i Milliye*, Cumhuriyet'e ve devrimlere tanıklık etmiş olmanın getirdiği olanaklar ile yeni rejimi, ilkeleri, devletin

hedeflerini Türk ve dünya kamuoyuna duyuran uzun soluklu bir yayın organıdır. Öyle ki Mustafa Kemal gazete için “*Cumhuriyet’in onuncu yılında Kurtuluş ve inkılabımızın ilk ve sadık işçisi: Hakimiyet-i Milliye*” ifadelerini kullanmıştır (Bakacak, 2002: 14).

Özetlenen bu sürecin çalışma açısından taşıdığı önem, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin 28 Kasım 1934’ten itibaren *Ulus* adı ile yayımlanmaya başlamasıdır (Bakacak, 2002: 14). Nitekim 10 Ocak 1936 tarihli *Ulus* gazetesinde ve “*Ulus 17 Yaşında*” başlığını taşıyan yazıda yer alan bilgiler, bu süreci doğrulamaktadır ve şu şekildedir: “*Sivas’taki (İrade-i Milliye’den sonra Hakimiyet-i Milliye) adı ile Ankara’da çıkan gazetemiz bugün on yedi yaşına basıyor. Gazetemizi Atatürk kurmuştur: Ulus, bütün varlığı ile onun ve davasının hizmetindedir*” (*Ulus*, 10 Ocak 1936, No: 5192, s. 1).

Bu süreçte, 1935’te, ülkede 38 günlük gazete 78 süreli gazete ve 127 dergi yayın yapmaktadır (Gevgilili, 1983; 216). Bütün bu yayın organları içinde en önemlisi ve prestijlisi *Ulus*’tur. Çünkü *Ulus*, devraldığı tarihi mirasa uygun biçimde devletin ve elbette ki CHP’nin yayın organıdır. *Ulus*, bu niteliğinden dolayı devlet kayıtlarına da “*Hükümetin resmi bir gazetesidir*” şeklindeki ifadelerle geçer (TBMM Gizli Celse Zabıtları, CIII, Ankara, TBMM Basımevi, 1980: 48). Bu nedenle *Ulus*, CHP’nin Genel Başkanı’na bağlıdır. Genel Başkan ise gazetenin ve matbaanın idaresini CHP Genel Sekreteri’ne bırakmıştır. Gazetede önemli konulara atamalar genel sekreter tarafından yapılmaktadır. Gazetenin, hükümetin dolayısıyla partinin genel politika ve prensiplerine uygun hareket etmesi için bir komisyon kurulmuş ve ayda bir kez fikir alışverişinde bulunulmuştur (BCA, 030.10/79. 522. 3, 1) .

Ulus’un bu nitelikleri gazetenin bir parçası olmayı ve özellikle başyazar olmayı önemli kılar. Falih Rıfki Atay, *Ulus* gazetesinde uzun yıllar boyu başmakale yazmış bir isimdir. Fakat Falih Rıfki ve *Ulus* birlikte anılırken akla gelen sadece bu değildir. Falih Rıfki *Ulus*’taki faaliyetleri ile gazetenin yapılanmasında önemli roller oynar. 30 Temmuz 1931’de başmuharrir olan Atay, daha sonra bu görevi “*siyasi murakıplık*” kadrosu ile yürütür. Onun bahsi geçen bu faaliyetleri, kendisine “*Atatürk’ün dili*” denmesine neden olur (Bakacak, 2002: 17).

Ulus gazetesinin bu başyazıları birinci sayfada yer alır ve günün yorumunu içerir. Başmakale yazarı bu yorumlarda, gazetenin gütmüş olduğu politikaya uygun hareket eder (Abadan, 1961: 99). Falih Rıfki dışında, imzasız yazılar da unutulmamak şartıyla, Mümtaz Faik Fenik, Esat Tekeli, Hüseyin Cahit Yalçın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler de başmakalelerinde CHP’nin tutum ve görüşlerini savunurlar (Abadan, 1961: 99). *Ulus*’un kadrosu zengindir. Necip Ali Küçüka, Zeki Mesud, Nasuhi Baydar, Ahmet Şükrü Esmer, Neşet Halil Atay, Burhan Belge, Nurettin Artam, Nurullah Ataç, Yaşar Nabi Nayır, Mecdi Sayman ve Cemal Kutay’ın gazetede yazıları söz konusudur. Gazetenin yazı işlerini de Naşid Hakkı Uluğ, Semih Tiryakioğlu, Münir Berik gibi isimler yürütmüştür (Topuz, 2011: 164).

Ulus’un parti organı olması Ankara kaynaklı siyasi haberlerin gazetede önemli yer işgal etmesinin de kaynağıdır. Yayımlanmaya başladığı günden itibaren, çok partili siyasi süreç dahil, hatta CHP muhalefette iken de siyasi haberler gazete büyük yer tutar.

Ulus gazetesi dış dünyadan haber iletme anlayışını da önemser. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde öne çıkan bu tutumun, Türkiye’nin savaş sürecinde oynadığı rolle ilişkisi söz konusudur. Örneğin Kore, NATO vakaları bu durumu tetikleyen kimi vakalardır. Bununla birlikte 1960’lı yıllarda CHP’nin muhalefet partisi niteliğini kazanması gerçeğine bağlı olarak dış haberlerde bir azalma görülür (Abadan, 1961: 96).

Bilindiği gibi Cumhuriyet sonrasında ülkede yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Kültür, sanat, spor, kamuoyunun önem atfettiği kimi sahalardır. Ulus, bu sahaları da yakından takip eder. Örneğin 1939-1946 yılları arasında Ulus'taki spor haberleri gazetenin %14'ünü kapsayacak kadar yoğundur (Abadan, 1961: 101).

İncelemeye konu olan yıllarda Ulus gazetesinin yayın teknik ve politikaları da aynı çizgidedir. Bu yıllar süresince gazete "Adımız, andımızdır" sloganını kullanır ve sekiz sayfa çıkar. Başmakaleler; Betke, Başbetke, Gündelik başlıklarında Falih Rıfkı'ya aittir. Gazetenin bu süreçte "Dış Haberler", "İç Haberler" şeklinde değişmeyen sütunları söz konusudur. Yurttan ve dünyadan verilen bu haberler fotoğraflarla süslenir. Bu sütunlara paralel biçimde, Ulus'ta hem iç basından hem dış basından kimi haber ve gelişmeler de iktibas edilir.

Spor haberlerinin istikrarlı bir düzende yayımlandığı bu yıllarda, Ulus'ta sanat ve kültür haberleri de büyük yer tutar. Özellikle son sayfalarda yoğunlaşan bu haberlerde hemen her gün sinema ve tiyatro ile ilgili gelişmeler ve ilanlar yer alır. Gazetedeki tefrika kitap bölümü ise bazen "Ulus'un Romanı" başlığında bazen kitap isimleri ile verilir. Radyo neşriyatlarından banka ilanlarına, ilaç reklamlarından arsa ilanlarına kadar, ilan ve reklamlar da önemli ölçüdedir.

Falih Rıfkı Atay'ın Gazeteci Kimliği ve Ulus Gazetesi

Çalışmaya konu olan yıllarda Ulus gazetesinin başyazarı ve imtiyaz sahibi olan Falih Rıfkı Atay'ın çocukluk yılları, Sultan Abdülhamit'in otoriter bir yönetim tarzı güttüğü döneme rastlar^d. Ailesinin, sultana duyduğu tepki ile şekillenen bu dönem, sonrasında, Atay'ı İttihatçılara yaklaştırır (Şirin, 2014: 9).

İlköğrenimini sıbyan mekteplerinde tamamlayan Atay, daha sonra rüştiyeye devam eder. Rüştiye ondaki tarih ve edebiyat sevgisinin ilk tohumlarının atıldığı yer olur. Osmanlı tarihini ilgiyle takip eden Atay, Namık Kemal'i Tevfik Fikret'i bu yıllarda keşfeder. Servet-i Fünûn, Malumat gibi dergileri takip ederek ülkesini, Fransızca gazeteler okuyarak dünyayı algılamaya çalışır (Çolaker, 2008: 6).

Rüştiye'yi 1905'te bitiren Atay, İstanbul'un en gözde okullarından biri olan Mercan İdadisi'ne başlar. Bu okulun müdürü Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı'nın edebiyat hocası ise Celal Sahin Erozan'dır (Aktaş, 2013: 15). Erozan, bu dönemde Falih Rıfkı üzerinde etkilidir. Bu nedenle Atay, Muallim Naci ile Recaîzâde Mahmut Ekrem arasındaki tartışmaları, Servet-i Fünûn dergisini, yeni dil ve edebiyat eğilimini takip eder. İdadi, Atay'ın ilk kalem denemelerini de yaptığı yer olur. Erozan'ın yardımı ile ilk şiiri Nisan 1909'da *Servet-i Fünûn*'da yayımlanır (Çolaker, 2008: 9). Atay, İdadi'nin son sınıfında iken Meşrutiyet ilan edilir ve o bu gelişmeyi heyecan ve coşku ile takip eder (Şirin, 2011: 14).

Atay, Mercan İdadisi'nden 1909'da mezun olur ve Darülfünun'un Ulûm-ı Edebiyye şubesinde yükseköğrenimine başlar. Hırslı ve başarılı bir öğrenci olan Atay'ın edebiyat hocası Mehmet

^dFalih Rıfkı Atay'ın yaşamı için yararlanılan kaynaklar şöyledir: Funda Selçuk Şirin, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Aydın: Falih Rıfkı Atay, Birinci Baskı, Tarihi Kitabevi, İstanbul 2014.

Veysel Çolaker, Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfkı Atay, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2008.

Şerif Aktaş, "Falih Rıfkı Atay'ın Hayatı ve Sanatı Üzerine Bir Yazı" Falih Rıfkı Atay (Seçmeler) (Hzl. Mustafa Yücel), Berikan Yayınevi, Ankara 2003.

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, Üçüncü Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 140-141.

Akif'tir. Bu dönemde Ahmet Haşim, Halit Ziya Uşaklıgil de onun ilgilendiği isimlerdir. Tecelli dergisinde şiirlerini yayımlayan Atay, bu dergide edebî ve siyasi içerikli yazılar da yazar (Çolaker, 2008, 9-10). Bu yazılar, genç bir insanın imparatorluğun nasıl kurtulabileceği yolundaki ilk düşüncelerini içerir. Bu dönemde onun haber kaynaklarından biri de *Tanin*'deki yazıları ile Hüseyin Cahit Yalçın'dır. Trablusgarp'tan, Afrika'dan, Balkanlar'dan gelen haberler ve yayılan Türkçülük akımı ile Atay, imparatorluk için çıkış yolu olarak Türk kimliğinin benimsenmesi anlayışını gözetmeye başlar (Şirin, 2011: 16). Onun ilk yazısını İttihat ve Terakki Cemiyet'inin yayın organı olan Tanin gazetesine gönderme sebebi bu anlayış olsa gerektir. 30 Ocak 1912'de yayımlanan bu yazıdan sonra (Çolaker, 2008: 10) Falih Rıfki, Hüseyin Cahit'ten aldığı teklif ile Tanin'in yazar kadrosuna katılır. Önemli İttihatçılar ile tanışma fırsatı yakalamışken *Şehbal* dergisinde edebî makalelerini yayımlamaktadır. Aynı dönem Atay'ın memuriyet yaşamının da başlangıcını teşkil eder. Önce Sadaret Tahrirat Kalemî'nde daha sonra da Talat Paşa'nın yanında Türkçe katibi olarak Dâhiliye Nezareti'nde çalışmaya başlar (Şirin, 2011: 17). Bu dönemde siyasal düşünceleri açısından Ziya Gökalp'e edebî açıdan Yahya Kemal Beyatlı'ya yakındır (Çolaker, 2008: 13).

Falih Rıfki Atay, daha sonra 1 Aralık 1926'da Bahriye Nezareti'nde Cemal Paşa'nın Kalem-i Mahsus Müdür Muavini olarak çalışmaya başlar. Cemal Paşa ile birlikte Suriye'de birçok önemli vakaya tanıklık eder. Bu vakalar Atay'da ülkesi ve ülke aydını ile ilgili ironik, sorgulamalara neden olur. Öyle ki Atay Anadolu insanının gücünü ve cesaretini burada keşfeder (Şirin, 2011: 17).

Atay, Suriye'den döndükten sonra 20 Eylül 1918'de arkadaşları ile birlikte *Akşam* gazetesini çıkarmaya başlar. Burada "Günün Fıkraları" adı altında yazılar yayımlar. Kalemını Türkçülük ve Türkçecilik cereyanları adına kullanır (Aktaş, 2013: 17). Onun İzmir'in işgali üzerine yazdığı yazılarda çıkış noktası, Türklerin var olma savaşı verdiği yönündedir. İstanbul'un işgali üzerine de Millî Mücadele hareketini ve Mustafa Kemal'i destekleyen yazılar kaleme alır. Bu yazılarından dolayı tevkif edilir ve idam cezası ile yargılanırsa da, üç buçuk aylık hapis hayatından sonra serbest kalır (Şirin, 2011: 19).

Falih Rıfki, 1922'de Anadolu'ya geçer. Millî Mücadele'yi *Tanin* ve *Hâkimiyet-i Milliye*'deki yazıları ile desteklemeye devam eder. Yazılarında Türklerin mücadeledeki haklılığını tüm dünyaya duyurmak ve yanlış Türk imajını değiştirmeyi hedefler (Şirin, 2011: 19) Atay'ın Atatürk ile tanışıklığı ise İzmir'in kurtuluşu sonrasındadır. Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı uzun röportajdan sonra Mustafa Kemal'in masasında yer bulmaya başlar^e. Ardından bizzat Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya milletvekilliği için çağrılır (Atay, 1968: 22). Bu çağrı onu hem milletvekili hem de Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarından biri yapar. Öyle ki Atatürk tarafından *Hâkimiyet-i Milliye*'yi çıkarmakla görevlendirilir (Atay, 1968: 22). Atay artık ulus-devletin inşa sürecinin önemli tanıklarından birisidir. Siyasetten mimariye, Cumhuriyet'in yeni atılımlarının savunucusu olduğu gazetesinde, Atatürk ilke ve inkılaplarının yılmaz savaşçısıdır. Onun 1934'te *Ulus* adını alan gazetede faaliyetleri 1947'de sona erer, fakat gazeteci kimliği devam eder. *Cumhuriyet*, *Yeni İstanbul*, *Dünya* gazetelerindeki faaliyetleri ile yaşamının sonuna kadar Cumhuriyet'e ve Atatürk'e bağlılığını ifade eder. Çok partili yaşam

^eAslında Falih Rıfki ile Atatürk'ün tanışma hadisesi daha eskiye dayanır. Yazar, Çankaya'da, söz konusu hadiseyi Mustafa Kemal Atatürk'ün ne kadar kuvvetli bir hafızası olduğu tezini işlerken anlatır. Buna göre 1922'de Falih Rıfki Mustafa Kemal'e "sizi ilk defa nerede gördüğümü bilir misiniz?" sualini sorar. Mustafa Kemal de evet, dedikten sonra, açıklama yapar. Mustafa Kemal'in 1913'teki bu hadiseyi Falih Rıfki'ye -üstelik Falih Rıfki dahi hatırlamıyor iken- anlatması yazarı, hayretler içinde bırakır. (Atay, 1968: 561)

sonrasında ise ülkedeki siyasi gelişmeleri muhalif kimliği ile takip eder. Atay'ın uzun soluklu gazeteci kimliği 1959'da aldığı Legion d' Honneur nişanı ile taçlanır (Atay, 1968: 25).

Mutluay'ın "yazı ustalığı" (Mutluay, 1976: 688) sıfatıyla andığı Falih Rıfki Atay, gezi yazılarından romana edebiyatın farklı türleriyle meşgul olmuş bir isimdir. Onun, *Roman*(1932) başlıklı ve röportaj biçiminde düzenlediği romanı, halkın *Milliyet* gazetesine gönderdiği hatıra ve olaylardan esinlenmiştir (Aktaş, 2013: 19). Bununla birlikte Falih Rıfki'da "yaratı türlerine değil, çözümleyici, birleştirici ve değerlendirici biçimlere uygun" bir yazma yeteneği söz konusudur (Mutluay, 1976: 688). Nitekim kendisi de gazetecilik yönü için "kendi mesleğim" ifadesini kullanır (Atay, 2003: 28). Bu yetenek Falih Rıfki'nun "gazete"yi pragmatist bir yaklaşımla değerlendirmesine ve "gazete"ye önemli sorumluluklar yüklemesine neden olmuş gibidir. Bu noktada Falih Rıfki'nun genç yaşlarından itibaren, kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşamlar açısından ne derece önemli olduğunu gözlemleyebildiği söylenebilir. Bilindiği gibi basın, haber iletme, kamuoyunu bilgilendirme, sosyal yaşama katkı olma gibi görevleri olan bir kurumdur. Modern yaşam bu görevlere, ideolojik ve sistemsel yeni görevler eklemiştir. Basın artık, toplumsal sistemlerin ve devletin "ideolojik aygıtlarından" birisidir. Falih Rıfki'nun gazeteğe yönelik pragmatik yaklaşımında çıkış noktası -geleneksel görevlere duyduğu bağlılığı da göz ardı etmemek şartı ile- gazeteği "ideolojik bir aygıt" olarak görmesidir (Althusser, 1989: 29). İmparatorluktan ulus devlete uzayan çizgide, kimliğimizin bileşenlerini belirleyebilmek, Türk toplumunun modernleşme çabasına katkıda bulunmak ve hedefler üretmek ve elbette Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin anlam ve önem kazanmasını sağlamak uğrunda kullandığı kalemi, onu Türk kamuoyunda "belirleyici" tutum ve tepkilerin sahibi yapmıştır (Şirin, 2011: 4). Bu anlamda Falih Rıfki'nun gazeteği "bir terbiye müessesesi" (Atay, 2003: 28) olarak görmesi önemlidir. Falih Rıfki'nun bu anlayışa binaen gazetelerimizin daha kaliteli yayın yapması gerektiği yolundaki tezleri ise bugün dahi geçerliliğini koruyacak cinstendir. Buna göre gazetelerimiz satış ihtiyacı hissettikleri için kullandıkları sokak üslubunu, boy boy resim ve fotoğraf basma anlayışını bırakmalı, hacim küçültmeli ve seviyelerini yükseltmelidirler. Bu sağlanırsa gazete okurunun da seviyesinin artacağı kesindir (Atay, 2003: 29).

Falih Rıfki Atay'ın Dış Dünya'ya ve Türk Dış Politikasına Yönelik İlgisi

Habeşistan Meselesi

Falih Rıfki Atay'ın söz konusu süreçte *Ulus* gazetesinde yer alan ve dış dünyaya yönelik ilgisini örnekleyen yazıları, iki temel tez ekseninde gelişir. Bunlardan ilki Avrupa devletlerinin emperyalist politikalar geliştirdiğine (yürüttüğüne) yönelik tezdır. Yazar bu düşüncesine dayanak olarak 18 Haziran 1935 tarihli Avrupa İşleri başlığını taşıyan yazısında Uluslar Sosyetes'i'nin Milletler Cemiyeti) işlevini mercek altına alır. Bunu "zamanımızın en büyük davalarından biri" olarak lanse eder ve Avrupalıların da aynı meseleyi tartıştığını belirterek yazısına başlayan Atay, İngiliz ve İtalyan gazetelerinden iktibaslar da yapar. Buna göre Avrupa gazeteleri Uluslar Sosyetes'i'nin güçlü ülkelerin çıkarlarını koruyan tutumunu eleştirmektedir. Falih Rıfki ise Uluslar Sosyetes'i'nin kurulduğu zamandaki coğrafi şartları ve antlaşmaları kabul ettiğini, bu nedenle toprak paylaşımı konusunda taraf olmaması gerektiğini düşünür. Yazara göre bu kuruluşun dünyadaki coğrafi sınırları değiştirme, sömürge belirleme, dünya statükosunu yenileme işlevi yoktur. Yazar 13 Mayıs 1936 tarihli

yazısında da Milletler Cemiyeti'nin dünya barışını ve bütün ülkelerin emniyetini sağlamak yolunda bir görevi olduğu tezini işler^f.

Falih Rıfka Atay Habeşistan meselesinin İtalyanlar açısından da olumsuz birtakım sonuçlara neden olduğunu düşünür. Örneğin 9 Aralık 1935 tarihli yazısı bu düşüncesini içerir. Yazar Sömürge Ticareti başlıklı yazısında *Vu* gazetesinin bir haberinden yola çıkar. Gazete, Avrupa'nın emperyalist devletlerinin sömürge ülkelerde harcadığı para, teçhizat ve gönderdiği asker sayısı ile ilgili olarak bilgi paylaşmıştır. Falih Rıfka İtalya'nın Habeşistan seferinin de hem maddi hem manevi açıdan İtalyan Devletine büyük yükler getireceğine inanmaktadır. Falih Rıfka'nın uyarı mahiyetinde kabul edilebilecek bu öngörüsü elbette ki İtalyan hükümetinin Habeşistan'ı işgaline engel olmamıştır. Yazar bu gerçekten hareketle Habeşistan meselesini neredeyse adım adım izler. Dış dünyadan aldığı bilgi ve haberleri yorumlar. Örneğin 5 İlkteşrin 1935 tarihli başyazısında Afrika harbinin başladığını belirtir. Yazara göre artık, "Harb olur mu olmaz mı", "Eğer harb olursa" gibi yorumların hükmü kalmamıştır. Nitekim yazar 22 İlkteşrin 1935 tarihli başyazısında da İtalyanların Doğu Afrika'ya her gün yeniden asker yolladıkları bilgisini paylaşmıştır. 2 Mayıs 1936 tarihli başbetkede de resmî İtalyan tebliğlerini değerlendirir. Buna göre İtalyan kuvvetleri Adisababa'nın yüz kilometre yakınına kadar ilerlemişlerdir. Yazarın verdiği tarihi bilgiler olayların oluş tarihi ile uyusmaktadır. Habeşistan aynı tarihte İtalyanlar tarafından ele geçirilmiştir. Öte taraftan 9 Mayısta ise Habeşistan'ın İtalya'ya ilhaki duyurulmuş ve İtalya kralı aynı zamanda Habeşistan imparatoru ilan edilmiştir (Armaoğlu, 1991: 137).

Falih Rıfka Atay İtalyanların Afrika topraklarındaki bu hızlı ilerleyişini Afrika ülkelerinin – dolayısıyla Habeşistan'ın da teçhizat bakımından zayıf olduğu gerçeğine bağlayarak tahlil eder. Yazar bu tezini hem 2 Mayıs 1936 tarihli yukarıda bahsi geçen yazısında hem de 8 Aralık 1935 tarihli yazısında işler. Yazar 8 Aralık 1935 tarihli yazısında Habeşistan'ın teknoloji yoksunluğunu resmettikten ve bunun Habeş ordusunun zayıflığının temel nedeni olduğunu belirttikten sonra durumdan pay çıkarır. Buna göre Türkiye dahil tüm ülkelerin; hava, deniz, demir yollarını sağlam kurmuş olmaları, sağlam ve güvenilir savunma sistemleri geliştirmiş olması şarttır. Diğer taraftan Habeşliler ilkel silahlarla mücadele etmiş olmalarına rağmen kolay pes etmemişlerdir (Armaoğlu, 1991: 137).

Boğazlar Meselesi ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi

1929'da tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhran, Avrupa ülkelerinin de güç kaybetmesine neden olur. Nitekim Falih Rıfka Atay da bu süreçte Avrupa ülkelerini "hasta adam" sıfatıyla niteler (Ulus, 24 Nisan 1935, No: 4934, s. 1, 2). Bu güç kaybı Avrupa ülkelerinin yeni kaynak arayışını ve silahlanma yarışını hızlandırır. 1933'te Japonya Milletler Cemiyeti'nden ayrılır, Almanya ise Cenevre Silahsızlanma Konferansı'ndan çekilir. İtalya, Habeşistan'ı işgal ve Londra Konferansı ise başarısızlıkla sonuçlanır. Bütün bu gelişmeler Lozan sonrasında iç meselelere yoğunlaşan Türkiye'yi endişelendirmeye başlar. Çünkü Milletler Cemiyeti, İtalya'ya bir yaptırım uygulamaz ve Türkiye'nin Cemiyet'e güveni sarsılır.

^f Milletler Cemiyetinin en önemli amaçlarından biri barışı korumak ve devletlerarasında çıkabilecek anlaşmazlık ve çatışmaları barışçıl çözümlere kavuşturarak olası savaşları engellemek idi. Uluslararası ilişkilere yeni bir düzen getirme anlamında önemli bir sorumluluğu üstlenmiş Cemiyet, milletlerarası işbirliğini geliştirmek ve milletlerarası barış ve güvenliği koruma amacını benimsemişti (Kıran, 2008: 19-36).

Lozan Antlaşmasında Boğazların güvenliği konusunda varılan kararların milli menfaatleri korumaya yetmeyeceğine dair bir görüş birliğine varılması ise Türkiye'nin 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar sözleşmesine imza atan ülkelere bir nota vermesi ile sonuçlanır. Nota, İtalya dışındaki ülkeler tarafından olumlu karşılanır ve 22 Haziran 1936'da Montrö Boğazlar Konferansı toplanır (Uçarol, 2010: 761).

Ulus gazetesi bu süreci yakından takip eder ve gelişmeler konusunda Türk kamuoyunun önemli haber kaynaklarından biri olur. Gazetenin bu meseleye verdiği öneme binaen, Falih Rıfki da süreci izler ve yorumlar. Yazar 3 Teşrinisani 1935 tarihli "Bizim Davalarımız" başlıklı yazısında Türk Dış Politikasının iki önemli ayağını şu sözlerle ifade eder: "Yurdumuzu ve halkımızı müdafaa edecek kuvvette olmak, sulhu koruyacak arsiulusal çalışma birliğine önem vermek..." Dolayısıyla Falih Rıfki Atay'ın, Türkiye'nin barış ve huzur içinde yaşaması adına, uluslararası kamuoyundan hassasiyet beklediği ortadadır. Söz konusu hassasiyet, 1936 Haziran'ında başlayacak olan görüşmeler için de öngörü niteliğindedir. Falih Rıfki'nın dünyaya yönelttiği ve beklentilerini dillendirdiği bu sesinde, bir hareket noktası söz konusudur. Bu, aynı zamanda Falih Rıfki Atay'ın dış dünyaya yönelik ilgisinin ikinci temel tezidir. Şöyle ki Falih Rıfki Atay, yazılarında sık sık Türkiye'nin barışçıl bir dış politika güttüğü konusunda cümleler kurar. Fakat bu barışçıl politika, emniyet ve hürriyet davalarımızdan vazgeçeceğimiz anlamına gelmemektedir. Yazarın bahsi geçen nota sonrasında 21 Nisan 1936 tarihli ve "Notamız Etrafında" başlıklı yazısı, konuyla ilgili düşüncelerinin özetidir:

"Barışçı olduğumuz kadar, Türkiye'nin emniyet ve hürriyet davasına bağlıyız. İki taraflı, birkaç taraflı veya her taraflı bütün anlaşmalarda dünya barışının ve Türkiye güvenliğinin gerçek dayanakları olup olmadığını ararız. Taarruz etmek ne kadar fikrimizden uzaksa, taarruza uğraşmak tehlikesini o kadar imkânsızlaştırmak isteriz."

Görüldüğü gibi yukarıdaki sözler, notanın meşruiyetini ortaya koyma çabasının ürünüdür. Yazısının devamında da Atay aynı fikri savunur. Buna göre Türkiye Lozan'da birtakım kararlara imza atmış ve bu kararlara sonuna kadar bağlı kalma sözü vermiştir. Fakat bu, Türkiye'nin emperyalist faaliyetlere göz yumacağı anlamına gelmemektedir. Ayrıca Türkiye'nin ve Doğu coğrafyasının güvenliği konusunda önemli bir konumu olan Boğazlar'ın işlevi, Türkiye'nin sorumluluğundaki bir konudur. Hatta söz konusu güvenlik, Türkiye'nin dostu olduğunu savunan her ülke için önemlidir. Dolayısıyla Boğazlar meselesi, Avrupa'nın gündemindeki diğer meselelerle eş tutulamayacak bir meseledir. Atay bu düşünceden hareketle 1936 Haziran ve Temmuz aylarındaki yazılarında sıkça İtalya, Rusya ve İngiltere'yi eleştirir. Örneğin 26 Haziran 1936 tarihli yazısı "Konferans ve İtalya" başlığını taşır. Yazının girişinde Rusya hükûmetinden Ankara hükûmetine gönderilen bir mektup söz konusudur.

Mektup İtalyanların Montrö'ye temsilci göndermediği bilgisini içermektedir ki İtalya Montrö'ye hakikaten temsilci göndermemiştir (Yel, 2009:107). Ayrıca İtalyan gazeteleri de Türkiye'nin verdiği notanın haksız olduğunu ve Roma Hükûmeti'nin Montrö'de alınacak kararları tanımayacağını yazmıştır. Bu gelişmeler, Falih Rıfki'nın yeniden Türkiye'nin Boğazlar konusundaki hassasiyetini ve haklılığını işlemesine neden olur. Yazar makalesinin devamında, İtalyan kamuoyunun bir yanılğı içinde olduğunu ve İtalyanların bu mevzuyu tartışmasının anlamsızlığını vurgular. Nitekim Atay, 10 Teşrinievvel 1936 tarihli yazısında da Türkiye'nin "... on sekizinci asırdan beri devam eden eski Boğazlar Meselesi'ni tekrar diriltmek niyetinde olmadığını ve revizyoncu bir politika izlemediğini" belirtir.

Atay 14 Temmuz 1936 tarihli yazısına, Rusya'nın tüm dünyada bilinen sıcak denizlere inme politikasını özetleyerek başlar. Ardından Rusya'nın Montrö'de ileri sürdüğü savları eleştirir.

Yazar, Rusya'nın yeni Türkiye'nin maddi ve manevi gücünü göz ardı ettiğini ve Türkiye'yi hâlâ 18. yüzyılı yaşayan bir devlet olarak gördüğünü belirtir. Halbuki Türkiye Boğazlar konusunda taraf olması gereken en önemli ülkedir ve her alanda gelişmekte ve yenilenmektedir. Atay bu yazısında İngiltere'nin de Boğazlar konusundaki politikasını eleştirir. Ona göre "Akdeniz'in dış kapısından birine sulh kilidi takılması" İngiltere'nin de yararınadır. Yazar 5 Temmuz 1936'daki yazısında da Rus gazetelerinin Montrö'deki gelişmeler konusunda yaptığı yorumlardan alıntılar yapar.

Falih Rıfki Atay, Montrö müzakerelerinin Türkiye lehine sonuçlanmasından büyük memnuniyet duyar. 18 Temmuz 1936 tarihli yazısında süreci özetler ve hem Türkiye hem müzakerelere taraf olan ülkeler açısından hakkaniyetli bir tutum takınmaya çalışır. Ona göre Boğazların güvenliğinin ve geleceğinin garanti altına alınması elbette ki çok önemlidir. Fakat sürecin bir başka önemli boyutu da Türkiye'nin Avrupa devletleri ile eş seviyede görüldüğünün kabul edilmiş olmasıdır. Atay, bu başarıdan oldukça memnundur ve bunu İnkılap rejiminin başarısı olarak görür: "Lozan'daki itibarımız zaferin, Montrö'deki itibarımız inkılap rejiminin eseri" şeklinde düşüncelerini ifade eder.

Falih Rıfki Atay'ın Hatay Meselesi ile ilgili Yazıları

Türkiye ile Fransa'nın 20 Ekim 1921'de imzaladığı Ankara Anlaşması sonucunda Suriye Fransa'nın manda yönetimi uyguladığı bir bölge haline gelmiştir (Yalçın ve Diğerleri, 2000: 249). Ancak Fransa, 1936 yılında Suriye mandaterliğinden ayrılacağını açıklayınca Hatay, Türkiye dış politikasının önemli bir meselesi haline gelir. *Ulus* gazetesi, Türk dış politikasını yakından takip eden ve Türk kamuoyunu çeşitli meseleler hakkında bilgilendiren en önemli yayın organlarından biri olduğu için, Hatay meselesine de ilgiyle yaklaşır. Gazetenin bu politikası Falih Rıfki'nin da yazılarına yansır ve Falih Rıfki meseleyle ilgili günlük gelişmeleri yorumlayan isim olur.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Falih Rıfki'nin dış dünya ve dış dünya-Türkiye konulu meselelere bakışında ikinci temel tezi, Türkiye'nin barışçıl bir dış politika izleme çabasında olduğu yönündedir. Nitekim yazarın Hatay meselesine bakışı da bu tez ekseninde gelişir. Yazar 25 Eylül 1936 tarihli yazısında, Fransa'nın yukarıda bahsi geçen mandaterlikten çekilme kararını sevindirici bir gelişme olarak görür. Çünkü Atay bu gelişmeyi Suriye'nin "hür ve müstakil" yaşama hakkının kabulü olarak algılar. Yazarın bu kabulünde çıkış noktası sadece Suriye değildir. Atay, Türkiye'nin, tüm Arap devletlerinin hür bir biçimde ve huzur içinde yaşamalarını istediğini belirtir. Ona göre Arap devletlerinin sulh ve saadet içinde yaşaması, emperyalizmin çökmesi, dünya barışının galip gelmesi demektir. Ayrıca Türkiye, Arap devletleri ile ortak bir kültüre, ortak bir tarihe sahiptir. Bu nedenle Suriye'nin manda yönetiminden kurtulması, elbette ki Türkleri memnun eden bir gelişmedir. Atay 12 Şubat 1937 tarihli yazısında da benzer düşünceleri işler ve Türkiye'nin Asya'daki barışı desteklediğini ifade eder.

Falih Rıfki Atay'ın, Hatay meselesindeki bir diğer hareket noktası ise Türkiye'nin Hatay konusuna bakışındaki haklılığını ispatlama çabasıdır. Bu çaba Türkiye Cumhuriyeti Devlet'inin ve *Ulus* gazetesinin konuyla ilgili görüşlerine paralel bir çabadır. Falih Rıfki, Hatay sancağında yaklaşık 250.000 Türk'ün yaşadığını ve Suriyeliler gibi Türklerin de özgür yaşam hakkına sahip olduklarını düşünür. Bu düşüncesini 25 Eylül 1936 ve 30 Eylül 1936 tarihli yazılarında işleyen Falih Rıfki, Hatay'daki kimi vakaları işaret ederek konuşur. Örneğin 30

Eylül 1936'daki yazısında bir Türk bayrağının parçalandığı ve Şam gazetelerinin Türkiye'ye karşı düşmanca haberler yaptığını ifade eder. 13 Ocak 1937 tarihli *Ulus* gazetesinde, "Sancakta Kanlı Bir Çarpışma" başlığıyla Hatay'da Türk vatandaşlara saldırılar düzenlendiği ve dört Türk vatandaşın öldürüldüğü bildirilmektedir. Falih Rıfki bu haberi köşesine taşırken Hatay Türklerinin zor şartlarda yaşadığını belirtir. Aynı yazıda Atay, 21 Ocak tarihinde Milletler Cemiyeti'nin Hatay meselesini görüşmek üzere toplanacağı bilgisini de verir. Yazarın bu görüşmeyle ilgili iki ön görüşü söz konusudur. Bunlardan ilki, Hatay meselesinin sürüncemede bırakılacak bir mesele olmadığı yönündedir. Yazarın ikinci ön görüşü ise Hatay Türklerinin hak ve hürriyetlerinin emniyet altına alınması gerektiğine dairdir.

Atay'ın 1937 Ocak yazıları, bahsi geçen toplantı ile ilgili olup Fransızların takındığı tutumu eleştiren saptırmalar barındırır. Örneğin yazar, 20 Ocak tarihli yazısında Fransız memurların Hatay'daki Türk nüfus hakkında dünyaya verdiği bilgilerin yanlış olduğunu işler. Bu arada 21 Ocak'ta Milletler Cemiyeti toplanır da Falih Rıfki 21 Ocak tarihli yazısında Fransa'nın uyguladığı diplomasinin ve Hatay konulu tekliflerinin, Hatay'da barış ve huzuru sağlamaktan uzak olduğunu belirtir. Yazar 22 Ocak tarihinde Fransızların Milletler Cemiyeti'ni etkilemeye çalıştığını ifade ederken 23 Ocak tarihinde Fransız gazetelerinin Türkiye, Hatay ve Milletler Cemiyeti ile ilgili yaptığı haberleri yanlı ve yanlış bulur.

Süreç içinde Türkiye'nin kararlı tavrı, Fransızların daha olumlu tavırlar takınmasına neden olur. *Ulus* gazetesinin 25 Ocak tarihli nüshasında Cenevre'de yapılan görüşmelerin sonucunda bazı esaslar üzerinde karar kılındığı bilgisi vardır. Gazete bu kararları büyük puntolarla verir. Falih Rıfki ise kararların altında, fakat bu defa köşe yazısı niteliği taşımayan bir yazı kaleme alır. Atay bu yazısında varılan kararlara sevindiğini, fakat bunların kağıt üzerinde kalmaması gerektiğini belirtir. Ona göre bu kararlar ancak uygulanırsa bölge barışına hizmet edebilecektir. Yazara göre kararlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni rahatlatmışsa da meselenin bütün boyutlarıyla halledildiği anlamına gelmemektedir.⁸

Ulus gazetesinin 29 Ocak 1937 tarihli nüshasında, Hatay meselesi ile ilgili son gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Buna göre Atatürk Cenevre'deki Türk heyetine teşekkür etmiştir. Ayrıca gazete, CHP'ye meselenin halledilmesi ile ilgili olarak gönderilen kimi tebrik telgraflarını da yayımlar. Falih Rıfki ise söz konusu tarihteki yazısında Atatürk'ün mesajını yorumlar ve Hatay ile ilgili son gelişmeyi Türk Cumhuriyeti Devleti'nin yeni bir zaferi olarak görür.

29 Mayıs 1937'de sancağın millî bütünlüğünü teminat altına alan ve yeni Türkiye- Suriye sınırını tespit eden bir anlaşma yapılmıştı. Ardından 29 Mayıs 1937'de Hatay için ayrı bir anayasa kabul edilmiş ve aynı tarihte imzalanan bir antlaşma ile İskenderun toprak bütünlüğü garanti altına alınmıştı. 2 Eylül 1938'de kurulan Hatay devleti bir yıl bağımsız kaldıktan sonra 23 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılmıştır (Dayı, 2002: 331-240).

Falih Rıfki Atay'ın Farklı Ülkeler ile İlgili Düşünce ve Gözlemleri

Falih Rıfki Atay, hem *Ulus* gibi önemli bir yayının organının başyazarı olmanın getirdiği sorumlulukla hem gözlemci kişiliğinin katkısıyla dış dünyayı takip etmeyi asla bırakmaz. Bu takip, onun başyazarlarında işlediği tüm konularda olduğu gibi, gazetenin önem göstererek işlediği diğer mevzularla da yansımaları bulur. Örneğin çalışmaya esas teşkil eden yıllarda

⁸Nitekim Atay'ın 13 Mart 1937 tarihli yazısında, Suriye'nin Hatay konusunu bir tahrik malzemesi yaptığı şeklinde yorumlar söz konusudur. Gazetede ise Hatay'da Türk köylerinin basıldığı yolunda haberler vardır.

Balkan Antantı önemli bir gelişmedir^h. *Ulus* gazetesi, bu gelişmeyi adım adım izlerken halkın haber alma ihtiyacı kapsamında yorumsuz bilgi ve fotoğraflar yayımlar. Belli ki konuyla ilgili yorum yapma görevi, Falih Rıfki'nindir. Falih Rıfki bu gelişmeyi "Balkanlı" ruhu adını verdiği bir kavram ekseninde yorumlar. 27 Haziran 1936'daki "Balkanlı" başlığını taşıyan yazısında, Balkan ülkeleri arasında birlik ve beraberlik arzuladığını ifade eder: "...Balkanlılar olarak o kadar mücadele karşılığı elde ettiğimiz hürriyet ve şahsiyetlerimizi birlikte müdafaa edeceğiz. "Yazar bu ruh gereği Balkan ülkelerinin "Türk düşmanlığı" yapmaktan vazgeçmeleri gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle de 18 Şubat 1937'deki Atina'da başlıklı yazısında Balkan Antantı'nı "şuurlu ve karşılıklı tam bir menfaat ve mesuliyet anlayışının" eseri olarak görür. Aynı düşüncesini 6 Ocak 1937'de yayımlanan yazısında da işler. Buna göre Balkan Antantı, "Balkanlar emniyet ve barışını, bütün Balkan devletlerinin el ve ülkü birliği ile temin etmek" amacıyla imzalanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen "Balkanlı" ruhu, Falih Rıfki Atay'ın başyazılarında sık sık Balkan ülkelerini konu edinmesinin de nedeni olsa gerektir. Örneğin yazar 1936 yılı Eylül ayındaki yazılarında Yugoslavya'da başlığı altında Yugoslavya'ya yaptığı geziyi konu edinir. Atay sohbet üslûbuyla kaleme aldığı bu yazılarında, Yugoslavya coğrafyası, kültürü, tarihsel dokusu, gündelik yaşamından gözlemlendiği durum ve vakaları okuruyla paylaşır. Onun 3 Mayıs ve 17 Mayıs 1935 tarihli yazıları ise yine Yugoslavya ile ilgili olup, yazarın yaptığı yorumlar ve paylaştığı düşünceleri bu kez siyasîdirⁱ.

Atay bahsi geçen sohbet edasını 27, 29 Haziran ve 1 Temmuz 1936 tarihli yazılarında bu defa da Romanya için sürdürür. "Romanya Mektupları" başlığını taşıyan bu yazı dizisinde de Atay, Bükreş merkez olmak üzere Romanya coğrafyası, kültür, insanı ile ilgili tespitleri işler.

Bilindiği gibi II. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'da cereyan eden en önemli hadiselerden birisi de İspanya iç savaşıdır. *Ulus* gazetesi bu hadiseyi yakından takip eder. Gazetede hem İspanyol basınından hem farklı ülkelerin basın yayın organlarının sık sık iktibas edilen haberlerle İspanya'da neler olup bittiğini izlenir. Falih Rıfki, bu haberleri ve İspanya'daki siyasi gelişmeleri sütununda yorumlar. Yazar 11 Ağustos 1936'daki yazısına "İspanya faciası" başlığını koyar ve bu iç savaşın mahiyetini yorumlar. Ona göre İspanya'da halk ile faşistler arasında yaşanan savaş, ülkenin potansiyelinin boşa harcanmasına neden olmaktadır. Yazar 28 Şubat 1937 tarihli yazısında ise özellikle Avrupa ülkelerinin İspanya'daki tutumları, hangi kesimi niçin desteklediklerine dair düşüncelerini paylaşırⁱ.

Atay'ın Avrupa ülkelerine yönelik ilgisi, İspanya meselesi dışında farklı meseleleri de kapsar. Örneğin Falih Rıfki, Avrupa ülkelerinde yapılan seçimleri sık sık köşesinde işler. Yazar; 17 Haziran 1935 tarihli yazısında Yunanistan'da, 17 Kasım 1935 tarihli yazısında İngiltere, 31 Mart 1936 tarihli yazısında Almanya'da gerçekleşen seçimleri yorumlarken seçim neticelerinin hem seçim yapılan ülke hem dünya için ne tür gelişmelere yol açabileceğini tartışır.

^h 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Balkan Antantı imzalanmıştır. Antantın hükümlerine göre dört devlet birbirlerinin Balkan sınırları konusunda güvence vermişler ve çıkarlarına yönelik bir tehdit durumunda birbirleriyle görüşmelerde bulunmayı taahhüt etmişlerdir (Sander, 2011: 103).

ⁱ Atay'a göre, Yugoslavya o yıllarda "vahdet buhranı" içindedir. Buhranın sebebini Hıristiyanlıktan kaynaklanan kültür ve din ayrılığına bağlar. Yugoslavya geçmişten beri farklı etnik grupları ve dinleri bünyesinde taşır. Falih Rıfki Atay, Yugoslavya'nın etnik bakımdan birlik içinde olması gerektiğini dile getirmiştir. Yugoslavya'da bir rejim değişikliğinin olduğunu ve Yazar, Türklerin, Yugoslavya'nın "istikrar mücadelesini" takip ettiğini "yeni rejimin başarılarını da sevinçle karşıladığını" söylemiş ve Yugoslavya'nın gelişiminin bizim içinde mutluluk olduğunu izah etmiştir (Girgin, 2012: 86).

^j Atay, İspanya'yı Avrupa'da olmasına rağmen gelişmemiş bir yer olarak değerlendirmiş ve beğenmemiştir. (Girgin, 2012: 86).

Bu açıklamalar, Falih Rıfki'nin dış dünyaya yönelik ilgisinin, Avrupa ile sınırlı olduğu şeklinde bir yanlış düşünce doğurmamalıdır. Onun yazılarında, Doğu dünyasına ait haberler de büyük orandadır. Bu noktada ilginç olan Falih Rıfki'nin Doğu dünyasına yönelttiği projeksiyonunda hareket noktasının Şark-Garp karşılaştırması olmasıdır. Öncelikle yazar Türkiye'nin dış dünyadaki imajından rahatsızlık duymaktadır. Bu düşüncesini 5 Ağustos 1935 tarih ve "Türkiye Bu Değildir" başlıklı yazısında dile getiren Atay, Brüksel'deki bir sergiyi konu edinmektedir. Türkiye'nin bu sergiye sadece bütün çeşitleriyle katılması Atay'ı rahatsız etmiştir. Ona göre Türkiye dünyaya gerektiği gibi tanıtılmamaktadır. Türkiye'de sadece bütün yetişmediğine göre, yetkililerin konuyla ilgilenmesi gereklidir. Yazar 17 Ocak 1936 tarihli yazısında ise İran'ı merkeze alarak Şark memleketlerinde din kisvesi altında gerçekleştirilen gerici faaliyetleri tartışır. Yazara göre Şark'ın Garp medeniyetine sömürge ve esir olmaması için gaflet uykusundan uyanması gerekir. Atay bu fikrini İran Şahı Rıza Pehlevî'nin konuyla ilgili özet olarak algılanabilecek nutkundan küçük bir alıntı ile bitirir. Yazar, Şah Pehlevî'yi 15 Mart 1936 ve 15 Mart 1937 tarihli yazılarında da anar. Her iki yazısında da İran'ın Rıza Pehlevî ile büyük bir atılım başlattığı yolunda yorumlar söz konusudur. Yazara göre Şark, mazinin parlak ve mesut günlerini, ancak şimdiki medeniyet âleminde bir yer edinerek yaşayabilir ve bu nedenle İran'daki atılımlar önemlidir. Atay'ın 6 Ocak 1936 tarihli başyazısında ise Afganistan Dış İşleri Bakanı Feyz Mohammed Han'ın Ankara ziyareti hakkında bilgi ve yorumlar söz konusudur. Yazar Afganistan'ın barış içinde yaşamasını önemser ve Türkler gibi Afgan halkının da çok çalışması gerektiğini düşünür.

Falih Rıfki Atay'ın Atatürk ve İlkeleri Konulu Yazıları

Anı, deneme türü yazılarının sayıca kabarık olduğu bilinen Falih Rıfki'nin hemen her eserinde dikkat çeken bir arka plan rengi söz konusudur (Atay, 2003: 593): Atatürk sevgisi ve bağlılığı. Konuyla ilgili akla gelen en bilindik eseri *Çankaya*'da, Atatürk'ün "*asrının en büyük adamı*" olduğunu belirten Falih Rıfki'nin bu düşüncesi *Ulus* gazetesindeki yazılarına da yansımıştır. Atay, "Kemalizm" kavramı ile ifade etmeyi tercih ettiği söz konusu sevgi ve bağlılık için 19 Mayıs 1935 tarihli "Davamız" başlıklı yazısında şu cümleleri kurar: "Kemalizm, her şeyin üstünde, bir kültür ve medeniyet savaşıdır." İşte Atay, Atatürk konulu yazılarında bu savaşın geçtiği süreci, karşılaştığı zorlukları, halktan gördüğü desteği yahut muhalif kimi görüşleri ve elbette Kemalizm'in esaslarını tahlile çalışır. Örneğin yukarıda bahsi geçen yazısında Kemalizm'in en temel esasının "vicdan özgürlüğü" olduğunu ifade eder. Atay'a göre Kemalizm'in eseri olan bu özgürlük, şimdiye kadar bütün Doğu medeniyetlerinin uzak kaldığı bir kavramdır. Bu kavramın yönetim şekli olan Cumhuriyet ise yalnız bir rejim adı değildir; Cumhuriyet "bir kültür ve medeniyet ismidir." Atay, 21 Şubat 1936 tarihli yazısında da Kemalizm'i "*bir kurtuluşun değil, bütün kurtuluşların sentezi*" olarak kabul eder ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kemalist ilkelerden ayrılmaz ise tarihe kaydedilecek bir devlet olacağını vurgular. Aslında Atay'ın 21 Şubat 1936 tarihli bu yazısı Medeni Kanunu'nun kabulünün yıldönümüne ayrılmış bir yazıdır^k. Atay, bu yazısında önce, Tanzimat'ın ilanı ile hız kazanan Batılılaşma tarihimizin kısa bir özetini yapar. Ona göre Cumhuriyet kurulana kadar ortaya konan Batılılaşma çabalarının bir plan ve programı yoktur. Mustafa Kemal, bu eksikliği görmüş ve inkılapları ile ileri hamleler gerçekleştirmeye başlamıştır. Atay, Mustafa

^k1839'da Tanzimat fermarı ile birlikte bazı konularda şeri hükümler yetersiz kalmış ve yarı teokratik ve yarı laik yapıda olan mecelle hazırlanmıştır. Mecelle miras, aile taşınır taşınmaz mallardaki mülkiyet işlerinde İslam hukukuna dayandırılmış, kara ve deniz ticareti gibi konulara da Fransız kanunlarını dayandırılmıştır. Mecelle dini esaslara dayandırıldığı için yeni ihtiyaçlara cevap verememekteydi. Bu sebeple batı normları esas alınarak Medeni kanun kabul edilmiştir. (Safran, 2010: 200).

Kemal'in altı ilkesinden birisi olan inkılapçılığı, yazılarında sık sık konu edinir. Atay'a göre Türkiye'nin iki önemli davası vardır. Bunlar 1)maziyi tasfiye etmek 2)geleceği hazırlamaktır. Bu düşüncesini 10 Şubat 1937 tarihli yazısında işleyen Atay maziye tasfiye etme zorunluluğunu açıklamayı görev edinmiş gibidir. Ona göre kurtuluşa ve rejim değişikliğinden sonra mazinin maddî ve manevî müesseselerini yaşatmaya çalışmak beyhude bir çabadır. Çünkü bu çaba, zaferi ve onun eserlerini yıpratabilecek bir çabadır. Zafer, yeni Türkiye'nin, dogmaları temizleyerek çağdaş dünyada söz sahibi olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle de Kemalizm'in esaslarına "hıyanet etmemek" gerekir. Atay'ın Kemalizm'e bağlılık konusunda önemseydiği kesim gençlerdir. O, gençlerin, Kemalist politikanın terbiyesinden geçmesini ister. Bu düşüncesini Atatürk'ün halkçılık ilkesini tahlil ederken dile getiren Atay'ın halkevlerini sık sık konu edinme nedeni gençlerden beklentileridir. 21 Şubat 1937 tarihli yazısında halkevlerini Kemalizm'in hakiki ocağı olarak gören Atay şunları söyler: "Bütün meslek gençleri, hepsi, onların çatısı altında inkılap politikası terbiyesine, en aşağı meslek bilgileri kadar ehemmiyet vererek, ve gene o çatı altında, kendilerini halk hizmetlerine vakfederek, cumhuriyet vatandaşlığı vazifelerini yapmış olurlar."

Görüldüğü gibi Atay, genç neslin halkevlerinde alacağı terbiyenin genç Cumhuriyet'in önemli gereklerinden biri olduğunu düşünür. Çünkü o, devletin halkı ile var olduğuna ve halk lehine hiçbir fedakârlıktan çekinilmemesi gerektiğine inanır. Atay 9 Şubat 1936 tarihli "Halkçı Devlet" başlıklı yazısında hükûmetin halkın yaşam koşullarını iyileştirmek için aldığı kararları yorumlar. 27 Şubat 1936 tarihli yazısına ise "Halkçı Gençlik" başlığını verir ve yine halkevlerinin ülkedeki önemi ve yetişen genç nesiller için taşıdığı anlam üzerinde durur. Onun halkçılık ilkesi ile halkevleri meselesindeki çıkış noktası, "Halkçı Gençlik" başlıklı yazısında işlediği gibi, halkından kopan ve böylece köksüzleşen aydınların ve yöneticilerin ülkelerine verdiği zarardır. Yazar, Mustafa Kemal'in, partisine "*Halk Partisi*" ismini vermesini de bu bağlamda değerlendirir. 12 Mayıs 1936 ve 30 Mayıs 1936 tarihli yazılarında Halk Partisi'nin, isminden kaynaklanan bir yaklaşımla yürürlüğe koyduğu kimi kanunları yorumlar. Bunlardan biri olan İş Kanunu'nun yeni devletin en çok ihtiyaç duyduğu toplum çeşidini; "*sınıfsız toplum*"u yaratmaya yönelik bir çaba olduğunu düşünür. 30 Mayıs 1936 tarihli yazısında İş Kanunu'nun toplumu hangi açılardan rahatlayacağını tahlil eden Atay, toplumdaki ve çalışan kesimdeki adaletsizliklerin iktidar tarafından bu kanun ile bertaraf edildiğini belirtir. İktidar kavramı ile neyi belirttiğini ise Atay 3 Mayıs 1936 tarihli yazısında açar. O, "*iktidar*" derken, "*Kemalizm hükûmetçiliği*" kavramına vurgu yapmaktadır. Atay'a göre Mustafa Kemal'in 1920'den beri devlete entegre etmeye çalıştığı hükûmetçiliğin üç ilkesi vardır ve bunlar; "kanun, iş, prensip"tir. Kemalist hükûmet 1920'den beri bütün iç ve dış tahriklere rağmen prensipler belirlemiş, kanunlar çıkarmış ve bütün bunları icraata dökebilmiştir.

Yukarıda bahsi geçen "*iç ve dış tahrik*" meselesi, Atay'ın Atatürk konulu yazılarında konu edildiği en önemli meselelerden birisidir. Örneğin yazar, Atatürk'ün dikta yönetimi uyguladığına dair duyum ve tezleri köşesinde sık sık eleştirirken asla saldırgan bir üslup takınmaz. Aksine; dikta ne demektir, dikta yönetiminin gerekleri nedir, dikta bir ülkede nelere sebebiyet verir gibi sorular çerçevesinde, Atatürk ilke ve inkılaplarının dikta yönteminden ne kadar uzak bir tarzı olduğunu anlatmaya çalışır. Onun 10 Şubat 1937 tarihli yazısına başlık olarak seçtiği; "*Bir usul farkı*" ifadesi, Atatürk yönetiminin herhangi bir dikta yönetiminden usulen nasıl farklılaştığını işleyeceğine dair bir işarettir. Nitekim Atay yazısında, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, bizzat Anayasa'nın emniyet altına aldığı prensipler ile dikta ile yönetilemeyeceğine dair ispatlar sunar. Yazar, 3 Mayıs 1936 tarihli yazısında ise Atatürk'ün

dikta yönetimi uyguladığını düşünenlerin, aslında milletin kurtulma ve kalkınma hamlelerini benimsemeyen menfi kesimler olduğunu belirtir. Yazara göre Atatürk'ün "meclissiz" iş yapmaması, daima kanunlara uygun hareket etmeye çalışması onun diktatör olmadığının en küçük delilidir.¹

Atay'ın bu soğukkanlı ve tarafsız üslûbu, Mustafa Kemal Atatürk'e yönelik komplo girişimini değerlendirirken bir nebze değişir. *Ulus* gazetesi, 19 İlkteşrin 1935 tarihli sayısında Mustafa Kemal'e Suriye'de bir komplo düzenlenmeye çalışıldığı şeklinde haberler verir. Buna göre Halep'ten Kilis'e geçen ve isimleri de belirlenen dört kişi, Atatürk'e komplo düzenleyecekleri bilgisi alındığı için, yakalanmışlardır^m. Falih Rıfkı bu haberi 30 İlkteşrin 1935 tarihinde köşesine taşır. Öncelikle Atay bu vakayı, kendisi gibi tüm Türk halkının tiksinti ile karşıladığını yazar. Çünkü ona göre Atatürk'e kastetmek tüm Türkiye'ye kastetmek, ulus ve yurt düşmanlığı yapmak demektir. Atay; "Atatürk, Türkiye demektir" düşüncesini güttüğü için, Atatürk'ün rakibi veya düşmanı olabileceği ihtimalini kabullenememektedir. Yazar, komplonun fiiliyata dökülmeden engellenmesinden çok memnundur. Bu memnuniyeti biraz da Türk halkının liderini ne kadar sevdiğini ve ona gönülden bağlı olduğunu bildiği içindir. O, ne yaparlarsa yapsınlar, nasıl yaparlarsa yapsınlar Türk halkının bu alçakları kendi kanları içinde boğulmaya mahkûm edeceğinden emindir. Yazar, 12 Şubat 1936 tarihli yazısında Türk halkının Ata'sına duyduğu sevgi ve bağlılığı göremeyen bu alçakları, ahmak olmakla da suçlar. Yazara göre bunlar, Türk halkının kendi sınırları içinde mutlu ve barış dolu günleri beklediğini unutup, dış mihrakların etkisiyle hareket ettikleri için ahmaktırlar.

Falih Rıfkı Atay'ın İç Politikaya Yönelik Yazıları

Bayındırlık ve İmar Faaliyetleri Konulu Yazıları

İmparatorluktan ulus-devlete uzayan süreçte gözlemci ve araştırmacı kişiliği ile tanık olduğu hemen her siyasi vakaya yorum yapabilecek eleştiri yapabilecek bir yeteneğe sahip olan Falih Rıfkı Atay, yaşam algı ve sistemini Cumhuriyet sonrasında da değiştirmez. Her ne kadar bunda Atatürk'ün yakınında ve CHP faaliyetlerinin odağında bulunması etkiliyse de yazarın aksiyoner kişiliğinin unutulmaması da önemlidir. Toplumsal ve siyasi yaşama duyarsız kalamamanın etkisiyle tetiklenen bu aksiyoner karakter, Atay'ın ülkenin iç meselelerine yönelik yoğun dikkatinin de çıkış noktasıdır. Muhtelif eserlerinde ve gazete yazılarındaki Türkiye toplum ve siyaseti ile ilgili tespitlerinin, bugün dahi dikkate alınabilecek tarzda olmasının nedeni budur. Örneğin genç Cumhuriyet'in ülkeyi yeniden kurma ve yapılandırma konulu çalışmaları Atay'ın özel önem atfederek eğildiği meselelerdir. Ayrıca Atay'ın konuyla ilgili yorumları taşra-merkez çatışmasının hâlâ sıcak bir çatışma olduğu günümüz Türkiye'si adına dahi önemlidir. Öncelikle Atay, ülkenin bayındırlık ve imar meselesini bir kültür meselesi olarak algılamaktadır. 30 Haziran 1935 tarihli yazısında; "Kültür göze görünür bir şeydir. Kültür sokaklarda, yapılarda, giyinişte, hareketlerde, yapı şekillerinde her şeyde görünür" diyen yazar, imar faaliyetlerinin bir toplumun kültür dokusunun parçası olduğunu düşünür. Fakat

¹Funda Selçuk Şirin de Atay'ın Kemalist felsefenin önemli savunucularından birisi olduğunu ifade eder. Yazar, Atay'ın bu felsefe adına sarf ettiği çabaları iki başlıkta değerlendirir. Bunların ilki Atay'ın Kemalizm'in tanımlanması ve teorileştirilmesi sürecine yaptığı katkıdır. İkincisi ise Kemalizm'in halka anlatılması ve içselleştirilmesi hususunda gösterdiği çabadır (Şirin,2014: 186).

^mLazistan mebusu Ziya Hurşit, meşhur Laz İsmail ve Laz Yusuf'u İstanbul'a Gülcemal vapuru ile getirmişlerdir. Bunlar bomba ve tabancalar ile donanmışlardır. Sarı Efe adıyla anılan kişi bu olay ile tam ilgili kişi olarak görülmüş, bu kişilere bomba ve silah İstanbul'da verilmiştir. Hanesinde toplantı yapılan Giritli Şevki kaptan durumun Mustafa Kemal ile ilgili olduğunu anlatırken haber vermiştir (Selek, 2009: 472).

yazara göre Osmanlı'dan geriye, modern manada herhangi bir mimari miras kalmamıştır. Bu düşüncesini 27 İlkteşrin 1935 tarihli yazısında dile getiren Atay, genç Cumhuriyet'in konuyla ilgili atacağı adımları görev telakkisi ile değerlendirir. Ona göre; "*Cumhuriyet temelden ve baştan, maddi ve manevi bir inşa vazifesi ile*" karşı karşıyadır. Eğer Türkiye bu vazifeyi hakkıyla ifa ederse ancak o zaman "*dağınık, düzensiz ve Asyalı*" görünümünü değiştirecek çağın ileri memleketlerinden biri olarak gösterilebilecektir. Yazarın 29 Mart 1936 tarihli yazısında; kültür, bayındırlık ve teknik kavramlarını, ülkenin "*yekpareleşmesi*" adına şart koşmasının ve ancak bu şekilde "*tam fetih*" yapabileceğini düşünmesinin nedeni de imar faaliyetlerini çağın bir gereği olarak görmesidir. Falih Rıfki, bir medeniyetin, bir devletin ancak bıraktığı izlerle değerli olduğunu düşünür ve mimari faaliyetleri bu kapsamda değerlendirir (*Ulus* gazetesi, 4 İlkteşrin 1935, No:5097: 1).

Falih Rıfki Atay genç Cumhuriyet'in tüm yöneticilerinin bayındırlık ve imar faaliyetlerinden sorumlu olduğunu düşünmekle beraber, asıl itici kuvvetin belediyeler olduğuna inanır. Bu nedenle de yazılarında sık sık, belediyeciliğin ne olduğu, nasıl olması gerektiği, belediyelerin parasal kaynakları ve mevcut durumları gibi konuları işler. Ona göre hükümet belediyelere destek vererek memleketin bayındırlık faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu düşüncesini 6 Şubat 1936 tarihli yazısında dile getiren Atay, verilen desteğin hangi kanunlarla ve hangi bankalar aracılığıyla belediyelere ulaştığına dair döküm de yapar. 27 İlkteşrin 1935 tarihli yazısında ise söz konusu desteğin karşılık bulduğunu ve Türk belediyecilerinin bütün zorluklara rağmen durmaksızın çalıştığını ifade eder. Atay'ın 17 Aralık 1935 tarihli yazısı ile 27 Mart 1937 tarihli yazısını su meselesine ayırması da belediye faaliyetlerini önemseme ve halka duyurma çabasıyla ilgilidir. Bu yazılarda çeşitli il ve beldelerde halledilen su sorunu, belediyelerin soruna yaklaşımı, harcanan para miktarı gibi konuları işlerⁿ. Yazar, 11 Haziran 1935 tarihli yazısında da su meselesini işler. Anadolu'nun asırlardan beri susuzluk problemiyle boğuştuğunu, bu problemin, açlık ve göç anlamına geldiğini söyler. Yazara göre bu sorunun halledilmesi Cumhuriyet Hükümeti'nin öncelikli görevleri arasındadır. Nitekim *Ulus*, aynı tarihte, "*Ankara'nın su davası kotarılmıştır*" başlığını kullanır. Haberde Çubuk barajının temel atma töreniyle ilgili detaylar vardır.

Atay, bayındırlık meselesi kapsamında, hükümetin yol yapımı konusunda attığı adımları da köşesinde işler. Çünkü o, 26 Şubat 1936 tarihli yazısında belirttiği üzere, yolsuzluğun ülkenin önemli bir sorunu olduğunu düşünür. Ona göre bu sorunun çözümü Türkiye'nin endüstriyel ve ekonomik anlamda atılım içinde olduğuna dair işarettir. Fakat o yol yapımı konusunda ülkede gerçekleşen kimi vakaları beğenmemektedir. Örneğin 15 Şubat 1936 ve 26 Şubat 1936 tarihli yazılarında yollarımızın sağlam yapılmadığından şikâyetçidir. Yazar ülkenin demiryolu ağı ile ilgili gelişmelerinden ise memnundur. 25 Mart 1936'da İsmet İnönü'nün yeni demiryolu duraklarının açılışına katılacağını haber verir. 5 Şubat 1936'da ise Trakya'daki demiryolu inşaatını, Avrupa'ya bağlanma vasıtası olarak görür.

Atay'ın ülkenin imar faaliyetleri konusundaki rahatsızlıkları, yol meselesi ile sınırlı değildir. Yazar şehirlerin değişen mimari dokusunda da eksik ve yanlış uygulamalar olduğuna inanmaktadır. Örneğin 3 Haziran 1935 tarihli yazısında, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere tüm şehirlerde yapılan yeni binaların plansız ve estetik yoksunu olduğu savını temellendirmeye çalışır. Ona göre şehirleşme bir ihtisas işidir. Bu nedenle kaynakların doğru

ⁿ Yazarın su meselesine verdiği önem Çankaya başlıklı eserinde işlediği kimi gerçeklerle de ilgilidir. Yazar Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında devlet yöneticilerinin belli başlı günlük dertleri arasında su sorununun da bulunduğunu, çünkü yüz yıkayacak kadar su bile bulunmadığını yazar. (Atay, 2003: 485)

kullanımı, doğru planlama ve görsel meselelerin uzmanlar eşliğinde çözümlendiği bir şehircilik anlayışı güdülmelidir. Atay'ın ülkedeki anıt yapımı konusunu 25 Mart 1936 tarihli yazısında dile getirirken de çıkış noktası, anıtların estetik boyutuna sahip olması gerektiği tezidir.

Eğitim Konulu Yazıları

Falih Rıfki Atay, Müslüman Doğu milletlerinin dünyadaki gelişmeleri takip edemediği için emperyalizmin kurbanı olduğunu ifade eder. Bu düşüncesini 11 Haziran 1936 tarihli ve "Medeniyetçilik Cephesi" başlıklı yazısında teferruatlandıran yazar, Doğu'da bir tek ideolojinin bu geleneği yıktığına inanır. Elbette ki bahsettiği ideoloji Kemalizm'dir. Ona göre eğer Türkiye "Kemalizm İnkılabı"nu muvaffakiyetle tamamlarsa "Garp medeniyetinin tam teşekküllü" ve ileri bir üyesi haline gelebilecektir. Falih Rıfki özellikle ülke içi siyasi sosyal durum ve vakaları bu görüşten yola çıkarak değerlendirir. Örneğin eğitim meselesini Garp medeniyetine dahil olabilmek için çözülmesi gereken önemli meselelerden biri olarak görür. Yazar; dil, tarih, spor, musiki gibi farklı fakat en nihayetinde her biri kültür kavramının alt bileşeni olan bu başlıkları da yine eğitim sistemimizin geldiği hal, değişmesi gereken boyutları, eğitimle ilgili yeni hedefler gibi başlıklarda değerlendirir.

Falih Rıfki'nin eğitim meselesine yaklaşımı, ele aldığı tüm konularda olduğu gibi, önce durum tespiti yapma, ardından çözüm önerileri sunma aşamalarını içerir. Örneğin yazar, Türkiye'nin eğitim konusundaki en önemli gelişmesinin, yükseköğrenimin yaygınlaşması olduğunu düşünür. 8 Haziran 1935 tarihli yazısını bu düşüncesine ayıran Atay'a göre, Türkiye'de çocuklar artık ilkokuldan yükseköğrenime kadar uzun bir çizgiyi takip edebilme özgürlüğüne sahiptir. Fakat yazar gelinen noktayı yeterli görmez ve hükümetin yükseköğrenim konusunu planlı ve programlı? yürütmesi gerektiğine dair çözümler de sunar. Onun 23 Ocak 1936 tarihli yazısında Tıp Fakülteleri'nin sayı ve nitelik açısından geliştirilmesi gerektiğine dair ifadeleri, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Çünkü yazar 12 Ekim 1935 tarihli yazısında işlediği gibi, ülkenin tıp alanında önemli atılımları olduğunu, fakat Anadolu'da hâlâ bulaşıcı kimi hastalıkların kol gezmesinin kabullenilemeyeceğini düşünmektedir. Falih Rıfki, 24 Haziran 1936 tarihli yazısında ise Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Ankara'ya taşınması hadisesini değerlendirir. Yazar Fakülte'nin bölümlerini, uyguladığı programı, öğrenci sayısını verdikten sonra asıl meseleye geçer. Ona göre siyasi mezunu öğrenciler, ülkenin her köşesine gidecek ve devlet-halk arasındaki mesafenin halli için uğraşacaktır.

Atay'ın yükseköğrenim meselesi ile ilgili olarak hükümete sunduğu bir başka tavsiye, Avrupa'daki Türk öğrencilerle ilgilidir. 17 Ağustos 1935 tarihli yazısında, Avrupa'ya staj ve eğitim için öğrenci gönderme meselesinin ülkeye yük getirdiğini, bu nedenle öğrenci seçimi ve öğrencilerin Avrupa'daki yaşamları ile ilgili sıkı kontroller yapılması gerektiğini ifade eder. Türkiye'deki okullarda hâlâ süren kimi disiplin uygulamalarını çağ dışı görür. Bu düşüncesini 2 Mart 1936 tarihli yazısında işlerken, çıkış noktası, Kadıköy'de bir öğrenci ile hocası arasında cereyan eden tartışmaya dair aldığı duyumdur. Yazar öğretmenlerimizin çocuklara ve gençlere, daha anlayışlı yaklaşması gerektiğini düşünmektedir. Onun 9 Mart 1937 tarihli yazısındaki öğretmenlerimizin birtakım kurslara tabii tutularak insan odaklı bir anlayışa sahip olabilmelerinin sağlanması gerektiğine dair düşüncesi de aynı yaklaşımı örnekler. Atay bu yazısında okuz iki bin köye öğretmen ataması yapılacağına dair haber karşısında duyduğu memnuniyeti de ifade eder. Onun eğitim konusunda memnuniyet duyduğu başka alanlar davardır. Örneğin 29 Nisan 1935 tarihli yazısında Türkiye'nin kadın-erkek eşitliği konusunda önemli bir seviye yakaladığını ifade eder. Bu seviye Türk kadınının orduda görev

alabilmesinin yolunu açması açısından da önemlidir. Ayrıca bir durum Kemalizm'in güttüğü davaların haklılığını da örneklemektedir.

Kemalizm, kendisine muasır medeniyet seviyesini hedef bellerken elbette ki çıkış noktası yurt insanıdır. Öncelikle yurt insanı medeniyet değişikliği yaşamak, yüzünü Batı'ya dönmek zorunluluğunu samimi bir şekilde hissetmelidir. Atay Türk halkının konuyla ilgili samimi duyguları olduğuna inandığı için, eğitim konusundaki yazılarında gözlemlediği olumlu gelişmeleri memnuniyet hissini öne çıkardığı üslûbuyla tahlil eder. Örneğin 14 Ocak 1936 tarihli yazısına alfabe değişikliğinin zaruri bir ihtiyaç olduğunu belirttiği ifadelerle başlar. Ardından bu değişiklik sayesinde ülkede gazete kitap okuma oranının arttığı gerçeğini, sayılar vererek ispata çalışır. Atay 8 Şubat 1936 tarihli yazısında da kitap dergi neşriyatının arttığını ve bunun okuma oranının yükseldiğine dair bir işaret olduğu fikrini işler. Yazar, yine bu yazısında da kadın ve erkek okuma oranları ile ilgili son istatistikleri paylaşır. Atay'ın tüm memnuniyetine rağmen okuma alışkanlığımız konusunda bir şikayeti de vardır. 8 Ocak 1936 tarihinde dile getirdiği bu şikâyet, kendi tarihimize yabancılığımızı konu alır. Ona göre Türk halkı kendi tarihini, yabancı bilim adamlarının eserleriyle öğrenmeye çalışmaktadır. Hâlbuki son zamanlarda kimi Osmanlı devlet adamlarının hatıraları yayınlanmıştır. Ülkemizle ilgili gerçeklerin bu hatıralardan takip edilmesini salık veren Atay, *Ulus*'un bunu bir görev olarak telakki ettiğini ve bahsedilen konuyla ilgili kimi eserleri tefrika etmeye başlayacağını da belirtir.

Çalışmanın giriş kısmında belirtildiği gibi *Ulus* gazetesi; bizzat Atatürk'ün direktif ve katkıları ile başlayan dilde sadeleşme çabalarını sütunlarında sıkça işlemiştir. Falih Rıfki, gazetenin bu politikasına paralel biçimde, hem başyazılarında hem kimi zaman gazetenin farklı sayfalarında yer bulan fıkra ve denemelerinde Türkçe'nin özünü bulması gerektiğine dair fikirler paylaşır okuruyla. Ona göre yeni Türkiye'nin gerçekten de bir dil sorunu vardır ve bu sorun, eğitim politikalarının önemli bir parçasıdır. Çünkü Türkiye'de hâlâ Türkçe bilmeyen ve konuşamayan insanlar söz konusudur. 14 Mart 1937 tarihli yazısını bu konuya ayıran yazar, eğitim ve kültür politikalarımızın öncelikle halkın Türkçe konuşmasını sağlayacak kurum ve okullar üzerine inşa edilmesi gerektiğini düşünür. Atay bu yolda eğitim ve kültür bakanlarına birtakım çözüm yöntemleri de sunar.³⁰ Nisan 1935 tarihli yazısında ise Türkçe'nin sadeleştirilmesine dair belirlediği çözüm önerilerini 3 madde halinde tahlil eder. Özde, konuşma dili ile yazı dili arasındaki farkın giderilmesine yönelik bu maddeler 1)Yeni kelimelerimizi Oğuz sesine göre ölçmek, 2)50 yıllık dil evrimimizin bizi nereye doğru götürdüğünü görmek, 3)Batı kültür dairesinde olduğumuzu unutmamak, şeklinde sıralanmıştır. Atay bu yazısında konuşma dilinde var olan fakat Anadolu halkı tarafından kullanılmayan kelimeleri de örnekler.

Daha önce belirtildiği gibi, Atay'ın yazılarında sık sık işlediği "*Garp medeniyeti dairesinde, ileri bir ülke olduğumuz*" şeklindeki tezi; spor, musiki, turizm gibi alanlara değinirken de çıkış noktasıdır. Örneğin yazar 23 Aralık 1935 tarihli yazısında hâlâ Şark musikisinin etkisi altında olduğumuzu, musiki konusunda Garp medeniyetini yakalayamadığımızı ifade eder. Atay bu konuda da en ileri görüşlü kişinin Mustafa Kemal olduğunu, konuyla ilgili en ciddi teşebbüsleri bizzat onun yürüttüğünü düşünür. Konservatuar ve orkestra çalışmalarını ise Atay, bu teşebbüslerin örneği olarak görür. Ona göre ülkemizdeki mekteplerde ve Avrupa'ya giden öğrenciler arasında da musikiye yönelik dikkat yaratılmalıdır. Atay 14 Ağustos 1936 tarihli yazısında ise gençlerimizin kimi spor dallarına yönlendirilmesi konusunda teşvik edici davranılmasını ister. Bu yazısında Atay, Berlin olimpiyatlarında güreş dalında alınan

madalyalardan duyduğu memnuniyeti de işler. Yazarın 9 Ocak 1936 tarihli yazısı ise ülkemizde turizmin nasıl canlandırılabilirliği, turistlerin Türkiye'ye nasıl daha kolay gelmesinin sağlanabileceği konusunu içerir. Yazı, ülkemizde turizm konusunda bir bilinçlenme süreci yaşanması gerektiğine dair tezi nedeniyle, Atay'ın eğitim konulu yazılarına dahil edilebilecek cinstedir.

Sanayi ve Tarım Konulu Yazıları

Falih Rıfki Atay'ın, ülkenin yeniden yapılanma sürecini takip ederken ilgilendiği bir diğer alan, tarım ve tarımsal üretime bağlı sanayi alanındaki gelişmelerdir. 21 Haziran 1936 tarihli yazısında, ülkemizde pirinç üretiminin arttığını, çeltik tarlalarının oranını verecek kadar teferruatlandıran Falih Rıfki, devletin pirinç politikalarını da beğenmektedir. Aynı şekilde 16 Aralık 1935 tarihli yazısında da pamuk üretimini konu alan yazar, Türk köylüsünün üzerine düşeni layıkıyla yerine getirdiğini düşünür. Yine burada da genç Cumhuriyet hükûmetinin pamuk üretimimiz konusundaki rehaveti; fabrika kurarak, tezgâh açarak ve uzman kişiler yetiştirerek kolayca hallettiğini düşünür. Onun tarımsal faaliyetler konusunda eleştirdiği kesim, esnaf kesimidir. Nitekim 2 İlkteşrin 1935 tarihli yazısında incir ihracatını konu edinirken yaptığı uyarılar bugün dahi dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Öncelikle yazar, dünya ülkelerinin dış ticaret meselesini disiplin ve güven üzerine inşa ettiğini düşünmektedir. Ülkemizde ise dış ticaret şahsî kazançlar ön planda tutularak yapılmaktadır. Dolayısıyla ülkemizin ihracat konusunda sıkı kanun ve uygulamalara ihtiyacı olması bir yana, kişilerin ulusal çıkarları önlemesi şarttır. Falih Rıfki'nin tarımsal üretimi; tarla, işçi, tezgâh sayı ve oranları vererek işleme söz konusu "ulusal çıkar" kavramıyla ilgilidir. Atay bütün bu üretim faaliyetlerinin millî endüstrinin kurulması anlamına geldiğini düşünür. 16 Aralık 1935'te işlediği bu düşüncesine göre, yerli ürün, yerli makine, yerli teknik demek, Kemalizm'in nihâî hedefi olan, millî zafer demektir. Yazar ülkedeki fabrika sayılarının ve niteliklerinin yükselmesinden dolayı duyduğu sevinci işlerken de bu gelişmeleri millî zaferin aşamaları olarak görür. 3 Aralık 1935 tarihli yazısında önce gazetelerin yeni fabrikalarla ilgili verdiği haberleri değerlendirir. Ardından ülkemizde ithal edilen mal kullanma geleneğini, ipekli dokumaları örnek vererek eleştirir. Dolayısıyla Atay, yeni fabrikaların yerli üretim konusunda vereceği desteği önemseyerek konuşur. Ona göre kendi mal ve maddelerimizin işleneceği bu fabrikalar, belki de dışarıya bağımlılığı yok edecektir. Nitekim yazar, 27 Kasım 1935 tarihli yazısında; kağıt, şişe-cam, ipek dokuma, halı fabrikalarının açılması ile ilgili haberi değerlendirirken buralarda üretilen malın Türkiye'nin zengin ve refah içinde yaşayan bir ülke olmasını sağlayacağına inanmaktadır. Bu, Türkiye'nin kapitalizme boyun eğmediği anlamına geldiği için, Falih Rıfki nazarında umut verici ve önemli bir durumdur.

Falih Rıfki'nin Havacılık Faaliyetleri ile İlgili Yazıları

Ülkenin yeniden yapılanma sürecindeki her hadiseyi köşesinde işlemeyi unutmayan Falih Rıfki, Türk Hava Kurumu'nu ve faaliyetlerini de değerlendirir. Bu değerlendirmede iki ana mevzu söz konusudur. Bunlardan ilki, bir ülkenin hava sahasına dair güvenliğinin sağlanması hususunun önemidir. Yazara göre dünyanın içinde olduğu değişim, harp tekniklerini de etkilemiştir. Savaşlarda artık hava saldırıları belirleyici unsur olmuştur. Bu düşüncesini 7 Ekim 1935 tarihli yazısında işleyen Atay, Türkiye'nin konuya dünya ülkelerinden daha çok özen göstermesi gerektiğine inanır. Çünkü o, Türkiye rüyası görenlerin hâlâ tetikte beklediğini

ve ülkemizin en küçük zaafını değerlendirmeye çalıştıklarını öngörmektedir. Yazar aynı düşüncesini 29 Mayıs 1935'teki yazısında da işler. Fakat bu defa hava saldırılarının daha geniş oranda yapılabileceği, örneğin havadan ülkemize zehirli gaz şişelerinin dahi atılabileceğini ifade eder. Bu nedenle Türkiye'nin hava güvenliğini sağlaması önemlidir. Atay aynı mevzuyu 11 ve 16 Mayıs 1936 tarihli yazılarında da işler. 11 Mayıs'taki yazısında Rusya ve çeşitli Avrupa ülkelerinin havacılık faaliyetlerine verdiği önemi, ayırdığı bütçeyi örnekler. 16 Mayıs'ta ise havacılık faaliyetleri açısından uçağın önemini öne çıkarır (*Ulus* gazetesi, 16 Mayıs 1936, No: 5315: 1). Ona göre uçak, herhangi bir savaş anında fetih vasıtası olması bir yana, ülkeleri ve cemiyetleri birbirine yaklaştırması bakımından da önemli bir teknik vasıta. Yazarın 25 Mayıs 1936 tarihli yazısı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Atay bu yazısının girişinde *Ulus*'ta daha önceki günlerde yayınlanmış bir fotoğrafı konu alır. Bu fotoğrafta Başbakan İnönü, ailesi ve Bayındırlık Bakanı ile Türk Hava Yolları'na ait bir uçaktadır. Yazar bu fotoğraftan yola çıkarak ülkemizde sivil havacılık faaliyetlerinin de yaygınlaştırılması gerektiğine dair tezini işler.

Atay'ın konuyla ilgili yoğunlaştığı ikinci nokta, halkın Türk Hava Kurumu'na verdiği destektir. Hükümet, halkın Türk Havacılık faaliyetlerini bütçesi oranında desteklemesi için çağrı yapar. Atay, bu çağrıyı 28 Mayıs 1935'te köşesine taşırken Başbakan'ın Türk Hava Kurumu'nun altıncı kurultayında yaptığı konuşmayı değerlendirir. İktibaslarla Başbakan'ın hava sahası güvenliği için dikkat çektiği noktaları sıralar. Son olarak da kendisi, halkı, Türk Hava Kurumu'na destek olmaya çağırır. Yazar 19 Şubat 1936 tarihli yazısında ise Türk Hava Kurumu'nun on ikinci kuruluş yıldönümünü konu alır. Atatürk'ün ve İnönü'nün "hava davamızı" halka anlatabilmek için seferberlik ilan ederken kullandıkları ifadeleri alıntılamanın yazar, gelişmelerden memnundur. Bu memnuniyetini sahip olduğumuz uçak sayısı, Türk Kuşu'nun yetiştirdiği pilot, paraşütçü sayısı gibi bilgilerle de açığa vurmaya çalışan Atay, çıtayı daha da yükseltmek gerektiğini belirtmeden geçmez (*Ulus* gazetesi, 19 Şubat 1936, No:5331: 5).

Onun konuyla ilgili memnuniyetini ifade ettiği bir diğer yazısı da 16 Mart 1937 tarihlidir. Bu tarihten bir gün önce İstanbul Yeşilköy'de Türk kuşu Bayramı kutlanmıştır. Atay bu bayrama halkın gösterdiği ilgiden dolayı çok gururludur. Yazar bu ilgide Türk kuşu'nun önemli etken olduğunu, ama bunun havacılık faaliyetlerinin bir spor dalı olarak algılanması ile ilişkisinin olmadığını belirtir. Ona göre Türk halkı, uçağın, hava faaliyetlerinin ve hava sahasının güvenliği konusunun önemini kavramıştır.

Sonuç

Falih Rıfka Atay, İmparatorluk'tan Ulus-Devlet'e geçiş sürecine tanıklık etmiş neslin önemli temsilcilerindendir. Bu, onun her iki dönemde de devlet adamlarına dolayısıyla devletin işleyişine ve basın dünyasına yakın olmasıyla ilgili bir durumdur. Falih Rıfka içinde ve yakınında olduğu bu alanları iyi değerlendirir. Tanık olduğu sosyal ve siyasi vak'aları sebep ve sonuçları ile tahlil ederek özümserken değerlendirmelerini kamunun yararına sunmak için de uğraşır. *Ulus* gazetesi, onun konuyla ilgili çabaları için vasıta kıldığı en önemli yayın organlarından birisidir. Nitekim Atay çalışmaya esas teşkil eden 1935-1937 yılları arasında *Ulus* gazetesinin başyazarı olarak hazırladığı köşesinde, daima kamu yararını ön planda tutar. Örneğin yazar dış dünyada olup bitenler ile Türkiye ve dış dünya arasında yaşananları resmederken halkın bilgi edinme ihtiyacından öte, meselelere daha geniş perspektiften bakabilmesi için uğraş verir. Bu nedenle dış dünya ile ilgili tahlillerini, tarihsel ve siyasî

konjonktür hakkındaki açıklamaları ile bağdaştırır. Bu noktada Atay'ın dış dünya ilgisinde iki önemli tezi söz konusudur. Bunlar; özellikle Avrupa ülkelerinin emperyalist politikalar geliştirdiği; buna karşı ise Türkiye'nin daima barışçıl bir dış siyaset güttüğü yolundaki tezlerdir. Yazar, dönemin önemli siyasi gelişmelerinden olan Habeşistan meselesine, Avrupa'nın emperyalist bakışını değerlendirerek eğilir. Onun; Boğazlar ve Hatay meselesinde ise çıkış noktası Türkiye'nin bu meselelerdeki haklılığı olup yazar önce bölgemizdeki huzur ve emniyet için uğraştığımızı açıklamaya çalışır.

Bilindiği gibi, Falih Rıfki Atay, Kemal Atatürk'ün en yakınındaki isimlerden birisidir. Millî Mücadele sürecinde başlayan ve Atatürk'ün ölümüne kadar devam eden bu süreç, çift yönlüdür. Mustafa Kemal Atatürk, Falih Rıfki Atay'a değer verir; çünkü Falih Rıfki, onun inşa etmek istediği yeni Türkiye idealine gönülden bağlı isimlerdendir. Bu durum Atay'ın Kemalist ideolojiye bağlanmasına ve bu ideolojinin unsurlarını ve hedefini halka benimsetmek için uğraşmasına neden olur. Yazar *Ulus* gazetesindeki yazılarında sık sık, Kemalist ideolojinin halkçılık, inkılapçılık, devletçilik gibi bileşenlerini tahlil eder. Elbette ki bunların tümü, Atatürk'e karşı duyulan sevgi ile harmanlanmış yazılardır.

Atay'ın ülkenin iç meseleleri ile ilgili yazıları da aynı ideoloji çerçevesinde gelişir. Atay ele aldığı tüm meseleler için Kemalist İdeoloji'nin çözüm yöntemlerini ve hedeflerini çıkış noktası yapar. Örneğin yazar ülkenin değişmekte olduğunun en önemli kanıtı olarak bayındırlık ve iskân faaliyetlerini görürken, bu faaliyetleri Kemalizm'in "*çağdaş medeniyet*" anlayışının bir gerçeği olarak algılar. Buna göre Türkiye, Garp medeniyetinin ileri bir üyesi olabilmek için Şark ülkeleri gibi değil, Garp ülkeleri gibi kültüre sahip olmalıdır.

Yazar; eğitim, tarım, sanayi gibi yenilenmekte ve gelişmekte olan alanların da ülkemizi Garp kültürünün dairesi içine dahil etmesi gerektiği fikrindedir. Bu nedenle de yazılarında adı geçen alanlarda neyin nasıl yapılması gerektiği konusunda birçok çözüm önerisi söz konusudur. Ele aldığı tüm meselelerdeki tespitlerinin, hem siyasi ve tarihi konjonktür, hem de çözüm önerileri ile birlikte sunulması ise Falih Rıfki'nin başyazılarını değerli kılan en önemli unsurdur.

Kaynakça

- Abadan, N. (1961). "Cumhuriyet ve Ulus Gazeteleri Hakkında Muhteva Tahlili (Content Analysis)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 93-118
- Althusser, L. (1989). *Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, Ş. (2003). "Falih Rıfki Atay'ın Hayatı ve Sanatı Üzerine Bir Yazı". *Falih Rıfki Atay. Seçmeler*, (Hzl. Mustafa Yücel), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (1986). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınları, İstanbul.
- Atay, Falih Rıfki (1968), *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Bakacak, A. (2002). *İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Ulus Gazetesi'nin İç ve Dış Politika Değerlendirmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Coşar, Ömer S. (1964). *Millî Mücadele Basını*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını

- Çolaker, V. (2008). *Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfka Atay*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Dayı, E. (2002). "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, Erzurum, 2002, ss.331-340.
- Er, T. (2003). *Türkiye'de Basın Yayın ve Tanıtma*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Gevgilili, A. (1983). "Türkiye Basını", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. I, İstanbul: İletişim Yayınları,
- Girgin, S. (2012). *Falih Rıfka Atay'ın Gezi yazılarında Avrupa*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs- Gazi Mağusa.
- Tamer, A. (2004). *İrade-i Milliye*, 1. Baskı, İstanbul: Tüstav Yayınları.
- İnuğur, N. (1992). *Türk Basın Tarihi*, I. Baskı, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları
- Koloğlu, O. (1993). *Türk Basını*, 1. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kıran, A. (2008). "Milletler Cemiyeti Ve Önlenemeyen Savaş", *Girne American University Journal Of Social and Applied, Sciences* 3(6), ss.19-36).
- Mutluer, R. (1976). *50 Yılın Türk Edebiyatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şirin, F. S. (2014), *İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Bir Aydın: Falih Rıfka Atay*, Birinci Baskı, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Safran M. ve Diğerleri. (2010). *Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Selek, S. (2009). *İsmet İnönü Hatıralar*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara: İmge Yayınları.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, *Atay, Falih Rıfka*, Cilt I. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, Üçüncü Baskı, s. 140-141.
- Topuz, H. (2011). *Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, Üçüncü Baskı
- Uçarol, R. (2010). *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul.
- Yalçın, D. Diğerleri. (2002). *Türk Cumhuriyet Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Yel, S. (2009). *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Sürelî Yayınlar

Ulus Gazetesi 1935, 1936, 1937

Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?

Mahir Terzi^{a,b}, Aşkın İnci Sökmen Alaca^c

Özet

Türkiye ekonomisinin 2019 Ekim itibarıyla içinde bulunduğu mevcut durum, iktisat disiplininin kendi parametreleri dikkate alınarak açıklanabilecek niteliktedir. Politik ekonominin aktörleri de nihayetinde bu parametreleri kullanarak Türkiye ekonomisinin kırılabilirliği üzerinden hareket etmektedir. Ülke ekonomisinin geleceği için dış yatırımların cazip hale getirilmesi, ara malı üretilmesi ile Endüstri 4.0 ve 5.0 dâhil olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinde uzmanlaşmanın hedeflenmesi gerekmektedir. Mevcut veriler, Türkiye'nin komşularıyla barış içerisinde olmasını, mevcut demokrasininin daha da demokratikleştirilmesini, adalet mekanizmasının geliştirilmesini, eğitime ve insan kaynağına önem verilmesini, kritik öneme sahip unsurlar olarak ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye Ekonomisi
Siyasi Liberalizm
Uluslararası İlişkilerin Ekonomi
Politikası

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.03.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.547324

On the Economy of Turkey: Is It the Economical Subject Matter or Is It the Dynamic Political Economy of International Relations?

Abstract

As of October 2019, the current situation in Turkey's economy can be explained by taking the parameters of the discipline of economics itself into account. By finally using these parameters, the actors of political economy move over the fragility of the economy of Turkey. For the future of the country's economy, it is necessary to make foreign investments attractive, to produce intermediate goods and to be specialized in information and communication technologies including Industry 4.0 and 5.0. Available data show that Turkey's being in peace with her neighbors, democratization of the existing democracy, the promotion of justice mechanisms, giving importance to the education and human resources are elements which have critical importance.

Keywords

The Economy of Turkey
Political Liberalism
Political Economy of
International Relations

About Article

Received: 31.03.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.547324

^a İletişim Yazarı: mahirterzi@yahoo.com.

^b Dr., Kültür ve Turizm Bakanlığı, ORCID: 0000-0003-1308-2060.

^c Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-2021-137X.

Giriş

Türkiye ekonomisinin başarısız göstergelerine (büyüme oranı, enflasyon, bütçe açığı, cari açık vb.) yönelik iki temel yaklaşım gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye'nin ekonomisini, iktisat disiplininin kendi içindeki değişkenlerle yani mikro ve makro parametrelerle açıklama eğilimindedir. Diğeri ise politik ekonomi çerçevesinde açıklamakta ve dışsal faktörlere ağırlık vermektedir. Trump'ın "...Will devastate Turkey economically if they hit Kurds... (...Eğer Kürtleri vururlarsa, Türkleri ekonomik olarak mahvedeceğiz...)" (Sullivan and Stark, 2019) ifadesi, bu bakış açısını daha da kuvvetlendirmektedir.

Haliyle çalışmanın amacı, mevcut her iki bakış açısının da Türkiye ekonomisinin gidişatına etki ettiğini göstermektedir. Ancak ağırlığı, iktisat disiplininin kendi parametrelerine vermek yerinde olacaktır; çünkü dış politikanın aktörleri, Türkiye'yi hedef aldığında bunu ekonominin kendi parametreleriyle (döviz, tarifeler vb.) gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın önemi, Türkiye ekonomisinin gidişatının Türkiye'nin komşularıyla barış içerisinde olması, demokrasi, insan hakları ve hukuku geliştirmesi, eğitime ve insan kaynağına önem vermesi gerektiğini kısaca ekonominin bu değişkenlerle yani mikro ve makro ekonominin ilişkili olduğu diğer parametrelerin gerekliliğini hatırlatmaktadır. Açıktır ki siyasal liberalizmi dikkate almadan sadece ekonomik liberalizm ile iyi bir performans sergilemek mümkün olmayacaktır.

Çalışmada disiplinler arası bir yaklaşım sergilenmiş olup, betimsel-istatistiksel yöntem kullanılmıştır. Mevcut teori ve yaklaşımlar dikkate alındığında, yapılan değerlendirmeler, tündengelimci bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışmanın nihai amacı, tüm parametreleri dikkate alıp Türkiye ekonomisi üzerine kapsamlı bir kitap yazmak olmadığından, çalışmanın sınırını peşinen söylemek gerekirse, Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin yapısal nitelikte görülen hususlar yani ara malı üretimi-imalat sanayi, tasarruf-dış yatırım ile hizmet sektörü-bilgi ve iletişim teknolojileri (Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 dâhil) oluşturmaktadır. Bir diğer sınır ise politik ekonomik çerçevedir.

Varılan sonuçlar açısından; çalışmanın önemi ile sonuçlarının örtüştüğünü söylemek mümkündür. Barış, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eğitim, insan kaynağına yatırım ve inovasyon ile Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarına odaklanmak, Türkiye'nin ekonomik geleceği için önemlidir.¹ Her ne kadar Çin'in başarısı ve dünyadaki son gelişmeler, liberalizm için "out" tartışmalarını tetiklese de siyasal liberalizm önemini korumaktadır.²

Dünya Ekonomisinin Genel Durumu

Soğuk Savaş'ın 1991 yılında, Sovyetler Birliği'nin ekonomik olarak çökmesiyle ve ABD önderliğindeki Batı dünyasının zaferi ile sonuçlanmasıyla, Kapitalizme dayalı neoliberal düzen, tüm dünya ülkeleri için benimsenmesi gereken bir ekonomik sistem olduğunu ilan etti. Kapitalist neo liberal ekonomik düzen, ülkeler arasında hiyerarşik bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Liderlik mücadelesi günümüzde ABD ile Çin arasında devam etmektedir.

Sistemin kendisinin serbest piyasa üstünlüğüne dayanan, yoğun kontrolsüz finansal serbestleşme ve finansal piyasaların reel üretim sektörlerinin önüne geçtiği, zenginliği sayısı oldukça az belli bir kesimin elinde toplamasına imkân sağlayarak gelir dağılımını bozan, bölgesel ve ülke içi eşitsizliği arttıran, bir toplumsal ve ekonomik yapı ortaya çıkarması ve küresel mali ekonomik krizler³, hükümet krizleri, iç ayaklanmalar ve hatta ırkçılık ve yabancı düşmanlığını arttırarak savaşlarla sonuçlanabilme özelliği bulunmaktadır.

Üretimin daralması, ticaretin gerilemesi, bütçe açıkları, giderek büyüyen devlet borçları, ülkeler arası ve ülke içi gelir dağılımı eşitsizlikleri ve büyüme-istihdam ilişkisinin bozulması sonucu artan işsizlik, kapitalist sistem yerine yeni bir sistem ihtiyacını doğurmaktadır. Yeni sistem ihtiyacının birçok nedeni bulunmaktadır. Karl Marx'ın (1867/2004) Emek-Değer teorisinde ortaya koyduğu aşırı üretim/eksik tüketimden kaynaklanan sistemin yapısının kriz doğuran özelliği, uluslararası ekonomik ve siyasi sisteme yön veren lider ülkenin kendi çıkarlarını ön planda tutan uygulamaları, doğrudan yabancı yatırımlara bağımlı ülke ilişkileri, soruna sebep olan faktörler üzerinden soruna çare bulma çabaları, emek koşullarının iyileştirilmesinden çok kredi ve borç genişlemesinin derinleşmesi, krizlerin maliyetini yüksek vergilere sahip emek ücretlerindeki düşüşle ödenmeye çalışılması ve tüketimin daha da düşmesi söylenebilir. Krizlere çözüm için öncelikle çalışanların maaşlarının düşürülmesi, emeklilik sürelerini uzatma, işsizlik ödemelerinin düşürülmesi, bu kesimler üzerinde gelecek ve güvence kaybına neden olmaktadır. Böyle bir ekonomik yapı popülist politikaların artmasını sağlarken, yabancı ve göçmen karşıtlığı hatta bazı ülkelerde ırkçı eğilimlerin güçlenmesine neden olmuştur. Özellikle Almanya tarafından ortaya atılmış olan üretimde robotlara dayanan "Sanayi 4.0" sistemi, teknolojik gelişme sonucu birçok sektörde insan gücüne dayalı işlerin sonunu getirecektir. Küresel iklim değişikliği de gıda üretimi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Toplumsal ve siyasal hareketleri⁴ de beraberinde getiren bu süreçte ülkelerin istikrarını sağlayabilmeleri güçleşmektedir.

Finans odaklı büyüme stratejilerinin, meta üretim ve ticaretin yerini aldığı bu sistemin birçok ülkede sorunlara yol açmasında yapısal özellikler dışında, ekonomik açıdan lider ülkenin, kendi üstün politik ve ekonomik gücünü sürekli muhafaza edecek, kendi çıkarlarına göre yönetmek istediği küresel politikaları yer almaktadır. Suzan Strange'in (1988: 25) "Yapısal güç" kavramı çerçevesinde bu sistem II. Dünya savaşıdan sonra IMF, Dünya Bankası (DB) ve Amerikan hazinesi, para birimi dolar temeline göre oluşturuldu. Washington Uzlaşısı⁵ olarak adlandırılan finansal ve ticari yapısı, devleti bir kenara iten piyasayı tek seçici olarak öngören ve sağlam para esasına dayanmaktaydı. ABD Kongresi ve Beyaz Saray'ın oluşturduğu politik yapı, kendi kurdukları finansal kurumlar ülkeleri kendilerine bağımlı kılarak, dış politikasında kendi çıkarlarını uygulamak istediği ülkelere karşı havuç/sopa mantığına dönmüştür. Ortaya çıkan krizler özellikle 1997 Asya krizi Japon ekonomisinin ABD'yi geçmeye yakın olduğu dönemde çıkmış, 2008 ekonomik krizi aynı özelliklere sahip Alman ekonomisini vurmuştur. ABD'nin uluslararası finans yapısına olumsuz etkileri, 1980 yıllarında Başkan Reagan döneminde başlamıştır. Aşırı askeri yayılma ve büyüyen kamu borçları, bütçe açıklarını arttırmış, faiz oranlarını ve doların değerini yükselterek, Amerikan üreticilerinin rekabet gücünü düşürmüştür. Amerikan ekonomisinde finansal yapı üretim endüstrisinin yerini almış ve ekonominin itici gücü olmuştur. 1970'lerde dolar dalgalandığı zaman, Japonya ve Almanya ticaret fazlası verirken, Amerikan ekonomisi ticaret açığı vermiştir. Ekonomisinin liderlik gücünü aşırı askeri harcamalara ve finansal spekülasyonlara

harcadığı için Amerika'nın liderliğindeki dünya ekonomisi güven arz etmemektedir (Ping, 2009: 47).

Liderliği kimseye kaptırmak istemeyen ABD'nin kriz çıkarma potansiyeline sahip olması büyük bir güvensizlik yaratmıştır. Para değerini zayıflatmak istediği ülkelere yönelik döviz manipülasyonları (Behnke, 2006), kendi başına ambargo koyduğu İran ile işbirliği yapan ülkelere kestiği cezalar (Swaine, 2018), Suudi Arabistan'ı ikna ederek petrol fiyatını düşürerek Rusya ekonomisini daraltması (BBC, 2016) Trans Atlantik anlaşmasının uygulanmaması için Alman otomotiv firmalarının lobi faaliyetleri sonrası Alman otomobil markalarını ulusal güvenliği açısından tehdit görmesi (Donahue, 2019), Orta Doğu'da yaptığı müdahaleler sonrası kendi petrol şirketlerinin çıkarlarına göre bir kontrol sistemi kurması (Hinchliffe, 2016) gibi bu sistemin liderinin göreceli kazançları mutlak kazançlara yeğlediğini göstermektedir.

Küresel Ekonomik Alanda Çin-ABD Mücadelesi

ABD'nin son dönemde kaos çıkarma eylemlerinin asıl nedeni Çin ekonomisinin büyük bir güç kazanması, elde ettiği bu ekonomik gücü jeoekonomik amaçlı kullanarak yapısal güce uygun alternatif bir ekonomi bloğu oluşturmaktır. Washington Uzlaşısı'na karşın, kalkınma da Joshua Cooper Roma (2004) tarafından adlandırılan Pekin Uzlaşısı önem kazanmıştır. 1 Ekim 1949 yılında Marksist-Leninist ideolojiye dayalı kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, kurucu lideri Mao Zedung ölümüyle ekonomide dışa açılma politikası izleme kararı almıştır. 1979 yılında Deng Xiapoing'in politikaları günümüz ekonomik devinin yaratılmasını sağlamıştır. Dünyanın en büyük nüfusu, ucuz işgücü imkânı yarattığından, en fazla doğrudan yabancı yatırımını çeken ülkelerin başını oluşturmuştur. Kıyıda yer alan beş eyalet ile başlayan serbest bölgeler tüm ülke geneline yayılmıştır. Yabancı yatırımların bir kısmını Hong Kong ve Tayvan'dan gelen emek yoğun endüstri oluşturmuş ve aynı zamanda piyasa tecrübesi, teknoloji ve ticari deneyim de transfer edilmiştir. Orta sınıfa geçen insan sayısı ile yoksullukla mücadelede belli bir başarı elde eden ülke, kalkınma modeli ile de diğer gelişmekte olan ülkelere örnek olmuştur. Amerikan menşeli kurumların Doğu Avrupa ve eski Sovyet ülkelerinde 1990'larda "Şok Terapi" olarak adlandırılan ekonomik reform paketini uygulamayarak, kendi kararlarını, arkasında büyük bir halk desteği ile hayata geçirmiştir. Devletin piyasadaki rolü etkin kalarak bu kalkınma modeli gerçekleşmiştir. Özelleştirme yapmamışlardır. İlk, tarıma dayalı bir kalkınma modeli uygulamışlar sonrasında endüstriye geçmişlerdir. Pekin Uzlaşısının on ilkesi kısaca yerel kalkınmaya önem verme, planlamaya dayalı Pazar, Hong Kong ve Macau için tek bir ülke farklı iki sistem gibi belli konularda esneklik sağlama, Çin özelliklerine dayalı bir model olması, tek partiye dayalı istikrarlı bir siyasi ortam, kendi kendine yeterli olma, sanayileşmeyi sürekli geliştirme⁶ inovasyon, hızlı değil ama dikkatli bir finansal liberalleşme ve halkın sosyal ve kültürel değerlerini kaybetmeden ekonomik büyümenin gerçekleşmesidir. Pekin Uzlaşısı böylece demokrasinin olmadığı bir piyasa reformu ya da Çin özelliklerine dayanan Sosyalist piyasa ekonomisi olarak tanımlanabilir. (Li, Brodsgaard ve Jacobsen, 2009: 201-308)

Sanayileşmesini finanse etmek için Latin Amerika ülkeleri özellikle Brezilya, Arjantin ve Meksika uluslararası kredi kurumlarından kısa vadeli borçlanıp, yüksek faiz oranlarını uygulayan ABD ve Avrupa yüzünden 1980-90 yılları arasında borç krizine sokulmuştu. 1997

Asya finans krizi, 1998 Rusya finansal krizi ve 2008 dünya ekonomik krizi, Çin modeli kalkınma modelini alternatif bir model olarak ortaya çıkardı. Vietnam, Laos, Hindistan, Rusya, İran, Brezilya, Zimbabve ülkelerinin liderleri Pekin Uzlaşısına ilgi göstermiştir. (Huang ve Ding, 2006: 29)

Hegemonya kurmak istemediğini ileri süren, sürekli barışçıl bir yükselme içinde olduğunu vurgulayan Çin, devletçi kapitalizmin, devletin asla karışmadığı serbest piyasa modeline göre daha istikrarlı sonuçlar doğurmuştur. Soğuk Savaş döneminde 1955’de Bandung Konferansı’na eşlik eden Çin için gelişmekte olan ülkelerin kalkınması büyük önem taşımaktadır. Yoksullukla mücadele konusunda, kendi Pekin modeli, bu ülkeler açısından izlenebilecek bir model olarak düşünülebilmektedir.

Çin’in ekonomik büyümesinin uluslararası gücü ve etkisini küresel liderlik sağlayabileceğini düşündüğü bir noktaya taşımıştır. Çin’in küresel ekonomik sistem ile ilgili endişeleri; özellikle G20, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) özelinde uluslararası kuruluşlar ve bunların ilgili kural ve pratikleri ve ABD ile ticari dengesizlikler ve kur farklılıkları konularındaki ikili ilişkileridir. Her zaman uluslararası ekonominin adil, istikrarlı ve sürdürülebilir olmasına dikkat çeken Çin, IMF ve DB’ye alternatif olarak Asya Altyapı Yatırım Bankası ile yeni yatırım bankasını kurmuştur. 1997-1998 Asya mali krizinde, para birimini devalüe etmemesi, Çin’in bu alandaki politikalarının sorumlu büyük bir güç olduğunu göstermektedir (Harris, 2014: 133). “Sorumlu süper güç” kavramı çerçevesinde gösterilen Çin’in dünya ekonomisinde üstlendiği liderlik rolü, en yüksek büyüme oranına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Yaklaşık yüzde 6-7 arası büyüme oranı, kapitalist sistemin lokomotifini olmasını kolaylaştırmıştır. Büyümeyi sağlayan ticaret ve yatırımlar, üretimdir. Dünya ekonomisinde küreselleşmenin liderliğini üstlenmiş Çin, yükselen ekonomiler (E-7) olarak adlandırılan (Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika ve Türkiye) ve BRICS ile özdeşleştirilen alternatif bloğun lideridir.

BRICS ülkeleri terimi ilk olarak Goldman Sachs’ın baş ekonomisti Jim O’Neill tarafından, 30 Kasım 2001 yılında yazdığı makalede değinerek literatüre sokulmuştur. O’Neill “Geniş coğrafyalara hükmeden, büyük kaynakları bulunan bu beş ülkenin dünya ekonomisinde giderek büyüyen bir pay sahibi olacağını, dolayısıyla ekonomiye yön verilmesinde onlara daha fazla söz hakkı tanınması gerekmekte” olduğunu belirtmişti (O’Neill, 2001: 3). Ekonomi çevrelerinde zaten tartışılmakta olan bu yeni eğilim, Amerikan akademisyenlerince gelişmekte olan bölgeler ya da yükselen pazarlar olarak ifade edilen Asya Bölgesi için Goldman Sachs’ın ‘BRICS’ kısaltması ile isim arayışı çözümlenmiştir. O’Neill’in ön gördüğü gibi bu ülkeler, 2001 yılından itibaren GSYH artışları açısından dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almışlardır. BRICS için inanılan bir diğer inanışta yeni bir dünya ekonomik düzeni yaratacaklarına duyulan inançtı. Özellikle Çin’in çift haneli rakamlara ulaşarak dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelmesi BRICS’ de önemli rol oynamasına etkin olmuştur. BRICS ülkeleri, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında siyasi ve güvenlik yönetim yapısını ve uluslararası mali, parasal ve ticaret sistemlerini yeniden biçimlendirecek ve daha fazla etkiye sahip olacak yeni bir işbirliği mekanizması oluşturmuşlardır.

Çok kutuplu ekonomik yapıda “güç dengesi® neredeyse büyük güçler arasında birer strateji haline gelmiştir. AB için Rusya ve ABD’ye karşı Çin, Çin için ABD’ye karşı Rusya ve AB önem

kazanmıştır. ABD dışında diğer tüm büyük güçler, çok taraflı işbirliği mekanizmasından yanadır. İngiltere kendisini artık Avrupa kimliğinden sıyrarak, küresel bir aktör olmayı hedeflemiş ve ulusal çıkarı için Çin ile ekonomik işbirliğini en önemli gündem maddesi haline getirmiştir. ABD'ne rağmen Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın -08 Ekim 2019 tarihi itibarıyla-100 onaylı üyesi arasında yer alan Avrupa ülkeleri, ekonomik konularda Çin etrafında yer almaktadırlar. Bankaya en çok katkı sağlayan 10 ülkenin içerisinde Almanya-Fransa-İngiltere yer almaktadır (Asian Infrastructure Investment Bank, 2019).

Jeoekonomiyi en iyi uygulayan bir devlet olarak, tarihsel ipek yolunu yeniden "Bir Yol Bir Kuşak" projesi kapsamında hayata geçirerek, "Afro Avrasya" adı verilen bir alanı, dünyanın yeni ekonomik bölgesi haline getirmeyi planlamaktadır. Afrika, Asya, Doğu Avrupa ve Avrasya bölgesi ile birlikte Ortadoğu'nun bir bölümünün dâhil olduğu bu bölge, ekonomik gücün Batıdan Doğuya doğru kayması ile birlikte önem kazanmış ve bu bölgedeki jeoekonomik istikrar ve güç mücadelelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Afro Avrasya bölgesinde yer alan tüm Avrupa ve AB de Kuzey Amerika dışında kalan bölgeyle revizyonist projeye eklenmektedir (Uhlig, 2009.)

Küresel yönetimi, tek taraflı hareket etmeye tercih eden Çin için İpek Yolu Kuşağı projesi ile küresel yönetim sisteminde bir dönüşüm başlayacaktır. Karşılıklı bağımlılık yanında küresel yönetimde ortak hareket etmek AB-Çin ilişkilerinin belirleyici unsurlarındandır. Ancak BM Güvenlik Konseyi, IMF ve Dünya Bankasındaki orantısız adil olmayan temsil haklarından Avrupa'nın lider ülkeleri vazgeçmek istememektedir. Küresel yönetimde belirleyici olan yine üçüncü ülke ABD olmakta, birçok uluslararası antlaşmaya taraf olmadığı için AB, Çin ile çevre konularında ortak hareket etmeye devam etmektedir. G-20, Çin'in G7'ye karşı tercih ettiği küresel platformdur. Bunda BRICS ülkelerinin de dâhil olmasını özellikle Rusya'nın dâhil olmasını istediği için küresel ekonomik yönetim alanında G20, tercih edilen platform olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'ne Almanya'nın da alınmasına Çin olumlu bakmaktadır. Beraber hareket edebildiği iyi anlaşığı ülkeleri küresel yönetime davet ederek sayıca çoğunluk oluşturmayı hedeflemektedir.

Çin, küresel düzende Batının rolünün politik merkez, ekonomik liderlik ve kural koyuculuk konusunda azaldığını ve bu boşluğun Asya tarafından doldurulduğunu sıklıkla dile getirmektedir ayrıca Avrupa'nın ve Amerika'nın tarih sahnesindeki üstünlüklerini geçici olarak görmekte dirler. Çinliler kendi medeniyetlerini her zaman dünyanın merkezi olarak ifade etmişler ve bu nedenle Çinliler kendi ülkelerini Çince 'Zhongguo' yani 'merkez ülke/krallık' olarak adlandırır (Göncü, 2017). "Doğu yükseliyor, Batı düşüyor" ve "Güney yükseliyor, Kuzey düşüyor" ifadeleriyle anlatılan bu durum, dünyanın ekonomik ve siyasi merkezinin Avrupa-Atlantik'ten Asya-Pasifike kaydığını göstermektedir (Ikenberry, 2008). Bu sürece neden olan iki kriz 1997 Asya Krizi ve 2008 finansal krizi, küresel ekonomik sistemin yenilenme ihtiyacını doğurmuştur. Her krizi fırsata çeviren Çin, sorumlu bir güç olarak Asya bölgesine yardım etmiş, Avrupa'da parasal imkân sağlamıştır. IMF gelişmekte olan ülkeleri de oylama sistemine dâhil etmiş, yuani özel çekme haklarına eklemiştir. Halen ABD liderliğinde küresel düzen ve yönetim devam etse de, Amerika sorunları çözmek yerine bizzat sorun yaratmaya devam etmektedir. Terörizmle mücadele, korumacılık, küreselleşme karşıtlığı, popülizmin yükselişi, küresel yönetimin çözüm üretmedeki yetersizliği, AB

entegrasyonunu zayıflatan Brexit süreci, göç problemleri, AB-ABD arasındaki ticaret, iklim konularındaki görüş ayrılıkları örnek olarak verilebilir.

Küresel Ekonomide AB-ABD İlişkileri

AB ve ABD çok yakın müttefik ve ticaret ortağı yaklaşımı, korumacılık politikaları ve müttefiklik kavramını artık benimsemeyen ABD tarafından zayıflatılmıştır. Özellikle Trump yönetimi ticaret açığı verdiği AB ekonomik ilişkilerinde ilave vergilere koyarak kendini koruma altına almış, 2008 finansal krizine neden olarak Euro bölgesinde halen devam eden krizle, düşük büyüme oranına sahip bir AB yaratmıştır. Avrupa içerisinde aşırı sağ ve popülist eğilimlere örtülü destek, ortak karar alamayan AB'yi kilitlemiştir. İzlenen tüm politik faaliyetler, dost ülkeden çok rakip ülke görülerek, AB'nin stratejik aktör vasfını yitirmesine neden olmuştur. ABD bırakacağı boşluğu zaten güçlü bir zemine sahip Çin dolduracaktır. Rusya ile de enerji bağımlılığı hatta savunma güvenlik alanlarında destek alarak, ilişkiler, belirli Avrupa ülkeleriyle devam ettirilecektir. Almanya-Rusya arasında Kuzey Akım 2 doğal gaz projesi, Fransa'nın silah satışları, otoriter rejimler olarak Macaristan, Polonya ve Sırbistan'dan yakın ilgi gösterilmesi bu görüşe örnek verilebilir.

Dünya da liberal değerlerin gerilemesi, otoriter eğilimlerin artması, popülist ve milliyetçi görüşlerin yaygınlaşması, Rusya ve Çin gibi rejimlerin eleştirilmesini zayıflatmıştır. AB bizzat kendi liberal değerleri ile çelişen bir örgüt konumuna gelmiştir. Orta Avrupa üyeleri eski bağlılıklarına daha fazla değer vermekte, AB kararlarına özellikle göç ve kemer sıkma politikalarına karşı çıkmaktadırlar. ABD ve İngiltere tarafından terk edilmek üzere olan Avrupa, milliyetçi ve kimlik politikalarını öne çıkaran gruplar tarafından ulus devlet yapıları zayıflatılmaya başlamıştır. Bölünmenin derinleştiği AB'nin devamlılığı konusunda olumsuz görüşler artmıştır. Örgüt ortadan kalktığında Çin-Fransa-Rusya-Almanya arasında diğer ülkeler üzerinde büyük bir nüfuz mücadelesi başlayabilir. ABD ve İngiltere daha çok Doğu Asya ve Pasifik'te Çin ve Rusya ile karşı karşıya geleceklerdir.

Bu yeni düzen yaratılırken Türkiye neresinde olacak sorusu, önem kazanmaktadır. Özelleştirme olmadan, serbest ticaret bölgeleri yaratılarak kendi kendine yeterli bir ülke haline gelinebilir mi... Türkiye'nin jeopolitik konumu, dış politikasında ticari devlet⁷ stratejisini izleyerek ve özellikle Ekonomik Türk Diaspora kavramına yoğunlaşarak başarılı olmasını sağlayabilir mi... Projeksiyonlar çoğaltılabilir. Ama bunlardan önce Türkiye ekonomisinin kendi yapısal sorunlarını çözmesi gerekmektedir.

Türkiye Ekonomisinin Genel Durumu

Herhangi bir ülke ekonomisine ilişkin karşıt ve hırçın tartışmaların temelinde, iktisat disiplininin ontolojik niteliğinin yattığını söylemek abartılı olmayacaktır. Bir konuyu incelemede belirlenen değişkenlerin sayısındaki bir artış ve/veya eksiliş, varılacak sonucu değiştirecektir. İktisat tarihi ve iktisat teorisi, aynı zamanda bu değişkenlerin ve bu değişkenlerin yer aldığı koşulların tarihidir.

Daha önceki tarihlerde gerçekleşen istatistiki verilere ve bu verilere göre oluşturulan iktisat teorilerine dayanarak, gelecek için perspektifler belirlemeye çalışmak da daha önce gözlemlenmeyen değişkenlerin ve koşulların devreye girmesiyle yanıltıcı olacağı gibi, bu yanılma aynı zamanda yeni istatistiki verilerle, yeni teorileştirme sürecinin de başlangıcı olacaktır. Kısacası, iktisat, işler iyi gittiğinde, her şey yolunda deyip dikkatleri başka alanlara çevirip, (örneğin) aradan 5 yıl geçtikten sonra tekrar, nerede kalmıştık deyip, takibe devam edilecek bir husus olmayıp, piyasanın sürekli olarak etki-tepki çerçevesinde aralıksız izlenmesini gerektiren oldukça dinamik bir disiplindir.

Haliyle Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin perspektifler de disiplinin bu dinamik yapısından dolayı, ister istemez hırçın tartışmaların konusu olabilmektedir. Öyle ki ilk bakışta ülke ekonomisi için olumsuz olarak görülebilecek doların Türk lirası karşısındaki değeri; ithalatı azaltacağı ve böylece cari açığın daha azalacağı düşüncesiyle, doların Türk lirası karşısında biraz daha değer kazanması istenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle örneğin 18 Aralık 2018 itibarıyla 5,40 TL düzeylerinde olan 1 \$'ın biraz daha artması, ithalatı daha da azaltacağı düşüncesiyle, cari açığı düşürecek diye savunulabilir.⁸ Öte taraftan, Türkiye'de üretimin yaklaşık yüzde 60'ı, yüzde 70'i, ara malları ve sermaye malları açısından ithalata bağlı olduğundan, döviz kurunun artması, ithal mallarının maliyetini artıracığından, üretimin azalmasına ve böylece ülke ekonomisinin küçülmesine neden olacağı da ileri sürülebilir.⁹ Haliyle istenen amaca ve sahip olunan yeteneğe göre ekonomik bir performans sergileneceği ortadadır.

Hırçın tartışmalarda diğer bir husus ise kullanılan verilerin hangi bağlamda kullanıldığıdır. Örneğin Türkiye'nin dış borç stoku, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında varılacak sonuç ile bu dış borcun dünya ortalaması dikkate alınarak kıyaslanmasında varılacak sonuç farklı olacaktır. Haliyle ekonomiyi iyi göstermek için ikincisine yani dünya ortalamasına referansta bulunmak, tercih nedeni olabilir. Mesela Türkiye'nin toplam borcunun milli gelire oranı % 141 iken dünyada bu oranın % 320'nin üzerinde olması, örnek olarak verilerek, Türkiye'nin ekonomisinin iyi bir profil çizdiği belirtilebilir.¹⁰

Bir diğer husus, yapılan analizlerde ele alınan zaman dilimidir; yani 1 yıllık, 3 yıllık, 5 yıllık, 10 yıllık vb. değerlendirmeler, örneğin ilgili dönemdeki siyasi otoritenin performansını değerlendirmek için etkili olabilir; ancak ülkenin yapısal sorunlarına dikkat çekmek için daha uzun bir zaman dilimine ihtiyaç olabilir.¹¹ Örneğin Türkiye'nin yapısal sorunları için örneğin 50 yıllık bir dönem daha faydalı olabilir. Elbette ilgili dönemdeki siyasi otoritenin takip ettiği politikaların (ithal ikameci yerine ihracata dayalı politikalar, özelleştirmeye ağırlık verilmesi vb.) bu yapısal sorunlara veya üstünlüklere müspet veya menfi tesirlerinin olacağı inkâr edilemez. Haliyle bu makaledeki analizin çerçevesini belirleyecek hususlar dikkate alındığında ülke ekonomisinin yapısal durumunu ortaya koymak önemlidir. Ancak analize başlamadan önce, anlık bir fotoğraf çekildiğinde, neler görüldüğünün ortaya konması da gerekmektedir. Bu an (bu makalenin yazılma tarihi yani 2019 yılının ilk çeyreği), tamamlanan raporlar dikkate alındığında, 2018 Aralık ayı ve en uzak 2016 yılı, onun dışında ise mümkün olduğu ölçüde 2019 yılıdır. Veri tabanları dikkate alındığında ise mümkün olan en yakın tarihe ait veriler kullanılmaktadır. Diğer bir husus ise karşılaştırma yaparken, başarılı ülke (G8 ülkeleri) örneklerinden hareketle, ilgili alanda performansı yüksek ülkeler dikkate

alınmaktadır. İlgili kurumların rapor ve veri tabanlarından oluşturulan Tablo 1,¹² başlangıç olarak Türkiye'nin temel makroekonomik verilerini göstermektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Temel Makro Ekonomik Göstergeleri
(TL ve \$)

Göstergeler	2018 Yılı	2017 Yılı
Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH-TL)	3.740.519.000.000	3.106.537.000.000
Kişi Başına GSYH (\$)	9.385	10.602
GSYH Büyüme Oranı (%)	3,8	7,4
İşsizlik Oranı (2018 Yılı İçin Dönemsel-Eylül)	11,4	10,9
Enflasyon (Yurt İçi Üretici Fiyat İndeksi-%)	38,54	17,30
Enflasyon (Tüketici Fiyat İndeksi-%)	21,62	12,98
Bütçe Açığı (TL)	72.100.000.000	47.779.000.000
Dış Ticaret Açığı (TL)	66.000.000.000	76.807.000.000
Cari Açığın GSYH'ya Oranı (%) (2018 Tahmini)	4,7	5,6
Yatırımların GSYH'ya Oranı (%)		30
Tasarrufların GSYH'ya Oranı (%)		25,4
1 ABD Doları (28 Aralık İtibariyle-TL)	5,27	3,82
Toplam Brüt Dış Borç Stoku (2018 için 2. Çeyrek)	457.000.000.000	454.803.000.000
Özel Sektör Dış Borç Stoku (2018 için 2. Çeyrek)	317.200.000.000	317.600.000.000

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018; Merkez Bankası, 2018; Merkez Bankası, 2017).

Tablo 1, mevcut veriler ışığında yani 2018 yılı için Türkiye'nin büyüme oranının düştüğünü, bütçe açığının önemle düzeyde yükseldiğini, enflasyonun fırladığını, özel sektör dış borç yükünün çok yüksek olduğunu, işsizlik oranının önemli düzeyde olduğunu ve dolar karşısında Türk lirasının alım gücünde zayıflama olduğunu göstermektedir.

Mevcut veriler, gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Tablo 2,¹³ gelişmiş ülkeler olan G8 ülkeleri ile Çin ve Türkiye'ye ait verileri göstermektedir. 2018 yılına ait veriler tahmini olup, Genel Yönetim Bütçe Dengesine ilişkin veriler hem 2017 hem de 2018 için tahminidir. Ayrıca Rusya ve Çin'deki işsizlik oranı, mevsimsellikten arındırılmamıştır.

Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?

Tablo 2. Ülke Karşılaştırmalı Temel Makro Ekonomik Göstergeler (GSYH için Milyar \$)

Ülkeler	Göstergeler				
	2017-2018 (2018 Verileri Tahminidir)				
	GSYH Büyüme Oranı	GSYH (SAGP) (Milyar \$)	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başı GSYH	Cari İşlemler Dengesi (GSYH'ya Oranı)
ABD	2,2-2,9	19.485-20.513	19.485-20.513	59.792-62.518	(-)2,3- (-)2,5
Almanya	2,5-1,9	4.199-4.379	3.701-4.029	44.769-48.670	(+)7,9- (+)8,1
Birleşik Krallık	1,7-1,4	2.925-3.034	2.628-2.809	39.800-42.261	(-)3,8- (-)3,5
Fransa	2,3-1,6	2.856-2.969	2.588-2.795	39.933-42.931	(-)0,6- (-)0,9
İtalya	1,5-1,2	2.317-2.398	1.939-2.087	31.997-34.349	(+)2,8- (+)2,0
Japonya	1,7-1,1	5.443-5.632	4.873-5.071	38.449-40.106	(+)4,0- (+)3,6
Kanada	3,0-2,1	1.774-1.853	1.653-1.734	45.095-46.733	(-)2,9- (-)3,0
Rusya	1,5-1,7	4.016-4.180	1.578-1.576	10.956-10.950	(+)2,2- (+)6,2
Çin	6,9-6,6	23.208-25.313	12.015-13.457	8.643-9.633	(+)1,4 (+)0,7
Türkiye	7,4-3,8	2.176-?	851-763	10.602-9.385	(-)5,6- (-)4,7

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018; IMF, 2018).

Tablo 2'nin Devamı. Ülke Karşılaştırmalı Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Ülkeler	Göstergeler			
	2017-2018 (2018 Verileri Tahminidir)			
	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	Tasarruf Oranı	GY Bütçe Dengesi
ABD	4,4-3,8	2,1-2,4	18,9-19,0	(-)4,6-(-)5,3
Almanya	3,8-3,5	1,7-1,8	28,0-28,5	(+)1,1-(+)1,5
Birleşik Krallık	4,4-4,1	2,7-2,5	13,6-13,7	(-)2,3-(-)1,8
Fransa	9,4-8,8	1,2-1,9	22,9-22,7	(-)2,6-(-)2,4
İtalya	11,3-10,8	1,3-1,3	20,3-20,1	(-)1,9-(-)1,6
Japonya	2,9-2,9	0,5-1,2	28,0-28,1	(-)4,2-(+)3,4
Kanada	6,3-6,1	1,6-2,6	20,8-20,8	Veri yok
Rusya	5,2-5,5	3,7-2,8	27,3-27,8	(-)1,5-0
Çin	3,9-4,0	1,6-2,2	44,9-44,4	(-)4,0-(-)4,1
Türkiye	10,9-11,3	11,9-20,8	25,9-25,3	(-)1,9-(-)1,9

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2018; IMF, 2018).

Tablo 2, Türkiye'nin büyüme oranının görece olarak iyi düzeyde olduğunu ancak bunu her hâlükârda cari açık vererek (ithalat büyüktür ihracat) yaptığını göstermektedir. Enflasyondan dolayı, kişi başına gelirin satın alma gücünün de azalacağını söylemek mümkündür. Buna doların TL karşısında kazandığı değer de eklenince, ekonominin küçülme sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Yine mevcut veriler ışığında, bunu, işsizlikteki artışın takip edeceği

de öngörülebilir. Bu tablo, Türkiye'nin üretime önem vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak ne tür bir üretim?

Tablo 3, 1960-2017 yılları arasında incelemeye konu edilen Çin ve G8 ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasıllarındaki sektör dağılımını göstermektedir. Ancak 2017 yılı verilerinin mümkün olmadığı yerde 2016 verileri kullanılmıştır. Tarım sektörüne balık ve ormancılık dâhildir. İnşaat, kaynak veri tabanı açısından sanayi sektörü içinde yer almaktadır. Boş bırakılan yerlerde veri kaydı yoktur. Ancak bu değerlendirme yapmaya engel nitelikte değildir.

Tablo 3. Gelişmiş Ülkeler Düzeyinde Sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı

Ülkeler	Tarım			Sanayi			Hizmet		
	1960	2016	2017	1960	2016	2017	1960	2016	2017
ABD		1,01			18,88			77,02	
Almanya		0,55	0,63		27,46	27,59		62,05	61,89
Birleşik Krallık		0,53	0,51		17,98	18,57		70,60	70,06
Fransa	10,51	1,45	1,50	29,81	17,56	17,36		70,33	70,23
İtalya		1,89	1,92		21,43	21,36		66,39	66,28
Japonya		1,15			29,30			68,77	
Kanada		1,42			27,53			64,65	
Rusya		4,18	4,01		29,28	30,04		56,62	56,18
Çin	23,17	8,56	7,91	44,39	39,88	40,45		51,55	51,62
Türkiye	54,91	6,18	6,08	17,32	28,18	29,15	25,84	53,76	53,36

Kaynak: (World Bank, 2019a; World Bank 2019b; World Bank 2019c).

Tablo 3, gelişmiş ülkelerde en önemli sektörün hizmet sektörü olduğunu; Çin ve G8 ülkelerinden Rusya hariç, hizmet sektörünün gayri safi yurtiçi hasıladaki oranının yüzde 60'ların üzerinde olduğunu göstermektedir. İkinci önemli sektör sanayi olup, yine Çin ve G8 ülkelerinden Rusya hariç, sanayi sektörünün gayri safi yurtiçi hasıladaki oranının yüzde 30'ların altında olduğu görülmektedir. Son olarak tarım sektörü de Çin ve G8 ülkelerinden Rusya hariç, gayri safi yurtiçi hasıladaki oranı, yüzde ikilerin altındadır. Türkiye açısından ise tarım ve sanayi, görece olarak Türkiye için hala önemli durumdadır. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında ise Türkiye için gelişme potansiyeli hizmet sektöründedir. Ancak bu da kaynak tahsisi açısından değerlendirildiğinde, bir sektöre aktarılan kaynakların diğer sektörlerden mahrum edilmesi durumunda, bu, diğer sektörlerin küçülmesi gerektiği manasına gelmektedir.¹⁴ O halde konu Türkiye için büyüme değil, gayrisafi yurtiçi hasılanın büyümesine neden olacak yeni bir kalkınma konusudur. Bu açıdan da gelişmiş ülkelerle karşılaştırma yapıldığında, yine dikkat çeken sektör hizmet sektörü olmaktadır. Tablo 4, cari fiyatlarla sektörlerin ve alt sektörlerin gayrisafi yurt içi hasıladaki paylarını göstermektedir.

Tablo 4. Gelişmiş Ülkeler Düzeyinde Sektörlerin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı

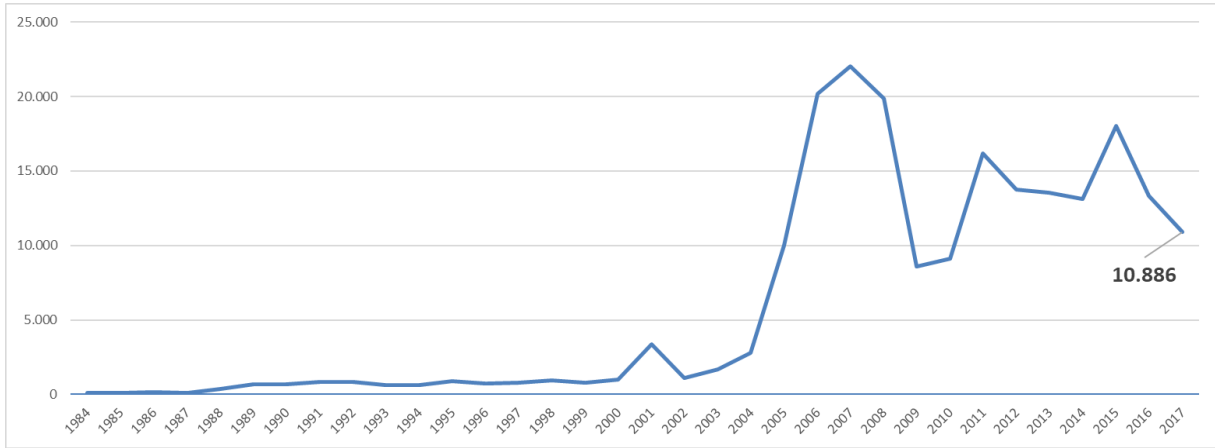
	2016	2017
Tarım	6,2	6,1
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	6,2	6,1
Sanayi	28,2	29,3
Madencilik ve taş ocakçılığı	0,8	0,9
İmalat sanayi	16,6	17,6
Elektrik, gaz, buhar vb. üretimi ve dağıtımı	1,3	1,2
Su temini, kanalizasyon ve atık yönetimi	0,9	1,0
İnşaat	8,6	8,6
Hizmetler	53,7	53,2
Toptan ve perakende ticaret	11,4	11,9
Ulaştırma ve depolama	7,6	7,7
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	2,6	2,7
Bilgi ve iletişim	2,4	2,5
Finans ve sigorta faaliyetleri	3,3	3,2
Gayrimenkul faaliyetleri	7,7	7,2
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2,3	2,4
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	3,0	3,1
Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu güvenlik	4,6	4,3
Eğitim	4,4	4,1
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	2,6	2,4
Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor	0,9	0,9
Diğer hizmet faaliyetleri	1,0	0,9
Hane halkının işveren olarak faaliyetleri	0,05	0,05
Sektörler Toplamı	88,1	88,6
Vergi-Sübvansiyon	11,9	11,4
Toplam	100	100

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2019a)

Tablo 1 ve Tablo 4 dikkate alındığında, 1) yetersiz tasarruflardan dolayı dış yatırım, 2) imalat sanayi ve 3) bilgi ve iletişim teknolojilerini değerlendirilmesi özel bir öneme sahiptir.

Dış Yatırım

Yatırımların finansmanında önemli bir kaynak olan dış yatırımlar, 1984-2002 döneminde 14,6 milyar ABD doları iken, 2003-2017 döneminde 193,1 milyar dolara ulaşmıştır. 2018 Ocak-Ekim döneminde ise %2,8 azalarak 9,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018: 41). Bununla birlikte 2007 yılında tavan yapan dış yatırımların iniş çıkışta olduğu ama her hâlükârda 2007 yılının baz alınması durumunda bir düşüş içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 5. Yıllara Göre Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan aktaran Ticaret Bakanlığı, 2018:41)

2000'li yılların başında yapısal reformlara girişen özellikle de Avrupa Birliği ile işbirliği halinde hareket eden Türkiye'nin dış yatırım çekme potansiyeli bu dönemde artmış, 2008 sonrası ise Avrupa Birliğiyle ilişkilerin gerilemesine bağlı olarak düşme ve dalgalanma eğilimindedir. Yabancı yatırımcıların ülkelere göre dağılımı (Tablo 6), bu çıkarımı kuvvetlendirmektedir.

Tablo 6. Yabancı Yatırımların Ükelere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Sıra	Ülkeler	2017	2017 Ocak-Ekim	2018 Ocak-Ekim
1	Hollanda	1.727	1.562	578
2	İtalya	125	116	491
3	Avusturya	320	294	449
4	İngiltere	328	170	364
5	Azerbaycan	1.005	493	325
6	ABD	180	141	289
7	Lüksemburg	96	88	287
8	Almanya	312	248	286
9	Fransa	107	104	248
10	Danimarka	11	11	188
11	Hong Kong	13	8	166
12	İspanya	1.460	1.449	159
13	Katar	113	105	157
14	Kuveyt	67	56	142
15	Norveç	59	59	111
16	Belçika	223	223	108
17	Tayland	52	48	97
18	İsviçre	53	44	69
19	Japonya	193	186	58
20	Güney Kore	19	13	48
	Toplam	6.463	5.418	4.620

Kaynak: (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'ndan aktaran Ticaret Bakanlığı, 2018:44)

Tablo 6'ya göre 20 ülkenin 13'ü, Batı demokrasisi içerisinde yer alan ülkelerdir ve Batı demokrasilerini,¹⁵ hukukun üstünlüğü, adalet ve insan hakları ilkelerinden uzak tutmamak gerekir.¹⁶ Yine bu 13 Batı demokrasisinden 12'si (ABD hariç), Avrupa Birliği üyesidir. Haliyle Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlu hareket etmek, Avrupa kökenli yatırımlar için önemlidir. Tabloya bir bütün olarak bakıldığında ise Azerbaycan, Katar ve Kuveyt hariç, tüm ülkeler otoriter rejimler dışında yer alan ülkelerdir. Haliyle demokrasi ve yabancı yatırımlar arasında bir ilişki olduğunu kabul etmek yerinde olacaktır. Yabancı yatırımcının en çok ihtiyaç duyacağı hak arama ve hızlı adalet mekanizmaları, dış yatırımların geleceği ve Türkiye ekonomisi için önemlidir.

Türkiye okuması içeriden ve dışarıdan farklı olabilir. Daha sağlıklı bir okumanın içeriden olması gerektiği de söylenebilir. Lakin dış yatırımcı, okumasını, içeriden yapmamaktadır. Haliyle algıların yönetimi de önemlidir. Türkiye 2018 yılında dünya demokrasi indeksinde, 167 ülke içerisinde 110. sırada yer almaktadır (Burrows, 2019). Kredi derecelendirme kuruluşlarının parametrelerinden birisi, hukukun üstünlüğüdür. Bu oran Moody's değerlendirmesinde yüzde 10, S&P değerlendirmesinde % 6'dır. Yönetim etkinliği parametresi ise Moody's için yüzde 16, S&P için % 11, Fitch için yüzde 14'tür (Haspolat'tan aktaran, Yenipazarlı, Bulut ve Kavak, 2017: 85). Haliyle ülkelerin bu parametreler üzerinden alacakları puan önemlidir. Yine Türkiye'nin beş yıl vadeli borcunu iflasa karşı sigortalamanın maliyetini gösteren Kredi Risk Primi (Tokyol, 2018, 24 Ekim), kredi derecelendirme grupları Moody's, Fitch ve DBRS için sırasıyla Ba3 (son güncelleme 17 Ağustos 2018 itibariyle), BB (son güncelleme 13 Temmuz 2018 itibariyle) ve BB (yüksek-son güncelleme 21 Temmuz 2016 itibariyle) olup, kırmızı ile işaretlenmiştir yani negatif bir görünüme sahiptir (World Government Bond, 2019).

Kaldı ki ulusal düzeyde de Tüketici Güven Endeksi,¹⁷ gittikçe düşmektedir. 2004 yılının Ocak ayında arındırılmamış tüketici güven endeksi 98,2 iken, 2019 Ocak ayında 58,5'dir. Tablo 7, yıllar itibariyle Ocak, Şubat ve Mart ayları (makalenin yazıldığı dönem dikkate alınarak) çerçevesinde tüketici güven endeksini göstermektedir.

Tablo 7. Tüketici Güven Endeksi

	Ocak	Şubat	Mart
2004	98,2	98,7	97,8
2005	92,2	92,0	88,8
2006	88,5	87,9	88,5
2007	78,6	79,5	79,2
2008	78,9	74,4	68,7
2009	58,3	60,8	61,6
2010	66,0	68,6	71,5
2011	78,1	80,3	80,2
2012	79,0	79,6	79,3
2013	75,8	76,7	74,9
2014	72,4	69,2	72,7
2015	67,7	68,1	64,4
2016	71,6	66,6	67,0
2017	66,9	65,7	67,8
2018	72,3	72,3	71,3
2019	58,5		

Kaynak: (TÜİK, 2019b)

Tablo 7'den de rahatlıkla anlaşılacağı üzere, tüketici de ülke ekonomisinin geleceği hakkında iyimser değildir. Haliyle bu da harcamaların azalmasına, üretimin azalmasına, ekonominin küçülmesine ve yeni yatırımların azalmasına neden olacaktır. Kısacası, *mevcut veriler ışığında*, yabancı yatırımcı kadar ülkedeki tüketici de ülke ekonomisinin geleceğine karşı iyimser yaklaşmamaktadır.

İmalat Sanayi

2014 yılı verilerine göre, imalat sanayi ihracatı, ülke toplam ihracatının %93.3'ünü oluştururken, imalat sanayi ithalatı da toplam ithalatın %77.5'ini teşkil etmektedir (Genç, 2016: 5). İmalat sanayi ithalatında öne çıkan sektörlerin başında kimyasal madde ve ürünler gelmektedir. Bunu sırasıyla ana metal sanayi, makine ve teçhizat, kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt ile motorlu kara taşıtı izlemektedir. 2014 yılı itibarıyla imalat sanayi ithalatının %18.6'sını kimyasal madde ve ürünler oluştururken, %14.1'ini ana metal sanayi, %11.6'sını makine ve teçhizat, %10'unu kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt, %9.8'ini de motorlu kara taşıtı oluşturmaktadır. Bu 5 sektör imalat sanayi ithalatının %64.1'ine tekabül etmektedir. Yine 2014 yılı itibarıyla toplam ithalatın üçte ikisi, hammadde ve ara malından oluşmaktadır. Yatırım (sermaye) mallarının ise toplam ithalattaki payı ise %15 civarındadır. (Genç, 2016: 7-8).

İmalat sanayi sektörleri ithal girdi oranları dikkate alındığında ilk 10 sektör aşağıdaki gibidir;¹⁸

- Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıtların oranı % 50,3,
- Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları % 36,4,

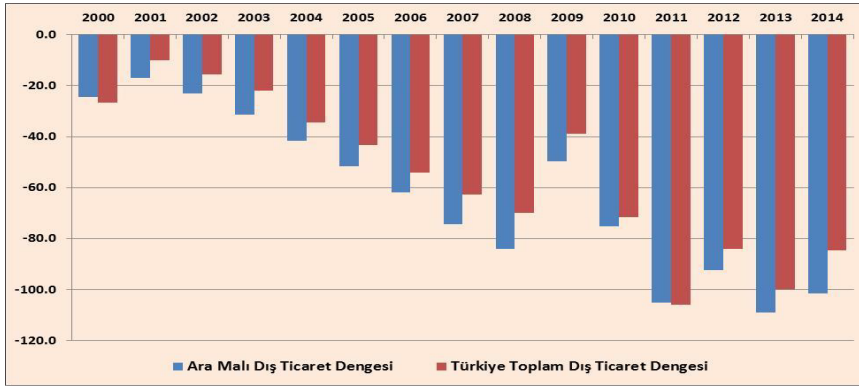
Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?

- c) Mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler % 31,3,
- ç) Tıbbi aletler, hassas optik aletler ve saat % 26,9,
- d) Dabaklanmış deri, bavul el çantası, saraciyeye ve ayakkabı % 22,9,
- e) Ana metal sanayi % 22,7,
- f) Plastik ve kauçuk ürünleri % 22,1,
- g) Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri % 20,9,
- ğ) Kimyasal madde ve ürünleri % 18,7,
- h) Motorlu kara taşıtı ve römorklar % 18,6 (Küçükkiiremitçi'den aktaran Genç, 2016: 9) .

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere, Türkiye imalat sanayinin yurtdışına bağımlı yapısı, imalat sanayinin dış ticaret açığı vermesine neden olmaktadır. Haliyle bu ürünlerin tedarikindeki bir tarife değişikliği, kur yükselmesi veya ithalatçı ülke kotası, ülke ekonomisinde önemli etkiler yaratmaktadır.

2000-2014 yılı verileri dikkate alındığında, ara malı dış ticaret dengesinin Türkiye'nin toplam dış ticaret dengesi ile karşılaştırıldığında, ara malı dış ticaretinden kaynaklanan açığın, genelde ülke dış ticaret açığının üzerinde olduğu söylenebilir. 2003-2007 yılları arasındaki açık daha da belirgindir (Genç, 2016: 11). Tablo 8, ara malı dış ticaret dengesinin Türkiye toplam dış ticaret dengesi ile karşılaştırmasını göstermektedir.

Tablo 8. Ara Malı Dış Ticaret Dengesinin Türkiye Toplam Dış Ticaret Dengesi İle Karşılaştırması

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumundan aktaran Çelik, 2016:11)

Sonuç olarak, Türkiye'nin ara malı ithalatını yaptığı ürünlerin/emtiaların Türkiye'de üretimini, nükleer enerji de dâhil olmak üzere, stratejik bir amaç haline getirmesi gerektiği söylenebilir. Mevcut gelişmeler, Türkiye'nin bu konuyu dikkate almaya başladığını göstermektedir.¹⁹

Bilgi ve İletişim Hizmetleri

Tümdengelimci bir bakış açısıyla yani bu anlamda bilgi tabanlı ekonomi paradigmasıyla değerlendirme yapıldığında, göze çarpan bilgi ve iletişim alt sektörüdür. Bu, günümüz ekonomik modeli yani bilgi tabanlı ekonomi için son derece düşük bir paydır. Tablo 9, gelişmiş ülkelerin hizmet ihracatında bilgi ve iletişim teknolojilerinin payını göstermektedir.

Tablo 9. Gelişmiş Ülkeler Düzeyinde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Hizmetlerinin İhracata Oranı

Ülkeler	Yıllara Göre Oranlar		
	1988	2014	2015
ABD	14,09	22,04	22,71
Almanya	15,66	39,31	39,70
Birleşik Krallık		35,25	35,67
Fransa	33,53	39,49	40,64
İtalya	16,95	31,85	30,80
Japonya		24,85	22,95
Kanada	47,12	42,57	40,76
Rusya		32,30	32,07
Çin	10,64	40,64	38,15
Türkiye		1,22	0,98

Kaynak: (World Integration Trade Solution [WITS], 2019)

Tablo 9, Türkiye'nin hizmet ihracatında bilgi ve iletişim teknolojileri payının yüzde birler civarında olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkeler düzeyinde bu, yüzde 20'lerin üzerindedir. Dahası, 181 ülke içerisinde yüzde birden daha az payı olan üç ülke vardır: Türkiye, Meksika ve Bhutan (World Integration Trade Solution [WITS], 2019).²⁰ Bu veriyi, aynı zamanda bir fırsat yani Türkiye'nin performansını geliştirebileceği bir sektör olarak ta yorumlamak mümkündür.

Bununla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerine dikkat çekilmesinin nedeni, ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışan dışsal ve içsel büyüme kuramlarından kaynaklanmaktadır. Dışsal büyüme kuramı ekonomik büyümeyi belirleyen faktörlere yani sermaye, işgücü, doğal kaynaklar ve teknoloji unsuruna (Kaya, 2004a: 269) vurgu yaparken, içsel büyüme kuramı bilgi birikimi, araştırma ve geliştirme ile insan sermayesine (Kaya, 2004b: 297-299) vurgu yapmaktadır. Ancak büyümeyi gerek dışsal gerekse içsel faktörlerin birlikteliğiyle değerlendirmek yerinde olacaktır. Buraya kadar anlatılanlardan da görüleceği üzere gelişmiş ülkelerdeki veriler, teknoloji, inovasyon ve insan sermayesinin bir sentezi olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin (Endüstri 4.0 ve Endüstri 5.0 odaklı olmak üzere) önemini gözler önüne sermektedir. Haliyle Türkiye için büyümeden²¹ ziyade bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı kalkınmayı amaçlamak tercih nedeni olmalıdır.²²

Dünya Ekonomik Forumu'nun 2016-2017 dönemini kapsayan Küresel Rekabetçilik Raporu'na göre, Türkiye, 138 ülke arasından 55. sırasında yer almıştır. İlk 10 ülke sırasıyla İsviçre, Singapur, ABD, Hollanda, Almanya, İsveç, İngiltere, Japonya ve Hong Kong olmuştur (World Economic Forum, 2016: 7. Etkinlik çeşitli ekonomi (düzey 2) ile yenilikçi çeşitli ekonomi (düzey 3) arasında konumlandırılan Türkiye (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2017: 14-15), yenilikçilik endeksinde 71 sıradadır (World Economic Forum, 2016: 50).

Bu konudaki tartışmalar eğitimin önemine işaret etmektedir. Makine Mühendisleri Odası'na ait raporda yer alan tespitle:

Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?

“Ülkemizin, üretim, tasarruf-yatırım, istihdam, ihracat ve ithalatın yapısı, teknoloji düzeyi, dış talep bağımlılığı, cari açık, sermaye hareketlerinin serbest giriş-çıkışı ve aşırı borçlanma ile hayli örselenmiş olan ekonomisinde, nitelikli bir üretimin sağlanması, öncelikle “Teknolojiyi yalnızca kullanan değil, üreten bir toplum olma” odaklı anlayışı hakim kılmakla başlayacaktır. Bu anlayış, eğitim sisteminden bütünlüklü bilim, sanayi ve teknoloji politikalarına uzanan sosyo-ekonomik politikaları içermektedir.

Bir bütün olarak gericiğin karanlığına teslim edilmiş eğitim sisteminde bilim ve akıldan uzaklaşıldığı müddetçe, daha genel bir ifadeyle toplumsal ve siyasal alanda aydınlanmayı, ilerici düşüncüyü, demokrasiyi mahkum eden mevcut anlayış ortadan kalkmadığı müddetçe, teknoloji üreten bir toplum olma idealinden bahsetmek de mümkün olmamaktadır. Bilimsel düşünce ve bilimsel üretimi, özgür düşüncüyü merkezine alan bir eğitim sisteminin inşa edilmesi en öncelikli adımlar arasında olmalıdır.” (Makine Mühendisleri Odası, 2018: 45).

Eğitimin nihai hedefi, 1) bir ülkenin ideolojisine uygun vatandaş yetiştirmek, 2) o ülkenin ekonomisine uygun vatandaş yetiştirmektedir. Tümdengelimci bir bakış açısıyla, örneğin Türkiye ile Orta Doğu ve Avrupa ülkeleri karşılaştırıldığında; Türkiye'nin takip etmesi gereken seyir bellidir. Bu çerçevede Türkiye'nin laik eğitimi kökleştirmesi ve bilimsel eleştirel bakış açısına sahip, pozitif bilimlere hak ettiği yeri veren bir noktayı hedeflemesi gerekmektedir. Din eğitiminin devlet kontrolünde ve zorunlu olması gerektiğinin altını çizmekle birlikte (öbür türlü din eğitimi istenmeyen grup veya oluşumların tekeline geçmektedir; lakin devletin de bunu Orta Doğu ülkelerine özgü bir anlayışla yapmaması gerekmektedir)²³, bilgi tabanlı ekonomi ve bilgi toplumunun ihtiyacı olan eğitimin verilmesi, müfredatların buna göre hazırlanması ve eğitim kurumlarının bu çerçevede liyakat esasına dayalı olarak yapılandırılması gerektiği de aşikârdır. Eğitim Reformu Girişimi'nin Eğitim İzleme Raporu (2016-2017)'nin referansta bulunduğu aşağıdaki sonucun, eğitim meselesini özetlemeye yeterli olduğu söylenebilir.

...16-65 yaş arası yetişkinlerin yetkinlikleri 'sözel beceriler', 'sayısal beceriler' ve 'teknoloji yoğun ortamlarda problem çözme becerileri' odağında değerlendiriliyor. OECD'nin raporuna göre Türkiye'deki yetişkinler her üç alanda da OECD ortalamasının oldukça aşağısında yer alıyor; sözel ve sayısal becerilerde Türkiye'den daha düşük performans gösteren sadece Şili bulunuyor, problem çözmeye ise Türkiye OECD ülkeleri arasında son basamakta. Bu durum Türkiye'de birtakım temel becerileri 15 yaşında edinememiş olan çok sayıdaki çocuğun kendilerine iş, eğitim hayatı ve toplumsal hayata aktif biçimde katılma noktasında gerekli olan donanımı ilerleyen yıllarda da edinemediğini gösteriyor. Özellikle PIAAC ile birlikte düşünüldüğünde PISA ve TIMSS verileri geleceğin yetişkinlerinin yeterliklerini göstermesi açısından toplumların ekonomik kalkınması, refahı ve rekabetçiliği noktasında önemli işaretler veriyor. Dolayısıyla, PISA ve TIMSS çıktılarına salt ekonomik yarar açısından yaklaşmak sakıncalı olsa da değerlendirmelerin bu yönünü de kullanmak; bulguları, çocuğun hem bugün hem de gelecekteki başarısına ve iyi olma halini dikkate alan bütünlüklü bir bakışla ele almak yararlı olabilir (Eğitim Reformu Girişimi, 2017: 135-136).

Kısacası laik, bilimsel eleştirel bakış açısına sahip, pozitif bilimleri yadsımayan, teknoloji odaklı, çocuğun yeteneklerini ortaya çıkarmaya çalışan, demokratik ve özgür bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim şarttır. Ve unutulmamalıdır ki politik ekonomi çerçevesinde tavrı alan ülkeler bunu mikro ve makroekonominin kuralları (faiz, enflasyon, kur değişimleri

ve bunların tüketici ve piyasa kararlarına etkisi) ile uluslararası ticaretin (kotalar, tarifeler vb.) belirleyici özelliklerine göre yapmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ekonomisinin geleceğine ilişkin senaryolar, iktisat disiplininin dinamik yapısından dolayı, hırçın tartışmalara neden olabilmektedir. Mevcut veriler ışığında (2018 yılı ve sonrası için) Türkiye'nin büyüme oranının düştüğünü, bütçe açığının önemle düzeyde yükseldiğini, enflasyonun fırladığını, özel sektör dış borç yükünün çok yüksek olduğunu, işsizlik oranının önemli düzeyde olduğunu ve dolar karşısında Türk lirasının alım gücünde zayıflama olduğunu söylemek mümkündür.

Mevcut veriler, Türkiye'nin büyüme oranının göreceli olarak iyi düzeyde olduğunu ancak bunu cari açık vererek yaptığını ortaya koymaktadır. Enflasyon ve satın alma gücünü azalmasından dolayı, ekonominin küçülme sürecine girdiğini, bunu, işsizlikteki artışın takip edeceğini söylemekte mümkündür.

Gelişmiş ülkelerde en önemli sektör, hizmet sektörüdür. Bu oran, Çin ve G8 ülkelerinden Rusya hariç, gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 60'ından fazlasına tekabül etmektedir. İkinci önemli sektör sanayi olup, bu oran, yine Çin ve G8 ülkelerinden Rusya hariç, gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 30'unu geçmemektedir. Son olarak tarım sektörü de Çin ve G8 ülkelerinden Rusya hariç, gayri safi yurtiçi hasıladaki oranı, yüzde ikilerin altındadır. Türkiye açısından ise tarım ve sanayi, görece olarak Türkiye için hala önemli durumdadır. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında ise Türkiye için gelişme potansiyeli hizmet sektöründedir. Ancak Türkiye için konu büyüme değil, kalkınmadır. Bu çerçevede dış yatırım, imalat sanayi ile bilgi ve iletişim teknolojilerini değerlendirilmesi özel bir öneme sahiptir.

2000'li yılların başında Avrupa Birliği ile işbirliği halinde hareket eden Türkiye'nin dış yatırım çekme potansiyeli bu dönemde artmış, 2008 sonrası ise Avrupa Birliğiyle ilişkilerin gerilemesine bağlı olarak düşme ve dalgalanma göstermektedir. Türkiye imalat sanayinin yurtdışına bağımlı yapısı, imalat sanayinin dış ticaret açığı vermesine neden olmakta ve bu ürünlerin tedarikindeki bir tarife değişikliği, kur yükselmesi veya ithalatçı ülke kotası, ülke ekonomisinde önemli olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri açısından ise Türkiye'nin hizmet ihracatındaki payı yüzde birler civarındadır. Gelişmiş ülkeler düzeyinde bu, yüzde 20'lerin üzerindedir.

Türkiye'de tasarruf eksikliği dikkate alınırsa yabancı yatırımlar ayrı bir önem kazanmaktadır. Ancak demokrasi ve yabancı yatırımlar arasında bir ilişki vardır. Yabancı yatırımcının en çok ihtiyaç duyacağı hak arama ve hızlı adalet mekanizmaları, dış yatırımların geleceği ve Türkiye ekonomisi için önemlidir. Türkiye'nin ara malı ithalatını yaptığı emtiaların Türkiye'de üretimi, nükleer enerji de dâhil olmak üzere, stratejik bir amaç olmalıdır. Mevcut gelişmeler Türkiye'nin bu konuyu dikkate almaya başladığını göstermektedir. Eğitimin tartışmasız önemi her alanda kendini hissettirmesine rağmen, bilgi ve iletişim teknolojileri açısından ayrı bir öneme sahiptir. Laik, bilimsel eleştirel bakış açısına sahip, pozitif bilimlere yadsımayan, teknoloji odaklı, çocuğun yeteneklerini ortaya çıkarmaya çalışan, demokratik ve özgür

bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim şarttır-Eğitim aynı zamanda demokrasi ve kalkınmanın alt yapısıdır (Esfender, 2018: 182-210).

Türkiye ile Orta Doğu ve Avrupa ülkeleri karşılaştırıldığında; Türkiye'nin takip etmesi gereken seyir bellidir. Bu elbette, diğer ülkelerle iletişim içerisinde olmayı göz ardı eden bir bakış açısı değildir. Ancak kötü örnek, örnek değildir düşüncesinden hareketle, standartları yükseltmeyi gaye edinen bir bakış açısıdır. Bunlar gerçekleştirildiğinde politik ekonominin uluslararası aktörlerinin Türkiye için arzu edilmeyen niyetleri, zaten amacına ulaşamayacaktır. O anlamda uluslararası ilişkiler açısından güvenlik sorunu olmayan yahut düşmanları, dostlarından fazla olan devlet yok gibidir. Diğer bir ifadeyle, devlet devletin kurdudur (Terzi, 2018: 11). Ancak tecrübeli devletler bilirler ki savaş yapmak çok daha maliyetlidir -Avrupa'nın savaşlarla dolu tarihi dikkate alındığında, savaşmak yerine ticaret yapılarak zenginleşmenin daha kolay sağlanabileceği düşüncesiyle tesis edilen ve bunun içinde demokrasi ve hukukun üstünlüğünü önceleyen Avrupa Birliği örneği akılda tutulmalıdır. O halde çözüm; barış, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, eğitim, insan kaynağına yatırım ve inovasyon ile Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarına odaklanmaktır.

Kaynakça

- Akkaya, Murat. (2019). "Gelişen piyasalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımı, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisi" . *TESAM Akademi Dergisi*, 6 (1), 283-303.
- Asian Infrastructure Investment Bank, (2019, 1 Mart). Members and prospective members of the bank, Erişim adresi, (08 Ekim 2019): <https://www.aiib.org/en/about-aiib/governance/members-of-bank/index.html>
- Bayraktaroğlu, Memduh. (2018, 18 Aralık). Cari açık ve ekonominin geleceği [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=x1-9LoCvgjA>.
- BBC, (2016, 18 Ocak). "Falling oil prices : How are countries being affected?", Erişim adresi, (21 Mart 2019): <https://www.bbc.com/news/world-35345874>.
- Behnke, Tommy. (2006, 31 Mayıs). "Currency manipulation by the United States is alive and well", Mises Institute, Erişim adresi, (20 Mart 2019): <https://mises.org/wire/currency-manipulation-united-states-alive-and-well>.
- Burrows, Ian. (2019, 10 Ocak). Chart of the day: Europe dominates top of democracy index, North Korea lags in last. Erişim adresi, (12 Şubat 2019): <https://www.abc.net.au/news/2019-01-10/democracy-index-economist-intelligence-unit-2018/10703184>.
- Donahue, Patrick. (2019, 16 Ocak). "Merkel rejects Trump claims that German Cars are threat", Bloomberg, Erişim adresi, (20 Mart 2019): <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-02-16/merkel-pushes-back-on-u-s-claims-that-german-cars-are-a-threat>.
- Eğitim Reformu Girişimi. (2017). Eğitim izleme raporu (2016-2017). Erişim adresi, (14.02.2019): http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR2016-17_12.10.17.web-1.pdf.
- Esfender, Korkmaz. (2018). *Demokrasi ve kalkınmanın şifreleri*. İstanbul: Himalaya Yayınları.
- Genç, Ömür. (2016). Türkiye ara mali dış ticareti (sektörel analiz). Erişim adresi, (12 Şubat 2019): http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2016-GA/Turkiye_Ara_mali_Dis_Ticareti.pdf.
- Göncü, Ahmet. (2017). "Çin'in Avrupa Birliği stratejisinden çıkarılacak dersler", *Anadolu Ajansı*.

- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2017, 25 Mayıs). Küresel rekabetçilik raporu (2016-2017). Erişim adresi, (14 Şubat 2019): http://risk.gtb.gov.tr/data/52c58a61487c8eca94a7c696/Kuresel%20Rekabet%C3%A7ilik%20Raporu%202016-2017%2025_05_2017.pdf
- Han, E. (2004). Kalkınma ve az gelişmişlik. E. Kutlu (Ed.), *İktisadi kalkınma ve büyüme* içinde (s. 1-24). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Harris, Stuart. (2014). Çin Dış Politikası. A.Y.Şir (çev.), İstanbul: Matbuat Yayın Grubu (Orijinal baskı tarihi 2014).
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). Ekonomik göstergeler. Erişim adresi, (30 Ocak 2019): <https://www.hmb.gov.tr/ekonomik-gostergeler>.
- Hinchliffe, Tim. (2016, 29 Haziran). "Big Banking & Oil : Which country do we invade next after Syria?", The Sociable, Erişim adresi, (20 Mart 2019):<https://sociable.co/web/banking-oil-invade-syria-whos-next/>.
- Huang, Yanzhong ve Ding, Sheng. (2006). Dragon's underbelly: An analysis of China's soft power. East Asia23, no. 4: 22-44
- Huntington, Samuel P. (2007). *Üçüncü dalga 20. yüzyıl sonlarında demokratlaşma*. Ergun Özbudun (Çev.). Ankara: Kıta Yayınları.
- Ikenberry, John. (2008) " The rise of China and the future of the West", *Foreign Affairs*, (January/February 2008).
- International Monetary Fund. (2018). Canada country data. Erişim adresi, (05 Şubat 2019): <https://www.imf.org/en/Countries/CAN#countrydata>.
- InvestAZ. (2016, 22 Ekim). Tüketici güven endeksi yatırımları nasıl etkiler? Erişim adresi, (13 Şubat 2019): <https://www.investaz.com.tr/blog/tuketici-guven-endeksi-yatirimlari-nasil-etkiler/>.
- Kaya, E. A. (2004a, Ekim). Ekonomik büyümenin belirleyici ve dışsal büyüme kuramları. E. Kutlu (Ed.), *İktisadi kalkınma ve büyüme* içinde (s. 263-289). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kaya, E. A. (2004b, Ekim). İçsel büyüme kuramları. E. Kutlu (Ed.), *İktisadi kalkınma ve büyüme* içinde (s. 291-312). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Li, Xin, Brødsgaard, Kjeld Eric ve Jacobsen, Michael. (2009) 'Redefining Beijing consensus: ten economic principles, China Economic Journal, 2: 3, 297 -311.
- Makine Mühendisleri Odası. (2018). Dünyada ve Türkiye'de ar-ge faaliyetleri. Erişim adresi, (12 Şubat 2019): <https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/ARGE%20rapor%20web.pdf>.
- Marx, Karl. (1867/2004). Kapital I (çev Alaattin Bilgi), Ankara : Sol Yayınları.
- Merkez Bankası. (2018, 29 Aralık). 28.12.2017 günü saat 15:30'da belirlenen gösterge niteliğindeki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kurları. Erişim adresi, (04 Şubat 2019): <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gos+terge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii/>.
- Merkez Bankası. (2017, 29 Aralık). 29.12.2017 günü saat 15:30'da belirlenen gösterge niteliğindeki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kurları. Erişim adresi, (04 Şubat 2019): <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gos+terge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii/>.
- O'Neill, Jim. (2001) Building Better Global Economics BRICs, *Global Economics Paper* No:66, GoldmanSachs.
- Özlu, Faruk. (2018, 30 Mart). 2 bin 600 ithal ürün Türkiye'de üretilecek. Erişim adresi, (12 Şubat 2019): <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/2588303-2-bin-600-ithal-urun-turkiyede-uretilecek>.

Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?

- Ping, Chen. (2009) "From an efficient to a viable international financial market in *China's new place in a world in crisis*, Ross Garnaut, Ligang Song and Wing Thye Woo (ed.), The Australian National University, ss.15-50.
- Strange, Suzan. (1988). *States and markets -an introduction to international political economy*, London.
- Sullivan, Kate ve Stark, Liz. (2019, 14 Ocak). Trump threatens to 'devastate' Turkey's economy if they attack Kurds in Syria. Erişim adresi, (01 Şubat 2019): <https://edition.cnn.com/2019/01/13/politics/trump-turkey-kurds/index.html>.
- Swaine, Jon. (2018, 13 Mayıs). "US threatens European Companies with sanctions after Iran deal pullout", *The Guardian*, Erişim adresi, (20 Mart 2019): <https://www.theguardian.com/world/2018/may/13/us-sanctions-european-countries-iran-deal-donald-trump>.
- Şimşek, Mehmet. (2018, 24 Şubat). Mehmet Şimşek cari açık ve borçlanma ile ilgili soruları yanıtladı [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=bYEqPKHJQM0>.
- Terzi, Mahir. (2018). "Reconstruction of idealism in theorizing scientifically the discipline of international relations for peace and international security: Idea-realism " . *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 10-40.
- Ticaret Bakanlığı. (2019, Kasım). Ekonomik görünüm. Erişim adresi, (12 Şubat 2019): <https://www.ticaret.gov.tr/>.
- Tokyo, Gonca. (2018, 24 Ekim). Türkiye'nin kredi risk primi, son 1 yılda yüzde 130 arttı. Erişim adresi, (17 Şubat 2019): <https://t24.com.tr/haber/turkiyenin-kredi-risk-primi-son-1-yilda-yuzde-130-artti,730966>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019a). Gayrisafi yurtiçi hasıla, iktisadi faaliyet kollarına (A21) göre cari fiyatlarla (değer, pay, değişim oranı). Erişim adresi, (07 Şubat 2019): <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2019b). Tüketici güven endeksi (arındırılmamış). Erişim adresi, (13 Şubat 2019): <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği [TOBB]. (2018). Ekonomik rapor 2017. Erişim adresi, (06 Şubat 2019): <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/EkonomikRapor2017.pdf>.
- Uhlig, Helmut. (2000). İpek yolu Çin ve Roma arasında eski dünya kültürü. A. Kırım (çev.). İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Ulusoy, Veysel. (2019, 2 Ocak). Türkiye ekonomisi krizin hangi aşamasında? 2019'da ekonomiyi neler bekliyor? [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=70C3wxPC8k4>.
- Williamson, John. (2004), *The Washington consensus as policy prescription for development* Delivered at the World Bank on January 13, 2004.
- World Bank. (2019a). Services, value added (% of GDP). Erişim adresi, (05 Şubat 2019): <https://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TOTL.ZS>.
- World Bank. (2019b). Industry (including construction), value added (% of GDP). Erişim adresi, (05 Şubat 2019): <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS>.
- World Bank. (2019c). Agriculture, forestry and fishing, value added (% of GDP). Erişim adresi, (05 Şubat 2019): <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS>.
- World Government Bond. (2019). Turkey credit ratings. Erişim adresi, (17 Şubat 2019): <http://www.worldgovernmentbonds.com/credit-rating/turkey/>.
- World Integration Trade Solution [WITS]. (2019, 07 Şubat). ICT service exports (% of service exports, BoP). Erişim adresi, (08 Şubat 2019): <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/BY-COUNTRY/StartYear/1988/EndYear/2015/Indicator/BX-GSR-CCIS-ZS>.

World Economic Forum. (2016). The global competitiveness report. Erişim adresi, (14 Şubat 2019): http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.

Yenipazarlı, A., Bulut, E. ve Kavak, G. "Seçilmiş ülke ve ülke gruplarında kredi derecelerinin yatırımlar üzerine etkisi". Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2(1), 80-104.

Yerasimos, Stefanos. (2001). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye (Cilt 1,2)*. Babür Kuzucu (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Açıklamalar

1. Türkiye'nin terörle mücadelesi ile ülke ve sınır güvenliğini korumak amacıyla giriştiği sınır ötesi harekâtlar, uluslararası hukukun cevaz verdiği karşılıklardır. Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)'nün Türkiye'nin imajına verdiği zarar da göz ardı edilemez bir gerçektir ve Türkiye hala bunun yaralarını sarmakla meşgul olduğu gibi bir yandan da tahrifatın derinlerine inmeye, bunları tespit etmeye çalışmaktadır. Böyle dönemler de taraflar arasındaki tezat argümanlar arasında kaybolmak da mümkündür. Ancak, değerlendirmede kıstas olarak değerler dikkate alınrsa ve dikkate alınan bu değerlerin özüne yani ruhuna göre kritik yapılırsa, sağduyu, kişiyi daha sağlıklı yorumlara götürebilecektir. Haliyle bu çerçevede düstur, "iyi bir demokrasi nasıl olmalıdır" şeklinde ortaya konabilir.

2. Huntington'ın (2007) tespitiyle, demokrasi dalgaları açısından, ekonomik ilerlemenin beraberinde demokrasiyi getireceği çıkarımından hareketle, Çin'in de ekonomik başarısının ardından siyasal liberalizmi talep edecek bir kamuoyuna sahip olması beklenebilir mi? Yoksa Çin, nevi şahsına münhasır bir örnek olarak mı kalacak, bunu zaman gösterecektir.

3. Krizler döviz, borç krizi, petrol sıkıntısı olarak ortaya çıkabilir. Bu krizlere örnek olarak 1929 Dünya Büyük Buhranı, 1970 Petrol krizi, 1994 Meksika- 1997 Asya Krizi -1998 Rusya-1999 Brezilya -2001 Arjantin ve Türkiye-2007 ABD ve 2009 AB mali krizleri verilebilir.

4. Öncelikle işçi grevleri ile başlayan, sonrasında eşit hizmet için halk hareketleri, yasa dışı arazi ve ev işgalleri, öğrenci ve gençlik hareketleri, çevresel adalet mücadeleleri devlet iktidarını ele geçirmeye yönelik siyasi hareketlere dönüşebilmektedir. Büyük bir devlet de iktidarını değiştirmek istediği ülkelere yönelik bu tarz ekonomik sorunları derinleştirici politikaları hayata geçirebilmektedir.

5. John Williamson tarafından ilk kez 1989'da kullanılan *Washington Uzlaşısı* kavramı, Washington merkezli IMF ve Dünya Bankası önderliğinde 10 madde olarak; mali disiplin, kamu harcamalarının yeniden düzenlenmesi, vergi reformu, finansal serbestleşme, rekabetçi döviz kuru politikaları, ticari serbestleşmenin önündeki engellerin kalkması, doğrudan yabancı yatırımların önünü açacak düzenlemeler ve özelleştirme politikaları, piyasaları denetleyecek ve düzenleyecek kurumların devre dışı bırakılması ve bağımsız üst düzenleyici kurullar maskesi altında düzenleme karşılığı ve mülkiyet haklarına sınırsız güvenceler olarak adlandırılmaktadır. (Williamson, 2004, ss. 13-14)

6. Stratejik endüstri alanlarına yoğunlaşma. Sermaye yoğun, bilgi yoğun ve yüksek teknoloji öncelikli sanayi alanları kast edilmiştir. Yüksek teknoloji ürünlerin ihracat artışını sağlamada katkısı büyük olmaktadır.

7. Ticari devlet ilkesi öncelikle, duygulardan çok rasyonel hareket etmeyi ön plana çıkarmaktadır. Sanayi 4.0 ve üretimde robot teknolojisi işgücü piyasalarını değiştirecektir. Ancak ticaret önem kazanacaktır. Akdeniz ve Ege 'de stratejik limanlara, yaşanan ekonomik krizi fırsata çeviren Çin yerleşmeye başlamıştır. Yunanistan ve İtalya ve hatta İsrail Hayfa limanlarının işletmelerini almıştır. 2. İpek Yolu projesi, ABD dışında tüm dünyayı Çin merkezinin etrafına bağlamaktadır. Dünya gelişmeleri sonucu çok yönlü işbirliğine dayalı adil bir ekonomik düzen yaratılması Türkiye'nin de çıkarına olacaktır.

8. Bu konuda bir açıklama için bakınız Memduh Bayraktaroğlu (2018).

9. Bu konuda bir açıklama için bakınız Veysel Ulusoy (2019).

Türkiye Ekonomisi Üzerine: İktisadi Bir Konu Mu, Uluslararası İlişkilerin Dinamik Ekonomi Politikası Mi?

10. Bu konuda bir açıklama için bakınız Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek (2018).
11. Cumhuriyet Öncesi döneme yönelik mükemmel bir çalışma için bakınız Stefanos Yerasimos (2001).
12. Veriler, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Merkez Bankası'ndan derlenmiştir.
13. Veriler Hazine ve Maliye Bakanlığı ile International Monetary Fund (IMF)'den derlenmiştir.
14. Bu konuda, inşaat sektörü için yanlı büyüme tartışmasını hatırlamak yerinde olacaktır. Yanlı büyüme tartışması için bakınız Ulusoy (2019). İnşaat sektörü, Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasılasında 2017 yılı itibariyle nominal rakamlar üzerinden yüzde 7,6, cari yani enflasyon etkisine göre belirlenen rakamlar üzerinden ise yüzde 8,6 paya sahiptir. Oranlar için bakınız Hazine ve Maliye Bakanlığı (2018). Öte taraftan inşaat sektörü ekonominin önemli sektörlerinden biri olarak görülmektedir. İnşaat sektörüne ilişkin açıklamalar için bakınız Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2018, ss. 52-54). Diğer bir ifadeyle, inşaat sektörü bir yandan yanlı büyüme olarak kritize edilirken, öte taraftan diğer sektörleri de canlandırdığı için ekonomide önemli bir sektör olarak görülebilir. Ancak iktisat, aynı zamanda, mevcut imkânlar ve kapasite çerçevesinde bir tercih yapma meselesidir ve bu kaçınılmaz gözükmektedir.
15. Bununla birlikte Samuel Huntington'a göre ekonomi ile demokrasi arasındaki ilişkide, ekonomi, bağımsız değişken olarak durmaktadır. Üçüncü Dalga adlı kitabında, 1974-1989 yılları arasında demokratlaşan ülkeleri incelediğinde, ekonomik gelişme ve demokrasi arasındaki ilişkiye temas etmiş ve yoksulluğun demokrasiye engel olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıntı için bakınız Huntington (2007, ss. 327-333).
16. Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kırmızı çizgileri aştığı ileri sürülen Türkiye'nin katılım müzakerelerinin askıya alınması gerektiğini söyleyen Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesi, Türkiye'de demokratik denetim eksikliği olduğunu, Türkiye'nin demokratik reformlara geri dönmesi ve yargı bağımsızlığını sağlaması gerektiği belirtmektedir. Ayrıntı için bakınız Özkan (2019).
17. 0 ile 200 arasında değer alan tüketici güven endeksinde, şayet endeks değeri 100'ün üstündeyse, ülke ekonomisinin gidişatı olumlu olarak yorumlanır ve bu da ülke ekonomisinin büyüyor olmasının göstergesidir. Değer olarak 100'ün altında ise durum ekonomide küçülmeyi ifade eder (InvestAZ, 2016).
18. Veriler, 2012 yılına aittir ve listenin tamamı için bakınız Genç (2016, s. 9).
19. Tespit edilen 2.600 farklı ithal ara malı ürününün, Türkiye'nin kendi kaynaklarıyla üretilmek istendiğine ilişkin dönemin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı Faruk Özlü'nün açıklaması için bakınız Özlü (2018).
20. 181 ülkeye (veya tanımlı konuma) ilişkin 1988-2015 yılları verileri için bakınız: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/BY-COUNTRY/StartYear/1988/EndYear/2015/Indicator/BX-GSR-CCIS-ZS>.
21. Büyüme, nitelikten ziyade nicelikle ilgili olup, üretimin ve kişi başına gelirin reel olarak artırılmasıdır. Kalkınma ise salt anlamda üretimin ve kişi başına gelirin artırılması olmayıp, az gelişmiş bir toplumda iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi, yenileştirilmesidir. Kalkınma "insanlık adına toplumun yüksek kültür ürünlerini üretebilmesi için gerçekleştirmesi gereken bir süreç ve sürekli bir yarışır". Ayrıntı için bakınız Han (2004, ss. 3-5).
22. Yüksek teknoloji ürün ihracatı ile küresel doğrudan yabancı sermaye yatırımı arasındaki doğru orantılı ilişki için bakınız Akkaya (2019, ss. 283-303).
23. Din eğitimi ile ilgili bir değerlendirme için bakınız Eğitim Reformu Girişimi (2018, ss. 93-94).

Alternatif Varlık Fiyatlandırma Modelleri ve Borsa İstanbul'da Uygulama ^a

Melih Kutlu^{b, c}, Şeref Kalaycı^d

Özet

Bu çalışmanın amacı portföy aşırı getirilerinin varlık fiyatlandırma modellerinde yer alan bağımsız değişkenler ile açıklanıp açıklanamayacağını test etmektir. Varlık fiyatlandırma modeli olarak Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli ve Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli kullanılmıştır. Zaman serisi ile regresyon analizinde Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli'nde piyasa risk primi ile portföy aşırı getirileri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modelin de ise piyasa risk primi ve firma büyüklüğü ile portföy aşırı getirileri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Varlık Fiyatlandırma
Portföy Aşırı Getirileri
Borsa İstanbul 100 Endeksi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.04.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.551301

Alternative Asset Pricing Models and Borsa İstanbul Application

Abstract

The aim of this study is to test whether the portfolio excess return can be explained by independent variables in asset pricing models. Asset pricing model has been used with the Capital Asset Pricing Model and the Fama French Three Factor Pricing Model. In the regression analysis with the time series, there was a positive and significant relationship between the market risk premium and the portfolio excess return in the Capital Asset Pricing Model. In the Fama French Three-Factor Pricing Model, there is a positive and significant relationship between market risk premium and portfolio excess return and between firm size and portfolio excess return.

Keywords

Asset Pricing
Portfolio Excess Return
Borsa İstanbul 100 Index

About Article

Received: 09.04.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.551301

^a Bu çalışma, Prof. Dr. Şeref KALAYCI danışmanlığında, Melih KUTLU tarafından yazılan "Statik Varlık Fiyatlandırma Modellerinin Borsa İstanbul'da Testi" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: melih.kutlu@samsun.edu.tr

^c Dr. Öğr. Üye., Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, 55080, Samsun/Türkiye, ORCID: 0000-0002-8634-6330

^d Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 61080, Trabzon/Türkiye, ORCID: 0000-0001-5439-0858

Giriş

Sharpe (1963-1964), Lintner (1965) ve Mossin (1966) tarafından yapılan bağımsız çalışmalarla Sharpe Modeli, "Finansal Varlıklarını Fiyatlandırma Modeli (FVFM)" adıyla genel denge teorisinin temelini oluşturan bir modele dönüşmüştür. FVFM'ye göre bireysel yatırımcının borç alan portföylerle borç veren portföyler arasında bir bileşim yaparak kendi riskini düzenleyebileceği ve riskli varlıklar arasında optimal bir portföy oluşturulabileceğini öne sürer. FVFM hem Markowitz hem de Tobin'in önermelerini bir araya getiren bir yaklaşım sunmaktadır.

Fama (1968)'ya göre Sharpe (1964) ve Lintner (1965)'in çalışmaları iki soruyu cevaplıyordu; birincisi finansal varlık için uygun risk ölçütü nedir? İkincisi ise tek dönemli beklenen getiri ve ölçülen bu risk arasındaki ilişkinin dengesi nedir? Lintner'in modelinde risk ölçümü farklıdır ve Sharpe'a göre daha geneldir. Bu yüzden Lintner'in modeli Sharpe'in yerini almıştır (Fama, 1968: 29).

Fama (1965a), Sharpe'in (1963) geliştirdiği genelleştirilmiş formülü kullanarak bir portföy modeli ortaya koymuştur. Model ekonomik faaliyet anlamında çeşitlendirmenin koşullarını göstermeyi amaçlamaktadır. Model çeşitlendirme ile bireysel hisse senetleri getirileri sonsuz varyansa sahip olsalar bile getirilerin dağılımının azaltılabileceğini gösterir. Fama (1965b) diğer bir çalışmasında ise rastgele yürüyüş modeli test etmiş, uzun dönemli getiri dağılımlarında iyi bir varyans tahmini geliştirmenin zor olduğunu ve portföy analizinde dağılımlar için alternatif bir ölçümün gerekliliğini öne sürmüştür.

Fama ve French (1992), FVFM'in beklenen getirilerin yatay kesitini tamamen açıklamadığı ve dinamik beklenen getirileri hesaplamak için ek faktörlere ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. NYSE, AMEX, NASDAQ verilerini kullanarak yatay kesit getirilerinin, piyasa betası, büyüklük ve piyasa değeri/defter değeri (PD/DD) oranlarıyla ilişkisini incelemişlerdir. Bunların hisse senetlerinin beklenen getirileri ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, hisse senetleri beklenen getirilerini beta katsayısından daha fazla açıklayan değişkenlerin de olabileceği sonucuna varmışlardır. Analizlerde kesit regresyon kullanılmıştır. Bütün açıklayıcı değişkenler bir arada kullanılarak da regresyonlar yürütülmüştür. Fama ve French (1992), 1963 - 1990 arasındaki dönemde ABD hisse senedi piyasasında beta ile ortalama getiri arasında bir ilişki olmadığını, 1941 - 1990 arasındaki 50 yıllık periyotta ise hisse senetlerinin ortalama getirileri ile betaları arasındaki ilişkinin zayıf olduğu belirtilmiştir. Kaldıraç, PD/DD ve firma büyüklüğü, bütün bu faktörler modelde tek başına kullanıldığında hisse senedi getirileri üzerinde açıklayıcı güce sahiptir. Yani, bu değişkenlerin her biri ile ortalama getiri arasında güçlü bir ilişki vardır. Kısacası bu çalışmada, Amerikan hisse senedi piyasasında betanın hisse senedi getirisindeki değişimi açıklama gücünün çok zayıf olduğu, buna karşın firma büyüklüğü ile birlikte PD/DD'nin hisse senedi getirisini açıklamadaki gücünün çok yüksek olduğu belirlenmiştir.

Portföy aşırı getirileri piyasada bulunan risksiz faiz oranı (hazine bonosu faiz oranları) üzerinde ne kadarlık bir getiri elde edilebileceğini göstermektedir. Bu çalışmanın amacı portföy aşırı getirilerinin Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli ve Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli değişkenleri ile açıklanıp açıklanamayacağını test etmektir. Bu değişkenlere ilişkin bilgi yöntem bölümünde verilmiştir.

Literatür İncelemesi

Literatür araştırmasında öncelikle FVFM ve Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli ile ilgili yabancı çalışmalar daha sonra Türkiye'de yapılmış çalışmalar incelenecektir.

Fama ve MacBeth (1973) 1935-1968 yılları arasında New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE)'de işlem gören işletmelerin hisse senedi getirileri ile riskleri arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. İki aşamalı portföy modeli kullanılan çalışmada zaman serisi ve yatay kesit regresyon analizleri yapılmıştır. Riskten kaçınan yatırımcıların ortalama getiriye sahip hisse senetlerinden oluşan etkin portföylere yöneldikleri ortaya konulmuştur. Portföy açısından bakıldığında risk ve getiri dengesi sağlandığı görülmüştür. Ng (1991) Amerikan hisse senetlerini kullanarak Sharpe-Lintner FVFM ve sıfır betalı FVFM'yı karşılaştırdığı çalışmada risk ve getirinin zaman içerisinde değişkenlik gösterdiğini tespit etmiştir.

Person ve Korajczyk (1995) çalışmalarında, varlıkların getiri oranlarının ekonomik risk faktörleriyle ne ölçüde tahmin edilebileceğini tek ve çok betalı modeller kullanarak ölçmüşlerdir. Çalışmada New York ve Amerikan Borsası'nda 1926-1989 yılları arasında işlem gören hisse senetlerinin aylık getiri oranları kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar, getiri oranlarındaki değişkenliğin büyük bölümünün modelde kullanılan ekonomik faktörlerle tahmin edilebildiğini göstermiştir. Gaunt (2004), 1991-2000 yılları arasındaki Avustralya Borsası hisse senetlerini kullanarak FVFM ve üç faktörlü modeli test etmiştir. Geleneksel FVFM'nin portföy getirilerini açıklayabildiği ancak Amerikan finans literatüründe görülen Piyasa Değeri/Defter Değeri etkisinin Avustralya'da gözlemlenmediği ortaya konulmuştur.

Lilti ve Montagner (1998), ortalama getiriler ve beta arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla 1990-1995 yılları arasındaki Fransa SBF 120 endeksi hisse senetlerini analiz etmişlerdir. Fransız hisse senetlerinin getirilerini tanımlamada betanın kullanışlı olduğu görülmüştür. Çalışmada Fama ve French (1992) ve Pettengill ve diğerlerinin (1995) çalışmaları da analiz edilmiştir. Pettengill ve diğerlerinin varsayımlarını onaylayacak sonuçlara ulaşılmasa da Fama ve French'in bulgularının yarısı desteklenmiştir. Hisse senetlerinin getirilerini açıklayan firma büyüklüğü önemli bulgular arasındadır.

Fama ve French (1997), 1974-1994 yıllarını kapsayan çalışmalarında 13 gelişmiş ekonomide hisse senetlerini kullanarak değer ve büyüme arasındaki performans farkını incelemişlerdir. Bu çalışmada değer hisseleri (yüksek PD/DD) ve büyüme hisseleri (düşük PD/DD)'ni test etmek için FVFM ve iki faktörlü model kullanılmıştır. İki faktörlü modelin faktörleri küresel piyasa portföyünün risksiz faiz oranını aşan getirisi ve üç faktörlü modelin HML'sidir. Dünya piyasalarında değer hisselerinin büyüme hisselerinden daha fazla getiri sağladığı gözlemlenmiştir. Çalışmanın diğer kısmı ise testlerin gelişmekte olan ülkelere yönelik yapılan kısmıdır. Gelişmekte olan ülkelerde de aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Uluslararası FVFM, uluslararası piyasalarda değer primini açıklayamazken, HML risk faktörünü içeren iki faktörlü model değer primini açıklayabilmektedir. Buna göre Fama ve French'e ait modelin uluslararası versiyonun uluslararası FVFM'den daha iyi performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ajili (2002), Temmuz 1976 ve Haziran 2001 arası Fransa Borsası'nın verilerini kullanarak Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli ve Finansal Varlıkları Fiyatlandırma Modeli'ni test etmiştir. Test sonuçlarına göre Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli, Finansal Varlıkları Fiyatlandırma Modeli'ne göre varlık getirilerini daha iyi açıklayabilmektedir. Ayrıca her iki

modelde yatay kesit regresyon sonuçlarına göre iyi bir şekilde çalışmaktadır. Çalışmada Ocak ayı etkisi de araştırılmış ve bu etki tespit edilememiştir.

Charitou ve Constantinidis (2004), 1991-2001 yılları arasındaki dönemde Japonya'daki hisse senedi getirileri üzerinde Fama French Üç Faktörlü Fiyatlama Modeli'ni test etmişlerdir. Çalışma bulgularına göre Japonya piyasası hisse senedi getirileri ile piyasa, büyüklük ve PD/DD faktörleri arasında anlamlı ilişkiler mevcuttur.

Billou (2004), FVFM ve Fama French Üç Faktörlü Fiyatlama Modeli'ni karşılaştırmalı olarak test ettiği çalışmasında Kenneth French'in 1993-2013 yıllarını kapsayan 25 portföy verisini kullanmıştır. Test sonuçlarına göre Fama French Üç Faktörlü Fiyatlama Modeli'nin FVFM'ne göre üstün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Malin ve Veeraghavan (2004), Fransa, Almanya ve Britanya üzerinde yaptıkları çalışmada Fama French Üç Faktörlü Model'in sağlamlığını araştırmışlardır. Fransa ve Almanya'da küçük firma etkisi, Britanya'da ise büyük firma etkisi görülmüştür. Piyasa Değeri/Defter Değeri etkisi ise görülmemiş bunu yerine büyüme etkisi görülmüştür.

Djadjikerta ve Nartea (2005), Yeni Zelanda hisse senedi piyasasında Fama French Üç Faktörlü Model'i test etmişlerdir. Büyüklük faktörü ile getiriler arasında anlamlı bir ilişki bulunmakla birlikte, PD/DD ile zayıf bir ilişki bulunmuştur.

Lam (2005), ABD hisse senedi piyasaları olan Newyork Borsası, AMEX ve NASDAQ üzerine Temmuz 1926 ve Kasım 2004 yılları arasındaki veri ile yaptığı çalışmada FVFM ve Fama French Üç Faktörlü Model'i karşılaştırmıştır. Test sonuçlarına göre ve Fama French Üç Faktörlü Model'inin FVFM'ye göre getirileri açıklamada daha iyi olduğu gözlemlenmiştir.

Walid ve Ahlem (2008), Fama French Üç Faktörlü Model'i ve FVFM'yi Japonya piyasalarında test etmişlerdir. Hisse senedi ortalama getirileri ile firma büyüklüğü arasında negatif ve PD/DD arasında pozitif anlamlı ilişki bulunmuştur. Ayrıca Fama French Üç Faktörlü Model'in açıklayıcılık gücü FVFM'ye göre daha yüksektir.

Gregory ve diğerleri (2011), Britanya piyasasında Ekim 1980 ve Aralık 2010 yılları arasındaki verilerle temel Fama-French (1993) ve Carhart (1997) modelini, faktör bileşenleri ile ağırlıklandırılmış modeli ve parçalanmış faktör modelini test etmişlerdir. Faktör modellerinin Britanya piyasasına ilişkin yatay kesit çalışmalarında başarısız olduğu sonucuna varmışlardır.

Darrat ve diğerleri (2011) gelişmiş on yedi ülkede tüketim temelli FVFM'yi test ettikleri çalışmada tüketim düzeyleri büyüyen yatırımcılar için tek faktörün varlık getirileri olduğu ve tüketim risk paylaşımının varlık fiyatlarını etkilediğini öne sürmüşlerdir.

Teplova ve Shutova (2011), koşullu ve koşulsuz FVFM'yi test etmek amacıyla finansal açıdan istikrarlı olan 2004-2007 yılları arasında ve kriz dönemini (2008-2009 yılları) günlük, haftalık ve aylık verilerle Rus hisse senetlerini analiz etmişlerdir. Koşulsuz FVFM istikrarlı dönemde düşük açıklayıcılık gücü göstermiş ve kriz döneminde ise istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Koşullu FVFM ise koşulsuz FVFM'ye göre daha iyi açıklayıcılık gücü göstermiştir.

Drew ve diğerleri (2003), FVFM risk ölçümü için kullanılan betanın geçerliliğini ve Fama French üç faktör modelini test etmek amacıyla Şangay Borsasına ait hisse senetlerinden oluşan bir veri seti kullanmışlardır. Çalışmalarında firma büyüklüğünün hisse senedi getirilerini açıklamada önemli bir rolü olduğunu sonucuna ulaşımlardır. Nawazih (2008), Karaçi Borsası'nda yaptığı çalışmada Fama French Üç Faktörlü Fiyatlama Modeli'ni test etmiş ve

modelin faktörleri olan piyasa risk primi, büyüklük ve PD/DD oranının aşırı getirileri açıklayabildiği sonucuna ulaşmıştır.

Al-Mwalla ve Karasneh (2011), Amman Borsası üzerine yaptıkları çalışmada FVFM ve Fama French Üç Faktörlü Model'i test etmişlerdir. Amman Borsası'nda güçlü büyüklük ve PD/DD etkisi ve Fama French Üç Faktörlü Model'in FVFM'ye göre daha güçlü açıklayıcılık düzeyi olduğunu tespit etmişlerdir.

Dolar (2013), Fama French Üç Faktörlü Model'ni Hırvatistan hisse senedi piyasasında test etmiştir. Test sonuçlarına göre Büyüklük ve PD/DD faktörlerinin her zaman anlamlı olmasada açıklayıcılık güçleri mevcuttur. Sharma ve Mehta (2013), Temmuz 1997 ve Aralık 2007 yılları arasında Hindistan BSE 500 Endeksinde bulunan 219 hisse senedi ile Fama ve French modelini test etmişler ve tüm faktörlerin hisse senedi getirilerini açıklamada yardımcı olabileceği sonucuna varmışlardır.

Xu ve Zhang (2014), Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlama Modeli'ni Çin hisse senetleri piyasasında test etmişlerdir. Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlama Modeli faktörlerinin Çin hisse senedi piyasasında hisse senedi getirilerini açıklayabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye'de yapılan çalışmalara baktığımızda Aksu ve Önder (2003) yaptıkları çalışmada FVFM ve Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlama Modeli'ni karşılaştırmışlardır. Çalışmada büyüklük ve PD/DD faktörlerinin anlamlı olduğu ve yüksek açıklayıcılık düzeylerine sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Sabuncu (2005), FVFM'ni test ettiği çalışmasında BİST'de Nisan-1999 - Mart-2004 dönemindeki 91 hisse senedinin aylık getiri oranı ve BİST-100 endeksi piyasa getiri oranlarından yararlanarak FVFM test etmiştir. Öncelikle zaman serisi regresyon analizi ile hisse senetlerinin sistematik riskini gösteren eğim katsayısı beta ölçülmüştür. Daha sonra yatay kesit regresyon analizi ile hisse senetlerinin beklenen getirileri, sistematik olmayan risk faktörlerinin ve her hisse senedi için betaların performansı ölçülmüştür. Sonuçlara göre FVFM BİST'de kısmen desteklenmekte ve bu modelin uygulamasında dikkatli olunması gerektiği belirtilmiştir.

Doğanay(2006), Fama-French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modeli BİST'de test etmiştir. Çalışma, Temmuz 1995-Haziran 2005 tarihleri arasındaki 120 aylık dönemi kapsamaktadır. Çalışmaya her yıl, BİST'de işlem gören, menkul kıymet yatırım ortaklıkları dışında, ilgili yılın Haziran sonu itibariyle özsermayesi negatif olmayan bütün hisse senetleri dahil edilmiştir. Analizlerin sonucunda piyasa faktörü, büyüklük ve PD/DD oranının hisse senedi getirilerini etkileyen sistematik risk faktörleri olduğu ve bu riskleri taşıyan yatırımcıların yüksek getiri elde ettiği, başka bir ifade ile bu risk faktörlerinin fiyatlandırıldığı tespit edilmiştir. Erişmiş (2007) çalışmasında, Borsa İstanbul şirketleri için hisse senedi getirilerinde piyasa faktörü firma büyüklüğü ve piyasa değeri/defter değeri oranı etkisi olmak üzere üç faktörü Temmuz 1992 - Haziran 2005 dönemi için incelemiştir. Çalışma sonuçları, üç faktörün de hisse senedi getirilerini etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, küçük firmaların, büyük firmalara kıyasla daha yüksek getiri sağladığı belirlenmiştir. Benzer biçimde, yüksek PD/DD oranına sahip firmalar, düşük PD/DD oranlı firmalardan daha yüksek getiri sağlamıştır. Gökgöz (2007) FVFM ve Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlama Model karşılaştırdığı çalışmasında Borsa İstanbul'da işlem gören hisse senetlerini kullanmıştır. Her iki model içinde anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Anlamlılık düzeylerinin oldukça yüksek olduğu bu çalışmada Fama French Üç Faktör Modeli'nin FVFM'ye üstün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üç faktör modelinde hata terimi küçük ya da sifıra yakın çıkmaktadır.

Gürsoy ve Rejepova (2007), 1995-2004 dönemindeki haftalık risk primleri hesaplanan portföyler ile beta katsayıları arasında oluşturulan regresyonlar yardımıyla, FVFM'nin Türkiye'deki geçerliliğini test etmişlerdir. Fama ve MacBeth yaklaşımıyla elde edilen test sonuçları oluşturulan portföylerin beta katsayıları ile gerçekleşen risk primleri arasında hiç bir anlamlı ilişki bulunmamıştır. Canbaş ve Arıoğlu (2008) 1993 yılı Temmuz ayı ve 2004 yılı Haziran ayı arasında BİST'de yer alan hisse senetleri ile Fama French üç faktör modelini test etmişlerdir. Modelin BİST'de işlem gören firmaların hisse senetlerinin getirilerindeki varyasyonu büyük ölçüde açıklayabildiği söylene de modelde eksik olan bazı faktörlerin var olabileceği de belirtilmiştir. Korkmaz ve diğerleri (2010), Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli'ni Borsa İstanbul 100 Endeksi'nde var olan hisse senetleri üzerinde test etmişlerdir. 1993-2007 arasında sürekli olarak işlem gören hisseler üzerinden yapılan çalışmada ilgili dönemde FVFM'nin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Atakan ve Gökbulut (2010), Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlandırma Modeli'nin 1993-2007 dönemine ilişkin BİST sınıai şirketleri yıllık getirileri açıklama gücünü panel veri analizi yöntemiyle araştırmışlardır. BİST'de hisse senedi getirilerini açıklamada firma büyüklüğünün yanı sıra piyasa değeri /defter değeri oranı ve piyasa risk faktörünün de önemli rol oynadığını görülmüştür. Her üç risk faktörünün katsayılarının pozitif olması bu değişkenler ile hisse senedi getirilerinin aynı yönlü hareket ettiğini göstermiştir. Bunun yanı sıra, hisse senedi getirisini açıklayan en önemli faktör piyasa kapitalizasyonu (piyasa değeri) olarak tespit edilmiştir.

Dalgın ve diğerleri (2012), 1989-2008 yılları arasında Fama Macbeth metodolojisini kullanarak Borsa İstanbul'da FVFM'yi test etmişlerdir ve FVFM'nin ilgili dönemde orijinal formunda geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ünlü (2012), üç, dört ve beş faktörlü modelleri test ettiği çalışmada tüm modellerin BİST'de uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Temmuz 1992-Haziran 2011 dönemini kapsayan gözlem döneminde BİST'de piyasa riskinin yanında firma büyüklüğü, PD/DD oranı, momentum ve likidite faktörlerinin beklenen hisse senedi getirilerini etkileyen anlamlı risk faktörleri olduğu ve bu beş faktöre ait risk primlerinin piyasa tarafından fiyatlandırıldığı tespit edilmiştir. Eraslan (2013), Fama French Üç Faktörlü Varlık Fiyatlandırma Modeli'ni test ettiği çalışmada 2003-2010 yılları arasında aylık hisse senedi getirilerini kullanmıştır. Test sonuçlarına göre daha büyük firmaların daha küçük firmalara göre daha fazla aşırı getiri elde edebildiği görülmüştür. Ayrıca büyüklük faktörünün büyük firmalarda değil, orta ve küçük firmalarda açıklayıcı olduğu, PD/DD'nın ise yüksek PD/DD oranına sahip firmalarda etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Koy (2013) çalışmada Ocak 2002-Eylül 2011 yılları arasında BİST'de işlem gören ve her yıl Aralık ayının sonunda öz sermayesi pozitif olan 138 adet hisse senedi ile Fama French Üç Faktörlü Modeli'nin hisse senedi getirilerini açıklama gücü test edilmiştir. Modelin küçük piyasa değerine sahip hisse senetleriyle oluşturulan portföylerde geçerli olduğu FVFM'nin ise yapılan eleştirilere rağmen geçerli bir model olduğu ortaya konmuştur. Yüksel (2013), Fama ve French'in Üç Faktörlü Modeli'ni Borsa İstanbul'da test etmiştir. Piyasa risk primi, büyüklük ve PD/DD faktörlerinin oldukça güçlü olarak hisse senedi getirileri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca küçük firmaların ve yüksek PD/DD olan firmaların yüksek getiri elde edebildiği sonucuna ulaşmıştır. Ünal ve Akbey (2013), Borsa İstanbul'da firma büyüklüğü ve piyasa değeri/defter değeri anomalilerinin varlığı ve bu iki anomalinin öngördüğü işlem stratejisine göre en yüksek getiriyi sağlaması beklenen portföylerin birleştirilmesi ile ayrı ayrı sağlayacakları anormal getiriden daha yüksek bir anormal getiri sağlanıp sağlanamayacağı test edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, incelenen örneklem dönemi sonunda firma büyüklüğü anomalisi işlem stratejisi ile %10.7; PD/DD anomalisi işlem stratejisi ile %13.5;

anomalilerin birleştirilmesi şeklinde oluşturulan işlem stratejisi ile %12.1 ortalama kümülatif aşırı getiri sağlamaktadır. Coşkun ve Çınar (2014), 2001- 2013 yılları arasında Borsa İstanbul'da sürekli olarak işlem gören şirketler ele alarak, büyüklük ve PD/DD faktörlerinin hisse senedi getirileri üzerine etkisini incelemişlerdir. Bu amaçla kullanılan panel veri analizinde üç farklı regresyon modeli oluşturulmuştur. Tüm modellerde hem büyüklük hem de PD/DD faktörlerinin hisse senedi getirileri üzerinde anlamlı ve negatif yönde etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmada kullanılan modeller için portföy oluşturmak amacıyla, 2003-2015 döneminde 13 yılı içeren Borsa İstanbul 100 Endeksi'nden 156 aylık fiyat verisi, getiri serilerine dönüştürülerek kullanılmıştır. Risksiz faiz oranı olarak da hazine bonosu faizi kullanılmıştır. Firma büyüklüğü ve PD/DD oranları da dahil olmak üzere tüm veriler Borsa İstanbul 100 endeksinde sürekli olarak işlem gören hisse senetlerinden elde edilmiştir. Getiriler aylık enflasyon verisi ile reel getiriye dönüştürülmüştür.

FVFM portföylerini elde etmek amacıyla Black Jensen Scholes (1972) metodolojisi takip edilecektir. FVFM için portföy oluşturma süreci aşağıdaki gibidir:

" Öncelikle her bir hisse senedinin aylık betaları hesaplanmış ve sıralanmıştır. Örneğin 2008 yılı Ocak ayı için hisse senetlerinin geçmişe dönük beş yılın bir başka deyişle 60 aylık veri ile hesaplanan betaları büyükten küçüğe sıralanarak 2008 yılı Ocak ayı için 10 adet portföy elde edilmiştir.

" İkinci aşamada 60 aylık dönem birer ay kaydırılarak Şubat ayı ve devamındaki portföyler oluşturulmuştur. Her ay için oluşturulan 10 adet portföyün her biri için 2008-2015 yılları arasında 96 aylık getiri ile toplamda 960 adet aylık getiri elde edilmiştir.

" Üçüncü aşamada, ikinci aşamada elde edilen getirilerden de ilgili dönemdeki kısa vadeli faiz oranı(risksiz faiz oranı) çıkarılarak portföy aşırı getirileri elde edilmiştir.

Fama ve French modelinde ise portföy elde etmek için Fama ve French (1993) çalışmasında önerilen iki aşamalı portföy belirleme yöntemi kullanılacaktır. Aşamalar aşağıdaki gibidir:

" Birinci aşamada bütün hisse senetleri ilgili yılın haziran ayı büyüklüklerine göre iki gruba ayrılmıştır. Ayırım piyasa kapitalizasyonunun medyanına göre yapılmıştır. Hisse senedinin büyüklüğü piyasa değerleri ile ölçülmektedir ve haziran ayı sonundaki değerler alınmaktadır. Her dönem için bu yapılmıştır. Örneğin Haziran 2006'dan Haziran 2015'e kadar her dönemde yani Haziran 2006 sonu için, Temmuz 2006-Haziran 2007, Haziran 2007 sonu için Temmuz 2007-Haziran 2008 vs. şeklinde devam etmektedir. Bu sayede küçük ölçekli portföyler ve büyük ölçekli portföyler elde edilmiştir.

" İkinci aşamada tüm hisse senetleri PD/DD göre üç gruba ayrılmaktadır. Ayırım için %30 ve %70 yüzdeler dilimler kullanılmıştır. PD/DD oranı şirketlerin piyasa değerlerinin defter değerlerine bölümü ile ortaya çıkmaktadır. Oran bir önceki yılın verisi ile hesaplanmaktadır. Örneğin, Haziran 2007 sonunda birinci aşamada Temmuz 2007-Haziran 2008 dönemi için elde edilen büyük ve küçük ölçekli portföyleri kendi içinde tekrardan üç gruba bölmek için 2006 yılı sonu PD/DD verisi kullanılmaktadır.

Model için 2008 Haziran ve 2015 Haziran dönemleri arasında 84 aylık veri üzerinden 6 adet portföy (küçük-düşük(KD), küçük-orta(KN), küçük-yüksek(KY), büyük-düşük(BD), büyük-

orta(BN) ve büyük-yüksek(BY)) oluşturulmuştur. Portföyler hisse senetlerinin haziran ayı sonundaki piyasa değerlerinin medyanına göre önce büyük ve küçük daha sonra haziran ayının bulunduğu yıldan bir önceki yılın PD/DD oranı ile tekrardan düşük, orta, yüksek olmak üzere üçerli gruplara ayrılarak altı adet portföy elde edilmiştir.

FVFM modelini test etmek için kullanılan regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$R_{it} = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + e_{it}$$

$$R_{it} = i \text{ portföyünün } t \text{ dönemindeki aşırı getiri oranı } (R_i - R_{rf})$$

$$R_m = \text{piyasa endeksinin } t \text{ dönemindeki aşırı getiri oranı } (R_m - R_{rf})$$

$$\beta_i = i \text{ portföyünün betası}$$

Fama ve French modelini test etmek için kullanılan model aşağıdaki gibidir:

$$R_i - R_{rf} = \alpha_i + b_i(R_m - R_{rf}) + s_i(\text{SMB}) + h_i(\text{HML}) + \varepsilon_i$$

Küçük hisse senetlerinin getiri ortalamaları ve büyük hisse senetlerinin getiri ortalamalarından SMB zaman serisi verisi elde edilmiştir. SMB getirilere ait firma büyüklüğü ile bağlantılı olan risk faktörüne yöneliktir. Fama French (1993)'e göre küçük işletmeler büyük işletmelerden daha fazla getiri sağlamaktadır. SMB'de bunun göstergesidir.

Yüksek PD/DD oranına sahip iki grubun (KY-BY), getiri ortalamaları ve düşük PD/DD oranına sahip iki grubun (KD-BD) getiri ortalamaları arasındaki farklardan HML zaman serisi verisi elde edilmiştir. HML portföyü ise, PD/DD oranına bağlı olan risk faktörünü temsil etmektedir. $R_i - R_{rf}$ piyasa portföyüne ilişkin risk primini ifade etmektedir. $R_i - R_{rf}$ portföy getirisinden kısa vadeli faiz oranı(risksiz faiz oranı) çıkarılarak elde edilen portföy aşırı getirisidir.

Bulgular

FVFM modeli için Portföy aşırı getirileri ve piyasa risk primi arasında zaman serisi verisi ile yapılan regresyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de her bir hücrenin ilk satırı katsayı, parantez içi t istatistiğini ve son satır ise anlamlılık düzeyini (p değeri) göstermektedir. Tüm portföylerdeki beta katsayıları da %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve pozitifdir. Pozitif ve anlamlı beta katsayıları FVFM portföy aşırı getirilerinin piyasa risk primi tarafından açıklanabildiğini ve aynı yönlü hareket ettiklerini göstermektedir. Portföylerin ilk beşinde beta katsayısı 1'den büyük, diğer beşinde ise 1'den küçüktür. 1'den büyük olanlar piyasadan hızlı hareket eden, 1'den küçük olanlar ise piyasadan yavaş hareket eden portföylerdir.

Tüm portföylerin açıklayıcılık düzeyleri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Tablo 1'e göre portföylerin açıklayıcılık düzeyleri (R^2) yeterli düzeydedir. Açıklayıcılık düzeylerinin yüksekliği ve anlamlılık düzeyleri portföy aşırı getirilerinin büyük oranda piyasa risk primi tarafından açıklanabildiğini göstermektedir. FVFM'ye göre bu durumda yatırımcı kısmen risksiz, kısmen de riskli varlıklara yatırım yapacaktır. Yatırımcı risksiz faiz oranı üzerinde getiri elde etmek isterse belirli bir riske katlanacaktır.

Tablo 1. FVFM için Zaman Serisi Verisi ile Yapılan Regresyon Analiz Sonuçları

Portföyler	β_i	R^2	Portföy	β_i	R^2
Portföy 1	1.179 (24.869) 0.0000*	0.91	Portföy 6	0.891 (16.790) 0.0000*	0.92
Portföy 2	1.178 (16.458) 0.0000*	0.95	Portföy 7	0.836 (9.956) 0.0000*	0.76
Portföy 3	0,988 (9.516175) 0.0000*	0.87	Portföy 8	0.809 (14.355) 0.0000*	0.83
Portföy 4	1.018 (21.478) 0.0000*	0.90	Portföy 9	0.690 (11.739) 0.0000*	0.80
Portföy 5	1.024 (20.640) 0.0000*	0.87	Portföy 10	0.631 (8.007) 0.0000*	0.74

*%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Tablo 2’de her bir hücrenin ilk satırı katsayı, parantez içi t istatistiğini ve son satır ise olasılık değerini vermektedir. Tablo 2’deki sonuçlara göre portföylerin tamamında piyasa risk primi (Rm-Rf) ve firma büyüklüğü (SMB) beta katsayıları % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. PD/DD oranını (HML) temsil eden beta katsayısı ise BY ve BO portföyleri dışında % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlı sonuçlar vermiştir. Portföylerin açıklayıcılık düzeyleri (R2) ise yüksektir. Piyasa risk primi ve büyüklük (SMB) değişkenleri portföy aşırı getirilerini pozitif yönlü açıklayabilmektedir. SMB’nin pozitif yönlü olması firma büyüklüğü açısından küçük işletmelerin daha fazla getiri sağladığını göstermektedir. PD/DD oranı ise BD ve KD portföylerinde negatif yönlü, KY ve KO portföylerinde pozitif yönlü aşırı getirileri açıklayabilmektedir. Bu sonuca göre yüksek PD/DD oranı olan firmaların yatırımcıları daha fazla getiri elde etmektedir.

Tablo 2 - Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli için Zaman Serisi Verisi ile Yapılan Regresyon Analiz Sonuçları

Portföyler	β_i (Rm-Rf) (Piyasa Risk Primi)	β_i (SMB) (Firma Büyüklüğü)	β_i (HML) (PD/DD)	R^2
Büyük Yüksek Portföyü	0.897 (21.899) 0.0000*	0.910 (13.52404) 0.0000*	0.235 (1.918284) 0.0586	0.90
Büyük Orta Portföyü	1.111 (29,117) 0.0000*	0.268 (2.511693) 0.0000*	-0.087 (-0.760803) 0.4490	0.92
Büyük Düşük Portföyü	0.895 (20.694) 0.0000*	0.220 (2.153378) 0.0343*	-0,415 (-4,287) 0.0000*	0.87

Küçük	1.010	0.998	0.600	0.87
Yüksek	(20.648)	(9,420)	(5.672)	
Portföyü	0.0000*	0.0000*	0.0000*	
Küçük	0.995	1.253	0.446	0.85
Orta	(19.644)	(12.402)	(0.4126)	
Portföyü	0.0000*	0.0000*	0.0000*	
Küçük	1.029	1.242	-0.543	0.94
Düşük	(27.410)	(15.820)	(-6.302)	
Portföyü	0.0000*	0.0000*	0.0000*	

*%1 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Zaman serisi ile regresyon analizinde Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli'nde piyasa risk primi ile portföy aşırı getirileri arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuç piyasa risk priminin portföy aşırı getirilerini açıklayabildiğini göstermektedir. Modelin açıklayıcılık gücü de yüksektir. Finansal Varlıkları Fiyatlandırma Modeli için oluşturulan on adet portföyün beş tanesinin betası birden büyüktür. Bu da bu portföylerin piyasadan daha hızlı hareket ettiğini göstermektedir. Yani piyasa eğer yükselen bir piyasa ise betası birden büyük portföy ile piyasadan daha fazla getiri elde edilebilecektir. Ancak piyasa düşen bir piyasa ise betası birden büyük portföy piyasadan daha fazla kaybettirecektir.

Fama French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli'nin faktörleri, piyasa risk primi, firma büyüklüğü ve piyasa değeri/ defter değeri faktörleridir. Firma büyüklüğü faktörü küçük ve büyük piyasa değeri olan firmaların hisse senedi getirileri farkından ortaya çıkmaktadır. Fama ve French Üç Faktörlü Fiyatlandırma Modeli için normallik varsayımı sağlandıktan sonra elde edilen sonuçlara göre tüm portföylerde piyasa risk primi ve büyüklük katsayısı anlamlıdır. PD/DD ise, piyasa değeri büyük PD/DD'si orta (Büyük Orta Portföyü) dışında anlamlı sonuçlar vermiştir. Düşük PD/DD oranı olan bir portföyün piyasada olması gerekenden düşük değerlendirildiğini işaret eder ve düşük PD/DD oranına sahip işletmelere yatırım yapıldığında yüksek getiri elde edilmesi beklenebilir. Yüksek PD/DD için ise tersi bir durum söz konusudur. Büyük Orta Portföyü'nün anlamsız çıkması yatırımcıların bu portföyü oluşturan hisselerle karşı kararsız olduğunu yönünde yorumlanabilir.

Çalışmamız da Sabuncu (2005), Gökgöz (2007), Canbaş ve Arıoğlu (2008), Atakan ve Gökbulut (2010) ve Dalgın ve diğerleri (2012), Koy (2013)'un çalışmaları ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Test sonuçlarına göre modeller Borsa İstanbul'da kısmen geçerlidir. Yatırımcıların irrasyonel olmayan davranışları, matematiksel modellerin uygulanabilirliğini sorgulatmaktadır ve bu nedenle aşırı getirileri açıklamada davranışsal yaklaşımlar göz önüne alınarak yeni modeller geliştirilebilir.

Kaynakça

- Ajili, S. (2002), The Capital Asset Pricing Model and the Three Factor Model of Fama and French Revisited in the Case of France, CEREG University of Paris Working Paper, 2002-10, ss.1-26.
- Aksu, M. H. & Önder, T. (2003). The Size and Book-to-Market Effects and Their Role as Risk Proxies in the Istanbul Stock Exchange, Koç University Working Paper, 2000-04, 1-41.
- Al-Mwalla, M., Karasneh, M. (2011). Fama & French Three Factor Model: Evidence from Emerging Market. *European Journal of Economics, Finance, and Administrative Sciences*, 41, 132-140.
- Atakan, T., & Gökbulut, İ. (2010). Üç Faktörlü Varlık Fiyatlandırma Modelinin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Uygulanabilirliğinin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 45(1), 180-189.
- Billou, N. (2004), Tests Of The Capm And Fama And French Three Factor Model, Faculty Of Business Administration Of Simon Fraser University, (Yüksek Lisans Tezi), Burnaby, Bc Kanada.
- Black, F., Jensen, M. C., & Scholes, M. (1972). The Capital Asset Pricing Model: Some Empirical Tests. Michael C. Jensen(Ed.), *Studies In The Theory Of Capital Markets* (s. 79-121). New York: Praeger Publishers.
- Canbaş, S. & Arioğlu, E. (2008). Testing The Three Factor Model Of Fama And French: Evidence From Turkey. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 79-92.
- Carhart, M. M. (1997). On Persistence In Mutual Fund Performance. *Journal Of Finance*, 52(1), 57-82.
- Coşkun, E., & Çınar, Ö. (2014). Üç Faktörlü Varlık Fiyatlama Modelinin Geçerliliği: Borsa İstanbul'da Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 235-250.
- Charitou, A.,& Constantinidis, E. (2004). Size And Book-to-Market Factors in Earnings and Stock Returns: Empirical Evidence for Japan, University Of Cyprus Working Paper.
- Darrat, A., Li, B., & Park, J. C. (2011). Consumption-Based Capm Models: International Evidence. *Journal of Banking & Finance*, 35(1), 2148-2157.
- Dalgin, H., Keshav, G.,& Abdulwahab, S. (2012). Testing Capm for the Istanbul Stock Exchange. *International Journal Of Economic Perspectives*, 6(3), 224-234.
- Djajadikarta, H.,& Nartea G. (2005). The Size And Book-to-Market Effects and the Fama-French Three Factor Model in Small Markets: Preliminary Findings From New Zealand. Edith Cowan University Working Paper, 0510.
- Dolar, D. (2013). Test Of The Fama-French Three-Factor Model In Croatia. *Utms Journal of Economics*, 4(2), 101-112.
- Doğanay, M. M. (2006). Fama-French Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin İMKB'de Uygulanması. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 21(249), 61-71.
- Drew, M. E., Naughton, T.,& Veeraraghavan, M. (2003). Firm Size, Book-to-Market Equity and Security Returns: Evidence From The Shanghai Stock Exchange. *Australian Journal of Management*, 28 (2), 119-139.

- Ender, C.,& Önal Ç. (2014). Üç Faktör Varlık Fiyatlama Modelinin Geçerliliği: Borsa İstanbul'da Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(4), 79-92.
- Erişmiş, A. (2007). İmkb Hisseleri İçin Hisse Senedi Getirilerinde Firmalara Özgu Faktörlerin Etkisinin 1992-2005 Doneminde İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Eraslan, V. (2013). Fama And French Three-Factor Model: Evidence From Istanbul Stock Exchange, *Business And Economic Research Journal*, 4(2), 11-22.
- Fama, E. F. (1965a). Portfolio Analysis In A Stable Paretian Market. *Management Science*, 11 (3), 404-419.
- Fama, E. F. (1965b). The Behavior Of Stock-Market Prices. *Journal Of Business*, 38 (1), 34-105.
- Fama, E. F. (1968). Risk, Return And Equilibrium: Some Clarifying Comments. *Journal of Finance*, 23 (1), 29-40.
- Fama, E., & Macbeth, J. D. (1973). Risk, Return, And Equilibrium: Empirical tests. *The Journal of Political Economics*, 81(3), 607-693.
- Fama, E. F., & French, K. R. (1992). The Cross Section Of Expected Stock Returns. *Journal of Finance*, 47(2), 427-465.
- Fama, E. F., & French, K. R. (1993). The Common Risk Factors in The Returns on Stock and Bonds. *Journal Of Financial Economics*, 33, 3-56.
- Fama, E. F., & French, K. R. (1997). Value Versus Growth: The International Evidence. *Journal of Finance*, 53 (6), 1975-1999.
- Ferson, W. E.,& Harvey, C. R. (1991). The Variation Of Economic Risk Premiums. *Journal of Political Economy*, 99, 385-415.
- Ferson, W. E., & Korajczyk, R. A. (1995). Do Arbitrage Pricing Models Explain The Predictability Of Stock Returns. *The Journal of Business*, 68(3), 309-349.
- Gaunt, C. (2004). Size and Book To Market Effects and the Fama French Three Factor Asset Pricing Model: Evidence From The Australian Stock Market. *Accounting and Finance*, 44 (1), 27-44.
- Gönenç, H.,& Karan M.B. (2003). Do Value Stocks Earn Higher Returns than Growth Stocks in an Emerging Market? Evidence From Istanbul Stock Exchange. *Journal of International Financial Management And Accounting*, 14 (1), 1-25.
- Gökgöz, F. (2007). Testing The Asset Pricing Models in Turkish Stock Markets: CAPM vs Three Factor Model. *International Journal Of Economic Perspectives*, 1(2), 103-117.
- Gökgöz, F. (2008). Üç Faktörlü Varlık Fiyatlandırma Modelinin İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Uygulanabilirliği. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 63(2), 43-64.
- Gregory, A., Tharyan R., & Christidis, A. (2011). Constructing And Testing Alternative Versions of The Fama-French and Carhart Models in The UK. University Of Exeter Xfi Centre For Finance And Investment Working Paper, 11/02, 1-67.
- Gültekin, M. N.,& Gültekin, N. B. (1987). Stock Return Anomalies and The Tests of The APT. *Journal Of Finance*, 42(5), 1213-1224.

- Gürsoy, C. T., Rejepova, G. (2007). Finansal Varlıkların Fiyatlandırılması Modelinin Türkiye’de Sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8 (1), 47-58.
- Korkmaz, T., Yıldız, B.,& Gökbulut, İ. (2010). FVFM’nin İMKB Ulusal 100 Endeksindeki Geçerliliğinin Panel Veri Analizi İle Test Edilmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 95-105.
- Koy, A. (2013). Fama ve French’in Büyüklük ve Değer Risk Primleri BİST’de geçerli midir? *İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 74(1), 102-118.
- Lam, K., (2005). Is the Fama-French Three Factor Model Better than the CAPM? Faculty Of Economics Of Simon Fraser University, (Yüksek Lisans Tezi), Burnaby, Bc, Kanada.
- Lilti, J. J.,& Helene R. (1998). Beta, Size and Returns: A Study on the French Stock Exchange. *Applied Financial Economics*, 8 (1), 13-20.
- Lintner, J. (1965). Security Prices, Risk, And Maximal Gains From Diversification. *Journal of Finance*, 20(4), 587-615.
- Malin, M.,& Veeraraghavan, M., (2004). On The Robustness of The Fama and French Multifactor Model: Evidence From France, Germany, And The United Kingdom. *International Journal Of Business And Economics*, 3(2), 155-176.
- Mossin, J. (1966). Equilibrium in a Capital Asset Market. *Econometrica*, 34(4), 768-783.
- Nawazish, M. (2008). Size And Value Premium In Karachi Stock Exchange. Dauphine Researcher of Management Working Paper, 2008-6, 1-39.
- Ng, L. (1991). Tests of the CAPM with Time-Varying Covariances: A Multivariate Garch Approach. *Journal of Finance*, 46(4), 1507-1521.
- Pettengil, G. N., Sridhar, S., & Mathur, I. (1995). The Conditional Relation Between Beta and Returns”. *Journal Of Financial And Quantitative Analysis*, 30(1), 101-116.
- Sabancı, B. (2005). Varlık Fiyatlama Modelleri ve İMKB Uygulaması, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Sharma, R.,& Mehta, K. (2013). Fama and French: Three Factor Model. *Scms Journal Of Indian Management*, Nisan-Haziran, 90-105.
- Sharpe, W. F. (1963). A Simplified Model for Portfolio Analysis. *Management Science*, 9 (2), 277-293.
- Sharpe, W. F. (1964). Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium Under Conditions Of Risk. *Journal of Finance*, 19(3), 425-442.
- Teplova, T.,& Shutova, E. (2011). A Higher Moment Downside Framework for Conditional and Unconditional CAPM in The Russian Stock Market. *Eurasian Economic Review*, 1(2), 157-178.
- Ünlü, U. (2012). Alternatif Varlık Fiyatlandırma Modellerinin İmkb’de Test Edilmesi. 16. Finans Sempozyumu Bildiri Kitabı, Erzurum.
- Ünal, S., & Akbey F. (2016). Firma Büyüklüğü ve Piyasa Değeri / Defter Değeri Anomalilerinin Birlikte İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 257-282.

- Walid, E.M.,& Ahlem, E.M, (2008). New Evidence On The Applicability of Fama And French Three-Factor Model to the Japanese Stock Market. Osaka University Working Paper.
- Xu, J., & Shaojun, Z. (2014). The Fama-French Three Factors In The Chinese Stock Market. *China Accounting And Finance Review*, 16(2) , 210-227.
- Yüksel, S. (2013). Determining Systematic Risk Factors in Borsa Istanbul. Research Department of Borsa Istanbul Working Paper, 4.

Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecinde Örgütsel Kabiliyetleri ve Bunların İhracat Performansına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma^a

Hakan Atlı^b, Burak Kartal^c

Özet

Bu çalışmada, kaynak temelli yaklaşım ve kabiliyetler perspektifinden hareketle, Küresel Doğan İşletmelerin (KDİ) dış pazarlara erken ve hızlı açılmalarına etki ettiği düşünülen örgütsel kabiliyetlerin Geleneksel İşletme/İhracatçı (Gİ) olarak sınıflandırılan Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerden (KOBİ) farklılık gösterip göstermediği, işletmelerin KDİ veya Gİ olarak sınıflandırılma ihtimali üzerindeki belirleyicilikleri ile farklı düzeylerde (bütün işletmeler, KDİ'ler ve Gİ'ler) ihracat performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırma Ege İhracatçı Birlikleri listesindeki 112 ihracatçı KOBİ (51'i KDİ ve 61'Gİ) ile yapılan bir anket ile yürütülmüştür. Çeşitli araştırma modellerinin geliştirildiği çalışmada literatüre katkı sağlayacak pek çok bulguya ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Uluslararasılaşma
Küresel Doğan İşletmeler
Kaynak Temelli Yaklaşım
Örgütsel Kabiliyetler
İhracat Performansı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 15.04.2019

Kabul Tarihi: 24.04.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.553741

An Empirical Research on the Effects of Born Global Companies' Organizational Capabilities on Export Performance Throughout the Internationalization Process

Abstract

Drawing on the resource based approach and capabilities viewpoint, in this research it has been examined whether BGs' and Traditionally Internationalized Companies/Traditional Exporters show differences in terms of organizational capabilities that are thought to have an impact on the early and rapid internationalization of BGs, and the effect of the organizational capabilities on the probability of a company's being classified as a BG or as a TC, as well as their effects on their export performance at different levels (all SMEs, BGs, TCs). The study was carried out with a survey of 112 exporter SMEs (61 of them were TCs and 51 BGs) in the Aegean Exporters' Associations list. In this study various research models have been developed and many findings have been reached that will contribute to the literature.

Keywords

Internationalisation
Born Global Companies
Resource Based Approach
Organizational Capabilities
Export Performance

About Article

Received: 15.04.2019

Accepted: 24.04.2020

Doi: 10.18026/cbayarsos.553741

^a Bu çalışma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen "Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecinde Örgütsel Kabiliyetleri ve Bunların İhracat Performansına Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: hakan.atli@cbu.edu.tr Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, ORCID: 0000-0002-0943-6877.

^c Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0001-8556-091X.

Giriş

KOBİ'lerin uluslararasılaşma sürecine ilişkin literatürde iki model bulunmaktadır. Bunlardan ilki aşamalı veya geleneksel modeller, diğeri ise KDİ modelidir. Aşamalı modeller, işletmelerin; pazar/sektör bilgisi eksiklikleri, belirsizlik ve yöneticilerinin risk almak istememeleri gibi kısıtlayıcı faktörler altında yavaş yavaş uluslararasılaşabileceklerini savunmaktadır (Madsen ve Servais, 1997:561). Muhtemelen en kabul gören aşamalı model, İskandinav akademisyenlerin oluşturup geliştirdikleri "Uppsala Modeli" dir (Wiedersheim-Paul, 1975; Johanson ve Vahlne, 1977). Model, yeteri kadar kaynağa sahip büyük işletmeler dışındaki bütün işletmelerin; düzenli olmayan ihracat faaliyetleri, bağımsız temsilciler yoluyla ihracat, dışarıda bağlı bir ortaklık kurulması ve dışarıda doğrudan bir üretim biriminin kurulması olmak üzere dört aşamada uluslararasılaşabileceklerini savunur (Johanson ve Wiedersheim-Paul, 1975:306-309). Diğeri aşamalı modeller ise, aşamaların tanımlanması ve uluslararasılaşmanın kaç farklı aşamadan gerçekleşebileceği açısından farklılıkların olduğu "Yenilikçi" uluslararasılaşma modelleridir (Bilkey ve Tesar, 1977; Çavuşgil, 1980; Reid, 1981; Czinkota, 1982). Burada yenilikçilikten kasıt, uluslararasılaşmanın işletme içinde yönetsel bir yenilikle başlaması ve her bir aşamanın işletme için yenilik olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir (Knight ve Çavuşgil, 1996:14; Andersen, 1993:212).

Aşamalı uluslararasılaşma modellerinin aksine KDİ modeli, kaynak ve deneyim yetersizliklerine rağmen kurulduktan kısa bir süre sonra uluslararası pazarlarda faaliyet gösterebilme kabiliyetlerine sahip işletmelerin uluslararasılaşma sürecini temsil etmektedir (Knight, 1997:1; Çavuşgil vd., 2011:1-18). İlgili literatürde bu eğilim, belirli teorik yaklaşımlardan hareketle; girişimci, işletme ve çevresel faktörlerin önemi ve etkileriyle açıklanmaya çalışılmıştır (Madsen ve Servais, 1997; Andersen ve Wictor, 2003; Zucchella vd., 2007; Nowinski ve Bakinowska, 2012). Diğeri taraftan araştırmacılar, çevresel faktörlerin tüm işletmeler için aynı olduğu gerekçesiyle, özellikle girişimci ve işletme temelli faktörlerin, yani içsel faktörlerin ön plana çıkması gerektiğini savunmaktadırlar. Nitekim çevresel faktörler, aynı sektördeki bazı işletmelerin aşamalı bir şekilde uluslararasılaşırken, diğeri bazılarının erken uluslararasılaşmalarını açıklayamamaktadırlar (Rasmussen vd., 2001:79; Knight, 2001:157; Andersson ve Wictor, 2003:268). Erken uluslararasılaşma sürecinde içsel faktörler genellikle; girişimcilik, ağ bağlantıları ve kaynak temelli teori çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, kaynak temelli teorinin, sözü geçen teorilerin önemli yanlarını ele alarak bütüncül bir bakış açısı sağladığı (Lin, 2010:13), dolayısıyla bu anlamda en yararlı bakış açısı olduğu düşünülmektedir (Rialp vd., 2005; Çavuşgil vd., 2011).

Küreselleşme, daha iyi organize olmuş, daha fazla bilgiye sahip ve daha fazlasını talep eden müşterilerin artmasını kolaylaştırmış, uluslararası pazarlar daha rekabetçi bir hal almıştır (Zhang vd., 2009:298). Bu durum, rekabet avantajı sağlayabilecek spesifik kaynak ve kabiliyetlerin işletmelerce ortaya konmasını gerekli kılmaktadır (Kuivalainen vd., 2010:136). Zira işletmelerin varlıklarını sürdürmeleri, rekabet edebilmelerine (Koçak ve Karaca, 2013:22) ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayacak yöntemleri geliştirmelerine bağlı bulunmaktadır (Koçak vd., 2005:4). Özellikle dinamik, değişen ve tahmin edilemeyen çevrelerde bilgi temelli kaynakların, performansına en çok etki eden kaynaklar olduğu ifade edilmektedir (Autio, 2000). Somut kaynaklarının yetersizlikleriyle karakterize edilen KOBİ'ler için bu durum daha da önem kazanmakta, sahip olunan örgütsel kabiliyetler, erken

uluslararasılaşmaları yanı sıra daha yüksek bir ihracat performansı göstermelerine katkıda bulunabilmektedir (Knight ve Çavuşgil, 2004; Knight ve Kim, 2009).

Bu çalışmanın amacı, kaynak temelli yaklaşım ve kabiliyetler perspektifinden hareketle, KDİ'lerin uluslararasılaşma süreci ve/veya ihracat performansını etkilediği düşünülen örgütsel kabiliyetlerin: (a) Gİ olarak sınıflandırılan KOBİ'lerden farklılık gösterip göstermediğini belirlemek, (b) işletmelerin KDİ veya Gİ olarak sınıflandırılma ihtimali üzerindeki belirleyiciliğini ortaya koymak, (c) işletmelerin ihracat performansını ne kadar açıkladığını belirlemektir.

Araştırmanın Teorik Altyapısı ve İlgili Literatür

Uluslararasılaşmada Kaynak Temelli Yaklaşım ve Kabiliyetler Perspektifi

Stratejik yönetim literatüründe rekabet avantajı teorisi olarak bilinen Kaynak Temelli Yaklaşım (KTY) göre işletmelerin sahip olduğu kaynaklarının farklılık göstermesi, işletmenin performansı ile birlikte rekabet avantajının yaratılmasında etkili olacaktır (Koçak vd., 2005:4; Barney ve Clark, 2007:17). Kaynaklar ile işletmenin güçlü ve zayıf yanlarını oluşturan, belirli bir süre dâhilinde sahip olduğu somut ve soyut tüm kaynakları anlaşılmaktadır (Wernerfelt, 1984:173). Teori ile ilgili ilk çalışmaları yapan akademisyenlerden Wernerfelt (1984:172) işletme kaynaklarını: marka ismi, teknoloji, becerikli personel, ticari anlaşmalar, makineler, verimli süreçler ve sermaye olarak; Barney (1991:101) ise: işletmenin bütün varlıkları, kabiliyetleri, örgütsel süreçleri, tutumları, bilgisi, tecrübesi ve teknolojisi şeklinde tanımlamıştır. Her iki çalışmada da işletmenin sahip olduğu bütün varlıklar “kaynak” olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan ilgili literatürde, kaynak ve kabiliyetlerin birbirinden ayrılabilirliği görüşünün hâkim olduğu söylenebilir (Grant, 1991; Makadok, 2001; Amit ve Shoemaker, 1993). Örneğin, Lu vd., (2010:421), Grant (1991) ve Makadok (2001)'un tanımlarını ele alarak kaynak ve kabiliyetler arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmışlardır. Kaynaklar, girdinin çıktıya (mal ve hizmet) dönüşme sürecinde, işletmenin sahip olduğu; fiziksel kaynakları, finansal kaynakları, teknolojiyi, markayı, bilgiyi ve insan kaynaklarını açıklarken (Grant, 1991), kabiliyetler ise işletmenin sahip olduğu diğer kaynakların verimliliğini artırmak için, işletmeye özgü kaynakların özel bir türünü ifade etmektedir (Makadok, 2001). Diğer bir ifade ile kabiliyetler, işletme kaynaklarını etkin bir şekilde kullanma/bir araya getirme kapasitesidir (Amit ve Shoemaker, 1993'den aktaran Makadok, 2001:388).

Kabiliyetler, kaynaklar ile etkileşimi yöneten bir dizi iş sürecinden oluşmakta (Javidan, 1998:62) ve genel olarak işletmenin fonksiyonel alanlarına ve/veya benzer bir yaklaşım sunan Porter (1990)'ın değer zincirindeki faaliyetlere göre sınıflandırılmaktadır (Hitt vd., 2009:80; Grant, 2010:132). Bununla birlikte örgütsel kabiliyetler, fonksiyonel kabiliyetlerin koordinasyonu sonucu ortaya çıkan daha üst seviyelerdeki kabiliyetler (yeni ürün geliştirme, iş geliştirme, müşteri çözümleri sağlama/müşteri memnuniyeti ve kalite yönetimi kabiliyetleri) açısından ele alınabileceği gibi fonksiyonel bir kabiliyet daha spesifik düzeylerde de incelenebilmektedir. Örneğin insan kaynakları yönetimi kabiliyeti; işe alma kabiliyeti, değerlendirme kabiliyeti, kariyer geliştirme kabiliyeti vb. alt kabiliyetlerden oluşabilmektedir (Grant, 2010:134). Diğer taraftan ilgili literatürde, bir işletmenin örgütsel kabiliyetlerinin rakiplere kıyasla daha iyi olanları için “ayrıt edici yetenekler” (Selznick, 1957) veya işletme strateji ve performansının temeli olan kabiliyetler için “temel yetenekler”

(Pralhalad ve Hamel,1990) gibi bir sınıflandırmaya da gidilmiştir (Grant, 2010:131). Bu bakış açısında, örgütsel kabiliyetlerin aslında fonksiyonel düzeyde ele alındığı ve fonksiyonel kabiliyetlerin koordinasyonu ile oluşan yeni kabiliyetin ise “yetenek” olarak adlandırıldığı söylenebilir.

Kabiliyetler perspektifi, bilgi temelli teori (Grant 1996; Spender ve Grant 1996) ve dinamik kabiliyetler (Teece vd., 1997) yaklaşımlarıyla yakından ilişkilidir. Bilgi temelli yaklaşım, işletmenin en önemli kaynağının bilgi olduğu ve örgüt üyelerinin sahip oldukları bilginin (zımnı ve açık), örgütsel kabiliyetlerin temelini oluşturduğu görüşünden (Grant, 1996:375) hareketle, örgütsel kabiliyetlerin nasıl değerlendirilip geliştirileceğine dinamik bir şekilde bakmaktadır. Bu yönüyle evrimci işletme teorisi/evrimci ekonomi (Nelson ve Winter, 1982) ile de ilişkili olduğu ifade edilmektedir (Kuivalainen vd., 2010:137). Evrimci ekonomiye göre, işletmelerin yenilikçiliği devam ettirmesi sonucu elde ettikleri yeni bilgi, yetenek ve rutinlerden oluşan örgütsel kabiliyetlerin geliştirilmesine öncülük etmektedir (Knight ve Çavuşgil, 2004:126). Diğer bir deyişle kabiliyetler, spesifik bir alanındaki, yetenek ve rutinlerden oluşmakta ve temelde bilgi yönetimi ile geliştirilebilmektedir (Knight ve Çavuşgil, 2004; Knight ve Kim, 2009). İşletmelerin sahip oldukları bu kritik kaynaklar (örgütsel kabiliyetler), özellikle rekabetçi ve zorlu çevrelerde işletmenin yüksek bir performans göstermesini sağlamaktadır. Nitekim eşsiz, taklit edilmesi güç ve dolayısıyla işletmelerin farklı davranmasını sağlayan kabiliyetlerdir (Knight ve Çavuşgil, 2004:126). Dinamik kabiliyetler ise işletmenin, hızla değişen çevreye (pazar, rekabet, teknoloji) uyum sağlayabilmek için, iç ve dış örgütsel yeteneklerini, kaynaklarını ve fonksiyonel kabiliyetlerini; entegre etme, yeniden oluşturma ve yeniden yapılandırmasıdır (Teece vd., 1997:515). Birbirinin yerine kullanımının mümkün olduğu her iki bakış açısı da, dinamik çevrelerde sürdürülebilir rekabetçi avantajın kaynağı olarak bilgi temelli kaynaklara (bireysel bilgi, kolektif grup bilgisi, kolektif fonksiyonel bilgi) odaklanmaktadır (Kuivalainen vd., 2010:138; Tarique, 2014:37).

Kaynak temelli yaklaşıma göre uluslararasılaşma kararı, işletmenin sahip olduğu kritik kaynak ve kabiliyetlere bağlıdır (Saeedi vd., 2012:4). Uluslararasılaşma literatüründe oldukça ilgi gören yaklaşımın, özellikle KOBİ’lerin uluslararasılaşma davranışlarını açıklamada faydalı olduğu belirtilmektedir (Kartal, 2006:17). Liesch ve Knight (1999), KOBİ’lerin büyük rakiplerine kıyasla sahip olduğu ve bu yüzden pazara giriş engelini aşmak ve rekabet avantajı elde etmek için, diğer işletmelerden daha değerli, nadir, taklit ve ikame edilemez bilgi ve beceriler edinmiş olmaları gerektiğini ifade etmektedir (Kuivalainen, 2004’den aktaran Kartal, 2006:17). Diğer taraftan işletmelerin belli alanlarda sahip oldukları bu bilgi ve becerilerin yani yeteneklerin koordine edilerek, zamanla örgütsel rutin ve uygulamalar haline getirilmesi, işletme performansını belirleyici dinamik kabiliyetlerini oluşturmaktadır (Teece vd. 1997’den aktaran Altuntaş vd., 2015:67). Bu bakış açısıyla, örgütsel kabiliyetlerin işletmelerin uluslararasılaşma süreci ve ihracat performansını etkilemesi de doğal gözükmektedir.

KDİ’ler için Uluslararasılaşma Süreci ve İhracat Performansını Etkileyen Örgütsel Kabiliyetleri

Literatürde KDİ’ler farklı şekilde tanımlanmakla birlikte (Knight ve Çavuşgil, 1996; Madsen ve Servais, 1997; Knight, 1997; Moen, 2002) genel anlamda KOBİ niteliğindeki işletmelerin

erken ve hızlı uluslararasılaşma eğilimini açıklamak için kullanılan bir kavram olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, KDİ'leri kaynak temelli ve kabiliyetler bakış açısıyla tanımlayan Knight ve Çavuşgil (2004:124)'ün yorumu belirleyici olmuştur. Buna göre KDİ'ler "Kuruluşlarıyla birlikte veya kurulduktan kısa bir süre sonra, bilgi temelli kaynakları sayesinde elde ettikleri ürün ve hizmetleri, birden fazla ülkeye satma yoluyla üstün uluslararası iş performansı sağlama çabasında olan işletmelerdir". Diğer taraftan KDİ'lerin uluslararasılaşma sürecinin diğer işletmelerden nasıl farklılaşacağı, başka bir deyişle KDİ'lerin hangi kriterlere göre ele alınıp sınıflandırılacağı tartışmalıdır (Rennie, 1993; Loustarinen ve Gabrielsson, 2006; Gabrielsson vd., 2008; Crick; 2009). Bu çalışmada KDİ'ler, kurulduktan sonraki üç yıl içinde, satışlarının en az %25'ini ihraç eden KOBİ'lerin (Knight ve Çavuşgil, 1996) uluslararasılaşma sürecini temsil etmektedir.

İlgili literatürde KDİ'lerin uluslararasılaşma sürecive/veya ihracat performansını etkileyebileceği düşünülen pek çok örgütsel kabiliyete değinildiği ve genelde farklı bakış açıları ile ele alınarak gruplandırıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Knight ve Kim (2009): uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası pazar yönelimlilik ve uluslararası yenilikçilik olmak üzere dört kabiliyeti, "*uluslararası işletmecilik yeteneği*" altında toplarken; (Zhang vd., 2009): uluslararası deneyim, uluslararası öğrenme, uluslararası pazarlama, uluslararası ağ bağlantıları, yenilikçilik ve risk alma olmak üzere yedi kabiliyet öne sürerek "*uluslararası girişimcilik kabiliyeti*" altında toplamıştır. Dimitratios vd. (2012) yaptıkları çalışmada; uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası motivasyon, uluslararası pazar yönelimlilik, uluslararası öğrenme yönelimlilik ve uluslararası ağ bağlantıları yönelimlilik olmak üzere beş boyutta "*uluslararası girişimcilik kültürü*" ölçeğini geliştirmişlerdir. Jantunen vd. (2008), *stratejik yönelimlilikler* (girişimcilik yönelimlilik, öğrenme yönelimlilik, uluslararası büyüme yönelimlilik), Kuivalainen vd., (2010) ise, *fonksiyonel kabiliyetlerin* (teknolojik/teknik, pazarlama, örgütsel/yönetimsel ve finansal kabiliyetler), işletmelerin uluslararasılaşma süreci ve ihracat performansına etkilerini incelemişlerdir. Belirtilmiş tüm bu bakış açıları ve sınıflandırmalar dışında KDİ'ler, pazarlama kabiliyetinin alt elemanları olan; *adaptasyon* (Saeedi vd., 2012) ve *markalaşma kabiliyeti* (Gabrielsson, 2005; Altshuler, 2012) ile *bilgi teknolojileri kabiliyeti* (Zhang, 2005; Zhang vd., 2013) gibi diğer bazı spesifik kabiliyetler açısından da incelenmiştir.

Konuyla ilgili araştırmalar ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, farklı bakış açıları üzerine yapılan araştırmaların henüz olgunlaşmadığı, söz konusu kabiliyetler noktasında fikir birliğine varılamadığı ve ayrıca kabiliyetlerin nasıl tanımlanıp, ölçüleceği konusunun da netlik kazanmadığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan bazı kabiliyetlerin birbirini karşıladığı ve/veya kapsadığıda söylenebilir. Örneğin, *uluslararası girişimcilik yönelimlilik*, uluslararası düzeyde; yenilikçilik, proaktif olma, risk alma, vizyon, motivasyon, büyüme yönelimi ve deneyim gibi kabiliyetleri kısmen de olsa içerisinde barındırırken; *uluslararası pazar yönelimlilik*, uluslararası öğrenme; *uluslararası pazarlama kabiliyeti* ise adaptasyon (ürün uyarlama) ve markalaşma kabiliyetlerini içerebilmektedir. Bu durum, KDİ'lerin erken uluslararasılaşma ve ihracat performansı üzerinde etkili olabilecek spesifik kabiliyetlerin bir bütün olarak değerlendirilmesini de güçleştirmektedir.

Bu araştırmada, en temel ve kapsayıcı dört uluslararası işletmecilik (*uluslararası girişimcilik yönelimlilik*, *uluslararası pazar yönelimlilik*, *uluslararası pazarlama kabiliyeti*, *uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti*) ve dört fonksiyonel kabiliyet (*teknoloji kabiliyeti*, *örgütsel/yönetimsel*

kabiliyetler, finansman kabiliyeti, bilgi teknolojileri kabiliyeti) ele alınarak bütüncül bir bakış açısı yakalanmaya çalışılmıştır.

a. **Uluslararası girişimcilik yönelimlilik:** yöneticilerin, uluslararası fırsatları belirleme ve kullanabilmelerini sağlayan, eşsiz girişimsel yeteneklere ve uluslararası bir bakış açısına sahip olmalarını ifade etmektedir. İşletmenin bir bütün olarak vizyonu, yenilikçi, proaktif ve risk almaya yatkın rekabetçi duruşunu simgeler (Knight ve Çavuşgil, 2004:129). KDİ'lerin erken ve başarılı uluslararasılaşmasını kaynak temelli yaklaşım ve kabiliyetler perspektifinden ele alan belki de ilk çalışma Knight ve Çavuşgil (2004)'e aittir. Yazarlar, uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve uluslararası pazarlama kabiliyetinin KDİ'lerin ihracat performansını artıran iş stratejilerini geliştirmelerine olanak sağlayan kolaylaştırıcı koşullar olduğunu bulmuştur. Knight ve Kim (2009), KDİ'lerde uluslararası girişimcilik yönelimliliğin, uluslararası pazar yönelimlilik ile birlikte "Uluslararası İşletmecilik Yeteneğinin" en güçlü göstergelerden biri olduğu ve ihracat performansı üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Kuivalainen vd., (2007), uluslararası girişimcilik yönelimliliğin KDİ'lerin uluslararasılaşma düzeyi ve ihracat performansı ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Stratejik yönelimliliklerini işletmelerin (KDİ, sonradan KDİ, Gİ) ihracat performansına etkisini araştıran Jantunen vd. (2008), her üç yönelimin de bu anlamda etkili olduğunu bulmuştur.

b. **Uluslararası Pazar Yönelimlilik:** Uluslararası pazar yönelimlilik, işletmenin müşterilerine ve rakiplerine doğru odaklanmış uluslararası işletmecilik faaliyetlerinin ve işletmenin fonksiyonel alanları arasında koordine edilmekte olan bu faaliyetlerin ölçüsünü yansıtmaktadır (Knight ve Kim, 2009:261-262). Uluslararası pazar yönelimlilik, uluslararası girişimcilik yönelimlilik ile birlikte, KDİ'lerin yenilikçi ürün ve süreçler geliştirmelerine katkı sağlayarak; erken uluslararasılaşmalarına ve yüksek ihracat performansı sergileyebilmelerine yardımcı olan temel bir örgütsel kabiliyettir (Knight ve Kim, 2009). Hızlı uluslararasılaşan küçük yazılım işletmelerinde stratejik oryantasyonların (girişimcilik yönelimlilik, pazar yönelimlilik, öğrenme yönelimlilik) rolü inceleyen Ruokonen ve Saarenketo (2009)'un çalışması, girişimcilik yönelimliliğin, güçlü pazar ve öğrenme yönelimleriyle bütünleştirilmedikçe, uluslararası pazarlarda başarı elde edilemeyeceğini göstermiştir.

c. **Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti:** Uluslararası pazarlama kabiliyeti yabancı pazarlarda, rakiplere karşı yüksek müşteri değeri yaratmak için temel pazarlama elemanlarıyla, pazarlama stratejileri geliştirme ve yürütme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Zhang vd., 2009:298). Knight ve Kim (2009:260) ise benzer şekilde, bir işletmenin etkili bölümlendirme ve hedefleme ile tekliflerini/sunumlarını rakiplerinden farklılaştırmak için pazarlama araçlarını; planlama, kontrol etme ve değerlendirme yoluyla yabancı müşteriler için değer yaratma yeteneği olarak kavramsallaştırmışlardır. Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin, üstün ürün ve teknolojiye sahip olsalar da pazarlama kabiliyetleri olmadan uluslararası pazarlardaki müşterilere etkili bir şekilde ulaşmalarının düşük bir ihtimal olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, yöneticilerin farklı uluslararası pazarlarda, farklı pazarlama stratejileri geliştirmeleri, pazar konumlandırma, ortaklıkları şekillendirme, tedarikçi ve dağıtıcıların etkin bir şekilde seçimi, özellikle KOBİ'lerin uluslararası müşterilere ulaşma ve etkili bir şekilde hizmet edebilmelerine yardımcı olabilecektir (Knight ve Kim, 2009:260-61). Danimarka ve ABD'deki KDİ'lerde, pazarlama temelli kabiliyet ve stratejilerin ihracat performansı üzerindeki etkisini inceleyen Knight vd. (2004) uluslararası pazarlama kabiliyetinin, hem ABD'li hem de Danimarkalı KDİ'lerin

ihracat performansı üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Zhang vd. (2009) Çin'de 148 işletme (101 KDİ, 47 Gİ), Knight ve Kim (2009) ise ABD'de faaliyet gösteren 354 KDİ üzerinde yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşmıştır.

d. **Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti:** Ağ bağlantıları kabiliyeti, uluslararası işletmecilik çalışmalarında, işletmelerin içinde buldukları ağ içerisinde, bir dizi rutin oluşturma kapasitelerini açıklamak için kullanılmaktadır (Mort ve Weerawardena, 2006:558). Başka bir ifadeyle ağ bağlantıları kabiliyeti, bir işletmenin çeşitli dış ortaklarla ilişki başlatma, sürdürme ve bu ilişkidenden istifade etme becerisidir (Walter, 2006:546). Bu ise potansiyel partnerlerin belirlenmesi, iletişim ve koordinasyonunun sağlanması ve proaktif bir şekilde ilişkilerin güçlendirilmesi ile mümkündür (Zou vd., 2010:109; Chen vd., 2009:298). Ayrıca, işletmenin bulunduğu ağ içerisinde yeni iş ortaklarıyla yeni iş ilişkileri başlatma becerisi de ağ bağlantıları kabiliyeti içerisinde değerlendirilmektedir (Parida vd., 2009:121). Bu kabiliyet az bulunur, taklit edilemez kritik bir kaynaktır ve rekabetçi avantaj kaynağı olarak görülmektedir (Lages ve Styles, 2009:56). Ağ bağlantıları kabiliyeti özellikle yeni girişimler için, uluslararası pazar fırsatlarının belirlenmesi, asimetrik pazar bilgisinin azaltılması, yenilikçi ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi ve önemli kaynak ve kabiliyetlere ulaştırması bakımından uluslararasılaşmayı hızlandırmakta (Mort ve Weerawardena, 2006:558-559; Zou vd., 2010:105; Zhang vd., 2009:298-299), ihracat pazar performansının da temel göstergelerinden biri olarak sayılmaktadır (Mort ve Weerawardena, 2006). Çin'de faaliyet gösteren toplam 148 işletmede (101 KDİ, 47 Gİ) "Uluslararası girişimcilik kabiliyetlerinin", işletmelerin ihracat performansı üzerindeki etkisi ile bu kabiliyetlerin KDİ ve Gİ'ler açısından farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye çalışan Zhang vd., (2009), bu iki grup işletmenin, KDİ'lerde daha yüksek olma kaydıyla; uluslararası deneyim, ağ bağlantıları ve uluslararası öğrenme kabiliyetleri açısından farklılık gösterdiğini bulmuştur. Doktora tez çalışmasında, örgütsel kabiliyetlerin (uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası pazar bilgisi kabiliyeti ve uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti) işletmelerin KDİ veya Gİ olarak sınıflandırılma ihtimali ve KDİ'lerin ihracat performansı üzerindeki etkilerini inceleyen Mascherpa (2011), uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve uluslararası ağ bağlantıları kabiliyetinin işletmelerin KDİ olması üzerinde etkili olduğunu bulmuştur.

e. **Teknoloji Kabiliyeti:** Teknoloji ya da teknik kabiliyetler en basit ifade ile işletmelerin değişen pazar koşullarına uyum sağlayabilmek için teknoloji geliştirme veya üretme yeteneğini ifade etmektedir (Song vd., 2005:262). Rakiplere kıyasla; üretim teknikleri, teknoloji ve yeni ürün geliştirme, üretim tesisleri ve sektördeki teknoloji değişimini öngörebilme potansiyeli işletmelerin teknoloji kabiliyetleriyle ilgilidir (Day, 1994'den aktaran Song, 2008:10). Teknoloji kabiliyeti küçük işletmelerin dış pazarlara daha iyi ürünlerle çıkmalarını, küresel niş pazarlarda yer edinebilmelerini ve uluslararasılaşma süreci boyunca değişimleri izleyerek teknolojik bilgilerini geliştirmelerini sağlar (Zou vd., 2010:104). Yeni işletmeler açısından düşünüldüğünde; pazar kabulü, uzun dönemde hayatta kalma ve finansal başarı sağlayacak mal ve hizmetler sunabilmelerinin temel belirleyicisi olduğu söylenebilir (Zahra ve Bogner, 1999'dan aktaran Kuivalainen, 2010:38). Diğer bir ifade ile yüksek teknoloji kabiliyeti, yeni girişimlerin, ürünlerini rakiplerinden farklılaştırarak dış pazarlara girmesini, aynı ürün ve hizmetler için daha düşük maliyet avantajı sağlaması ve yabancı olmanın zorluklarının üstesinden gelinmesi için belirleyici olabilir (Zou vd., 2010:100-101). Teknoloji kabiliyeti, KDİ'lerin erken ve başarılı uluslararasılaşmalarını sağlayan temel örgütsel kabiliyetlerdendir (Ortega vd.,2015; Freeman vd., 2006). Rialp vd.

(2005) işletmeleri KDİ ve Gİ olarak sınıflandırıp incelediği çalışmasında, KDİ'lerin, yenilikçi, farklılaştırılmış ürün ve süreçlerle ve stratejik olarak daha esnek yapılarıyla pek çok ülkede aynı anda varlık gösterebildiklerini bulmuştur. Ortega vd. (2015), Finlandiya'da 216 KDİ üzerinde yaptıkları çalışmada; müşteri yönelimlilik, rakip yönelimlilik ve fonksiyonlar arası koordinasyonla birlikte, teknoloji kabiliyetinin de uluslararası pazar yönelimliliğin bir boyutu olması gerektiğini belirtmiştir. Zou vd. (2010), Çin'de yüksek teknolojik sektörlerde faaliyet gösteren toplam 217 yeni girişim (6 yaşından küçük, 76'sı uluslararası 141'i yerel) üzerinde yaptıkları çalışmada, teknoloji kabiliyetinin finansman kabiliyeti ile birlikte, işletmelerin uluslararası bir strateji seçme olasılığını artırdığını göstermiştir. İsrail'de yerleşik 107 KDİ üzerinde çalışan Efrat ve Shoham (2012), KDİ'lerin uzun ve kısa dönemli ihracat performansını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kısa dönemli stratejik performans açısından; pazarlama ve yönetsel kabiliyetlerle birlikte teknoloji kabiliyeti daha güçlü olan KDİ'lerin, zayıf olanlarla farklı olmadığı ancak uzun dönemde daha yüksek olduğunu bulmuştur.

f. **Finansman Kabiliyeti:** KOBİ'ler, büyük işletmelere nazaran finansman açısından sıkıntı çekmekte ve özellikle yeni kurulan işletmeler henüz mali açıdan kendilerini kanıtlayamadıkları için Ar-Ge, pazarlama ve ihracat için gerekli olan fonları bulmakta pek çok zorlukla karşılaşmaktadır. Bu anlamda sınırlı finansal kaynakların özellikle yeni kurulan işletmelerin uluslararasılaşması adına önemli engellerden biri olduğunu söylemek mümkündür. İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan, nakit ve sermayeye erişimi, bunları yönetebilmesi ve etkin bir şekilde kullanabilmesi, finansal kabiliyetlere sahip olmalarıyla ilgili olup, bu kabiliyet, yeni dış pazarlara girmelerine ve buralarda başarılı bir şekilde faaliyet göstermelerine yardımcı olacaktır (Kuivalainen vd., 2010:142; İsmail ve Kuivalainen, 2015: 415). Yen Ng ve Hamilton (2015), bilgi ve iletişim sektöründe faaliyet gösteren 110 KOBİ ile yaptıkları çalışmada, finansman kabiliyetinin işletme performansını doğrudan etkilediğini bulmuştur. Kuivalainen vd., (2010) Finlandiya'da 124 KOBİ (bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü ve işletmelerin 55'i uluslararası) üzerinde fonksiyonel kabiliyetlerin (teknolojik/teknik, pazarlama, örgütsel/yönetsel ve finansal kabiliyetler), uluslararasılaşma düzeyi ve ihracat performansına etkilerini incelemiştir. Araştırma sonuçları örgütsel kabiliyetlerin ihracat performansı üzerinde etkili olmadığını ancak özellikle finansman kabiliyetinin ve kısmen de olsa pazarlama kabiliyetinin işletmelerin uluslararasılaşma düzeyini açıkladığını bulmuştur. Diğer bir ifade ile işletmenin uluslararasılaşma düzeyindeki artış (yeni hedef pazarlar, ihracatın yoğunluğu, yabancı partner sayısındaki artış), finansal kabiliyetlerle mümkün olabilecektir. İsmail ve Kuivalainen (2015), Malezya'da helal yiyecek sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin finansal kaynaklara erişiminin ihracat performansı üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. Gabrielsson vd., (2004), Finlandiya'da ileri teknoloji sektöründe faaliyet gösteren 30 KDİ üzerinde yaptıkları vak'a analizine göre işletmelerin finansman stratejisi ve finansal yönetim kabiliyeti (finansman kabiliyeti) uluslararasılaşma süreci boyunca hızlı bir şekilde büyümelerine veya başarısız olmalarına neden olabilecektir.

g. **Örgütsel/Yönetsel Kabiliyetler:** Örgütsel/yönetsel kabiliyetler, örgütsel ve yönetsel süreçlerle ilgili olarak; yönetsel yetenekleri, çalışanların bilgi ve becerileri ve etkin bir organizasyon yapısına sahip olmakla ilgilidir (Kuivalainen vd., 2010:141-142). İsrail'de yerleşik 107 KDİ üzerinde çalışan Efrat ve Shoham (2012), KDİ'lerin uzun ve kısa dönemli ihracat performansını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, kısa dönemli stratejik performans açısından; pazarlama ve yönetsel kabiliyetlerle

birlikte teknoloji kabiliyeti daha güçlü olan KDI'lerin, zayıf olanlarla farklı olmadığı ancak uzun dönemde daha yüksek olduğunu bulmuştur. Finlandiya'daki KOBİ'ler üzerinde fonksiyonel kabiliyetlerin (teknolojik/teknik, pazarlama, örgütsel/yönetimsel ve finansal kabiliyetler), uluslararasılaşma düzeyi ve ihracat performansına etkileri inceleyen Kuivalainen vd., (2010), yönetimsel kabiliyetlerin bu anlamda etkili olmadığını bulmuştur.

h. **Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti:** BT kabiliyetinin, fonksiyonel yöneticiler, tedarikçiler, müşteriler vb. arasında ilişkilerin yönetimi için gerekli olan BT uygulamalarını kullanmak, koordinasyonunu sağlamak, geliştirmek ve bu anlamda gelecek ihtiyaçları tahmin etmekle ilgili olduğu söylenebilir (Barney ve Clark, 2007:153-157). BT kabiliyeti, stratejik esneklik, rekabet avantajı ve işletme performansını artırıcı bir kabiliyet olarak görülmektedir (Song, 2008:1; Barney ve Clark, 2007:157). Yapılan çalışmalarda (Bharadaj, 2000; Santhanam ve Hartono, 2003; Song, 2008) BT kabiliyetinin işletme performansı üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. Uluslararasılaşma açısından düşünüldüğünde işletmelere yabancı müşteri, tedarikçi ve rakipler hakkında bilgi toplamayı kolaylaştırması ve diğer işletme fonksiyonlarının beceri ve yeteneklerine katkı sağlaması açısından rekabet avantajı ve ihracat performansını artırması beklenmektedir (Zhang, 2013:426). Diğer bir ifade ile bilgi teknolojileri, pazar bilgisini etkin bir şekilde fonksiyonel alanlara yaydığı için yüksek BT kabiliyeti, yeni ürün ve pazar geliştirme için kullanılabilir (Song, 2008). Zhang (2005), doktora tez çalışmasında ABD ve Çin'deki KDI'lerde bilgi teknolojileri kabiliyeti ile bazı örgütsel kabiliyetlerin (uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve örgütsel öğrenme kabiliyeti) ihracat performansı arasındaki ilişkiyi incelemiş, ele alınan örgütsel kabiliyetlerin bilgi teknolojileri kabiliyetini, bilgi teknolojileri kabiliyetinin ise KDI'lerin ihracat performansı üzerinde doğrudan etkili olduğunu bulmuştur. Zhang vd. (2013) ise, ABD ve Çin'de faaliyette bulunan KDI'lerde, çevresel (bilgi yoğunluğu, belirsizlik) ve işletme temelli faktörlerin (uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve örgütsel öğrenme kabiliyeti), bilgi teknolojileri kabiliyeti üzerindeki etkileri ile bilgi teknolojileri kabiliyetinin ihracat performansı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, çevre düzeyinde bilgi yoğunluğu ve işletme düzeyinde uluslararası girişimcilik yönelimliliğin, bilgi teknolojilerini kabiliyeti üzerinde, bilgi teknolojileri kabiliyetinin ise ihracat performansı üzerinde pozitif etkileri olduğunu göstermiştir.

İlgili literatürde ele alınan tüm bu ayırt edici ve bilgi yoğun örgütsel kabiliyetlerin, KDI'lerin uluslararası pazarlarda, fırsatları keşfetmelerini, kullanmalarını ve böylece dış pazarlara erken açılmalarını sağladıkları ve aynı zamanda bazı kabiliyetlerin ihracat performansı üzerinde doğrudan veya dolaylı olmak üzere etkili oldukları anlaşılmaktadır.

Araştırmanın Soruları

Araştırma, belirlenmiş olan örgütsel kabiliyetler çerçevesinde ve amacına uygun olarak üç soruya cevap aramaktadır:

a) KDI'ler, örgütsel kabiliyetlerle ihracat performansı açısından Gİ'den farklılıklar göstermekte midir?

b) Örgütsel kabiliyetler, işletmelerin KDI ya da Gİ olmasını belirlemede midir? Uluslararası işletmecilik ve fonksiyonel kabiliyetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, ne gibi bir değişiklik olmaktadır?

c) Örgütsel kabiliyetler; ihracatçı işletmeler ile KDİ ve Gİ'lerin ihracat performansının ne kadarını açıklamaktadır? Uluslararası işletmecilik ve fonksiyonel kabiliyetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, ne gibi bir değişiklik olmaktadır?

Araştırmanın her üç sorusu için ayrı ayrı geliştirilen hipotezler analiz kısmında görülebilir.

Araştırmanın Metodolojisi

a) **Veri Toplama Yöntemi:** Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket, Ege İhracatçılar Birliğinin listesinde yer alan 500 işletmeye mail yoluyla gönderilmiş ve soruların, işletmenin tarihi ve ihracat performansına ilişkin bilgileri doğru vereceği düşünülen üst düzey yöneticilerin cevaplaması istenmiştir. Üç aylık bir süre sonunda; sınırlı dönüş oranı, içlerinde KOBİ niteliğinde olmayan ve hizmet işletmelerinin de bulunması nedeniyle, listede bulunan işletmelere telefon yoluyla ulaşılmış ve araştırmanın amacına uygun olanlarından randevu alınarak yüzyüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak Bölgedeki Ticaret Odaları'ndan da araştırmaya destek vermeleri istenmiştir. Tüm bu çalışmalar sonucunda 112'si kullanılabilir olmak üzere toplamda 122 anketin geri dönüşü sağlanmıştır. 10 anketin kullanılmama nedeni ise, 6 anketin hizmet işletmesi ve 4 anketin de büyük işletmeler tarafından doldurulmuş olmasıdır.

b) **Ölçek Geliştirme ve Ölçüm:** Araştırma kapsamında değerlendirilen örgütsel kabiliyetlerden ilki olan ve uluslararası girişimcilik yönelimlilik boyutunu ölçen 12 ifadenin 11'i Knight ve Kim (2009)'dan alınmıştır. Ölçeğe, yine aynı çalışmanın uluslararası yenilikçilik boyutu içerisinde değerlendirilen "rakiplerimizle kıyaslandığında, yeni mal/hizmetleri, yönetim tekniklerini ve üretim teknolojilerini ilk olarak biz dış pazarlara sunarız" ifadesi eklenmiştir. Uluslararası pazar yönelimlilik boyutunu ölçen 11 ifade Knight ve Kim (2009)'dan, uluslararası pazarlama kabiliyetini ölçen 9 ifade Knight ve Çavuşgil (2004)'ten, uluslararası ağ bağlantıları kabiliyetini ölçen 7 ifade Chen vd. (2009)'dan, teknoloji kabiliyetini ölçen 5 ifade ise Zou vd. (2010)'dan alınmıştır. Finansman kabiliyetini ölçen 4 ifadeden 3'ü Kuivalainen vd., (2010)'dan alınmıştır. Ölçeğe Zhou (2010)'un finansman kabiliyetini ölçtüğü "Finansman ihtiyaçlarımızı farklı yatırım kaynaklarından (içsel fonlardan, devlet fonlarından, hükümet fonlarından vb.) karşılama bilgisine sahibiz" ifadesi eklenmiştir. Örgütsel/yönetimsel kabiliyetleri ölçen 7 ifade Kuivalainen vd., (2010)'dan, bilgi teknolojileri kabiliyetini ölçen 6 ifade Song (2008)'den alınmıştır. Son olarak ihracat performansı ölçeği, finansal ve finansal olmayan ölçütlerin birlikte değerlendirildiği ve literatürde en sık kullanılan (Knight ve Çavuşgil, 2004; Jantunen vd., 2008; Knight ve Kim, 2009 vb.) 8 ifadeden oluşturulmuştur (İhracat satış hacmi, ihracat pazar payı, ihracat satışlarının büyümesi, vergi öncesi ihracat karlılığı, ihracatın yoğunluğu, başlıca rakiplere kıyasla ihracat satışlarındaki artış, yeni pazarlara giriş oranı, genel ihracat başarısı). Araştırmada kullanılan ölçeklerde, literatürde öne çıkan çalışmalara paralel biçimde (Knight ve Çavuşgil, 2004; Knight ve Kim, 2009) 7'li likert ölçeği kullanılmıştır (1: Kesinlikle katılmıyorum - 7: Tümüyle Katılıyorum).

c) **Araştırmada Kullanılan Analiz Yöntemleri:** Araştırmada tanımlayıcı ifadelerin KDİ'ler ve Gİ'ler açısından dağılımlarını incelemek için frekans analizleri yapılmıştır. Kullanılan değişkenlerle ilgili öncelikle güvenilirlik için Cronbach alfa değerlerine bakılmış, daha sonra faktör analizi ile geçerlilik incelenmiştir. Araştırmanın birinci sorusunu cevaplamak için oluşturulan hipotezleri test etmek için t-testi, ikinci sorusunu cevaplamak için oluşturulan hipotezleri test etmek için lojistik regresyon, son sorusunu cevaplamak için

oluşturulan hipotezleri test etmek için de çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Tüm analizler SPSS programında gerçekleştirilmiştir.

d) **Araştırmanın Kontrol Değişkenleri:** Örgütsel kabiliyetler dışında işletmenin erken uluslararasılaşma ve ihracat performansını etkileyebilecek işletme temelli veya çevresel başka değişkenler de bulunmaktadır (Zhang, 2009). Bu anlamda ilgili literatürde, işletmenin büyüklüğü ve ihracat tecrübesi (Jantunen vd., 2008; Kuivalainen vd., 2007; Gerschewski, 2010), işletmenin büyüklüğü ve çevresel belirsizlik (Zhang, 2005; Zhang vd., 2009), işletmenin büyüklüğü ve yaşı (Mascherpa, 2010) gibi değişkenlerin kontrol değişkeni olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada literatürdeki çalışmalara paralel biçimde *işletmenin büyüklüğü ve ihracat tecrübesinin* kontrol değişkeni olarak alınmasına karar verilmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan işletmeler KOBİ ölçeğindeki büyüklüklerine göre; mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmeler şeklinde sınıflandırılmıştır. Analiz kapsamında mikro ve küçük işletmeler tek bir grup altında toplanıp, 0 olarak kodlanırken, orta büyüklükteki işletmeler 1 olarak kodlanmıştır. İhracat tecrübesi ise işletmenin ilk defa ihracat yapmaya başladığı yıl ile 2016 yılı arasındaki fark dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Analiz ve Bulgular

a) **Örnekleme Yönelik Analiz ve Bulgular:** Anketlerin ne kadarının KDİ'ler tarafından, ne kadarının ise geleneksel işletmeler/ihracatçılar (Gİ) tarafından cevaplandırıldığını öğrenmek için araştırma kapsamında ele alınan KOBİ'lerin; kurulduktan sonra en fazla 3 yıl içinde ihracata başlayıp başlamadığına, başladıysa ihracatın toplam satışlar içindeki payının en az %25 olmasına dikkat edilmiştir. Buna göre; örneklemin 51'i (%45.5) KDİ, geriye kalan 61'i (%54.5) ise geleneksel işletmelerden oluşmaktadır. KOBİ ölçeğindeki büyüklüklerine göre, araştırmaya katılan işletmelerin 20'si (%17.9) mikro, 39'u (%34.8) küçük ve 53'ü (%47.3) ise orta büyüklükteki işletmelerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında değerlendirilen işletmeler yaş aralıkları açısından incelendiğinde, neredeyse yarısının (%49.1) 10-29 yaş arasında oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla örneklemdaki işletmelerin örgütsel kabiliyetlerinin gelişmiş olduğu ve uluslararasılaşma davranışlarını etkileyebileceği söylenebilir. Diğer taraftan KDİ'lerin 46'sı (%90.2), Gİ'lerin ise sadece 22'si (%36.1) 0-19 yaş aralığında bulunmaktadır. Dahası KDİ'lerde 30 yaşın üstünde işletme bulunmamaktadır. İşletmelerin içinde buldukları sektörler NACE kodlarına göre sınıflandırılmış ve yine NACE kodlarına göre imalat sanayi teknoloji yoğunlu sınıflamaları (ileri teknoloji, orta ileri teknoloji, orta düşük teknoloji, düşük teknoloji) listesinden (TOBB, 2016) yararlanılarak, işletmelerin içinde buldukları sektörlerin teknoloji yoğunlukları belirlenmiştir. KDİ'lerin hemen her sektörde buldukları, bununla birlikte özellikle gıda ve gıda ürünleri (%29.4) ile metalik olmayan minarel ürünlerin imalatı (%13.7) sektörlerinde yoğunlaştıkları anlaşılmıştır. Her iki işletme grubunda da ileri teknoloji sektöründe faaliyet gösteren işletme bulunmazken, KDİ'lerin 15'i (%29.4), Gİ'lerin ise 29'u (%47.5) orta-ileri teknoloji grubunda yer almaktadır. Bu durum, Gİ'lerin KDİ'lerden daha yüksek oranda orta-ileri teknoloji sektörlerinde faaliyette bulduklarını göstermektedir. Ancak örneklem sayısı ve dağılımının böyle bir iddiayı doğrulamak için yeterli olmadığı açıktır. Diğer taraftan sonuçlar KDİ'lerin farklı teknoloji grubundaki sektörde yer alabileceklerini ortaya koymaktadır.

Geleneksel işletmeler aşamalı bir modeli izlerken, KDİ'lerin özelliği kurulduktan kısa bir süre sonra hızlı ve aynı anda birden çok ülkeye ihracat yapmasıdır. Dolayısıyla uluslararası girişimcilik literatüründe KDİ'lerin davranışları; zaman, yurtdışı satış oranı (hız) ve coğrafi

kapsam/uzaklık olmak üzere üç boyutta ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında, örneklem grubundaki işletmelerin uluslararasılaşma süreçlerini (KDI/Gİ) sınıflandırmak için, zaman ve yurtdışı satış oranı olmak üzere iki temel kriter göz önünde bulundurulmuş, ülke/bölge sayısı ve/veya coğrafi uzaklık kapsam dışında bırakılmıştır. Diğer taraftan araştırmada işletmelerin yurtdışı pazarlara olan fiziksel uzaklıkları, kıtalara göre bir ayırım yapılarak belirlenmeye ve bu anlamda katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Belirleme yapılırken işletmelerin tesadüfi olarak ihracat yapmış olma olasılıklarını ortadan kaldırmak için en çok ihracat yapılan ülkeler sorulmuş ve buna göre kıtalar belirlenerek, yakın olan ve olmayan biçiminde gruplamaya gidilmiştir. Buna göre, Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarındaki ülkelere ihracat yapan işletmeler, fiziksel mesafe bağlamında yakındaki yurtdışı pazarlara iş yapanlar; Avustralya, Güney (Latin) Amerika ve Kuzey Amerika kıtalarındaki ülkelerle ihracat yapan işletmeler ise fiziksel mesafe bağlamında yakın olmayan pazarlara iş yapanlar olarak sınıflandırılmıştır (Kalyoncuoğlu, 2010). Araştırmaya katılan işletmelerin uluslararasılaşma sürecinin özelliklerine göre dağılımları Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecinin Özelliklerine Göre Dağılımları

Uluslararasılaşma Süreci	KDI	Gİ	Toplam
Zaman yıl/ortalama	1.2	14.5	8.5
İhracat oranı 3 yıl içinde /ortalama	%73.1	% 4.9	% 35.9
Pazara Uzaklık			
Sadece Yakın Pazar	31 % 60.8	53 % 86.9	84 % 75
Yakın ve Uzak Pazar	20 % 39.2	8 % 13.1	28 % 25

Tablo 1 incelendiğinde, KDI’lerin kurulduktan sonra ortalama 1.2 yıl, Gİ’lerin ise 14.5 yıl içinde ihracata başladıkları görülmektedir. Diğer taraftan kurulduktan sonraki üç yıl içinde ihracatın toplam satışlara oranı, KDI’lerde ortalama %73.1 iken, Gİ’lerde %4.9’dur. Araştırmaya katılan işletmelerin iş yaptıkları yurtdışı pazarlara uzaklıkları incelendiğinde, KDI’lerin 31’inin (%60.8) sadece yakındaki yurtdışı pazarlara iş yaparken, 20’sinin (%39.2) uzak pazarlara da iş yaptıkları; Gİ’lerin 53’ünün (86.9) sadece yakındaki yurtdışı pazarlara iş yaparken sadece 8’inin (%13.1) aynı zamanda uzak pazarlara da iş yaptıkları görülmektedir.

b. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri: Her bir değişkeni ölçen ölçeklerin yapı geçerliliğini belirlemek yapılan faktör analizi sonucunda uluslararası pazar yönelimlilik (UPY), değişkeni dışındaki tüm değişkenlerde maddelerin yüklenme değeri 0.50’nin ve öz değeri 1’in üzerinde tek bir boyut elde edilmiştir. Değişkenlerin toplam varyansı açıklama gücü %56.6 ile %77.5 arasında değişmektedir. UPY maddeleri üzerine yapılan faktör analizi sonucunda ise maddelerin yüklenme değerleri 0.50’nin üzerinde, toplam varyansın % 64’ünü açıklayan ve aynı zamanda literatürdeki alt boyutların (uluslararası müşteri yönelimlilik/UMY ve uluslararası rakip yönelimlilik/URK, uluslararası fonksiyonel yönelimlilik/UFY) ifadelerine göre de sınıflanan anlamlı 3 faktör elde edilmiştir. *Uluslararası pazar yönelimlilik değişkeni araştırmanın bundan sonraki bölümünde belirtilmiş olan bu üç*

faktörle ifade edilecektir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirliği oldukça yüksek olup, hepsi $\alpha=0.80$ 'in üzerinde bulunmuştur.

c. Araştırmanın Birinci Sorusuna Yönelik Analiz ve Bulgular: Araştırmanın ilk sorusu, araştırma kapsamında değerlendirilen örgütsel kabiliyetlerin ve ihracat performansının KDİ'ler ve Gİ arasında farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesine ilişkin olup belirlenen hipotezleri test etmek için t-testi uygulanmıştır. Test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁ KDİ'ler Örgütsel Kabiliyetler açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1a} KDİ'ler Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik, açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1ba} KDİ'ler Uluslararası Müşteri Yönelimlilik açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1bb} KDİ'ler Uluslararası Rakip Yönelimlilik açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1bc} KDİ'ler Uluslararası Fonksiyonel Yönelimlilik açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1c} KDİ'ler Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1d} KDİ'ler Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1e} KDİ'ler Teknoloji Kabiliyeti açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1f} KDİ'ler Finansman Kabiliyeti açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1g} KDİ'ler Örgütsel/yönetmelik Kabiliyetler açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H_{1h} KDİ'ler Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

H₂ KDİ'ler İhracat Performansı açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir

Tablo 2: Örgütsel Kabiliyetler ve İhracat Performansına İlişkin T-testi

Kabiliyetler/t-testi		N	Ort.	Std. sapma	t-değeri	p-değeri.
Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik	KDİ	51	5,73	,61	5,341	,001***
	Geleneksel	61	4,69	1,27		
Uluslararası Müşteri Yönelimlilik	KDİ	51	6,24	,59	2,808	,006***
	Geleneksel	61	5,84	,85		
Uluslararası Rakip Yönelimlilik	KDİ	51	5,19	1,25	3,163	,002***
	Geleneksel	61	4,31	1,61		
Uluslararası Fonksiyonel Yönelimlilik	KDİ	51	5,71	1,08	3,312	,001***
	Geleneksel	61	4,87	1,50		
Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti	KDİ	51	5,34	,89	2,408	,018**
	Geleneksel	61	4,87	1,12		
Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti	KDİ	51	5,74	,70	3,912	,001***
	Geleneksel	61	5,06	1,06		
Teknoloji Kabiliyeti	KDİ	51	5,44	1,04	2,830	,006***
	Geleneksel	61	4,77	1,38		
Finansman Kabiliyeti	KDİ	51	5,13	1,20	1,839	,069
	Geleneksel	61	4,68	1,37		
Yönetmelik/Örgütsel Kabiliyetler	KDİ	51	5,53	,89	1,618	,109

Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecinde Örgütsel Kabiliyetleri ve Bunların İhracat Performansına Etkileri Üzerine Ampirik Bir Araştırma

	Geleneksel	61	5,19	1,24		
Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti	KDİ	51	5,33	1,05	1,481	,142
	Geleneksel	61	5,00	1,22		
İhracat Performansı	KDİ	51	5,34	1,02	6,9	,001***
	Geleneksel	61	3,61	1,50		

*** p<0.01, ** p<0.05

T-testi sonuçlarına göre, *uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası müşteri yönelimlilik, uluslararası rakip yönelimlilik, uluslararası fonksiyonel yönelimlilik, Uluslararası pazarlama kabiliyeti, Uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti ve Teknoloji kabiliyeti* faktörleri için, %95 güven düzeyinde p değeri 0,05'in altında çıkmıştır (p=0,001, p=0,006, p=0,002, p=0,001, p=0,018, p=0,001, p=0,006). Bu değerler, grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiş ve H_{1a}, H_{1ba}, H_{1bb} ve H_{1bc}, H_{1c}veH_{1e}kabul edilmiştir. Diğer taraftan; *Finansman kabiliyeti, Yönetsel/örgütsel kabiliyetler ve Bilgi teknolojileri kabiliyeti* faktörleri için, %95 güven düzeyinde p değerleri 0,05'in üzerinde çıkmıştır (p=0,069, p=0,109, p=0,142). Bu değerler, grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiş ve H_{1f}, H_{1g} ve H_{1h} reddedilmiştir. *İhracat performansı* faktörü için, %95 güven düzeyinde p değeri 0,05'in altında çıkmıştır (p=0,001). Bu değer, grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermiş ve H₂ kabul edilmiştir.

d. Araştırmanın İkinci Sorusuna Yönelik Analiz ve Bulgular: Araştırmanın ikinci sorusu, örgütsel kabiliyetlerin işletmelerin KDİ ya da Gİ olarak sınıflandırılma üzerindeki belirleyiciliğinin ortaya konmasına ilişkindir. Burada araştırmanın birinci sorusunda analiz edilmiş olan grup ortalamaları arasındaki farklılıklardan ziyade, bağımlılık ilişkisi araştırılmıştır. Bu bölümde analiz yöntemi olarak lojistik regresyon analizi kullanılmıştır. Lojistik regresyon analizi, bağımlı veya çıktı değişkenin iki kategoriden oluştuğu durumlarda kullanılan çoklu regresyon analizinin özel bir türü olup, düşünülen veya öngörülen bir olgunun gerçekleşme veya olma olasılığının hesaplanmasında kullanılmaktadır. Burada bağımlı değişken 0 (başarısız veya olgunun olmama olasılığı) ve 1 (başarılı veya olgunun gerçekleşme olasılığı) olmak üzere iki değer almaktadır (Altunışık vd., 2010:249). Bu çalışmada bağımsız değişkenler KDİ'lerin uluslararasılaşma süreci ve ihracat performansını etkilediği düşünülen örgütsel kabiliyetler, bağımlı değişken ise, ikili yani KDİ ve Gİ'lerin oluşturduğu iki kategorili bir değişkendir. Analiz yöntemi uygulanırken KDİ'ler 1, Gİ'ler ise 0 olarak kodlanmıştır. Test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₃ Örgütsel kabiliyetleri yüksek olan işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimali daha fazladır.

H_{3a} Uluslararası işletmecilik kabiliyetleri yüksek olan işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimali daha fazladır.

H_{3b} Fonksiyonel kabiliyetleri yüksek olan işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimali daha fazladır.

Geliştirilen hipotezleri test etmek için uygulanan lojistik regresyon analizinin sonuçları Tablo 3'te özetlenmektedir.

Tablo 3: Lojistik Regresyon Analizi

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Büyüklik	0.43	0.18	-0.14	0.14

İhr.Tecr.	-0.07**	-0.08**	0.07**	-0.06**
UGY		1.61***	1.52***	-
UMY		-0.31	-0.31	-
URY		0.30	0.20	-
UFY		-0.25	-0.33	-
UPK		-0.26	-0.63	-
UABK		1.28***	0.97***	
TK		-0.21	-	0.41*
FK		-0.15	-	0.19
YK		-0.54	-	-0.16
BTK		-0.03	-	-0.01
Sabit	0.37	-7.02	-6.90***	-1.71
Log-likelihood	147.68	107.97	112.34	140.64
Nagelkerke R2	0.08	0.45	0.42	0.15

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.10 , UGY: Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik, UMY: Uluslararası Müşteri yönelimlilik, URY: Uluslararası Rakip Yönelimlilik, UFY: Uluslararası Fonksiyonel Yönelimlilik, UPK: Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti, UABK: Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti, TK: Teknoloji Kabiliyeti, FK: Finansman Kabiliyeti Ö/YK: Örgütsel Yönetmel Kabiliyetler, BTK: Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti.

Model 1: İlk modelde araştırmanın iki kontrol değişkeni olan işletmenin büyüklüğü ve ihracat tecrübesi ele alınmıştır. Modelde R² %0.08 çıkmıştır. Bu, sonuç ölçütündeki (bağımlı değişken) varyasyonun (değişimin) %0.08'inin tahmin edilen değişkenlerdeki varyasyonlardan kaynaklandığını göstermektedir. Modelde ihracat tecrübesi değişkeninin katsayısının negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir (p<0.05). Dolayısıyla tecrübeli işletmelerin Gİ olma ihtimalinin daha fazla olduğu söylenebilir. Diğer bir ifade ile işletmelerin ihracat tecrübesi arttıkça KDİ olarak sınıflandırılma ihtimali düşmektedir. Bu durumun Gİ'lerin yaşıyla paralellik gösterdiği açıktır. Model 1'de işletme büyüklüğünün işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimalini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu durum araştırma kapsamında değerlendirilen işletmelerden daha büyük olanlarının (orta büyüklükteki işletmelerin) KDİ olarak sınıflandırılma ihtimalinin daha fazla olduğunu göstermektedir.

Model 2: Model 2'de, kontrol değişkenlerine araştırmada kullanılan tüm örgütsel kabiliyetler eklenmiştir. Modelin sonuç ölçütündeki varyasyonun %45'ini açıkladığı görülmektedir (R²=%45). Modelde *uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti* faktörlerinin işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimalini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir (p<0.01). Bu sonuca göre H₃ kısmen kabul edilmiştir. Bu anlamda KDİ'lerin en önemli özelliklerinin, uluslararası girişimcilik yönelimine ve ağ bağlantıları kabiliyetine sahip işletmeler olduğu söylenebilir.

Model 3: Model 3'te sadece uluslararası işletmecilik ile ilgili kabiliyetler incelenmiştir. Modelin sonuç ölçütündeki varyasyonun %42'sinin açıklandığı görülmektedir (R²=%42). Model 3'te de Model 2'deki benzer sonuçlara ulaşılmış ve *uluslararası girişimcilik ile uluslararası ağ bağlantıları kabiliyetinin* işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimalini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür (p<0.01). Bu sonuca göre H_{3a} kısmen kabul edilmiştir.

Model 4: Model 4'de sadece fonksiyonel kabiliyetler ele alınmıştır. Model, sonuç ölçütündeki varyasyonun %15'ini açıklamaktadır (R²=%15). Model 4'de *teknoloji kabiliyetinin*

işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimalini pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir ($p<0.10$).

e. Araştırmanın Üçüncü Sorusuna Yönelik Analiz ve Bulgular: Araştırmanın üçüncü sorusu, örgütsel kabiliyetlerin işletmelerin ihracat performansı üzerindeki etkisini belirlemeye yöneliktir. Bu bölümde analiz yöntemi olarak doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Analiz kapsamında ele alınan örgütsel kabiliyetler araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluştururken, bağımlı değişken *ihracat performansı* olarak belirlenmiştir. Bu bölümde değerlendirme yapılırken örgütsel kabiliyetlerin öncelikle örneklem kapsamındaki tüm işletmelerin ve ayrı ayrı KDİ'ler ile Gİ'lerin ihracat performansı üzerindeki etkisine bakılmış, ardından uluslararası işletmecilik kabiliyetleri ve fonksiyonel kabiliyetler düzeyinde aynı analizler tekrarlanmıştır. Test edilecek hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₄ Örgütsel kabiliyetler işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir

H_{4a} Uluslararası işletmecilik kabiliyetleri işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir

H_{4b} Fonksiyonel kabiliyetler işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir

Tablo 4: Örgütsel Kabiliyetler ile İhracat Performansı İlişkisi

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3
	Toplam	KDİ	Gİ
Büyüklik	0.20	-0.15	0.39
İhrc.Tecr.	-0.01	0.01	0.01
UGY	0.54***	-0.26	0.28
UMY	-0.15	-0.21	-0.18
URY	0.18	-0.03	0.31
UFY	-0.01	0.35	-0.10
UPK	0.11	0.39*	0.01
UABK	0.40**	-0.06	0.23
TK	-0.29*	0.17	-0.28
FK	0.23*	0.30*	0.22
Y/ÖK	0.09	-0.26	0.32
BTK	-0.17	-0.40**	-0.05
Sabit	-0.26	5.73**	-0.09
R kare	0.42	0.37	0.43
F	5.97***	1.87*	2.99***

UGY: Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik, UMY: Uluslararası Müşteri yönelimlilik, URY: Uluslararası Rakip Yönelimlilik, UFY: Uluslararası Fonksiyonel Yönelimlilik, UPK: Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti, UABK: Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti, TK: Teknoloji Kabiliyeti, FK: Finansman Kabiliyeti Ö/YK: Örgütsel Yönelimlilik, BTK: Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti.

Tablo 4' teki sonuçlara göre, H₄ kısmen kabul edilmiştir. Model 1'de Beta katsayısı 0.54 ($p<0.01$) olan *Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik*, 0.40 ($p<0.05$) olan *Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti*, -0.29 ($p<0.10$) olan *Teknoloji Kabiliyeti* ve 0.23 ($p<0.10$) olan *Finansman Kabiliyeti* işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir. Model 2'de örgütsel kabiliyetlerin sadece KDİ'lerin ihracat performansı üzerindeki etkisine bakılmıştır. Buna göre, Beta katsayısı 0.39 olan *Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti* ($p<0.10$), 0.30 olan *Finansman Kabiliyeti* ($p<0.10$) ve -0.40($p<0.05$) olan *Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti*, KDİ'lerin ihracat performansı üzerinde etkilidir. Model 3'te ise örgütsel kabiliyetlerin sadece Gİ'lerin ihracat performansı üzerindeki etkisine bakılmış ve anlamlı bir sonuç bulunamamıştır. Bu

durum belki de örneklem kapsamındaki Gİ'lerin ihracat performansının düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Uluslararası işletmecilik ve fonksiyonel kabiliyetlerin işletmelerin ihracat performansı üzerindeki etkilerini ayrı ayrı incelemek için yeni modeller oluşturulmuştur. Uluslararası işletmecilik ve fonksiyonel kabiliyetlerle ihracat performansı ilişkisi Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Uluslararası İşletmecilik ve Fonksiyonel Kabiliyetler ile İhracat Performansı İlişkisi

Değişkenler	Uluslararası İşletmecilik Kabiliyetleri			Fonksiyonel Kabiliyetler		
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 1	Model 2	Model 3
	Toplam	KDİ	Gİ	Toplam	KDİ	Gİ
Büyüklik	0.25	-0.22	0.70*	0.15	-0.25	0.34
İhrc.Tecr.	-0.01	0.02	0.01	-0.01	0.01	0.01
UGY	0.38**	-0.16	0.10	-	-	-
UMY	-0.30	-0.49	-0.31	-	-	-
URY	0.20*	-0.01	0.35*	-	-	-
UFY	0.08	0.25	-0.01	-	-	-
UPK	0.05	0.28	0.16	-	-	-
UABK	0.44***	0.31	0.35	-	-	-
TK	-	-	-	0.08	0.23	-0.08
FK	-	-	-	0.43***	0.36**	0.34**
Ö/YK	-	-	-	0.26	-0.11	0.37*
BTK	-	-	-	-0.12	-0.35**	0.01
Sabit	0.16	4.59**	0.40	1.14	4.76***	0.23
R kare	0.36	0.16	0.36	0.25	0.25	0.33
F	7.38***	0.99	3.65***	5.86***	2.50**	4.49***

UGY: Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik, UMY: Uluslararası Müşteri yönelimlilik, URY: Uluslararası Rakip Yönelimlilik, UFY: Uluslararası Fonksiyonel Yönelimlilik, UPK: Uluslararası Pazarlama Kabiliyeti, UABK: Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti, TK: Teknoloji Kabiliyeti, FK: Finansman Kabiliyeti Ö/YK: Örgütsel Yönelimsel Kabiliyetler, BTK: Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti.

Tablo 5'teki sonuçlara göre H_{4a} kısmen kabul edilmiştir. Model 1'de Beta katsayısı 0.38 ($p<0.05$) olan *Uluslararası Girişimcilik Yönelimlilik*, 0.20 ($p<0.10$) olan *Uluslararası Rakip Yönelimlilik* ve 0.44 ($p<0.01$) olan *Uluslararası Ağ Bağlantıları Kabiliyeti* işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir. Model 2'de uluslararası işletmecilik kabiliyetlerinin sadece KDİ'lerin, Model 3'te ise sadece Gİ'lerin ihracat performansı üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Elde edilen bulgular, uluslararası işletmecilik kabiliyetlerinden hiç birisinin KDİ'lerin ihracat performansını açıklamazken, Beta katsayısı 0.35 ($p<0.10$) olan *Uluslararası Rakip Yönelimlilik* ve 0.70 ($p<0.10$) olan işletmenin büyüklüğünün Gİ'lerin ihracat performansını açıkladığını göstermiştir.

Tablo 5, fonksiyonel kabiliyetler açısından değerlendirildiğinde (Model 1) Beta katsayısı 0.43 ($p<0.01$) olan *Finansman Kabiliyetinin* işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Model 2'de fonksiyonel kabiliyetlerinin sadece KDİ'lerin, Model 3'te ise sadece Gİ'lerin ihracat performansı üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Bu sonuçlara göre, fonksiyonel kabiliyetlerinden Beta katsayısı 0.36 ($p<0.05$) olan *Finansman Kabiliyeti* ve -0.35 ($p<0.05$) olan *Bilgi Teknolojileri Kabiliyeti*, KDİ'lerin ihracat performansı üzerinde etkiliyken; Beta katsayısı 0.34 ($p<0.05$) olan *Finansman Kabiliyeti* ve 0.37 ($p<0.10$) olan *Örgütsel/Yönelimsel Kabiliyetler* Gİ'lerin ihracat performansı üzerinde etkilidir.

Sonuç ve Öneriler

KDİ'lerin uluslararasılaşma sürecini, kaynak temelli yaklaşım ve özellikle kabiliyetler perspektifi ile ele alarak açıklayan bir çalışma yazarın bilgisi dahilinde Türkiye'de bulunmadığı gibi literatürün genelinde de sınırlı sayıdadır (Knight ve Çavuşgil, 2004; Mort ve Weerawardena, 2006; Zhang vd., 2009; Knight ve Kim, 2009; Weerawardena vd., 2007; Kuivalainen vd., 2010; Mascherpa, 2011 vb.). Bu sınırlı sayıdaki çalışmalar incelendiğinde, örgütsel kabiliyetlerin genel olarak sadece uluslararası işletmecilik veya fonksiyonel düzeyde ele alındığı ve daha çok ihracat performansı ile ilişkilendirildiği anlaşılmıştır. Bu çalışmada ise örgütsel kabiliyetler öncelikle bir bütün olarak ele alınmış, daha sonra uluslararası işletmecilik ve fonksiyonel kabiliyetler ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Oluşturulan farklı modeller sayesinde, neden bazı işletmeler erken ve hızlı uluslararasılaştıkları ve ihracat performanslarını artırdıkları, hem bütüncül bir bakış açısı hem de farklı kabiliyetlerin kendi dinamikleri içinde açıklanmıştır. Araştırma, KDİ'lerin uluslararasılaşma sürecini ve ihracat performansını etkileyen örgütsel kabiliyetler açısından literatüre katkı sunduğu gibi, elde edilen bulgular, uluslararasılaşma yolundaki KOBİ'ler ve Gİ'ler açısından da literatüre önemli katkılar sağlama potansiyeline sahiptir.

a. **Araştırmanın Sonuçları:** İncelenen örneklem üzerinde gerçekleştirilen tanımlayıcı istatistikler sonucunda; KDİ'lerin Gİ'lere kıyasla daha genç işletmelerden oluştuğu (Knight ve Çavuşgil, 2004; Knight ve Çavuşgil, 2015), farklı teknolojik yoğunluklara sahip sektörlerde de ortaya çıkabilecekleri (Knight vd., 2002; Rasmussen ve Madsen, 2002; Kalyoncuoğlu, 2010) yönünde literatürdeki bulgular desteklenmiştir. Uluslararasılaşma süreci açısından; KDİ'lerin kurulduktan sonra ortalama 1.2 yıl, Gİ'lerin ise 14.5 yıl içinde ihracata başladıkları, kurulduktan sonraki üç yıl içinde ihracatın toplam satışlara oranının, KDİ'lerde ortalama %73.1 iken, Gİ'lerde %4.9 olduğu, KDİ'lerin 20'sinin (%39.2) uzak pazarlara iş yaparken; Gİ'lerin sadece 8'inin (%13.1) uzak pazarlara iş yaptıkları bulunmuştur. Bu bağlamda KDİ'lerin Gİ'lere kıyasla, kurulur kurulmaz ya da kurulduktan kısa bir süre sonra ihracata başladıkları, gelirlerinin önemli bir bölümünü yurtdışı satışlardan elde ettikleri ve coğrafi pazarları fiziksel veya psikolojik uzaklığa göre seçmedikleri yönünde literatürdeki bulgular desteklenmiştir (Knight, 1997:1; Madsen ve Servais, 1997:561-577; Bell vd., 2001:178; Kalyoncuoğlu ve Üner, 2010; Çavuşgil vd., 2011:1-18).

Tablo 6: Araştırma Sorularına İlişkin Sonuçların Özeti

Araştırmanın Soru ve Hipotezleri	Sonuç	Kabul/Ret
Araştırma Sorusu 1		
KDİ'ler, örgütsel kabiliyetler ve ihracat performansı açısından Gİ'den farklılıklar göstermekte midir?		
H₁ KDİ'ler Örgütsel Kabiliyetler açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir	KDİ'ler; uluslararası girişimcilik yönelimlilik, pazar yönelimliliğin alt boyutları, uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası ağ bağlantıları kabiliyetleri ile teknoloji kabiliyeti açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir	Kısmen Kabul
H₂ KDİ'ler İhracat Performansı açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir	KDİ'ler ihracat performansı açısından Gİ'lerden farklılık göstermektedir	Kabul
Araştırma Sorusu 2		
Örgütsel kabiliyetler, işletmelerin KDİ ya da Gİ olmasını belirlemekte midir? Uluslararası işletmecilik		

ve fonksiyonel kabiliyetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, ne gibi bir değişiklik olmaktadır?			
H ₃	Örgütsel kabiliyetleri yüksek olan işletmelerin KDI olarak sınıflandırılma ihtimali daha fazladır.	Uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve uluslararası ağ bağlantıları arttıkça işletmelerin KDI olarak sınıflandırılma ihtimalleri artmaktadır.	Kısmen Kabul
H _{3a}	Uluslararası işletmecilik kabiliyetleri yüksek olan işletmelerin KDI olarak sınıflandırılma ihtimali daha fazladır.	Uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve uluslararası ağ bağlantıları arttıkça işletmelerin KDI olarak sınıflandırılma ihtimalleri artmaktadır.	Kısmen Kabul
H _{3b}	Fonksiyonel kabiliyetleri yüksek olan işletmelerin KDI olarak sınıflandırılma ihtimali daha fazladır.	Teknoloji kabiliyeti arttıkça işletmelerin KDI olarak sınıflandırılma ihtimalleri artmaktadır.	Kısmen Kabul

Araştırma Sorusu 3

Örgütsel kabiliyetler, ihracatçı işletmeler ile KDI ve GI'lerin ihracat performansının ne kadarını açıklamaktadır? Uluslararası işletmecilik ve fonksiyonel kabiliyetler ayrı ayrı değerlendirildiğinde, ne gibi bir değişiklik olmaktadır?

H ₄	Örgütsel kabiliyetler işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir	Uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası ağ bağlantıları ve finansman kabiliyeti arttıkça işletmelerin ihracat performansı artmaktadır. Teknolojik kabiliyetinin ihracat performansı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Uluslararası pazarlama ve finansman kabiliyeti KDI'lerin ihracat performansı üzerinde etkilidir.	Kısmen Kabul
H _{4a}	Uluslararası işletmecilik kabiliyetleri işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir	Uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası rakip yönelimlilik ve uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti arttıkça işletmelerin ihracat performansı artmaktadır. Hiçbir uluslararası işletmecilik kabiliyeti KDI'lerin ihracat performansını açıklamazken, uluslararası rakip yönelimlilik arttıkça GI'lerin ihracat performansı artmaktadır.	Kısmen Kabul
H _{4b}	Fonksiyonel kabiliyetler işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkilidir	Hem KDI'ler hem de GI'lerde finansman kabiliyeti arttıkça ihracat performansı artmaktadır. GI'lerde örgütsel/yönetmel kabiliyetler ihracat performansı üzerinde pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahipken, KDI'lerde bilgi teknolojileri kabiliyetinin ihracat performansı üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır.	Kısmen Kabul

Araştırmanın birinci sorusunu cevaplamak için yapılan t-testi sonuçları, KDI'lerin, araştırma kapsamında ele alınan tüm uluslararası işletmecilik kabiliyetleri (*uluslararası girişimcilik yönelimlilik, müşteri yönelimlilik, pazar yönelimlilik, fonksiyonel yönelimlilik, uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti*) açısından GI'lerden daha üstün olduğunu göstermiştir. Fonksiyonel kabiliyetler açısından değerlendirildiğinde ise *teknoloji kabiliyeti*, KDI'leri GI'lerden ayırt eden önemli kabiliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca KDI'ler GI'lerden anlamlı düzeyde daha fazla ihracat performansı sergilemektedirler. Bu bulgu, Knight ve Çavuşgil (2004:124)'ün KDI'leri, "Kuruluşlarıyla birlikte veya kurulduktan kısa bir süre sonra, bilgi temelli kaynakları sayesinde elde

ettikleri ürün ve hizmetleri, birden fazla ülkeye satma yoluyla üstün uluslararası iş performansı sağlama çabasında olan işletmelerdir” şeklinde yapmış oldukları tanımı destekler niteliktedir.

Araştırmanın ikinci sorusunu cevaplamak için yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda tüm örgütsel kabiliyetlerin bir arada değerlendirildiği 2. model ve sadece uluslararası işletmecilik kabiliyetlerinin değerlendirildiği 3. modelde, özellikle yönetimin sahip olduğu *uluslararası girişimcilik yönelimi ve uluslararası ağ bağlantıları kabiliyetinin*, işletmelerin erken ve hızlı uluslararasılaşmalarında etkili olduğu görülmüştür. Sadece fonksiyonel kabiliyetlerin değerlendirildiği 4. modelde ise *teknoloji kabiliyetinin*, işletmelerin KDİ olarak sınıflandırılma ihtimali üzerinde belirleyici olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifade ile uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve ağ bağlantıları ile teknoloji kabiliyeti arttıkça işletmelerin KDİ olma ihtimali de artmaktadır. Nitekim ilgili literatürde de, KDİ'lerin güçlü bir küresel vizyona, uluslararası tecrübeye ve uluslararasılaşma adına proaktif bir tutum sergileyen yöneticilere sahip olmaları ve sektörel ve sosyal ilişki ağlarını etkin bir şekilde kullanma yetenekleri KDİ'lerin en önemli özellikleri arasında yer almaktadır (Knight ve Çavuşgil, 1996; Madsen ve Servais, 1997; Knight, 1997; Çavuşgil vd., 2011). Diğer taraftan KDİ'ler, özellikle teknolojik bir sürecin sonunda kurulma ve/veya yeni bir fikri geliştirmek için teknolojiye başvurma eğiliminde olan işletmelerdir (Knight ve Çavuşgil, 1996).

Araştırmanın üçüncü sorusunu cevaplamak için yapılan doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre ihracatçı işletmelerimizin; *uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası rakip yönelimlilik, uluslararası ağ bağlantıları ve finansman kabiliyetleri* arttıkça ihracat performansları da artmakta, *teknoloji kabiliyeti* ise ihracat performansını düşürmektedir. Bu durum, genel olarak ele alınan işletmelerin teknoloji gerektirmeyen sektörlerde faaliyet gösterdikleri, belki de ürünlerinde ihracat performanslarını artıracak yenilikçi yaklaşımlarla katma değer oluşturamadıklarını göstermektedir. Kuivalainen vd., (2010) tarafından da benzer bir sonuca ulaşılmış, teknoloji kabiliyetinin işletmelerin ihracat performansını açıklamadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan Efrat ve Shoham (2012), kısa dönemli performans açısından; teknoloji kabiliyeti daha güçlü olan KDİ'lerin, zayıf olanlardan farklı olmadığı ancak uzun dönemde daha yüksek ihracat performansına sahip olduğunu bulmuştur. Dolayısıyla işletmelerin uzun dönemde ayakta kalmak için teknolojiye önem vermeleri, rekabet avantajı ve sürdürülebilirliği sağlamak için ürünlerini rakiplerinden farklılaştırmaları gerektiği açıktır.

Araştırmanın üçüncü sorusunu cevaplamak için yapılan doğrusal regresyon analizi KDİ'ler ve Gİ'ler açısından ayrı ayrı incelendiğinde ihracat performansını etkileyen örgütsel kabiliyetlerin farklılaştığı görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında *uluslararası pazarlama ve finansman kabiliyetinin*, negatif yönlü olmak üzere de *bilgi teknolojileri kabiliyetinin* KDİ'lerin ihracat performansı üzerinde; *uluslararası rakip yönelimlilik, finansman kabiliyeti ve örgütsel/yönetimsel kabiliyetlerin* ise Gİ'lerin ihracat performansı üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Gİ'ler açısından elde edilen bulgular, Gİ'lerin ihracat performanslarını arttırmak için, öncelikle fonksiyonel kabiliyetlerini (özellikle yönetim ve finansman kabiliyetleri) geliştirmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır.

KDİ'lerde uluslararası pazarlama kabiliyetinin ihracat performansı üzerinde etkili bulunduğu pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür (Knight vd., 2004; Zhang vd., 2009; Knight ve Kim, 2009). Diğer taraftan Mascherpa (2011), ele aldığı uluslararası işletmecilik

kabiliyetlerinden (uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası pazarlama kabiliyeti, uluslararası pazar bilgisi kabiliyeti uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti) sadece uluslararası girişimcilik yönelimliliğin İtalya'daki KDI'lerin ihracat performansı üzerinde etkili olduğunu bulmuştur. KOBİ'lerde stratejik yönelimliliklerin (girişimcilik yönelimlilik, öğrenme yönelimlilik, uluslararası büyüme yönelimlilik), işletmelerin büyüme stratejileri açısından (KDI, sonradan KDI, geleneksel ve yerel işletme olarak sınıflandırılan işletmelerde) ihracat performansı üzerindeki etkisini araştıran Jantunen vd. (2008) ise girişimcilik yönelimliliğin KDI'lerin ihracat performansı üzerinde etkili olmadığını bulmuş ve bunu uluslararası girişimcilik yönelimliliğin zaten KDI olmanın ön koşulu ve en önemli özellikleri olduğu, dolayısıyla ihracat performansı üzerinde etkili olamayacağı şeklinde yorumlamıştır.

Araştırmanın 2. sorusu için yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, KDI'lerin en önemli özelliklerinin, uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti ve teknoloji kabiliyeti olduğu göz önünde bulundurulduğunda, diğer örgütsel kabiliyetlerin (uluslararası pazarlama ve finansman kabiliyeti) KDI'lerin ihracat performansı üzerindeki etkisinin ön plana çıkması makul karşılanabilir. Nitekim sadece uluslararası işletmecilik kabiliyetlerinin incelendiği modellerde (H_{4a}) hiçbir örgütsel kabiliyet KDI'lerin ihracat performansı üzerinde etkili değilken, fonksiyonel kabiliyetler açısından (H_{4b}) sadece finansman kabiliyeti bu anlamda etkili olmaktadır. Başka bir bakış açısıyla, uluslararası işletmecilik kabiliyetleri doğrudan olmasa bile, diğer kaynak ve kabiliyetler üzerinden de ihracat performansını etkiliyor olabilir. Örneğin Knight ve Çavuşgil (2004), uluslararası girişimcilik yönelimlilik ve uluslararası pazarlama kabiliyetlerinin KDI'lerin ihracat performansı üzerinde etkili olan iş stratejilerini geliştirmelerine olanak sağladıklarını bulmuştur. İlgili literatürde, Kuivalainen vd. (2010), finansman kabiliyetinin işletmelerin ihracat performansı üzerinde etkili olmadığını bulurken, İsmail ve Kuivalainen (2015), Malezya'da helal yiyecek sektöründe faaliyet gösteren ihracatçı KOBİ'lerin finansal kaynaklara erişiminin ihracat performanslarını artırdığını bulmuştur. Dahası Gabrielsson vd., (2004), Finlandiya'da ileri teknoloji sektöründe faaliyet gösteren KDI'ler üzerine yaptıkları vak'a analizi sonuçlarına göre, finansman kabiliyeti işletmelerin uluslararasılaşma süreci boyunca hızlı bir şekilde büyümelerine veya başarısız olmalarına neden olabilmektedir.

b. Araştırmanın Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler: Araştırmanın sınırlıkları olarak düşünülebilecek bir kaç konu bulunmaktadır. Öncelikle araştırmanın konusu gereği sadece ihracatçı KOBİ'ler ele alınmıştır. Her ne kadar ihracatçı KOBİ'lerin toplam KOBİ sayısına oranı %2'nin biraz üzerinde olsa da, Türkiye'deki toplam işletmelerin %99'undan fazlası KOBİ niteliğindeki işletmelerden oluşmaktadır. Araştırmanın, büyük örneklem için ihracatçı KOBİ ayrımı yapmanın güçlüğü, zaman ve maliyet kısıtları ve gerektiğinde araştırmaya konu olan işletmelere ulaşabilmek için Ege Bölgesi'ndeki ihracatçı KOBİ'lerle yürütülmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla örneklem hacminin, araştırma sonuçlarını Türkiye geneline yaymak için yetersiz olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada işletme temelli faktörlerden yola çıkarak (birtakım stratejiler, örgütsel kaynak ve kabiliyetler), KDI'lerin hem uluslararasılaşma süreci hem de ihracat performansını etkileyen örgütsel kabiliyetler üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan girişimci ve çevre düzeylerinde yer alan faktör ve alt faktörlerinde bu anlamda incelenmesi, farklı bakış açılarının (girişimcilik, ağ bağlantıları, kaynak temelli yaklaşım, örgütsel öğrenme, endüstriyel örgüt teorisi vb.) getireceği kazanımlarla birlikte ülkemizdeki literatüre katkı

sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışma kapsamında belirlenmiş olan sekiz temel örgütsel kabiliyet dışında, literatürde bilgi temelli farklı kabiliyetlere ve diğer strateji ve kaynaklara ilişkin daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Çalışmanın bağımsız değişkeni olarak ele alınan ihracat performansı, öznel bir ölçekle değerlendirilmiştir. Bu şekilde oluşabilecek sıkıntıları gidermek için ihracat performansına ilişkin ölçütlerin objektif hale getirilmesi yarar sağlayacaktır. Ek olarak araştırma kapsamında kullanılan ölçekler Türkiye'ye özgü değil, ABD veya gelişmiş batı ülkesi menşeli ölçeklerden oluşmaktadır. Ayrıca araştırmada değerlendirilen örgütsel kabiliyetlerin nasıl tanımlanıp değerlendirileceği konusunda literatürde fikir ayrılıkları bulunmakta, dolayısıyla ölçekler de farklılık göstermektedir. Bu tarz çalışmalar arttıkça hem ülke şartlarına uygun hem de daha güvenilir ölçekler geliştirilebilir. Sonuç olarak, bu çalışmanın özellikle Türkiye bağlamında, uluslararası işletmecilik üzerine yapılacak araştırmalara önayak olacağı ve ışık tutacağı düşünülmektedir.

c. Uygulamaya Yönelik Öneriler: Türkiye 2023 yılı itibariyle 500 milyar \$ lık bir ihracat hacmine ulaşmayı hedeflemiştir. Bu hedefin gerçekleştirebilmesi için, KDİ'lerin farklı bakış açılarıyla incelenmesi, varlıklarını açıklayacak ve geçerli kılacak modellerin geliştirilmesi son derece önemlidir. Araştırmanın sonuçları günümüz rekabet ortamında, hem işletme yöneticileri hem de işletmelerin uluslararasılaşması adına politika üretecek kurumlar açısından oldukça zengin sonuçlar sunmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda erken ve hızlı uluslararasılaşmanın; yönetimin sahip olduğu uluslararası girişimcilik yönelimlilik, uluslararası ağ bağlantıları kabiliyeti ve teknoloji kabiliyetleri ile ilişkili olduğu, bu örgütsel kabiliyetlerle birlikte uluslararası rakip yönelimlilik ve finansman kabiliyetinin ihracat performansı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Sonuçlar, KDİ'lerin uluslararası pazarlama ve finansman kabiliyetlerinin ihracat performansını artıran en önemli kabiliyetleri olduğunu gösterirken, Gİ'lerde ise; uluslararası rakip yönelimlilik, finansman kabiliyeti ve örgütsel/yönetimsel kabiliyetler bu anlamda daha çok etkili olmaktadır.

İşletme yöneticilerinin erken ve başarılı bir uluslararasılaşma için özellikle geliştirmeleri gerektiği anlaşılan bu örgütsel kabiliyetler için, devletin uygulayacağı destekleme programları uluslararası pazarlarda rekabet gücümüzü arttıracaktır.

Türkiye'deki işletmelerin önemli bir bölümünün aile işletmesi olması ve aile işletmelerinin genellikle; merkeziyetçi yönetim, nepotizm, tutuculuk vb. sorunlara sahip olabilmeleri, uluslararasılaşma için gereken yönetsel nitelikler açısından önemli bir engel teşkil edebilmektedir. Bu anlamda yöneticilerin, daha proaktif bir tutum içinde olmaları, katılımcı bir örgüt kültürünü benimsemeleri ve girişimciye yakınlığından ziyade iş gereklerine uygun personelin istihdam edilmesi gerekli ve önemlidir. İşletmelerin içinde buldukları kişisel ve iş ağlarının farkında olmaları, ağ ilişkilerini etkin bir şekilde kullanmaları ve geliştirmeleri, dış pazarlara ilişkin bilgiyi artırarak, daha erken ve hızlı bir şekilde uluslararasılaşmalarına katkı sağlayabilecektir. Üretilen ürün teknolojik ya da geleneksel ihracat sektörlerimizden hangisi olursa olsun, araştırma geliştirme faaliyetlerine verilen önem, yenilikçi yaklaşımlarla sağlanacak katma değer, işletmelerimizin dış pazarlarda kabul görmesini kolaylaştıracaktır.

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası pazarların daha rekabetçi bir hal alması, pazardaki rakiplerin strateji ve eğilimlerinin çok iyi belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Rakiplerin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmek, işletmelerin mevcut durumlarını iyileştirmeleri ve

kendilerine rekabet gücü sağlayacak stratejileri belirlemeleri açısından önemlidir. Pazarlama planlama sürecine önem verilmesi, uygun pazarlama karmalarının oluşturularak, pazarlama faaliyetlerinin kontrolü, dış pazarlardaki rekabet gücünü, dolayısıyla ihracat performansını artıracaktır. Ayrıca işletmelerimiz, uluslararasılaşma adına gerekli olan finansman ihtiyaçlarını, hangi farklı kaynaklardan elde edebileceklerini, daha düşük maliyetle hangi finansörlerden karşılayabileceklerini araştırmalı ve bu anlamda aktif bir tutum sergilemelidirler.

Araştırma, dış pazarlarda faaliyet gösteren veya göstermeyi düşünen işletmelerimize verilecek devlet desteklerinin niteliklerinin belirlenmesi açısından da katkı sağlamaktadır. Sonuçlar; yönetsel destek, dış pazarlarla ilgili bilgiye erişim (özellikle pazar araştırmaları), iş ilişkilerinin kurulması, bağlantı kaynaklarının genişletilmesi ve finansal teşviklerin en önemli destek faktörleri olduğunu göstermiştir. Özellikle KDI'lerde ürünün pazarlanması ve finansal teşvikler konusunda, GI'lerde ise ek olarak yönetsel konularda verilecek destekler, dış pazarlardaki rekabet gücümüzü artıracaktır. Bu anlamda belki de ihracatçı KOBİ'lerin sınıflandırılarak (KDI/GI) desteklerin nitelik ve niceliklerinin belirlenmesi daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Kaynakça

- Altshuler, L. (2012). "Competitive Capabilities of a Technology Born Global", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Lund Institute of Economic Research, School of Economics and Management.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2010). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı", Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Altuntaş, G., Sözüer, A., ve Semerciöz, F. (2015). "Uluslararası Girişimcilik ile İhracat Pazar Performansı Arasındaki İlişki: Türkiye'deki İhracatçı İşletmeler Örneği", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 16 (1) 2015, 65-78.
- Amit, R., ve Schoemaker, P. J. H. (1993). "Strategic assets and organizational rent", Strategic Management Journal, 14: 33-46.
- Andersen, O. (1993). "On The Internationalization Process Of Firms: A Critical Analysis", Journal Of International Business Studies, Second Quarter, 209-231.
- Andersson, S. ve Wictor, I. (2003). "Innovative Internationalisation in New Firms: Born Globals-The Swedish Case", Journal Of International Entrepreneurship, 1(1): 249-276.
- Autio, E., Sapienza, H. ve Almeida, J. (2000). "Effects of age at entry, knowledge intensity, and limitability on international growth", Academy of Management Journal, 43(5): 909-924.
- Barney, J. (1991). "Firm resources and sustained competitive advantage", Journal of Management", 17(1), 99-120.
- Barney, J. B. ve Clark, D. N. (2007). "Resource-Based Theory: Creating and Sustaining Competitive Advantage", Oxford: Oxford University Press.
- Bharadwaj, A. (2000). "A resource-based perspective on information technology capability and firm performance: an empirical investigation", MIS Quarterly, 24:169-196.

- Bilkey, W.J., Tesar, G. (1977). "The Export Behaviour Of Smaller-Sized Wisconsin Manufacturing Firms", *Journal Of International Business Studies*, 8: 93-98.
- Cavuşgil, S.T. (1980). "On The Internationalization Process Of Firms", *European Research*, 8 (6): 273-281.
- Chen, X., Zou, H. ve Wang, D.T. (2009). "How do new ventures grow? Firm capabilities, growth strategies and performance", *Intern. J. of Research in Marketing*, 26: 294-303.
- Covin J. ve Slevin, D. (1991). "A Conceptual Model of Entrepreneurship as Firm Behavior", *Entrepreneurship Theory and Practice*.
- Crick, D. (2009). "The internationalisation of born global and international new venture SMEs", *International Marketing Review*, 26(4/5), 453-476.
- Czinkota, M.R., (1982). "Export Development Strategies: Us Promotion Policy", Praeger, New York.
- Çavuşgil, S.T., Knight, G., ve Üner, M.M., (2011). "Türkiye'de Küresel Doğan İşletmeler", Detay Yayıncılık, Ankara.
- Day, G. S. (1994). "Continuous learning about markets", *California Management Review*, 36: 9-31.
- Dimitratos, P., Voudouris, I., Plakoyiannaki, E. ve Nakos, G. (2012). "International entrepreneurial culture-Toward a comprehensive opportunity-based operationalization of international entrepreneurship, *International Business Review*, (21):708-721.
- Efrat, K. ve Shoham, A. (2012). "Born global firms: The differences between their short- and long-term performance drivers", *Journal of World Business* 47:675-685.
- Faiz, E. (2013). "Uluslararası Girişimcilik Yöneliminin Proaktiflik Boyutu: Küresel Doğan İşletmeler Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Freeman, S., Edwards, R. ve Schroder, B. (2006). "How Smaller Born- Global Firms Use Networks And Alliances To Overcome Constraints To Rapid Internationalization", *Journal Of International Marketing*, 14 (3): 33-63.
- Gabrielsson, M. (2005). "Branding Strategies of Born Globals", *Journal of International Entrepreneurship*, 3(3):199-222.
- Gabrielsson, M., Sasi, V., Darling, J., (2004). "Finance strategies rapidly-growing Finnish SME's: Born International and Bprn Global", *European Business Review*, 16(6): 590-604.
- Gabrielsson, M., Kirpalani, V. H. M., Dimitratos, P., Solberg, C. A. ve Zucchella, A. (2008), "Conceptualizations to Advance Born Global Definition: A Research Note", *Global Business Review*, 9(1): 45-50.
- Gerschewski, S. (2011). "Born Global Firms: An Integrated Analysis Of The Determinants And Measurement Of International Performance", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Victoria Üniversitesi, Yeni Zelanda.
- Grant, R. M. (1991). "The resource-based theory of competitive advantage: Implications for strategy formulation, *California Management Review*, 33(3): 114-135.

- Grant, R. M. (1996). "Prospering in dynamically-competitive environments: Organizational capability as knowledge integration", *Organization Science*, 7: 375-387.
- Grant, R. M. (2010). "Contemporary Strategy Analysis: Text & Cases" (7th ed.), Chichester: John Wiley & Sons.
- Hitt, M.A., Ireland, R.D. ve Hoskisson, R.E. (2009). "Strategic Management Concepts & Cases Competitiveness and Globalization", (8th Edition), South-Western, Cengage Learning.
- Jantunen, A., Nummela, N., Puumalainen, K. ve Saarenketo, S. (2008). "Strategic orientations of born globals-Do they really matter?", *Journal of World Business*, 43:158-170.
- Javidan, M., (1998). "Core Competence: What Does it Mean in Practice?", *Long Range Planning*, 31(1): 60-71.
- Johanson, J. ve Mattson, L. G. (1988). "Internationalization in Industrial Systems - A Network Approach", in N. Hood & J-E. Vahlne (Eds). New York: Croom Helm.
- Johanson, J., Vahlne J.E. (1977). "The Internationalization Process Of The Firm- A Model Of Knowledge Development And Increasing Foreign Market Commitment", *Journal of International Business Studies*, 8: 23-32.
- Johanson, J., ve Wiedersheim-Paul.F. (1975). "The Internationalization of The Firm: Four Swedish Cases", *Journal Of Management Studies*, 12(3): 306-307.
- Kalyoncuoğlu, S. (2010). "İşletmelerin Küresel Doğmasına Etki Eden Kurucu/Üst Düzey Yönetici Özellikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.*
- Kalyoncuoğlu, S. ve Üner, M.M. (2010). "İşletmelerin Küresel Doğmasına Etki Eden Kurucu/Üst Düzey Yönetici Özellikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3): 1-42.
- Kartal, B. (2006). "İhracat Pazar Bilgisi ve İhracat Performansı İlişkisi: İhracat Pazar Yönlülüğe İlişkin Bir Uygulama". *Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.*
- Knight, G. A., ve Kim, D. (2009). "International business competence and the contemporary firm", *Journal of International Business Studies*, 40(2), 255-273.
- Knight, G., Madsen, T.K. ve Servais, P. (2004). "An inquiry into born-global firms in Europe and the USA, *Int Mark Rev*, 21:645-665.
- Knight, G.A. (1997). "Emerging Paradigm For International Marketing: The Born Global Firm", *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan Eyalet Üniversitesi, ABD.*
- Knight, G.A. (2001). "Entrepreneurship and strategy in the international SME", *Journal of International Management*, 7: 155-171.
- Knight, G.A. ve Çavuşgil, S. T. (2004). "Innovation, Organizational Capabilities, And The Born-Global Firm", *Journal Of International Business Studies*, 35: 124-141.
- Knight, G.A. ve Çavuşgil, S.T. (1996). "The Born Global Firm: A Challenge To Traditional Internationalization Theory", *Advances In International Marketing*, 8: 11-26.

- Knight, J., Bell, J. ve Mcnaughton, R. (2002). "Born Globals: Old Wine in A New Bottles", <http://smib.vuw.ac.nz:8081/WWW/ANZMAC2001/anzmac/AUTHORS/pdfs/Knight.pdf>. (15.01.2008).
- Koçak A., Özer, A. ve Gürel, E., (2005). "Kaynak Temelli Yaklaşımda Pazarlama Kabiliyetinin Boyutları", H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23 (1): 179- 201.
- Koçak, A. ve Karaca, K. (2013). "İşletmelerde Örgütsel Karakteristiklerin Yenilik Kapasitesi Üzerine Ortaklaşa Etkisinin Belirlenmesi", Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 11: 21-60.
- Kohli, A. K., ve Jaworsky, B. J. (1990). "Market Orientation: The Construct, Research Propositions, and Managerial Implications", Journal of Marketing, 54: 1-18.
- Kuivalainen, O., Puumalainen, K., Sintonen, S., ve Kylaheiko, K. (2010). " Organisational Capabilities and Internationalisation of The Small and Medium-Sized Information and Communications Technology firms", International Journal Entrepreneurship, 8: 135-15
- Kuivalainen, O., Sundqvist, S., ve Servais, P. (2007). "Firms' degree of bornglobalness, international entrepreneurial orientation and export performance". Journal of World Business, 42(3), 253-267.
- Kuivalainen, O, Sundqvist, S, Puumalainen, K, Cadogan, JW (2004). "The Effect of Environmental Turbulence and Leader Characteristics on International Performance: Are Knowledge-Based Firms Different?" Canadian Journal of Administrative Sciences, 21(1): 35-50.
- Lages, L. F. ve Styles, C. (2009). "Relationship Capabilities, Quality, and Innovation as Determinants of Export Performance", Journal of International Marketing, 17(4): 47-70.
- Liesch, P. W. ve Knight, G.A. (1999). "Information Internalization and Hurdle Rates in Small and Medium Enterprise Internationalization", Journal of International Business Studies, 30(2):383-394.
- Lin, S. (2010). "Internationalization of the SME: Towards an integrative approach of resources and competences", Trends in International Business. <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00692465>, (20.10.2013).
- Lu, Y., Zhou, L., Bruton, G. ve Li, W. (2010). "Capabilities as a mediator linking resources and the international performance of entrepreneurial firms in an emerging economy", Journal of International Business Studies, 41(3):419-436.
- Madsen, T., Servais, P. (1997). "The Internationalization Of Born Globals: An Evolutionary Process", International Business Review, 6(6): 561–583.
- Makadok, R. (2001). "Towards a synthesis of resource-based and dynamic capability views of rent creation", Strategic Management Journal, 22: 387-402.
- Mascherpa, S. (2011). "Born Global Companies as Market Driven Organisations an Empirical Analysis", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Degli Studi Di Milano Üniversitesi, İspanya.
- Moen, O. (2002). "A New Generation Of Small European Exporters", International Marketing Review, 19(2):156-175.

- Mort, G.S. ve Weerawardena, J. (2006). "Networking Capability And International Entrepreneurship: How Networks Function In Australian Born Global Firms", *International Marketing Review*, 23 (5): 549-572.
- Nelson R. ve Winter S. (1982). "An Evolutionary Theory of Economic Change", Harvard University Press, Cambridge.
- Nowinski, N. ve Bakinowska, E. (2012). "A Logistic Model Study of Endogenous and Exogenous Factors Affecting Polish SMEs' Internationalization Speed", *Argumenta Oeconomica*, 28:155-179.
- Ortega,R.T., Rialp-Criado, A. R, Rialp-Criado, J. ve Stoian, M.C. (2015). "How to measure born-global firms' orientation towards international markets?", *Revista Espanola de Investigacion de Marketing*, (19):107-123.
- Selznick, P. (1957). "Leadership in Administration:A Sociological Interpretation", New York: Harper & Row.
- Parida, V., Pemartín, M. and Frishammar, J. (2009). "The Impact of Networking Practices on Small Firm Innovativeness and Performance: A Multivariate Approach", *Int. J. Technoentrepreneurship*, 2(2):115–133.
- Porter, M. E. (1985). "*The Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*", NY: Free Press.
- Prahalad C. K. and Hamel, G. (1990). "The Core Competence of the Corporation", *Harvard Business Review* (May–June): 79-91.
- Rasmussen, E.S. ve Madsen, T.K. (2002). "The Born Global Concept", [Http://Www.Sam.Sdu.Dk/~Era/Eiba%20rasmussen%202002%20.Pdf](http://www.sam.sdu.dk/~Era/Eiba%20rasmussen%202002%20.pdf) (10.10.2007).
- Reid, S.D. (1981). "The Decision - Maker And Export Entry And Expansion", *Journal Of International Business Studies*, 12(2): 101-112.
- Rennie, M. W. (1993). "Global competitiveness: Born global", *The McKinsey Quarterly*, 4:45–52.
- Rialp, A., Rialp, J., Urbano, D. ve Vaillant, Y. (2005). "The born global phenomenon: A comparative case study research", *Journal of International Entrepreneurship*, 3(2), 133-171.
- Ruokonen, M., ve Saarenketo, S. (2009). "The strategic orientations of rapidly internationalizing software companies, *European Business Review*, 21(1):17-41.
- Saeedi, M. R., Dadfar, H. ve Brege, S. (2012). "Rapid Internationalization of SMEs from Resource Based View: A longitudinal Study of a Pharmaceutical company in Iran", Department of Industrial Marketing, Linkoping University, Sweden.
- Santhanam, R. and Hartono, E. (2003). "Issues in linking information technology capability to firm performance", *MIS Quarterly*, 27(1):125-153.
- Shoham, A., (1998). "Export Performance: A Conceptualization and Empirical Assessment", *Journal of International Marketing*, 63:59-81.

- Song, M., Droge, C., Hanvanich, S., ve Calantone, R. (2005). "Marketing and technology resource complementarity: An analysis of their interaction effect in two environmental contexts", *Strategic Management Journal*, (26): 259–276.
- Song, M., Nason, R.W. ve DiBenedetto, A. (2008). "Distinctive Marketing and Information Technology Capabilities and Strategic Types: A Cross-National Investigation", *Journal of International Marketing*, 16(1): 4-38.
- Spender, J.C., ve Grant, R. M. (1996). "Knowledge and the firm: Overview", *Strategic Management Journal*, 17: 5-9.
- Tarique, I. (2014). "Seven Trends in Corporate Training and Development", Pearson, New Jersey.
- Teece DJ, Pisano G. ve Shuen A. (1997). "Dynamic capabilities and strategic management", *Strategic Management Journal*, 18(7):509–533.
- Walter, A., Auer M. ve Ritter, T. (2006). "The Impact of Networking Capabilities and Entrepreneurial Orientation on University Spin-Off Performance", *Journal of Business Venturing*, 21 (4), 541- 567.
- Weerawardena, J., Mort, G. S., Liesch, P. W., ve Knight, G. (2007). "Conceptualizing accelerated internationalization in the born global firm: A dynamic capabilities perspective", *Journal of World Business*, 42(3):294-306.
- Wernerfelt, B. (1984). "A resource-based view of the firm", *Strategic Management Journal*, 5(2):171-180.
- Yen Ng, P. ve Hamilton, R.T. (2015). "Capabilities, Strategy, and Performance: The Case of ICT Firms in New Zealand", *Journal of Asia-Pacific Business*, 16:302–327.
- Zahra, S.A ve Bogner, W.C. (1999). "Technology strategy and software new ventures' performance: exploring the moderating effect of the competitive environment", *J BusVenturing*, 15:135-173.
- Zhang, M. (2005). "Information Technology Capability, Organizational Culture and Export Performance", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Washington State University, College Of Business And Economics,
- Zhang, M., Sarker, S. ve Sarker, S. (2013). "Drivers and export performance impacts of IT capability in 'born-global' firms: a cross-national study", *Information Systems Journal*, 23: 419-443.
- Zhang, M., Tansuhaj, P., ve McCullough, J. M. (2009). "International entrepreneurial capability: The measurement and a comparison between born global firms and traditional exporters in China", *Journal of International Entrepreneurship*", 7(4), 292-322.
- Zou, H., Liu, X. ve Ghauri, P. (2010). "Technology Capability and the Internationalization Strategies of New Ventures", *Organizations and Markets In Emerging Economies*, 1(1)
- TOBB (2016), İmalat sanayi teknoloji yoğunlu sınıflamaları listesi, <http://tobb.org.tr/SanayiMudurlugu/Documents/YerliMali/Eurostat%20verilerine%20gore%20teknoloji%20siniflamalari>

Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Düzeylerinin Analizi: Borsa İstanbul'dan Kanıtlar

Mehmet Apan^{a, b}

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'deki Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO)'nun piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyleri; N-Yoğunlaşma Oranı (CR₄ ve CR₈) ve Herfindahl-Hirschman (HHI) Endeksi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın veri seti, 2007-2018 dönemini kapsamaktadır. GYO'ların CR₄ yoğunlaşma oranına göre 2007 yılında %81,29 ile en yüksek değer, 2018 yılında ise %57,62 ile en düşük değer aldığı tespit edilmiştir. Diğer yandan GYO'ların CR₈ yoğunlaşma oranına göre 2007 yılında %96,00 ile en yüksek değer, 2016 yılında ise %73,11 ile en düşük değer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca GYO'ların yoğunlaşma düzeyi, HHI analiz sonucuna göre 2010 yılında en yüksek değer 2297 ve 2018 yılında 1272 en düşük değeri aldığı tespit edilmiştir. 2012 yılından sonra yoğunlaşma oranları (CR₄, CR₈) ve HHI endeks değerleri ile GYO sayıları arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. GYO sektöründe 2007-2011 döneminde monopol piyasa, 2012-2018 döneminde ise oligopol bir piyasa yapısının olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
N-Yoğunlaşma Oranı (CR₄, CR₈)
Herfindahl-Hirschman Endeksi
(HHI)
Borsa İstanbul

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 25.07.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.596856

Analysis of Market Structure and Concentration Levels of Real Estate Investment Trusts: Evidence From Borsa İstanbul

Abstract

In this study, Real Estate Investment Trusts (REITs) in Turkey market structure and concentration levels, it was analyzed by N-Concentration Ratio (CR₄ and CR₈) and Herfindahl-Hirschman (HHI) Index. The data set of the study covers the 2007-2018 period. According to CR₄ concentration ratio, REITs had the highest value with 81.29% in 2007 and lowest value with 57.62% in 2018. On the other hand, according to CR₈ concentration ratio, REITs had the highest value with 96.00% in 2007 and lowest value with 73.11% in 2016. In addition, according to the HHI analysis, the concentration level of REITs was found to be 2297 in 2010 and 1272 in 2018. After 2012, there was a negative relationship between concentration ratios (CR₄, CR₈) and HHI index values and REIT numbers. In the REIT sector, it was found that there was a monopoly market in 2007-2011 period and an oligopoly market structure in 2012-2018 period.

Keywords

Real Estate Investment Trust
N-Concentration Ratio (CR₄,
CR₈)
Herfindahl-Hirschman Index
(HHI)
Borsa İstanbul

About Article

Received: 25.07.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.596856

^a İletişim: mehmetapan@karabuk.edu.tr

^b Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi / Demirçelik Kampüsü Kardemir Blok A Girişi, Kat:2 78050 KARABÜK
ORCID: 0000-0001-9471-4810.

Giriş

Finansal piyasaların gelişmesi ile beraber yatırım araçları ve finansman alternatifleri de artmaktadır. Bu çerçevede gayrimenkul sektöründe Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (GYO), en önemli kurumsal yatırımcılardan birisidir. GYO'lar, ilk defa 1961 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Massachusetts eyaletinde faaliyete geçmiştir. Türkiye'de ise GYO'lar, 1995 yılındaki yasal düzenleme ile faaliyete geçmiştir. 1997 yılında ise GYO'ların hisse senetleri, Borsa İstanbul'da işlem görmeye başlamıştır. GYO'ların temel görevi; gayrimenkul sektörünün finansman ihtiyacını karşılama ve piyasaya şeffaflık kazandırmaktır. Ancak GYO'lar, büyük ölçekli gayrimenkul projelerinin hayata geçirilebilmesini sağlayan önemli bir sermaye piyasası kurumu haline gelmiştir (Kandır & Özhan, 2018:32). Halen Dünya genelinde 36 ülkede GYO uygulaması bulunmaktadır. Küresel yatırım fonları, yüksek getiri hedefi ile portföylerinde en çok GYO'lara yer vermektedir (Dalkılıç & Aşkın, 2018:70).

Türkiye'deki GYO'lar; 1997 yılında 2 adet olarak faaliyete başlamış, daha sonra bu sayı ancak 2005 yılında 9'a ulaşmıştır. GYO sayısı 2006 yılında 11, 2011 yılında 21 ve 2013 yılında 30 ve 2018 yılında ise 33'e çıkmıştır. 1997-2018 döneminde GYO sayısında önemli artış olmuştur. Türkiye'deki GYO'ların yıllara göre sayısal dağılımı aşağıda Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. GYO'ların Yıllara Göre Sayısal Dağılımı

Yıl	GYO Sayısı	Yıl	GYO Sayısı
1997	2	2008	14
1998	5	2009	14
1999	8	2010	21
2000	8	2011	23
2001	8	2012	25
2002	9	2013	30
2003	9	2014	31
2004	9	2015	31
2005	9	2016	31
2006	11	2017	31
2007	13	2018	33

Kaynak: SPK (2019), Aylık İstatistik Bülteni, (<http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/AylikIstatistikBultenleri>, Erişim: 08.07.2019).

Türkiye'deki GYO'ların net aktif değerleri toplamı 1997 yılında 8.800.000 TL iken 2018 yılında ise 79.414.634.000 TL'ye yükselmiştir. Yıllara göre GYO'ların net aktif değer dağılımı aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. GYO'ların Yıllara Göre Net Aktif Değer Dağılımı

Yıl	Net Aktif Değer (000 TL)	Yıl	Net Aktif Değer (000 TL)
1997	8.800	2008	4.269.388
1998	135.799	2009	4.346.030
1999	418.513	2010	13.907.411
2000	531.873	2011	20.769.996
2001	890.575	2012	24.086.877
2002	1.081.125	2013	37.572.732

2003	1.178.915	2014	42.653.446
2004	1.382.911	2015	52.530.355
2005	2.209.379	2016	60.602.223
2006	2.480.857	2017	67.161.605
2007	3.886.043	2018	79.414.634

Kaynak: SPK (2019), Aylık İstatistik Bülteni, (<http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/AylikIstatistikBultenleri>, Erişim: 08.07.2019).

Türkiye'deki GYO'ların piyasa değerleri toplamı 1997 yılında 15.000.000 TL iken 2018 yılında 19.362.622.000 TL'ye yükselmiştir. Yıllara göre GYO'ların piyasa değeri dağılımı aşağıda Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. GYO'ların Yıllara Göre Piyasa Değeri Dağılımı

Yıl	Piyasa Değeri (000 TL)	Yıl	Piyasa Değeri (000 TL)
1997	15.000	2008	3.045.946
1998	37.519	2009	2.853.765
1999	421.028	2010	11.062.318
2000	313.307	2011	11.708.492
2001	475.975	2012	15.781.822
2002	338.714	2013	18.632.452
2003	543.092	2014	21.981.323
2004	1.445.753	2015	21.279.729
2005	2.489.225	2016	24.961.535
2006	2.081.671	2017	26.924.062
2007	3.189.974	2018	19.362.622

Kaynak: SPK (2019), Aylık İstatistik Bülteni, (<http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/AylikIstatistikBultenleri>, Erişim: 08.07.2019).

Türkiye'deki gayrimenkul sektörünün gelişmesine bağlı olarak nitelikli konut, işyeri, alış-veriş merkezleri, hastane gibi projelerin gerçekleştirilmesinde GYO'lar önemli bir sermaye piyasası oyuncusu olarak öne çıkmaktadır. GYO sektöründe GYO'ların karlarını artırma, maliyetlerini düşürme ve piyasa paylarını büyütme hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için piyasa yapısının serbest piyasa koşullarına uygun olması beklenir. Bu nedenle düzenleyici otorite ve politika yapıcısı, piyasadaki aksaklığı tespit etme ve rekabeti geliştirme için piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini ölçebilir. Bu amaçla çeşitli ölçüm teknikleri kullanılabilir. Yapı-Davranış-Performans yaklaşımı kapsamında N-Yoğunlaşma Oranı (CR_N) ve Herfindahl-Hirschman (HHI) Endeksi, en çok tercih edilen tekniklerdir. Literatürde bu tekniklerin yanında Rosenbluth Endeksi (RI), Entropi Endeksi (EI) ve Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (CCI) gibi teknikler de kullanılmaktadır. Yoğunlaşma endeksleri, piyasa yapısının belirlenmesinde pratik ve yararlı bilgiler sağlayarak piyasanın rekabet düzeyi hakkında ipuçları verir. Piyasada faaliyet gösteren firma sayısının fazla olması, firmaların piyasa paylarının birbirine yakın olduğunu gösterir. Firma sayısının fazlalığı, yoğunlaşma oranının azalmasını ve rekabetin artmasını sağlar. Piyasadaki rekabetin yüksekliği, firmaların piyasayı etkileme gücünü düşürür (Ediz & Önder, 2019; Durukan & Hamurcu, 2009). Bu çerçevede sayıları gittikçe artan Türkiye'deki GYO'ların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin ölçülmesi önem arz etmektedir.

Çalışmada Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören GYO'ların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesi için 2007-2018 dönem verisi analiz edilmiştir. Ampirik analizler için CR_N ve HHI endeksleri kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak literatür incelemesi, sonraki bölümde veri ve yöntem açıklanmıştır. Bundan sonra ise uygulama ile tartışma ve sonuç bölümüne yer verilmiştir.

Literatür İncelemesi

Literatür incelemesinde öncelikle GYO'lar üzerine yapılan çalışmalar özetlenecektir. Daha sonra piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini ölçen yöntemlerin kullanıldığı, çeşitli sektör uygulamaları özetlenecektir.

GYO'lar Üzerine Yapılan Çalışmalar

GYO'lar üzerine yapılan çalışmalarda daha çok performans veya etkinlik analizinin yapıldığı, ayrıca değişkenler arasındaki ilişkilerin regresyon yöntemiyle analiz edildiği görülmüştür. Bu çerçevede GYO'lar üzerine yapılan çalışmalardan bazıları Tablo 4'de özetlenmiştir.

Tablo 4. GYO'lar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar (lar) / Yıl	Yöntem	Uygulama
Yılmaz-Türkmen (2011)	VZA	Finansal etkinlik analizi
Şahin (2014)	Çoklu Regresyon Analizi	GYO endeksi ile firmaya özgü değişkenler arasındaki ilişkinin analizi
Aytekin & Kahraman (2015)	VZA	VZA- Süper Aylak Tabanlı Model ile performans değerlendirme
İslamoğlu vd. (2015)	TOPSIS	Entropi Temelli TOPSIS ile performans değerlendirme
Zügül & Şahin (2015)	Çoklu Regresyon Analizi	GYO endeks getirisi, kısa vadeli mevduat faiz oranı ve enflasyon oranı arasındaki ilişkinin analizi
Erdogan vd. (2016)	FAHP, TOPSIS, VIKOR	Performans değerlendirme
Karakaya (2017)	VZA	Etkinlikler ve hisse senedi değeri arasındaki ilişkinin belirlenmesi
Çelik & Manan (2018)	Yatay Kesit Çoklu Regresyon	Risk ve performans arasındaki ilişkinin analizi
Gümüş & Çıbık (2018)	DUPONT	Performansın ölçülmesi
Kandır & Özhan (2018)	Regresyon Analizi	Pay getirilerini etkileyen faktörlerin analizi
Münyas (2018)	VZA	Finansal etkinlik analizi
Yetgin & İçten (2018)	TOPSIS	Performans değerlendirme
Yılmaz & İçten (2018)	TOPSIS	Nakit akım odaklı finansal performans analizi
Yılmaz (2019)	TOPSIS	Performans değerlendirme

Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Düzeyinin Belirlenmesi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Firmaların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesi üzerine farklı sektör uygulamalarını içeren çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bu çerçevede Un Sektörü (Aktaş & Yurdakul, 2001), İmalat Sanayi (Akan, 2002), Elektrik Piyasası (Matthes vd., 2005), Çimento Sektörü (Polat, 2007), Bankacılık Sektörü (Yayla, 2007), Otomotiv Sektörü (Kaynak & Ari,

2011), Demir Çelik Sektörü (Pehlivanoglu & Yavuz-Tiftikçigil, 2013), İnşaat Sektörü (Pulaj-Brakaj & Kume, 2013), Sivil Havacılık Sektörü (Saribaş & Tekiner, 2015), Tarım İlaçları Sektörü (Özbek & Fidan, 2016), Mobil İletişim Sektörü (Demirci, 2016), Türk İlaç Sektörü (Kaynak, 2016), Beyaz Eşya Sektörü (Tatlı, 2018) üzerine yapılmış çalışmalar örnek olarak gösterilebilir. Literatür incelemesinde GYO'ların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini inceleyen Burucu & Yıldız-Contuk (2016) ile Dabara vd. (2018) tarafından yapılan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Literatürde piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyleri üzerine sektörel bazda yapılan çalışmalar aşağıda kronolojik olarak özetlenmiş ve ulaşılan bulgular sunulmuştur.

Gıda Sektörü kapsamında Türkiye'deki Un Sektörü ile Bisküvi, Çikolatalı ve Şekerli Mamuller Sektörü ile Çiğ Süt Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyleri incelenmiştir. Bu kapsamda Aktaş & Yurdakul (2001) tarafından Türkiye'deki Un Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi incelenmiştir. Çalışmada Akdeniz Bölgesi (Adana ilinden 7), İç Anadolu Bölgesi (Ankara ilinden 4 ve Konya ilinden 10), Batı Anadolu Bölgesi (Balıkesir ilinden 6), Trakya Bölgesi (Tekirdağ ilinden 5), Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Gaziantep ilinden 11), Karadeniz Bölgesi (Samsun ilinden 6)'nden toplam 49 işletmenin 1985-1997 dönem verisi analiz edilmiştir. Analizler için N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_4 ve CR_8) ve HHI endeksi kullanılmıştır. Ampirik analiz sonucunda Türkiye'deki Un Sanayi Sektörü'ndeki yoğunlaşma oranında genel bir artış olduğu, ancak yoğunlaşmanın çok düşük bir seviyede olduğu belirlenmiştir. Önder (2016) tarafından Türk Bisküvi, Çikolatalı ve Şekerli Mamuller Sektörü'nün 1997-2014 dönem verisi; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_4 , CR_8), HHI, Entropi ve Rosenbluth endeksleri ile analiz edilmiştir. Çalışma ile CR_4 ve CR_8 yoğunlaşma oranlarına göre piyasanın oligopolist bir yapıda olduğu, ancak dönem sonlarına doğru tekeli rekabet piyasasının oluştuğu gözlenmiştir. HHI endeksine göre ise oligopolistik piyasa yapısının olduğu tespit edilmiştir. Günlü (2011) tarafından 2008 yılında Burdur ilinden çiğ süt temin eden 19 adet süt sanayi işletmesinin yoğunlaşma düzeyleri; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_4 ve CR_8), CCR, HHI ve Entropi endeksleri ile tespit edilmiştir. Ampirik analizlerde Burdur ili çiğ süt pazarında yoğunlaşma oranının yüksek olduğu ve piyasanın oligopson özelliklerine yakın olduğu tespit edilmiştir.

Türk İmalat Sanayi'nin 1980-1996 dönemi yoğunlaşma eğilimleri, Akan (2002) tarafından belirlenmek hedeflenmiştir. Bu amaçla 86 imalat alt-sektörünün analizi için yoğunlaşma oranı (CR_4) kullanılmıştır. Ampirik analizlerde imalat sanayinin yoğunlaşma oranının yüksek olduğu, yoğunlaşmada dönemler itibariyle farklılıklar olmasına rağmen yoğunlaşma aralığı ve piyasa yapısının önemli ölçüde değişim göstermediği tespit edilmiştir. Pehlivanoglu & Yavuz-Tiftikçigil (2013) tarafından Demir-Çelik ve Metal Sanayi'nde faaliyet gösteren firmaların 1995-2001 dönem veri seti için N-firma yoğunlaşma oranı (CR_4 , CR_8 ve CR_{12}) ve HHI endeks değerleri hesaplanmıştır. Çalışmada HHI endeks değerine göre yoğunlaşma tespit edilemediği, CR_4 'e göre piyasanın monopolcü rekabet olduğu, CR_8 ve CR_{12} oranlarına göre piyasanın bazı yıllar dışında oligopolistik yapıya dönüştüğü gözlenmiştir. Kaynak (2016a) tarafından Giyim Eşyaları İmalatı Sektörü'nde yoğunlaşma ve piyasa yapısı, N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_4 , CR_8) ve HHI endeksi ile analiz edilmiştir. Çalışma verisi, 1995-2014 yıllarını kapsamaktadır. CR_4 'e göre, yoğunlaşma kimi dönemlerde düşük kimi dönemlerde yüksek bulunmuştur. CR_8 'e göre, yoğunlaşma oranı 2002 ve 2003 yılları dışında hep yüksek çıkmıştır. HHI endeksine göre, sektörde 2008 yılına kadar düşük yoğunlaşma olduğu, 2008 yılından sonra ise orta düzeyde bir yoğunlaşma olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye'nin 1980-2005 dönemi dış ticaretteki ürün ve ülke bazlı yoğunlaşmasının ithalat ve ihracat üzerindeki etkisi, Kösekaşyaoglu (2007) tarafından belirlenmek amaçlanmıştır. Çalışmada veri setinin analizi için Gini-Hirschman (GH) yoğunlaşma endeksi kullanılmıştır. Çalışma ile Türkiye'nin dış ticaretindeki ürün ve ülke yoğunlaşma düzeyleri açısından olumlu sonuçlar elde edildiği belirlenmiştir.

Türk Çimento Sektörü'nün 2001-2005 dönem verisi, N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄ ve CR₈) ve HHI endeksi ile Polat (2007) tarafından analiz edilmiştir. Çalışmada Türk Çimento Sektörü'nün CR yoğunlaşma oranına göre monopolcü rekabet ile oligopol piyasası arasında olduğu, HHI endeksine göre ise daha rekabetçi bir piyasa yapısının hakim olduğu tespit edilmiştir.

Bankacılık Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyini inceleyen çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bunlardan Yayla (2007) tarafından Türk Bankacılık Sektörü'nün 1995-2005 dönemi yoğunlaşma düzeyleri; CR₇, HHI, Entropi, Kapsamlı Yoğunlaşma Endeksi (CCI), Rosenbluth-Hall-Tideman Endeksi (RHTI) ve Hannah-Kay Endeksi (HKI) ile belirlenmiştir. Çalışma ile Türk Bankacılık Sektörü'ndeki piyasa yoğunlaşmasının 1995-1999 döneminde azalma eğilimi, buna karşın 2000-2005 döneminde ise artış eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. Hazar vd. (2017) tarafından 2001 krizi öncesi ve sonrası için Türk Bankacılık Sektörü'ndeki yoğunlaşma düzeyi; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₅, CR₇, CR₁₀), HHI, HTI, RI, HKI, HM ve Entropi endeksleri ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla iki ayrı dönemi (1988-2000 dönemi ve 2004-2015 dönemi) kapsayan veri seti analiz edilmiştir. Çalışmada 2001 krizi sonrasında sektörde yoğunlaşmanın yükseldiği gözlenmiştir. Koc vd. (2017) tarafından 2004-2014 yıllarında Türk Bankacılık Sektörü'nün piyasa yapısı; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₂, CR₃, CR₄, CR₁₀) ve HHI endeksine göre araştırılmıştır. Çalışmada Türk Bankacılık Sektörü'nün monopolcü rekabet piyasa yapısında olduğu tespit edilmiştir.

Türk Otomotiv Sanayi'nde hafif binek ve ticari araç alt sektörlerinin 2003-2010 dönem verisi, Kaynak & Arı (2011) tarafından N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄ ve CR₈) ve HHI endeksi ile analiz edilmiştir. Çalışmada CR₄'e göre yerli binek ve yerli hafif ticari, CR₈'e göre ise yerli hafif ticari ve ithal hafif ticari araç sektöründe yoğunlaşmanın yüksek olduğu görülmüştür. Diğer yandan HHI'ya göre yerli hafif ticari ve yerli binek araç sektöründe monopolcü rekabet piyasa yapısının olduğu, ithal binek ve ithal hafif ticari araç sektöründe ise düşük yoğunlaşmanın olduğu görülmüştür. Ildırar & Kırıl (2018) tarafından Türk Otomotiv Sektörü'ndeki piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi; N-Firma Yoğunlaşma (CR₄, CR₈) ve HHI endeksi ile belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmada 2004-2017 dönem verisi analiz edilmiştir. Türk Otomotiv Sektörü'nde CR₄ ve CR₈'e göre yerli binek otomobil ve hafif ticari araç piyasasında yoğunlaşmanın oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. HHI endeksine göre sektörün tekeli rekabete yakın olduğu, buna karşın ithal binek ve ithal hafif ticari araç sektörünün daha rekabetçi yapıda olduğu gözlenmiştir.

İletişim sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyleri kapsamında Yıldız (2012) tarafından Türkiye'deki Mobil İletişim ve İnternet Servis Sağlayıcıları Sektörü'nün piyasa yoğunlaşması; 2000-2011 dönem verisi ve HHI endeksi ile belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma ile sektörde oligopol bir piyasa yapısının olduğu, ancak piyasadaki yoğunlaşma düzeyinin gittikçe azalma ile rekabette bir artma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kostakoğlu (2015) tarafından Türkiye'deki İnternet Servis Sağlayıcı Sektörü'ndeki firmaların yoğunlaşma düzeyleri N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄, CR₈), HHI ve Entropi endeksleri ile belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmada firmaların 2011-2014 dönem verisi analiz edilmiştir. Analizlerde

Türkiye'deki İnternet Servis Sağlayıcıları Sektörü'nde yüksek düzeyde yoğunlaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Demirci (2016) tarafından Türkiye'de Mobil İletişim Sektörü'nün piyasa yapısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada 2005-2014 dönem verisi ve HHI endeksi kullanılmıştır. HHI endeks değerlerine göre piyasa yapısının rekabetçi olmadığı ve aşırı yoğunlaşmış oligopol bir piyasa olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Krstic vd. (2016) tarafından Sırbistan'daki Mobil İletişim Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi; CR₂, HHI, Entropi, Göreceli Entropi, HTI, Rosenbluth, HKI, CCI ve Gini endeksleri ile belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 2009-2014 dönem verisi analiz edilmiştir. Çalışma ile Sırbistan'daki Mobil İletişim Sektörü için çeşitli endekslere göre belirlenen yoğunlaşmanın oldukça yüksek olduğu ve yoğunlaşma düzeyinin Avrupa Birliği'ne üye ülkelerinin ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Durukan & Hamurcu (2009) çalışmalarında Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Özbekistan'daki Mobil İletişim Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyini; 2002-2007 dönem verisi ile HHI endeksine göre analiz etmiştir. Çalışma ile Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ülkelerinde rekabetçi olmayan oligopol piyasa yapısının olduğu, Tacikistan ve Özbekistan ülkelerinde ise orta derecede yoğunluğa sahip oligopol bir piyasa yapısının bulunduğu tespit edilmiştir.

Enerji Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyleri üzerine yapılan çalışmalar kapsamında Pehlivanoğlu & Tekçe (2013) Türkiye'deki Elektrik Enerjisi Piyasası'nın yoğunlaşma düzeyini; 1993-2011 dönem verisi, N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄ ve CR₈) ve HHI endeksi ile belirlemeye çalışmıştır. Analiz sonuçlarında Türkiye'de Elektrik Enerjisi Piyasası'nın CR₄ ve HHI'ye göre piyasa yoğunlaşmasının yüksek olduğu görülmüştür. Bu nedenle piyasanın rekabetçi yapıdan uzak olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Matthes vd. (2005) tarafından Avrupa ülkelerindeki Elektrik Enerjisi Sektörü'nün piyasa yoğunlaşma düzeyinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla analizlerde N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₁, CR₃, CR₅) ve HHI endeksleri kullanılmıştır. Araştırma verisi, 1996-2004 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada Avrupa ülkelerinin Elektrik Enerjisi Sektörü'ndeki yoğunlaşma düzeyinin azalma gösterdiği gözlenmiştir.

İnşaat sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyinin belirlenmesi üzerine Pulaj-Brakaj & Kume (2013) tarafından Arnavutluk'un Vlora Bölgesi'ndeki İnşaat Sektörü analiz edilmiştir. Analizlerde N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄), HHI ve Gini endeksleri ile 2003-2012 dönem veri seti kullanılmıştır. Ampirik analizlerde Arnavutluk'un Vlora Bölgesi'ndeki İnşaat Sektörü'nde yoğunlaşmanın bulunmadığı tespit edilmiştir.

Ulaşım Sektörü'nün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini inceleyen çalışmalar arasında Sarıbaş & Tekiner (2015) tarafından Türk Sivil Havacılık Sektörü'nün 2011-2013 dönemi için piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi; N-Firma yoğunlaşma oranı (CR₂, CR₄) ve HHI endeksi ile analiz edilmiştir. Araştırmada Türk Sivil Havacılık Sektörü'nde yoğunlaşmanın yüksek olduğu, rekabet düzeyinin ise oligopol piyasasına yakın olduğu tespit edilmiştir. Yaşar vd. (2017) tarafından Türk Havacılık Sektörü'nde yoğunlaşma ve piyasa yapısı; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄) ve HHI Endeksi ile 2012-2015 dönem verisi analiz edilmiştir. Çalışmada havacılık piyasasının rekabetçi yapıdan uzak olduğu tespit edilmiştir. Yaşar & Kiracı (2018) tarafından Dünya Havayolu Sektörü'nün 2006-2015 dönem verisi; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄, CR₈), HHI, CCI ve Entropi endekslerine göre analiz edilmiştir. Çalışmada piyasanın genel olarak rekabetçi olduğu, ayrıca piyasa yapısında önemli değişimlerin olduğu tespit edilmiştir.

GYO sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesi kapsamında Burucu & Yıldız-Contuk (2016) tarafından 2000-2014 dönem verisi ile Türk GYO Sektörü'nün piyasa yapısı; yoğunlaşma oranı (CR₄, CR₅) ve HHI endeksi ile analiz edilmiştir. Ampirik analizlerde Türkiye'deki GYO Sektörü'nün genel olarak oligopol piyasa yapısında olmasına rağmen son yıllarda monopolcü rekabet yapısına dönüştüğü tespit edilmiştir. Dabara vd. (2018) tarafından Nijerya'daki GYO sektörü için 2008-2016 dönem verisi kullanılarak N-Yoğunlaşma Oranı (CR₄) ve HHI endeksleri hesaplanmıştır. Çalışma ile Nijerya'da GYO Sektörü'nün yüksek yoğunlaşmaya sahip olduğu ve oligopol bir piyasa yapısının bulunduğu belirlenmiştir.

İlaç sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesi kapsamında Kaynak (2016b) tarafından Türk İlaç Sektörü, N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄, CR₈) ve HHI endeksi ile analiz edilmiştir. Analizler için 2005-2015 dönem verisi kullanılmıştır. Çalışmada CR₄ ve CR₈'e göre yoğunlaşma oranının düşük olduğu ve oligopol bir piyasa yapısının olduğu gözlenmiştir. HHI indeksine göre yoğunlaşma oranının yüksek olmadığı tespit edilmiştir. Ipek & Ipek (2018) tarafından Türk İlaç Sektörü; N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₃, CR₄), HHI, Entropi, RHTI, CCI, H-K İndeksi, Hause ve Gini endeksleri ile analiz edilmiştir. Analizler için 2009-2016 dönem verisi kullanılmıştır. Çalışma ile Türk İlaç Sektörü'nün düşük yoğunluklu bir piyasa yapısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Özbek & Fidan (2016) çalışmalarında Konya ilinde Tarım İlaçları Sektörü'nü, N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₄, CR₈) ve HHI endeksi ile analiz etmiştir. Çalışmada Tarım İlaçları Sektörü'nde oligopol bir piyasa yapısının olduğu gözlenmiştir.

Türkiye Beyaz Eşya Sektörü'ndeki yoğunlaşma düzeyi; Tatlı (2018) tarafından yapılan çalışmada 2005-2015 yılları verisi ile analiz edilmiştir. Çalışmada N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR₃, CR₄), HHI, Entropi, RHTI, H-K İndeksi ve Gini Endeksleri kullanılmıştır. Çalışma ile sektörde yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğu ve piyasanın oligopol özelliğe yakın olduğu tespit edilmiştir.

Veri ve Yöntem

Türkiye'deki GYO sektöründe piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini belirlemek amacıyla hisse senetleri Borsa İstanbul'da işlem gören GYO'ların 2007-2018 dönem verisi analiz edilmiştir. Ampirik analizler için veri seti, www.spk.gov.tr ve www.kap.org.tr adreslerinden sağlanmıştır.

Yoğunlaşmayı (C); sektörde faaliyet gösteren GYO sayısını (n) ve "GYO'nun aktif büyüklüğü eşitsizlik endeksi"ni temsilen (I)'nin oluşturduğu bir fonksiyon olarak düşünmek mümkündür. Bu fonksiyonda GYO sayısının artması ile sektördeki yoğunlaşma düzeyi azalmaktadır. Buna karşın fonksiyondaki eşitsizlik endeksinin artması ile yoğunlaşmanın artması beklenir. Bu durum matematiksel olarak (1) nolu eşitlikle ifade edilmektedir (Yayla, 2007:41-42).

$$C = f(n, I) \quad f_n < 0 \text{ ve } f_I > 0 \quad (1)$$

Sektörlerin piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini belirlemede farklı endekslerin kullanıldığı literatür incelemesinde görülmüştür. Bu çalışmada literatürde en çok tercih edilen N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_N) ve Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI) kullanılmıştır.

N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_N)

N-Firma Yoğunlaşma Oranı (CR_N), GYO sektöründeki N tane en büyük GYO'nun aktif varlıkları toplamının sektörün aktif varlıklarının toplamı içindeki yüzde payını göstermektedir. Bu kapsamda (2) nolu formüldeki X_i; i. GYO'nun piyasa payını temsil etmektedir. N ise kaç tane GYO'nun sektördeki kontrol gücünü temsil etmektedir. n ise sektörde faaliyet gösteren GYO'ların sayısını temsil etmektedir. Dolayısıyla N arttıkça yoğunlaşma oranı, 100'e yaklaşmaktadır (Yayla, 2007:42; Ediz & Önder, 2019:27; Yaşar & Kiracı, 2018:734; Polat, 2007:100).

$$CR_N = \frac{1}{x} \sum_{i=1}^n x_i \quad (2)$$

Genellikle isteğe bağlı olarak seçilen GYO sayısı (N)'na göre hesaplanan bu oran, 0'dan büyük ve 100'den küçüktür. Bu oranda N'nin neye göre belirlendiği üzerinde kesin bir kıstas bulunmamaktadır. Ancak yoğunlaşma oranı belirlenirken genelde ilk 4, veya 8 firma dikkate alınmaktadır. Firma sayısı için sektörün büyüklüğü, sektörün karakteristikleri gibi unsurlar dikkate alınmalıdır (Yayla, 2007:42; Ediz & Önder, 2019:27; Yıldız, 2012:50 Akgün-Güngör, 2014:50; Pehlivanoglu & Tekçe, 2013:374).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (YSHİ) araştırmasında kullanılan CR₄ yoğunlaşma oranları; CR₄<30 ise yoğunlaşma düşük ve rekabetçi piyasa, 30≤CR₄<50 ise yoğunlaşma orta ve monopolcü piyasa, 50≤CR₄<70 ise yoğunlaşma yüksek ve oligopolcü piyasa, CR₄≥70 ise yoğunlaşma çok yüksek ve monopolcü piyasa yapısının olduğunu gösterir (TÜİK, 2015). Çalışmada GYO'ların yoğunlaşma oranlarının hesaplanmasında CR₄ ve CR₈ sınıflaması tercih edilmiştir. Piyasa yoğunlaşmasının değerlendirilmesinde CR₄ için geçerli kriterler, CR₈ yoğunlaşma oranı için de uygulanmıştır.

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI)

Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHI), GYO sektöründeki n tane GYO'nun piyasa paylarının (P_i) karelerinin toplamından oluşmaktadır. Şayet piyasada birden fazla GYO varsa her birinin piyasa payları, toplamda 100 olacak şekilde ifade edildiğinde HHI endeks değeri en fazla 10.000 değerini alır. Bu sonuç piyasada tek GYO'nun olduğu tekel durumunu ifade eder. Eğer birbirine eşit piyasa payına sahip çok sayıda GYO varsa HHI endeksi sifıra yaklaşır (atomistik piyasa) ancak asla sifıra eşit olmaz. GYO payları yüzde puan olarak hesaplanmadığında HHI endeks değeri aralığı (1/n, 1) şeklinde olur (Yayla, 2007:42; Burucu & Yıldız-Contuk, 2016:95).

$$HHI = \sum_{i=1}^n (P_i)^2 \quad (3)$$

HHI Endeksi'nin 0<HHI<1000 arası değerde olması piyasa yoğunlaşmasının düşük olduğu (yüksek rekabet), 1000<HHI<1800 arası değerde olması piyasa yoğunlaşmasının orta olduğu (orta düzey rekabet), 1800<HHI<10000 arası değerde olması piyasa yoğunlaşmasının yüksek olduğu (düşük rekabet) şeklinde yorumlanır (Kaynak, 2016a:28; Burucu & Yıldız-Contuk, 2016:95).

GYO'lar Üzerine Ampirik Bir Uygulama

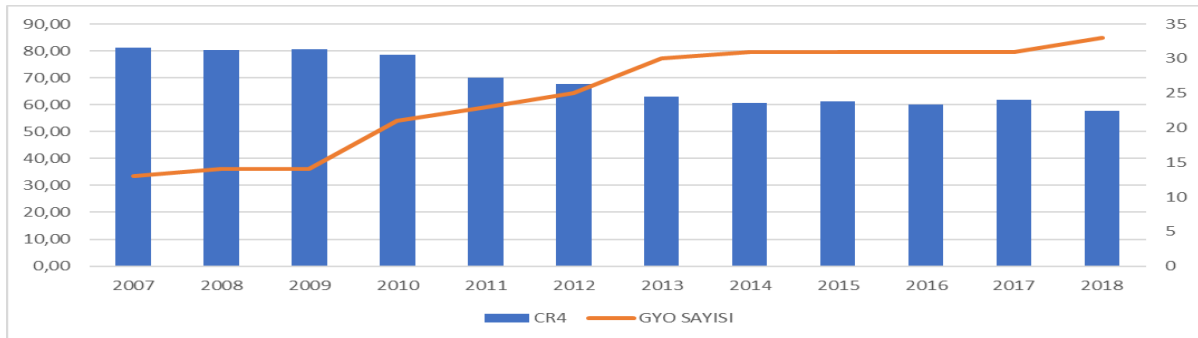
Türkiye'de GYO sektöründe faaliyet gösteren firmaların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyleri; yoğunlaşma oranı (CR₄, CR₈) ve HHI endeksine göre hesaplanmıştır. Bu hesaplamalardan elde edilen değerler aşağıda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Aktif büyüklük sıralamasına göre ilk dört GYO'nun birikimli payı için CR₄ yoğunlaşma oranı değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. GYO'ların CR₄ Yoğunlaşma Oranları (%)

GYO	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	29,33	27,90	28,77	41,70	36,18	34,85
2	23,91	24,75	24,98	18,02	18,54	18,82
3	22,62	21,94	20,94	10,09	9,69	8,36
4	5,44	5,74	5,87	8,82	5,57	5,77
CR₄	81,29	80,33	80,55	78,63	69,98	67,79

GYO	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	35,85	35,06	32,80	30,86	30,57	28,53
2	16,86	16,46	16,83	17,09	16,88	15,46
3	5,84	4,64	7,85	8,06	7,91	7,06
4	4,44	4,36	3,90	4,02	6,35	6,58
CR₄	62,99	60,52	61,38	60,03	61,70	57,62

Grafik 1. GYO'ların CR₄ Yoğunlaşma Oranları ve GYO Sayıları

Analiz sonuçlarına göre GYO sektöründe faaliyet gösteren en büyük dört GYO'nun yoğunlaşma oranları, %57,62 ile %81,29 arasında değerler almaktadır. Buna göre 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarında yoğunlaşmanın %70-%80 aralığında olduğu Tablo 5 ve Grafik 1'de görülmektedir. Yoğunlaşmanın en yüksek değeri %81,29 ile 2007 yılında, en düşük değeri ise %57,62 ile 2018 yılında gerçekleştiği tespit edilmiştir. 2011, 2012 ve 2013 yıllarında yoğunlaşmanın %60-%70 aralığında, ancak azalan bir eğilimde olduğu görülmüştür. 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında çok az bir farklılıkla yılların benzer yoğunlaşma değerleri aldığı ve yoğunlaşmanın ise yatay bir seyir gösterdiği belirlenmiştir. 2018 yılında ise önceki yıllara göre yoğunlaşmada oldukça azalma görülerek %57,62 düzeyine indiği belirlenmiştir. 2007-2018 yıllarındaki yoğunlaşmanın değişimi üzerinde; 2007 yılında 13 olan GYO sayısının 2010 yılında 21, 2013 yılında 30 ve 2018 yılında ise 33'e ulaşmasının etkisi ile piyasadaki yoğunlaşma düzeyinde azalma olmuştur. 2012 yılındaki yoğunlaşma oranı ile GYO sayısı

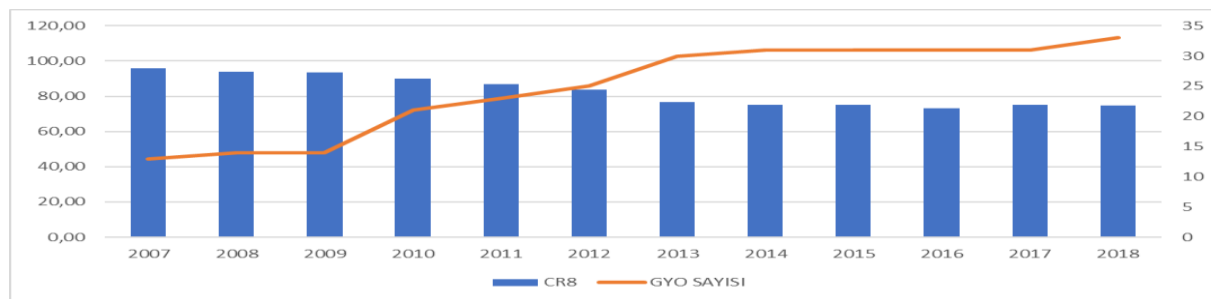
arasındaki ayrışma, Grafik 1’de görülmektedir. 2012 yılında yoğunlaşma %67,79 iken GYO sayısı 25, bu yıldan itibaren yoğunlaşma oranları önceki yıllara göre azalma göstermiştir. Ancak GYO sayısı, 2012 yılından itibaren artış göstermiştir. Sonuç olarak; CR₄ yoğunlaşma oranı için 2007-2018 döneminde yoğunlaşma ile GYO sayısı arasında negatif bir korelasyon olduğu söylenebilir. CR₄ yoğunlaşma oranı içindeki GYO’ların payları incelendiğinde ise 2007, 2008 ve 2009 yıllarında birinci, ikinci ve üçüncü GYO’ların benzer ağırlık düzeylerini korudukları tespit edilmiştir. Ancak 2010 yılında birinci GYO’nun ağırlığı %41,70 ile bütün dönemin en yüksek ağırlık düzeyi olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın birinci sıradaki GYO’nun ağırlık düzeyi, 2010’dan 2018’e kadar sürekli bir azalma göstermiştir. Genel olarak GYO sektöründe yoğunlaşmanın yüksek ve rekabetin düşük olduğunu, CR₄ değerleri göstermiştir. Ancak GYO sektöründe GYO sayısının artması ile beraber 2010 yılından itibaren yoğunlaşma oranlarında önemli düzeyde azalma olduğu Tablo 5 ve Grafik 1’de görülmektedir.

Aktif büyüklük sıralamasına göre ilk sekiz GYO’nun birikimli payı için CR₈ yoğunlaşma değerleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. GYO’ların CR₈ Yoğunlaşma Oranları (%)

GYO	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	29,33	27,90	28,77	41,70	36,18	34,85
2	23,91	24,75	24,98	18,02	18,54	18,82
3	22,62	21,94	20,94	10,09	9,69	8,36
4	5,44	5,74	5,87	8,82	5,57	5,77
5	4,95	4,15	4,36	5,72	5,15	4,88
6	4,15	3,88	3,85	2,11	5,01	4,72
7	3,51	3,19	2,32	1,90	4,56	3,40
8	2,11	2,38	2,32	1,67	2,17	3,07
CR₈	96,00	93,93	93,41	90,02	86,89	83,86

GYO	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	35,85	35,06	32,80	30,86	30,57	28,53
2	16,86	16,46	16,83	17,09	16,88	15,46
3	5,84	4,64	7,85	8,06	7,91	7,06
4	4,44	4,36	3,90	4,02	6,35	6,58
5	3,91	4,21	3,81	3,64	3,76	6,29
6	3,40	3,61	3,40	3,30	3,54	4,60
7	3,34	3,57	3,34	3,07	3,04	3,31
8	2,97	3,17	3,25	3,07	2,97	2,85
CR₈	76,60	75,08	75,18	73,11	75,01	74,68

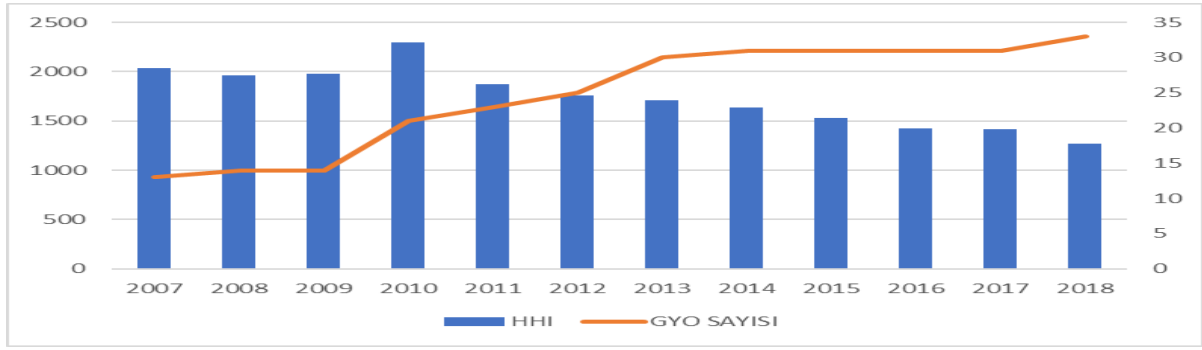
Grafik 2. GYO’ların CR₈ Yoğunlaşma Oranları ve GYO Sayıları

Analiz sonuçlarına göre GYO sektöründe faaliyet gösteren en büyük sekiz GYO'nun yoğunlaşma oranları, %73,11 ile %96,00 arasında yer almaktadır. Buna göre 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 ve 2012 yıllarında yoğunlaşmanın %70-%80 aralığında olduğu Tablo 6 ve Grafik 2'de görülmektedir. 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yıllarında yoğunlaşmanın %60-%70 aralığında ve yaklaşık olarak benzer bir eğilimde olduğu görülmüştür. Yoğunlaşmanın en yüksek değeri %96,00 ile 2007 yılında, en düşük değeri ise %73,11 ile 2016 yılında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu yıllardaki yoğunlaşmadaki değişim üzerinde; 2007 yılında 13 olan GYO sayısının 2010 yılında 21, 2013 yılında 30 ve 2018 yılında ise 33'e ulaşmasının etkisi ile piyasadaki yoğunlaşma düzeyinde azalma olmuştur. 2012 yılındaki yoğunlaşma oranı ile GYO sayısındaki ayrışma, Grafik 2'de görülmektedir. 2012 yılında yoğunlaşma %83,86 iken GYO sayısı 25, bu yıldan itibaren yoğunlaşma oranları önceki yıllara göre düşüş göstermiştir. Ancak GYO sayısı, 2012 yılından itibaren artış göstermiştir. Sonuç olarak; CRs yoğunlaşma oranı için 2007-2018 döneminde yoğunlaşma ile GYO sayısı arasında negatif bir korelasyon olduğu söylenebilir. CRs yoğunlaşma oranı içindeki GYO'ların payları incelendiğinde 2007, 2008 ve 2009 yıllarında birinci, ikinci ve üçüncü GYO'ların benzer ağırlık düzeylerini korudukları tespit edilmiştir. Ancak 2010 yılında birinci GYO'nun ağırlığı %41,70 ile bütün dönem için en yüksek ağırlık düzeyindedir. Buna karşın birinci sıradaki GYO'nun ağırlık düzeyi 2010'dan 2018'e kadar sürekli bir azalma göstermiştir. Üçüncü sıradaki GYO'nun payı, 2009 yılından itibaren %10 düzeyinin altına düşmüştür. Bu düşüş 2014 yılında %4,64 ile en düşük değer olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak GYO sektöründe yoğunlaşmanın yüksek ve rekabetin düşük olduğu, CRs değerleri ile Tablo 6'da gösterilmiştir. Ancak GYO sektöründeki GYO sayısının artması ile beraber 2010 yılından itibaren yoğunlaşma oranlarında önemli düzeyde azalma olduğu Tablo 6 ve Grafik 2'de görülmektedir.

Aktif büyüklük sıralamasına göre tüm GYO'ların paylarının kareleri toplamı olan HHI endeks değerleri, Tablo 7'de gösterilmiştir. Hesaplanan HHI endeks değerlerine göre GYO sektöründe faaliyet gösteren GYO'ların; 1272 ile en düşük HHI endeks değerinin 2018 yılında ve 2297 ile en yüksek HHI endeks değerinin ise 2010 yılında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 2007 ve 2010 yılındaki HHI endeks değerleri, 2000-2500 aralığında gerçekleşmiştir. 2008, 2009, 2011, 2012, 2013, 2014 ve 2015 yıllarındaki HHI endeks değerlerinin 1500-2000 aralığında gerçekleştiği tespit edilmiştir. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında ise HHI endeks değerleri, 1000-1500 aralığında gerçekleşmiştir. Bu HHI endeks değerleri, ayrıntılı olarak Tablo 7 ve Grafik 3'de görülmektedir.

Tablo 7. GYO'ların HHI Endeks Değerleri

Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012
HHI Endeksi	2036	1962	1979	2297	1869	1761
Yıl	2013	2014	2015	2016	2017	2018
HHI Endeksi	1711	1639	1527	1423	1415	1272

Grafik 3. GYO'ların HHI Endeks Değerleri ve GYO Sayıları

2007 yılında 13 olan GYO sayısının 2010 yılında 21'e ulaşması ile HHI endeks değerinin de en yüksek değere ulaştığı tespit edilmiştir. 2010 yılından itibaren GYO sayısının artması ile HHI endeks değerleri arasındaki ayrışmanın 2012 yılında olduğu, Grafik 3'de görülmektedir. 2012 yılında HHI endeks değeri 1761 iken GYO sayısı 25'tir. 2012 yılından itibaren HHI endeks değerleri önceki yıllara göre genel bir azalma göstermiştir. Buna göre; 2007-2018 döneminde HHI endeks değerleri ile GYO sayıları arasında negatif bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Borsa İstanbul'da hisse senetleri işlem gören GYO'ların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerini belirlemek için 2007-2018 dönem veri seti analiz edilmiştir. Bu amaçla GYO'ların yoğunlaşma oranı (CR₄, CR₈) ve HHI endeks değerleri hesaplanmıştır.

Piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Nijerya'daki GYO sektörü için Dabara vd. (2018) tarafından yoğunlaşma oranı (CR₃) ve HHI endeksi kullanılmıştır. Benzer şekilde Türkiye'deki GYO sektörü için Burucu & Yıldız-Contuk (2016) tarafından yapılan çalışmada yoğunlaşma oranı (CR₄ ve CR₅) ve HHI endeksi tercih edilmiştir. Bu çalışmada veri setinin analizi için diğer sektörlerde (Kostakoğlu, 2015; Ediz & Önder, 2019; Polat, 2007; Kaynak, 2016a; Pehlivanoğlu & Tekçe, 2013) sıklıkla kullanılan yoğunlaşma oranı (CR₄, CR₈) ve HHI endeksi tercih edilerek ampirik analizler yapılmıştır.

Ampirik analizlerde CR₄ yoğunlaşma oranına göre GYO sektöründe 2007-2010 döneminde üç tane GYO'nun piyasayı domine ettiği tespit edilmiştir. 2011-2018 döneminde ise iki tane GYO'nun piyasada %10'dan daha fazla paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu dönemde CR₄ yoğunlaşma oranına göre piyasa yoğunlaşmasında önemli düzeyde düşme olduğu ve piyasada oligopol bir piyasa yapısının geçerli olduğu tespit edilmiştir. GYO'ların CR₄ yoğunlaşma oranına göre; 2007 yılında %81,29 ile en yüksek değeri, 2018 yılında ise %57,62 ile en düşük değeri aldığı tespit edilmiştir.

CR₈ yoğunlaşma endeksine göre; GYO sektöründe 2007-2018 döneminde çok yüksek piyasa yoğunlaşması, yani monopol bir piyasa yapısının olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan GYO'ların CR₈ yoğunlaşma oranına göre; 2007 yılında %96,00 ile en yüksek değeri, 2016 yılında ise %73,11 ile en düşük değeri aldığı tespit edilmiştir.

HHI endeksine göre; GYO sektöründe çok yüksek piyasa yoğunlaşması olduğu, ancak 2012-2018 döneminde ise oligopol bir piyasa yapısının olduğu gözlenmiştir. Ayrıca GYO'ların yoğunlaşma düzeyi, HHI analiz sonucuna göre; 2010 yılında en yüksek endeks değerini 2297 ve 2018 yılında en düşük endeks değerini 1272 olarak aldığı tespit edilmiştir.

2007 yılında 13 olan GYO sayısının 2010 yılında 21'e çıkmasıyla birlikte GYO'ların aktif varlıklarında artış olduğu ve beraberinde piyasada rekabet düzeyinin yükseldiği gözlenmiştir.

GYO'ların piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesi amacıyla 2007-2018 dönemi için yapılan ampirik analizlerden elde edilen sonuçlar ile Burucu & Yıldız-Contuk (2016)'un bulguları arasında benzerlikler olduğu görülmüştür. Çalışmada daha fazla GYO'nun piyasa paylarını (CRs) dikkate alarak sektördeki piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu yönüyle çalışma, Burucu & Yıldız-Contuk (2016)'nın yaklaşımından farklılaşarak literatüre katkı sunmaktadır.

Çalışmadaki bulgular, veri seti ve kullanılan yöntemler nedeniyle sınırlılık içermektedir. Türkiye'deki GYO sektöründeki yoğunlaşma ve piyasa yapısının sektöre yeni GYO'ların girmesiyle rekabetin artması beklenmektedir. Bu sayede büyük gayrimenkul projelerinin hayata geçirilmesi ile ekonomik büyüme, istihdam artışı ve milli gelirin artmasına katkı sağlanabilecektir. GYO sayısının artması ve aktif değerlerinin büyümesi, banka dışı bir kurum olarak GYO'ların finans sektöründeki etkinliğinin artmasını sağlayacak ve küçük yatırımcıların daha fazla ilgisini çekebilecektir.

Kaynakça

- Akan, Y. (2002). Türk imalat sanayinde yoğunlaşma: 1980-96, *İktisat İşletme ve Finans*, 17(198), 91-97.
- Akgün-Güngör, G. (2014). Serbest ticaret ve endüstriyel yoğunlaşma ilişkisi: Türkiye imalat sanayi üzerine bir inceleme, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(595), 45-57.
- Aktaş, E., & Yurdakul, O. (2001). *The analysis of flour mill industry in Turkey*, Munich: Munich Personal RePEc Archive. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/4899/>
- Aytekin, S., & Kahraman, E. (2015). BIST gayrimenkul yatırım ortaklıkları endeksindeki (XGMYO) şirketlerin finansal etkinliklerinin veri zarflama analizi yöntemi ile değerlendirilmesi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 289-301. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/niguiibfd/>
- Burucu, H., & Yıldız-Contuk, F. (2016). Türk gayrimenkul yatırım ortaklıklarında rekabet yapısı, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(615), 89-100.
- Çelik, Ş., & Manan, M. T. (2018). Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının risk ile performans ilişkisi, *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 60-79. doi:<https://doi.org/10.32951/mufider.385054>
- Dabara, D. I., Omotehinshe, O. J., Chiwuzie, A., Asa, O. A., & Soladoye, J. O. (2018). The market structure of real estate investment trusts in Nigeria, *Conference of the International Journal of Arts & Sciences*, 11(3), 101-111.
- Dalkılıç, B., & Aşkın, M. (2018). *Gayrimenkul ve konut sektörüne bakış*. İstanbul: Dalfin Finansal ve Kurumsal Çözümler. <http://www.emlakkonut.com.tr/Assets/Upload/Images/file/Yatirimci/seyktorRaporu/EKGYO-Sektor-Raporu-aralik-2018.pdf>
- Demirci, O. (2016). Türkiye'de iletişim sektöründe faaliyet gösteren mobil şirketleri piyasa yapısı, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (3), 169-183.
- Durukan, T., & Hamurcu, Ç. (2009). Mobil iletişimde pazar yoğunlaşması: Türkiye ile Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan karşılaştırması, *Karadeniz Araştırmaları*, 6(22), 75-86.
- Ediz, Y., & Önder, K. (2019). İçecek imalatı sektörünün piyasa yapısı ve yoğunlaşma düzeyi: Türkiye'nin ilk 1000 sanayi kuruluşu üzerine bir uygulama, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(60), 25-40. <http://dergipark.gov.tr/dpusbe>

- Erdogan, N. K., Altinirmak, S., & Karamasa, C. (2016). Performance assessment of real estate investment trusts (REIT) listed in BIST via different multi criteria decision making METHODS, *International Journal of Economics and Finance*, 8(7), 304-321. doi:10.5539/ijef.v8n7p304
- Gümüş, U. T., & Çıbık, E. (2018). Borsa'da işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklığı işletmelerinin birleşik oran analizi (Dupont) yöntemiyle performansının ölçülmesi, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2178-2194. doi:10.17218/hititsosbil.421602
- Günlü, A. (2011). Çiğ süt pazarlanmasında süt sanayi işletmelerinde firma yoğunlaşma oranlarının araştırılması: Burdur ili örneği, *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 17(1), 101-106. doi:10.9775/kvfd.2010.2520
- Hazar, A., Sunal, O., Babuşçu, Ş., & Sezgin-Alp, Ö. (2017). Bankacılık sektöründe piyasa yoğunlaşması: 2001 krizi öncesi ve sonrasının karşılaştırılması, *Maliye Finans Yazıları* (107), 41-68.
- Ildırar, M., & Kıral, E. (2018). Piyasa yapısı ve yoğunlaşma: Türk otomotiv sektörü üzerine bir analiz, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 93-117.
- Ipek, E., & Ipek, O. (2018). Market structure of the Turkish pharmaceutical industry , *Business and Economics Research Journal*, 9(3), 449-462. doi:10.20409/berj.2018.116
- İslamoğlu, M., Apan, M., & Öztel, A. (2015). An evaluation of the financial performance of REITs in Borsa Istanbul: A case study using the Entropy-based TOPSIS method, *International Journal of Financial Research*, 6(2), 124-138. doi:https://doi.org/10.5430/ijfr.v6n2p124
- KAP (2019), *Kamu Aydınlatma Platformu*, www.kap.org.tr.
- Kandır, S. Y., & Özhan, E. (2018). Gayrimenkul yatırım ortaklığı pay getirilerini etkileyen faktörlerin araştırılması, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, 12(2), 31-45. www.bddk.org.tr
- Karakaya, A. (2017). Türkiye'deki gayrimenkul yatırım ortaklıklarının hisse senedi değeri ve süper etkinliği arasındaki ilişki, *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 1-17. <https://dergipark.org.tr/anadoluiid>
- Kaynak, S. (2016a). Giyim eşyası imalatı piyasa yapısı ve yoğunlaşma oranı: Türkiye'nin ilk 500 sanayi kuruluşu üzerine bir uygulama, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 21-37.
- Kaynak, S. (2016b). Türk ilaç sektörünün rekabet yapısı ve yoğunlaşma analizi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 49-66.
- Kaynak, S., & Arı, Y. O. (2011). Türk otomotiv sektöründe yoğunlaşma: Binek ve hafif ticari araçlar üzerine bir uygulama, *Ekonomik Yaklaşım*, 22(80), 39-58.
- Koc, Y. D., Çelik, S., & Arslan, S. (2017). Bankacılık sektörünün piyasa yapısı ve etkileri, *Global Business Research Congress*, 3, 143-152. doi:10.17261/Pressacademia.2017.400
- Kostakoğlu, S. F. (2015). İnternet servis sağlayıcıları piyasasına yönelik yoğunlaşma analizi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25), 129-140. doi:http://dx.doi.org/10.17130/ijmeb.2015.11.25.875
- Kösekahyaoğlu, L. (2007). Türkiye dış ticaretinde ürün ve ülke bazında yoğunlaşma: 1980-2005 dönemi üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (36), 15-34.
- Krstic, B., Radivojevic , V., & Stanisic, T. (2016). Measuring market concentration in mobile telecommunication market in Serbia, *Economics and Organization*, 13(3), 247-260.
- Matthes, F. C., Poetzsch, S., & Grashoff, K. (2005). *Power generation market concentration in Europe 1996-2004. An empirical analysis*, Institute for Applied Ecology. Berlin: Öko-Institut e.V. www.oeko.de
- Münyas, T. (2018). Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının finansal etkinliklerinin veri zarflama analizi yöntemi ile değerlendirilmesi, *Journal of Life Economic*, 5(4), 111-126. doi:10.15637/jlecon.264
- Önder, K. (2016). Türkiye bisküvi, çikolatalı ve şekerli mamuller sektörü: Firma yoğunlaşma analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 179-208.

- Özbek, F. Ş., & Fidan, H. (2016). Konya ilinde buğday üretiminde kullanılan tarım ilaçları piyasa yapısının belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi*, 19(2), 147-151.
- Pehlivanoglu, F., & Tekçe, E. (2013). Türkiye elektrik enerjisi piyasasında Herfindahl- Hirschman ve CRm endeksleri ile yoğunlaşma analizi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 363-385.
- Pehlivanoglu, F., & Yavuz-Tiftikçigil, B. (2013). A concentration analysis in the Turkish iron-steel and metal industry, *International Journal of Economic Practices and Theories*, 3(3), 152-167. www.ijept.org
- Polat, Ç. (2007). Yoğunlaşma ve piyasa yapısı ilişkisi çerçevesinde Türk çimento sektörünün yapısal analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 97-116.
- Pulaj-Brakaj, E., & Kume, V. (2013). Measuring market concentration of construction industry. Vlora Region Evidence. *European Scientific Journal*, 9(32), 121-136.
- Sarıbaş, H., & Tekiner, İ. (2015). Türkiye sivil havacılık sektöründe yoğunlaşma, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*(52), 21-33.
- SPK (2019), *Sermaye Piyasası Kurumu*, www.spk.gov.tr
- Şahin, C. (2014). Firmaya özgü değişkenlerle gayrimenkul yatırım ortaklıkları (GYO) getirisi arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik bir uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(42), 11-18. <https://dergipark.org.tr/dpusbe/issue/4784>
- Tatlı, H. (2018). Piyasa yoğunluğunun ölçülmesi: Beyaz eşya sektörü üzerine bir uygulama, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3 Özel Sayı), 64-84. doi:http://dx.doi.org/10.11611/yead.441971
- TÜİK (2015). Sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşma, 2013, *Haber Bülteni Sayı:18859, Tarih:28 Temmuz 2015*. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuk.gov.tr/HbPrnt.do?d=18859
- Yaşar, M., & Kiracı, K. (2018). Dünya pazarlarında piyasa yapısı: Havayolu sektöründe rekabetin ampirik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(3), 731-744.
- Yaşar, M., Kiracı, K., Kayhan, S., & Ustaömer, T. C. (2017). A concentration analysis in the Turkish domestic air transportation industry using with CRm and Herfindahl-Hirschman indexes, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 687-704. doi:10.21547/jss.287910
- Yayla, M. (2007). Türk bankacılık sektöründe yoğunlaşma ve rekabet: 1995-2005, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 1(1), 35-59.
- Yetgin, F., & İçten, O. (2018). TOPSIS yöntemi ile Borsa İstanbul'da işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıklarının 2007-2016 yılları arası finansal performans analizi, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 19-44. doi:https://doi.org/10.17336/igusb.388927
- Yıldız, F. (2012). Türkiye'de mobil telekomünikasyon ve genişbant internet hizmetleri sektöründe pazar yoğunlaşmasının analizi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(6), 47-72.
- Yılmaz, M. K., & İçten, O. (2018). Borsa İstanbul'da işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıklarının nakit akımı odaklı finansal performans analizi (2007-2016). *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(635), 73-87.
- Yılmaz, N. K. (2019). Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının finansal performansının TOPSIS yöntemiyle ölçümü. *BMIJ*, 7(1), 423-443. doi:http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v7i1.1080
- Yılmaz-Türkmen, S. (2011). İMKB'de işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıklarının finansal etkinliklerinin veri zarflama analizi ile değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 31(2), 273-288. <https://dergipark.org.tr/muiibd/issue/498>
- Zügül, M., & Şahin, C. (2015). Faiz oranı ve enflasyonun gayrimenkul yatırım ortaklığı getirisi üzerindeki etkisine yönelik bir uygulama, *Akademik Bakış Dergisi*(49), 147-162. <http://www.akademikbakis.org>

Döviz Kuru Oynaklığı ve Karşılaştırmalı Faiz Oranları: Türkiye'de Sermaye Akışları ve Yerleşiklerin Dolarizasyon Eğilimlerini Belirleyen Faktörler

Tuna Can Güleç^a

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'de döviz kurunda meydana gelen oynaklık şoklarının, yerleşiklerin dolarizasyon eğilimi ve sermaye akışları üzerinde yarattığı etkiler ele alınmıştır. Döviz kurlarına dair oynaklık serileri, EGARCH modeli kullanılarak türetilmiştir. Döviz kurlarındaki oynaklığın sermaye akımları ve dolarizasyona etkilerinin, ayrı hem uzun hem de kısa vadede modellenmesi amacıyla, sınırlandırılmamış hata düzeltme süreci ile yürütülen ARDL yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca, faiz politikalarındaki değişimlerin tespit edilmesi amacıyla, ilgili yabancı para birimlerinin faiz oranları da kurulan modellere eklenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, dolarizasyon eğilimi ve sermaye akışları üzerinde, döviz kuru oynaklığının etkileri hem uzun hem de kısa vadede oldukça sınırlıdır. Faiz politikalarının ise ilgili değişkenler üzerinde kısa vadede oldukça güçlü bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Uzun vadede bu ilişkinin kuvveti daha da artmaktadır. Döviz kuru oynaklığının yüksek seviyelerde seyrettiği dönemlerde dahi, karşılaştırmalı faiz oranlarının dolarizasyon ve sermaye akışları üzerinde, döviz kuru oynaklığına oranla çok daha etkili olması, yerleşiklerin ve yatırımcıların parasal kararlarında büyük ölçüde dürtüsel davranmadığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Dolarizasyon
Döviz Kuru Oynaklığı
ARDL
GARCH

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.10.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.628072

Exchange Rate Volatility and Comparative Interest Rates: The Determinants of Capital Flows and Resident Dollarization in Turkey

Abstract

In this study, the effects of the volatility shocks in the exchange rate on the resident dollarization and the net capital flows are discussed. The volatility of the exchange rate is derived using EGARCH model. ARDL method is used to model the effects of foreign exchange rate volatility on capital flows and dollarization in the long and short term. Additionally, the interest rate series of the relevant foreign currencies have been added to the model to represent the influence of the changes in the interest rate policies in this context. Findings indicate that, in terms of influencing capital flows and resident dollarization, interest rate policies have a significant effect in the short-run while having an even stronger effect in the long run. Additionally, exchange rate shocks have been found to have a limited effect on capital outflows and resident dollarization. Results suggest that the decision making process of investors and residents is not impulsive and even during the periods of excessive exchange rate volatility, the capital outflows and the resident dollarization are significantly more affected by interest rate changes than exchange rate shocks.

Keywords

Dollarization
Exchange Rate Volatility
GARCH
ARDL

About Article

Received: 01.10.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.628072

^a İletişim Yazarı: tunacan.gulec@cbu.edu.tr

Introduction

The most fundamental rule of finance is that the risk should always be appropriately compensated with higher returns. This rule is as valid in macroeconomics as in individual financial decision making. Perception of risk is the main determinant of the interest rates and the exchange rate volatility is one of the main determinants of the perception of risk when it comes to evaluating international investments that are subject to exchange rate risks. In 2018 Turkey has faced a period of excessive exchange rate volatility. Coupled with political risk factors, this volatility has also resulted in a loss of value in the long term for the Turkish Lira.

According to the reports of the Central Bank of The Republic of Turkey, the forex deposits by the residents are nearly doubled since last 6 years. In the following period, Turkish Lira has significantly lost its value against foreign currencies along with the increasing interest rates, inflation, and unemployment. While the role of political risks is surely significant for this period, the main focus of this study is on the role of exchange rate shocks. Exchange rate shocks are defined as a period with excessively high fluctuations in the exchange rate.

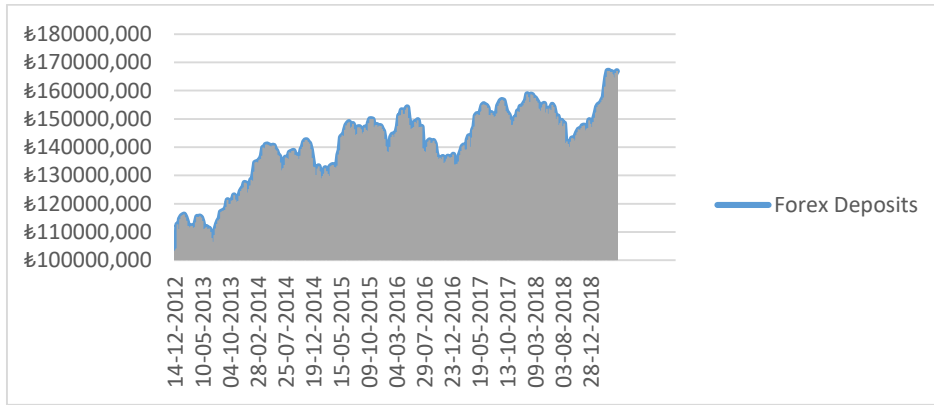

Figure 1. Forex Deposits of Residents (CBRT - Financial Accounts Report)

Periods of excessive volatility in the exchange rate are usually prone to manipulation and may lead to events such as a simultaneous rise in both domestic interest rates and the value of foreign currency. These short term inefficiencies, however, cannot exist in the long run and are usually arbitrated in the market in the long run. An overwhelming majority of studies in the literature suggests using the volatility of exchange rate series instead of its base level as the independent variable. Therefore, in this study, volatility series are created using EGARCH model. Then accordingly, an unrestricted ARDL error correction model is constructed to best reflect the long term and short term effects of exchange rate volatility on dollarization and capital flows.

Literature Review

Exchange rate shocks, interest rates, capital flows, and dollarization are topics well-structured in the literature and are almost as old as the field of economics itself. Therefore, in the literature review, I discuss the approaching literature that is closely related to the analyses concluded in the study.

Unpredictability is the main reason for economic disruption in most of the economic crises. A constant level of chronic inflation in an economy is less destructive than an instant one because it creates a type of uncertainty that can be best described as ambiguity. The fundamental principle of finance is about taking calculated risks. In an unpredictably ambiguous

environment, calculating the risk is not possible. The studies that take the effect of exchange rate volatility into account almost unanimously agree on the inverse relationship between the volatility of exchange rate and financial stability.

In a study that uses similar analysis methods to mine, Bahmani et.al. (2018). have used linear models to analyze the effects of the changes in Turkish Lira on domestic production of Turkey. Using asymmetry analysis, and ARDL approach by Shin et. Al. (2014), they find evidence that both the appreciation and depreciation of lira contributes to domestic production.

In an effort to reveal the determinants of USD/TRY exchange rate, a recent study (2018) has used multivariate adaptive regression splines method on a 28-year quarterly time-series data. Study finds evidence of an inverse relationship between the value of USD and current account deficit. In other words, as the current account yields negative figures (deficit), the value of USD increases. Additionally, findings of the study indicate that, as the Gross Domestic Product (GDP) growth rate increases, TRY appreciates.

With the purpose of determining the sources of fluctuations in the exchange rates, Lastrapes (1992) decomposes exchange rate fluctuations as real and as nominal fluctuations under 2 categories. The distinction between real and nominal exchange rates is obtained by determining if the shock has a permanent(long-term) effect or not. The shocks that a temporary are categorized as nominal while the shock that has long term or permanent effects are categorized as real. The study discusses that real shocks have much stronger implications on the market. In this analysis, the exchange rate shocks that occurred in 2018 can be categorized as real under these terms due to their long term significant effects on capital flows and dollarization.

The study of Farrant and Peersman (2006), further discusses the relationship between real exchange rate and the nominal exchange rate using the structural vector auto-regression model. Comparing their findings to a benchmark conventional study (Clarida & Gali, 1994), they determine that the real exchange rate is a source of shock in the economy by itself instead of being a shock absorber. Similarly, while discussing the 2001 economic crisis in Turkey, Rossi and Leigh(2002) find that there is a strong correlation between the exchange rate and the domestic price levels in Turkey. It is also discussed in the book that the exchange rate and dollarization has a strong correlation in Turkey as well. For foreign investors, it is pointed out in the book that the volatility in the exchange rate may be a significant risk factor without the usage of derivatives.

In an attempt to analyze the components of the fluctuations in real exchange rate, Clarida and Gali (1994) have analyzed four countries. For Germany and Japan, the study finds that shocks to money supply explain a substantial portion of the real exchange rate movements. Additionally, the study finds that demand shocks significantly affects the market prices while supply shocks are largely ineffective.

A study that investigates the relationship between the volatility of the exchange rate and dollarization focuses on the African economies(Mengesha & Holmes, 2013). The study uses E-GARCH analysis to model the volatility of exchange rates in an 11-year period. According to the results of the study, dollarization has a positive impact on the real exchange rate volatility. The study, however, does not include a causality test which may indicate that results may be interpreted in vice versa direction. In this case, the increased volatility in the real exchange rate may be a cause of increased dollarization of deposits trend. A similar study was made for the

case of Cambodia using the GARCH analysis(Lay, Kakinaka, & Kotani, 2012). Findings of the study indicate that in Cambodia, dollarization has a positive correlation with the volatility of the exchange rate. While findings are in line with the literature, the study also argues that dollarization is a source of poverty by itself due to the enforced uncertainty in everyday prices.

Another significant study on the determinants of financial dollarization provides evidence that dollarization has an over-estimated positive effect in the short run, however, in practice, its positive effects are significantly lower. In addition to that, the main reason for observed short term dollarization is argued to be mainly caused by the banks. Findings of the study also indicate that a deviation in terms of volatility in the interest rate is a cause for both short and long term dollarization(Neanidis & Savva, 2009).

Methodology

Dataset

The dataset consists of 336 observations in weekly frequency starting from 14-12-2012 to 17-05-2019. Series used in the analysis is demonstrated in Table 1. Data is acquired from the electronic data base of CBRT.

Table 1. Explanations of Series Used in The Analysis

Variable	Explanation
dollarization	(Resident Forex Deposits + Forex Transfers)/(Total Deposits)
exratevolatility	Conditional Variance Series of EGARCH(1,1) (USD Exchange rate logarithmic returns)
interesteur	Interest rate of EUR for given date
interesttry	Interest rate of TRY for given date
interestusd	Interest rate of USD for given date

Series are tested for stationarity using ADF and KPSS unit root tests. The first difference of all series except exratevolatility is taken to provide stationarity. Exratevolatility is reported stationary on the level. Results are reported in Table 2.

Table 2. ADF and KPSS Unit Root Test Results

	ADF		KPSS	
	Constant	Constant and Trend	Constant	Constant and Trend
dollarization	-1.4236(0)	-0.8803(0)	0.7335(15)**	0.1598(14)**
Δdollarization	-11.6937(1)**	-11.7763(1)**	0.2403	0.1051(4)
exratevolatility	-3.3420(16)**	-4.2270 (14)**	0.3310 (14)	0.0416(13)
interesteur	-1.8373(14)	-2.6271(14)	1.0852(15)**	0.3518(15)**
Δinteresteur	-3.7847(13)**	-3.7881(13)**	0.0660(11)	0.0719(11)
interesttry	-0.7738(16)	-2.0159(16)	1.7310(15)**	0.2113(15)**
Δinteresttry	-5.3300(15)**	-5.3183(15)**	0.0683(9)	0.0557(9)

interestusd		-1.6679(14)		-2.1737(14)		1.1751(15)**		0.3819(15)**
Δinterestusd		-3.7023(13)**		-3.6836(13)**		0.1067(8)		0.0858(8)
Critical Values	%1	-3.4513	%1	-3.9878	%1	0.7390	%1	0.2160
	%5	-2.8706	%5	-3.4243	%5	0.4630	%5	0.1460
	%10	-2.5717	%10	-3.1352	%10	0.3470	%10	0.1190

Note: *, **, *** represent respectively significance levels at %1, %5 and %10. Values in the parenthesis show lag length according to unit root tests. Δ represents the 1st difference.

Research Model

Due to the level difference between series exratevolatility I(0) and other series I(1), ARDL bounds test has been used to search for co-integration. ARDL bounds test analyzes the existence of co-integration among the variables of different levels (Pesaran, Shin, & Smith, 2001). An unrestricted error correction model has been constructed to be able to search for co-integration with bounds test.

The unrestricted error correction model is expressed as below:

$$\Delta \text{dollarization} = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q \Delta \text{dollarization}_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^q \Delta \text{exratevolatility}_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=1}^q \Delta \text{interesteur} + \beta_4 \Delta \text{interesttry}_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=1}^q \Delta \text{interestusd}_{t-i} + \delta_1 \text{dollarization}_{t-i} + \delta_2 \text{exratevolatility}_{t-i} + \delta_3 \text{interesteur}_{t-i} + \delta_4 \text{interesttry}_{t-i} + \delta_5 \text{interestusd}_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

The null hypothesis regarding the co-integration testing in this equation is:

$$H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = 0$$

Resulting F statistic is then compared with the high and low values reported in the study of Pesaran et. al. (2001) for %1, %5 and %10 level of significance. If the F statistic is lower than I(0), then the hypothesis that claims that there is a co-integration can be rejected. On the other hand, If the F statistic is higher than I(1), then the existence of a co-integration can be argued. Of the reported value of F statistic is between the values of I(0) and I(1), no judgment can be made regarding the existence of a co-integration.

Firstly, the optimal lag length has been decided to test for the existence of co-integration with bound test. Optimal lag lengths for equation(1) is demonstrated in Table 3.

Table 3. Bound Test Optimal Lag Length Determination

Model 1					
Lag Count	R ²	JB Test		Breusch-Pagan Test	
		Test Statistic	Prob	Test Statistic	Prob
1	0.9536	215875.1	0.0000	1.6370	0.1038
2	0.9541	2168837	0.0000	1.2399	0.2450
3	0.9547	209623.9	0.0000	1.0605	0.3916
4	0.9556	197728.1	0.0000	0.9887	0.4810
5	0.9560	184136.5	0.0000	1.0003	0.4695
Lag Count	Breusch-Godfrey LM Test	AIC	SC	HQ	
	Test Statistic	Prob			
1	1.1337	0.3231	-5.8471	-5.7306	-5.8006

Exchange Rate Volatility and Comparative Interest Rates: The Determinants of Capital Flows and Resident Dollarization in Turkey

2	1.2924	0.2761	-5.8254	-5.6496	-5.7548054
3	1.3910	0.2504	-5.8057	-5.5718	-5.7124
4	0.3848	0.6809	-5.7922	-5.4999	-5.6752
5	0.1023	0.9027	-5.7683	-5.4158	-5.6276

Each lag length has been tested using AIC, SC, and HQ information criteria along with Breusch-Godfrey LM autocorrelation and Breusch-Pagan heteroskedasticity tests. As reported in Table 3, the results of the tests suggest that the optimal lag length should be 1.

With this finding, unrestricted error correction model has been constructed with a lag length of 1. Table 4 demonstrates the bound test F-statistics for the null hypothesis of co-integration relationship $H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = 0$.

Table 4. Bound Test Results

Model 1 Constant Long Term						
	Lag Count		F Statistic			
	1		4.82			
Pesaran Table Values						
	%10 Level of Significance		%5 Level of Significance		%1 Level of Significance	
K	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
4	2.45	3.52	2.86	4.01	3.74	5.06

Note: Critical values are based on the study of Pesaran et. al. (2001).

F-statistic is compared with the high and low values reported by Pesaran (2001) and at 5% level of significance, I(1) is above the critical value. This indicates that there is a co-integration relationship between variables. With the existence of a co-integration relationship confirmed, I analyze the long and short term effects separately.

Long term coefficients are calculated with the following model:

$$dollarization = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q dollarization_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=0}^p exratevolatility_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=0}^r interesteur_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=0}^m interesttry_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=0}^n interestus_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Optimal lag length for ARDL model has been selected as ARDL(1,0,0,0,0) using AIC information criteria. Table 5 demonstrates ARDL(1,0,0,0,0) model estimation results and long term coefficient estimations.

Table 5. ARDL(1,0,0,0,0) Model Estimation Results and Long Term Coefficients

Variables	ARDL(1,0,0,0,0) Model			
	Coefficient	Standard Error	t-Statistic	Prob.
DOLLARIZATION(-1)	0.978167	0.015814	61.85514	0.0000
EXRATEVOLATILITY	-2.885137	3.042389	-0.948313	0.3437
LINTERESTEUR	0.007442	0.003689	2.017173	0.0445
LINTERESTTRY	0.023217	0.009915	2.341464	0.0198

Variables	Coefficient	Standard Error	t-Statistic	Prob.
LINTERESTUSD	-0.004034	0.004963	-0.812753	0.4170
C	-0.016477	0.009675	-1.703095	0.0895
Long Term Coefficients				
Variables	Coefficient	Standard Error	t-Statistic	Prob.
EXRATEVOLATILITY	-0.132147	0.118510	-1.115069	0.2657
LINTERESTEUR	0.340851	0.200523	1.699808	0.0901
LINTERESTTRY	1.063388	0.522111	2.036709	0.0425
LINTERESTUSD	-0.184772	0.124512	-1.483972	0.1388
C	-0.754706	0.568651	-1.327185	0.1854
R-squared	0.953521	Akaike info criterion		-5.870605
F-statistic	1312.975	Schwarz criterion		-5.800907
Prob(F-statistic)	0.000000	Durbin-Watson stat		2.066111

Results of the ARDL model estimation indicates that in the long term, only interesteur and interesttry series has a statistically significant and positive effect on dollarization. Series of interestus and exratevolatility has no statistically significant effect on the dollarization in the long term. Results are in line with some of the relevant studies in the literature such as the study of Bahmani et.al. (2018) or Mengesha & Holmes (2013).

Similar to the method used for the long term relationship coefficients, an error correction model based on ARDL approach has been used for short term relationship coefficients. In this model, the error correction coefficient (ECt-1) is expected to be lower than the magnitude of 1, negative and statistically significant. Error correction coefficient represents the amount of correction to short term imbalances in the long term.

Short term coefficients are calculated with the following model:

$$\Delta forexrate = \beta_0 + \beta_1 \sum_{i=1}^q \Delta forexrate_{t-i} + \beta_2 \sum_{i=1}^q \Delta vdolar_{t-i} + \beta_3 \sum_{i=1}^q \Delta interesteur_{t-i} + \beta_4 \sum_{i=1}^q \Delta interesttry_{t-i} + \beta_5 \sum_{i=1}^q \Delta interestus_{t-i} + \alpha ECM_{t-1} \varepsilon_t(3)$$

Using this model, short term model estimation results are reported in Table 6.

Table 6. ARDL Model Error Correction Model Estimation Results

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(EXRATEVOLATILITY)	-2.885137	3.042389	-0.948313	0.3437
D(LINTERESTEUR)	0.007442	0.003689	2.017173	0.0445
D(LINTERESTTRY)	0.023217	0.009915	2.341464	0.0198
D(LINTERESTUSD)	-0.004034	0.004963	-0.812753	0.4170
CointEq(-1)	-0.021833	0.001581	-13.80962	0.0000

According to the short term estimation results, interesteur and interesttry variables have a positive and statistically significant effect on the dollarization. In contrast, interestusd and

exratevolatility have no statistically significant effect on dollarization. Error correction coefficient is negative and below the magnitude of 1. This translates to, approximately 2% of shocks in the short term is corrected in the long term each period (1 week). In approximately 1 year or 50 weeks to be exact, all the effects of short-time shocks will have disappeared in the long term.

Conclusion

Findings from the analysis indicate that the volatility of the USD exchange rate has little effect on the dollarization in both the short and the long term. The interest rates of, however, have a significant effect on dollarization in both the short and the long term. In the long run, this effect is significantly amplified further. These findings collectively support that, the dollarization of deposits do not take place as a speculative response to daily fluctuations, but rather takes place as an offset mechanism to hedge money against the depreciation of the domestic currency.

In terms of magnitude, the interest rate of TRY has the most influential effect on dollarization. In their decision to dollarize their deposits, residents are influenced primarily by TRY interest rate, followed by EUR interest rate while the USD interest rate has little effect. The influence of TRY in this decision is approximately 3 times stronger than that of EUR interest rate. This suggests that, as long as the loss of value in the exchange rate is compensated by interest rate by the central bank, residents are willing to stay in or switch back to the Turkish Lira.

Conclusively, the main cause of dollarization in deposits and unilateral transfers abroad by the residents of Turkey is not the exchange rate or the volatility of the exchange rate, but rather the difference between interest rates of the foreign and domestic currency. In the short term, which is a time of high volatility, the decisions of the resident cannot be patterned effectively while in the long term, residents decide their positions mainly based on the interest rate announcements of the Central Bank of the Republic of Turkey. It can be argued that the best retaliation mechanism that the Central Bank of the Republic of Turkey can use against the exchange rate shocks, maybe through creating counter-shocks in the policy rate.

References

- Bahmani-Oskooee, M., Halicioğlu, F., & Mohammadian, A. (2018). On the asymmetric effects of exchange rate changes on domestic production in Turkey. *Economic Change and Restructuring*, 51(2), 97–112.
- Clarida, R., & Gali, J. (1994). *Sources of real exchange-rate fluctuations: How important are nominal shocks?* 41, 1–56. Elsevier.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2018). Determining Influencing Factors of Currency Exchange Rate for Decision Making in Global Economy Using MARS Method. In *Geopolitics and Strategic Management in the Global Economy* (pp. 261–273). IGI Global.
- Farrant, K., & Peersman, G. (2006). Is the exchange rate a shock absorber or a source of shocks? New empirical evidence. *Journal of Money, Credit, and Banking*, 38(4), 939–961.
- Lastrapes, W. D. (1992). Sources of fluctuations in real and nominal exchange rates. *The Review of Economics and Statistics*, 74(3), 530–539.

- Lay, S. H., Kakinaka, M., & Kotani, K. (2012). Exchange rate movements in a dollarized economy: The case of Cambodia. *ASEAN Economic Bulletin*, 65–78.
- Mengesha, L. G., & Holmes, M. J. (2013). Does Dollarization Alleviate or Aggravate Exchange Rate Volatility? *Journal of Economic Development*, 38(2), 99.
- Neanidis, K. C., & Savva, C. S. (2009). Financial dollarization: Short-run determinants in transition economies. *Journal of Banking & Finance*, 33(10), 1860–1873.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326.
- Rossi, M. M., & Leigh, M. D. (2002). *Exchange rate pass-through in Turkey*. International Monetary Fund.
- Shin, Y., Yu, B., & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling asymmetric cointegration and dynamic multipliers in a nonlinear ARDL framework. In *Festschrift in honor of Peter Schmidt* (pp. 281–314). Springer.
- TCMB - Financial Accounts Report. (n.d.). Retrieved May 26, 2019.

Affective Socioeconomic Factors on Suicide in Turkey: An Econometric Analysis

Z. Cansu VAROL^a, Kadir KARAGÖZ^{b, c}

Abstract

Although it is generally accepted that the cultures, religious beliefs, traditions, welfare levels and social structures of the countries may have an impact on suicidal tendencies, the increasing number of suicide cases worldwide and the epidemiological structure of suicide phenomenon reveals the necessity to accept suicide as a public health problem and importance of determining the factors leading to suicide in terms of finding urgent and effective solutions. The aim of this study was to investigate whether there is a relationship between suicides and various socio-economic factors in the case of Turkey. By doing this, it has tried to fill a certain extent the existing gap in terms of both methodological and empirical evaluation of suicide cases in Turkey. In this respect, the effects of per capita income, unemployment, divorce, alcohol consumption, labor force participation, inflation and urbanization on suicide have been tried to be determined by using modern time series analysis methods.

Keywords

Suicide
Socioeconomic factors
Time series analysis
Count data regression analysis

About Article

Received: 04.10.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.629328

Türkiye’de İntihar Üzerinde Etkili Olan Sosyoekonomik Faktörler: Ekonometrik Bir Analiz

Özet

Ülkelerin kültürleri, dini inançları, gelenekleri, refah düzeyleri ve toplumsal yapılarının intihar eğilimleri üzerinde etkili olabildiği genel kabul görmekle birlikte intihar vakalarının dünya genelinde artış göstermesi ve intiharın epidemiyolojik yapısı intihar konusuna bir halk sağlığı sorunu olarak yaklaşılmasının ve bireyleri intihara götüren faktörlerin belirlenmesinin acil ve etkili çözümler üretilmesi açısından önemini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, çeşitli sosyo-ekonomik faktörler ile intihar olgusu arasında bir ilişki olup olmadığını Türkiye örneğinde araştırmaktır. Böylece hem yöntemsel açıdan hem de Türkiye’de intihar olgusunun ampirik olarak değerlendirilmesi açısından var olan boşluk bir ölçüde doldurulmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda, veri derleme imkânları ve ilgili ampirik literatür çerçevesinde kişi başına gelir, işsizlik, boşanma, alkol tüketimi, iş gücüne katılım, enflasyon ve kentleşmenin intihar üzerindeki etkileri modern zaman serisi analiz yöntemleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İntihar
Sosyoekonomik faktörler
Zaman serileri analizi
Sayma veri regresyon analizi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.10.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.629328

^a İletişim Yazarı: kadir.karagoz@cbu.edu.tr.

^b Araştırmacı, ORCID: 0000-0002-4154-5061

^c Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi – İİBF, kadir.karagoz@cbu.edu.tr, ORCID: 000-0002-4436-9235

Introduction

According to the World Health Organization (WHO), more than 800,000 people commit suicide each year, and millions attempt suicide worldwide. As of 2016, suicide is the second most common cause of death in the 15-29 age group in which suicide tendency is most common. When international statistics are examined, it is seen that the rate of suicide has an increasing tendency in the world although it varies from country to country. Crude suicide rate in Turkey is 4.11 / 100,000 (TURKSTAT). Compared with other countries in terms of crude suicide rate, Turkey can be counted among the countries with the lowest suicide rate.

The phenomenon of suicide which is regarded as a bad behavior and even cursed in almost all religions and cultures has existed in every society throughout history and has become quite frequent from time to time[§]. Inherently there is a desire to live a long and comfortable life in human nature, but it is always unintelligible and creepy to end a person's life by his/her own will. Even today, in many societies, suicide is seen as a taboo and stigma that should not be discussed. This situation is reflected in the suicide statistics as well. In many countries suicide cases are either not reported or reported differently as the cause of death. Therefore, it is accepted that the suicide rates are slightly higher than the official values.

Suicide is a tragic and preventable health problem. In the previous ages while this "deviation" was tried to be prevented by the rules of morality and religious beliefs, with the development of modern science and research techniques, it was aimed primarily to understand the personal, environmental and social causes of suicide and to prevent suicides as much as possible through the policies to be developed accordingly. In this context, within the framework of the Mental Health Action Plan 2013-2020 initiated by the World Health Organization, it aims to reduce the rate of suicide by 10% in its member countries. In another program launched by the WHO in 2008, suicide is considered as one of the priority health problems and it is accepted to provide technical support to the member countries (WHO, 2014).

It is generally accepted that the cultures, religious beliefs, traditions, prosperity and social structures of the countries can have an effect on the suicidal tendency. However, due to the increasing number of suicide cases worldwide and the epidemiological nature of suicidal behavior, by seeing suicide as a public health problem, it is necessary to determine the factors that lead to suicide and to take urgent and effective steps. Sweden offers a remarkable example. While it had a very high rate of suicide in the 1960s, as a result of effective measures taken in the 1980s, it started to decline. Currently, Sweden is below the European average of 12 / 100,000.

Suicide can be dealt with in various aspects as a research topic. Since the schools of ancient Greek philosophy, the dynamics and ethics of suicide have been pondered, and whether life is really worth living is considered a serious problem of philosophy. Cultural historians and anthropologists have investigated societies' attitudes toward suicide, sometimes approving, but more often disparaging. Sociologist Emile Durkheim (1897), by considering suicide as a phenomenon that concerns individuals as well as society, chose suicide as the subject of a monograph, a work which remains seminal today. Psychological theories related to the causes of suicide have been proposed, at least since Freud, to find more effective ways to

[§] See Evans and Farberow (2003: xv-xxxi) for a brief history of suicide. A more detailed historical narration can be found in Barbagli (2015).

explain suicide as a clinical and public health problem. Today, science branches such as neurobiology and genetics help other branches in their efforts to understand suicidal behavior (Soper, 2018: 1).

In the light of the above evaluations, in this study we investigated whether there is a relationship between various socio-economic factors and suicide phenomenon in the case of Turkey. By doing this, the existing gaps both in terms of the methodological aspect and the empirical evaluation of suicide phenomenon in Turkey were attempted to fill in a certain extent. In this respect, the effects of per capita income, unemployment, divorce, alcohol consumption, labor force participation, inflation and urbanization on suicide have been tried to be determined by using modern time series analysis methods.

Suicide: Definitions and Motives

The word *intihar* in Turkish derived from the Arabic word *nahr* which means *chest, hitting the chest, cutting the throat with a knife*. The word *intihar* was used in the translations made from Arabic during the Tanzimat period in order to correspond the act of self-killing (Yılmaz, 2003: 8). In Latin, suicide is derived from *sui* (myself) and *cedere* (killing, chopping). In English, this word was transferred as *suicide* (Eskin, 2003: 3). The first use of *suicide* in English goes back to 1662 (Uçan, 2006: 5).

The Turkish Language Association defines suicide as “to end to him/her own life by himself/herself due to social or psychological reasons” (www.tdk.gov.tr). The famous French sociologist Emile Durkheim, who carried out the first academic study on the phenomenon of suicide, in his book *Le Suicide* (1897), applies the term suicide to “any death which is the direct or indirect result of a positive or negative act accomplished by the victim himself” (Durkheim, 2002: xi). In his definition, Durkheim explained the reason for his emphasis on indirect and direct action, that one can kill himself not only with a knife or a gun, but also by refusing to feed.

Freud proposed two theses for suicide. According to the first thesis, suicide is the way that the person chooses to get rid of the hated or beloved object with the progression of distress in the case of depression. In the second thesis, as a result of increased depression, the person punishes himself by committing suicide (Harmancı, 2015: 3). Shneidman (1985) defined suicide as "voluntary self-destruction". According to Shneidman, suicide has logic in itself and it is an undecisive behavior which has hidden aim.

As Barzilay and Apter (2014) have stressed, many studies have been conducted on suicidal behavior and related factors, but few attempts have been made to establish a coherent, consistent and inclusive theory with the available data. Suicidal behaviors are not simple events, but a range of activities associated with a range of risk factors.

Research on suicide has a long history going back centuries. The first authors interested in the subject focused on the moral aspect of suicide. However, towards the end of the 18th century, when the incidence of suicide was increasing rapidly in Europe, attention was directed to the causes of suicide. Although it is widely accepted that there is a close relationship between suicide and mental disorder, the interest has been spent on explaining the differences in suicide rates from a racial and climatic point of view. Durkheim's 1897 *Le Suicide* (Suicide) is a turning point in this regard. This study not only informed that a sociologically different approach to suicide would develop in the following years, but also

became a milestone in the development of sociology. (Fincham *et al.*, 2011: 8). Many researchers from different schools of thought that followed the path opened by Durkheim have also produced important studies.

In fact, Durkheim's work can be seen as a reflection of a general trend in the social sciences. The advances made in the natural sciences in the 17th and 18th centuries were aimed at revealing that everything has been going on within the universe and that the metaphysical explanations were unnecessary. Some social scientists have tried to treat social phenomena as a set of definite relationships as in the case of rules of physics (Taylor, 1982; 3). According to this approach, suicide is not a “devil-work activity” rather it is a phenomenon that personal and environmental reasons of which can be scientifically investigated and prevented.

It can be said that studies on the causes of suicide have changed over time in terms of handling the problem. While the first studies approach the issue as a problem of morality and belief, it is observed that the efforts to explain the suicide phenomenon in psychological and sociological terms intensified later. While the disciplines such as psychology and psychiatry try to determine the causes of suicide based on individual characteristics, sociology approaches the issue through a more holistic perspective. This sociological point of view follows the view of Durkheim (2002, [1897]) that “sociological phenomena should be examined as objects that is realities outside the individual”.

The factors cause to suicide can be handled in two dimensions as micro and macro. All of the clinical studies and many of the field studies approach the issue at the micro level, addressing the factors that may be effective in suicide cases that have been completed or remained at the attempt stage in terms of personal and environmental characteristics. Mental disorder (depression, stress, anxiety, etc.), alcohol addiction, income and educational level, age, gender, disease and the environment, such as family, work environment, geography are the most important factors in this context.

On the other hand, from a more general and social point of view, it is possible to consider the factors that may affect the suicidal tendency in terms of macro factors at national or international level. At the national level, the analysis can be carried out considering the effects of fluctuations in economic structure and especially the loss of income and unemployment increases caused by the crisis periods, social changes reflected by the rates of migration and divorce, general alcohol consumption and changes in education level. It is also possible to deepen the analysis based on regional data. An international analysis with an extended set of variables with religious, racial and geographical factors can allow make comparisons between countries.

Social isolation, exclusion, loss of status and individualization tendencies created by social changes in individuals in big cities can lead to an increase in suicidal action (Meder and Gültekin, 2012:140). Urban living conditions pave the way for illness, crime and mental illness, as well as suicide events. Social isolation tendency of the individuals living in the city may result in suicidal action with the feeling of insecurity, unrecognition, uneasiness and loneliness. (Douglas, 1967: 96).

Regarding the idea that the economic crisis triggered suicides, Durkheim stated that the increase in suicides experienced in economic crises was also experienced in welfare crises, as a result, he argued that the increase in suicides by financial crises was not solely caused by

impoverishment. He stated that the reason for this was a sudden disorder in the social order when the crisis took place and that this confusion could push people to suicide, even due to comfort. He underlined that increasing the level of income in society will increase suicide at the same rate as in the case of a disaster (Durkheim, 2002: 203).

Suicide in the World and Turkey

World

Suicide is a phenomenon that the whole world faces in general. When the worldwide distribution of suicide cases is examined, it is seen that all countries are shaken by suicides, regardless of their level of development, geographical location and cultural characteristics (see Figure 1).

When the global distribution of suicide rates is examined, it is seen that suicide rates are very high (more than 15/100 thousand) in former Soviet Union member countries and some sub-Saharan African countries. India, the second highest populated country in the world, has a similar rate. This can be attributed to the social pressure caused by the caste system in India. The high level of suicide rates in countries such as the USA, Australia and Western Europe, which are at the top in terms of income level and development, are remarkable. However, many middle and lower income countries in South America and Africa also have high suicide rates. It is noteworthy that suicide rates are low in many Muslim-dominated countries in North Africa, the Middle East and the Pacific.

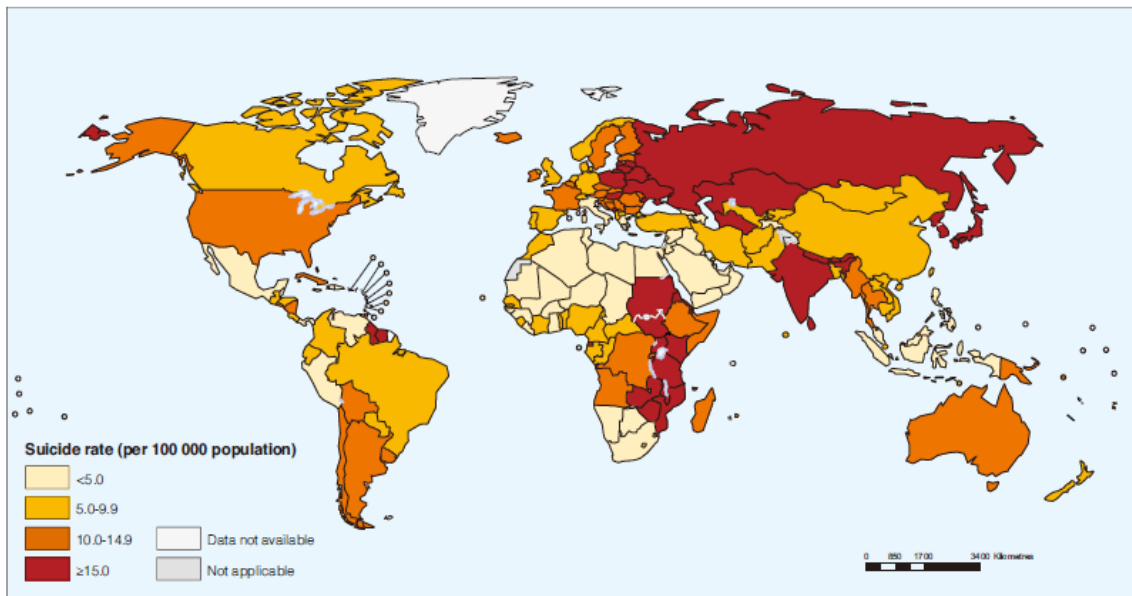

Figure 1. Distribution of suicide rates worldwide (as of 2012).

Source: WHO (2014)

On the other side, when suicide age and national income level are taken into consideration, it is seen that suicides are concentrated in the 15-30 age range in middle and low income countries and the suicide rate decreases with age. In high-income countries, the rate of suicide rises to the peak in the 40-60 age range and decreases to lower and higher ages

(WHO, 2014: 18). Accordingly, it can be said that suicides are more common among young people in poor and middle income countries and middle age suicides in high income countries. Worldwide, with a few exceptions, such as China, the male suicide rate is higher than the female suicide rate.

The World Health Organization divides the countries into five groups according to the suicide rate (the number of suicides per 100 thousand people). Among these five groups, that partitioned as very low (less than 2), low (2 to 5), medium (5 to 10), high (10 to 20) and very high (more than 20), the most populous group is the group that has medium suicide rate. As moving up and down, the number of members in the groups decreases. According to this situation, it can be said that the countries have a nearly normal distribution in terms of suicide. On the other hand, when the groups are taken into consideration as a whole, it is seen that there are countries with different levels of development, culture, and geography in each group (Atasoy and Köşle, 2019). For example, in the lowest (Malaysia, Jordan, Bolivia, Morocco, Qatar, Peru, Haiti, Jamaica) and the highest rate group (Japan, Ukraine, China, South Korea, Namibia, Swaziland), this diversity stands out.

Turkey

In Turkey, the suicide data obtained from legal sources began to be published in the *Yearbook of Justice Statistics* since 1963. Since 1974, official data on suicides have been published under the title of *Suicide Statistics*.

When the latest suicide statistics for 2015 released by the Turkey Statistical Institute examined, it is seen that the number of fatal suicidal acts was increased by 1.3% compared to 2014 (3211 people). So, in Turkey, a people committed suicide every 2.5 hours on average in 2015 (www.tuik.gov.tr).

Figure 2. Female and male suicide rates in Turkey (1975-2016)

Source: TURKSTAT (2014)

Boran (2009), points that the lower the suicide rate in Turkey compared with other countries and suggests that the religious beliefs of Turkish society is one of the reasons for it.

It is known that economic crises have an aggravating effect on people with suicidal tendencies. In Turkey, a significant increase in suicide rates seen in the years following the 1994 and 2001 economic crises. The economic crises stemming from the critical deficits of public deficits in 1994 and the financial markets of November 2000 and February 2001 have caused great turmoil in economic and social life. Increases in male and female suicide rates have been observed over the next few years. Especially in the years following the 2001 crisis, male suicides jumped.

Although there is a widespread belief that marriage has a protective effect across the suicidal idea, the opposite situation is observed in Turkey. When the suicide statistics of the last 10 years are examined, it is seen that married individuals commit suicide more. The share of married individuals who committed suicide in 2015 was 50.5%. Those who never married are in second place with 37.7%. Although the percentage of individuals whose spouses are died or divorced is very low, it does not seem to have much effect on suicide.

Official statistics reveal that primary school graduates committed suicide more than others in Turkey in the last 10 years. Although it widely accepted that there is a negative relationship between suicide rates and the level of education, it is seen that suicide rate has increased in college graduates in Turkey during the last decade.

When suicides in Turkey analyzed in terms of gender, it appears that men commit suicide more than women. Turkey is not an exception in this regard among the rest of the world. In the countries such as Turkey where fewer women participate in working life and take lesser responsibility for livelihood, the fact that economic and work related problems, which are among the main stress factors, are more common in men supports this result (Ekici *et al.*, 2001: 210).

In Turkey and the world, suicide is seen mostly in 15-24 age groups. Women constitute the majority in the ages below 15 and 15-24 age interval whereas men take the majority in the age group 25 and over (Atasoy *et al.*, 2002: 7). According to statistics released by the 2015, highest completed suicide rate were seen in 15-19 age group for women and in 20-24 age group for men. Looking at the overall intensity, most suicide is observed between the ages of 15-24. The rate is decreasing in following ages groups and then increasing gradually over 75 years old. This fact can be explained by the increase in average life expectancy (Uçan, 2006: 8) and increasing responsibilities in proportionate to age.

When the suicide density is analyzed according to statistical region units, it is seen that suicide is recorded most in the Aegean region, followed by the Mediterranean and Marmara regions. The regions where the least suicide occurred were Northeast Anatolia, Eastern Black Sea and Central Anatolia respectively. In the Aegean region, the rate of suicide decreases as moved towards the inner parts. The reasons for this are that urbanization in the coastal areas is higher, the economy is based on industry and tourism, whereas the life is dominated by agriculture at inner parts. (Boran, 2009: 6). The high rate of suicide in the Marmara region can be attributed to the high immigration of Istanbul. Suicide rates differ between regions across Turkey and throughout moving from the eastern part towards the western part, particularly in big cities, increasing rates come to seem (Yüksel and Ceyhun, 1994: 126).

Related Empirical Literature

Researches on the causes of suicide show variety in terms of methodology. Although suicide is a subject frequently studied by various disciplines, especially psychology and sociology, macro-level analyses have a very low share among the studies as to the factors leading to suicide. One of the main reasons for this is that researches on suicide are carried out by science branches such as psychiatry, psychology and sociology that heavily focus on individual (micro) level research. Another reason is the difficulty in finding detailed and reliable macro (aggregated) data on suicide. It can also be said that modern time series analysis methods are not well known by the mentioned disciplines and the difficulty of reaching micro level time series is effective. As a result of this situation, it is seen that there are few studies in the empirical literature about the causes of suicide in which time series analysis methods used.

In one of these few studies, Rodriguez-Andres *et al.* (2011) investigated the socio-economic factors that affect suicide in Japan separately for men, women and total suicide cases, using data belongs the 1957-2009 period and the ARDL bounds test co-integration approach. As a result of the analysis, it was concluded that the most important cause of suicide in men was divorce whereas fertility rate in women. On the other hand, labor force participation rate and economic difficulties affect both genders at a similar rate. The authors conclude that sociological factors are more effective on suicide in Japan than economic factors.

Ample of theoretical and empirical arguments reveal that economic condition plays a significant role on the suicidal behavior. Departing from this idea, Ruiz-Perez *et al.* (2017) investigated the impact of economic deterioration on suicide rates in Spain. The results found suggest that the Spanish economic crises have been associated with suicide rates in 2008, 2009 and 2012.

Using data from 2002-2011, Aktaş (2014) investigated the relationship between net migration rate, socioeconomic development level, population density, number of single households and unemployment level, and the mean of male and female suicide with multivariate cross-sectional regression analysis. As a result of the analysis, it was concluded that there was a significant relationship between male suicides and socioeconomic development level, population density, number of single households and unemployment level, variables other than population density had a positive effect and migration rate did not have a significant effect. In females, only population density and number of single households had a significant effect, whereas net migration rate, socioeconomic development level and the coefficients of unemployment variables were not significant at 5% level.

Altınanahtar and Halıcioğlu (2009) conducted a time series analysis based on ARDL models by which they tried to determine the socio-economic factors affecting the suicides in Turkey. According to the results they achieved, urbanization is the most effective factors on suicide during the period of 1974-2007. As slum-intensive, unplanned and rapid urbanization increases, the number of suicides seems to be increasing. The other significant variable is the economic crisis, which was represented by the number of liquidated companies. The periods of economic depression are periods in which mental problems related to stress and depression increase both for the business world and the employees. This pressure can be expected to increase suicidal tendency. According to the findings, income level and divorce rate do not seem to affect suicide.

Econometric Analysis

In this section, socio-economic factors affecting suicide are analyzed adopting two different approaches. Firstly, classical time series analysis was carried out by taking the suicide rate which is defined as the ratio of suicides number to the total population, as dependent variable. As the variable defined in this way is not count data, the possibility of encountering deviant and inconsistent estimates in the estimation of the regression equation as a condition arising from the structure of the variable is eliminated. In the second approach, the number of suicide cases was taken as dependent variable and count data regression analysis was applied. Thus, it will be possible to monitor the change in the estimation of the relationship between the variables depending on different indicators of suicide on the one hand and the different estimation method on the other.

Variables, Models and Data

The theories on general socioeconomic factors that affect suicide are predominantly based on Durkheim's views (Jalles and Andresen, 2015). Accordingly, deterioration in social and economic structure and regressions lead to various anomalies both at the society and at the individual level, which reduces the life satisfaction of individuals and reinforces suicidal ideation.

Dependent variables of female suicide rate (Y_1) and male suicide rate (Y_2) indicate the number of female and male suicide cases per 100 thousand people. In many studies investigating socioeconomic factors affecting suicide, suicide rate is used as dependent variable (e. g, Rodriguez-Andres, 2005; Fischer and Rodriguez-Andres, 2008; İnelmen *et al.*, 2010; Rodriguez-Andres *et al.*, 2011; Antonakakis and Gupta, 2017).

Alcohol consumption (X_1): It has been shown in many micro-level studies that persons who uses addictive substances such as alcohol and drugs are more prone to suicide (İnelmen *et al.*, 2010). Drunkenness caused by excessive alcohol use can lead to conflict and violence with one's environment and family, and alcohol dependence can lead to material and spiritual losses, leading to depression, anxiety and depression. Accordingly, at the macro level, increasing the consumption of alcoholic beverages in a society can be expected to increase the number of alcoholic individuals and suicidal tendency. In the data collection stage, it has not been possible to reach sufficiently long and comprehensive data related to alcoholic beverage consumption in Turkey. Therefore, instead of consumption of alcoholic beverages, domestic alcoholic beverage production data is used as a proxy variable. When it is considered that the majority of domestically produced alcoholic drinks consumed in Turkey and that this production is almost totally consumed in the short term (*i.e.* within a year), this proximity can be said to be high.

Number of Divorces (X_2): Domestic problems and incompatibility between spouses are one of the major sources of stress. Such conflicts, which often result in divorce, can lead to psychological problems or further deepen the discomfort that already exists in individuals. Therefore, increasing the number of divorces in a society can be expected to strengthen the suicidal tendency.

Inflation rate (X_3): Inflation is a variable used in most empirical studies as an indicator of macroeconomic instability. Periods where high inflation observed in Turkey (before 2002), corresponds to the periods of rising macroeconomic stress, increasing complains about the

high cost of living, harden financial and commercial life, increased unemployment and economic uncertainty. In case of excess instability, financial collapse may trigger psychological traumas and increase the suicide rate significantly. It is possible that male individuals, especially those responsible for the livelihood of a household, tend to commit suicide in the face of aggravating living conditions. Antonakakis and Gupta (2017) show that macroeconomic uncertainties increase suicidal tendency among young and old men and that women are more resistant to such negativities.

Per capita GDP (X_4): It is appropriate to expect that the increase in income will have a positive effect on financial problems and indirectly on some other problems (health, career, social environment, etc.). However, it is also possible that the skewed income distribution may prevent the expected impact of this indicator. On the other hand, suicides due to feelings of dissatisfaction are common among high-income individuals. Barstad (2008) found a positive relationship between high income level and suicidal tendency in the case of Norway. Suzuki (2008) argues that uncertainties regarding the income level strengthen the suicidal tendency. In addition, among the countries with the highest suicide rate in the world, there are many high income countries such as South Korea, Japan and Finland.

Urbanization rate (X_5): Although urban life promises higher living standards, it contains stress factors in many ways. On the other hand, there are also opinions that better health, education, entertainment and social activities offered by urban life will make individuals more resilient to emotional problems that feed the idea of suicide.

Overall unemployment rate (X_6): The relationship between unemployment and suicide is one of the most widely researched topics in the literature. The stress experienced by unemployed individuals due to loss of income and status, uncertainty about the future and anxiety may improve suicidal ideation. In addition, the problems that unemployed people will have with their close environment and the anxiety of working people losing their jobs during periods of increasing unemployment have the potential to increase the overall suicide rate.

Female and male unemployment rates (X_7 , X_8): Similar to the change in the overall unemployment rate, it is possible that male and female unemployment rates may have a more specific impact on individual male and female suicide rates.

Labor force participation rates of women and men (X_9 , X_{10}): Working, occupying the mind and body with a subject, providing material strength, increasing social integration, achieving personal satisfaction can increase the resistance of individuals against psychological problems that feed the idea of suicide. However, on the contrary, stress and anxiety arising from work and working conditions may cause serious problems in relations with the work environment and the immediate environment. Therefore, both positive and negative effects are possible.

The relationship between suicide rates and the aforementioned socioeconomic factors will be analyzed separately for women and men. Thus, it will be possible to determine whether the nature of the relationships differ according to gender. The models to be estimated are as follows:

Female:

$$\text{Model 1: } Y_{1t} = \beta_{10} + \sum_{j=1}^5 \beta_{1j} X_{jt} + \beta_{16} X_{6t} + \varepsilon_{1t}$$

$$\text{Model 2: } Y_{1t} = \beta_{20} + \sum_{j=1}^5 \beta_{2j} X_{jt} + \beta_{26} X_{7t} + \varepsilon_{2t}$$

$$\text{Model 3: } Y_{1t} = \beta_{30} + \sum_{j=1}^5 \beta_{3j}X_{jt} + \beta_{36}X_{9t} + \varepsilon_{3t}$$

Male:

$$\text{Model 4: } Y_{2t} = \beta_{40} + \sum_{j=1}^5 \beta_{4j}X_{jt} + \beta_{46}X_{6t} + \varepsilon_{4t}$$

$$\text{Model 5: } Y_{2t} = \beta_{50} + \sum_{j=1}^5 \beta_{5j}X_{jt} + \beta_{56}X_{8t} + \varepsilon_{5t}$$

$$\text{Model 6: } Y_{2t} = \beta_{60} + \sum_{j=1}^5 \beta_{6j}X_{jt} + \beta_{66}X_{10t} + \varepsilon_{6t}$$

Here, ε_t is an independently and identically distributed (*i. i. d.*) white noise error term. The data related to the series used in the analyses covers the period of 1974-2017 and has been compiled by using TURKSTAT (2014) and TURKSTAT's online database. For the sake of saving the space, any information was not given about the empirical methods used in the analyses. Ample information can be found easily in the related literature and at least in Varol (2019), if required.

Classical Time Series Analysis

In this subsection, socio-economic factors affecting male and female suicide rate in Turkey is examined in the framework of classical time series analysis. In this direction, the stationarity characteristics of the series were investigated in the first stage of the analysis, and then the co-integration test was conducted depending on the results of the stationarity analysis.

Findings of Stationarity Analysis

As it is well known, a regression relationship between non-stationary time series has the risk of giving misleading (spurious) estimates. Therefore, stationarity analysis was performed based on ADF and PP unit-root tests to determine whether a regression between the level values of the series would yield false results. The results obtained are given in Table 1 below. The tests were conducted for two different specifications in the series, which included only the intercept term and both the intercept term and the time trend.

Table 1. Unit-root test results for series.

Variable	ADF Test		PP Test		Structural Break Test	
	Intercept	Intercept and trend	Intercept	Intercept and trend	Intercept	Intercept and trend
Y_1	-2,4000 (0,1477)	-2,1414 (0,5089)	-2,3317 (0,1670)	-2,0491 (0,5585)	-2,9933 (0,6898)	-3,5258 (0,6775)
Y_2	-0,7570 (0,8207)	-3,5865 (0,0429)	-0,9473 (0,7632)	-3,5179 (0,0500)	-4,2716 (0,0797)	-5,7357 (< 0,01)
X_1	0,0328 (0,9563)	-3,6760 (0,0358)	-0,0131 (0,9520)	-2,1934 (0,4810)	-2,2199 (0,9603)	-4,5027 (0,1297)
X_2	-0,0152 (0,9518)	-2,0646 (0,5502)	0,1050 (0,9625)	-2,0412 (0,5627)	-12,2191 (< 0,01)	-13,4658 (< 0,01)
X_3	-1,9780 (0,2951)	-2,5599 (0,2996)	-1,8949 (0,3315)	-2,4087 (0,3701)	-3,6815 (0,2916)	-4,1381 (0,2935)
X_4	2,4694 (1,0000)	-0,1347 (0,9926)	4,6598 (1,0000)	0,2148 (0,9974)	-3,8430 (0,2172)	-6,5143 (< 0,01)

X_5	-2,2580 (0,1900)	-2,7257 (0,2321)	-1,7763 (0,3869)	-0,8428 (0,9532)	-11,0123 (< 0,01)	-9,7837 (< 0,01)
X_6	-2,1083 (0,2425)	-2,4801 (0,3359)	-2,1554 (0,2250)	-2,5499 (0,3041)	-5,7668 (< 0,01)	-5,9485 (< 0,01)
X_7	-1,3137 (0,6147)	-1,2848 (0,8785)	-1,3478 (0,5986)	-1,1136 (0,9148)	-2,1872 (0,9644)	-2,8215 (0,9511)
X_8	-1,9805 (0,2940)	-2,4698 (0,3407)	-2,0198 (0,2776)	-2,6078 (0,2790)	-4,4662 (0,0473)	-4,2426 (0,2347)
X_9	-1,5524 (0,4978)	0,4097 (0,9986)	-1,5485 (0,4998)	0,8356 (0,9997)	-3,3203 (0,4922)	-2,4520 (0,9863)
X_{10}	-1,1727 (0,6776)	-0,1480 (0,9923)	-1,1294 (0,6955)	-0,6924 (0,9673)	-2,5986 (0,8693)	-5,9366 (< 0,01)
ΔY_1	-8,2077 (< 0,01)	-8,1949 (< 0,01)	-8,2746 (< 0,01)	-8,3243 (0,0000)	-8,7691 (< 0,01)	-8,8156 (< 0,01)
ΔY_2	-8,9293 (< 0,01)	-8,8200 (< 0,01)	-11,5988 (< 0,01)	-11,7007 (0,0000)	-10,6189 (< 0,01)	-10,4548 (< 0,01)
ΔX_1	-4,2665 (< 0,01)	-4,2586 (< 0,01)	-4,3563 (< 0,01)	-4,3449 (< 0,01)	-5,1955 (< 0,01)	-5,2761 (0,0137))
ΔX_2	-5,9618 (< 0,01)	-5,9786 (< 0,01)	-5,9650 (< 0,01)	-6,1180 (< 0,01)	-6,1990 (< 0,01)	-6,3140 (< 0,01)
ΔX_3	-7,6852 (< 0,01)	-7,7325 (< 0,01)	-7,8870 (< 0,01)	-8,3071 (< 0,01)	-9,3867 (< 0,01)	-9,2737 (< 0,01)
ΔX_4	-5,2871 (< 0,01)	-6,1550 (< 0,01)	-5,3188 (< 0,01)	-6,3159 (< 0,01)	-6,7426 (< 0,01)	-7,4203 (< 0,01)
ΔX_5	-1,3899 (0,5781)	-1,7991 (0,6874)	-1,7434 (0,4027)	-2,1038 (0,5287)	-18,8579 (< 0,01)	-12,4811 (< 0,01)
ΔX_6	-5,4169 (< 0,01)	-5,3476 (< 0,01)	-6,3991 (< 0,01)	-6,1942 (< 0,01)	-6,6040 (< 0,01)	-6,7610 (< 0,01)
ΔX_7	-6,0572 (< 0,01)	-6,2459 (< 0,01)	-6,0530 (< 0,01)	-6,9859 (< 0,01)	-6,6898 (< 0,01)	-6,7444 (< 0,01)
ΔX_8	-5,6570 (< 0,01)	-5,5989 (< 0,01)	-5,7827 (< 0,01)	-5,7151 (< 0,01)	-6,8035 (< 0,01)	-6,2435 (< 0,01)
ΔX_9	-6,5095 (< 0,01)	-7,3012 (< 0,01)	-6,6406 (< 0,01)	-7,2716 (< 0,01)	-9,1772 (< 0,01)	-9,0212 (< 0,01)
ΔX_{10}	-5,6445 (< 0,01)	-5,8550 (< 0,01)	-5,8119 (< 0,01)	-5,9627 (< 0,01)	-7,3047 (< 0,01)	-7,7977 (< 0,01)

Notes: *i.* Δ denotes the first difference of the series. *ii.* Figures in parentheses are the p-values that show the absolute significance level. *iii.* The cases where the null hypothesis can be rejected with a 5% significance level are highlighted in bold.

ADF and PP unit-root tests generally yielded similar results. Accordingly, the female suicide rate is stationary at the level for the trend-containing specification and all other variables are difference stationary. However, the urbanization rate series does not seem stationary even when the first difference is taken.

Conventional tests, such as ADF and PP, may prove that the series is not stationary in case of structural break. Therefore, another unit-root test was applied to the series considering the structural break. As a result of this test, it was concluded that most of the variables were stationary at different specifications. This finding reinforces the fact that ADF and PP tests are suffered by lack of power and the variables are integrated in different degrees.

In the next step, the existence of a long-term relationship between the variables will be examined by the ARDL bounds test approach, which allows different degrees of integration.

Findings of Co-integration Analysis

Before proceeding to the co-integration test, the appropriate specification for the ARDL (p, q) model was determined by automatic selection, taking into account the Schwarz Information Criteria for each model (Table 2). Since the sample volume was not very large (44 observations), a maximum of 4 delays were allowed.

Table 2. Appropriate ARDL specifications.

Specification	Appropriate Model
Model 1	ARDL (1, 2, 4, 1, 2, 4, 1)
Model 2	ARDL (1, 2, 4, 4, 4, 4, 3)
Model 3	ARDL (3, 2, 4, 3, 4, 3, 3)
Model 4	ARDL (1, 1, 1, 4, 0, 3, 3)
Model 5	ARDL (1, 1, 1, 4, 3, 3, 0)
Model 6	ARDL (4, 1, 4, 4, 4, 4, 4)

Bounds tests were carried out after determining the appropriate specification for each model. All calculated F statistic values are high enough to reject even at 1% significance level the null hypothesis which asserts that there is no co-integration relationship between the variables (Table 3).

Table 3. ARDL Bounds test results.

Specification	F statistics	α	I (0)	I (1)
Model 1	12,5764			
Model 2	18,8921	% 10	2,218	3,314
Model 3	12,7786	% 5	2,618	3,863
Model 4	26,6601	% 1	3,505	5,121
Model 5	26,7217			
Model 6	13,3811			

Estimating Long-run Relationships

After having realized the existence of a significant long-term relationship between the variables, long-term equations have been estimated (Table 4). When the estimations obtained

are examined, alcohol consumption is the only factor affecting suicide rate in all specifications. The increase in alcohol consumption increases the suicide rate in both men and women. Another common effect variable is GDP per capita. In five of the six models, the increase in the income level significantly reduced the suicide rate for men and women at the significant level of 5%. Additionally, the increase in urbanization rate seems to have a dampening effect on suicidal tendency in four out of the six models.

The negative effect of divorce on suicidal tendency only applies to men. Macroeconomic uncertainty, represented by inflation, has no significant effect on suicidal tendency. Likewise, it can be said that unemployment and labor force participation rates do not affect suicidal tendency among men and women.

Table 4. Estimation of long-run relationships.

Coefficient	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
β_0	5,2298 (< 0,01)	2,2323 (0,0181)	1,8147 (0,6227)	3,7428 (< 0,01)	4,1653 (< 0,01)	-21,7330 (0,1044)
β_1	6,34e-06 (< 0,01)	1,88e-06 (< 0,01)	1,39e-05 (0,0133)	6,86e-06 (< 0,01)	7,03e-06 (< 0,01)	1,37e-05 (< 0,01)
β_2	7,49e-06 (0,0787)	1,20e-05 (0,0529)	-9,83e-06 (0,4146)	2,99e-05 (< 0,01)	2,99e-05 (< 0,01)	8,15e-06 (0,4348)
β_3	-0,0037 (0,4067)	0,0026 (0,3607)	0,0023 (0,8347)	0,0064 (0,2212)	0,0046 (0,3238)	-0,0327 (0,0477)
β_4	-0,0003 (< 0,01)	-0,0004 (< 0,01)	-0,0004 (< 0,01)	-0,0001 (0,0622)	-0,0001 (0,0447)	-0,0005 (0,0196)
β_5	-0,0722 (< 0,01)	-0,0351 (< 0,01)	-0,1701 (0,1048)	-0,0935 (< 0,01)	-0,0983 (< 0,01)	-0,0291 (0,6103)
β_6	-0,1881 (< 0,01)	0,0099 (0,8232)	0,0653 (0,1939)	0,0589 (0,1515)	0,0470 (0,1586)	0,2796 (0,0556)
χ_{SC}^2	8,5182 (0,0141)	4,8841 (0,0870)	8,1533 (0,0170)	6,6264 (0,0364)	5,4817 (0,0645)	22,2111 (< 0,01)
χ_H^2	25,5762 (0,5963)	26,1704 (0,2000)	27,4119 (0,4959)	19,7692 (0,4086)	19,0051 (0,4565)	29,2893 (0,5542)

Notes: *i.* The figures in parentheses are the p-values. *ii.* χ_{SC}^2 denotes Breusch – Godfrey LM test statistics for autocorrelation, χ_H^2 denotes Breusch – Pagan – Godfrey LM test statistics for heteroscedasticity. *iii.* The cases where the null hypothesis can be rejected with a 5% significance level are highlighted in bold.

In general, if an assessment is made; alcohol consumption, income level and urbanization rate has a significant and meaningful impact on the male and female suicide rates in Turkey. When considering the increase of consumption of alcoholic beverages in Turkey over time (Buzrul, 2016), it can be expected that increasing alcohol consumption may feed development of suicidal thoughts in individuals who take alcohol.

Although it is possible increase of suicide tendency at high income levels, this phenomenon is unlikely to be observed in the middle income group. The prominence of the middle and lower income groups in developing countries such as Turkey, makes it plausible that a rise in

income level cause a decline in the suicide rate. This and the results related to divorce rate coincide with the findings of Altınanahtar and Halıcıoğlu (2009). However, the negative result on the effect of urbanization on suicide rate conflicts with the findings of them. At this point, it should be taken into consideration that Altınanahtar and Halıcıoğlu (2009) used the suicide number of men and women as dependent variables and applied a time series analysis based on ARDL model.

Causality Analysis

When mitigating suicide cases and suicide rates adopted as a goal, the question arises as to what tools can be used for this purpose. A forecast of the level of the suicide rate (the dependent variable used in this part of the analysis) over the coming years will provide valuable information on this. With the help of Granger causality analysis, it is possible to determine which variables provide information in order to estimate the values that the suicide rate will take in the following years. For this purpose, Granger causality tests for male and female suicide rates were conducted separately in this part of the analysis and their findings are presented in Tables 5 and 6 respectively.

Table 5. Granger causality test for female suicide rate.

Lag length →	1	2	3
Hypothesis	F-statistics	F-statistics	F-statistics
$X_1 \rightarrow Y_1$	14,0016 (0,0006)	5,2231 (0,0100)	3,1735 (0,0365)
$Y_1 \rightarrow X_1$	1,5795 (0,2161)	0,0281 (0,9723)	0,1223 (0,9463)
$X_2 \rightarrow Y_1$	5,4512 (0,0247)	1,8096 (0,1779)	0,8489 (0,4769)
$Y_1 \rightarrow X_2$	0,8722 (0,3559)	0,5550 (0,5788)	0,5854 (0,6287)
$X_3 \rightarrow Y_1$	0,0983 (0,7609)	1,3669 (0,2675)	1,1504 (0,3429)
$Y_1 \rightarrow X_3$	5,8820 (0,0199)	3,4180 (0,0434)	3,2494 (0,0337)
$X_4 \rightarrow Y_1$	8,2223 (0,0066)	1,9210 (0,1608)	0,9550 (0,4251)
$Y_1 \rightarrow X_4$	8,8570 (0,0049)	5,2369 (0,0099)	3,6281 (0,0225)
$X_5 \rightarrow Y_1$	4,4708 (0,0408)	1,3496 (0,2718)	4,4041 (0,0101)
$Y_1 \rightarrow X_5$	0,3356 (0,5657)	0,2014 (0,8185)	0,1286 (0,9425)
$X_7 \rightarrow Y_1$	1,0494 (0,3118)	1,3104 (0,2819)	1,0448 (0,3853)
$Y_1 \rightarrow X_7$	4,0614 (0,0506)	3,2310 (0,0509)	2,9650 (0,0457)

Table 6. Granger causality test for male suicide rate.

Lag length →	1 lag	2 lags	3 lags
Hypothesis	F-statistics	F-statistics	F-statistics
$X_1 \rightarrow Y_2$	14,0016 (0,0006)	5,2231 (0,0100)	3,1735 (0,0365)
$Y_2 \rightarrow X_1$	1,5795 (0,2161)	0,0281 (0,9723)	0,1223 (0,9463)

$X_2 \rightarrow Y_2$	5,4512 (0,0247)	1,8096 (0,1779)	0,8489 (0,4769)
$Y_2 \rightarrow X_2$	0,8722 (0,3559)	0,5550 (0,5788)	0,5854 (0,6287)
$X_3 \rightarrow Y_2$	0,0938 (0,7609)	1,3669 (0,2675)	1,1504 (0,3429)
$Y_2 \rightarrow X_3$	5,8820 (0,0199)	3,4180 (0,0434)	3,2494 (0,0337)
$X_4 \rightarrow Y_2$	8,2223 (0,0066)	1,9210 (0,1608)	0,9550 (0,4251)
$Y_2 \rightarrow X_4$	8,8570 (0,0049)	5,2369 (0,0099)	3,6281 (0,0225)
$X_5 \rightarrow Y_2$	4,4708 (0,0408)	1,3496 (0,2718)	4,4041 (0,0101)
$Y_2 \rightarrow X_5$	0,3356 (0,5657)	0,2014 (0,8185)	0,1286 (0,9425)
$X_7 \rightarrow Y_2$	0,0849 (0,7723)	1,5409 (0,2276)	1,5765 (0,2130)
$Y_2 \rightarrow X_7$	2,6370 (0,1123)	1,7029 (0,1961)	0,9854 (0,4112)

Count Data Regression Analysis

In some studies in the literature (*e. g.* Altınanahtar and Halıcıoğlu, 2009) the number of suicides was taken as the indicator of suicide. However, in this case, the use of the classical linear regression model will lead to biased and inconsistent estimates. In this part of the study, regression analysis for count data is carried out by taking the annual suicide numbers for male and female as dependent variables. In addition, both Poisson regression and Negative Binomial model were used as the model format.

Poisson regression model is the most commonly used format in counting data regression models (PRM). Theoretically, although the mean and variance in PRM are equal (equi-dispersion), in most cases this equality deteriorates (either under- or over-dispersion) in which case PRM-based estimates are inefficient (Eryavuz *et al.*, 2016). This is due to the heterogeneity of the data and / or the existence of large number of zero values. To remove the drawback of Poisson distribution, researchers have shown great interest to introduce mixed-Poisson distributions for modeling the over-dispersed or under-dispersed count data sets (Altun, 2019). One way to eliminate this problem is to use the negative binomial regression model (NBRM) which takes into account the unobservable heterogeneity in the data by adding an error term to the conditional mean of the Poisson distribution (Eryavuz *et al.*, 2016).

The same specifications used in the classic time series for men and women were used. Thus, it will be possible to compare the results to a certain extent with those obtained from classical time series analysis. However, since the number of suicide cases could be affected by the increase in the male and female population over time, the population variable was added to the equation.

As Y_{3t} is female suicide numbers, Y_{4t} is male suicide numbers, X_{11t} is female population, X_{12t} female population, equations to be estimated are as follows:

Female:

$$\text{Model 7: } Y_{3t} = \alpha_{10} + \sum_{j=1}^5 \alpha_{1j} X_{jt} + \alpha_{16} X_{6t} + \alpha_{17} X_{11t} + u_{1t}$$

$$\text{Model 8: } Y_{3t} = \alpha_{20} + \sum_{j=1}^5 \alpha_{2j} X_{jt} + \alpha_{26} X_{7t} + \alpha_{27} X_{11t} + u_{2t}$$

$$\text{Model 9: } Y_{3t} = \alpha_{30} + \sum_{j=1}^5 \alpha_{3j} X_{jt} + \alpha_{36} X_{9t} + \alpha_{37} X_{11t} + u_{3t}$$

Male:

$$\text{Model 10: } Y_{4t} = \alpha_{40} + \sum_{j=1}^5 \alpha_{4j} X_{jt} + \alpha_{46} X_{6t} + \alpha_{47} X_{12t} + u_{4t}$$

$$\text{Model 11: } Y_{4t} = \alpha_{50} + \sum_{j=1}^5 \alpha_{5j} X_{jt} + \alpha_{56} X_{8t} + \alpha_{57} X_{12t} + u_{5t}$$

$$\text{Model 12: } Y_{4t} = \alpha_{60} + \sum_{j=1}^5 \alpha_{6j} X_{jt} + \alpha_{66} X_{10t} + \alpha_{67} X_{12t} + u_{6t}$$

According to the Poisson model estimates, the number of men and women committing suicide increases due to alcohol use and population growth. Unlike women, increasing number of divorces increases male suicide. The effect of divorce in women is negative and insignificant. Another common result for men and women is that inflation and the increase in per capita income reduce the number of suicides. The effect of unemployment and labor force participation on suicides is generally negative for both groups. On the other hand, while the increase in urbanization rate is not effective on male suicides, it is seen that it reduces the number of suicides in women. When the results are considered as a whole, it can be said that socioeconomic risk factors have a similar effect on the suicide rates of men and women.

Table 7. Estimates of the Poisson regression model.

Coefficient	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12
α_0	5,0245 (< 0,01)	4,7647 (< 0,01)	5,7685 (< 0,01)	5,0512 (< 0,01)	5,0213 (< 0,01)	4,3374 (< 0,01)
α_1	6,39e-07 (< 0,01)	6,35e-07 (< 0,01)	3,43e-07 (0,0314)	3,22e-07 (< 0,01)	4,41e-07 (< 0,01)	3,30e-07 (< 0,01)
α_2	-4,45e-07 (0,5489)	-1,62e-06 (0,0207)	-1,05e-06 (0,1057)	2,69e-06 (< 0,01)	3,25e-06 (< 0,01)	1,89e-06 (< 0,01)
α_3	-0,0036 (< 0,01)	-0,0032 (< 0,01)	-0,0027 (< 0,01)	-0,0024 (< 0,01)	-0,0025 (< 0,01)	-0,0024 (< 0,01)
α_4	-0,0001 (< 0,01)	-0,0001 (< 0,01)	-9,00e-05 (< 0,01)	-3,13e-05 (< 0,01)	-3,42e-05 (< 0,01)	-3,70e-05 (< 0,01)
α_5	-0,0154 (0,0350)	-0,0198 (< 0,01)	-0,0316 (< 0,01)	0,0081 (0,1603)	0,0149 (0,0144)	0,0034 (0,5356)
α_6	-0,0141 (0,0224)	0,0079 (0,1988)	-0,0107 (< 0,01)	-0,0137 (< 0,01)	-0,0196 (< 0,01)	0,0061 (0,1484)
α_7	1,44e-07 (< 0,01)	1,65e-07 (< 0,01)	1,76e-07 (< 0,01)	7,91e-08 (< 0,01)	5,51e-08 (0,0264)	1,05e-07 (< 0,01)
R^2	0,9185	0,9152	0,9236	0,9742	0,9738	0,9741
LR	3867,96 (< 0,01)	3864,37 (< 0,01)	3878,19 (< 0,01)	11906,28 (< 0,01)	11918,04 (< 0,01)	11899,27 (< 0,01)
AIC	16,3396	16,4293	16,0836	17,0674	16,7732	17,2425
SBC	16,6774	16,7671	16,4214	17,4052	17,1110	17,5803

Notes: *i.* Figures in parentheses are the p-values. *ii.* LR: likelihood ratio value, AIC: Akaike Information Criterion, SBC: Schwarz Bayesian Information Criterion. *iii.* The cases where the null hypothesis can be rejected with a 5% significance level are highlighted in bold.

According to the results obtained from the negative binomial model, alcohol consumption, divorce, urbanization and unemployment variables do not seem to have a significant effect on suicide numbers. On the other hand, the effect of inflation and income level is significant and negative for both sex groups.

Comparing the results obtained from the Poisson and Negative Binomial models, it is noticed that there is more factor with significant effect in Poisson regression. In addition, inflation and income level variables which have a significant effect in both approaches are the most resistant factors. Considering the AIC and SBC criteria, it can be said that NBRM is superior and therefore the results of these models should be respected.

Table 8. Estimates of the Negative Binomial regression model.

Coefficient	Model 7	Model 8	Model 9	Model 10	Model 11	Model 12
α_0	5,0325 (< 0,01)	4,4849 (< 0,01)	5,3796 (< 0,01)	5,0601 (< 0,01)	5,0494 (< 0,01)	2,9355 (0,0317)
α_1	4,47e-07 (0,2463)	5,64e-07 (0,1559)	2,90e-07 (0,4938)	2,45e-07 (0,4221)	4,87e-07 (0,1271)	3,47e-07 (0,2988)
α_2	-2,86e-07 (0,9038)	-2,04e-06 (0,3362)	-1,23e-06 (0,5437)	2,74e-06 (0,1634)	4,08e-06 (0,0358)	1,65e-06 (0,3383)
α_3	-0,0028 (< 0,01)	-0,0023 (0,0469)	-0,0026 (0,0214)	-0,0027 (< 0,01)	-0,0028 (< 0,01)	0,0031 (< 0,01)
α_4	-9,74e-05 (< 0,01)	-0,0001 (< 0,01)	-9,35e-05 (< 0,01)	-3,26e-05 (0,0155)	-3,87e-05 (< 0,01)	-5,21e-06 (< 0,01)
α_5	-0,0220 (0,2697)	-0,0229 (0,2348)	-0,0314 (0,1339)	0,0070 (0,6745)	0,0199 (0,2379)	-0,0002 (0,9893)
α_6	-0,0145 (0,4507)	0,0221 (0,2249)	-0,0062 (0,4250)	-0,0238 (0,1142)	-0,0364 (< 0,01)	0,0199 (0,1626)
α_7	1,69e-07 (0,3065)	1,84e-07 (0,0139)	1,92e-07 (0,0123)	9,19e-08 (0,1961)	4,20e-08 (0,5578)	1,43e-07 (0,0408)
R^2	0,9150	0,9088	0,9201	0,9720	0,9689	0,9706
LR	4057,38 (< 0,01)	4058,27 (< 0,01)	4057,44 (< 0,01)	12099,99 (< 0,01)	12104,08 (< 0,01)	12099,49 (< 0,01)
AIC	11,6541	11,6318	11,6525	12,2745	12,1723	12,2870
SBC	12,0341	12,0118	12,0325	12,6545	12,5523	12,6670

Notes: *i.* Figures in parentheses are the p-values. *ii.* LR: likelihood ratio value, AIC: Akaike Information Criterion, SBC: Schwarz Bayesian Information Criterion. *iii.* The cases where the null hypothesis can be rejected with a 5% significance level are highlighted in bold.

Evaluating together the time series analysis and count data regression model findings, it can be seen that the most resistant factors in terms of method and specification are inflation and income level, followed by alcohol use and divorce rate factors. Thus, suicide decision of individuals in Turkey to be more sensitive to economic factors, while the familial troubles can be said to take second place. As emphasized previously, considering that alcohol use can

cause problems in the family, it can be considered that alcohol and divorce cases are closely related.

Conclusion

In this study, we aimed to investigate whether there is a relationship between selected socio-economic factors and suicide phenomenon in Turkey. By doing this, existing gaps both in terms of the methodological aspect and the empirical evaluation of suicide phenomenon in Turkey could be filled in a certain extent. To this end, per capita income, unemployment, divorce, alcohol consumption, labor force participation, inflation and urbanization have been selected as explanatory factors and their impact on suicide have been tried to determine by using modern time series analysis methods.

According to co-integration analysis alcohol consumption, income level and urbanization rate has a significant and meaningful impact on the male and female suicide rates in Turkey. Considering the increase of consumption of alcoholic beverages in Turkey over time, it can be expected that increasing alcohol consumption may feed development of suicidal thoughts in individuals who take alcohol. The prominence of the middle and lower income groups in developing countries such as Turkey, makes it plausible that a rise in income level cause a decline in the suicide rate.

In this study, estimation with count data regression models was also applied. In this context, Poisson and negative binomial regression models are included. Poisson model estimates reveal that almost all included factors have significant impact on both male and female suicide rates. Specifically, the number of men and women committing suicide increases due to alcohol use and population growth. Another common result for men and women is that increase in purchasing power and income reduce the number of suicides. The effect of unemployment and labor force participation on suicides is generally negative for both groups. On the other hand, while the increase in urbanization rate is not effective on male suicides, it is seen that it reduces the number of suicides in women. When the results are considered as a whole, it can be said that socioeconomic risk factors have a similar effect on the suicide rates of men and women. According to the results obtained from the negative binomial model alcohol consumption, divorce, unemployment and urbanization do not seem to have a significant effect on suicide numbers. On the other hand, the effect of inflation and income level is significant and negative for both sex groups.

If the results obtained from the Poisson and Negative Binomial models are compared, it is noticed that there is more factor with significant effect in Poisson regression. In addition, inflation and income level variables, which have a significant effect in both approaches, are the most resistant factors.

Evaluating overall findings, it can be seen that the most resistant factors in terms of method and specification are inflation and income level, followed by alcohol use and divorce rate factors. Thus, suicide decision of individuals in Turkey to be more sensitive to economic factors, while the familial troubles can be said to take second place. As emphasized previously, considering that alcohol use can cause problems in the family, it can be considered that alcohol and divorce cases are closely related. The findings obtained from the causality analysis support the findings of the regression analysis on the one hand and provide important clues about the available tools for estimating and reducing suicide rates.

Considering the overall findings of the analyses it can be said that a two-dimensional strategy should be adopted for suicide mitigating programs by the related official authorities and NGOs as well. In the first dimension high-risk groups such as alcohol-addicted, poor, urbanized individuals should be targeted. In the second dimension whole population should be targeted by relevant country-wide social programs.

Acknowledgements

This study is the summarized, revised and translated version of the Master's thesis presented at MCBU-SBE by the first author. An earlier version of the study was presented at the 19th Econometrics, Operation Researchs and Statistics Symposium which held in Antalya on October 2018. The authors would like to thanks to session participants and an anonymous referee for their constructive contributions.

References

- Aktaş, S. G. (2014). *Türkiye’de İntihar (2002-2011)*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altınanahtar, A. and Halıcıoğlu, F. (2009). A Dynamic Econometric Model of Suicides in Turkey. *The Journal of Socio-Economics*, 38: pp. 903-907.
- Altun, E. (2019). A new model for over-dispersed count data: Poisson quasi-Lindley regression model. *Mathematical Sciences*. 13: pp. 241–247.
- Antonakakis, N. and Gupta, R. (2017). Is Economic Policy Uncertainty Related to Suicide Rates? Evidence from the United States. *Social Indicators Research*, 133: pp. 543-560.
- Atasoy, N., Saraçlı, Ö. and Sankır H. (2014). Zonguldak İl Merkezinde İntihar Davranışının Yaygınlığı, Sosyodemografik, Klinik ve Ailesel Risk Etkenleri. *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*. No. 2.
- Atasoy, E. and Köse, M. (2019). İntiharlar Coğrafyası Perspektifinden Dünya, Türkiye ve Bursa İli. *TESAM Akademi Dergisi*, 6 (1): pp. 123-165.
- Barbagli, M. (2015). *A History of Suicide*. Translated by L. Byatt, Cambridge: Polity Press. First published in 2009, Bologna.
- Barstad, A. (2008). Explaining Changing Suicide Rates in Norway 1948–2004: The Role of Social Integration. *Social Indicators Research*. 87: pp. 47–64.
- Barzilay, S. and Apter, A. (2014). Psychological Models of Suicide, *Archives of Suicide Research*, 18 (4): pp. 295-312.
- Boran, T. (2009). *Dünya Ekonomi Bunalımının Türkiye’ye Sosyal ve Psikolojik Yansımaları: İntiharlar-Ekonomik Kriz*. Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı E-Bülten. http://www.koksav.org.tr/hassas_konular/090406_kok_hk-TBoran.pdf . (Erişim: 18.05.2017).
- Buzrul, S. (2016). Türkiye’de Alkollü İçki Tüketimi. *Journal of Food and Health Science*. 2 (3): pp. 112-122.
- Douglas, J. D. (1967). *The Social Meanings of Suicide*. New Jersey: Princeton University Press.
- Durkheim, E. (2002). *Suicide: A Study in Sociology*. Translated by A. Spaulding and G. Simpson. 2nd ed. New York: Routledge. First published in 1897, Paris.
- Ekici, G., Savaş, H. A. and Çıtak, S. (2001). İntihar Riskini Artıran Psikososyal Etmenler (Sosyal Güvence Yokluğu, Göç ve Diğer Stresörler). *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 2(4): pp. 204-212.
- Eryavuz, A. K., Özdemir, M. O. and Üçdoğruk, Ş. (2016). Türkiye’de Hastanede Yatış Süresini Etkileyen Demografik Özelliklerin Sayma Verisi Modelleriyle İncelenmesi. *Eurasian Econometrics, Statistics & Empirical Economics Journal*. 4: pp. 17-29.

- Eskin, M. (2012). *İntihar*. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Evans, G. and Farberow, N. L. (Eds.) (2003). *The Encyclopedia of Suicide*. 2nd edition. New York: Facts on File Inc.
- Fincham, B., Langer, S., Scourfield, J. and Shiner, M. (2011). *Understanding Suicide: A Sociological Autopsy*. Palgrave MacMillan, New York.
- Fischer, J.A.V. and Rodriguez-Andres, A. (2008). Political Institutions and Suicide: A Regional Analysis of Switzerland. Thurgau Institute of Economics and Department of Economics at the University of Konstanz. No. 33.
- Harmancı, P. (2015). Dünya'daki ve Türkiye'deki İntihar Vakalarının Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, Special Issue: 1st National Health Sciences Congress Book.
- İnelmen, E.M., Gazerro, M., İnelmen, E., Sergi and G. Manzato, E. (2010). Alcohol Consumption and Suicide: a Country-level Study. *Italian Journal of Public Health*. 7(3): pp. 226-234.
- Jalles, J.T. and Andresen, A. M. (2015). The Social and Economic Determinants of Suicide in Canadian Provinces. *Health Economics Review*. 5(1): pp. 1-12.
- Meder, M. and Gültekin, M. (2012). Türkiye'nin Büyük Kentlerinde 1999-2009 Yılları Arasındaki İntihar Eğilimleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11: pp. 139-151.
- Rodriguez-Andres, A. R. (2005). Income Inequality, unemployment, and suicide: a panel data analysis of 15 European countries. *Applied Economics*. 37(4): pp. 439-451.
- Rodriguez-Andres, A. R., Halicioğlu, F. and Yamamura, E. (2011). Socio-economic Determinants of Suicide in Japan, *The Journal of Socio-Economics*, 40: pp. 723-731.
- Ruiz-Perez, I., Rodriguez-Barranco, M, Rojas-Garcia, A. and Mendoza-Garcia, O. (2017). Economic Crisis and Suicides in Spain: Socio-demographic and Regional Variability, *European Journal of Health Economics*, 18: pp. 313-320.
- Shneidman, E. S. (1985). *Autopsy of a Suicidal Mind*, New York: Oxford University Press.
- Soper, C. A. (2018). *The Evolution of Suicide*. New York: Springer.
- Suzuki, T. (2008). Economic Modelling of Suicide under Income Uncertainty: For Better Understanding of Middle-Aged Suicide. *Australian Economic Papers*. 47 (3): pp. 296-310.
- Taylor, S. (1982). *Durkheim and the Study of Suicide*. New York: MacMillan.
- TURKSTAT – Turkish Statistics Institute (2014). *İstatistik Göstergeler 1923 – 2013*. Ankara.
- Uçan, Ö. (2006). Türkiye'de İntiharı Konu Alan Yayınlar Üzerine Bir Bibliyografya Çalışması. *Kriz Dergisi*. 13(3): pp. 15-26.
- Varol, Z. C. (2019). *Türkiye'de İntihar Üzerinde Etkili Olan Sosyo-ekonomik Faktörler: Bir Zaman Serileri Analizi*. (MSc Thesis). Manisa: Manisa Celal Bayar University Institute of Social Sciences.
- Yılmaz, A. E. (2003) *Edebiyat ve İntihar*, İstanbul: Selis Yayınları.
- Yüksel, N. and Ceyhun, B. (1994) *İntihar*, Ruhsal Belirtiler. Ankara, Hatiboğlu Yayınevi.
- WHO – World Health Organisation (2014). *Preventing Suicide: A Global Imperative*.

Duyumsal veya Duyumdışı Temeller? Metaforların Kaynak Kavramlarının Deneyimsel Özelliklerine İlişkin bir Çalışma

Yeliz Demir^{a, b}

Özet

Bu çalışmanın amacı, metaforların kaynak kavramlarına karar verirken kişilerin ne tür deneyimlerden yararlandıklarına ışık tutmaktır. Bu bağlamda şu araştırma sonusuna yanıt aranmıştır: Kaynak kavramların belirlenmesinde duyumsal mı yoksa duyum-dışı deneyimler mi etkilidir? Katılımcılardan, bir dizi metaforu kendilerine uygun gelen kaynak kavramlarla tamamlamaları istenmiştir. Katılımcılar, soyut kaynak kavramlarını, her defasında somut kavramlara göre daha yoğun olarak tercih etmişlerdir. Çalışmanın sonuçları göstermektedir ki, 'daha deneyimsel' olan kavramlar mutlaka 'duyularla algılanarak oluşturulan' kavramlar demek değildir. Deneyimsel dünyamız karmaşıktır ve duygu, düşünce ve fikirleri gösteren pek çok soyut kavram bilişimize somut kavramlardan daha yakın olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Metafor
Kaynak kavramlar
Duyumsal
Duyumdışı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.10.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.635185

Sensory or Extra-Sensory Input? A Study on the Experiential Nature of Source Concepts of Metaphors

Abstract

The aim of this study is to shed light on the type of experience people use in choosing the source concepts of their metaphors. To this end, the following research question is posed: Are sensory or extra-sensory experiences more determinative in choosing the source concepts of metaphors? Participants of the study were asked to complete a number of metaphors with possible source concepts. Abstract source concepts predominated at all times the use of concrete ones by the participants. Results of this study indicate that what is more 'experiential' does not necessarily mean 'what is attained through sense experiences'. Our experiential world is complex and incorporates many feelings, emotions, and ideas which can be closer to our cognition than sensory experiences in choosing the source concepts of metaphors.

Keywords

Metaphor
Source concepts
Sensory
Extra-sensory

About Article

Received: 21.10.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.635185

^a Contact Author: ylzdemir@gmail.com

^b Dr., Hacettepe University, Department of English Linguistics, <https://orcid.org/0000-0001-9306-0376>.

Introduction

Metaphor has long been treated as a rhetorical device, taken advantage of by poets or literary figures with an attempt to enrich and deepen their writings by means of its very nature, addressing human thought and conceptualization. A stereotypical way of defining metaphor as “a figure of speech that attempts to describe one thing in terms of another based on a supposed similarity” does not suffice to tell us about its significance in understanding human conceptual organization.

Considerations on metaphor can be traced back to Ancient Greece, when literature was regarded as an inseparable part of philosophical concerns. At that time, Aristotle, who had a significant contribution to the development of the art of rhetoric, defined metaphor as “the application of an alien name by transference either from genus to species, or from species to genus, or from species to species, or by analogy, that is, proportion” (2008, p.41). Being one of the earliest definitions of metaphor, Aristotle’s definition apparently comprised some phenomena (i.e., the first three conceptualizations) which were later studied under two related concepts: metonymy and synecdoche (Rapp, 2010). Analogy, however, remained a central issue which continued to be highlighted in more modern definitions of metaphor.

It was in the late 20th century that a shift of attention took place in the treatment of the metaphor concept. Scholars in cognitive linguistics drew the concept out of the monopoly of literary and rhetorical studies and put it at the center of cognitive studies exploring human conceptual organization. The groundbreaking work by Lakoff and Johnson (1980) drew attention to the function of metaphor in determining the ways we perceive, think, and act, thus bringing the issue beyond a naming process. Lakoff and Johnson noted that we are not generally aware of our conceptual system which plays a significant role in defining our everyday realities. Our concepts structure the way we perceive things, think about them, and determine our actions. Since human conceptual system is not open to observation, one way to understand its workings is by looking at language. By depending on linguistic evidence, Lakoff and Johnson concluded that much of our conceptual system is metaphorical in nature. The recognition of the power of metaphor in shedding light on human conceptual processes created great inspiration for scholars in cognitive linguistics who aim to explore human cognitive system by studying language. As Grady (2007) notes, metaphor served as a valuable construct in order to understand the ways in which some aspects of our experiences are related to another, for it has implications for the basic aspects of perception, thought, and neurological organization.

Thus, metaphor was redefined in cognitive linguistics with an emphasis on cognition and experience. Lakoff and Johnson’s (1980) definition of metaphor as “understanding and experiencing one kind of thing in terms of another” (p.5) gained wide acceptance among scholars working in the area. Adopting a definition such as the one suggested by Lakoff and Johnson necessitates a careful look at the components of metaphor in order to understand the process governing how one thing can be taken to represent another thing.

A metaphor is composed of two parts in Lakoff and Johnson’s conceptual metaphor theory (CMT): a target and a source concept (in some contexts, the former is called *tenor/topic* and the latter *vehicle*). For instance, in a metaphor like ‘Beliefs are constructed stories’, *beliefs* is the target concept represented via the source concept *constructed stories*. In a later work, Lakoff and Johnson (1999) state that metaphors involve conceptual mappings of knowledge and inference patterns from a concrete source domain to a typically more abstract target domain.

If we take into consideration the fact that in metaphors, experiential structure is projected between these two domains, the term *abstract* denotes the meaning 'less familiar to our experiences', and *concrete* denotes 'one which is more familiar to our experiences'. Lakoff and Johnson (1999) exemplify this by noting that everyday experience of attaining information through vision (i.e. watching, reading) gives rise to a conception of knowing in terms of seeing, as the expression "Do you see what I mean?". In this example, "understanding" is regarded as projected from a more abstract domain to a more concrete domain of "seeing".

Although understanding the dynamics of the source and target domains is central to working out the nature of metaphor, research addressing this issue is not abundant. In one of the earliest attempts to explore the functions of the components of metaphor from a cognitive linguistic perspective, Katz (1989) questioned the force that drives the choice of the source concepts (named 'vehicles') for metaphors. He has given sentence frames to the participants to complete, and made them choose from the alternative vehicles provided in order to make a comprehensible and aesthetically pleasing metaphor. As a result of the study, Katz has found out that the vehicles chosen by the participants to complete the metaphor were those that are moderately distant from the topic (or the target concept). In addition, participants displayed a tendency to choose vehicles (1) from referentially concrete domains, and (2) that are closer to the topic on domain-relevant distance.

Shen (1999), on the other hand, explored the principles of metaphor interpretation by reference to the notion 'domain'. He draws attention to two different models of metaphor comprehension in this respect: the 'domain-as-a-schema' model, and the 'domain-as-a-taxonomic' category model. Shen argues that there is an outstanding difference between these two models with respect to (1) their representational assumptions regarding the way knowledge is organized and represented in memory, and (2) their interpretation principles. In the study, Shen provides empirical evidence for the claim that neither of these models is sufficient to account for certain phenomena regarding metaphor interpretation. As an alternative, he proposes a hybrid model for metaphor comprehension, keeping to the explanatory power of both models.

In still another study about what constitutes a metaphor, Moore (2006) looks into space-to-time mappings in metaphorical constructions. Time is an abstract concept that usually undergoes a metaphorical mapping with spatial concepts. Moore draws attention to the fact that most research on metaphors that construe time as motion has focused on the question whether it is time or the person that moves. In his study, however, Moore focuses on an equally important distinction between metaphors that locate time concepts relative to ego and metaphors that locate time concepts relative to other time concepts. Rather than a single, abstract target domain of time, these two kinds of temporal metaphor metaphorize perspective-specific and perspective-neutral temporal concepts. Recognizing this distinction helps enhance the explanatory potential of CMT.

A rather neglected issue regarding the components of metaphor in the relevant literature is determining the nature of the experiences that may help to characterize the source domain. It has already been mentioned that experience is central to the characterization of each domain, and that the source domain is more familiar to our experiences (more understood) than the target domain (less understood); therefore, the former is used to characterize the latter. However, the type of experience that characterizes the source domain, and thus, gives rise to the production of source concepts is an issue that has not received the due attention in the

literature on metaphor. The aim of this study is to shed light on the type of experience that people make use of in choosing the source concepts for the metaphors they are building. To this end, the following research question is posed: Are sensory or extra-sensory experiences more determinative in choosing the source concepts for metaphors? One may claim that sensory experiences (i.e., perceptual experiences we attain through our senses) are more embodied, and therefore, they might be closer to our cognition when it comes to choosing the source concepts for our metaphors. However, we need empirical evidence to see if this is true or not.

Method

This study was designed in order to investigate whether people depend more on sensory experiences or extra-sensory experiences in choosing the source concepts of metaphors. This section specifies the instrument used to collect data, information about the participants, the ways in which the data were analyzed, and the limitations of the study.

The Instrument

A task sheet was prepared to be filled by the participants of the study. The sheet was prepared in Turkish in order to let the participants express themselves more naturally in their native language. The task contained six target concepts three of which were general concepts that are frequently mentioned in everyday life. The concepts were TIME (ZAMAN), LIFE (HAYAT), and LOVE (AŞK). The other three concepts were more specific concepts related to the aforementioned general concepts. These concepts were TOMORROW (YARIN), BIRTH (DOĞUM), and LOVER (SEVGİLİ), respectively. An example item in the task sheet reads as follows: TIME is (a) ... The participants of the study were asked to complete each metaphor by filling in the space with an expression that they think would describe the given word the best. The task sheet included clear instruction as to how to complete the task, accompanied by an example ("Autumn is sorrow"). The participants were not restricted by the type or length of expressions they would choose.

Participants

The task was applied to a group of students at two universities in Turkey, namely Hacettepe University and İzmir University of Economics. A total of 77 informants participated in this study: 47 students and graduates of the Department of English Linguistics at Hacettepe University, and 30 students from three different departments at İzmir University of Economics, namely Psychology, International Trade and Finance, and Public Relations and Advertising. Some of the data were compiled in 2010 and some in 2019. Student informants ranged from freshman to senior level at the two universities. 27 informants were graduates of English Linguistics. The participants' ages ranged from 19 to 35. 57% of the participants were female (n=44), and 43% were males (n=33).

Data Collection and Analysis

The data were collected in printed forms from the students in the classes and via electronic forms shared with the graduate participants through social media. The replies in the task sheets were analyzed according to the participants' choice of 'abstract' and 'concrete' source concepts (i.e., stated in the form of abstract and concrete nouns) in order to complete each metaphor. The criteria for 'abstract' and 'concrete' were determined according to the lexical definitions of the words. The following definitions of the concepts in Cambridge English Dictionary were taken as a basis in the analysis of the source concepts:

Abstract: ¹ not perceivable through senses

² existing as an idea, feeling, or quality, not as a material object:

Concrete: clear and certain, or real and existing in a form that can be seen or felt; perceivable through five senses

Note, however, that the classification 'abstract vs. concrete' used in the analysis of the data is distinct from Lakoff and Johnson's (1999) use of these terms to refer to the extent of experiential familiarity with the target and source domains of metaphors (see p.2 of this article). That is to say, during data analysis, a source concept is noted as 'concrete' if it denotes an object, event, or phenomenon which is perceivable through human senses (i.e., the senses of vision, hearing, smell, taste, and touch). On the other hand, a source concept is categorized as 'abstract' if it denotes feelings, emotions, ideas, or notions that are not readily accessible to our senses (i.e. not observable). In the light of all these, if an informant chooses a concrete concept while completing a metaphor, he is taken to use his sensory experiences as a source. If he chooses an abstract concept to complete a metaphor, he is accepted to use extra-sensory experiences as a source. An illustration of 'concrete vs. abstract' categorization is as follows:

(1) Time is water. [Zaman bir sudur.] (concrete source concept)

(2) Tomorrow is/means curiosity. [Yarın bir meraktır.] (abstract source concept)

In accordance with the aim of the present study, source concepts that referred to senses were distinguished from source concepts that referred to feelings, emotions, or ideas that are not graspable through senses. Three categories emerged from this kind of analysis: concrete concepts (C), abstract concepts denoting feelings and emotions (AE), and abstract concepts denoting other ideas or notions (AO) (i.e., those that do not denote feelings and emotions). A tripartite distinction was favoured over a bipartite distinction such as between concrete concepts and abstract ones in general, for a AE concepts can be cognitively more salient and have a different experiential status than general AO concepts. On the other hand, some of the seemingly concrete source concepts may in fact be abstract ones depending upon the nature of the adjectives used to modify the concrete nouns. Study for example:

(3) Time is a harsh road with no turning back. [Zaman acımasız ve geri dönüşü olmayan bir yoldur.]

In example (3), the concrete word "road" is modified with adjectives "harsh" and "having no turning back", which, from a holistic perspective, add an abstract sense to the noun (i.e., in reality, the roads that we take usually have a turning back). Therefore, such a source concept was categorized as AO.

During the analysis of data, frequency of each occurrence (i.e. concrete words (C), abstract words indicating feelings and emotions (AE), and other abstract words (AO)) was calculated, and indicated on a table with the percentages.

Limitations

This study is an attempt to understand the nature of the source concepts used in constructing metaphors. It is preliminary for a more detailed future quantitative empirical study designed to provide statistical evidence for the structuring of the source concepts drawing on a wide range of data. The scale of the present study is relatively small and the way the data were collected may not reflect spontaneous language use (as the informants are asked to complete a task sheet to form metaphors); however, it does give us an idea about informants' preferences in choosing the source concepts for their metaphors. The incorporation of numerical data and frequency analysis into this study helps us work out the general tendency among the replies of the informants. For a more comprehensive and explanatory study, without doubt, the scale of the study needs to be enlarged by increasing the population and the scope of the task applied to the informants, and introducing variety by adding natural data to the study.

Findings

The participants of the study filled in the task sheet with expressions (i.e., source concepts) to complete each metaphor. They decided what can best describe the target concepts TIME, LIFE, LOVE, TOMORROW, BIRTH, and LOVER analogically. The source concepts they chose to write their metaphors were categorized into three groups as denoting concrete concepts (i.e., expressed in the form of concrete nouns), abstract concepts denoting feelings or emotions, and abstract concepts denoting other ideas or notions than emotions or feelings (i.e., the latter two were expressed in abstract nouns).

The following table indicates the number and percentage of these three categories in the source domain of the metaphors constructed by the participants.

Table 1. Number and Percentage of C, AE, and AO Concepts in the Source Domain of the Metaphors Constructed by the Participants.

TARGET CONCEPTS	C #	C %	AE #	AE %	AO #	AO %	Total number of metaphors formed
TIME [ZAMAN]	38	49%	10	13%	29	38%	77
LIFE [HAYAT]	30	39%	18	23%	29	38%	77
LOVE [AŞK]	17	22%	45	59%	15	19%	77
TOMORROW [YARIN]	6	8%	54	70%	17	22%	77
BIRTH [DOĞUM]	9	12%	20	26%	48	62%	77
LOVER [SEVGİLİ]	26	34%	39	51%	12	15%	77

C: Concrete source concepts indicating sensory experience; AE: Abstract source concepts indicating feelings and emotions; AO: Other abstract concepts used as a source to define the target concepts.

In the following subsections, each target concept will be treated separately. The category of source concepts used to complete a metaphor will be discussed by reference to the frequency of occurrence. Each category of source concepts will be illustrated with random examples.

a. TIME

As Table 1 indicates, the target concept TIME was completed most frequently with a concrete source concept (49%). In fact, concretization of the abstract concept 'time' is not a new finding (c.f. Lakoff and Johnson, 1980; Ramscar, Boroditsky, & Matlock, 2009; Margolies, 2008). Evidence has already been presented supporting that people have a tendency to understand the concept 'time' in terms of concrete concepts. Time is rarely associated with abstract concepts expressing feelings and emotions (13%). However, as a second most common choice, participants opted for some other abstract concepts to denote 'time' (38%). In the following examples time is defined in terms of concrete concepts, namely moving objects or entities:

(1) Concrete concepts (C)

Time is a *sandglass*. [Zaman bir kum saatidir.]

Time is *water*. [Zaman bir sudur.]

Time is a *river*. [Zaman bir nehirdir.]

"Time" is understood in the given examples in terms of a "sandglass", "water", and "river", respectively. All of these source concepts help to identify time with a moving entity.

In the construction of time metaphors, though rare, there are also instances of abstract source concepts referring to feelings and emotions:

(2) Abstract source concepts indicating feelings and emotions (AE)

Time is *consolation*. [Zaman bir tesellidir.]

Time is a *need*. [Zaman ihtiyaçtır.]

Time is *expectation*. [Zaman bir bekleyiştir.]

In each of the above examples, "time" refers to a feeling or emotion. It is identified with "consolation", "need", and "expectation", respectively.

As it was mentioned above, the second most common category of source concepts after concrete ones is abstract source concepts denoting ideas or notions other than feelings and emotions. The following examples show that time is associated with "a loop", "a journey", and "a routine":

(3) Other abstract concepts used as a source to define the target concept (AO)

Time is a *loop*. [Zaman bir döngüdür.]

Time is a *journey*. [Zaman bir yolculuktur.]

Time is a *routine*. [Zaman bir rutindir.]

b. LIFE

The target concept LIFE was another item which was represented most often with concrete concepts (39%). The case with ‘time metaphors’ may be true of ‘life metaphors’ as well. That is, people may have a tendency to understand abstract concepts that refer to processes with more concrete concepts. The following examples illustrate this:

(1) Concrete concepts (C)

Life is a *present* unjustly distributed to people. [Hayat insanlara adilce verilmeyen bir ödüldür.]

Life is a long, rough and tiring *road*. [Hayat engebelerle dolu, uzun, yorucu bir yoldur.]

Life is a *labyrinth*. [Hayat bir labirenttir.]

In the first example above, life is identified with a “prize unjustly distributed” by God, while in the second and third examples, with things that are progressive, long, and complicated in nature: “a tiring road” and “a labyrinth”.

“Life” is associated the least frequently with abstract concepts denoting feelings and emotions (23%). Some of those cases can be exemplified with the following:

(2) Abstract source concepts indicating feelings and emotions (AE)

Life is a *complication*. [Hayat bir karmaşadır.]

Life is a *physical and psychological awareness*. [Hayat fiziksel ve ruhsal farkındalıktır.]

Life is an *illusion*. [Hayat bir illüzyondur.]

“Life” is understood as “complication”, “physical and psychological awareness”, and “illusion” in the examples above.

The second most frequent choice of source concepts fell on abstract concepts denoting notions other than feelings and emotions (%38). In the following examples “life” is explained through the abstract source concepts “game”, “struggle”, and “journey”, respectively.

(3) Other abstract concepts used as a source to define the target concept (AO)

Life is a *game* you want to take pleasure in no matter who the winner or loser is. [Hayat, keyif almaya çalıştığın, kazanan ya da kaybedenin önemsiz olduğu bir oyundur.]

Life is a *struggle*. [Hayat bir mücadeledir.]

Life is a *journey*. [Hayat bir yolculuktur.]

c. LOVE

Being directly related with feelings and emotions, the target concept LOVE was explained heavily in terms of AE concepts. 59% of all times participants chose an abstract source concept denoting feelings and emotions to complete the ‘love metaphor’. Only 22% of the source concepts were concrete in nature. Three of the cases when concrete concepts were used to complete the metaphors are as follows:

(1) Concrete concepts (C)

Love is a *tool* to socialize. [Aşk sosyalleşme aracıdır.]

Love is a *knife*. [Aşk bir bıçaktır.]

Love is an *incomplete song*. [Aşk yarım kalan bir şarkıdır.]

In these examples “love” is taken to denote “a tool”, “a knife”, and “a song”, all of which are concrete concepts.

The most frequently preferred way to characterize a love metaphor was to choose the source from among abstract concepts that denote feelings and emotions. 45 of the total 77 participants displayed such a pattern in forming a ‘love metaphor’. The following examples are illustrations of this widespread choice:

(2) Abstract source concepts indicating feelings and emotions (AE)

Love is a *passion*. [Aşk bir tutkudur.]

Love is *riding a swing carousel with a full stomach*. [Aşk, dolu bir mideyle dönme dolaba binmektir.]

Love is an *excitement*. [Aşk bir heyecandır.]

The target concept “love” was completed with “passion”, “riding a swing carousel with a full stomach”, and “excitement” as the source concepts in the given examples.

The third category, that is abstract source concepts falling outside the ones denoting feelings and emotions, comprised 19% of the participants’ choices. Consider the following examples in which love is identified with abstract concepts such as “an insidious friend”, “an adventure”, and “a dream”:

(3) Other abstract concepts used as a source to define the target concept (AO)

Love is an *insidious friend* who tries to knock your reason out. [Aşk mantığı devredışı bırakmaya çalışan sinsi arkadaşdır.]

Love is an *adventure*. [Aşk bir maceradır.]

Love is a *dream*. [Aşk bir rüyadır.]

The task also involved asking participants to complete metaphors that involved more specific target concepts (i.e., tomorrow, birth, lover), which are semantically related with the general abstract target concepts (i.e., time, life, love). The following subsections will discuss the findings of this analysis and draw on a number of examples to illustrate each.

d. TOMORROW

Cases when participants identified TOMORROW with a concrete concept is quite rare. Only 8% of the participants preferred a concrete source concept to form a metaphor about “tomorrow”. Three of the rare examples are as follows:

(1) Concrete concepts (C)

Tomorrow is a *mist*. [Yarın bir buğudur.]

Tomorrow is an *exciting book* you can’t help reading, for you are very curious about the ending. [Yarın, sonunu merak ettiğin için heyecanla okumayı bırakmadığın kitaptır.]

Tomorrow is a *pathway*. [Yarın bir patikadır.]

The examples above illustrate an analogy between the target concept “tomorrow” and source concepts “mist”, “an exciting book”, and “a pathway”.

An outstanding 70% of the participants chose abstract concepts denoting emotions in order to describe “tomorrow”. Tomorrow is a target concept that frequently evokes unknown happenings, and a question mark about what it will bring. At times it evokes positive feelings and expectations, and at times negative. Consider the following instances in which “tomorrow” is associated with “worry”, “vagueness”, and “hope”:

(2) Abstract source concepts indicating feelings and emotions (AE)

Tomorrow is a *worry*. [Yarın bir endişedir.]

Tomorrow is *vagueness*. [Yarın belirsizliktir.]

Tomorrow is *hope*. [Yarın bir umuttur.]

22% of the participants opted for abstract concepts expressing ideas other than feelings or emotions. These ideas also point at the unknown nature of tomorrow; it may bring about different possibilities or chances. To illustrate:

(3) Other abstract concepts used as a source to define the target concept (AO)

Tomorrow is a *new beginning*. [Yarın yepyeni bir başlangıçtır.]

Tomorrow is a *probability*. [Yarın, bir olasılıktır.]

Tomorrow is a *second chance*. [Yarın, ikinci bir şanstır.]

In these examples, tomorrow is identified with “a new beginning”, “a probability”, and “a second chance”, respectively.

e. BIRTH

The target concept BIRTH was defined most often with AO concepts. 62% of the source concepts chosen in this context displayed such a pattern. Second most often choice was AE concepts, comprising 26% of the participants’ replies. The least common preference in this context was choosing a C concept to form a metaphor about “birth” (12%). Some of the few C concepts used to set an analogy with “birth” are as follows:

(1) Concrete concepts (C)

Birth is a *bud*. [Doğum bir filizdir.]

Birth is *sun*. [Doğum bir güneştir.]

Birth is *bitter and sweet*. [Doğum acı ve tatlıdır.]

“Birth” usually evokes an idea about new beginnings and freshness. The concrete notions preferred to define “birth” correspond to these ideas. In the examples given above, birth is associated with “a bud”, “sun”, and “something bitter and sweet” at the same time.

On the other hand, “birth” is an event that usually connotes positive feelings and emotions. Therefore, one may expect that a metaphor about “birth” must often make reference to such feelings. Interesting enough, the choice for AE concepts as a source for “birth metaphor” does not reach a notable rate: only 22%. One reason for the relatively low frequency of AE concepts

in this connection can be that “birth” is less associated with the feelings or emotions of individuals unless they take it literally to refer to a particular event such as the birth of their own baby. Nevertheless, there are still clear cases in which AE concepts are preferred to make a ‘birth metaphor’. In the following examples, “birth” is associated with “happiness”, “refreshment”, and “hope”, respectively:

(2) Abstract source concepts indicating feelings and emotions (AE)

Birth is *happiness*. [Doğum sevinçtir.]

Birth is *refreshment*. [Doğum bir yenilenmedir.]

Birth is *hope*. [Doğum bir ümittir.]

Quite a significant proportion of the participants resorted to AO concepts to define “birth”. 48 of 77 participants displayed such a choice. An explanation for this high frequency might be that the notion of birth seems to reflect more general abstractions associated with the event like a “new beginning”. Below are some illustrations of this case:

(3) Other abstract concepts used as a source to define the target concept (AO)

Birth is a *miracle*. [Doğum bir mucizedir.]

Birth is a *rebellion*. [Doğum bir başkaldırıdır.]

Birth is *not only the beginning but also the end of everything*. [Doğum, her şeyin başlangıcı, fakat aynı zamanda sonudur.]

f. LOVER

The last target concept LOVER was associated most frequently with AE concepts (51%). This finding is not surprising as “love” itself is an emotion and “lover” is its object. Therefore, one might rightfully expect these two terms to be characterized with concepts denoting feelings and emotions. There were also cases when the participants associated a lover with a concrete entity. This was the second most frequently chosen source concept for the ‘lover metaphor’ (34%). Consider the following examples in which a “lover” is identified with “a flower”, “a fellow traveler”, and “a second eye”:

(1) Concrete concepts (C)

A lover is a *flower*. [Sevgili bir çiçektir.]

A lover is a *fellow traveler*. [Sevgili bir yol arkadaşıdır.]

A lover is a *second eye* with which you look in the same direction. [Sevgili aynı yere baktığın ikinci bir gözdür.]

Below, on the other hand, are instances of AE source concepts, which are the most frequently preferred ones to partner with “a lover”:

(2) Abstract source concepts indicating feelings and emotions (AE)

A lover is/means *trust*. [Sevgili güvendir.]

A lover is/means *trouble*. [Sevgili derttir.]

A lover is/means *longing*. [Sevgili özlemdir.]

The examples above set an analogy between “a lover” and the source concepts “trust”, “trouble”, and “longing”, respectively. These are among the feelings a lover evokes on the one who loves him/her.

Finally, AO concepts are the least frequently preferred sources to match with a “lover” (15%). To mention some AO concepts used to form a “lover metaphor”, the followings can be used for illustration:

(3) Other abstract concepts used as a source to define the target concept (AO)

A lover is the *one for whom you make sacrifices*. [Sevgili uğruna fedakarlık yapılandır.]

A lover is a *luxury*. [Sevgili bir lükstür.]

A lover is your *soul-mate*. [Sevgili ruh eşidir.]

A lover is regarded as “a person for whom you make sacrifices”, “a luxury” for the beloved one, and “a soul-mate” for his/her partner.

Discussion and Conclusion

The general idea in CMT is that the source domain is a more familiar domain (i.e., more concrete) to human experience than the target domain (i.e., less familiar, and therefore, more abstract). Conceptual metaphors are embodied. Therefore, we have a tendency to understand abstract notions like “time” with concrete ones. Most of our undeliberate use of metaphors in daily life involves examples of embodiment (consider some examples presented by Kövecses (2017) such as *exploding* with anger, *wandering aimlessly* in life, having a *cold* personality). Sense experiences are the main source to embodied knowledge; therefore, one might expect people to apply more often to concrete source concepts in characterizing abstract concepts that are less understood. The findings of this study, however, serve to question this prejudgment at least in the case of deliberate metaphors.

This study was designed as a conditioned study in which the participants were asked to form metaphors deliberately (as opposed to natural occurrences of metaphor). We adopted a mainstream definition (i.e., dictionary definition) of the notions “concrete” and “abstract”; any concept that was constituted through sense data was categorized as “concrete”, and any one lacking this feature was categorized as “abstract”. The findings of this study reveal that in choosing the source concepts for metaphors, the participants went for abstract concepts (the totality of AE and AO concepts used) more often than concrete concepts. Therefore, it does not follow from the fact that a target concept is abstract that it is necessarily characterized by concrete source concepts. This is only partially true with respect to the present study.

For instance, “time” was most frequently matched with concrete concepts in our tripartite classification, which is in line with the general trend in the literature on this topic. However, when we consider the totality of the abstract source concepts including AE and AO ones, let’s say A in general, we see that they are almost equal in number, even slightly higher than C concepts. “Tomorrow”, as a more specific time concept, on the other hand, evokes largely AE concepts and very rarely concrete ones. Similarly, “life” is associated most often with C concepts in our tripartite classification, but the totality of A concepts overtake the C ones. Especially, AO concepts come very close to the rate of the C concepts. This means “life”, as an abstract concept, can be better understood in terms of concrete concepts; that is to say,

associating it with concrete concepts can help us attribute a tangible quality to it. However, the fact that it is almost equally matched with AO concepts may well show us the abstract, vague, and progressive understanding of "life". "Birth", on the other hand, is matched remarkably with AO concepts and very rarely with C ones. It shows that "birth" as a stage of "life" has quite different connotations than "life" when it comes to forming metaphors. It is usually associated with abstract positive ideas but less with AE concepts. Finally, the metaphors of "love" and "lover" are most often associated with AE concepts. Considering the thematic value of these two concepts, associating them with concepts denoting feelings and emotions is not surprising. A notable difference between these two concepts is that while "love" is least frequently connected with a concrete entity, a "lover" has a higher rate of association with a concrete entity, as it is the object of love.

All in all, when we take into account the total number of A concepts and compare them with C ones, thus adopt a bipartite comparison, we see that at all times A concepts predominate over the C concepts used as the source concepts for the metaphors. However, we reckon that retaining a tripartite distinction in this study is functional as AE concepts such as "hope, trust, longing" can be cognitively more salient and have a different experiential status than general AO concepts such as "miracle, rebellion, and probability".

This paper was an attempt to examine the nature of the source concepts that are used to refer to some target concepts in metaphorical pairings. The main conclusion of the paper is that extra-sensory experiences have more dominant force in determining the source concepts of metaphors when individuals are confronted with a task to form deliberate metaphors. Considering the findings of this study, the following suggestions can be provided for future empirical research into the nature of source concepts of metaphors: (1) concept-specific treatment can be needed for the target components of metaphors, as notions like "experientially less familiar" and "experientially more familiar" are vague and need refinement. (2) The more "experiential" concepts should not be equated with concepts constituted through sense experiences. Our experiential world is complex and incorporates many feelings, emotions, and ideas which can be closer to our cognition than sensory experiences in choosing the source concepts of metaphors. (3) Undeliberate and deliberate use of metaphors may reflect different kinds of motivation in terms of the choice of source concepts. In deliberate metaphors, people might be more concerned with finding source concepts that can be aesthetically pleasing for the receiver, or their metaphors may reflect a deeper level of introspection. For these reasons, abstract concepts may be more frequently chosen than concrete ones in deliberate metaphors. This prediction needs, however, further evidence.

This study is only a preliminary attempt to understand the nature of the source concepts of metaphors. However, it does give us some clue about how much abstract notions that denote feelings, emotions, and ideas can be closer to our cognition than concepts that we form based on our physical experiences through five senses. Further research that increases the population, enlarges the scope of the data collection tool, and incorporates natural data will, no doubt, widen our knowledge in this topic and enable grounded generalizations.

References

- Aristotle (2008). *Poetics* (S. H. Butcher, Trans.). New York: Cosimo Classics (Original work published 1895).
- Grady, J. E. (2007). Metaphor. In D. Geeraerts, & H. Cuyckens (Eds.). *The Oxford handbook of cognitive linguistics* (pp.188-213). New York: Oxford University Press.
- Katz, A. N. (1989). On choosing the vehicles of metaphors: Referential concreteness, semantic distances, and individual differences. *Journal of Memory and Language*, 28(4), pp.486-499.
- Kövecses, Z. (2017). The conceptual metaphor. In E. Semino & Z. Demjen (Eds.), *The Routledge handbook of metaphor and language* (pp.13-28). New York: Routledge.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Margolies, S. O. (2008). Event valence and spatial metaphors of time. *Cognition & Emotion*, 22 (7), pp. 1401-1414.
- Moore, K. E. (2006). Space-to-time mappings and temporal concepts. *Cognitive Linguistics*, 17(2), pp. 199-244.
- Ramscar, M., Boroditsky L., & Matlock, T. (2009). Time, motion and meaning: The experiential basis of abstract thought. In K. S. Mix, L. B. Smith, and M. Gasser (Eds.), *The spatial foundations of language and cognition* (pp. 67-82). Oxford: OUP.
- Rapp, C. "Aristotle's Rhetoric", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2010 Edition), E Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/aristotle-rhetoric/>>.
- Shen, Y. (1999). Principles of metaphor interpretation and the notion of 'domain': A proposal for a hybrid model. *Journal of Pragmatics*, 31(12), pp.1631-1653.

Appendix: The task

Cinsiyet:

Yaş:

Kavramsal Metaforlar

Gündelik hayatımızda bazı kavramları açıklarken benzetmelerden (metaforlardan) yararlanırız. Bir başka deyişle bir kavramı diğeri yerine kullanırız (örn. Sonbahar hüzündür). Aşağıda verilen kavramları tanımlarken size uygun gelen benzetmelerden yararlanırız.

Zaman (bir)

Hayat (bir)

Aşk (bir)

Yarın (bir)

Doğum (bir)

Sevgili (bir)

Finansal Okuryazarlık Düzeyi ile Sosyal Ağların Etkileşimi Üzerine Ampirik Bir Uygulama

Özlem Ergüt^a, Ceren Camkiran^{b,c}, A. Mete Çilingirtürk^d

Özet

Finansal okuryazarlık, belirsizliğin arttığı bir ortamda kişilerin rasyonel karar verebilmelerini, finansal durumları hakkında bilinçli bir yol izleyebilmelerini sağlayan önemli bir kavram olarak güncelliğini korumaktadır. Bu konuda bilincin oluşturulması, bu bilincin doğru finansal davranışlara yönlendirilmesi açısından önemlidir. Bu çalışmada amaç, kişilerin finansal okuryazarlık konusundaki bilgi düzeylerinden yola çıkarak finansal tutum ve davranışlarını incelemek, sosyal medya ve yazılım uygulamalarının finansal okuryazarlık üzerinde etkili olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla 225 kişiyle e-posta yoluyla anket gerçekleştirilerek elde edilen veri setine karar ağaçları ve lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Karar Ağaçları sonuçlarına göre, sınıflamada en etkili değişkenin yaş olduğu belirlenerek veri seti, yaşı 25 yaş ve altı ile 25 yaş üstü olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Lojistik regresyon analizi sonuçlarına göre, finansal okuryazarlıkla ilgili temel bilgi düzeyini etkileyen değişkenler 25 yaş üstü için cinsiyet, eğitim ve sosyal ağ skoru iken 25 yaş ve altı için sadece finansal tutum skorlarıdır.

Anahtar Kelimeler

Finansal Okuryazarlık
Sosyal Medya
Lojistik Regresyon
Karar Ağacı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 21.10.2019
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.635429

An Empirical Application on the Interaction of Financial Literacy Level with Social Networks

Abstract

Financial literacy remains an up-to-date concept as it enables individuals to make rational decisions, to facilitate decision-making processes and to follow an informed path about their financial situation in an environment of uncertainty. Establishing awareness about financial literacy is important for directing this awareness towards correct financial behaviors. The aim of this study is to investigate financial attitudes and behaviors of individuals based on their level of knowledge about financial literacy and to investigate whether social media and software applications affect financial literacy. For this purpose, decision trees and logistic regression analysis were applied to the data set obtained by creating a sample of the study by e-mail survey application to 225 people. According to the results of decision trees and logistic regression analysis, the variables affecting the basic level of knowledge about financial literacy are gender, education and social network score for the age above 25, and financial attitude scores for the age of 25 and younger.

Keywords

Financial Literacy
Social Media
Logistic Regression
Decision Tree

About Article

Received: 21.10.2019
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.635429

^a Dr. Öğr. Üy., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mail: ozlem.ergut@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4076-8343

^b İletişim Yazarı: ceren.camkiran@marmara.edu.tr

^c Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mail: ceren.camkiran@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8675-5890

^d Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mail: acilingi@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8677-7969

Giriş

Pek çok farklı tanımı olmakla birlikte finansal okuryazarlık OECD INFE (International Network on Financial Education- Uluslararası Finansal Eğitim Ağı) tarafından finansal kararların doğru verilebilmesi ve bireysel olarak finansal bir refah düzeyine erişebilmek için gerekli finansal farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışların tümü olarak tanımlanmaktadır (OECD INFE, 2011). Finansal okuryazarlık, risk azaltıcı stratejiler belirleyerek ve finansal ürünleri en etkin şekilde makul kararlar almada etkin kullanarak, tüketicilerin zor zamanlara hazırlanmalarına yardımcı olur (Wachira ve Kihui, 2012).

Rekabetin yoğun olarak yaşandığı küreselleşen dünyada finansal ürün çeşitliliği artmış, karmaşık bir finansal ortamda faaliyet gösteren firmalar ve kişiler için finansal okuryazarlık temel bir beceri haline gelmiştir. Finansal ihtiyaçların yönetilmesi, finansal sorunlara yönelik olarak çözümlerin bulunabilmesi ve geleceğin planlanması için kişilerin finansal okuryazarlık ile ilgili yeterli düzeyde bilgiye ve bilince sahip olmaları gerekmektedir. Bu nedenle hemen hemen her ülkede finansal okuryazarlık seviyesinin arttırılması için çeşitli stratejiler oluşturulmakta; finansal eğitimin sağlanması için öğrenme fırsatları yaratılmaktadır. Türkiye’de TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) finansal okuryazarlık ve ekonomi eğitimi çalışmaları kapsamında farklı hedef kitlelere ulaşmayı amaçlamış, bu amaç doğrultusunda bilgi ve farkındalık seviyesini yükseltmek için farklı yaş gruplarına yönelik çeşitli faaliyet ve etkinlikler düzenlemiştir.

Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği (FODER) tarafından 26 ilde 2.000 kişi ile yapılan Türkiye Finansal Okuryazarlık Araştırması sonucuna göre Türkiye’de minimum finansal bilgiye sahip olan bireylerin oranı %70 iken; finansal bilgi düzeyi, çalışma hayatında olan, gelir düzeyi yüksek ve eğitilmiş bireylerde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (FODER, 2017).

Finansal okuryazarlığı olan bireyler temel finansal konular hakkında bilgiye sahiptirler ve karar alırken daha rasyonel olmaktadır. Finansal okuryazarlık, bireyleri bütçeleri oluşturmak, tasarruf planları başlatmak ve stratejik yatırım kararları almak için gerekli finansal bilgilerle aşılama yardımcı olmaktadır (Greenspan, 2002).

Finansal okuryazarlıkla beraber gelişen finansal tutum ve davranışlar; alınan yatırım kararları, gelecekle ilgili yapılan bütün maddi planlamalar da dikkat çeken konular arasına girmiştir (Karyağdı, 2018).

Finansal okuryazarlık konusunda kayda değer bilgi düzeyinin oluşturulması bunun doğru finansal davranışlara yönlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü kişinin davranışlarının finansal refahı üzerine önemli bir etkisi vardır. Tutumlar ve tercihler de finansal okuryazarlığın önemli bir unsuru olarak kabul edilir. Örneğin, insanlar gelecekle ilgili tasarruf konusunda oldukça olumsuz bir tavır sergiliyorsa, bu tür davranışlarda bulunmaya daha az yatkın olacakları iddia edilmektedir. Benzer şekilde, kısa vadeli talepleri önceliklendirmeyi tercih ediyorsa, o zaman kendilerini acil durum tasarrufları sağlamaları veya daha uzun vadeli finansal planlar yapmaları pek mümkün değildir (Atkinson ve Messy, 2012).

Bu çalışmada amaç kişilerin finansal okuryazarlık konusundaki bilgi düzeylerini belirleyip, sosyal medya uygulamalarının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Belirlenen amaç doğrultusunda karar ağaçları ve lojistik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların iki grupta toplandığı görülmüştür. Birinci gruptaki çalışmalar finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesine yönelik çalışmalardan oluşuyorken; diğer grup ise finansal okur yazarlık ile kredi kartı kullanımı, tasarruf, bireysel bütçeleme davranışları üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardır.

Birinci grupta yapılan çalışmaların bazıları şöyledir:

Alkaya ve Yağlı (2015) çalışmalarında, öğrencilerin finansal okuryazarlık, finansal bilgi, tutum ve davranışlarını araştırmışlardır. Sonucunda, finansal tutum ile finansal davranış arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak öğrencilerin finansal bilgi bakımından yeterli seviyeye sahip olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Biçer ve Altan (2016), finansal okuryazarlık düzeylerini dört boyutta incelemek amacıyla bir fakültede 335 öğrenci ile anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Finansal eğitim alan öğrencilerin finansal okuryazarlık algılarının diğerlerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Danışman, Sezer ve Gümüş (2016), İktisadi ve İdari Bilimler öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemek için anket çalışması uygulamışlar, cinsiyet ve sınıf durumu ile finansal okuryazarlık düzeyi arasında ilişki bulamamışlardır.

Çetiner ve Çilingirtürk (2019), çevrimiçi internet kullanıcılarından toplanan anket verisi ile finansal okuryazarlık ile sosyal medya ilişkisini incelemişler, eğitimin en önemli etken olduğunu ancak bunun da finansal okuryazarlık tutumlarına bağlı olduğunu belirlemişlerdir.

İkinci grup çalışmalara ise şunlar örnek gösterilebilir:

Barış (2016), öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin bütçeleme davranışları üzerinde etkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği anket çalışması sonucunda öğrencilerin temel düzey finansal okuryazarlıklarının düşük olmadığını, ancak ileri düzey finansal okuryazarlıklarının düşük olduğunu belirtmiştir.

Barış ve Şahin (2017), kamu çalışanlarının finansal okuryazarlık seviyelerinin tasarrufları üzerinde bir etkisi olup olmadığını belirlemek amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda, yaş ve hane halkı geliri gibi demografik değişkenler anlamlı bulunmuştur. Aynı zamanda finansal gelişmeleri takip etme ve finansal okuryazarlık durumunun tasarrufları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bayar, Sezgin ve Öztürk (2017), Uşak Üniversitesi personelinin finansal okuryazarlığın kişisel tasarruf üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla lojistik regresyon analizini uygulamışlar ve finansal okuryazarlık, gelir düzeyi, yaş ve eğitim düzeyinin kişisel tasarrufları olumlu yönde etkilediğini saptamışlardır.

Çinko ve ark.(2017), Marmara Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde kayıtlı öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin, finansal bilgi, davranış ve tutum boyutunda, tespit etmek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmada, finansal bilgi, davranış ve tutum düzeylerinin cinsiyet, fakülte, sınıf, konaklama türü ve gelire göre farklılaştığını tespit etmişlerdir.

Durmuşkaya ve Kavas (2018), Türkiye'deki akademisyenlerin finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmek amacıyla 415 akademisyenle gerçekleştirdikleri anket çalışması sonucunda erkek akademisyenlerin kadınlardan, sosyal bilimler alanında çalışan

akademisyenlerin sağlık bilimlerinde çalışanlardan finansal açıdan daha okuryazar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı kişilerin finansal okuryazarlık konusundaki bilgi düzeylerini, tutum ve davranışlarını araştırarak, sosyal medya ve yazılım uygulamalarının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini belirlemektir. Verilerin toplanmasında e-posta yoluyla anket tekniği uygulanmış, farklı ekonomik ve sosyal yapıdaki internet kullanıcısı olan ve ulaşılabilen toplam 225 birey araştırmanın örneklemini oluşturmuştur (Çetiner ve Çilingirtürk, 2019). Anket 4 bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümdeki sorular Kılıç, Ata ve Seyrek (2015)'in çalışmasında yer alan, kişilerin genel ekonomi ve finans konusundaki bilgi düzeyini ölçmek amacıyla "Doğru", "Yanlış" ve "Fikrim Yok" cevap seçenekleri ile sorulan 8 soru kullanılarak oluşturulmuştur. İkinci bölümde kişilerin finansal davranış ve tutumları Sarıgül (2015) tarafından geliştirilen "Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği" ile belirlenen ve 14 sorudan oluşan nihai ölçek soruları kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümünde kişilerin, finansal okuryazarlık durumları ile sosyal ağ kullanımları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla 20 soru hazırlanmıştır. Anketin son bölümde ise demografik sorular yer almaktadır. Belirlenen amaç doğrultusunda verilerin analizinde karar ağaçları ve lojistik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Metodoloji

Analiz yöntemi iki aşamadan oluşmaktadır. Bunun öncelikli sebebi bütün örneklem katmanlarını tek bir modelle açıklamanın jenerasyon farklılığı nedeniyle yanlış olduğunun düşünülmesi ve bu yönde bulgular elde edilmesidir. İlişki yapıları incelendiğinde parametrik olmayan yöntemlerin kullanılabilmesi kısımlı veya eğim farklılıklarından ziyade yapı farklılığı gözlemlendiğinden öncelikle karar ağaçları ile temel ayrımlar belirlenmiş, arkasından elde edilen iki grupta lojistik regresyon ile modellenmiştir.

1.Lojistik Regresyon Analizi

Neden sonuç ilişkisini ortaya koymak amacıyla bağımlı ve bağımsız değişken ayrımının yapıldığı çalışmalarda bağımlı değişkenin kategorik bir değişken olması durumunda En Küçük Kareler yöntemiyle yapılan tahminler yetersiz kalmaktadır. Bağımlı değişkenin olumlu- olumsuz, iyi-orta-kötü gibi iki ya da çok düzeyli kategorik verilerden oluşması durumunda neden-sonuç ilişkisinin incelenmesinde lojistik regresyon analizinden yararlanılmaktadır.

Bu yöntemin çoğunlukla tercih edilmesinde, bağımlı değişkenin iki ya da daha çok düzey içeren kesikli bir değişken olması durumunda da kullanılabilir olmasının yanı sıra, matematiksel olarak esnekliği ve kolay yorumlanabilirliği etkilidir (Tatlıdil, 2002).

Lojistik regresyon analizinde bağımlı değişkenin iki kategoriden (hasta-sağlam, başarılı-başarısız) oluşması durumunda ikili(binary) lojistik regresyon; bağımlı değişken ikiden çok düzeyli olması durumunda çoklu (multinomial) lojistik regresyon; bağımlı değişkenin sıralı nitel veri tipinde (hafif-orta-şiddetli) olması durumunda ise sıralı lojistik regresyon modeli tercih edilmektedir.v

Bağımlı değişkenin sürekli değişken olduğu klasik regresyon analizinde, hata teriminin normal dağıldığı varsayılırken, bağımlı değişkenin nitel bir değişken olması durumunda bu varsayım yerine getirilememektedir. Bağımlı değişkenin nitel bir değişken olması durumunda kullanılacak yöntemlerden biri olan lojistik regresyon modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$L_i = \ln\left(\frac{P_i}{1 - P_i}\right) = \ln(e^{Z_i}) = Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i$$

Burada P_i bir olayın gerçekleşme olasılığı, $(1 - P_i)$ gerçekleşmeme ihtimalini göstermek üzere şöyle hesaplanmaktadır:

$$P_i = \frac{1}{1 + e^{-Z_i}} = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_i)}}$$

$$1 - P_i = \frac{1}{1 + e^{Z_i}}$$

Eşitliklerden de görülebileceği gibi P_i ile $1 - P_i$ arasındaki ilişki doğrusal değildir. Olayın gerçekleşme olasılığının gerçekleşmeme olasılığına oranlanmasıyla bulunan değere fark oranı (odds oranı) veya bahis oranı denilmektedir.

$$\frac{P_i}{1 - P_i} = \frac{(1/1 + e^{-Z_i})}{(1/1 + e^{Z_i})} = e^{Z_i}$$

Fark oranının logaritması L , sadece bağımsız değişkene göre değil aynı zamanda anakütle katsayılarına göre de doğrusaldır. Eşitlikte belirtilen L , logit olarak adlandırılmakta ve lojistik regresyon denkleminin sol tarafını oluşturmaktadır.

Lojistik regresyon modelinin parametrelerini tahmin etmek için kullanılan yöntemlerden biri en çok olabilirlik yöntemidir. Bu yöntemin uygulanmasındaki ilk adım, gözlenen verinin olasılığını bilinmeyen parametrelerin bir fonksiyonu olarak ifade eden olabilirlik fonksiyonunun oluşturulmasıdır. Parametrelerin en çok olabilirlik tahmin edicileri bu fonksiyonun maksimum yapacak değerler olarak seçilmekte böylece elde edilen tahminler ile gözlenen verilere en yakın tahminler bulunmaktadır (Hosmer vd., 2013).

En çok olabilirlik yöntemiyle model katsayılarının tahmin edilmesi sonrasında katsayıların anlamlılığının incelenmesinde Wald istatistiğinden yararlanılmaktadır. Wald test istatistiği:

$$W_i = \hat{\beta}_i / s(\hat{\beta}_i)$$

şeklinde hesaplanmaktadır.

Wald test istatistiği, parametrenin en çok olabilirlik tahmininin $(\hat{\beta}_i)$, standart hataya $s(\hat{\beta}_i)$ bölünmesiyle elde edilir. Hesaplanan kuyruk olasılığının belirlenen anlam düzeyinden küçük olması durumunda katsayının sıfır olduğunu ileri süren sıfır hipotezi reddedilmekte böylece katsayının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Lojistik regresyon analizinde, katsayıların tahmininden sonraki aşama, modelin uyum iyiliğinin olup olmadığının test edilmesidir. Lojistik regresyon modelin uyum iyiliğini belirlemede kullanılacak yollardan biri Hosmer ve Lemeshow testidir. Test istatistiği χ^2 dağılımına uymakta olup, test istatistiğinin χ^2 tablo değerinden büyük olması verilerin

modele yeterli uyumu sağlamadığını gösterirken, tam tersi durumda model uyumunun yeterli olduğu sonucuna varılmaktadır.

2.Karar Ağaçları

Karar ağaçları hem sınıflama hem de regresyon amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Karar ağaçları, veriye ait sınıfların bilinmesi durumunda tümevarım yöntemiyle öğrenilen ağaç diyagramına dayalı bir karar mekanizmasına sahip tahminsel bir modeldir (Albayrak ve Yılmaz, 2009). Başka bir ifade ile karar ağaçları, bağımsız değişkenleri aşamalı olarak olası küçük gruplara bölebilen doğrusal olmayan bir ayırma metodudur. Ağaç diyagramında yer alan dallar sınıflandırma sorusunu ve yapraklar ise veri setinin bu sınıflandırmaya ait parçalarını göstermektedir. Karar ağaçlarının çalışma mekanizması, iteratif algoritmalar ile bağımlı değişken üzerinde etkili olan bağımsız değişkenlerin en güçlü etkileşimini modellemek üzerine çalışmaktadır (Michael ve Gordon, 2004; Türe ve diğ., 2005).

Karar ağacı algoritmalarının diğer çok değişkenli analiz yöntemlerinde olduğu gibi normallik, varyansların homojenliği, doğrusallık gibi klasik varsayımlara sahip olmaması yöntemin en önemli avantajıdır. Karar ağaçlarının oluşturulması ve yorumlanmasından dolayı kullanışlı olması ve aynı zamanda analiz sonucunda elde edilen kuralların anlaşılır olması yöntemin tercih sebebidir. Ayrıca hem metrik hem de kategorik değişkenler için kullanılması yöntemin tercihindeki bir diğer önemli sebeptir (Saraçlı vd, 2006). Karar ağacı algoritmaları;

- Belirli bir sınıfa ait mümkün elemanların belirlenmesi (bölümleme),
- Değişkenlere ilişkin kategorilerin oluşturulması (tabakalama),
- Diğer analizlere veriyi hazırlamak amacıyla çok sayıdaki değişkenden ayırım gücü yüksek olanların tespit edilmesi,
- Tahmin yapmak adına kurallar oluşturulması,
- Gizli ilişki yapılarının ortaya çıkarılması,
- Kategorilerin birleştirilmesi veya metrik değişkenin kategorik değişkene dönüştürülmesi

amaçlarıyla turizm, tıp, borsa, finans, bankacılık, risk yönetimi, pazarlama gibi farklı alanlarda uygulanabilmektedir (Akpınar, 2000).

Karar ağacı modellerinde çok çeşitli algoritmalar mevcuttur. AID yöntemi ile temelleri atılan karar ağaçları zamanla geliştirilmiştir. CHAID, CART, ID3, E-CHAID, C4.5, MARS, QUEST, C5.0, SLIQ, SPRINT geliştirilen algoritmalar arasında yer almaktadır. Bu yöntemler arasında sıklıkla kullanılanı CHAID analizidir. Bunun sebepleri arasında, büyük örneklem hacmindeki veri setlerinde de kullanılabilir olması, tahminlerinin güvenilir olması, bağımsız değişkenlerdeki kayıp gözlemleri tahmin edebilmesi, ikili (binary) ve multinominal lojistik regresyon modellerine alternatif bir yöntem olarak kullanılabilmesi gösterilebilir (Doğan ve Özdamar, 2003). CHAID analizi 1980 yılında G. V. Kass tarafından oluşturulmuştur. Hem regresyon hem sınıflama amacını taşıyan bu yöntem AID yönteminin geliştirilmiş hali olup büyük veri kümelerinde de kullanılabilir. CHAID yöntemi, CART yönteminin oluşturduğu ikili ağaçlarının aksine çoklu ağaçlar oluşturmaktadır (Pehlivan, 2006). CHAID algoritması aşağıda verilmektedir:

Adım 1: Her bir bağımsız değişken X için, bağımlı değişken Y 'nin kategorileri ile X 'in kategorileri arasında çapraz tablo oluşturulur.

Adım 2: En az öneme sahip (en büyük p değerine sahip) kategori çifti bulunur. p değerleri Y 'nin ölçme düzeyine göre hesaplanır.

- Y sürekli ise F testini kullanılır.
- Y nominal ise Pearson Ki-Kare testi veya olabilirlik oranı testini kullanılır.
- Y ordinal ise birliktelik modeli oluşturulur. Olabilirlik oranı testini kullanılır.

Adım 3: En büyük p değerine sahip X 'in kategori çifti için, p değeri önceden belirlenmiş α anlam düzeyi ile kıyaslanır.

- p değeri α değerinden büyük ise bu çift bir tek kategori altında birleştirilir. X 'in yeni kategori kümesi için süreç Adım 1'den başlatılır.
- p değeri α değerinden küçük ise Adım 4'e geçilir.

Adım 4: X ve Y 'nin kategori kümesi için uygun Bonferroni düzeltmesini kullanarak, düzeltilmiş p değeri hesaplanır.

Adım 5: En küçük düzeltilmiş p değerine sahip (en önemli olan) X bağımsız değişkeni seçilir. p değeri önceden tanımlanmış α ile kıyaslanır.

- p değeri, α değerinden küçük veya eşit ise düğüm X 'in kategori kümesi temel alınarak bölünür.
- p değeri, α değerinden büyük ise düğüm bölünmez. Bu düğüm uç düğüm olarak kalır.

Ağaç büyütme süreci durdurma kuralı gerçekleşinceye kadar devam eder (Kass, 1980; Koyuncuğil ve Özgülbaş, 2008).

Bulgular

Çalışmada analizler SPSS 16.0 programından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikli olarak ankete katılan 225 kişiye ilişkin demografik bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Cinsiyet	%	Yaş	%	Gelir	%	Eğitim	%
Kadın	54,2	19-23	20,4	-1500	18,2	Lise	2,7
Erkek	45,8	24-28	23,6	1500-3000	16,4	Üniversite	56,0
		29-33	12,9	3000-6000	30,2	Lisansüstü	41,3
		34-38	16	6000-10000	16,4		
		49-43	7,5	10 000 +	18,7		
		44-74	19,6				

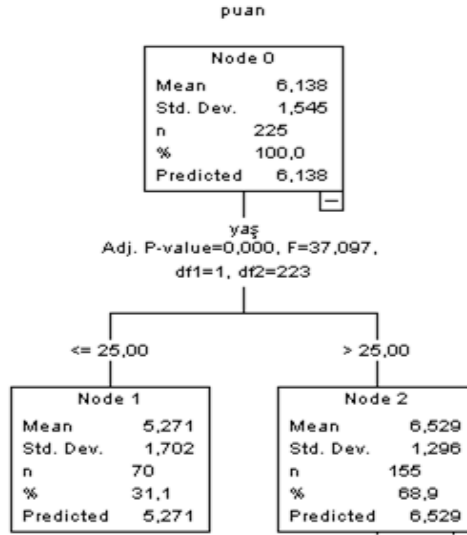
Tablo 1 yorumlanacak olursa, katılımcıların çoğunluğu üniversite mezunu olup, ortalama yaşı 34,5 ve gelir ortalaması 5982 TL'dir. Örneklem yüksek eğitim ve yüksek gelir düzeyine sahiptir. Ankete katılanların genel ekonomi ve finans konusundaki bilgilerine ilişkin sonuçlar Tablo 2'de özetlenmiştir.

Katılımcıların genel ekonomi ve finans konusundaki bilgileri 8 soru ile ölçülmeye çalışılmıştır. Kişilerin 8 soruya verdiği doğru cevap için 1, yanlış cevap için 0 puan verilip toplanarak her bir katılımcının puanı hesaplanmıştır. Genel ekonomi ve bilgi düzeyi ortalaması 6,81 olarak bulunmuştur. Analizin bundan sonraki kısmında Pareto prensibi gereği 8 sorudan 6 soruyu doğru cevaplayanlar "temel bilgi sahibi", daha az sayıda soruya cevap verenler ise "temel bilgi sahibi olmayanlar" şeklinde iki gruba ayrılmıştır.

Tablo 2. Genel Ekonomi ve Finans Konusundaki İfadelerin Doğru Cevaplanma Yüzdesi

	Doğru cevaplanma yüzdesi (%)
Enflasyon paranın satın alma gücünü azaltır.	98
Türkiye'de enflasyon oranları %10'un altındadır.	85
Enflasyon oranı piyasadaki kredi faiz oranından yüksek ise kredi kullanmak avantajlıdır.	88
Bir evi kiralamak, ev satın almaya kıyasla finansal açıdan bütçenizi daha rahat kullanmanızı sağlar.	66
Borsalarda sadece hisse senedi alım-satımı yapılmaktadır.	87
Türkiye'deki menkul kıymetler borsasının adı Borsa İstanbul'dur.	85
Vadesiz mevduat hesabı faiz kazancı sağlar.	88
Ons, altın gibi kıymetli madenlerin ölçü birimidir	93

Aynı zamanda bu ayırımı desteklemek amacıyla karar ağaçlarından yararlanılmış ve sınıflandırma için doğru cevap sayısı 6,138 ve üstü olanlar "temel bilgi sahibi", diğerleri ise "temel bilgi sahibi olmayanlar" olarak iki gruba ayrılmıştır. Aşağıdaki şekilde karar ağaçları ile yapılan çözüm yer almaktadır.

Şekil 1. Karar Ağaçları Sonucu Elde Edilen Çözüm

Şekil 1 incelendiğinde sınıflamada etkili olan değişkenlerden ilki yaştır. Yaşı 25 yaş ve daha küçük olanlar ile 25 yaş üstü olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Karar ağaçları ile alınan bilgi yardımıyla çalışmanın bundan sonraki kısmında gözlem iki gruba ayrılarak (25 yaş ve altı, 25 yaş üstü) analize devam edilmiştir. Çalışmanın belirlenen amacı doğrultusunda finansal okuryazarlık konusunda sosyal medya ve yazılım uygulamalarının finansal okuryazarlık üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. “Temel bilgi sahibi”, “temel bilgi sahibi olmayanlar” şeklinde oluşturulan değişken bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Cinsiyet, eğitim, sosyal ağ skoru, finansal davranış skoru, finansal tutum skoru ise bağımsız değişkenlerdir.

a. 25 yaş üstü için lojistik regresyon analizi sonuçları

25 yaş üstü için temel bilgi sahibi olma düzeyini etkileyebileceği düşünülen cinsiyet, eğitim, sosyal ağ skoru, finansal davranış skoru, finansal tutum skoru değişkenleri için lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 3. 25 Yaş Üstü için Uyum İyiliği (Hosmer Lemeshow)

Testi Sonuçları			
Step	Chi-square	df	Sig.
1	5,398	8	0,714

Modelin uyum iyiliğinin bir ölçüsü olarak Hosmer Lemeshow testi incelendiğinde olursa %5 anlam düzeyinde model uyumunun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ($p=0,714>0,05$)

Lojistik regresyon analizinde ileriye doğru adımsal seçme prosedürü uygulanmıştır. Önce sabitin yer aldığı model oluşturulmuş daha sonra modele katkısı en fazla olan değişkenden başlamak yoluyla her adımda bir değişken eklenmiştir. Sonuçta tüm değişkenlerin belirlenen anlam seviyesinde anlamlı olan değişkenler modelde tutulmuştur. Adımsal olarak değişkenler eklenerek bağımlı değişkenle anlamlı derecede ilişkili olan değişkenler belirlenerek model oluşturulmuştur. Tablo 4 incelendiğinde cinsiyet, eğitim ve sosyal ağ

skoru değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. 25 yaş üstü için eğitim seviyesi arttıkça finansal okuryazarlık temel bilgisine sahip olma olasılığı yaklaşık 4 kat artmaktadır. Bu yaş grubu için sosyal ağ skorundaki artış temel bilgi sahip olma olasılığını yükselten önemli değişkenlerden biridir.

Tablo 4. 25 Yaş Üstü için Lojistik Regresyon Sonuçları

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
cinsiyet(1)	1,598	,454	12,390	1	,000*	4,945
egitim(1)	1,371	,475	8,314	1	,004*	3,939
sosyalağskor	,112	,062	3,296	1	,069**	1,118
Constant	-1,388	,834	2,773	1	,096	,250

**0,05 **0,10 anlam düzeyinde anlamlı olan değişkenler*

Cinsiyet, eğitim ve sosyal ağ skoru değişkenlerinin bağımsız değişken olarak yer aldığı lojistik regresyon analizi sonucunda doğru sınıflandırma oranı %81,3 olarak bulunmuştur.

b. 25 yaş ve altı için lojistik regresyon analizi sonuçları

25 yaş ve altı için temel bilgi sahibi olma düzeyinin bağımlı değişken cinsiyet, eğitim, sosyal ağ skoru, finansal davranış skoru, finansal tutum skoru değişkenlerinin bağımsız değişken olarak alındığı lojistik regresyon analizi sonuçları aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 5. 25 Yaş ve Altı için Uyum İyiliği (Hosmer Lemeshow)

Testi Sonuçları			
Step	Chi-square	df	Sig.
1	3,991	8	0,858

Modelin uyum iyiliğini saptamak amacıyla gerçekleştirilen Hosmer Lemeshow testi sonucunda %5 anlam düzeyinde modelin verilere iyi uyduğu sonucuna ulaşılmıştır ($p=0,858>0,05$)

Tablo 6. 25 Yaş ve Altı için Lojistik Regresyon Sonuçları

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
finansaltutum	1,598	,454	12,390	1	,000*	4,945
Constant	-1,388	,834	2,773	1	,096	,250

**0,05 **0,10 anlam düzeyinde anlamlı olan değişkenler*

Analizin başında belirlenen bağımsız değişkenlerden anlamlı olanların yer aldığı model Tablo 6'da gösterilmiştir. Buna göre 25 yaş ve altı için finansal okuryazarlıkla ilgili temel bilgi düzeyini etkileyen değişken kişilerin finansal okuryazarlık tutum skorlarıdır. Oluşturulan modelle doğru sınıflandırma yüzdesi %64,3 olarak bulunmuştur.

Sonuç

Türkiye’de nüfusun yaklaşık %10’unun servetin %90’ına sahip olduğu gerçeği ile bakıldığında çoğu birey için kısıtlı gelirleri ile geçinme kaygısı bulunmaktadır. Finans, büyük bir kısım için çevresinden borç alıp, çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelir ile bu borcu kapamaktır. Bir başka gerçek ise farklı kredi kaynakları ile tüketim yaparak bunları birbirleri ile dengelemeye çalışmak finans olarak görülmektedir. Dolayısı ile finansman büyük bir kesim için bir uzmanlık alanı ve meslek olarak algılanmaktadır. Genç nesil değerlendirildiğinde ilgi alanları çok farklı olup, daha çok anı yaşamaya dayalı bir yaklaşımları olduğu görülmektedir. Aralarında özellikle eğitimli kesimde finans kariyeri hedefleyenler olup, bu yönde tutum gerçekleştirenler konu hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Diğer taraftan 25 yaş üstü genelde iş bulan ve çalışmaya başlayan kesim, ki örnekte bu sınıf da oldukça gençtir ve internet kullanımına aşinadır, gelirlerini arttırmak için alternatif arayışı ile sosyal ağları takip ederek birikimlerini kısmen finansal araçlar ile değerlendirmeye çalışmaktadırlar.

Mevcut araştırmalarda finansal okuryazarlık ile gelir veya varlık ilişkisi hakkında yapılan çalışmalara pek fazla rastlanmamıştır. Belirli bir gelir seviyesi olmayan bireyler için finansal okuryazarlık sadece kendi gelirleri ile ilgiliymiş gibi algılanıp, makro ekonomik göstergelere de ihtiyaç duyulmamakta ve onları bir ihtimal politik işaretler olarak algılamaktadırlar. Eğitimin etkili bir gösterge olmasının sebebi aynı zamanda gelirin bir öncü göstergesi olması ve diğer taraftan eğitim toplumsal sorunlara olan ilgiyi arttırarak ekonomik durumun takibini de birlikte getirmesidir.

Literatür incelendiğinde yapılan analizlerde yaşa göre ayırım yapılmadan analizlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan bu çalışma yardımıyla, katılımcıların genel ekonomi ve finans konusundaki bilgi düzeylerinin sınıflanmasında yaşın önemli bir faktör olduğu belirlenerek, analizler 25 yaş üstü ve 25 yaş ve altı olmak ikiye ayrılarak yapılmış; iki yaş grubu için bulunan sonuçlarda farklı değişkenlerin öneme sahip olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda diğer çalışmalardan farklı olarak sosyal ağ kullanımı ile finansal okuryazarlık durumları arasındaki ilişkiyi ortaya koyulmuştur. Finansal okuryazarlık konusunda bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda sosyal ağ ve etkileşimlerinin de ölçülmesi, sosyal medyanın finansal okuryazarlığı nasıl değiştirdiği, temel ve ileri finansal okuryazarlıkta sosyal medya kaynaklarının öneminin incelenmesi yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Akpınar, H.(2000). Veri Tabanlarında Bilgi Keşfi ve Veri Madenciliği, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 29: 1-22.
- Albayrak, A. S., & Yılmaz, Ş. K. (2009). Veri Madenciliği: Karar Ağacı Algoritmaları ve İMKB Verileri Üzerine Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 31-52.
- Alkaya, A., & Yağlı, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış Ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, *Journal of International Social Research*, 8(40). 585-599.

- Atkinson, A., & Messy, F. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study.
- Barış, S. (2016). Finansal Okuryazarlık ve Bütçeleme Davranışı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *TESAM Akademi Dergisi*, 3(2), 13-38.
- Bayar, Y., Sezgin, H. F., Öztürk, Ö. F., & Şaşmaz, M. (2017). Impact of Financial Literacy On Personal Savings: A Research On Usak University Staff, *Journal of Knowledge Management Economics and Information Technology*, VII (6), December, 1-19.
- Biçer, E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık ile İlgili Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (4), 1519-1533.
- Çetiner, M., & Çilingirtürk, A. M. (2019). Sosyal Ağların Finansal Okuryazarlık Üzerine Etkisi, *Sosyoekonomi*, 27(41), 41-56.
- Çinko, M., Avcı, E., Ergun, S., & Tekçe, M. (2017). Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri: Marmara Üniversitesi örneği, *Marmara Business Review*, 2(1), 25-50.
- Doğan, N., & Özdamar, K. (2003). CHAID Analizi Ve Aile Planlaması İle İlgili Bir Uygulama, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences*, 23(5), 392-397.
- FODER, (2017). Finansal Okur-yazarlık Araştırması, <https://www.fo-der.org/foder-visa-turkiye-1-finansal-okuryazarlik-arastirmasi/> (12.07.2019)
- Durmuşkaya, S., & Kavas, Y. B. (2018). Akademik Gelişim Ve Finansal Okuryazarlık Arasındaki İlişkinin Tespiti Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi*, 25(3), 925.
- Greenspan, A. (2002). Financial Literacy: A Tool for Economic Progress, *The Futurist*, 36, (4) : 37-41.
- Güngör Karyağdı, N. (2018). Finansal Okuryazarlık ve Farkındalığının Belirlenmesine Yönelik Bitlis Eren Üniversitesi SBYO Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 110-126.
- Hosmer Jr, D. W., Lemeshow, S., & Sturdivant, R. X. (2013). *Applied logistic regression* (Vol. 398). John Wiley & Sons.
- IBM, SPSS. <https://www.ibm.com/tr-tr/analytics/spss-statistics-software>
- Kass, G. V. (1980). An Exploratory Technique for Investigating Large Quantities of Categorical Data, *Journal of the Royal Statistical Society: Series C (Applied Statistics)*, 29(2), 119-127.
- Kılıç, Y., Ata, H.A. & Seyrek, İ. H. (2015), Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 129-150.

- Koyuncugil, A. S., & Özgülbaş, N. (2008). IMKB'de İşlem Gören KOBİ'lerin Güçlü ve Zayıf Yönleri: CHAID Karar Ağacı Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-21.
- Michael, J. A., & Gordon, S. L. (1997). *Data mining technique for marketing, sales and customer support*. New York: Wiley.
- OECD INFE (2011). Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy. Organisation for Economic Co-operation and Development: Paris.
- Pehlivan, G. (2006). CHAID Analizi ve Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, FBE.
- Saraçlı, S., Doğan, İ., Kaygısız, Z. & Kaya, M. (2006). Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğrencilerinin Bölüm Değiştirmeyi İsteyip İstemediklerinin İncelenmesi, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 22: 179-187.
- Sarıgül, H. (2015), Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme Geçerlik ve Güvenirlik, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 200-218.
- Şahin, M & Barış, S. (2017). Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7 (2), 77-103.
- Tatlıdil, H. (2002). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz., Ankara :Ziraat Matbaacılık, 2002.
- Türe, M., Kurt, İ., Kurum, At. & Özdamar, K. (2005). Comparing Classification Techniques for Predicting Essential Hypertension, *Expert Systems with Applications*, 29, 583-8.
- Wachira, M. I. & Kihui, E. N. (2012). Impact of Financial Literacy on Access to Financial Services in Kenya, *International Journal of Business and Social Science*, Vol. 3, No. 19, pp. 42-50.

Açıklamalar

Pareto prensibi: Hayattaki pek çok şeyin denk ve eşit dağılmadığı gözlemine dayanan Vilfredo Pareto'ya ait bir prensip olup, sonuçların %80'inin kaynağının sebeplerin %20'sinden oluştuğunu kabul eder. Daha çok konsantrasyon katsayılarında kullanılan Pareto dağılımı küçük bir nesnenin büyük bir nesneye dağılımındaki kararlılığı temsil eden ve güç kuramına dayalı sürekli bir olasılık dağılımıdır.

Sanal Gerçeklik Oyunlarındaki Mekân Algısı: PUBG Oyunu Örneği

Seher Özkazanç^{a,b}, Tuğçe Esentürk^c

Özet

Yaklaşık 40 yıllık bir geçmişe sahip olan dijital oyun sektörü son on yıldır ivme kazanmış ve özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde yüksek kazanç sağlamıştır. Ekonomik krizlerden en az etkilenen sektörlerden biri olması ise sektörün cazibesini artırarak etki alanını büyütmüş ve yeni oyun ütopyaları üretilmeye başlamıştır. Her oyun ütopyasının bir oyun tahtası bulunmaktadır ki dijital oyun sektöründe bu; fiziksel mekân ve siber mekânın eklemlenmesi ile oluşan 'başkalaşmış' sanal mekânlardır. Sanal mekânlar tıpkı gerçek mekânlarda olduğu gibi yer işaretleri ve duyumla imgelenmektedir. Bu nedenle günümüzde ayna dünyalar olarak da adlandırılmaktadır. Bu konjunktürde mekânsal teorilerin ayna dünyalarda (sanal bir mekânda) algıyı nasıl etkilediğinin sorgulanması ve sanal gerçeklik oyunlarındaki kentsel organizasyonun mekânsal algı yaratıp yaratmadığının araştırılması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında oldukça yaygın kullanılan PlayerUnknown's Battlegrounds (PUBG) oyunu seçilmiştir. PUBG sanal mekânlarındaki algılanabilirlik Lefebvre, Lynch ve Norberg-Schulz'un tartışmaları üzerinden kuramsal olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sanal mekânlar
Mekânsal algı
Fiziksel çevre
PUBG oyunu

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.01.2020
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669350

The Perception of Space in Virtual Reality Games: PUBG Game Example

Abstract

Digital games sector, which has a history of about 4 decades, has gained momentum in the last decade achieved high revenues in especially the economies of developed countries. The fact that it is one of the sectors that are affected by economic crises the least increased the attractiveness of the sector and grew its area of impact, and new game utopias started to be produced. Every game utopia has a board, in the sector of digital games; these boards are 'metamorphic' virtual spaces that are formed by augmentation of the physical space and the cyberspace. Just like in real spaces, virtual spaces are envisaged by bookmarks and sensation. This is why they are also known as mirror worlds today. Hence, the main purpose of this study is to question how spatial theories affect the perception in mirror worlds (a virtual space) in this conjuncture and investigate whether or not the urban organization in virtual reality games creates spatial perceptions. In the scope of the study, the very widely played video game PlayerUnknown's Battlegrounds (PUBG) was selected. PUBG, perceptibility in virtual spaces is theoretically discussed based on the discourses of Lefebvre, Lynch and Norberg-Schulz.

Keywords

Virtual spaces
Spatially perception
Physical environment
PUBG game

About Article

Received: 02.01.2020
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669350

^a İletişim Yazarı: sozkazanc@erbakan.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Meram/Konya, ORCID 0000-0001-7618-2494

^c Şehir Plancısı, Necmettin Erbakan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Meram/Konya, ORCID 0000-0003-1073-4588

Giriş

Teknolojinin gelişimi ile birlikte insanların gerçek mekânlar ile olan ikili ilişkileri, sanal ortamlara taşınmaya başlamıştır. Bu ilişkilerin günümüzdeki en net örneklerinden biri de başkalaşmış oyun tahtalarıyla sanal gerçeklik oyunlarıdır. Gerçek mekânlar, beden ile mekânın kavranması ve deneyimlenmesi sonucu algılanabilmektedir. Bu doğrultuda bedenler mekânlarla ilişki kurulmasını sağlayan bir araç konumundadır. Deneyimler sonucunda insan davranışları, mekânın fiziksel ve sosyal özellikleri ile şekillenmektedir. Anlam kazanan bu deneyimler hareket kavramı ile birlikte değişir ve gelişir.

Bilgisayar ekranlarının paralel evrene açılan kapılar olarak tanımlanması, teknolojinin mekân ve zaman arasındaki dönüştürücü etkisine dikkat çekmektedir. Sanallığın içerisindeki bu başkalaşmış mekânlar, temel olarak bedensiz mekânlardır. Bedenin kavrayamadığı sanallıktaki algılanabilirlik düzeyi çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Gerçek mekânlardaki fiziksel çevrelerin bedenle kavranması sonucunda zihinsel kodlamalar başlamakta ve mekân imajı şekillenmektedir. Sanal mekânlardaki fiziksel çevre faktörlerinin gerçek mekânlar ile benzerlik göstermesi, bu ortamların bedensiz olarak nasıl algılandığı sorusuna dikkat çekmektedir.

Arttırılmış gerçeklik oyunlarında gerçek dünyadan ziyade planlanmış kurgu bütünlüğü olan mekânlar yer almaktadır. Nitekim mekân tasarımcıları tarafından oyuncuların eylemleri yönlendirilmektedir. Sıradan bir park yeri savaş alanı haline gelebilir; nehir yatakları siper olabilir ve otobüs durakları veya yabancı gemiler bireydeki mekân algısını değiştirebilmektedir. Değişen bu algı bireyde merak duygusu uyandırmaktadır. Duyulan bu merak, sanallığın içerisindeki fiziksel çevrenin keşfidir, dolayısıyla, sanal mekân algısındaki en önemli faktör fiziksel çevre olarak karşımıza çıkmaktadır.

Oyuncu sanal mekânı yorumlarken, gerçek mekânı algılama sürecine benzer bir süreç yaşamaktadır. Kişi sanal deneyimde de fiziki dünyanın içerisinde fakat duyu organları, bilişsel ve motor yetenekleri sanal gerçeklik sistemi tarafından gelen verileri yorumlamaktadır. Bu bağlamda, sanallıktaki fiziksel çevre mekânlarının yeniden yorumlanması, gerçek mekanların algı parametrelerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda Lefebvre (1974); algılanan, yaşanan ve tasarlanan mekân olarak sınıflandırılan mekânın sırasıyla duyuşsal algı, tecrübe ve koda dayalı olduğunu savunmaktadır. Bu kodlanmış mekanların algılanan ve yaşanan mekanlarla olan ilişkisini ise Foucault (2005) heterotopya kavramı ile tanımlayarak temeldeki başkalaşmış (heteroptik) mekanların gerçek mekanlardaki gibi algılanan veya yaşanan alan olarak kabul edilip edilemeyeceğini sorgulamaktadır. Böylelikle Foucault'nun tanımından hareketle heteroptik mekân olarak tanımlanabilen sanal mekanlardaki koda dayalı algı yönetimi ve gerçek mekân algısındaki bileşenler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar dikkat çekmektedir. Kevin Lynch (1960) mekânın asıl anlamının bireylerin zihninde taşıdığı ortak imgeler olduğunu savunarak bu imgeleri "izler, sınırlar, bölgeler, odaklar ve işaret öğeleri" olarak tanımlamaktadır. Benzer bir şekilde "varoluşsal mekan" tanımı yapan Norberg-Schulz (1971) ise mekansal algıyı oluşturan elemanları "merkez veya yer (yaklaşma), yönler ve yollar (süreklilik) ile alanlar veya ilgi alanları (sınır)" olarak belirlemiştir; böylece mekânın fiziksel öğelerinin algı yönetimi üzerindeki kurucu ve değiştirici etkisine dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda "heteroptik mekân" olarak tanımlanabilen sanal mekanlardaki algı yönetiminin analiz edilebilmesi için gerçek mekân parametreleri ile eşgüdümlü bir şekilde

değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında; bir sanal gerçeklik oyunu olan PUBG içerisinde yer alan Erangel haritasındaki fiziksel çevre; Lynch ve Norberg-Schulz'un mekansal algı parametreleri, Foucault'nun "heterotopya mekânları" tanımı ile birlikte Henri Lefebvre'nin mekansal üçlü (algılanan, tasarlanan, yaşanan) kuramındaki "eşzamanlılık, merkezileşme ve ilişkiler" olarak tanımladığı mekansal analiz teorileri üzerinden kuramsal olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın temel amacı, oyun içerisindeki sanal çevrenin mekansal algı yaratıp yaratmadığının incelenerek mekansal algı teorilerinin heterotopik mekânlardaki kentsel organizasyonları değerlendirmede yeterli olup olmadığının sorgulanmasıdır.

Gerçek Mekânda İnsan Davranışları Etkileşimi ve Mekânsal Algı Süreci

İnsanlar kendi ihtiyaçları doğrultusunda çevreyi düzenleyerek yeni mekânlar oluşturmaktadır. Mekân, devingen bir olgudur. Bu devingenlikte insan, kendi değer ölçütleri ve ihtiyaçları doğrultusunda mekânı şekillendirirken, mekândan etkilenebilmekte ve yeni gereksinimlere yönelebilmektedir. Bu durum mekân ve insan etkileşiminin temel prensiplerini belirlemektedir. İnsan mekân üretiminde yer alırken aynı zamanda mekânın bileşenlerindeki en önemli etmendir. Bu anlamda, uzamsal boyutta insanın mekânla karşılaştığında kurduğu başat ilişki tercihi amaca yönelik kullanımdır. Mekân ile ilişkiler kuran insan, içinde bulunduğu mekâna, zaman içerisinde zihinsel olarak farklı anlamlar yüklemeye başlamaktadır. Yüklenen bu anlamlar, mekân ve insan arasında bağımlı bir ilişkiye dönüşmektedir. Bu sayede insan-mekân ilişkisinde insanın mekândan etkilendiği kadar, mekân da insan sayesinde gelişmekte ve değer kazanmaktadır (Akgül, 2009).

İnsan zihnindeki mekân kavramı; genellikle fiziksel gerçeklikten çok düşünsel, kavramsal ve bilişsel boyutları ile temsil edilmektedir. Bu nedenle mekân kavramı, basit ve somut fiziksel boyutlara hem bağımlı hem de bunların ötesinde karmaşık olarak soyut ve kavramsal boyutlara sahip, insanın yaşamsal gerçekliği ile bütünleşik bir varlıksal boyutu olan yerle ilişkili bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Torun, 2004).

Mekân; somut olarak algılanabilen ve soyut olarak imgeleyen, algıyla anlam kazanan bir yapıdır. İnsan-mekân arasındaki ilişkiler deneyimleme ile gerçekleşmektedir. Deneyimleme sonucunda insan davranışları, mekânın fiziksel ve sosyal özellikleriyle şekillenmektedir. Fiziksel mekânların insan zihninde biçimlenme, deneyimlerle soyutlaşarak kavramsal kodlar oluşturulması ve bu kodların bireydeki mekân olgusuna anlam kazanması şeklindedir. Anlam kazanan bu deneyim, hareket kavramına bağlı olarak değişerek gelişmektedir. Kişi, mekânı kendince hatırlayabilmek için bir takım ek mekansal bileşenlere ihtiyaç duymaktadır. Kişinin mekânı hatırlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu bileşenlerin ürünü ise mekânın tanınması ve algılanmasıdır (Özen, 2006).

İnsanlar yaşadığı çevreden yararlanabilmek ve o mekâna uyum sağlayabilmek için mekânı tanımak zorundadır (Torun, 2004). Tanıma zorunluluğu içerisindeki insan, duyu organlarıyla çevresini duyumsamaya başlamaktadır. Fakat duyu organları her ne kadar bilgi depolama kapasitesine sahip olsa da mekân ve insan zihni için algılama ve depolama pratikleri her an değişebilmektedir (Akgül, 2009).

Algılama temel olarak bir deneyimleme sürecidir. Yani algılama mekânı duyum yolu ile yalın bir biçimde bilincine almak, duyuları yorumlamak, onları anlamlı hale getirmektir. Bu şekilde algı iki süreçten oluşmaktadır. İlki, mekândan gelen bilgileri duyularımız aracılığı ile yorumladığımız duyumsal süreç, ikincisi ise farkında olarak ya da olmayarak edinilen

mekânsal bilgileri, yaşanmışlığa bağlı olarak zihnimize yorumladığımız zihinsel süreçtir. İki sürecin devamlılığı ile deneyimlenen mekânlar anlam kazanarak algılanmaktadır. Fiziksel mekânların kavranıp, hissedilmesi ve yorumlanması insan zihninde bir araya gelerek mekânsal algı sürecini tamamlamaktadır (Akgül, 2009).

Yeni Mekânların Keşfi, Sanal Gerçeklik Oyunları

Teknolojinin gelişimi ile birlikte günlük rutinimiz gibi, yaşantımızın içerisinde geçirdiğimiz mekân kavramı da değişim geçirmektedir. Bilginin dijital veriye dönüşmesi ve iletimi ile başlayan süreç içerisinde mekân kavramı oldukça önemli değişikliğe uğramış, bilgisayar ekranları süreç içinde paralel bir evrene açılan kapı konumuna gelmiştir (Özener, 2003). Bilgi teknolojilerinin getirdiği kavramlar içerisinde mekân ve zaman yeni varlıkları ile gündeme gelmekte ve yaratılan ortam, sanal mekân kavramı ile literatürde tanımlanmaktadır (Önen, 2016).

Foucault (2005) başka mekânları “heterotopya” olarak tanımlamaktadır. Heterotopya kavramı Foucault için doğrudan mekânla ilişkili olmakla birlikte, kelimenin kökeni tıbbi bir terimdir. Terim tıp literatüründe, olması gereken yerde olmayan, yer değiştirmiş bir organ ya da bedenin bir bölümünü ifade etmek için kullanılmaktadır (Göker, 2017). Foucault, heterotopyaları çözümlenmeye, mekân olgusu üzerinde durarak başlamakta ve içinde bulunduğumuz dönemi, bir mekân dönemi olarak nitelendirmektedir. Temel olarak mekânı; eş zamanlılık, yan yananın ve kopuk kopukluğun kesiştiği bir alan olarak değerlendirmektedir. Foucault, bu mekânları “ütopya” ve “heterotopya” olarak iki başlık altında tanımlamaktadır. Ütopya ile heterotopya, çelişen özellikleri nedeniyle birbirinden farklı mekânlardır. Ütopyalar; toplumun gerçek mekânı ile doğrudan ya da tersine dönmüş genel bir analogi ilişkisi sürdüren mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Ütopyalar, genellikle toplumun karşısında konumlandırılmış gerçek dışı olan mekânlardır. Heterotopyalar ise var olan, gerçek mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle heterotopyalar, ütopya kavramının karşısında durarak tezatlık göstermektedir. Foucault'nun bitişmeler çağının, yakınlık ve uzaklık çağının, yanyanalığın, dağılma ve ayrılımların çağının gerçekliğini eşelediği yer ise ütopyalar değil heterotopyalardır ki bu bağlamda heterotopyalar; bir tür karşı-topos, öte-yer olarak tanımlanmaktadır. Foucault, heterotopya mekânları; burada ya da orada olmayan, plansız, diğer bir ifadeyle kendiliğinden oluşan fiziksel ya da zihinsel alanlar ya da anlar olarak tanımlamaktadır (Göker, 2017).

Foucault, heterotopyaları tanımlarken kullandığı ayna metaforunda varlığı ‘gerçek zamandan ve gerçek mekândan ötelenmiş olan’ olarak tanımlamaktadır. Bir metafor olarak kullanılan ayna, hem olmayan bir yer sunması bakımından ütopya; hem de gerçeklik ile gerçek dışılık arasında sanal bir mekân algısı ürettiği için heterotopya olarak belirtilmektedir. Aynaya bakıldığında kişi, kendini öteki olarak algılamaktadır. Foucault ayna metaforu ile özne konumunu oluşturan güçlerin, özne konumlarına dayalı farklı mekân oluşumunu betimlemektedir (Foucault, 2005). Bu metafor; burası ile orası, gerçek ile sanal; bize ait mekân ile yabancı mekân gibi farklı mekân tanımlamalarını öznenin konumuyla ilişkilendirmektedir. Heterotopyalar, aynanın karşısındaki gerçek yerde bulunana belirlemektedir. Kendine bakan özne geri gelip yerini bulunca heterotopyalar alanına girmektedir (Göker, 2017).

Heterotopik mekânları tanımlarken kullanılan ayna metaforundaki özne, sanal gerçeklik oyunları özelinde değerlendirildiğinde ‘oyuncular’ olarak tanımlanabilmektedir. Oyuncular,

gerçek olmayan zaman ve mekânda ötelenmiş olarak yeni bir heterotopya mekânında kendi yanılısalarını bulmaktadır. Oyuncunun aynı anda hem sanal dünyada hem de fiziksel olarak dünyada bulunmasıyla çoklu bir mekân, zaman ve kimlik algısının ise oyunlara göre değişkenlik göstermesi ile ise zamansal bölünebilme sunmaları nedeniyle sanal gerçeklik oyunları birer heterotopya olarak tanımlanabilmektedir (Foucault, 2005).

Sanal Gerçeklik Oyunlarındaki Mekân Algısı

Sanal gerçeklik, temelde siberetik öğelerin fizik mekânla ilişkisel olarak üst üste çakıştırılmasına ve bunun özne tarafından mekânsal olarak deneyimlenmesine olanak sağlayan bir bilgisayar teknolojisidir (Kut, 2013).

Oyuncu sanal mekânı yorumlarken, gerçek mekânı algıladığı durumdakine benzer bir süreç yaşamaktadır. Kişi sanal deneyimde fiziki dünyanın içerisinde fakat duyu organları, bilişsel ve motor yetenekleri sanal gerçeklik sistemi tarafından gelen verileri yorumlamaktadır. Sanal mekâna adaptasyon süreci, gerçek mekânların fiziki kuralları başarıyla taklit edildiği ölçüde ivme kazanmaktadır. Sanal mekânlar oyuncuya mekân ile ilgili bilgi alışverişinde bulunma olanağı tanımaktadır. Bu bilgi alışverişinin sağlanması ise arayüzler vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Oyuncunun mekâna adapte olabilmesi ve algılanabilirliğinin artırılması için bu arayüzler bir köprü vazifesi görmektedir. Oyuncu ve oyun arasında tanımlanan arayüz kavramı aslında kullanıcının sanal dünya ile nasıl haberleştiğini tanımlamaktadır (Kılıç, 2016).

Kullanıcı sanal gerçeklik sisteminden elde ettiği başta görsel olmak üzere çeşitli duysal geri bildirimler ile orada olma deneyimini yaşayarak mekân ile gerçek zamanlı bir etkileşime geçmektedir. Bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte yeni mekân deneyimlerini olanaklı kılan etkileşim yöntemleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni arayüz ve etkileşim biçimleri sayesinde fiziki mekân – siber mekân ikilemi yerine tüm katmanlarının bir arada var olduğu bütüncül bir yeni mekân olgusu olanaklı hale gelmektedir (Kılıç, 2016).

McLuhan'a (1964) göre teknolojinin bireyin algıları üzerindeki etkileri hızlı bir kültürel dönüşüm sağlamaktadır. Virilio (1999) ise bu duruma eleştirel bir bakış açısı getirmektedir. Yeni iletişim araçlarının uzak olanı yakın kılma ve sundukları etkileşim özellikleri nedeniyle gerçek bedenin yerini sanal bedene bıraktığını ifade etmektedir. McLuhan (1964) teknolojiyi bedenin bir uzantısı olarak tarif ederken; Virilio (1999) ise tam tersi teknolojiyi bedenin eksilmesine, ihmal edilmesine neden olan bir olgu olarak tanımlamaktadır (Kut, 2013).

Bu bağlamda sanal mekân algısının şekillenmesinde teknoloji-beden ilişkisi önem kazanmaktadır. Sanal içeriğin mekânın katmanlarına eklenmesi ile bedenle kavranan mekânda veya mekânın kavradığı bedende belirli deneyimleri birleştirerek sanal mekânların bedeni ihmal etmek veya eksiltmek yerine, bedeni uzantılayarak yeni mekânsal katmanların keşfine olanak sağladığı düşünülmektedir.

PUBG Sanal Gerçeklik Oyunu

PUBG (PlayerUnknown's Battlegrounds), oyuncuların tek bir harita üzerinde birbirini yok etmeye çalıştığı; bireysel, iki kişi veya dört kişilik gruplar halinde oynanabilen, aksiyon tabanlı ve interaktif bir sanal gerçeklik oyunudur. Oyunda 4 farklı harita seçeneği bulunmaktadır. Seçilen her bir haritada en fazla 100 oyuncu oynayabilmektedir. Oyuncular, seçilen harita üzerinde istedikleri herhangi bir bölgeye uçuş güzergâhına göre iniş yaparak gerekli envanterleri toplamaktadır. Oyundaki amaç bireysel veya takım halinde hayatta

kalarak galip olmaktır. PUBG oyunu oyunculara; Erangel, Sanhok, Vikendi, Miramar olmak üzere 4 farklı sanal mekân seçeneği sunmaktadır (bkz. Çizelge 1, Şekil 1). Bu kurgulanmış senaryo ile birlikte mekânlar şekillenmekte ve oyuncu hareketleri yönlendirilmektedir.

Çizelge 1. PUBG oyun haritaları alansal ölçümleri

	Boyut (km)	Arazi Alanı (%)	Sulak Alan (%)	Toplam Alan (km ²)
Erangel	8x8	51,47	48,53	64
Sanhok	4x4	49,26	50,74	16
Miramar	8x8	80,59	19,41	64
Vikendi	6x6	40,29	59,71	36

Çalışma kapsamında sanal gerçeklik oyunlarındaki kurgulanmış mekânların, kentsel organizasyona benzer mekân algısı yaratıp yaratmadığı sorgulandığı için;

- Erangel haritasının PUBG oyununun piyasaya sürülen ilk haritası olması
- Erangel sanal mekânının 64 kilometrekarelik toplam alanı ile oyuncuya daha fazla süre oyunda kalma fırsatı sunması
- Erangel 'da yeşil alanlar, büyük binalar, küçük sayfiye evleri, limanlar, hastane, okul, tarihi mekânlar, köprüler, hapishane (bkz. Şekil 2) gibi kentsel organizasyon yapısına benzer mekânların bulunması nedenlerinden dolayı çalışma kapsamında incelenmektedir.

Şekil 1. PUBG oyun haritaları (URL 1)

Şekil 2. Erangel eğitim haritasında hapishane bölgesi (URL 1)

PUBG 'Erangel' Sanal Mekânına Yönelik Araştırma Bulguları

Çalışma kapsamında, sanal gerçeklik oyunlarının birer heterotopya olarak değerlendirilmesinin sebebi; sanal mekânların gerçek mekânlar üzerindeki kurucu ve değiştirici etkisine mekânsal analiz teorileri üzerinden dikkat çekmektir.

Foucault heterotopyasına yönelik heteroptik mekân değerlendirmesi

Foucault heterotopyaları betimlemek için temelde 6 ilke belirlemiştir. Bu temel ilkeler, sanal gerçeklik oyunlarının bir heterotopya formunda anlamlandırılmasına olanak tanımaktadır. Sanal gerçeklik oyunlarının heterotopya olarak değerlendirilmesi, sanal mekânlardaki organizasyonun daha iyi ve derinlikli anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

i) Heterotopyaların ilk özelliği, her kültürde tek bir evrensel türü olmayan çok çeşitli biçimler alabilen yerler olmalıdır. Foucault'ya göre her toplumun ve dönemin içerisinde barındırdığı farklı heterotopyalar bulunmaktadır. Foucault heterotopya kavramını 2 başlık altında incelemektedir. Bunlardan ilki ilkel toplumlara ait olan kriz heterotopyaları diğeri ise modern toplumlara ait sapkınlık heterotopyalarıdır. Sapma heterotopyalarının en temel özelliği, içerisinde bir kapatma pratiğinin olması ve bireylerin toplumdaki yalıtılmasıdır. Modern toplumdaki sapma heterotopya mekânlarından birisi şüphesiz ki hapishanelerdir. Sapma mekânlarının toplumsal olanın dışına itilmesi söz konusudur (Adal, 2004).

Bir sanal gerçeklik oyunu olan PUBG'de ise bu oluşum heterotopyadan bağımsız işlemektedir. Oyunun içerisindeki normlar ve davranışlar, toplumsal kurallar ve kabullerden farklı işleyen öznel oluşumlardır. Bu bağlamda heterotopya mekânlar teknoloji ile birlikte sanallığın içerisinde dönüşüme uğramaya başlamıştır. Erangel'daki hapishane bölgesinin (bkz. Şekil 2) adanın kenarında ve çukur bir bölgede yer alıyor olmasının tesadüfi bir yer seçimi olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Foucault'nun tanımlamış olduğu sapma heterotopyaların en temel özelliği bir kapatma pratiğinin olması ve bireylerin toplumdaki yalıtılmasıdır. Bu şekilde, sapma davranışlarının toplumsal görünürlük düzeyi düşürülmeye çalışılmaktadır. Foucault'a göre sapma heterotopyalar, toplumsal alanın dışına itilmektedir. Bu bağlamda Erangel, her ne kadar heterotopya mekânlarının biçim değiştirmiş hali olarak değerlendirilse de içerisinde bulundurduğu bazı alanlar Foucault'nun tanımlamış olduğu sapma heterotopyanın mekânsal izlerini taşımaktadır. Sonuç olarak PUBG oyunu Erangel mekânı, sanallığın içerisinde biçimi değişmiş bir heterotopya olarak tanımlanmakta ve gerçek mekânların izlerini taşıyarak bir kentsel organizasyon yaratmaktadır.

ii) Foucault'ya göre heterotopyaların ikinci özelliği ise toplumsal ve kültürel çeşitlilikle birlikte farklı işlevlerle yükleniyor olmalarıdır. Tarihsel değişim ve dönüşümler toplumsal yapıyı da değiştirerek heterotopyaların işlevlerini dönüştürmektedir. Bu bağlamda Foucault mezarlıkları birer heterotopya olarak tanımlamaktadır. Mezarlıklar 18.yy'ın sonuna kadar kent içerisinde yer alan, ölümsüzlükle ilişkilendirilen mekânlardır. Fakat sonraki yüzyıllarda ölümün bireyselleştirilmesi ile mezarlıklar şehrin dışına taşınmış ve ölümler ile yaşayanlar arasında sınır çeken öteki bir mekâna dönüşmüştür (Adal, 2004).

Oyunlar doğuşu itibarıyla belirli bir amaca ve ihtiyaca hizmet etmektedir. Oyunların var oluşunun temel sebebi ise kendisini ortaya çıkaran eğlence arzusunun ta kendisidir. Foucault'nun heterotopyasında tanımlamış olduğu bu tarihsel değişim ve dönüşüm toplumun eğlence anlayışını da değiştirmiştir. Eğlenme arzusundaki bu değişim, oyunların işlevlerini farklılaştırarak oyun tahtalarını gerçeklikten sanallığa taşımıştır. Bu bağlamda PUBG sanal gerçeklik oyunundaki Erangel mekânının bir heterotopya olduğu söylenebilir.

ii) Üçüncü temel ilke ise heterotopyaların kendi içlerinde bağdaşmayan birçok mekânı ve mevkii tek bir gerçek yerde yan yana koyma gücüdür. Foucault bu özelliği taşıyan heterotopyalara tiyatro ve sinema mekânlarını örnek göstermektedir. Foucault'a göre bu

mekânlar hem gerçek mekân ve kişileri hem de kurgusal mekân ve kişilikleri bir araya getiren heterotopyalardır (Adal, 2004).

Laurel (1991)'in bilgisayarları tiyatro ile ortak özellikleri olan bir ortam olarak değerlendirmektedir nitekim bilgisayar kullanıcıları da tıpkı tiyatro seyircileri gibi hem oyuncu hem de seyirci konumunda yer almaktadır. Sanal gerçeklik oyunları ise bu bilgisayar ağlarının içerisinde yer alan sanal bir uzama denk düşmektedir. Bu özellik kapsamında da PUBG oyunu heterotopya olarak tanımlanabilmektedir.

iv)Dördüncü ilke ise heterotopyaların zamansal boyutu ile ilgilidir. Foucault'a göre heterotopyalarda insanların geleneksel zamandan kopması ve başka bir zamansal düzenlemenin içerisine girmesi söz konusudur. Foucault heterotopyaların zamansal birikmelere neden olduğunu ifade ederken bunlara müze ve kütüphaneleri örnek vermektedir, müzeler ve kütüphaneler geçmiş zamanları tek bir mekânda toplayan heterotopyalardır (Adal, 2004).

Sanal gerçeklik oyunlarının yapısal olarak zamansızlık kavramını güçlü bir şekilde beslediği görülmektedir. Bu oyunlar geleneksel zamandan kopuşu zorunlu kılarak oyuncuya farklı zaman deneyimleri yaşatmaktadır. Bu durum PUBG oyunu üzerinden değerlendirildiğinde; bazı oyunlar sadece gündüz periyodunda oynanırken, bazı oyunlar gece-gündüz periyodunda oynanmaktadır. Oyunun yapısındaki bu sonsuz gündüz ve gündüz-gece durumu yeni ve başka bir zaman algısı üretmektedir. Oyundaki gece-gündüz bölümü çizgisel akıp giden ve kaybolan bir zamanı temsil ederken, sürekli olarak gündüz oynanan oyun üst üste biriken fasılasız bir zamanı temsil etmektedir. Bu bağlamda PUBG oyuncularının zamansızlığı deneyimledikleri görülmektedir.

v) Beşinci ilke ise heterotopyaların açılma ve kapanma olgusu ile ilgilidir. Foucault'a göre heterotopyalar açılmış ya da yalıtılmış mekânlardır. İçerisine alırken aslında dışarıda bırakan ve öteleyen bu mekânlar bir taraftan tecridi, diğer taraftan nüfuz edilebilir olmayı içermektedir. Genel olarak heterotopik yerler, kamusal yerler gibi özgürce ve kolaylıkla ulaşılan yerler değildir (Adal, 2004).

Sanal gerçeklik oyunlarındaki mekânlar, her bireyin girebileceği bir açıklığa sahiptir. Ancak bu açıklık oyundaki mevkiler için geçerli değildir. Oyun içerisindeki bu mevkilere girmek belirli kurallara bağlıdır. PUBG oyunu interaktif yapısı ile hem izole edilmiş hem de içine nüfuz edilmesi mümkün olan bir heterotopya olarak değerlendirilmektedir. Oyun, oyuncuyu içerisine alırken aslında gerçek hayattaki mekânların (ve hatta gerçek hayatın) dışında bırakmaktadır.

vi)Foucault'nun heterotopyalara ilişkin tanımlamış olduğu son ilke ise gerçek mekânlarla olan ilişkileridir. Heterotopyalar tüm mekânlarla ilişki içerisine girerek anlam kazanır ve bu mekânlar üzerinde iki türlü etkiye sahiptir. İlk etki, heterotopyaların yanılısma mekânlar üretmek gerçek mekânı da bir yanılısma mekân olarak sunmasıdır. Diğer etki ise ilk etkinin tersine, heterotopyaların daha düzenli ve mükemmel olmasıdır. Bu nedenle heterotopyalar 'öteki ve başkalaşmış' gerçek mekânlar yaratılır (Adal, 2004).

Dijital bir heterotopya olan sanal gerçeklik oyunları, kendi gerçekliğini 'gerçek' mekân yanılısmalarıyla üretmekte ve böylece gerçek mekânları da dolaylı olarak şekillendirmektedir. Foucault heterotopyaları tanımlarken her bir ilke için farklı mekânları örnek vermektedir. Ancak dijital heterotopyalar bu ilkelerin tamamıyla örtüşmekte ve tek bir heterotopik mekân özelliği göstermektedir. Bu bağlamda başlı başına bir heterotopya olan

sanal gerçeklik oyunlarının kendi içerisinde farklı heterotopyalar üretebilmesi de oldukça doğal görünmektedir.

Lefebvre (1974), Lynch (1960) ve Norberg-Schulz'un (1972) mekânsal analiz teorilerine yönelik değerlendirmeler

PUBG oyunu Erangel sanal mekânı, dijital bir anlatı yapısı bulunduran heterotopya olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle mekân ve insan arasındaki etkileşimin sanallıkta da tıpkı gerçek mekânlar gibi 'duyum' süreci ile başladığı görülmektedir. Duyumlanan mekânın, insan zihnindeki diğer bir adımı ise algı süreci ile anlam kazanmasıdır. Mekânın anlam kazanmasıyla bireydeki zihinsel haritalar şekillenmekte ve mekân imajı oluşmaktadır. Heterotopik sanal mekânlar gerçek mekânlardaki algı teorileriyle değerlendirilerek bu mekânların gerçek mekân algısı yaratıp yaratmadığı Çizelge 2'de yer alan parametreler yardımıyla incelenmiştir.

Çizelge 2. Mekânsal algı parametreleri (Yavuz ve Karadede, 2018)

Kevin Lynch (1960)	Norberg-Schulz (1971)	Henri Lefebvre (1974)
İzler	Süreklilik	x
Sınırlar	Alanlar	x
İşaret Ögeleri	x	Eşzamanlılık
Odaklar	x	Merkezileşme
Bölgeler	x	İlişkiler

İzler ve süreklilik: Her mekânda bir yön kavramı bulunmaktadır. Sanal mekânlardaki yön kavramı ise öklid uzayındaki dönüşler olarak tanımlanmaktadır. Sanal gerçeklik oyunlarında, oyuncu mekâna giriş yaptığı konumu terk ederek amacına göre kendine yeni yollar oluşturmaktadır. Lynch, izleri hareket kanalları olarak yorumlamaktadır, bu yorumdan hareketle oyuncunun hareket edebildiği her düzlemin zihin haritası bileşeninde yer edebildiği söylenebilir. Harita üzerinde gösterilen yollar, oyuncunun engele takılmadan hareketini sağlayabileceği izlerdir. Fakat oyun alanındaki izler sadece bunlarla sınırlı değildir. Oyuncu harita üzerindeki bütün mekânları kullanarak yön değiştirebilmektedir. Bu durum gerçek mekânlardaki yaya hareketi ile benzerlik gösterse de sanallıktaki engelleri aşmak gerçek hayata nazaran daha kolaydır. Oyuncu, oyun alanı içerisindeki evleri rahatlıkla aşabilirken, gerçek mekânlarda hareket sınırlandırılmıştır. Oyuncudaki yönelme durumu, oyun başlangıcındaki güzergâha ve daralan oyun alanına göre değişim göstermektedir. Bu bağlamda Erangel'daki izler, yol bağlantıları ile kabataslak tanımlanmış olsa da yalnızca bu bağlantılar ile sınırlı değildir. İzlerin sanal mekânlardaki sürekliliği korunmuş, avatarın kolaylıkla aşabileceği engeller sayesinde izlerdeki bölünme durumu ortadan kaldırılmıştır. Gerçek mekânlardaki izlerin süreklilikleri kentsel elemanlarla kesilebilirken, sanallıkta bu durum aşılması kolay engeller haline dönüşerek oyuncunun hareket kabiliyetini arttırmaktadır.

Sınırlar ve alanlar: Erangel, ada şeklinde tasarlanmış bir sanal mekândır. Ada formunda oluşu sanallıktaki mekân sınırlarının en temel göstergesidir. Mekânları sınırlandırmak, oyuncu hareketinin kontrol edilmesi ve oyun kurgusunun oluşturulması için en temel adımdır. Lynch'in tanımladığı sınırlar gerçek mekânlardaki aşılması zor engeller olarak yorumlanabilirken, sanal mekânlarda bu kavram daha esneklerdir. Yön kavramında bahsedilen engelleri kolay aşabilme durumu, sınırlar içinde geçerlidir. Gerçek mekânda bina

cepheleri, akarsular birer sınır olarak tanımlanabilirken, sanal mekânlarda ise sınırı kavramını oyuncu avatarının erişemediği alanlar için kullanılabilir. Erangel'daki sınırlandırma en çok bariyerler ve tel örgüler ile kurgulanmıştır. Avatar bu sınırları aşamaz ve oyuncu yön değiştirmek zorunda kalır. Bu bağlamda gerçek mekânlarda sınırlar aşılması güç, insan hareketinde yön değiştirici etkiye sahipken; sanal mekânlarda sınırlar oyunun izin verdiği ölçüde hareketleri kısıtlayabilmektedir.

İşaret öğeleri ve eşzamanlılık: PUBG oyunu teknolojik mekânları içerisinde barındıran bir heterotopya türüdür. İçerisindeki mekânlar tıpkı gerçek mekânlardaki gibi ölçülebilir bir fiziki yapıdadır. Lynch'in tanımladığı yer işaretleri tıpkı gerçek mekânlardaki gibi sanal mekânlarda da belirgin referans noktalarıdır. Oyuncuların akıllarındaki referans noktalarını tanımlarken zorlanmadıkları öğeler nirengileri oluşturmakta ve bu oluşum eşzamanlı olarak oyuncuların eylemlerini gerçekleştirmesine olanak sağlamaktadır. Böylelikle oyun ile oyuncu arasındaki ilişki, zaman ve mekân akışında ortaya çıkmaktadır. Fakat oyundaki zaman kavramı gerçek zamandan farklı seyretmekte ve kurulan ilişki kısıtlanmaktadır. Bu bağlamda zaman ve mekân referansına yardımcı olan eşzamanlı ilişkiler, sanal mekânlarda nirengi noktaları ve sahte zamanlar olarak dönüşüme uğramıştır. Bu nedenle sanal mekânlardaki ilişkiler, gerçek zamanlardaki eşzamanlılık ilkesi ile örtüşmemekte, kendine özgü yeni bir zaman ve mekân algısı yaratmaktadır.

Odaklar ve merkezileşme: PUBG iletişim ve etkileşim ağlarında yer alan bir sanal gerçeklik oyunudur. Bu nedenle oyun içerisinde yer alan fiziksel çevre; izlerin kesiştiği meydanlar, kavşaklar, aktarma alanları anlamındaki ulaşım mekânları ve diğer toplanma-dağılıma mekânları odak mekân olarak tanımlanabilmektedir. Oyuncuların yoğunlaştığı bölgeler, oyundaki izler ile doğrudan ilişkili olsa da yalnızca gerçek mekânlardaki gibi kesişim noktalarından ibaret değildir. Oyun güzergâhının elverdiği ölçüde odaklar değişebilmektedir. Oyunun başlangıcında oyuncuların uçağa bindiği bir toplanma alanı bulunmaktadır. Bu alanda 100 kişinin oyuna katılması için süre tanınmakta ve uçağa bindikten sonra haritanın istedikleri bölümüne atlayarak erişim sağlayabilmektedir. Fakat her oyunda bu güzergâh değişim göstermektedir. Bir oyuncunun erişebileceği maksimum uzaklık 1800 metre olarak sınırlanmaktadır. Güzergâhtan belirli mesafedeki alanlara erişim imkânının sağlanması, oyuncuların belirli odaklarda toplanarak çatışma alanının yaratılması prensibine dayanmaktadır.

Merkezileşmiş odaklar gerçek mekânlarda üretim ve tüketim faaliyetlerinin yer seçimi ile oluşmuş dağılıma ya da toplanma mekânları olarak tanımlanırken, sanal mekânlarda bu durum farklı seyretmektedir. Erangel'daki hastane, okul, askeri bölge gibi mekânlar, gerçek mekânlardaki kullanım biçiminden farklı olarak hizmet etmektedir. Biçimsel olarak gerçek mekân kullanımlarına benzerlik gösteren bu alanların oyun kurgusundaki tek amacı, envanter toplama alanları olmasıdır. Bu bağlamda oyun içerisindeki odaklar, üretim ve tüketim faaliyetlerinin girdilerinden uzakta, tamamen tek amaca hizmet eden yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. PUBG oyunundaki odak olarak tanımlanabilecek başat mekân, oyunun başlangıcında oyuncuların beklediği toplanma alanıdır.

Bölgeler ve ilişkiler: Lefebvre, algılanan, yaşayan ve tasarlanan mekân olarak sınıflandırılan mekânın sırasıyla duyuşsal algı, tecrübe ve koda dayalı olduğunu savunmaktadır. PUBG ise koda dayalı tasarlanmış bir sanal gerçeklik oyunudur. Oyun içerisinde kendine özgü belirli kimlikteki kentsel bölgeler bulunsa da bu bölgeler kullanım amacı dışında yalnızca oyun ideolojisine hizmet eden mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Oyun içerisinde bulunan

okul ya da hastane bölgesinin kullanım amacı bakımından bir farklılığı bulunmamakta daha önce de belirtildiği üzere bu alanlar oyuncunun envanter toplamasını sağlamaktır. Bu bağlamda PUBG oyunu Erangel mekânı tasarlanan bir alan olarak tanımlanırken, içerisindeki tanımlı bölgeler ile gerçek mekânların ilişkisel bölgenemesine örnek mekânları barındırmaktadır. Fakat bu durum oyuncu-mekân ilişkisi ile değil tamamen oyunun hikâyesine göre şekillenmektedir ve sanal mekânların özünde gerçek mekân parametrelerini nasıl koruduğu gösterilmektedir. Lefebvre'nin mekân yorumu sanal mekânlar ile bağdaştırıldığında; tasarlanan mekânın görsel algı unsurları sayesinde algılanan mekânlara, oyuncunun tecrübesi ile ise yaşanan mekânlara dönüştüğü gözlemlenmektedir (Yavuz ve Karadede, 2018).

Sonuç ve Öneriler

İnsan ve mekân deneyimi arasındaki kurulan ilk ilişki, kişinin amaca yönelik kullanımudur. Amaca yönelik kullanımdaki en temel araç ise bedenlerdir. Beden ile kavranan mekânlar, akıldaki kavramsal kodlar ile birleşerek mekânsal algıyı oluşturmaktadır. Kişinin mekânı hatırlaması ve deneyim kazanması ile anlaşılmış mekânlar ise 'yer' olarak tanımlanmaktadır. Merleau-Ponty (2013) 'bedenimiz olmasaydı mekânlarda olmazdı' diyerek bedenleri atıp sıyrılmadığımızdan ve mekânlara bağımlı olduğumuzdan bahsetmektedir. Fakat bu durum sanal mekânlar için geçerli değildir. Mekânların neredeyse bedene mecbur olmadan var olabileceği savını sanal mekânlar doğrular niteliktedir. Ekran başında rahat, güvende ve hatta bazen evde hissedilen paralel evren, insanlar için 'yer' olmaya başlamaktadır. Bu durumda da bedensiz mekânların varlığı 'yer' kavramıyla daha net ifade edilmektedir. Yerler yalnızca geometriye bağımlı değil aynı zamanda ilişkiselliği içeren, akıldaki bir deneyimlemedir. Bu nedendir ki algılanan, tanınan ve hatırlanan mekânlar zamanla 'yerlere' dönüşmektedir.

Küreselleşme ile başlayan teknolojik gelişmeler mekânlar üzerinde de büyük değişimlere neden olmuştur. Bu değişim özellikle insanların eğlence alanlarını değiştirmiş, eğlenme arzusu gerçeklikten sanallığa doğru yön değiştirmeye başlamıştır. Bu yönelim 'sanallıktaki gerçeklik' olgusunu doğurarak bedensiz mekânların keşfine olanak sağlamıştır. Teknolojinin zaman ve mekân algısındaki dönüştürücü etkisi oyun tahtalarını değiştirmiş, eğlenme arzusu somut tabanlı sanal mekânlara taşınmıştır.

Oyuncular için 'yerlere' dönüşen bu sanal mekânların temelini gerçeklikten alması bu ortamlardaki algılanabilirlik düzeyini ölçmeyi gerekli kılmaktadır. Gerçek mekân parametrelerini içerisinde barındırması ve bu parametrelerin sanallık ile şekillenmesi sanal ortamların başkalaşmış yönüne dikkat çekmektedir. Bu başkalaşmış sanal ortamlar mekân ve yer tanımlamalarına ek başka bileşenlere ihtiyaç duymaktadır. Foucault (2005), başka mekânları heterotopya olarak tanımlamaktadır. Sanal mekânların daha net tanımlanması için gerekli olan teoriler ise 'heterotopik mekân' bileşenleridir. Foucault heterotopyaları tanımlarken altı ilke belirleyerek her bir ilke için farklı mekânları örnek göstermiştir. Sanal mekânlar ise bu ilkelerin tamamıyla örtüşerek tek bir heterotopik mekân özelliği göstermektedir. Bu bağlamda başlı başına bir heterotopya olan sanal gerçeklik oyunlarının kendi içerisinde farklı heterotopyalar üretebilmesi de oldukça doğal görünmektedir. Çalışma kapsamında, sanal gerçeklik oyunlarının birer heterotopya olarak değerlendirilmesinin ana sebebi sanal mekânların gerçek mekânlar üzerindeki kurucu ve değiştirici etkisine dikkat çekmektir.

Çizelge 3. Gerçek mekân ve Erangel sanal mekânına yönelik değerlendirme

Parametreler	Gerçek Mekân	Sanal Mekân
İzler ve Süreklilik	Hareket kanalları ve koordinat akslarının sürekliliği kentsel elemanlarla kesilebilir, kişinin hareket durumu kısıtlanır	Oyuncunun hareket edebildiği izler daha sürekli, izleri bölen öğelerin aşılması kolay, oyuncunun hareket kabiliyeti yüksek
Sınırlar ve Alanlar	Sınırların tanımlamış olduğu alanlar yoğunlukta, sınırlayıcı öğeler alan oluşumunu kontrol eden sınır, kişi hareketinin yönlendirir	Sınırlar oyunun izin verdiği sürece hareketi kısıtlar, alan oluşumu sınırlara bağlı değil oyun ideolojisi ile ilişkilidir
İşaret Öğeleri ve Eşzamanlılık	İşaret öğeleri zaman ve mekân referansına yardımcı olan eşzamanlı ilişkilerin ürünüdür	İşaret öğeleri, zaman ve mekân arasındaki ilişkilerden bağımsız olarak şekillenmektedir, zaman kavramı sonsuz olduğu için eşzamanlılığı yoktur
Odaklar ve Merkezileşme	Merkezileşmiş odaklar üretim ve tüketim faaliyetlerinin yer seçimi ile oluşmuş dağılma ya da toplanma mekânlarıdır	Merkezileşen odaklar, üretim ve tüketim ilişkilerinden uzakta, tamamen oyun ideolojisine ilişkin olarak tek amaca hizmet etmektedir
Bölgeler ve İlişkiler	Bölgeler; tasarlanan, algılanan ve yaşanan mekânlar arasındaki ilişkilerin ürünüdür	Bölgeler tasarlanmış alan olup oyuncu-oyun arasındaki tecrübe ve zaman ilişkisi ile yaşanan ve algılanan alanlara dönüşmektedir

Çalışma kapsamında PUBG oyunu Erangel mekânının kentsel organizasyona benzer mekân algısı yarattığı gözlemlenmiş olup (Çizelge 3) mekânsal algı teorilerinin sanal mekân algısı değerlendirmesinde yetersiz olduğu saptanmıştır. Çalışma neticesinde sunulan öneri ise sanal mekânların planlama ile bütüncül olarak kullanımınıdır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte planlama prensibine de entegre olan sanal mekânlar, kullanıcının tasarım aşamasındaki bir mekânı içinde dolaşarak değerlendirmesine olanak sağlamaktadır. Sanal ve gerçek mekânlarda bireylerin benzer davranışlar gösterdiği, simülasyon çalışmaları ile kanıtlandığı durumda daha yaşanabilir ve kullanıcıya uygun çevreler oluşturma imkânı artar. Böylelikle plancılar ve mimarlar tasarım sürecinde kişi hareketlerini gözlemleyerek problemleri yeniden tasarlama imkânına sahip olabilmektedir. Fakat sanal mekânların nitelikli olarak okunması için gerçek mekânlardan ayrı olarak ek parametrelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun en temel sebebi ise sanal mekân kullanımındaki bedensizliktir. Sanal mekân simülasyonlarının gerçek mekân kullanımlarına girdi sağlaması için; bedenin uzantılanmasıyla mekânın kavranması gerekmektedir. Bu sayede kullanıcının hareketini öngörerek gelecekte bu yönetime uygun mekânlar oluşturulabilir.

Kaynakça

- Adal, R. (2004). *Aydınlanma çağında kamusal alan ve heterotopik mekân incelemesi: "Palais Royal" ve "Mason locaları"*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akgül, İ. (2009). *Fiziksel ve kişisel özelliklerin bilişsel haritalar üzerindeki etkileri: Sanal mekânlarda deneysel bir çalışma*. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

- Foucault, M. (2005). *Başka mekânlara dair. Özne ve İktidar Seçme Yazılar*, 2, İstanbul.
- Göker, G. (2017). Dijital heterotopyalar: "Başka" bir bağlamda yeni medya. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(4), 164-188.
- Kılıç, T. (2016). İç mekân tasarımında kullanılan mobil artırılmış gerçeklik uygulamalarına ilişkin bir inceleme. *Mimarlık ve Yaşam*, 3(2), 169-187.
- Kut, S. (2013). *Sibertektonik mekân*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Laurel, B. (1991). *Computers as theatre*. Menlo Park, CA: Addison-Wesley.
- Lefebvre, H. (1974). *The production of space*. Paris: Anthropos.
- Lynch, K. (1960). *The city image and its elements*. MIT Press, Cambridge, 41, 73.
- McLuhan, M. (1964). *Understanding media the extensions of man*. London: McGraw Hill.
- Merleau-Ponty, M. (2013). *Phenomenology of perception*. Routledge.
- Norberg-Schulz, C. (1971). *Existence, Space & Architecture*, London: Studio Vista.
- Özen, A. (2006). Mimari sanal gerçeklik ortamlarında algı psikolojisi. *Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim*.
- Özener, O. Ö. (2003). *Siberuzay dokusu ve hipermetin mekân için etkileşimli bir ortam modeli*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Torun, H. (2004). *Bilişsel haritalandırmada etkin parametrelerin ortaya konması: İTÜ Ayazağa Kampüsü örneği*. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- URL1:<http://pubggmobile.blogspot.com/2018/08/pubg-haritalar-hakknda.html> (Erişim tarihi: 08.04.2019).
- Virilio, P. (1999). *Politics of the very worst: An interview with Philippe Petit*. New York: Semiotext.
- Yavuz, A. Ö., Karadede, G. (2018). Evaluating the organization of urban environments through virtual media: the example of video games. *Gazi University Journal of Science Part B: Art Humanities Design and Planning*, 6(1), 9-18.

Nomofobi, Netlessfobi ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Sporcu Genç Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma^a

Kadir Yıldız^{b,c}, Dilara Kurnaz^d, Ali Murat Kırık^e

Özet

Bu çalışmada, lisanslı sporcuların akıllı telefon, internet bağımlılığı ve gelişmeleri kaçırma korkuları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışmaya, üniversitelerin spor eğitim kurumlarında öğrenim gören toplam 548 gönüllü lisanslı sporcu dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Nomofobi, İnternet bağımlılık ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde Independent T testi, One-Way Anova ve Çoklu doğrusal regresyon testi kullanılmıştır. Korelasyon analiz sonuçlarında ise gelişmeleri kaçırma korkusu, nomofobi ve internet bağımlılığı alt boyutları arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca gelişmeleri kaçırma korkusu ve nomofobinin internet bağımlılığının önemli bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, yaşadığımız dijital çağ, dijital bağımlılık ve benzeri bağımlılıkların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu bağımlılıklardan çözüm noktasında dijital detoks oldukça önemlidir. Dijital medya aracılığıyla yayılan metinleri, mesajları görselleri doğru okumak ve anlamlandırmak da son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Nomofobi
İnternet bağımlılığı
Gelişmeleri Kaçırma korkusu
Genç yetişkinler
e-spor

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.01.2020
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669601

Nomophobia, Netlessphobia and the Fear of Missing Developments: A Research on Young Adult Athletes

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the correlation among the addiction of smart phone, the internet addiction and the fear of missing developments of the licensed athletes. The study was designed in the descriptive and correlational survey models of the quantitative research method. 548 voluntary licensed athletes in total studying at sports education institutes of the universities. As data collection tool, Nomophobia, Internet addiction and Fear of Missing Developments Scale were used. Independent T test, One-way Anova and Multiple Linear Regression tests were used in the analysis of the data. The Correlation results revealed a medium and positive correlation between fear of missing developments, nomophobia and internet addiction subscales. Also it can be said that fear of missing development and nomophobia are an important estimators of internet addiction. As a result, the digital age that we live in has a significant effect on emergence of digital addiction and related addictions. It is also important that users should read and make sense of the texts, messages and images spread through digital media.

Keywords

Nomophobia
Internet addiction
Fear of missing developments
Young adults
E-sport

About Article

Received: 02.01.2020
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.669601

^a Bu çalışma, 13-16 Kasım 2019 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirilen 17. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresinde Sözel sunum olarak sunulmuştur.

^b İletişim Yazarı: kadiryildiz80@hotmail.com

^c Doç. Dr., MCBÜ, Spor Bilimleri Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0003-3347-0319>.

^d Yüksek Lisans Öğrencisi, MCBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, <https://orcid.org/0000-0001-5616-4555>

^e Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0002-5771-4843>.

Giriş

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başlarında yaşanan toplumsal değişimi ve bilgi toplumu kavramının önemini destekler niteliktedir. Bu dönem geleneksel sanayinin yerini bilgi teknolojilerine bıraktığı bilişim sektörünün ön planda olduğu ve ayrıca bireylerin sosyal ilişkilerinin yeniden tanımlandığı bir dönem işaret etmektedir. Özellikle internet teknolojisinde yaşanan dönüşüm, toplumsal ilişkilerin de köklü bir şekilde değişikliğe uğramasına sebep olmuştur. Analog sistemlerden sayısal teknolojilere geçiş, sosyolojik yapıda da değişim meydana getirmiştir. Teknolojinin gelişim göstermesi birçok açıdan olumlu bir durum oluştursa da, bazı açılardan bakıldığında kimi sorunların yaşanmasına da sebebiyet vermektedir. Özellikle günümüzde bilginin taşıdığı rol ve önem her geçen gün artmakta, internet teknolojisi aracılığıyla tüm dünya geneline yayılan bilgi giderek güçlü bir potansiyele sahip olmaktadır.

Bireysel ve toplumsal değişimde, bilişim teknolojilerinin hayatın her noktasında etkisi olduğunu bilinen bir gerçek iken (Eryılmaz, 2018); bu araçların, bilginin metalaşma süreci ile birlikte bilginin yaratılması, depolanması ve dağıtılması için kolaylıklar sağladığı belirtilmiştir (Yıldız, 2016). 2019 yılı küresel internet kullanım raporları dikkate alındığında, bilginin yaygınlaşması ve depolanması sürecinin önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Çünkü dünya nüfusunun 5.11 milyarı cep telefonu, 4.39 milyarı internet ve 3.26 milyarı ise mobil sosyal ağ kullanıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kemp, 2019). Bu dönüşüm süreci ister istemez bireyler üzerinde bir takım etkilere sebep olabilecektir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler özellikle internetin ve cep telefonlarının yaygınlaşması bireylerin yaşam biçimleri üzerinde ekonomik, sosyal, psikolojik ve hatta çevresel sorunlar da dâhil olmak üzere önemli etkiler bırakmaya başlamıştır (Eryılmaz, 2018). Bu sorunların başında yaşadığımız modern çağın korkuları olarak tanımlanan nomofobi, netlessfobi ve bunların ürünü olan gelişmeleri kaçırma korkusu karşımıza çıkmaktadır. İçinde bulunulan dijital çağ her yaşta her kesimden bireyi etkisi altına almakta, bu durum ister istemez bazı sorunların yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Dijital hastalıklar çağın en temel problemi durumuna gelmiş, insan sağlığını derinden etkilemeye başlamıştır. Özellikle Z Kuşağı olarak tabir edilen 2000 ve sonrası doğan neslin bekleyen tehditler arasında Nomofobi, Netlessfobi ve FOMO olarak ifade edilen gelişmeleri kaçırma korkusu yer almaktadır. Özellikle sporla uğraşanlar için bu tarz hastalıklar önüne geçilmez sorunlar doğurmaktadır. Tıpkı sigara, tıpkı uyuşturucu bağımlılığı gibi teknolojik bağımlılık çocukları ve gençleri tehdit eder niteliktedir. Bu çalışmada, günümüzde özellikle genç yetişkinler olarak atfedebileceğimiz üniversitelerde öğrenim gören lisanslı sporcuların akıllı telefon, internet bağımlılığı ve gelişmeleri kaçırma korkularının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilecek olası verilerin sporcular üzerindeki etkilerinin incelenmesi ve ilgili alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir.

Kavramsal Çerçeve

İnternet Bağımlılığı

Bağımlılık kavramı, geleneksel olarak bir maddeye olan fiziksel bağımlılığı tanımlamada kullanılmasına rağmen (Holden, 2001), internetin aşırı kullanımı için de kullanılabilir. Alanyazın araştırmalarında internet bağımlılığının; patolojik internet kullanımı (Davis, 2001) ve problemlerle internet kullanımı (Davis, Flett, & Besser, 2002) gibi kavramlarla da kullanımı

görmekteyiz. Bilgisayar bağımlılığı ise ilk kez 1991 yılında Shotton tarafından İngiltere’de çalışılmış olmasına rağmen, 1996 yılında Young tarafından Amerikan Psikologlar Birliği yıllık toplantısında tanıtılmıştır.

Yaşadığımız çağda dünya nüfusunun yarısından fazlasının aktif internet kullanıcısı olduğu ifade edilmektedir (Kemp, 2019). Bu duruma, internetin masaüstü bilgisayarla başlayan serüveninin diz üstü bilgisayar, tablet ve akıllı telefonlarla birlikte zirveye ulaşmasının önemli etkisi olduğu düşünülmektedir. Teknolojik gelişmelerin yeni nesil ürünü olan cep telefonlarının; bir amaç doğrultusunda zaman ve mekan sınırı olmadan insanları internetle buluşturmasının ve kesintisiz erişim imkanı sunmasının bilgi paylaşımı, iletişim kurma gibi olumlu etkilerinin (Eryılmaz, 2018), yanı sıra bireysel davranışlara yönelme eğilimi ve dolayısıyla yüz yüze iletişimde zayıflama, bilgi kirliliği, problemlili kullanımlar, bağımlılık yaratan uygulamalar ve bunların ortaya çıkardığı sosyal, psikolojik ve ekonomik bir takım sorunlara da zemin hazırlamıştır (Bimber ve Copeland, 2013; Boulianne, 2015; Pea ve diğerleri, 2012; Tang ve Lee, 2013). Yaygın bir şekilde karşımıza çıkan bu sorunların, bireylerin toplumdaki soyutlanmasına, iletişimden kopuk bireyler yetişmesinde ve sanal ortamlarda yaşamasına neden olabileceği söylenebilir.

Young (1998a) yapmış olduğu çalışmada bireylerin internet bağımlılıklarını tespit etmede sekiz kriterden bahsetmiştir.

- İnternet konusunda endişeli misiniz? (sürekli olarak interneti düşünme, internette yapılan aktivitelerin hayalini kurma, internette yapılması planlanan bir sonraki etkinliği düşünme, vb),
- Memnuniyeti sağlamak için giderek daha fazla oranda internet kullanma ihtiyacı hissediyor musunuz?
- İnternet kullanımını tekrar tekrar kontrol etmek, kesmek veya durdurmaya yönelik başarısız girişimler gösterdiniz mi?
- İnternet kullanımını azaltmaya veya durdurmaya çalışırken kendinizi huzursuz, karamsar, depresif veya sinirli hissediyor musunuz?
- İnternet’te başlangıçta planlanandan daha uzun süre mi kalıyorsunuz?
- İnternet nedeniyle önemli bir ilişkinin, işin, eğitim veya kariyer fırsatını tehlikeye soktunuz veya riske attınız mı?
- İnternete katılımın kapsamını gizlemek için ailenize, arkadaşlarınıza, terapistlere veya başkalarına yalan söylediniz mi?
- İnterneti problemlerden kaçmanın bir yolu olarak mı yoksa olumsuz bir ruh halinden (çaresizlik, suçluluk, çökkünlük, kaygı) uzaklaşmak için mi kullanıyorsunuz?

Young (1998a) bu kriterlerden beş tanesinin bireylerde görülmesi durumunda bireylerin bağımlı olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca yapılan çalışmada aşırı internet kullanımının psikolojik uyarılma düzeyini, uyku düzenini, beslenme alışkanlıkları ile fiziksel aktivite durumunu olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Alan yazın araştırmalarında her ne kadar internet bağımlılığı ve netlessfobi kavramları birbirinin yerine kullanılsa da, netlessfobi kavramının internet bağımlılığının bir çıktısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Netlessfobi

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim günümüzde hemen hemen her yaşta bireyin gerek bilgi ve iletişim teknolojilerine gerekse internete erişimlerini de etkilemiştir. Bu gelişmelerle birlikte aslında bilgiye erişim ve iletişim kurma kolaylaşırken; internetin

hayatımızın vazgeçilmez unsurlarından birisi haline gelmesi bireylerde dijital esarete diyebileceğimiz yoksun kalma korkusunun ortaya çıkmasına sebep olmaya başlamıştır.

Kısaca internetsiz kalma korkusu olarak nitelendirilen *Netlessfobi* (*Being NetlessFobia*) kavramı, “internetin aşırı kullanımından öte kişinin internetin olmadığı bir ortamda kalamaması ve internet yoksunluğundan endişe duyma (Öztürk, 2015)” durumu olarak tanımlanmaktadır. İnternetsiz kalma korkusu yaşayan bireylerde, internet bağımlılığı ve diğer bağımlılık durumlarına benzer gerginlikler, sinirlilik ve öfkelenme gibi yoksunluklar görülebilir. Bu tür yoksunlukların görüldüğü bireylerin kendilerini sınırlamada ve kontrolde güçlük yaşayabilecekleri söylenebilir (Yıldız ve Yıldız, 2016).

Öztürk (2015), bir bireyin netlessfobik olarak tanımlanabilmesi için ne tek başına internette zaman geçirmesinin ne de daima online olarak akıllı telefon taşımalarının yeterli olacağını ifade etmiştir. Ayrıca bireyde internet bulunmayan ortamda huzursuz olması, internetsizlik neticesinde fiziksel tepkiler göstermesi, sürekli internet arayışı içerisinde olması, aklında daima bir profil güncelleme ya da kontrol etme arzusunun olması gerektiğini vurgulamıştır.

Yapılan çalışmada Öztürk (2015), internet bağımlılığının belirtilerini;

- Kişisel kullanım için üçten fazla internet bağlantılı bilgisayar temelli cihazı aynı anda kullanmak,
- Sosyal alan tercihlerini wifi bağlantılı işletmelerden/mekarlardan yana kullanmaları,
- Günde 10 saatten fazla online olmaları,
- İnternet kesildiğinde hayatın durduğu inancına sahip olmaları,
- İnternet kesildiğinde bir şeyleri kaçırdıkları ve yakalayamayacakları inancına sahip olmaları,
- İnternet bağlantılı cihazları uyurken dahi ulaşılabilir mesafede bulundurmaları,
- Bildiri, mesaj sesinden keyif almaları,
- İnternette yoksun 1 saatten fazla kalamamaları,
- Günlük 20’den fazla sosyal amaçlı bildirimde bulunma,
- Reel alternatifler yerine sürekli olarak online olanları tercih etme(Gündelik işler, yemek sipariş, fatura ödeme... vb.),
- Nomofobik ve internet bağımlısı olmak, gibi gözlemlenebilir belirtiler olarak ifade etmişlerdir.

Nomofobi

İngilizce “*No Mobile Phone Fobia*”nın kısaltması olarak karşımıza çıkan *Nomophobia*, netlessfobia ile bağlantılı olan bir bozukluktur (Öztürk, 2015). Kavramsal olarak ise Nomofobi, “*cep telefonunun, kişisel bilgisayarın veya başka bir sanal iletişim cihazının bulunmamasından kaynaklanan rahatsızlık veya endişe*” olarak tanımlanan özel bir fobidir (King vd., 2013). Kişisel bilgisayarları, tabletleri ve cep telefonlarını içeren bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve sanal iletişimin artan kullanımı, bireylerin günlük alışkanlıklarında ve davranışlarında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Öyle ki cep telefonları gerek eğlence gerekse iletişim ve sosyalleşme noktasında günümüzün vazgeçilmez popüler eğlence araçlarından birisi haline gelmiştir.

Nicolaci-da-Costa (2006), yeni teknolojik araçların sıkça kullanımının psikolojik etkilerinin, özünde birey genelde ise toplum üzerinde davranış ve alışkanlıklardaki değişimlerle yakın ilişki içerisinde olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla her ne kadar teknolojik gelişmelerin

toplum yaşamında kolaylaştırıcı etkileri olduğu bilinse de diğer yandan olumsuz yönlerinin de dikkate alınması gerektiği söylenebilir.

Alanyazında nomofobi kavramının tanım ve belirtileri konusunda tartışmalar devam ederken nomofobinin belirtileri şu şekilde ifade edilmiştir (Tran, 2016):

- Bir veya daha fazla cihaza sahip olmak, düzenli olarak cep telefonu kullanmak ve onunla çok zaman harcamak, her zaman şarj cihazını yanında taşımak,
- Bireyin cep telefonu yakınlarda bulunmadığında ya da yanlış kullanıldığında ya da ağ kapsama alanı dışında olduğunda, pilin bitmesinden ve / veya internete erişilebilecek veri eksikliği nedeniyle kullanılamıyorsa kendisini endişeli ve gergin hissetmesi,
- Cihazın kullanımının yasak olduğu yerlerden ve durumlardan (toplu taşıma araçları, restoranlar, tiyatrolar ve havaalanları gibi) mümkün olduğunca uzak durmaya çalışması,
- Sürekli olarak mesaj veya aramaları görmek için telefonun ekranına bakmak, zil sesini dinlemek,
- Cep telefonunu asla kapatmamak, yatarken cihazı yanında bulundurmamak,
- Kaygı ve strese neden olacağı düşüncesiyle yüz yüze iletişim yerine, sürekli iletişim araçlarını kullanmak,
- Akıllı telefon satın almak için borç yapmak.

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu (FOMO) kavramı, internetin ve özellikle akıllı telefonların yaşamımıza girmesiyle birlikte, *“bireylerin sosyal ağlarda gelişmeleri kaçırma ve gelişmelerden haberdar olamama korkusu yaşamaları nedeniyle sosyal ağlarda oldukça uzun süreler geçirmelerine neden olan yeni bir bağımlılık türü”* olarak tanımlanmaktadır (Przybylski, Murayama ve DeHaan, 2013). İnternet ile bağıını koparmayan, neredeyse internetsiz yaşayamayacak hale gelen genç yetişkinlerin fiziksel olarak yorgunluk, yeme-içme, uykusuzluk ve odaklanma sorunu yaşayacakları açıktır. Bu durum ise yoğun bir fiziksel ve zihinsel performans gerektiren sportif etkinliklerin yapılmasında önemli engel teşkil edecektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modeliyle kurgulanmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yoluyla belirlenen Türkiye'nin farklı şehirlerinde yer alan üniversitelerin spor eğitim kurumlarında öğrenim gören 240 kadın, 308 erkek olmak üzere toplam 548 lisanslı sporcu oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile Nomofobi ölçeği, İnternet bağımlılık ölçeği ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere ilişkin güvenirlik analiz sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

İnternet Bağımlılık Ölçeği

Orijinal adı “Skala zur Erfassung der Internetsucht” olan ölçek, Hahn ve Jerusalem (2001) tarafından geliştirilmiş, Şahin ve Korkmaz (2011) tarafından ise Türkçeye uyarlanmıştır. 5’li likert tipi olan ölçek 19 madde ve 3 alt boyuttan (Kontrol kaybı, Daha fazla online kalma isteği ve Sosyal ilişkilerde olumsuzluk) oluşmaktadır.

Nomofobi Ölçeği

Yıldırım ve Correira (2015) tarafından geliştirilen ölçeğin, Türkçe uyarlaması Yıldırım ve diğerleri (2015) tarafından yapılmıştır. 20 maddeden oluşan ölçme aracı 7’li dereceleme sahiptir. Ölçeğin değerlendirilmesi alt boyutlar üzerinden hesaplanmaktadır. Çevrimiçi olamama, iletişimi kaybetme, cihazdan yoksunluk ve bilgiye ulaşamama olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır.

Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği (GKKÖ)

Ölçme aracı Przybylski (2013) tarafından geliştirilmiş, Gökler ve diğerleri (2016) tarafından Türkçe’ye uyarlanmış, 10 sorudan oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir. Ölçme aracının değerlendirmesi toplam puan üzerinden yapılmaktadır. Katılımcıların ölçekten aldıkları puan 10-50 arasında değişmekte olup, ölçeğin kesim puanı yoktur. Ölçek kişilerin kendi yaşamlarıyla ilgili değerlendirmeleri içermektedir. Ölçme aracından alınan puan arttıkça bireylerin gelişmeleri kaçırma korkusunun olma olasılığının arttığı ifade edilmektedir (Gökler ve diğerleri, 2016).

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Güvenirlik Katsayıları

Faktörler	Mevcut araştırma için Güvenirlik (α) Katsayıları	
Nomofobi Ölçeği	Çevrimiçi olamama	.906
	İletişimi kaybetme	.925
	Cihazdan yoksunluk	.836
	Bilgiye ulaşamama	.922
İnternet Bağımlılık Ölçeği	Kontrol Kaybı	.824
	Daha fazla online kalma isteği	.861
Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği	Sosyal ilişkilerde olumsuzluk	.874
		.824

Verilerin Toplanması ve Analizi

Elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde JASP ve SPSS istatistik programları kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel gösterimleri aritmetik ortalama ve yüzde ile gerçekleştirilmiştir. Normallik dağılımı için basıklık ve çarpıklık değerleri (+1 ile -1) dikkate alınmıştır (Byrne, 2010). Verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle verilerin analizinde Independent T testi, One-Way Anova, Pearson korelasyon ve Çoklu doğrusal regresyon testi kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde istatistiksel analizler neticesinde elde edilen bulgulara ilişkin tablo ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gruplar	f	%	n
Cinsiyet	Kadın	240	43,8	548
	Erkek	308	56,2	
Yaşadığınız Çevre	Büyükşehir İl	238	43,4	548
	İlçe	217	39,6	
	Köy/Kasaba	67	12,2	
	Aile	26	4,7	
Kimlerle yaşamaktasınız?	Yurt	231	42,2	548
	Ev Arkadaşı	131	23,9	
	Diğer	185	33,8	
Cep telefonu yanında olmadığındaki duygu durumu	Olumlu	1	0,2	548
	Olumsuz	138	25,2	
Sosyal medya hesabı olan ve olmayan	Olumsuz	410	74,8	548
	Evet	527	96,2	
İnternet kullanım amacı	Hayır	21	3,8	548
	Araştırma	54	9,9	
	Eğlence	108	19,7	
	Bilgilendirme	134	24,5	
	İletişim	79	14,4	
	Sosyalleşme	16	2,9	
	Zaman geçirme	154	28,1	
Yalnızlık	3	0,5		

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların %56,2'sinin erkek, %43,8'inin kadın olduğu; yaklaşık %80 katılımcının büyükşehir veya ilde, % 42'sinin ise ailesiyle yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılara cep telefonlarının yanında olmadığında nasıl bir duygu durumuna sahip olduğu sorgulanmış %74,8 katılımcı olumsuz duygu durumuna sahip olduklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan katılımcıların %96,2'sinin herhangi bir sosyal medya aracına sahip olduğu ve %28,1 katılımcı zaman geçirmek amacıyla internet kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler (devamı)

Değişkenler	n	Min.	Maks.	\bar{x}	S
Yaş	548	17	35	21,602	2,69
Gelir	548	0	10000	1167,030	1351,00
Günlük internette vakit geçirme (saat)	548	1	5	4,872	2,80
İnternet kullanım süresi (Ay)	548	12	720	96,520	67,15

Katılımcıların 21,602±2,69 yaş ortalamasına ve 1167,03±1351 TL gelire sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca katılımcıların 4,872 saat günlük internet kullanım süresine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Duygu Durumlarına Göre GKK, Nomofobi ve İnternet Bağımlılığı Alt Boyutları Arasındaki Farklar (T testi)

Değişkenler	Duygu durumu	N	\bar{x}	S	sd	t	p
Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	Olumlu	138	25,195	8,525	207,211	-4,044	0,000
	Olumsuz	410	28,465	7,226			
Kontrol kaybı	Olumlu	138	2,207	0,953	546	-6,808	0,000
	Olumsuz	410	2,811	0,885			
Online kalma isteği	Olumlu	138	2,371	1,010	546	-6,302	0,000
	Olumsuz	410	3,017	1,052			
Sosyal ilişkilerde olumsuzluk	Olumlu	138	1,921	0,971	546	-3,101	0,002
	Olumsuz	410	2,225	1,004			
Bilgiye ulaşamama	Olumlu	138	3,275	1,610	546	-4,955	0,000
	Olumsuz	410	4,045	1,567			
Cihazdan yoksunluk	Olumlu	138	2,687	1,394	546	-7,195	0,000
	Olumsuz	410	3,623	1,298			
İletişimi kaybetme	Olumlu	138	3,390	1,549	546	-4,977	0,000
	Olumsuz	410	4,168	1,602			
Çevrimiçi olamama	Olumlu	138	2,629	1,564	546	-4,051	0,000
	Olumsuz	410	3,236	1,508			

Katılımcıların duygu durumları ile Nomofobi Ölçeği, Netlessfobi Ölçeği, Fomo Ölçeği alt boyutları arasındaki farkı incelemek üzere yapılan fark testi bulguları Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde GKK toplam (t=-4,044; p=0,00), kontrol kaybı (t=-6,808; p=0,00), online kalma isteği (t=-6,302; p=0,00), sosyal ilişkilerde olumsuzluk (t=-3,101 p=0,002), bilgiye ulaşamama (t=-4,955; p=0,00), cihazdan yoksunluk (t=-7,195; p=0,00), iletişimi kaybetme (t=-4,977; p=0,00) ve çevrimiçi olamama (t=-4,051; p=0,00) alt boyutlarında olumsuz duygu durumu lehine anlamlı fark tespit edilmiştir.

Tablo 5. Yaşanılan Çevreye göre GKK, Nomofobi ve Netlessfobi Ölçekleri Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Gruplar	N	\bar{x}	S	Varyansın Kay.	KT	SD	KO	F	p	Fark grup
GKK toplam	1-Büyükşehir	238	27,723	7,763							
	2-İl	217	27,203	7,762	Grup arası	150,836	3	50,279	,848	,468	
	3-İlçe	67	28,030	7,313	Grup içi	32269,06	544	59,318			
	4- Köy/Kasaba	26	29,577	7,601	Toplam	32419,9	547				
Kontrol kaybı	1-Büyükşehir	238	2,710	0,962							
	2-İl	217	2,594	0,895	Grup arası	2,258	3	0,753	,852	,466	
	3-İlçe	67	2,631	0,967	Grup içi	480,385	544	0,883			
	4- Köy/Kasaba	26	2,819	1,027	Toplam	482,643	547				
Online kalma isteği	1-Büyükşehir	238	2,917	1,086							
	2-İl	217	2,754	1,053	Grup arası	4,919	3	1,64	1,413	,238	
	3-İlçe	67	2,862	1,101	Grup içi	631,173	544	1,16			
	4- Köy/Kasaba	26	3,115	1,136	Toplam	636,092	547				
Sosyal ilişkilerde olumsuzluk	1-Büyükşehir	238	2,220	1,032							
	2-İl	217	2,042	0,956	Grup arası	5,248	3	1,749	1,741	,157	
	3-İlçe	67	2,146	0,998	Grup içi	546,568	544	1,005			
	4- Köy/Kasaba	26	2,394	1,109	Toplam	551,817	547				

Tablo 5 incelendiğinde, gelişmeleri kaçırma korkusu ve nomofobi ölçeklerinin yaşanılan çevre değişkeni bakımından farklılık göstermemektedir ($p>.05$).

Tablo 5 devamı. Yaşanılan Çevreye göre GKK, Nomofobi ve Netlessfobi Ölçekleri Alt Boyutlarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Gruplar	N	\bar{X}	S	Varyansın Kay.	KT	SD	KO	F	p	Fark grup
Bilgiye ulaşamama	1-Büyükşehir	238	3,804	1,637							
	2-İl	217	3,831	1,578	Grup arası	5,544	3	1,848	,710	,546	
	3-İlçe	67	3,925	1,647	Grup içi	1416,085	544	2,603			
	4- Köy/Kasaba	26	4,269	1,600	Toplam	1421,629	547				
Cihazdan yoksunluk	1-Büyükşehir	238	3,484	1,429							
	2-İl	217	3,188	1,307	Grup arası	16,942	3	5,647	2,983	,031	1-2
	3-İlçe	67	3,528	1,433	Grup içi	1029,738	544	1,893			
	4- Köy/Kasaba	26	3,815	1,286	Toplam	1046,681	547				
İletişimi kaybetme	1-Büyükşehir	238	4,034	1,572							
	2-İl	217	3,815	1,619	Grup arası	17,36	3	5,787	2,209	,086	
	3-İlçe	67	4,015	1,755	Grup içi	1424,951	544	2,619			
	4- Köy/Kasaba	26	4,622	1,669	Toplam	1442,312	547				
Çevrimiçi olamama	1-Büyükşehir	238	3,280	1,553							
	2-İl	217	2,839	1,493	Grup arası	23,32	3	7,773	3,302	,020	1-2
	3-İlçe	67	3,096	1,532	Grup içi	1280,645	544	2,354			
	4- Köy/Kasaba	26	3,292	1,708	Toplam	1303,966	547				

Anova sonuçları incelendiğinde, Netlessfobi ölçeği alt boyutlarından cihazdan yoksunluk ($F_{(3, 544)}=2.98$, $p<.05$) ve çevrimiçi olamama ($F_{(3, 544)}=2.98$, $p<.05$) alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Büyükşehirden yaşayan bireylerin cihazdan yoksunluk ve çevrimiçi olamama düzeyleri yaşanılan diğer yerlere göre yüksek tespit edilmiştir.

Tablo 6. Gelişmeler Kaçırma Korkusu, Netlessfobi ve Nomofobi'ye İlişkin Korelasyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	Bilgiye ulaşamama	Cihazdan yoksunluk	İletişimi kaybetme	Çevrimiçi olamama
Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	,400*	,458*	,430*	,459*
Kontrol kaybı	,460*	,624*	,430*	,578*
Online kalma isteği	,428*	,573*	,383*	,510*
Sosyal ilişkilerde olumsuzluk	,286*	,515*	,278*	,572*

*p=.05, n=548

Tablo 6 incelendiğinde gelişmeleri kaçırma korkusu ile bilgiye ulaşamama, cihazdan yoksunluk, iletişimi kaybetme ve çevrimiçi olamama arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişki tespit edilmiştir. İnternet bağımlılık ölçeği alt boyutlarından kontrol kaybı, online kalma isteği ve sosyal ilişkilerde olumsuzluk alt boyutlarında pozitif ve orta düzey ilişkiler bulunmuştur. Genel olarak incelendiğinde en yüksek korelasyonun kontrol kaybı ile cihazdan yoksunluk arasında ($r=.624$); en düşük korelasyonun ise sosyal ilişkilerde olumsuzluk ve iletişimi kaybetme arasında ($r=.278$) olduğu görülmüştür.

Tablo 7. İnternet Bağımlılığı Kontrol Kaybı Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart Hata B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	,486	,112	-	4,318	,000	-	-
Bilgiye ulaşamama	,046	,024	,079	1,919	,056	,460	,082
Cihazdan yoksunluk	,232	,035	,342	6,589	,000	,624	,272
İletişimi kaybetme	-,040	,025	-,069	-1,611	,108	,430	-,069
Çevrimiçi olamama	,120	,028	,198	4,368	,000	,578	,184
Gelişmeleri kaçırma korkusu	,036	,004	,296	8,240	,000	,545	,334

R=0.704, R²=0.496F₍₅₋₅₄₂₎= 106,518, p=0.00

Tablo 7'de Akıllı Telefon Bağımlılığı alt boyutları ile Gelişmeleri Kaçırma Korkusu değişkenlerine göre İnternet Bağımlılığı ölçeği alt boyutlarından kontrol kaybının yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Nomofobi, Netlessfobi ve Gelişmeleri Kaçırma Korkusu: Sporcu Genç Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma

Bilgiye ulaşamama, cihazdan yoksunluk, iletişimi kaybetme, çevrimiçi olamama ve gelişmeleri kaçırma korkusu değişkenleri birlikte kontrol kaybı puanları ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki göstermektedir ($R=0.704$, $R^2=0.496$, $p<.00$). Modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R^2 değeri kontrol kaybındaki değişkenliğin yaklaşık % 50'sinin modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından yordandığı şeklinde yorumlanır. Açıklanamayan varyansların ise kontrol kaybını etkileyen başka bağımsız değişkenlerin göstergesi olabileceği ifade edilebilir.

Tablo 8. İnternet Bağımlılığı Online Kalma İsteği Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart Hata B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	,812	,143	-	5,663	,000	-	-
Bilgiye ulaşamama	,069	,031	,103	2,248	,025	,428	,096
Cihazdan yoksunluk	,278	,045	,357	6,200	,000	,573	,257
İletişimi kaybetme	-,046	,031	-,069	-1,452	,147	,383	-,062
Çevrimiçi olamama	,115	,035	,165	3,276	,001	,510	,139
Gelişmeleri kaçırma korkusu	,024	,006	,171	4,294	,000	,422	,181

$R=0.615$, $R^2=0.378$
 $F_{(5-542)}= 65,989$, $p=0.00$

Tablo 8'de Akıllı Telefon Bağımlılığı alt boyutları ile Gelişmeleri Kaçırma Korkusu değişkenlerine göre İnternet Bağımlılığı ölçeği alt boyutlarından online kalma isteğinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Bilgiye ulaşamama, cihazdan yoksunluk, iletişimi kaybetme, çevrimiçi olamama ve gelişmeleri kaçırma korkusu değişkenleri birlikte kontrol kaybı puanları ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki göstermektedir ($R=0.615$, $R^2=0.378$, $p<.00$). Modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R^2 değeri kontrol kaybındaki değişkenliğin yaklaşık %38'inin modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından yordandığı şeklinde yorumlanır.

Tablo 9. İnternet Bağımlılığı Sosyal İlişkilerde Olumsuzluk Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart Hata B	B	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	,492	,132	-	3,716	,000	-	-
Bilgiye ulaşamama	-,028	,028	-,046	-1,005	,315	,286	-,043
Cihazdan yoksunluk	,203	,041	,279	4,891	,000	,515	,206
İletişimi kaybetme	-,106	,029	-,172	-3,654	,000	,278	-,155
Çevrimiçi olamama	,256	,032	,394	7,917	,000	,572	,322
Gelişmeleri kaçırma korkusu	,026	,005	,197	5,001	,000	,414	,210

R=0.624, R²=0.390
F₍₅₋₅₄₂₎= 69,926, p=0.00

Tablo 9'da Akıllı Telefon Bağımlılığı alt boyutları ile Gelişmeleri Kaçırma Korkusu değişkenlerine göre İnternet Bağımlılığı ölçeği alt boyutlarından sosyal ilişkilerde olumsuzluğun yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Bilgiye ulaşamama, cihazdan yoksunluk, iletişimi kaybetme, çevrimiçi olamama ve gelişmeleri kaçırma korkusu değişkenleri birlikte kontrol kaybı puanları ile orta düzeyde anlamlı bir ilişki göstermektedir (R=0.624, R²=0.390, p<.00). Modelin açıklama gücü olarak ifade edilen R² değeri kontrol kaybındaki değişkenliğin %40'ının modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından yordandığı şeklinde yorumlanır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Günümüz teknoloji çağında, kişisel bilgisayarları (PC'leri), tabletleri ve cep telefonlarını içeren yeni teknolojilerin ve sanal iletişimin artan kullanımı, bireylerin günlük alışkanlıklarında ve davranışlarında önemli değişimlere neden olabilmektedir. Öyle ki mevcut araştırma sonuçları genel anlamda genç yetişkinlerin teknolojik araçlara yönelik eğilimlerinin olduğunu göstermektedir.

Dijital medya kullanımı ile zihinsel sağlık arasındaki ilişkiler, birkaç yıl boyunca ağırlıklı olarak psikologlar, sosyologlar, antropologlar ve tıbbi uzmanlar gibi çeşitli araştırmacılar tarafından derinlemesine irdelenmiş ve birtakım farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır (Bashir ve Bhat, 2017; Orzech, Grandner, Roane ve Carskadon, 2016).

Teknolojinin gelişim göstermesiyle birlikte aşırı bir şekilde dijital cihaz kullanımı bağımlılık oluşturmaya başlamıştır. Bağımlılık her ne kadar her yaşta her kesimden bireyin sorunu olsa da çocukları ve gençleri daha çok etkilemektedir. Dijital yerliler olarak da ifade edilen çocuklar ve gençlerin çağın dijital hastalıklarına daha kolay bir şekilde yakalanmaktadır. Bu noktada şüphesiz internet teknolojisi ve akıllı telefonların yeri oldukça büyüktür. İnternet bağımlılığı (netlessfobi), cep telefonu bağımlılığı (Nomofobi) ve gelişmeleri kaçırma korkusu (Fomo) gibi aşırı bağımlılıklar, hastalık derecesinde günümüz toplumu üzerinde büyük bir tehdit durumuna gelmiştir. Özellikle mobil internet kullanımının yaygınlaşmasıyla bilgiye erişimin hızlandığı (Asongu ve Nwachukwu, 2017; Arpacı, 2017; Arpacı, 2016) ve bu durumun genç yetişkinlerin mobil teknoloji aracılığıyla iletişim ve etkileşim ortamını arttırdığı söylenebilir. King vd., (2014) kullanıcıların elinde cep telefonu olmadığına kendilerini yalnız hissettiğini

ifade etmektedir. Ayrıca çalışmada bireylerin toplum içerisinde yalnız kalmalarının Nomophobia sorununa katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Yıldız, Polat ve Güzel'in (2018) "Espor oyuncularının internet bağımlılık düzeyleri ve oyun motivasyonları" adlı sporcular üzerine yapmış oldukları çalışmada, bireylerin eğlence amaçlı katılmaya başladıkları e-spor etkinliklerinin oyun motivasyonunu ve devamında internet bağımlılığını arttırdığı belirtilmiştir. Bedir, Erhan ve Akkuş (2019) tarafından sporcular üzerinde yapılan "Bilgisayar Oyun Bağımlılığı Sporcuların Psikolojik Becerilerini Etkiler Mi?" adlı diğer bir çalışmada ise video oyun bağımlılığının sporcuların psikolojik becerilerini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Sporcuların psikolojik durumları müsabaka öncesi, müsabaka sırasında ve sonrasında sporcu performansını etkileyen önemli bir unsur olarak dikkate alınmalıdır. Diğer bir çalışmada ise, Esentaş, Güzel ve Vural (2018), dijital sporların Türkiye'de hızla yaygınlaşan bir akım olduğunu ve olumlu yönde değerlendirildiğinde kısıtlı zamanlarda aktif yaşamı destekleyebildiği fakat iyi değerlendirilemediğinde ise bir bağımlılık etkisi yaratabileceğini belirtmişlerdir. Ercan ve Tekin (2019) ise beden eğitimi öğretmenleri üzerinde yapmış oldukları çalışmada, öğretmenlerde nomofobinin hızla yayıldığını hem kendi yaşam kalitelerini arttırma hem de öğrencilerin nomofobi olmalarını engelleyici tedbir almaları açısından beden eğitimi öğretmenlerinde farkındalık yaratılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Araştırma sonuçları katılımcıların gelişmeleri kaçırma korkusu, nomofobi ölçeği ve internet bağımlılığı ölçeği alt boyutlarının katılımcıların olumsuz duygu durumlarına göre farklılaştığı ifade edilebilir. Dijital bağımlılık ve diğer dijital hastalıklar yetişkin sporcu gençleri de derinden etkilemekte, odaklanma, motivasyon ve başarı düzeylerinde düşüklükler meydana getirmektedir. Özellikle yetişkin sporcu gençlerin sürekli olarak online olma ve sanal ortamda iletişim kurma arzusu, mesleki başarılarında da kayıplar yaşatmaktadır. Bilgiye ulaşamama, kontrol kaybı gibi unsurlar da genç yetişkinleri bekleyen diğer korku unsurlarıdır. Bu durum bireylerin olumsuz duygu durumlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Özellikle büyük şehirlerde yaşayanların bu sorunlarla daha fazla karşı karşıya kaldığı görülmüş ve metropol hayatının dijital iletişim üzerinden şekillendiği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Araştırmada dikkat çeken bir diğer nokta ise kadın ve erkekler arasındaki bağımlılık düzeyinde gözle görülür bir fark olmadığıdır. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde bu problemin hem kadınlar hem de erkekler tarafından karşılaşılan temel bir sorun olduğu görülmektedir.

Diğer bir bulguda ise netlessfobi ölçeği alt boyutlarından cihazdan yoksunluk ve çevrimiçi olamama alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Büyükşehirde yaşayan bireylerin cihazdan yoksunluk ve çevrimiçi olamama düzeyleri yaşanan diğer yerlere göre yüksek tespit edilmiştir. Alanyazında yapılan bir çalışmada sportif etkinliklere katılan bireylerin kendi kendine kontrol, güven, sosyal beceriler ve yeni ilişki kurmada daha başarılı oldukları ifade edilmiştir (Holt vd., 2011; Hiremath, 2019). Değişen toplumsal koşullar bireylerin yaşam biçimlerinde de farklılıklara neden olabilmektedir. Özellikle kentleşme bireylerin toplumdan soyut bir yaşama sürüklenmesinde önemli bir etkidir. Bu gibi faktörlerin bireylerin teknolojik gelişmelerin ürünlerine yönelik bağımlılıklarını arttırdığı düşünülebilir. 1998 yılında Young'ın (1998b) yapmış olduğu bir çalışmada, günümüzde bireylerin sıklıkla kullandığı müzik, spor, alışveriş, finans vb., içerik imkanı sunan alanların tamamı olmasa da bireye zevk veren bu alanların oyun, kumar, alışveriş ve seks gibi bağımlılıklara sebep olabileceği ifade edilmiştir. Bu bağımlılıkların yanı sıra günümüzde

egzersiz bağımlılığı da bireyleri davranışsal boyutta etkileyen önemli unsurlardan birisi olarak düşünülebilir.

Araştırma neticesinde en dikkat çekici nokta; gelişmeleri kaçırma korkusu ile bilgiye ulaşamama, cihazdan yoksunluk, iletişimi kaybetme ve çevrimiçi olamama arasında pozitif yönde orta düzeyde ilişkinin tespit edilmesidir. İnternet bağımlılık ölçeği alt boyutlarından kontrol kaybı, online kalma isteği ve sosyal ilişkilerde olumsuzluk alt boyutlarında pozitif ve orta düzey ilişkiler bulunmuştur. Sporcular üzerine yapılan bir araştırmada, kişisel elektronik cihazların sporculardan uzaklaştırılması noktasında, sporcuların kendilerini endişeli hissettikleri belirtilmiştir (Jones vd., 2019).

Diğer bir önemli etki ise 21.yüzyıl gençlerinin teknolojik kuşağın bir ürünü olan e-spor olarak tanımlanan elektronik ortamlardaki spor oyunlarına hızlı bir şekilde uyum sağlamaya başlamalarıdır. Son zamanların popüler oyun ortamı olarak tanımlanan e-spor ise, gençlerin uzun vadede hareketsiz kalmalarına sebep olmakla birlikte neticede ortaya çıkabilecek internet bağımlılığı ise bilişsel ve davranışsal bağımlılığın bir alt kümesi olmasından dolayı özellikle genç kuşağın sosyal izolasyon yaşamalarında da önemli derecede etkiye sahiptir. Öyle ki Moody (2001) yapmış olduğu çalışmada bireylerin sosyal izolasyondan ziyade yüz yüze iletişim kurmalarının toplumsal yalnızlıktan uzaklaşmada etkili olduğu ifade edilmiştir. Dirik (2018) ise internet ve internet araçları kullanımının her ne kadar iletişimi arttırmaya yönelik bir teknoloji olsa da, bireyleri mutsuzluğa ve yalnızlığa iten bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir.

Sonuç olarak dijital bağımlılık ve benzeri hastalıklarla çözüm noktasında dijital detoks oldukça önemlidir. Bireyin özellikle hafta sonları dijital detoks yapması, akıllı telefon orucu tutmaması büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte dijital okuryazarlık bir diğer önemli etmendir. Dijital medya aracılığıyla yayılan metinleri, mesajları görselleri doğru okumak ve anlamlandırmak da son derece önemlidir. Sıcak iletişim olarak ifade edilen yüz yüze iletişim kurulması da dijital hastalıklarla mücadele noktasında büyük avantajlar sağlayacaktır. Ayrıca gelişmeleri kaçırma korkusu ve nomofobinin, internet bağımlılığını etkileyen önemli bir unsur olduğu ifade edilebilir. Çalışmada gençlerin teknolojik araçların kullanımı noktasında ve aşırı internet kullanımı konusunda eğitimler verilmesi, kamu spotlarının bu noktada arttırılması önerilmektedir. Bu çözüm yollarıyla bilinçli teknoloji kullanımının teşvik edilmesi ve internet bağımlılığının azaltılması hedeflenmektedir.

Kaynakça

- Aktüel Psikoloji. (2013). Nomofobi nedir? Belirtileri nelerdir?. [Erişim adresi: http://www.aktuelpsikoloji.com/haber.php?haber_id=11388, erişim tarihi: 31.08.2019.]
- Arpaci, I. (2016). Understanding and predicting students' intention to use mobile cloud storage services. *Computers in Human Behavior* 58, 150–157. Doi: 10.1016/j.chb.2015.12.067.
- Arpaci, I. (2017). Antecedents and consequences of cloud computing adoption in education to achieve knowledge management. *Computers in Human Behavior* 70, 382–390. Doi: 10.1016/j.chb.2017.01.024.

- Asongu, S., & Nwachukwu, J.C. (2017). Mobile phones in the diffusion of knowledge and persistence in inclusive human development in Sub-Saharan Africa. *Information Development* 33(3): 289–302. Doi: 10.1177/0266666916655189.
- Bashir, H., & Bhat, S.A. (2017). Effects of Social Media on Mental Health: A Review. *International Journal of Indian Psychology*, 4(3),125-131. Doi:10.25215/0403.134.
- Bedir, D., Erhan, S.E., Akkuş, Y. (2019). Bilgisayar oyun bağımlılığı sporcuların psikolojik becerilerini etkiler mi?. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(1-A), 40-49.
- Bimber, B., & Copeland, L. (2013). Digital media and traditional political participation over time in the US. *Journal of Information Technology & Politics*, 10(2), 125-137.
- Boulianne, S. (2015). Social media use and participation: A meta-analysis of current research. *Information, Communication ve Society*, 18(5), 524-538.
- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). New York, NY: Routledge Academic.
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological Internet use. *Computers in Human Behavior*, 17, 187–195.
- Davis, R. A., Flett, G. L., & Besser, A. (2002). Validation of a new scale for measuring problematic internet use: implications for pre-employment screening. *Cyberpsychology Behavior*, 5(4), 331–345.
- Dirik, D. (2018). Sosyal medya, sanal ortam ve yalnızlık. H. Yıldız (Ed.,) *Sosyal medyanın iş yaşamındaki yeri* (301-315) İçinde. İstanbul: Beta.
- Eryılmaz, İ. (2018). Bilgi Toplumunun yeni korkuları: Nomofobi ve Netlessfobi. H. Yıldız (Ed.,) *Sosyal medyanın iş yaşamındaki yeri* (1-24) İçinde. İstanbul: Beta.
- Ercan, Ö., & Tekin, N. (2019). Beden eğitimi öğretmenlerinin nomofobi düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Global Sport and Education Research*, 2(1), 24-34.
- Esentaş, M., Güzel, P., & Vural, M. (2018). Popüler kültürde rekreatif bir etkinlik olarak dijital sporlar. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(1),71-79.
- Gökler, M. E., Aydın, R., Ünal, E., & Metintaş, S. (2016). Sosyal ortamlarda gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin Türkçe sürümünün geçerlilik ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 52-59.
- Hahn A., Jerusalem M. (2001). Internetsucht — Reliabilität und Validität in der Online-Forschung. Theobald A., Dreyer M., Starsetzki T. (eds) In *Online-Marktforschung*. Gabler Verlag, Wiesbaden
- Hiremath, C. (2019). Impact of sports on mental health. *International Journal of Physiology, Nutrition and Physical Education*, 2019; SP1: 14-18.
- Holden, C. (2001). Behavioral addictions: do they exist? *Science*, 294(5544), 980–982.
- Holt, N. L., Kingsley, B. C., Tink, L. N., & Scherer, J. (2011). Benefits and challenges associated with sport participation by children and parents from low-income families. *Psychology of sport and exercise*, 12(5), 490-499.
- Jones, M. J., Dawson, B., Eastwood, P. R., Halson, S. L., Miller, J., Murray, K., ... & Peeling, P. (2019). Influence of Electronic Devices on Sleep and Cognitive Performance During Athlete

- Training Camps. *Journal of strength and conditioning research*, 1-9. doi:10.1519/jsc.0000000000002991.
- Kemp, S. (2019). Global Digital 2019 reports. [Erişim Adresi: <https://wearesocial.com>.]
- King, A. L. S., Valença, A. M., Silva, A. C. O., Baczynski, T., Carvalho, M. R., & Nardi, A. E. (2013). *Nomophobia: Dependency on virtual environments or social phobia? Computers in Human Behavior*, 29(1), 140–144. doi:10.1016/j.chb.2012.07.025.
- Kocabaş, D., & Korucu, K. S. Dijital Çağın Hastalığı Nomofobi Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 254-268.
- Moody, E. J. (2001). Internet use and its relationship to loneliness. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 393-401. doi.org/10.1089/109493101300210303.
- Nicolaci-da-Costa, A. M. (2006). *Digital heads: The daily life in the era of information*. Rio de Janeiro. Puc-Rio: Loyola.
- Orzech, K. M., Grandner, M. A., Roane, B. M., & Carskadon, M. A. (2016). *Digital media use in the 2 h before bedtime is associated with sleep variables in university students. Computers in Human Behavior*, 55, 43–50. doi:10.1016/j.chb.2015.08.049
- Öztürk, U. C. (2015). Bağlantıda kalmak ya da kalmamak işte tüm korku bu: İnternetsiz kalma korkusu ve örgütsel yansımaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37);629-638.
- Pea, R., Nass, C., Meheula, L., Rance, M., Kumar, A., Bamford, H., ... & Zhou, M. (2012). Media use, face-to-face communication, media multitasking, and social well-being among 8-to 12-year-old girls. *Developmental Psychology*, 48(2), 327-336.
- Przybylski AK, Murayama K, DeHaan CR. Motivational, emotional, and behavioral correlates of Fear of Missing Out. *Comput Human Behav* 2013; 29(4):1841-1848.
- Shotton, M. (1991). The costs and benefits of “computer addiction.” *Behaviour and Information Technology*, 10(3), 219-230
- Tang, G. & Lee, F. L. F. (2013). Facebook use and political participation: The impact of exposure to shared political information, connections with public political actors, and network structural heterogeneity. *Social Science Computer Review*, 31(6), 763–773. doi:10.1177/0894439313490625.
- Tran, D. (2016). Classifying nomophobia as smart-phone addiction disorder. *UC Merced Undergraduate Research Journal*, 9(1).1-22. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/0pq332g4>.
- Yıldırım, C., & Correia, A. P. (2015). Exploring The Dimensions of Nomophobia: Development and Validation of a Self-Reported Questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 49, 130- 137.
- Yıldız, H., ve Yıldız, B. (2016). Sanal kaytarma yapmak kötü bir şey değildir. Ama?. *Harvard Business Review Türkiye*, Eylül, 108-115.
- Yıldız, K. (2016). *Bilgi ve iletişim teknolojileri boyutuyla spor ve iletişim*. Ankara: Nobel Akademik.
- Yıldız, K., Polat, E., ve Güzel, P. (2018). *Espor oyuncularının internet bağımlılık düzeyleri ve oyun motivasyonları üzerine bir araştırma*. 16. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Tam Metin Kitabı, 31 Ekim-3 Kasım 2018, Antalya.

- Yildirim, C. & Correia A-P. (2015). Exploring the dimensions of nomophobia: Development and validation of a self-reported questionnaire. *Computers in Human Behavior*, 49, 130–137.
- Yildirim, C., Sumuer, E., Adnan, M., & Yildirim, S. (2015). A Growing Fear: Prevalence Of Nomophobia Among Turkish College Students. *Information Development*, 32(5), 1322- 1331.
- Young, K. S. (1996). *Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder*. Paper presented at the 104th Annual Meeting of the American Psychological Association, Toronto, Ontario, Canada.
- Young, K. S. (1998a). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology and Behavior*, 1(3), 237–244.
- Young, K. S. (1998b). *Caught in the Net: How to recognize the signs of Internet addiction and a winning strategy for recovery*. New York: John Wiley & Sons.

E-Öğrenme Ortamlarında Oyunlaştırma Kullanımının Öğrenenlerin Akademik Başarısına ve Derse Katılım Durumuna Etkisinin İncelenmesi^a

Yeliz Tunga^{b, c}, Mustafa Murat İnceoğlu^d

Özet

Bu çalışmanın amacı e-öğrenme ortamlarında oyunlaştırma kullanılmasının öğrencilerin akademik başarısı ve derse katılım durumlarına etkisini incelemektir. Çalışmada, deney grubu öğrencileri oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamını kullanırken, kontrol grubu öğrencileri geleneksel e-öğrenme ortamını kullanmışlardır. Araştırmaya 2015-2016 eğitim öğretim yılında bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 46 birinci sınıf öğrencisi katılmıştır. Karma bir araştırma olarak yürütülen çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen akademik başarı testi, yarı yapılandırılmış görüşme formu ve Moodle ÖYS kayıtları veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Çalışma sonunda deney grubu öğrencileri ile kontrol grubu öğrencilerine ait son test ve izleme testi puanları arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Her iki gruba ait derse katılım durumları incelendiğinde, deney grubu öğrencilerinin kontrol grubundan daha yüksek sayfa görüntüleme sayısına sahip oldukları ve eğitsel etkinliklere daha yüksek katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Son olarak, deney grubu öğrencileri e-öğrenme ortamının oyunlaştırılmasında kullanılan bileşenlerin, motive edici, ilerlemelerini takip etmelerini kolaylaştıran ve etkinlikleri tamamlamaya yönelten bir yapıya sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Oyunlaştırma
E-Öğrenme
Katılım
Akademik Başarı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 24.01.2020
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.679587

An Examination of Effects of The Use Of Gamification In E-Learning Environments on Learners' Academic Achievement and Participation

Abstract

The aim of this study is to examine effects of using gamification in e-learning environments on learners' academic achievement and participation. Experimental group students were used gamified e-learning environment and control group students used traditional e-learning environment. 46 first grade college students in 2015-2016 academic year participated in the study. Academic achievement test which was developed by the researcher, semi-structured interview form and Moodle logs were used as data collection instruments. The results of the study revealed that there wasn't a significant difference between post and retention test results of experimental and control group students. Experimental group students had higher page view and higher completion rate in educational activities. Finally, students who used gamified e-learning environment stated positive opinions about use of gamification in e-learning environment. They expressed that gamification elements used in this study were motivating, helpful to navigate their learning progress and leading to complete educational activities.

Keywords

Gamification
E-Learning
Participation
Academic Achievement

About Article

Received: 24.01.2020
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.679587

^a Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: yelizt@metu.edu.tr

^c Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-4046-4198

^d Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6068-1440

Giriş

Teknolojik gelişmeler elektronik ortamlarda bilgi paylaşımını mümkün kılarak, eğitsel bağlamların geleneksel sınıf ortamlarıyla sınırlı kalmasını engellemiştir. En basit şekliyle öğretim aktivitelerinin elektronik ortamlarda sürdürülmesi ya da bilgi ve beceri kazandırma süreçlerinin elektronik teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilmesi olarak tanımlanan e-öğrenme (Gülbahar, 2012) bu durumun somut örneklerinden biridir. Web destekli eğitim, çevrim içi eğitim, internet tabanlı eğitim gibi farklı kavramlarla da ifade edilen e-öğrenme (Khan, 2000) zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldırarak öğrenenler için esnek öğrenme olanakları sunmaktadır (Kesim, 2011). Ayrıca e-öğrenmenin fırsat eşitliği, maliyet düşüşü sağlama gibi başka avantajları da bulunmaktadır (Özgür, 2011). E-öğrenme sağladığı bu olanaklar nedeniyle yükseköğretim kurumları için önemli bir araç olmuştur (Toplu ve Gökçearslan, 2012). Bu bağlamda birçok üniversite ve kurum tarafından sunulan kitlesel çevrimiçi açık dersler e-öğrenme'ye artan ilgi ve ihtiyacın göstergesi olarak sunulabilir (Alraimi, Zo, ve Ciganek, 2015; Chauhan, 2014). E-öğrenme yoluyla verilen bu derslere dünyanın birçok yerinden farklı demografik özelliklere sahip öğrenciler kaydolmaktadır.

Öte yandan, e-öğrenme bazı sınırlılıklara sahiptir. Bu sınırlılıkların öğrenenlerin e-öğrenme sistemini terk etmesine ya da başarısız olmalarına neden olduğu düşünülmektedir. Alanyazın incelendiğinde, yüz yüze yürütülen derslere kıyasla çevrimiçi derslerde yüksek sistemden ayrılma ve düşük ders tamamlama oranları olduğu görülmektedir (Murphy ve Stewart, 2017; Moore ve Kearsley, 2011). Hanuka ve Jugdev (2006) çevrimiçi ortamlarda hissedilen izolasyon ve kopukluğun öğrencilerin dersi bırakmalarının nedeni olabileceğini söylemektedirler. Benzer olarak, öğretmen-öğrenci arasında azalan iletişim, geribildirimlerin gecikmesi ya da hiç geribildirim alamama ve e-öğrenme sürecinde öğrenenlerin öğrenme süreçleri takip etmede zorluk yaşamasına bağlı olarak güvensiz hissetmeleri de e-öğrenme sürecinde yaşanan diğer zorluklardır (Lee ve Chan, 2007). Yıllar içerisinde gelişen teknoloji e-öğrenme sürecinde karşılaşılan teknik zorlukları önemli ölçüde ortadan kaldırmış olsa da, e-öğrenme yoluyla verilen derslerdeki süregelen yüksek bırakma oranları, öğrenenlerin duyuşsal nedenlerden ötürü e-öğrenme ortamlarında zorluk yaşadıklarını göstermektedir. Muntean (2011) bu durumu e-öğrenmenin duyguları iletememe ve öğrencileri ortama bağlayama gibi pedagojik sınırlılıkları olmasına bağlamış ve e-öğrenme sistemlerinin bu duygusal etkileşim eksikliğinin giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada, e-öğrenme ortamlarını öğrenenler için bağlayıcı, motive edici ve eğlenceli kılacak yenilikçi yöntemlere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Son yıllarda eğitimcilerden büyük ilgi gören oyunlaştırma (Seaborn ve Fels, 2015), öğrenenleri hedeflenen davranışları yapmaya teşvik etmek, ortama bağlılıklarını ve motivasyonlarını artırmak amacıyla kullanılmaktadır (Deterding, Dixon, Khaled, ve Nacke, 2011; Lee ve Hammer, 2011). Oyunlaştırma fikrinin savunucuları oyunlaştırmanın sınıflarda veya sanal e-öğrenme ortamlarında öğrenenlerin motivasyon ve bağlılıklarını artırarak öğrenme çıktılarına katkıda bulunabileceğini (Landers, 2014) ve eğitsel ortamları daha çekici yapabileceğini (Lee ve Hammer, 2011) söylemektedirler. Oyunlaştırma bu yönüyle e-öğrenme ortamlarında karşılaşılan zorluklara bir çözüm önerisi olabilir (Çağlar ve Kocadere, 2015; Muntean, 2011). Bu sebeple, bu çalışmada oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamının etkililiğinin araştırılması amaçlanmıştır. Bir sonraki bölümde oyunlaştırma ile ilgili kuramsal bilgi ve ilgili araştırmalar özetlendikten sonra, araştırmanın amacı ve araştırma soruları sunulacaktır.

Eğitimde ve E-Öğrenmede Oyunlaştırma

İlk kez 2002 yılında Nick Pelling tarafından dile getirilen oyunlaştırma (Marczewski, 2013) 2008 yılında dokümanlarda yer almış ve 2010 yılının sonunda ise bugünkü popülerliğini kazanmaya başlamıştır (Deterding ve diğerleri, 2011). Alanyazında birçok farklı tanımı bulunmasına rağmen (Deterding ve diğerleri, 2011; Groh, 2012; Kapp 2012; Zicherman ve Linder, 2010; Werbach ve Hunter, 2012), oyunlaştırma en genel haliyle oyun öğelerinin oyun bağlamı dışında kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Deterding ve diğerleri, 2011; Kapp 2012).

Eğitimde oyunlaştırma çalışmalarının amacı aktif öğrenmeyi sağlayarak öğrenenlerin motivasyon ve bağlılıklarını artırmaktır (Kapp, 2012). Motivasyonun akademik başarıyı yordayan en önemli duyuşsal faktörlerden birisi olması (Buckley ve Doyle, 2016; Linehan, Kirman, Lawson, ve Chan, 2011) ve öğrenenlerin derse aktif katılımının akademik başarıyı olumlu yönde etkilediğini gösteren çalışmaların bulunması (Ardalan, 2008; Tsui, 1999) oyunlaştırma çalışmalarının hızla artmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda beklenildiği gibi oyunlaştırmanın öğrenme çıktılarına olumlu katkıda bulunduğu birçok çalışma bulunmaktadır. Yıldırım ve şen (2019) tarafından yapılan 45 çalışmanın deneysel oyunlaştırma araştırmasının incelendiği oyunlaştırmanın akademik başarıya etkisinin tespit edilmeye çalışıldığı meta-analiz çalışmasında, oyunlaştırmanın öğrenci başarısı üzerinde orta derecede olumlu genel etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Oyunlaştırmanın e-öğrenme ortamlarında kullanılması ile ilgili Muntean (2011) oyunlaştırmanın e-öğrenme ortamlarında karşılaşılan duyuşsal eksikliklerin giderilmesi için önemli bir çözümlenileceğini ifade etmiştir. Ancak, çevrimiçi ortamlarda oyunlaştırmanın etkisinin incelendiği çalışmaların sayısı oldukça azdır. Dichev ve Dicheva (2017) yaptıkları sistematik literatür taramasında çevrimiçi öğrenmenin daha yüksek motivasyon gerektirdiği bulgusundan yola çıkarak çevrimiçi ortamlarda oyunlaştırmanın daha fazla kullanılacağı hipotezini kurmuşlardır. Fakat bulguları tersi yönde olmuş ve çevrimiçi ortamlarda oyunlaştırmanın etkisini sınavan çalışmaların yeterli sayıda olmadığını tespit etmişlerdir. Benzer olarak, Bernik, Radořević ve Bubař (2017) bilgi teknolojisi öğretimini konu alan çevrimiçi derslerin oyunlaştırılmasıyla ilgili deneysel araştırmaların azlığına değinmektedirler.

E-öğrenme ortamlarında oyunlaştırmanın etkisinin araştırıldığı çalışmalar incelendiğinde, oyunlaştırmanın akademik başarı (Ibanez, Di-Serio ve Delgado-Kloos, 2014; Strmečki, Bernik, ve Radořević, 2015; Su ve Cheng, 2013), motivasyon (Gasland, 2011; McDaniel, Lindgren ve Friskics, 2012; Domínguez ve diğerleri, 2013) ve katılım (Bouchrika, Harrati, Wanick, ve Wills, 2019; Ding, 2019; Ibanez, Di-Serio ve Delgado-Kloos, 2014) düzeylerini artırdığını gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamını kullanan deney grubuna ait katılım (Marcos, 2014) ve başarı (Denny, 2013; Marcos, 2014) puanlarının diğer grup ortalamalarından düşük olduğu araştırmalarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, e-öğrenme ortamlarında oyunlaştırmanın etkililiğinin araştırılmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı “Eğitimde Bilişim Teknolojileri-I dersi içeriğinde yer alan “Elektronik Tablolama Programı” konusunun oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamında verilmesinin

öğrencilerin akademik başarılarına ve derse katılım durumlarına etkisi nedir?" olarak belirlenmiştir.

Alt Araştırma Soruları

- Deney grubuna ait son test puanları ile kontrol grubuna ait son test puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- Deney grubuna ait izleme testi puanları ile kontrol grubuna ait izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
- Oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamı kullanımının öğrencilerin derse katılım durumuna etkisi nedir?
- Öğrencilerin e-öğrenme ortamlarında oyunlaştırma kullanımına yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Oyunlaştırma yaklaşımının e-öğrenme ortamlarında kullanılmasının öğrenenlerin akademik başarılarının üzerindeki etkilerinin araştırıldığı bu çalışma da karma yöntem kullanılmış olup nicel araştırma desenlerinden birisi olan öntest- sontest kontrol gruplu seçkisiz model (ÖSKD) kullanılmıştır. ÖSKD kullanılan araştırmalarda, seçkisiz olarak oluşturulan deney ve kontrol gruplarını oluşturan deneklerden bağımlı değişkene ait ölçümler uygulama öncesinde alınır. Uygulama boyunca etkisi test edilmek istenen işlem deney grubuna verilirken kontrol grubuna verilmez. Uygulama sonunda bağımlı değişkene ait ölçümler eşdeğer veya aynı ölçüm aracı ile alınır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2013). Araştırmanın nitel kısmında yarı-yapılandırılmış görüşme ile katılımcılardan sürece yönelik görüş ve öneri toplanmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmaya 2015-2016 eğitim öğretim yılında bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan ve Eğitimde Bilişim Teknolojileri I dersine kayıtlı 50 lisans öğrencisi ile başlanmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılan öğrenciler deney ve kontrol gruplarına çevrimiçi seçkisiz olarak atanmışlardır. Deneysel süreç esnasında 4 öğrenci farklı sebeplerden ötürü çalışmadan ayrılmıştır. Araştırma 46 öğrenci ile tamamlanmıştır. Ayrılan 21 öğrenci kalmıştır. Çalışmadan ayrılan öğrencilere ait veriler analizlerden çıkarılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplamak üzere araştırmacı tarafından geliştirilen *Elektronik Tablolama Programı Başarı Testi* ve Moodle ÖYS (*Öğrenme Yönetim Sistemi*) günlük kayıtları ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

Elektronik Tablolama Programı Başarı Testi araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir ve 25 maddeden oluşmaktadır. Testin verileri 2014-2015 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılı içerisinde iki farklı üniversiteden toplanmıştır. Bu süreçte öncelikle teste ölçülecek davranışlar saptanmış, bir soru havuzu oluşturulmuş daha sonra alan, dil ve ölçme değerlendirme uzmanlarından alınan görüşler doğrultusunda 40 maddelik denemelik test formu hazırlanmıştır. İki farklı devlet üniversitesinden 218 öğrenci denemelik başarı testine katılmıştır.

Yapılan madde analizleri sonucunda 25 maddeden oluşan nihai test formu oluşturulmuştur. Nihai test formunun test gücü 0.452 ve test ayırt ediciliği de 0.387 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler testin orta güçte ve oldukça ayırt edici bir test olduğunu göstermektedir. Testin KR20 güvenilirlik katsayısı 0.763'tür.

Yarı- Yapılandırılmış Görüşme Formu katılımcılardan derinlemesine bilgi edinmek üzere hazırlanmıştır. Formun geçerliliğinin sağlanabilmesi için bu alanda ders vermekte olan bir ölçme ve değerlendirme uzmanı ile dilbilimciden uzman görüşü alınmıştır. Formda 9 ana soru ile 6 sonda bulunmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ektedir (Bkz Ek1).

Moodle ÖYS Kayıtları deney ve kontrol grubu öğrencilerinin katılım oranlarının karşılaştırılması için kullanılmıştır. Her iki gruba ait sayfa görüntüleme sayıları ve üç farklı türde eğitsel etkinlikleri tamamlama oranları toplanmıştır. Eğitsel etkinlikler sırasıyla, öğrenme nesnelere kullanılması, ödevler ve öğrenme nesnelere anlatılan konuların pekiştirilmesi amacıyla siteye yüklenen çeşitli eğitsel videoların izlenmesi olarak tanımlanmıştır.

E-öğrenme Ortamının Oyunlaştırılması

E-öğrenme ortamının oyunlaştırılması sürecinde Moodle ÖYS oyunlaştırma eklentilerinden yararlanılmıştır. Buna ek olarak, Moodle ÖYS'nin oyunlaştırma eklentileri yetersiz bulunduğu için, haftalık olarak güncellenen ve o haftanın liderlerinin açıklandığı bir blog sayfası kullanılmıştır. Dersin oyunlaştırılmasında kullanılan oyunlaştırma bileşenleri nişan, kupalar, lider tablosu, puan ve ilerleme çubuğudur. Ortamda kullanılan oyunlaştırma bileşenleri ve işlevleri aşağıda listelenmiştir.

Nişanlar: Öğrenme ortamı üzerinde kullanılmak üzere her hafta için 2 farklı türde rozet tasarlanmıştır. Sistem üzerinde toplam 8 nişan bulunmaktadır. Nişanlar "Hafta Tamamlama" nişanları olarak adlandırılmaktadır. Hafta Tamamlama nişanlarını kazanmak için öğrenenlerin o hafta içerisinde siteye yüklenen tüm eğitsel aktiviteleri hafta sonuna kadar tamamlaması beklenmektedir (Şekil 1).

	Hafta Tamamlama_1	Bu nişanı kazanmak için listelenen tüm etkinlikleri tamamlamanız gerekmektedir.	Users are awarded this badge when they complete the following requirement: <ul style="list-style-type: none"> Aşağıdaki etkinliklerin TÖM kadarı tamamlandı: <ul style="list-style-type: none"> "Scorm - 1. Hafta Videosu" by 31 Ekim 2015 "Resource - Sunum 1" by 31 Ekim 2015 "Url - Excel 2013'teki Yenilikler" by 31 Ekim 2015 "Forum - Tanışma Forumu" by 31 Ekim 2015
	Hafta Tamamlama 8	Hafta etkinliklerini tamamlayanlar bu nişanı almaya hak kazanacaklardır.	Users are awarded this badge when they complete the following requirement: <ul style="list-style-type: none"> Aşağıdaki etkinliklerin TÖM kadarı tamamlandı: <ul style="list-style-type: none"> "Scorm - Hafta 8" by 26 Aralık 2015 "Resource - Sunum " by 26 Aralık 2015 "Assign - Ödev " by 26 Aralık 2015
	Hafta Tamamlama 7	Hafta etkinliklerini tamamlayan öğrenciler bu nişanı kazanmaya hak kazanacaklardır.	Users are awarded this badge when they complete the following requirement: <ul style="list-style-type: none"> Aşağıdaki etkinliklerin TÖM kadarı tamamlandı: <ul style="list-style-type: none"> "Scorm - hafta7" by 18 Aralık 2015 "Resource - Sunum" by 18 Aralık 2015 "Assign - Ödev" by 18 Aralık 2015

Şekil 1. Moodle ÖYS üzerinde tanımlanan hafta tamamlama nişanları

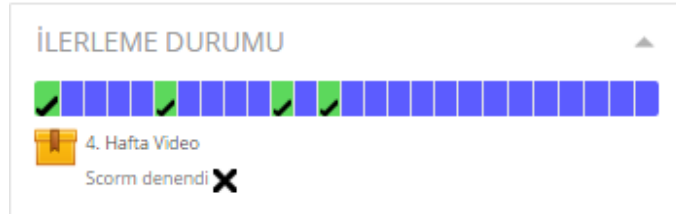
Kupalar: Nişanların kazanılmasının sürekliliğinin sağlanması için, bir üst yapı olarak kupalar kullanılmıştır. Belirli sayıda nişan toplayan öğrenci kupa kazanmaya hak kazanmaktadır. Tüm nişanları toplayan öğrenciler altın kupa, tüm hafta tamamlama nişanların toplayanlar gümüş kupa, nişanların en az yarısını toplayan öğrenciler ise bronz kupa kazanabilmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Kupalar- bronz, gümüş, altın

Lider tablosu ve Puan: Öğrenenler site üzerinde gerçekleştirdikleri her bir etkinlik için puan kazanmışlardır. Hafta sonunda toplam puanlar hesaplanarak, haftanın liderleri belirlenmiştir.

İlerleme çubuğu: Öğrenenlerin hafta içinde yapması gereken etkinlikleri gösteren bir yapı olarak kullanılmıştır. Tamamlanması gereken etkinliklerin takibini kolaylaştırmak ve öğrenenlerde ilerleme duygusu yaratmak için kullanılmıştır.

Şekil 3. İlerleme çubuğu

Verilerin Analizi

Deney ve kontrol gruplarına ait son test ve izleme testi puanlarının karşılaştırılması için ilişkisiz örneklem t-testi yapılmıştır. Ayrıca grupların katılım durumlarının karşılaştırılması için betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Son araştırma sorusunun analizinde ise nitel veri analizi yöntemlerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. Bu analiz türünde birbirine benzeyen veriler belirli kavram ve temalar çevresinde düzenlenerek okuyucuya sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2009).

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde toplanan verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Her iki gruba ait ön test, son test ve izleme testi puanlarına betimsel istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarına ait Betimsel Analiz Sonuçları

	Ön Test			Son Test			İzleme Testi		
	n	\bar{X}	SS	n	\bar{X}	SS	n	\bar{X}	SS
Deney	25	44.16	13.88	25	67.36	10.69	25	62.40	11.31
Kontrol	21	39.81	14.23	21	66.67	10.46	21	62.48	10.76

Akademik başarı testi kullanılarak toplanan verilere ait betimsel istatistiklerin gösterildiği Tablo 2 incelendiğinde, deney grubuna ait ön test puanı ile kontrol grubuna ait ön test puanları arasında fark olduğunu görülmektedir. Bu sebeple grupların denkliliğini test etmek üzere deney ve kontrol gruplarına ait ön test puanlarını ilişkisiz örneklem t-testi ile karşılaştırılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Deney ve kontrol grubu öğrencilerine ön test puanlarının karşılaştırılması

Grup	n	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	25	44.16	13.88	44	-1.05	.301
Kontrol	21	39.81	14.23			

Bu testin sonucuna göre oyunlaştırılmış ortamı kullanan deney grubu öğrencileri ($X=44.16$, $SS=13.88$) ile oyunlaştırma bileşenleri bulunmayan e-öğrenme ortamını kullanan kontrol grubu ($X=39.81$, $SS=14.23$) öğrencileri arasında anlamlı fark bulunamamıştır ($t(44) = -1.05$, $p > .05$). Bu bulgu deney ve kontrol grubu öğrencilerinin deneysel işlem öncesinde istatistiksel olarak denk olduğunu göstermektedir.

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grubu öğrencilerine ait son test puanlarının karşılaştırılması için ilişkisiz örneklem t-testi yapılmıştır (Tablo 3). Oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamını kullanan deney grubu öğrencileri ile kontrol grubu öğrencilerinin son test puanları arasında anlamlı bir fark yoktur ($t(44)=-0.22$, $p>.05$).

Tablo 3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerine Ait Son Test Puanlarının Karşılaştırılması

Grup	n	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	25	67.36	10.69	44	-0.22	.83
Kontrol	21	66.67	10.46			

Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin İzleme Testi Puanlarının Karşılaştırılması

Deney ve kontrol grubu öğrencilerine ait izleme testi puanlarının karşılaştırılması için ilişkisiz örneklem t-testi yapılmıştır (Tablo 4). Oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamını kullanan deney grubu öğrencileri ile kontrol grubu öğrencilerinin izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(44)=0.23$, $p>.05$).

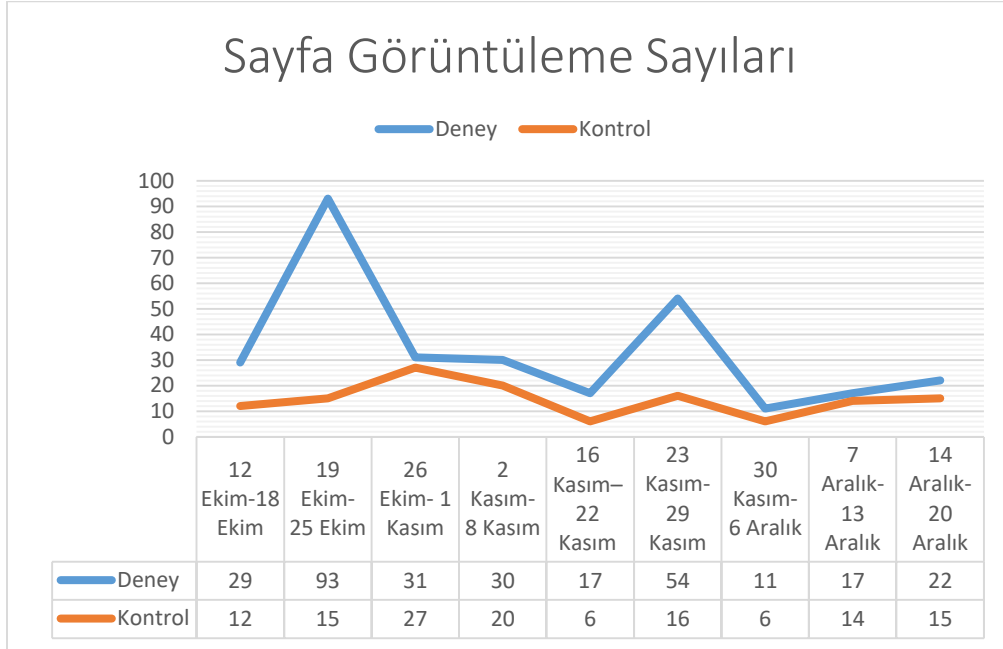
Tablo 4. Deney ve kontrol grubu öğrencilerine ait izleme testi puanlarının karşılaştırılması

Grup	n	\bar{X}	SS	sd	t	p
Deney	25	62.40	11.31	44	.02	.98
Kontrol	21	62.48	10.76			

Oyunlaştırılmış e-öğrenme Ortamı Kullanımının Öğrencilerin Derse Katılım Durumuna Etkisinin İncelenmesi

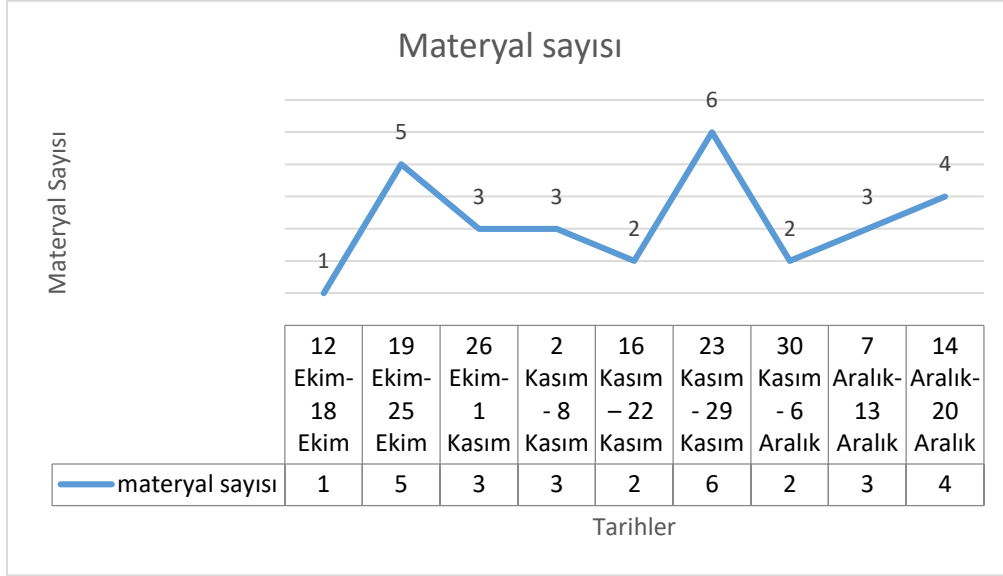
Araştırmanın üçüncü alt araştırma sorusu “Oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamı kullanımının öğrencilerin derse katılım durumuna etkisi var mıdır?” olarak belirlenmiştir. Bu problemin araştırılması için Moodle ÖYS kayıtlarına başvurulmuştur. Araştırmaya katılan deney ve kontrol grubu öğrencilerinin sayfa görüntüleme sayıları, ödev, öğrenme nesnelere ve eğitsel video izleme etkinliklerini tamamlama raporları karşılaştırılarak iki grubun katılım düzeyleri belirlenmiştir.

İlk olarak her iki gruba ait sayfa görüntüleme istatistikleri karşılaştırılmıştır. Bu istatistikler deneysel çalışmanın sürdüğü zaman dilimi ile sınırlandırılmıştır. Oyunlaştırılmış ortamı kullanan öğrenciler sayfa görüntüleme sayıları için herhangi bir puan/ödül almamışlar olmalarına rağmen, Şekil 4’te görüldüğü üzere deney grubu öğrencileri tüm haftalarda kontrol grubu öğrencilerden daha fazla sayfa görüntüleme sayısına sahiptir.

Şekil 4. Moodle ÖYS'den alınan deney ve kontrol grubuna ait kişi başı sayfa görüntüleme sayısı

Deneysel sürecin başladığı ilk hafta olan 19-25 Ekim tarihleri arasında deney grubu öğrencileri süreç boyunca gösterdikleri en yüksek sayfa görüntüleme sayısını göstermişlerdir. Bu durumun deney etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İki grubunda sayfa görüntüleme oranlarındaki dalgalanmaların e-öğrenme ortamlarında kullanılan eğitsel materyal sayısındaki değişimlerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Süreç boyunca e-öğrenme ortamlarına yüklenen eğitsel materyallerin sayısının gösteren grafik Şekil 5.’de verilmiştir.

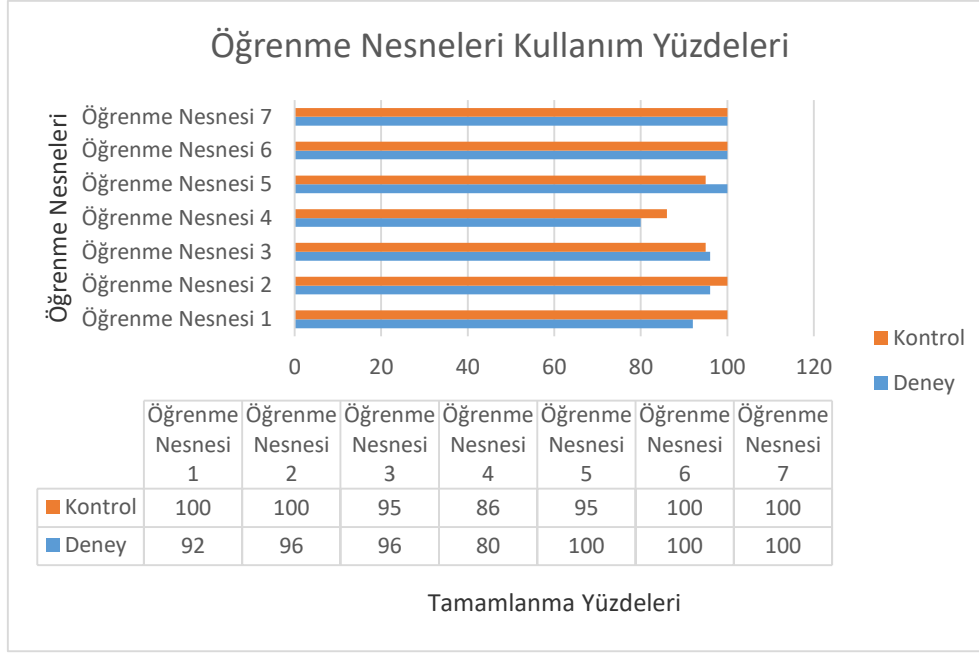

Şekil 5. Eğitsel materyal sayısının haftalara göre değişimi

Deney ve kontrol gruplarının katılım düzeylerinin karşılaştırılmasında kullanılan bir diğer veri etkinlik tamamlama raporlarıdır. Her iki gruba da tamamlaması için sunulan 3 farklı eğitsel etkinlik bulunmaktadır. Bunlar öğrenme nesnelere, eğitsel videolar ve ödevlerdir. Öğrenme nesnelere içerisinde anlatılan konular ile ilgili boşluk doldurma ve çoktan seçmeli sorulardan oluşan SCORM paketleridir. Öğrencilerin uygulama yapmalarını sağlayarak öğrenmelerini pekiştirmek amacıyla bazı haftalarda ödev verilmiştir. Ödevler belirlenen tarihler arasında yapıp siteye yüklenmişlerdir. Öğrenme nesnelere ve ödevler notlandırılmış, notlar öğrencilere Moodle üzerinden duyurulmuştur. Öğrenme nesnelere ve ödevlere ek olarak, bazı haftalarda ekstra kaynak olarak eğitsel videolar yüklenmiş, eğitsel videoların izlenmesi ile ilgili herhangi herhangi bir notlandırma yapılmamıştır. Bu videolar ile sadece öğrenme sürecinin desteklenmesi amaçlanmıştır.

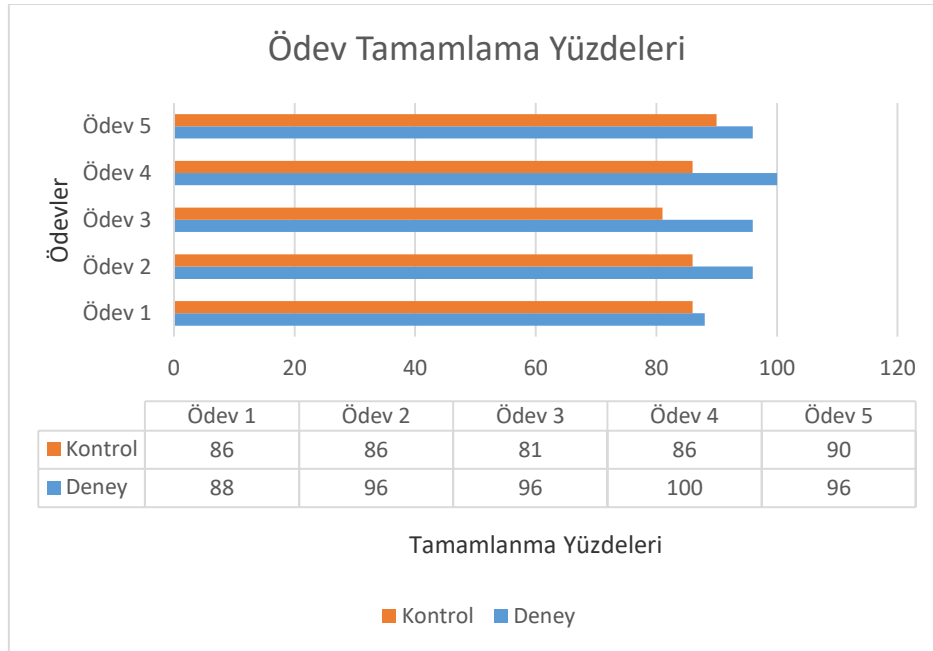
Öte yandan, oyunlaştırılmış ortamı kullanan öğrenciler video izleme, ödev yükleme, öğrenme nesnelere kullanma, forumlarda tartışmalara katılma, ders materyallerini indirme gibi tüm etkileşimlerinden puan kazanmış, bu puan ile lider tablosu oluşturulmuş ve her hafta düzenli olarak yayınlanmıştır. Ayrıca oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamında tanımlanan nişanları kazanabilmek için tüm etkinlikleri tamamlama zorunluluğu getirilmiştir. Bu noktada kazanılan nişanların, puanların ve lider tablosunda üst sırada olmanın dersin değerlendirilmesinde herhangi bir not karşılığı olmadığını belirtmek gerekmektedir. Öğrenme süreci boyunca içerikleri birebir aynı olan 7 tane öğrenme nesnesi, 5 tane ödev, 5 tane de eğitsel video deney ve kontrol grupları ile site üzerinden paylaşılmıştır.

Deney ve kontrol gruplarının öğrenme nesnelere tamamlama yüzdelerine bakıldığında, her iki grubunda öğrenme nesnelere yüksek katılım gösterdiği görülmektedir. Her iki gruba ait tamamlama yüzdeleri incelendiğinde en düşük katılım yüzdesinin %80 olduğu ve bu yüzdenin deney grubuna ait olduğu görülmüştür. Öğrenme nesnelere tamamlama yüzdelerine hafta hafta bakıldığında ise öğrenme nesnesi 6 ve 7'ye her iki grup tarafından tam katılım gösterilirken, öğrenme nesnesi 3'e de iki grup tarafından oldukça yakın bir katılım oranı olmuştur. Diğer haftalar incelendiğinde kontrol grubu öğrencilerinin 3 ayrı öğrenme nesnesinde (öğrenme nesnesi 1, 2 ve 4) daha fazla katılım gösterdiği görülmektedir. Deney grubu öğrencilerinin en düşük katılım oranı %80 iken, kontrol grubu öğrencilerinin en düşük katılım oranı %86 olarak hesaplanmıştır (Şekil 6).

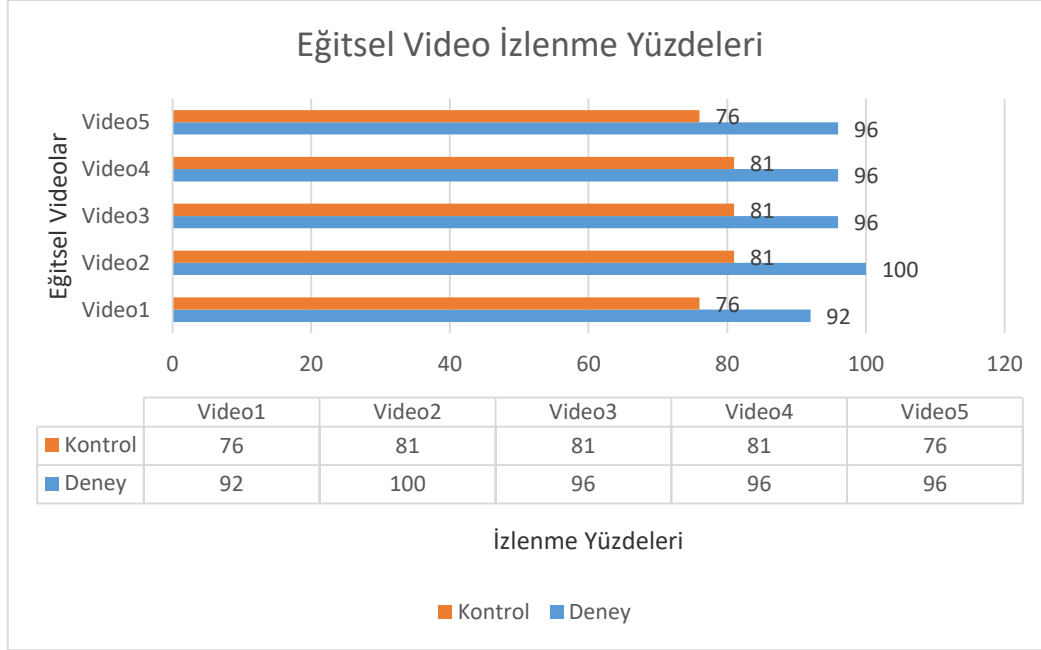
Şekil 6. Öğrenme nesneleri tamamlanma oranlarının karşılaştırılması

Oyunlaştırılmış e-öğrenme ortamının katılım değişkenine etkisinin incelenmesi için toplanan bir diğer veri öğrenenlerin ödev tamamlama oranlarıdır. Şekil 7 'de gösterilen ödev tamamlama oranlarına bakıldığında öğrenme nesnelere benzer olarak, her iki çalışma grubu da yüksek katılım göstermişlerdir. En düşük katılımın olduğu ödev3'te kontrol grubunda katılım oranı %81 iken, deney grubunda katılım oranı %96'dır. Beş ödev içerisinde %100 katılım yalnızca ödev 4'te olmakla birlikte, sadece deney grubu öğrencileri bu ödevde %100 katılım göstermişlerdir. Buna ek olarak, grafikte de görüldüğü üzere deney grubu öğrencileri verilen tüm ödevlere, kontrol grubu öğrencilerinden daha fazla katılım göstermişlerdir. Deney grubu öğrencilerinin en düşük katılım oranı %88 iken, bu oran kontrol grubunda %81 olarak belirlenmiştir.

Şekil 7. Ödevlerin tamamlanma oranlarının karşılaştırılması

E-öğrenme ortamı üzerinde bulunan eğitsel videoların deney ve kontrol grubu öğrencileri tarafından izlenme oranları Şekil 8’de gösterilmiştir. Eğitsel videolar ödevler ve öğrenme nesnelere farklı olarak dersin notlandırılmasında kullanılmamış, öğrenme sürecini desteklemek üzere alternatif öğrenme materyali olarak sunulmuştur. Öte yandan, oyunlaştırılmış ortamı kullanan öğrenciler izledikleri her eğitsel video için puan kazanmışlardır ve nişan kazanabilmeleri için tüm etkinlikleri tamamlama koşulu getirilmiştir.

Şekil 8. Eğitsel videoların izlenme oranlarının karşılaştırılması

Eğitsel videoların tamamlanma oranları diğer eğitsel etkinlikler olan öğrenme nesnelere ve ödevlerinden daha aşağıda kalmıştır. Eğitsel videoların izlenme oranları incelendiğinde, deney grubu öğrencilerine ait oranların tüm videolarda kontrol grubu öğrencilerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Beş eğitsel video içerisinde tam katılımın sağlandığı tek video Video2 olarak grafikte gösterilen “EĞER fonksiyonu kullanımı” videosudur. Deney grubu öğrencilerinin tamamı bu videoyu izlerken, kontrol grubu öğrencilerinin %81’i bu videoyu izlemiştir. Deney grubu öğrencilerinin en düşük video izleme oranı %92 iken, bu sayı kontrol grubunda %76’a düşmektedir.

Sonuç olarak, deney ve kontrol grubu öğrencilerine ait derse katılım oranları incelenmek üzere toplanan veriler incelendiğinde, deney grubu öğrencilerinin oyunlaştırma bileşenlerinin etkisiyle daha yüksek katılım gösterdiği yorumu yapılabilir. Bu yorumun yapılmasında, deney grubu öğrencilerinin daha yüksek sayfa görüntüleme sayısı, ödev ve eğitsel video izleme oranlarının olması etkili olmuştur. Kontrol grubu öğrencileri sadece öğrenme nesnelere etkinliğinde deney grubundan yüksek tamamlama oranına sahiptir.

Oyunlaştırılmış Ortama Yönelik Öğrenci Görüşleri

Öğrencilere e-öğrenme ortamının eklenen lider tablosu, nişan, ilerleme çubuğu gibi oyunlaştırma bileşenleri hakkında neler düşündükleri ve bu bileşenlerin derse katılımlarını nasıl etkilediği sorulmuştur. Kullanılan her bir oyunlaştırma bileşenine yönelik öğrenci görüşleri ayrı ayrı sorularak kullanılan oyunlaştırma işlevsellikleri ve öğrenci üzerinde bıraktığı izlenimler derlenmeye çalışılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Deney Grubu Öğrencilerinin Oyunlaştırma Unsurlarına Yönelik Görüşleri

Kategori	Kodlar	Frekans
Nişan	Motive edici	7
	Faydalı değil	1
	Yaş düzeyine uygun değil	1
Lider Tablosu	Motive edici	10
	İlerlemelerini takip etmelerine yardımcı	2
	Ortama rekabet unsuru katan	2
	Eğlenceli	2
İlerleme çubuğu	Kullanışlı	2
	Etkinlikleri tamamlamaya yönelten	6
	İlerlemeleri takip etmelerini sağlayan	4

Öncelikle, nişan unsurunun e-öğrenme ortamında kullanılmasına yönelik görüşler ile başlanmıştır. Bu unsura yönelik olumlu görüşler belirtilmiş öğrenciler nişan kullanımının motivasyonlarını ($f=7$) artırdıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan öğrenciler nişan yönelik görüşlerini açıklarken aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır.

“Ö10: ...ilk hafta haricinde pek nişan alamadım ama öğrenmeye motive edici bir yöntem olduğunu düşünüyorum.”

“Ö4: Onları saymak, sonra kaç tane aldığına bakmak falan. İki tane daha alayım sonra bir tane daha fazla alayım deyip, bilgisayar başına hemen geçmek istiyorsun. ”

Öte yandan nişanların faydalı olmadığını düşünen ($f=1$) ve yaş düzeyine uygun görmeyen ($f=1$) katılımcılarda olmuştur. Nişanların daha küçük yaşlardaki öğrenenler için uygun olduğunu dile getiren katılımcı bunun yerine gerçek hayatta kullanabileceği maddi bir ödülün daha teşvik edici olabileceğini ifade etmiştir. Bu konuda katılımcılar aşağıdaki ifadeleri kullanmışlardır:

“Ö6: Normal hayatta bir faydası yok yani ”

“Ö14: Açıkçası bize uygun olduğunu düşünmüyorum ya. Çocukça küçük yaşlar için gibi geldi bana. Onun yerine daha iyi sistemler olabilirdi. Yurt dışında şeyler mesela o etkinlikleri tamamladıktan sonra mesela steamden ya da başka şeylerden bir şey ekleniyor sana hediye çeki, indirim çeki. ”

Lider tablosuna yönelik öğrenci görüşleri olumlu yönde olup, görüşmeciler lider tablosunun ilerlemelerini takip etmelerine yardımcı ($f=2$), motivasyonlarını artıran ($f=10$), ortama rekabet unsuru katan($f=2$) ve eğlenceli ($f=2$) bir uygulama olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda öğrenci görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Ö10: Ben orada tam puandaydım hocam. Bence hani insani iten bir şey. Yani çalışmaya iten bir şey. Bence faydalı olduğunu düşünüyorum.”

“Ö4: Bence zaten bakmamak elinde değil. Birde sonrasında açıklamışsınız dönem ortası birincileri tebrik ediyoruz diye. Çok güzel bir duygu”

“Ö11: ..Mesela ben kaç puanım birikti oradan görüyorum ve bunun bana ne kadar fayda sağlayacağını görmüş oluyorum. Bu yönü de iyi yani.”

“Ö16:...Burada tatlı bir rekabet oluyordu bence yani o da güzeldi yani. Şevk veriyor yani insana. Mesela bakıyordum böyle o listeye en önde nasıl olabilirim diye”

“Ö12: Benim lider tablosu bayağı çok etkiledi çünkü ilk beşteyim şu an galiba Yani şimdi ilk beşe gelmişken sonlara düşmek istemiyorum açıkçası öyle yani.”

Katılımcılar ilerleme çubuğuna yönelik olarak da olumlu görüşler bildirmişlerdir. Katılımcılar yapılan görüşmede ilerleme çubuğunu kullanışlı ($f=2$), etkinlikleri tamamlamaya yönelten ($f=6$) ve ilerlemeleri takip etmelerini sağlayan ($f=4$) bir unsur olarak tasvir etmişlerdir.

“Ö1: Nişanlarda ve ilerleme çubuğunda eksik görünce mesela kendini geride hissediyorsun. Hemen yapma ihtiyacı duyuyorsun”

“Ö11: ...Bende 2 haftada ya da 3 haftada bir tartışma konusu eklemeyi unutmuşum. Her yer yeşil orada bir tek o boş yani her gördüğümde o aklıma geliyor. Hmmm onun haricinde bir şey yok dediği gibi yani nerede eksik olduğumuzu gösteriyor neyi yapmadığımızı bize gösteriyor. Bu da belki bizim bu konuyu yapmadık bunun üzerinden bir daha geçelim dememizi sağlayabilir...”

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Oyunlaştırmanın e-öğrenme sürecinde kullanılmasının etkililiğinin araştırıldığı bu çalışma Eğitimde Bilişim Teknolojileri-1 dersi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 46 öğrenci katılmış olup, çalışma 2015-2016 eğitim-öğretim yılında gerçekleşmiştir. Seçkisiz atama yolu ile oluşturulan deney ve kontrol grupları ile bir deneysel işlem süreci gerçekleştirilmiştir. Bu sürecin başında ve sonunda farklı veri toplama araçları kullanılarak çeşitli veriler elde edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Oyunlaştırmanın akademik başarıya etkisini incelemek üzere araştırmacı tarafından geliştirilen akademik başarı testi her iki grubu da ön test, son test ve kalıcılık testi olarak uygulanmıştır. Grupların son test puanları ile izleme testi puanları karşılaştırıldığında oyunlaştırılmış ortamı kullanan deney grubu öğrencileri ile oyunlaştırılmamış e-öğrenme ortamını kullanan kontrol grubu öğrencilerinin son test puanları ile izleme testi puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar alanyazında bulunan birçok çalışma ile paralellik göstermektedir. Polat (2014) gerçekleştirdiği çalışmada deney ve kontrol gruplarına ait başarı testi puanları arasında anlamlı bir fark bulamamıştır. Denny (2013) tarafından yapılan araştırmada da deney ve kontrol grubu öğrencilerinin doğru cevap yüzdeleri eşit olarak hesaplanmıştır. Oyunlaştırmanın öğrenme çıktılarına katkı sağlamadığı bu çalışmalara benzer olarak, öğrenenlerin akademik başarılarının karşılaştırıldığı bir diğer araştırmada da geleneksel e-öğrenme ortamını kullanan kontrol grubu öğrencileri final sınavında deney grubun öğrencilerinden başarılı olmuşlardır (Dominguez, ve diğerleri, 2013). Marcos ve diğerleri tarafından (2014) gerçekleştirilen oyunlaştırma araştırmasında da

oyunlaştırılmış grup sosyal ağ grubu ve geleneksel öğrenme grubundan düşük performans göstermişlerdir.

Bu çalışma özelinde, oyunlaştırmanın akademik başarıya bir katkı sağlayamamasının nedenlerinden ilki yürütülen oyunlaştırma tasarımı süreci olabilir. Gartner (2014) oyunlaştırma çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasının herhangi bir çerçeve kullanılmadan oyun öğelerinin sisteme entegre edilerek yapılmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu çalışmada oyunlaştırma sürecinde herhangi bir model veya kuramdan faydalanmaması, farklı türden oyuncu tiplerinin ilgi ve ihtiyaçlarını karşılayacak oyun öğelerinin bulunmaması çalışmanın sınırlılıklarından biridir. Bu nedenle, oyunlaştırma tasarımı sürecinde literatürde bulunan oyunlaştırma modellerinin (Aldemir, Ataş ve Çelik, 2019; Werbach ve Hunter, 2012; Versteeg, 2013; Burke, 2014; Marczewski, 2014) takip edilmesinin ve hatta bu modellerin sınanmasının alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu konuda etkili olduğu düşünülen bir diğer konu ise deneysel araştırma sürecinin başarıya etkisinin sadece araştırmacı tarafından geliştirilen akademik başarı testi ile değerlendirilmesidir. Süreçte elektronik tablolama programının kullanımına yönelik bir içerik öğretimi yapılmıştır, ancak değerlendirme sürecinde yalnızca bilişsel öğrenme çıktılarına odaklanılmış, uygulama içeren herhangi bir ölçüm yapılmamıştır. Araştırmanın yapıldığı dersin değerlendirilmesinde kullanılan diğer etkinlikler örneğin, ödevler ve öğrenme nesnelерinin tamamlama oranlarını sadece katılımın karşılaştırılmasında kullanılmıştır. Bu durum bu araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Bir diğer araştırma sorusu olan e-öğrenme ortamlarında oyunlaştırmanın öğrencilerin derse katılımına etkisini incelemek üzere Moodle ÖYS kayıtlarından faydalanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda deney ve kontrol gruplarına ait sayfa görüntüleme ve 3 farklı eğitsel etkinliğe ait tamamlanma oranları karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda elde verilen veriler, tüm deneysel süreç boyunca deney grubu öğrencilerinin kontrol grubu öğrencilerinden daha fazla sayfa görüntüleme sayısına sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra deney grubu öğrencileri ödev ve eğitsel video izleme etkinliklerine tüm süreç boyunca kontrol grubu öğrencilerinden daha yüksek oranda katılım göstermişlerdir. E-öğrenme ortamında bulunan bir diğer eğitsel etkinlik olan öğrenme nesnelерine ise her iki grupta yüksek katılım göstermişken, kontrol grubu öğrencileri bu etkinlikte deney grubu öğrencilerinden yüksek katılım göstermişlerdir. Bu veriler ışığında deney grubunun kontrol grubundan derse daha yüksek katılım gösterdiği yorumu yapılmıştır. Bu yorumun yapılmasında özellikle dersin değerlendirilmesinde not karşılığı olmayan video materyallerin deney grubu tarafından daha fazla izlenilmesi etkili olmuştur. Deney grubu öğrencilerinin her hafta tanımlanan nişanları kazanabilmesi için o hafta siteye yüklenen tüm etkinliklere katılması zorunlu tutulmuş ve gerçekleştirdikleri her etkinlik için puan kazanmaları sağlanmıştır. Bu durum deney grubunun etkinliklere katılımını artırmıştır. Oyunlaştırılmış ortamı kullanan öğrencilerin daha yüksek katılım göstermesi alanyazında bu konuda yapılmış olan çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir. Alanyazında e-öğrenme ortamlarında oyunlaştırma kullanımının öğrenci katılımını artırdığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Li, Grossman, Fitzmaurice, 2012; Goehle, 2013; Denny, 2013; Ibanez, Di-Serio, Delgado-Kloos, 2014; Hew, Huang, Chu, ve Chiu, 2016).

Son olarak “e-öğrenme ortamlarında oyunlaştırma kullanımına yönelik öğrenci görüşleri nelerdir” sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruyu cevaplamak üzere gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır. Sonuçlar öğrencilerin kullanılan oyunlaştırma bileşenlerine yönelik genel olarak olumlu görüşlere sahip olduğunu

göstermiştir. E-öğrenme ortamının oyunlaştırılmasında kullanılan lider tablosu öğrenciler tarafından motive edici, ortama rekabet ve eğence unsuru katan ve ilerlemelerini takip etmelerini sağlayan bir unsur olarak bulunmuştur. Nişanlar öğrenciler tarafından motive edici bulunurken bazı öğrenciler bu unsuru yaşlarına uygun değil ve faydasız bulmuşlardır. İlerleme çubuğuna yönelik öğrenci görüşleri bu unsurunun etkinlikleri tamamlaya yönelten, kullanışlı ve ilerlemeleri takip etmelerini sağlayan bir unsur olduğu şeklinde olmuştur. Bu sonuçlarda alanyazındaki çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir (Aldemir, Çelik ve Kaplan, 2017; Dominquez ve diğerleri, 2013; Nevin ve diğerleri, 2014). Nitel veriler deney grubu öğrencilerinin yüksek katılım göstermesi sonucunu destekleyici yöndedir. Yapılan odak grup görüşmesinde öğrenciler lider tablosunda geriye düşmemek, haftalık olarak verilen nişanları toplamak için eğitsel etkinliklere katılım gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca ilerleme çubuğunda eksik kalan yerlerin onları rahatsız ettiği ve tüm etkinlikleri katılmaya yönettini ifade etmişlerdir.

Bilgilendirme

Bu makale birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Abramovich, S., Schunn, C., & Higashi, R. (2013). Are badges useful in education?: It depends upon the type of badge and expertise of learner. *Educational Technology Research and Development*, 61,217-232. doi:[10.1007/s11423-013-9289-2](https://doi.org/10.1007/s11423-013-9289-2)
- Aldemir, T., Celik, B., & Kaplan, G. (2018). A qualitative investigation of student perceptions of game elements in a gamified course. *Computers in Human Behavior*, 78, 235-254.
- Aldemir, T., Ataş, A. H., & Celik, B. (2019). A Systematic Design Model for Gamified Learning Environments: GELD Model. In Tan.W.H(Ed.),*Design, Motivation, and Frameworks in Game-Based Learning* (pp. 30-56). IGI Global. doi: 10.4018/978-1-5225-6026-5.ch002
- Alraimi, K. M., Zo, H., & Ciganek, A. P. (2015). Understanding the MOOCs continuance: The role of openness and reputation. *Computers & Education*, 80,28–38. doi:[10.1016/j.compedu.2014.08.006](https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.08.006).
- Ardalan, K. (2008). The Philosophical Foundation of the Lecture-Versus-Case Controversy – Its Implications for Course Goals, Objectives and Contents. *International Journal of Social Economics*, 35(1/2): 15–34. doi:[10.1108/03068290810843819](https://doi.org/10.1108/03068290810843819)
- Bernik, A., Radošević, D., & Bubaš, G. (2017). Introducing gamification into e-learning university courses. In 2017 40th *International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics* (MIPRO) (pp. 711-716).
- Bogost, I. (2011).Gamification is Bullshit. <http://bogost.com/writing/blog/gamification-is-bullshit/> adresinden elde edildi.
- Bouchrika, I., Harrati, N., Wanick, V., & Wills, G. (2019). Exploring the impact of gamification on student engagement and involvement with e-learning systems. *Interactive Learning Environments*, 1-14. doi: [10.1080/10494820.2019.1623267](https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1623267)
- Buckley, P., & Doyle, E. (2016). Gamification and student motivation. *Interactive Learning Environments*, 24(6), 1162-1175.
- Burke, B. (2014). *Gamify: How Gamification Motivates People to Do Extraordinary Things*. Brookline MA: Gartner Inc.

- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı* (18.b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., (2013), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (15. b.). Ankara: Pegem Akademi.
- Carvalho, A., Areal, N., & Silva, J.(2011). Students' perceptions of Blackboard and Moodle in a Portuguese university. *British Journal of Educational Technology*, 42(5), 824-841. doi:[10.1111/j.1467-8535.2010.01097.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2010.01097.x)
- Chauhan, A. (2014). Massive open online courses (MOOCS): Emerging trends in assessment and accreditation. *Digital Education Review*, 25, 7-17.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: planning. Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (4th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Çağlar, Ş., ve Kocadere, S. A. (2015). Çevrimiçi Öğrenme Ortamlarında Oyunlaştırma. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 14(27), 83-102.
- Davis, K., & Singh, S. (2015). Digital badges in afterschool learning: Documenting the perspectives and experiences of students and educators. *Computers & Education*, 88, 72-83.
- Denny, P.(2013) The effect of virtual achievements on student engagement. In *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing systems*, (pp.763-772)
- Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From Game Design Elements to Gamefulness:. In *Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference: Envisioning Future Media Environments*, (pp.9-15). Tampere, Finland.
- Deterding, S., Sicart, M., Nacke, L., O'Hara, K. & Dixon, D. (2011). Gamification: Using Game Design. In *The ACM CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, (pp.2525-2428) Vancouver, BC.
- Dicheva, D., Dichev, C., Agre, G. & Angelova, G.(2015). Gamification in education: A systematic mapping study. *Educational Technology & Society*, 18(3), 75-88.
- Ding, L. (2019). Applying gamifications to asynchronous online discussions: A mixed methods study. *Computers in Human Behavior*, 91, 1-11.
- Domínguez, A., Saenz-de-Navarrete, J., De-Marcos, L., Fernández-Sanz, L., Pagés, C. & Martínez-Herráiz, J.(2013). Gamifying learning experiences: Practical implications and outcomes. *Computer & Education*, 63, 380-392.
- Eom, S. B., & Wen, H. J.(2006) The determinants of students' perceived learning outcomes and satisfaction in university online education: an emprirical investigation. *Decision Sciences Journal of Innovative Education*, 4(2), 215-235.
- Fryer, L. K., Bovee, H. N., & Nakao, K. (2014). E-learning: Reasons students in language learning courses don't want to. *Computers and Education*, 74, 26-36.
- Gasland, M. (2011). *Game mechanic based e-learning* (Master Thesis), Norwegian University of Science and Technology. Trondheim, Norway.
- Gartner. (2014) "Gartner says by 2014, 80 percent of current gamified applications will fail to meet business objectives primarily due to poor design." <http://www.gartner.com/newsroom/id/2251015> adresinden elde edildi.
- Goehle, G. (2013). Gamification and web based homework. *PRIMUS: Problems, Resources, And Issues In Mathematics Undergraduate Studies*.
- Gülbahar, Y. (2012). *E-öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.

- Hamari, J. (2017). Do badges increase user activity? A field experiment on the effects of gamification. *Computers In Human Behavior*, 71, 469-478.
- Hanuka, H., & Jugdev, K. (2006). Distance education MBA students: an investigation into the use of an orientation course to address academic and social integration issues. *Open Learning*, 21(2), 153-166. doi:10.1080/02680510600715578
- Hew, K. F., Huang, B., Chu, K. W., & Chiu, D. K. (2016). Engaging Asian students through game mechanics: Findings from two experiment studies. *Computer and Education*, 92(93).
- Hsu, K. L. (2016). Correlation Research on the Application of E-Learning to Students' Self-Regulated Learning Ability, Motivational Beliefs, and Academic Performance. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(4), 1091-1100. doi:[10.12973/eurasia.2016.1559a](https://doi.org/10.12973/eurasia.2016.1559a)
- Ibanez, M., Di-Serio, A., & Delgado-Kloos, C. (2014). Gamification for Engaging Computer Science Students in Learning Activities: A Case Study. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 7(3), 291-301. doi:10.1109/TLT.2014.2329293.
- Khan, B. (2000). *A framework for web-based learning*. Englewood Cliffs: Educational Technology Publications.
- Kyewski, E., & Krämer, N. C. (2018). To gamify or not to gamify? An experimental field study of the influence of badges on motivation, activity, and performance in an online learning course. *Computers & Education*, 118, 25-37. doi: [10.1016/j.compedu.2017.11.006](https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.11.006)
- Lee, M. J. W., & Chan, A. (2007). Reducing the effects of isolation and promoting inclusivity for distance learners through podcasting. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 8(1), 85-104.
- Lee, J., & Hammer, J.(2011). Gamification in education: What, how, why bother? *Academic Exchange Quarterly*, 15(2).
- Li, W., Grossman, T., & Fitzmaurice, G. (2012). GamiCAD:a gamified tutorial system for first time AutoCAD users. In *Proceedings of the 25th Annual ACM Symposium on User Interface Software and Technology* (pp.103-112). Cambridge.
- Linehan, C., Kirman, B., Lawson, S., & Chan, G. (2011). Practical, appropriate, empirically-validated guidelines for designing educational games. In *ACM Annual Conference on Human Factors in Computing Systems*, May 7–12 (pp. 1979–1988). Canada: Vancouver.
- Marcos, L. D., Dominguez, A., Navarrete, J. S & Pages, C. (2014). An empirical study comparing gamification and social networking on e-learning. *Computer & Education*, 75, 82-91.
- Marczewski, A. (2013). *Gamification: a simple introduction*. Andrzej Marczewski.
- Mijatovica, I., Cudanova, M., Jednaka, S., & Kadijevichb, D. M.(2013). How the usage of learning management systems influences student achievement. *Teaching in Higher Education*, 18(5),506-517.doi:[10.1080/13562517.2012.753049](https://doi.org/10.1080/13562517.2012.753049)
- Moore, M. G., & Kearsley, G. (2011). *Distance Education: A system view of online learning*. Cengage Learning.
- Muntean, C.I. (2011). Raising engagement in e-learning through gamification. *The 6th International Conference on Virtual Learning ICVL 2012*, Romania, 323-329.
- Murphy, C. A., & Stewart, J. C. (2017). On-campus students taking online courses: Factors associated with unsuccessful course completion. *The Internet and Higher Education*, 34, 1-9.
- Nevin, C. R., Westfall, A. O., Rodriguez, J. M., Dempsey, D. M., Cherrington, A., Roy, B. & Willig, J. H. (2014). Gamification as a tool for enhancing graduate medical education. *Postgraduate Medical Journal*, 90, 685-693.

- Nielson, K. B. (2011). Self-study with language learning software in the workplace. *Language Learning & Technology*, 15,100–129.
- Polat, Y. (2014). A Case Study: Gamification And Its Effect On Motivation Of Learners Of English. *Yüksek Lisans Tezi, İngiliz Dili Eğitimi Anabilim Dalı, Mersin*
- Ricciardi, F., & Paolis, L. T. D. (2014). A comprehensive review of serious games in health professions. *International Journal of Computer Games Technology*. doi: 10.1155/2014/787968
- Robertson, M. (2010). Can't play, won't play. <http://kotaku.com/5686393/cant-play-wont-play> adresinden elde edildi.
- Rovai, A. P., & Barnum, K. (2003). On-line course effectiveness: An analysis of student interactions and perceptions of learning. *Journal of Distance Education*, 18, 57-73.
- Sawyer, B., & Smith, P. (2008). Serious games taxonomy. In Slides from the Serious Games Summit at the Game Developers Conference (Vol. 5).
- Su, C., & Cheng, C. (2013). A Mobile Game-based Insect Learning System for Improving the Learning Achievement. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 103, 42-50. doi:10.1016/j.sbspro.2013.10.305.
- Su, C.-H., & Cheng, C.-H. (2015). A mobile gamification learning system for improving the learning motivation and achievements. *Journal of Computer Assisted Learning*, 31(3),268-286. doi:10.1111/jcal.12088.
- Strmečki, D., Bernik, A., & Radošević, D. (2015). Gamification in e-Learning: introducing gamified design elements into e-learning systems. *Journal of Computer Science*, 11(12), 1108-1117.
- Toplu, M., ve Gökçearslan, Ş. (2012). E-öğrenmenin Gelişimi ve İnternetin Eğitim Sürecine Yansımaları: Gazi Üniversitesi Örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(3), 501-535.
- Tsui, L. (1999). Courses And Instruction Affecting Critical Thinking. *Research in Higher Education*, 40(2): 185–200. doi:10.1023/A:1018734630124
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, İ. (2017). Eğitimin Oyunlaştırılmasına İlişkin Öğrenci Algıları: Bir Q Metodu Analizi. *Eğitim Ve Bilim*, 42(191), 235-246. doi: 10.15390/EB.2017.6970
- Yıldırım, İ., & Şen, S. (2019). The effects of gamification on students' academic achievement: a meta-analysis study. *Interactive Learning Environments*, 1-18.
- Walz, S. P & Deterding, S. (2015). Why gamification is bullshit. *The gameful world: Approaches, issues, applications*, (pp.65-79).
- Werbach, K., & Hunter, D. (2012). *For the win: How game thinking can revolutionize your business*. Wharton Digital Press.

Öğretmen Adaylarının Atanamama Kaygılarının Umutsuzluk Düzeyleri ile Cinsiyet ve Okul Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi

Şehmus Süner^a, Menekşe Eskici^b

Özet

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının, umutsuzluk düzeyleri ile cinsiyetleri ve okul türleri değişkenleri açısından incelenmesidir. Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden "Tarama modeli"nde yürütülmüştür. Araştırmanın katılımcılarını 1381 kadın ve 423 erkek öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada verileri toplamak amacıyla "Öğretmen Adayları Atanamama Kaygı Ölçeği" ile "Beck Umutsuzluk Ölçeği" kullanılmıştır. Atanamama korkularının kadın öğretmen adaylarında erkek öğretmen adaylarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Devlet üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının daha fazla atanamama kaygısı yaşadığı ve atanamama kaygısının, umutsuzluk düzeyi ile doğru orantılı olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler

Atanamama Kaygısı
Umutsuzluk
Cinsiyet
Öğretmen Adayı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 25.01.2020
Kabul Tarihi: 26.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.679948

The Anxiety of Pre-Service Teachers' Not to Be Appointed to Teachership in Terms of Level of Hopelessness, Gender, School Type

Abstract

The purpose of this research is to examine the anxiety of pre-service teachers' not to be appointed to teachership in terms of level of hopelessness, gender, school type. This research is a quantitative study with a descriptive model. The participants of the research are 1381 females and 423 males pre-service teachers. The data of the research were collected through "Anxiety Of Pre-Service Teachers' Not To Be Appointed To Teachership Scale" and "Beck Hopelessness Scale". It was found that the fear of not to be appointed to teachership of female pre-service teachers was significantly higher than male pre-service teachers. It was concluded that the pre-service teachers studying at state university have higher score fears of not to be appointed to teachership and the anxiety of not being appointed is directly proportional to the level of hopelessness.

Keywords

Anxiety Of Not To Be Appointed
Hopelessness
Gender
Pre-service Teachers

About Article

Received: 25.01.2020
Accepted: 26.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.679948

^a sehmuussuner@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0903-5352>

^b Kırklareli Üniversitesi, menekeskici@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6217-3853>

Giriş

Ülkelerin sosyal, kültürel, politik ve ekonomik değerlerine bağlı olarak kurulan ve geliştirilen, o toplumun normlarını yansıtan, karşılaşılan sorunların aşılmasında pay sahibi olan eğitim sistemleri vardır (Azar, 2011; Şahin, 2010). Bu sistemlerinde toplumun eğitimden beklentilerini yerine getirmede öğretmene büyük rol düşmektedir (Davran, 2006; Sönmez, 2010; Tatar, 2004; Taşkaya, 2012). Öğretmenler öğrencilerini bilgi, beceri, değer kazanmaya yönlendiren, öğretme sürecinde rehberlik görevi üstlenen eğitim sisteminin neferleridir (Eskici, 2013). Öğrenciyi başarıya götüren eğitimin temelini öğretmenler tarafından atılması bilinen bir gerçek olarak görülmektedir (Arslan ve Özpınar, 2008; Davis ve Simmt, 2006; Erdem ve Soylu, 2013; Joram ve Gabriele, 1998; Şişman, 2014). Sosyal ilişkileri kuvvetli olan, öğrencisiyle olumlu bağ kurabilen öğretmenler öğrencilerinin akademik hayatına önemli katkıda bulunmuş olmaktadır (Goldhaber, 2002; Lee ve Burkam, 2003; Wenglinsky, 2002). Mesleki yeterlilikleri yerinde olan öğretmenlerin, öğrencilerin başarısına doğrudan etki ettikleri görülmektedir.

Öğretmenin eğitim sürecinde bir öğretici, otorite sahibi, öğrencilere ve topluma karşı rol model olan kişi olarak kabul edilmesi düşüncesi ve eğitime farklı yaklaşımlarla birlikte değişiklik kazanmıştır (Sünbül, 1996). 2005'ten itibaren Türkiye'de uygulanmakta olan öğretim programlarının benimsediği yapılandırmacı yaklaşımda öğretmen bilgiyi sadece aktaran değil, öğrenciyi yaparak, yaşatarak öğrenmeye sevk eden olarak görülmektedir. Öğretmenlerin bu bağlamda görevleri daha etkin bir misyon kazanmıştır (Piper, Zuilkowski, Dubeck, Jepkemei ve King, 2018). Eğitim-öğretim hayatında rol alan unsurlara bakıldığında, ülkelerin geleceğine yön veren bireyleri yetiştiren, çağa ayak uydurma yolunda öğrencileri destekleyen ve rehberlik eden misyonu itibari ile paydaşları arasında belki de en büyük öneme sahip olanlar, öğretmenlerdir (Şahin, 2010).

Öğretmen eğitimi sürecinde özel alan eğitimi, genel kültür eğitimi ve öğretmenlik meslek eğitimi ile öğretmen mesleğine hazırlık yapılmakta ve öğretmenlik meslek bilgisi kazandırılmaktadır (Sönmez, 2010; Semerci ve Semerci, 2004; Çetin, 2001). Stronge, Tucker ve Hindman (2004), Özel alan eğitimi, genel kültür eğitimi ve öğretmenlik meslek eğitimleri almış olan bireyleri etkili öğretmenlik yetkinliğine sahip olarak görmektedir. Öğretmen adaylarının atanma sürecinde duyuşsal özelliklerinin az bir kısmı ele alınmakta ve bu özellikler yeterli düzeyde ölçülememektedir (Yıldırım, Duru ve Yaşar 2017). Öğretmenlerin öğrencilere kaliteli bir eğitim sunmaları için duyuşsal özelliklerinin öneminin çok fazla olduğu bilinmektedir (Şişman, 2014; Taylor ve Mackenney, 2008). Öğretmen adaylarının atanması için "Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi" tarafından yapılan sınavlarda adaylara ait kişisel özellikler ve mesleğe uygunlukları önemsenmemektedir (Canbulat ve Canbulat, 2015). Genellikle lisans eğitimlerinin son sınıfında KPSS'ye hazırlanan öğretmen adayları hem umutsuz hem de kaygılı bir psikolojik duruma sahip iken, mezun olan adaylarda bu durumun daha da arttığı görülmektedir (Sezgin ve Duran, 2011).

Kaygı, yaşanan çevrede tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalındığında sorun ile baş etmeyi sağlayan, fizyolojik belirtileri içeren bir zihinsel işleyiş ve savunma mekanizmasıdır (Özusta, 1995; Senemoğlu, 2010). Kaygının nedenleri hala tartışılmakta olsa da genetik, nörobiyolojik, kişilik, bilişsel ve davranışsal olarak bildirilmektedir. Farklı kaygı bozukluklarında cinsiyet ve sosyokültürel faktörlerde değişerek kaygının düzeyinde önemli oynamaktadır (Kring, Johnson, Davidson ve Neale, 2015). Kaygı bireyde fizyolojik ve psikolojik bir takım değişiklikler bırakabilmektedir. Kaygı duruma göre hem olumlu

pekiştireç hem de olumsuz pekiştireç olabilir (Bozdam, 2008). Herhangi bir işin başaramayacağı düşüncesinin olduğu anlar kaygının en çok görüldüğü anlardan biridir (Akarçeşme, 2004). Tabii bu durumda da kişilerin tepkileri farklılık gösterebilmektedir (Schreiber, 2004). Kaygı yaşam koşulları, çevresel faktörler, iş bulma olanakları, stres açısından bakıldığında kültürden kültüre göre değişiklik göstermektedir (Kirmayer, 2001; Lewis-Fernandez, Hinton, Lavia, Patterson, Hofmann, Craske ve Liao, 2010). Kaygıyı etkileyen pek çok kavram olmasının yanı sıra kaygı ile ilişkilide pek çok kavram vardır. Bunlardan biri de umutsuzluktur.

Umut, kişilerin hayata tutunmasında başrolde olan ve daima var olan bir yapıdır (İmamoğlu ve Yavuz, 2011). Umutsuzluk ise insan yaşamında her zaman olabilecek bir durumdur (Kabasakal ve Uz-Baş 2013). Umutsuzluk kişinin geleceğe yönelik karamsar bir tavır sergileyerek, olumsuz duygular ile kendisini çaresiz hissederek ne yapacağını bilememe durumudur (Derebaşı, 1996; Vidinlioğlu, 2010). Abela ve Payne'e (2003) göre ise umutsuzluk motivasyon eksikliği, üzüntü olarak ve intihar düşüncesi, konsantrasyon eksikliği, enerji yoksunluğu olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. Herhangi bir durumda başarısız olan kişinin geleceğe dair doğru düşünmemesi, karamsarlığa düşmesi, belirsizlik içinde yaşaması onu umutsuzluğa itmektir (Horney, 2007). Umutsuzluğa neden olan faktörlerden biri de kişinin yapmak istediği şeyin kısıtlanması ve sonrasında ortaya çıkan yalnızlık, stres ve beden sağlık durumunun kötüye gitmesi iken bir diğer önemli etken belirlenen hedefteki süre uzun bir zamana yayıldığında kişide umutsuzluğun ortaya çıkmasıdır (Baş, 2010). Üngüren ve Ehtiyar (2009) tarafından yapılan çalışmaya göre vücut dengesinin bozulması, soyut inançta olan değişimler, stres durumu, bireyin özgürlüğü önündeki engeller ve psikolojik, fiziksel, sosyal etkenler umutsuzluk düzeyini etkilemektedir.

Fen bilgisi öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) algılarının ölçüldüğü çalışmada; KPSS'ye girecek olan öğretmen adaylarının korku, endişe, kaygı gibi duygulara ve sınavı kazanmanın hayati öneme sahip olduğu, atanmalarının zorunlu olduğu gibi düşüncelere sahip oldukları görülmektedir (Yılmaz, Yalçın, Yalçın ve Kahraman, 2017). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmada öğretmen adayları fakülteden KPSS'ye yönelik yeterli destek alamadıklarını ve bu durumun onların kaygı düzeyini arttırdığını göstermektedir (Özsarı, 2008). Beşoluk ve Horzum (2011) tarafından yapılan çalışmada atanma durumunun daha iyi olduğu bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilere göre pedagojik derslere daha çok önem verdikleri görülmektedir. Öğretmen yetiştirme sürecinde duyuşsal özelliklerin yani öğretmen adaylarının kaygıları, tutumları, öz yeterlik algıları umutsuzlukları gibi özelliklerinin önemli rol oynadığı söylenebilir. Geliştirilen öğretmen yetiştirme programlarında (1998-2006-2018) öğretmen adaylarının ağırlıklı olarak bilişsel özelliklerine değinildiği dolayısıyla öğretmen adaylarının yetişmesinde duyuşsal özelliklere dikkat edilmesi açısından ilgili araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Öğretmen adaylarının toplumun eğitimi için çok önemli bir role sahip oldukları, kişisel ve mesleki özelliklerinin eğitimin kalitesine doğrudan etki ettiği tartışılmaz bir gerçektir. Bu araştırmayla; öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının düzeylerinin ortaya konmasına, atanamama kaygılarının cinsiyetleri, okul türleri ve umutsuzluk düzeyleri değişkenleri açısından ilişkilerinin tespit edilmesi çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçların ve önerilerin öğretmen adayı yetiştirme sürecinde eğitim sistemine katkıda bulunacağı,

öğretmen adaylarının eğitim sürecinin büyük bir titizlikle tüm olumsuzluklardan arınarak geçirilmesi, öğrencilerine yaklaşımlarını ve verecekleri eğitimin kalitesini arttıracakı düşünülmektedir.

Öğretmen adaylarının kaygılarının ve umutsuzluklarının ölçüldüğü bu araştırma adayların duyuşsal özelliklerine dikkat çekmektedir. Öğretmenlik mesleğinin eğitimi için karar veren kurumların öğretmen adaylarındaki duyuşsal özelliklere dikkat çekmesi için bu çalışma bir büyüteç görevi üstlenmektedir. Elde edilen bulgularla beraber kaygı ve umutsuzluk kavramları birlikte incelenerek alan yazında doldurulması gereken bir eksikliği kapatmaktadır.

Bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Öğretmen adaylarının atanamama kaygı düzeyleri nedir?
2. Öğretmen adaylarının atanamama kaygıları cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmen adaylarının atanamama kaygıları okul türüne (öğrenim gördükleri üniversitenin özel yada vakıf üniversitesi olma durumu) göre farklılık göstermekte midir?
4. Öğretmen adaylarının atanamama kaygıları umutsuzluk düzeylerine göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Yapılan bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden "Tarama modeli"nde yürütülmüştür. Araştırmanın amacına uygun olarak öğretmen adaylarının atanamama kaygıları ile umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki incelendiği için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Bu araştırmada olasılığa dayanmayan örnekleme yöntemlerinden ulaşılabilir örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını İstanbul ilinde bulunan 3 vakıf 1 devlet üniversitelerinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören öğretmen adayları (1381 kadın ve 423 erkek) oluşturmaktadır. Katılımcılara ait demografik bilgilerin dağılımı frekans analizi ile incelenmiş ve sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Kişisel Bilgileri

Değişkenler	Gruplar	f	%
Cinsiyet	Kadın	1381	76.6
	Erkek	423	23.4

Üniversite Durumu	Vakıf	482	26.7
	Devlet	1322	73.3
Toplam		1804	100

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların % 26,7'si vakıf, % 73,3'ü devlet üniversitesinde öğrenim görmektedir. Cinsiyete göre dağılım incelendiğinde; katılımcıların %76,6'sı kadın, % 23,4'ü ise erkektir.

Veri Toplama Araçları

Öğretmen Adayları Atanamama Kaygı Ölçeği

Öğretmen adaylarının atanamama kaygı düzeylerinin belirlemek amacıyla Eskici (2016) tarafından geliştirilen ve 13 madde ve 2 alt boyuttan oluşan "Öğretmen Adayları Atanamama Kaygı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek için güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach Alpha değeri 0.96 olarak yüksek bir değer bulunmuştur. Bu durum ölçeğin tereddüt etmeden kullanılabileceğini gösteriyor. 10 maddeden oluşan ve en düşük 10, en yüksek 50 puan alınabilen "atanamama korkusu" alt boyutunda öğretmenlerin atanamama durumunda korkularını ölçen maddeler bulunmaktadır. Bu maddelere örnek olarak "öğretmen olarak atanamayıp hayatımı düzene sokamamaktan korkuyorum" maddesi gösterilebilir. 3 maddeden oluşan ve en yüksek 15 en düşük 3 puan alınabilen "kişisel algı" alt boyutunda ise öğretmen adaylarının kişisel olarak kendilerini algılama durumlarını ölçen maddeler bulunmaktadır. Bu maddelere örnek olarak " öğretilen olarak atanamayıp depresyona girmekten korkuyorum" maddesi gösterilebilir. 13 maddeden ve 5'li likert tipinden (kesinlikle katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, kararsızım 3, katılıyorum 4, kesinlikle katılıyorum) oluşan ölçekten alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan ise 65'tir.

Beck Umutsuzluk Ölçeği

"Beck Umutsuzluk Ölçeği" Beck, Weissman, Lester, & Trexler, (1974) tarafından geliştirilmiştir. Türkçeye Durak ve Palabıyıkoglu (1993) tarafından uyarlanan ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0.85 olarak hesaplanmış ve hem psikiyatrik hem de kronik- fiziksel hastalara uygulanabilecek bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçekte sorulara verilen cevaba göre 0 veya 1 olarak puanlaması olan, "evet" ve "hayır" olarak cevaplanan 20 maddeden oluşmaktadır. En fazla 20 puan alınabilen ölçekte 2, 4, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 18 ve 20'nci sorulara "evet" yanıtı verilirse, 1, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19'uncu sorulara ise "hayır" yanıtı verilirse her bir soruya 1 puan verilmektedir. Tam aksinin yapılması durumunda cevaplanan sorulara 0 puan verilmektedir. Bu ölçekten alınan puana "umutsuzluk puanı" denmekte ve alınan puan yükseldikçe umutsuzlukta artmaktadır. Umutsuzluk düzeyleri; minimal (0-3 puan), hafif (4-8 puan), orta (9-14 puan) ve şiddetli (15+ puan) şeklindedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma, İstanbul ilinde bulunan bir devlet, üç vakıf üniversitelerinden gerekli izinler alınarak başlanmıştır. Katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu okunmuş ve daha sonrasında hem bilgilendirilmiş onam formu hem de anket formları elden dağıtılmıştır.

Öğretmen Adaylarının Atanamama Kaygılarının Umutsuzluk Düzeyleri ile Cinsiyet ve Okul Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi

Araştırma verileri 1 Ekim 2018–25 Mart 2019 arasında toplanmıştır. Bu tarihler arasında 1821 kişi anket çalışmasına katılmıştır. Araştırmaya katılma koşulları şu şekildedir.

- Araştırmaya gönüllü olarak katılmak,
- Öğretmen adayı olmak,
- Onam formunu kabul etmiş olmak,
- İstanbul ilinde öğrenim görüyor olmak.

Katılımcıların doldurduğu 1804 anketin içerikleri incelenmiş ve gerekli ölçümler yapılmış, anketleri eksik ve yanlış dolduran adaylardan 17 kişi araştırma dışı kalmıştır. Analiz için toplamda 1804 kişi araştırmaya kabul edilmiştir.

Verileri analizi sürecinde ilk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Kolmogorov- Smirnov testi yapılmıştır. Analizler sonucunda verilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Skewness ve Kurtosis değerlerinin -1/+1 (Skewness: -0,47 ve Kurtosis:-0,23) arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik analiz teslerinden yararlanılmıştır. Ortalama, standart sapma, t-testi ve ANOVA (tek yönlü varyans analizi) teknikleri kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bulgularına ait bilgiler tablolar oluşturularak sunulmaktadır.

“Öğretmen Adayları Atanamama Kaygısı Ölçeği” nin Alt Düzeylerine ilişkin Bulgular

“ÖAAKÖ” tümünde ve alt boyutlarda ne durumda olduğunu belirlemek amacıyla ölçeğin tümünün ve alt boyutlarının hesaplanan aritmetik ortalama ve standart sapma puanları ile ilgili bulgular Tablo 4.2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Öğretmen adaylarının “ÖAAKÖ” Alt Boyutlarının Aritmetik Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri.

Alt Boyutlar	Madde Sayısı	N	\bar{x}	ss	Boyut Maddelerinin
					Ortalaması (\bar{x} / Madde Sayısı)
Atanamama					
Korkusu	10	1804	34.56	11.49	3.45
Kişisel Algı	3	1804	7.38	3.44	2.46
Atanamama					
Kaygısı	13	1804	41.95	14.24	3.22

Tablo 2 incelendiğinde “ÖAAKÖ” alt boyutlarının madde sayılarının farklılığından dolayı ölçeğin iki alt boyutunun maddelerinin aritmetik ortalamaları hesaplanmış ve “atanamama korkusu” madde ortalaması (\bar{x} / Madde sayısı = 4.29) “kişisel algı” madde ortalamasından (\bar{x} / Madde sayısı=2.46) yüksek iken tüm maddelerden oluşan “atanamama kaygısı ölçeği” geneli (\bar{x} / Madde sayısı = 3.22) madde ortalamasının en yüksek sonucu aldığı görülmektedir.

Öğretmen Adaylarının Cinsiyetlerine Göre “Öğretmen Adayları Atanamama Kaygısı Ölçeği” Bulguları

“Atanamama kaygısı ölçeği” geneli ile alt boyutlarının cinsiyete göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için yapılan bağımsız gruplarda t testi sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının “ÖAALÖ” nin Cinsiyete Göre Değişimi

	Cinsiyet	N	Ortalama	ss	t	p
Atanamama korkusu	Kadın	1379	35,0	11,2	2,606	0,009*
	Erkek	423	33,2	12,2		
Kişisel algı	Kadın	1381	7,3	3,4	-0,82	0,412
	Erkek	423	7,5	3,7		
Atanamama kaygısı	Kadın	1379	42,3	13,9	1,897	0,058
	Erkek	423	40,7	15,2		

*p<0,05

Tablo 3. incelendiğinde bağımsız gruplarda t testi sonuçlarına göre; “atanamama korkusu” cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık gösterirken (p<0,05), “kişisel algı” alt boyutu ve “atanamama kaygısı ölçeği” geneli cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir (p>0,05). Kadınların “atanamama korkusu” nun (35,0±11,2) erkeklerden (33,2±12,2) anlamlı derecede daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır (p<0,05).

Öğretmen Adaylarının Okul Türüne Göre “Öğretmen Adayları Atanamama Kaygısı Ölçeği” Bulguları

“Atanamama kaygısı ölçeği” geneli ile alt boyutlarının okul türüne göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için yapılan bağımsız gruplarda t testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının “ÖAAKÖ” nin Okul Türüne Göre Değişimi

	Okul türü	N	Ortalama	ss	t	p
Atanamama korkusu	Vakıf	482	33,40	11,96	-2,531	0,000*
	Devlet	1320	34,99	11,29		
Kişisel algı	Vakıf	482	7,41	3,73	0,200	0,000*
	Devlet	1322	7,37	3,34		
Atanamama kaygısı	Vakıf	482	40,82	14,99	-1,983	0,000*
	Devlet	1320	42,37	13,94		

*p<0,05

Tablo 4. incelendiğinde bağımsız gruplarda t testi sonuçlarına göre; “atanamama kaygısı ölçeği” geneli ile “atanamama korkusu ve “kişisel algı” alt boyutları okul türüne

Öğretmen Adaylarının Atanamama Kaygılarının Umutsuzluk Düzeyleri ile Cinsiyet ve Okul Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi

göre anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Devlet üniversitesi öğrencilerinin “atanamama kaygısı” geneli ($42,37\pm 13,94$) ile “atanamama korkusu” düzeyi ($34,99\pm 11,99$) vakıf üniversitesi öğrencilerinden (sırasıyla $40,82 \pm 14,99$ ve $33,40 \pm 11,96$) anlamlı derecede daha yüksek iken ($p<0,05$) vakıf üniversitesi öğrencilerinin “kişisel algı” düzeyi ($7,41 \pm 3,73$) devlet okulu öğrencilerinden ($7,37 \pm 3,34$) anlamlı derecede daha yüksek olarak sonuçlanmıştır ($p<0,05$).

“Öğretmen Adayları Atanamama Kaygısı Ölçeği” nin Umutsuzluk Düzeyine Göre Değişimi

“Atanamama kaygısı ölçeği” geneli ile alt boyutlarının umutsuzluk düzeyine göre ortalamaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığının tespiti için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Atanamama Kaygısı Ölçeğinin Umutsuzluk Düzeyine Göre Değişimi

		N	Ortalama	ss	F	p
Atanamama korkusu	Minimal	786	30,9	11,1		
	Hafif	584	35,3	10,9		
	Orta	310	39,3	10,5	71,985	0,000*
	Şiddetli	122	42,6	10,0		
	Total	1802	34,6	11,5		
Kişisel algı	Minimal	788	6,1	2,8		
	Hafif	584	7,5	3,3		
	Orta	310	9,2	3,6	109,869	0,000*
	Şiddetli	122	10,3	3,7		
	Total	1804	7,4	3,4		
Atanamama kaygısı	Minimal	786	37,0	13,1		
	Hafif	584	42,8	13,5		
	Orta	310	48,5	13,5	88,750	0,000*
	Şiddetli	122	52,9	13,0		
	Total	1802	42,0	14,2		

* $p<0,05$

Tablo 5. incelendiğinde tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre; “atanamama kaygısı ölçeği” geneli ile alt boyutları gelir gruplarına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Umutsuzluk düzeyi arttıkça “atanamama kaygısı geneli” ile “atanamama korkusu” ve “kişisel algı” alt boyutları düzeylerinin anlamlı derecede arttığı görülmektedir ($p<0,05$). “Atanamama korkusu”, “kişisel algı” alt boyutları ve “atanamama kaygısı ölçeği” geneli için; şiddetli umutsuzluk düzeyinde olan öğrencilerin “atanamama korkusu”, “kişisel algı” ve “atanamama kaygısı” anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p<0,05$).

Tablo 6. Umutsuzluk Düzeyi Değişkenine Göre LSD Bulguları

Ölçek Boyutları	(I)Umutsuzluk Düzeyi	(J)Umutsuzluk Düzeyi	Ortalamalar Farkı(I-J)
Atanamama Korkusu	Şiddetli	Minimal	11.68(*)
		Hafif	7.27(*)
		Orta	3.34(*)
Kişisel Algı	Şiddetli	Minimal	4.13(*)
		Hafif	2.73(*)
		Orta	1.04(*)
Atanamama Kaygısı	Şiddetli	Minimal	15.81(*)
		Hafif	10.00(*)
		Orta	4.39(*)

(*)p<.05.

Tablo 6 incelendiğinde farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için yapılan LSD testi sonuçlarına göre; “Öğretmen Adayları Atanamama Kaygısı Ölçeği” geneli ve alt boyutlarında şiddetli umutsuzluk düzeyine sahip olan öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının minimal, hafif ve orta düzeyde umutsuzluğa sahip olan öğretmen adaylarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmektedir (p<0,05). “Atanamama Korkusu”, “kişisel algı” alt boyutlarında ve “atanamama kaygısı ölçeği” genelinde şiddetli umutsuzluk düzeyi görülen öğretmen adaylarının atanamama korkularının, kişisel algılarının ve atanamama kaygılarının minimal, hafif ve orta düzeyde umutsuzluk görülen öğretmen adaylarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p<0,05).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Öğretmen adaylarının sahip olduğu atanamama kaygılarının, umutsuzluk düzeyleri, cinsiyetleri ve okul türleri ile ilişkisinin incelendiği bu çalışmada öğretmen adaylarının “atanamama korkusu” alt boyutundan aldıkları puan (3,45), 3-4 puan aralığında bulunmuştur. Öğretmen adaylarının orta düzeyin üzerinde atanamama kaygısı yaşadığı söylenebilir. Eskici (2016) tarafından aynı ölçek ile öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmada da alınan puanın (3,97) olması adaylarda orta düzeyin üzerinde atanamama korkusu olduğunu göstermektedir. Öğretmen adaylarının “kişisel algı” alt boyutundan aldıkları puan (2,46), yani 2-3 puan aralığında sonuçlanmıştır. Bu durumda öğretmen adaylarında “atanamama kaygısı” ve “atanamama korkusu” görüldüğü fakat “kişisel algı” alt boyutunda bulunan sorulara katılma düzeyinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu öğretmen adaylarının atanamadıkları zaman kendilerine yönelik algılarının olumsuz olmayacağı şekilde yorumlanabilir. Eskici (2016) tarafından öğretmen adaylarıyla yapılan

araştırmada “kişisel algı” alt boyutundan alınan sonuçun (2,60) olması bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Öğretmen adaylarının “ÖAAKÖ” nden aldıkları puanların cinsiyete göre değişimi incelendiğinde; kadınların “atanamama korkusu” nun erkeklerden anlamlı derecede daha yüksek olduğu, “kişisel algı” alt boyutu ve “atanamama kaygısı ölçeği” genelini ise kadın ve erkeklerde aynı düzeyde olduğu görülmüştür. İnce ve Yılmaz (2018)’in fen bilgisi öğretmen adaylarıyla yaptığı araştırmada kadın ve erkek adayların aynı düzeyde atanamama kaygısına sahip oldukları bulunmuştur. Baştürk (2007), Aküzüm, Demirkol, Ekici ve Talu (2015) tarafından öğretmen adaylarının KPSS’ye yönelik kaygılarını cinsiyet değişkenine göre nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla yapılan araştırmalarda erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek kaygıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akgün, Gönen ve Aydın (2007) tarafından yapılan araştırmanın bulgularına göre ise kadın öğretmen adaylarının kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca alan yazında kadın öğretmen adaylarının çeşitli özelliklere göre kaygı düzeylerinin erkek öğretmen adaylarından daha yüksek olduğunu gösteren araştırmalara rastlanmıştır (Çakmak ve Heyecanlı, 2005; Mergen, Arslan, Erdoğan, Mergen ve Arslan, 2014; Saban vd., 2004; Taşgın, 2006). Çetin (2013) tarafından yapılan araştırmada da erkek öğretmen adaylarının KPSS’ye yönelik, geleceğe yönelik ve genel kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ataerkil toplum etkilerinin giderek azalması, kadınların iş hayatına atılma oranlarının yükselmesi ve ekonomik özgürlüklerini eline almaları kadın ve erkeğin atanma konusunda aynı oranda kaygıya ve kendilerini algılayış biçimlerine sahip olmasına doğrudan etki edebilmektedir. Erkeklerin kadınlara oranla beden gücü gerektiren konularda daha fazla iş bulabilme durumundan dolayı kadınların erkeklerden daha fazla atanamama korkusu yaşamaları olağan bir hal olarak düşünülebilir. Kadınların herhangi bir işte çalışma oranları gün geçtikçe artabilir. Yapılan araştırmada kadın öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarından daha fazla olması bunun en büyük göstergesidir.

Öğretmen adaylarının “ÖAAKÖ”nden aldıkları puanların okul türü değişkenine göre değişimi incelendiğinde; “atanamama kaygısı ölçeği” geneli ile “atanamama korkusu” ve “kişisel algı” alt boyutları okul türüne göre anlamlı farklılık göstermektedir. Devlet üniversitesi öğrencilerinin “atanamama kaygısı geneli” ile “atanamama korkusu” düzeyi, vakıf üniversitesi öğrencilerinden anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Eskici ve Saatçioğlu Tınkır (2019)’ın devlet ve vakıf üniversitelerini karşılaştırdıkları araştırmalarında da devlet üniversitesinde okuyanların daha fazla duygusal şiddete maruz kaldığı bildirilmektedir. Buradan yola çıkarak devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin duygusal olarak daha hassas oldukları bu nedenle kaygı düzeylerinin dolayısıyla atanamamaya yönelik kaygı düzeylerinin de yüksek olduğu düşünülebilir. Devlet üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının maddi durumunun vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından daha düşük olması atanamama konusunda, devlet üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının daha fazla kaygı ve korku yaşamaları normal bir durum olarak algılanmaktadır. Vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının maddi durumlarından dolayı öğretmenlik mesleği olmasa da başka iş yapabileme potansiyeli oldukça fazladır. Bu da onların atanamama durumunda daha az kaygı ve korkuya sahip olmalarını etkileyebilmektedir. Vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının kişisel algılarının yüksek olması, sınavlara hazırlanma konusunda her türlü imkana sahip olmalarına rağmen, atanamadıklarında özgüvenlerinin

olumsuz yönde etkilenmesi, suç ve pişmanlık gibi duyguların hissedilmesi olarak gösterilebilir.

Öğretmen adaylarının “ÖAAKÖ”nden aldıkları puanların umutsuzluk düzeyi değişkenine göre değişimi incelendiğinde; umutsuzluk düzeyi arttıkça “atanamama kaygısı geneli” ile “atanamama korkusu” ve “kişisel algı” alt boyutları düzeylerinin arttığı görülmektedir. Şiddetli umutsuzluk düzeyine sahip öğrencilerin, yüksek “atanamama korkusu”, “kişisel algı” ve “atanamama kaygısı” na sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Arı ve Yılmaz (2015) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının KPSS’den dolayı atanamama kaygısı yaşadıkları ve ileriye dönük umutlarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. On Bir farklı bölümden öğretmen adaylarının KPSS’ye yönelik tutumlarının incelendiği çalışmada da öğretmen adaylarının KPSS’den dolayı kaygılandıkları ve derslerde bu sınava yönelik destek istedikleri sonucuna varılmıştır (Gündoğdu, Çimen ve Turan, 2008). Doğan ve Çoban (2009) tarafından eğitim fakültesi öğrencileriyle yapılan çalışmada gelecekte iş bulabilme ile ilgili kötümser düşünceye sahip olan öğrencilerin iyimser olanlara göre daha çok kaygılı oldukları bulunmuştur. Eğitim fakültesi öğrencileri ile yapılan bir başka çalışmada ise öğretmen adaylarının mezun olduktan sonra atanamama durumu ile ilgili yüksek kaygıya sahip oldukları, meslek ile ilgili beklentilerinin karşılanması konusunda ise umutsuz oldukları bulunmuştur (Özsarı, 2008). Buradan hareketle öğretmen adaylarının gelecekte iş bulma konusunda karamsar oldukları ve atanamama kaygısı yaşadıkları görülmektedir. İlköğretim matematik öğretmenliği son sınıf öğrencileriyle yapılan çalışmada mesleki algıları olumlu olan, gelecekle ilgili olumlu düşüncelere sahip olan öğrencilerde düşük umutsuzluk görülmüştür (Dinçer, 2013). Yapılan başka bir çalışmada ise atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumu düşük, umutsuzlukları yüksek bulunmuştur (Şar, Işıklar ve Aydoğan 2012). Arı ve Yılmaz (2015) ile Ersoy ve Küçükkaragöz (2010) tarafından yapılmış olan çalışmalarda öğretmen adaylarının umutsuzluk puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Ceyhan (2005) ve Baş (2010) tarafından yapılan çalışmalarda erkek öğretmen adaylarının kadın öğretmen adaylarına göre umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalar bu iki çalışmayı desteklemektedir (Ağır, 2007; Ceyhan, 2004;). Atanamama korkusu, Kişisel algı ve atanamama kaygısının yükselmesi ile umutsuzluk düzeyinin yükselmesi paralellik göstermektedir. Kaygı, korku ve umutsuzluk birbirlerinin tetikleyen unsurlardır. Birinin yükselmesi diğersinin de yükselmesine neden olabilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda bazı önerilerde bulunulabilir.

- Öğretmen adaylarının atanamamaları durumunda farklı sektörlerde istihdam olmaları sağlayacak şekilde lisans eğitimleri süresince çağın gerekleri ile donanmaları için eğitim fakültelerinde teorik ve pratik altyapı sağlanmalıdır.
- Öğretmen yetiştiren eğitim programları öğretmen adaylarının duyuşsal özelliklerini önemseyecek şekilde yeniden programlanmalıdır.
- Öğrencilerde oluşacak kaygıların azaltılması adına gerek okulda gerek sosyal hayatta onları rahatlatacak çalışmalar ve faaliyetlerde bulunulmalıdır.
- Öğretmen adaylarının mesleğe atanamama durumuyla baş etmeleri konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
- Öğretmenlerin duyuşsal özelliklerine doğrudan olumlu etki yapabilecek öğrenme ortamlarının eğitim fakültelerinde yer alması gerekmektedir.

- Eğitim sürecinde öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik duyuşsal özelliklerinin olumsuz yönde olmaması için adaylara fakülteler bünyesinde çeşitli aktiviteler yapılabilir. Bu sayede gelecek nesilleri yetiştirmede etkili olan öğretmenler mesleki açıdan daha yeterli olacaklardır.
- Araştırmada elde edilen bulguların nedenlerini araştıran araştırmalar yapılabilir.
- Öğretmen adaylarının atanamama kaygılarına etki edebilecek durumlar derinlemesine araştırılabilir.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Şehmus Süner'in Dr. Öğr. Üyesi Menekşe Eskici danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Abela, J. R. Z. ve Payne, A. V. L. (2003). A test of the integration of the hopelessness and self-esteem theories of depression in schoolchildren. *Cognitive Therapy and Research*. 27, 519 - 535.
- Ağır, M. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Bilişsel Çarpıtma Düzeyleri İle Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Akarçeşme, C. (2004). Voleybolda Müsabaka Öncesi Durumluk Kaygı İle Performans Ölçütleri Arasındaki İlişki. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Akgün, A. Gönen, S. ve Aydın, M. (2007). İlköğretim fen ve matematik öğretmenliği öğrencilerinin kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 6.20, 283-299.
- Aküzüm, C. , Demirkol, M., Ekici, Ö., & Talu, M. (2015). Öğretmen adaylarının kpss öğretmenlik alan bilgisi sınavına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*. 6.18, 331-344.
- Arı, E. & Yılmaz, V. (2015). KPSS hazırlık kursuna devam eden öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeyleri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 14(4), 905-931.
- Arslan, S., & Özpınar, İ. (2008). Öğretmen nitelikleri: İlköğretim programlarının beklentileri ve eğitim fakültelerinin kazandırdıkları. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*. 2(1), 38-63.
- Azar, A. (2011). Türkiye'deki öğretmen eğitimi üzerine bir söylem: Nitelik mi, nicelik mi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 1(1), 36-38.
- Baş, L. (2010). Öğretmen Adaylarının Saldırganlık ve Umutsuzluk Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>

- Baştürk, R. (2007). Kamu personeli seçme sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 163-176.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. & Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: the hopelessness scale. *Journal of Consulting And Clinical Psychology*, 42(6), 861-865.
- Beşoluk, Ş. & Horzum, M. B. (2011). Öğretmen adaylarının meslek bilgisi, alan bilgisi dersleri ve öğretmen olma isteğine ilişkin görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(1), 17-50.
- Bozdam, A. (2008). Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Canbulat, M. & Canbulat, A. N. K. (2015). Avusturya ve Türkiye’de öğretmen adayı belirleme süreci. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(1), 113-132.
- Ceyhan, A. A. (2004). Ortaöğretim alan öğretmenliği tezsiz yüksek lisans programına devam eden öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 91-102.
- Ceyhan, A. A. (2005). Öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 30 (167), 63-137.
- Çakmak, Ö. ve Heyecanlı, M. (2005). Eğitim ve fen-edebiyat fakülteleri biyoloji bölümü öğrencilerinin kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (14), 115-127.
- Çetin, Ş. (2013). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kamu personeli seçme sınavına (KPSS) yönelik kaygılarının incelenmesi. *National Education*, 197, 158-167.
- Davis, B. & Simmt, E. (2006). Mathematics-for-teaching: An ongoingin vestigation of the mathematics that teachers (need to) know. *Educational Studies in Mathematics*, 61, 293–319.
- Davran, E. (2006). İlköğretim kurumlarındaki öğretmenlik uygulamasının öğretmen adaylarının öğretmenlik yeterliliklerini kazanmaları üzerindeki etkisi (Van ili örneği). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.) Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Derebaşı, I. (1996). Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Ege Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Geliştirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE, İzmir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Dinçer, B. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının mesleğe karşı tutum, algı ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi (Doktora tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Doğan, T., & Çoban, A. E. (2009). Eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34 (153).
- Durak, A., & Palabıyıkoglu, R. (1994). Beck umutsuzluk ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz Dergisi*, 2(2), 311-319.

- Erdem, E., & Soylu, Y. (2013). Öğretmen adaylarının KPSS ve alan sınavına ilişkin görüşleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 223-236.
- Ersoy, E., & Küçükkaragöz, H. (2010). Öğretmen adaylarının umutsuzluk düzeylerinin bazı değişkenlere göre belirlenmesi. *e-Journal of New World Science Academy*, 5(4), 1535-1542.
- Eskici, M. (2013). İlköğretim Öğretmenlerinin Yapılandırmacı Yaklaşımına İlişkin Özyeterlik Algıları İle Tutumları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Eskici, M. (2016). "Öğretmen Adaylarının Atanamama Kaygılarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi / Determine the Anxiety of Pre-Service Teachers' not to be Appointed to Teachership in the Light of Some Variables", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, 11/19Fall 361-378.
- Eskici, M. & Saatçioğlu Tinkir, N. (2019). Exposure to Emotional Violence: Relationship between University Students according to their Demographic Characteristics. *Pedagogical Research*, 4(1), 1-11. <https://doi.org/10.29333/pr/5731>.
- Goldhaber, D. D. (2002). *The mystery of good teaching*. *Education Next*, 2(1), 50-55.
- Gündoğdu, K., Çimen, N., & Turan, S. (2008). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 35-43.
- Horney, K. (1999). *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, Çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Matbaası, 4. Basım.
- İmamoğlu, A. ve Yavuz, A. (2011). Üniversite gençliğinde dini inanç ve umutsuzluk ilişkisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (23), 205-244.
- İnce-Aka, E. ve Yılmaz, M. (2018). Fen bilimleri öğretmen adaylarının atanamama kaygılarının incelenmesi üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi (JRES)*, 5 (1), 105-123.
- Joram, E. ve Gabriele, A. J. (1998). Preservice teachers' prior beliefs: transforming obstacles into opportunities. *Teaching and teacher education*, 14(2), 175-191.
- Kabasakal, Z., & Uz-Baş, A. (2013). Öğretmen adaylarında yaşam doyumunun yordayıcısı olarak problem çözme becerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 27-35.
- Kirmayer, L. J. (2001). Cultural variations in the clinical presentation of depression and anxiety: implications for diagnosis and treatment. *Journal Of Clinical Psychiatry*, 62, 22-30.
- Kring, A., Johnson, S., Davison, G., & Neale, J. (2015). *Anormal psikoloji (12 b.)*. (M. Şahin, Çev.) İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Lee, V. E. & Burkam, D. (2003). Dropping out of high school: The role of school organization and structure. *American Educational Research Journal*, 40, 353-393.
- Lewis-Fernández, R., Hinton, D. E., Laria, A. J., Patterson, E. H., Hofmann, S. G., Craske, M. G. ve Liao, B. (2010). Culture and the anxiety disorders: Recommendations for DSM-V. *Focus*, 9(3), 351-368.

- Mergen, H., Arslan, H., Erdoğan Mergen, B. & Arslan, E. (2014). Öğretmen adaylarının mesleklerine yönelik tutum ve kaygıları. *NWSA-Education Sciences*; 9(2): 162-177.
- Özsarı, İ. (2008). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin KPSS Merkezi Sınavı Odaklı Gelecek Kaygıları Ve Mesleki Beklentileri. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Özusta, Ş. (1995). Çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanterinin uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 32-44.
- Piper, B., Zuilkowski, S. S., Dubeck, M., Jepkemei, E. ve King, S. J. (2018). Identifying the essential ingredients to literacy and numeracy improvement: Teacher professional development and coaching, student textbooks, and structured teachers' guides. *World Development*, 106, 324-336.
- Saban, A., Korkmaz İ. & Akbaşı S. (2004). Öğretmen Adaylarının Mesleki Kaygıları. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 17, 198-209.
- Schreiber, D. S. (2004). *Stres, Kaygı ve Depresyondan Kurtuluş*. İstanbul: Elips Kitap Yayınevi.
- Semerci, N., & Semerci, Ç. (2004). Türkiye'de öğretmenlik tutumları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 137-146.
- Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- Sezgin, F. & Duran, E. (2011). Kamu personeli seçme sınavı'nın (kpss) öğretmen adaylarının akademik ve sosyal yaşantılarına yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 15(3). 9-22.
- Sönmez, Ö. F. (2010). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersine yönelik görüşlerinin kazanım boyutunda değerlendirilmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 53-71.
- Stronge, J. H., Tucker, P. D., & Hindman, J. L. (2004). *Handbook For Qualities Of Effective Teachers*. Alexandria, VA: *Association for Supervision and Curriculum Development*.
- Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen niteliği ve öğretimdeki rolleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 2(4), 597-608.
- Şahin, E. Ş. (2010). *Eğitim Bilimine Giriş*. 7. Baskı. Sönmez, V.(Ed.) Anı Yayıncılık. Ankara.
- Şar, A.H., Işıklar, A. ve Aydoğan, İ. (2012). Atama bekleyen öğretmen adaylarının yaşam doyumunu yordayıcı değişkenlerin incelenmesi. *MAKÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*. 23: 257 - 271
- Şişman, M. (2014). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Taşgın, Ö. (2006). Beden eğitimi ve spor yüksek okulunda okuyan öğretmen adaylarının mesleki kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14 (2). 679-686.
- Taşkaya, S. M. (2012). Nitelikli bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin öğretmen adaylarının görüşlerine göre incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 283-298.
- Tatar, M. (2004). Etkili öğretmen. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2). 1-26.

- Taylor, G.R. & Mac Kenney, L. (2008). *Improving Human Learning In The Classroom: Theories And Teaching Practices*. New York: Rowman&Littlefield Publishers.
- Üngüren, E. ve Ehtiyar, R. (2009). Türk ve Alman Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması ve Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 4 (14), 2093-2127.
- Vidinlioğlu, S.Ö. (2010). Orta Öğretim Öğrencilerinin Benlik Algısı ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki. (Yüksek Lisans Tezi, *Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya*). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Wenglinsky, H. (2002, February 13). How schools matter: The link between teacher classroom practices and student academic performance. *Education Policy Analysis Archives*, 10(12). Retrieved [date] from <http://epaa.asu.edu/epaa/v10n12/>.
- Yıldırım, K., Duru, M. ve Yaşar, Ö. (2017). Duyuşsal alan özelliklerinin öğretmenlerin seçilme ve atanma sürecinde değerlendirmeye alınma düzeyi. Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7(1), 20-40
- Yılmaz, Z. A., Yalçın, S. A., Yalçın, S., & Kahraman, S. (2017). Fen bilgisi öğretmen adaylarının kpss algıları ve bu algıların öğrenme yaşantılarına etkisinin araştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 113-121.

21. Yüzyılda Türkiye'nin Bilim İletişimi Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma

Şebnem Özdemir^a, Dilara Nergishan Koçer^b

Özet

Bilimin toplumların yaşamında merkezi bir konuma yerleşmesiyle, insanların bilim ve teknoloji ile ilgili konularda bilgiye ve bilimsel bakış açısına sahip olması zorunlu hale gelmiştir. Türkiye'nin akademik gündemine 1990'larda girmiş olan bilim iletişimi tam olarak 2004 yılında bir resmi politika olarak tescillenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin bilim iletişim politikalarının mevcut somut sonuçlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla, önce bilim iletişimi ve ilgili kavramlar ile bilim iletişimin tarihsel gelişim süreci kısaca anlatılmıştır. Daha sonra Türkiye'de bilim iletişimi politikalarının tarihi özetlenmiş ve son olarak yeni bin yılda Türkiye'de kamu politikaları sonucu uygulamada olan bilim iletişimi formları olarak yazılı basın, televizyon, bilim merkezleri ve müzelerin bir derlemesi yapılmıştır. Çalışma göstermektedir ki Türkiye'de, bilimin olduğu kadar bilim iletişimi çalışmalarının da öncüsü TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu)'tır. Bilim iletişimcileri yetiştirilmesi hususunda ise 2018 yılında merkezi yerleştirme ile öğrenci alan 226 yükseköğretim kurumunun ders müfredatı incelenerek üniversitelerde "bilim iletişimi" eğitimi verilip verilmediği tespit edilmeye çalışılmış; 226 üniversitede 10 adet benzer içerikte derse rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Bilim İletişimi
Bilim Politikası
TÜBİTAK
Bilim Muhabirliği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.02.2020
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.685206

A Study on Turkey's Science Communication Practices in the 21st Century

Abstract

As science has been centrally located in the life of societies, it has become imperative that people have the knowledge and a scientific perspective on science and technology. Turkey's science communication has entered the academic agenda in the 1990s, it has been certified as an official policy, fully in 2004. The main objective of this study is to demonstrate concrete results of the current science communication policy of Turkey. For this purpose, firstly, science communication and related concepts, and the historical development process of science communication are briefly explained. Then summarized the history of science communication policies in Turkey, and then finally, print media, television, science centers, and museums are compiled as science communication forms that are being in practice as a result of public policies in the new millennium. The study shows that in Turkey, the pioneer of science communication as well as science is TUBITAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey). Regarding the training of science communicators, the course curriculum of 226 higher education institutions that enrolled students with central placement in 2018 was examined and it was tried to determine whether "science communication" education was given in universities; 10 similar content courses were found in 226 universities.

Keywords

Science Communication
Science Policy
The Scientific and Technological
Research Council of Turkey
Science Journalism

About Article

Received: 05.02.2020
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.685206

^a Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, orcid.org/0000-0003-0421-0833

^b Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, orcid.org/0000-0002-4862-9698

Giriş

“Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için, başarı için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır.

*M. Kemal Atatürk
(Bilim ve Teknik Dergisi Sayı 350)“*

Milattan üç bin yıl önce kullanılmaya başlayan at arabası, saban ya da yelkenli tekneler, bir yenilik olmadan, neredeyse beş bin yıl boyunca kullanılmaya devam etmiştir. İnsanoğlu ancak 19. yüzyılda sanayi devrimi ile uygarlık tarihinde beş bin yıl öncekine benzer bir dönüşümü başlatabilmiştir. Pascal'ın 1642'de icat ettiği mekanik hesap makinesi ancak 19. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, dünyanın her yerinde olmasa bile, ekonomik, toplumsal ve politik değişikliklere yol açmaya başlamıştır. Sıradan insanın bilime ilgi duymaya başlaması, bilimin popülerleşmesi, insanın bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkilerini kendi yaşamında görmeye başlaması 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Bugün, bilim ve teknolojideki gelişmeler ekonomiden halk sağlığına, siyasetten beden güzelliğine kadar her alanı etkilemektedir. Sanayi devrimi ile başlayan bilgi birikimi zaman içerisinde medyanın bilime gösterdiği ilgiyi de arttırmıştır. Ama bilimsel bilgi ve teknolojiye asıl ilgi, 20. yüzyılda halkın bilim ve teknolojideki gelişmelerin sonucunu hayatında doğrudan ve daha fazla hissetmesi ile artış göstermiştir. Bilimsel gelişmeler sonucu dile giren her yeni kelime – dataizm, sibernetik ya da nanoteknoloji gibi - sıradan insanın dikkatini çekmese bile kanserojen, implant, kuş gribi ya da botoks gibi kelimeler herkesi ilgilendirir.

Bilimin toplumların yaşamında merkezi bir konuma yerleşmesiyle ilk kez ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'nde bilim politikası oluşturma düşüncesi de ortaya çıkmış ve bu politika 1945 yılında uygulamaya konmuştur (Elmacı, 2015:56). Türkiye'nin resmi bir bilim politikası ortaya koyması ise 1983 yılında kabul edilen “Türk Bilim Politikası 1983-2003” belgesiyle mümkün olmuş, hatta proje hükümet programına da girmiş ancak hayata geçirilememiştir (s.65). 2004 yılında yayınlanan “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023” belgesi bu açıdan çok önemlidir (TÜBİTAK, 2004). Bu belge Türkiye'nin resmi bilim politikasının ilk belgesidir.

Bu çalışmanın temel amacı da, 21. Yüzyılda Türkiye'nin bilim iletişimiyle ilgili kamu politikalarının mevcut somut sonuçlarını ortaya koymaktır. Bu amaçla, önce bilim iletişimi ile ilgili kavramlar ve bilim iletişiminin tarihsel gelişim süreci kısaca anlatılmıştır. Daha sonra Türkiye'de bilim iletişimi politikalarının tarihi özetlenmiş ve bilim iletişiminde TÜBİTAK'ın (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) kamudaki öncü rolü incelenmiştir. Bu çerçevede, çalışmada, bugün Türkiye'de kamu politikaları sonucu uygulamada olan bilim

iletişimi formları olarak yazılı basın, televizyon, bilim merkezleri ve müze gibi ortamlarda bilimin halkla bağının kurulması için yürütülen çalışmaların nesnel sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında bilim iletişimcilerinin yetiştirilmesi/eğitimi konusu da ele alınmıştır. Çünkü yazılı basın olsun, görsel-işitsel medya olsun bu kurumların bilim ile ilgili konuları aktaracak mecralar olması kadar, bu mecralarda bilgiyi şekillendiren ve sunuma hazır hale getiren araçlar olarak yazarlar/muhabirler aynı derecede önem taşımaktadır. Nitekim bu husus politika yapımcıların da dikkatinden kaçmamıştır. 2004 yılında yayınlanan ve 20 yıllık bir zaman dilimi içinde izlenecek politikaları belirleyen “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023” belgesinin ışığında hazırlanan, 2011-2016 Bilim ve Teknoloji İnsan Kaynağı (BTİK) Stratejisi ve Eylem Planı bu konuya da eğilmiştir. Eylem Planı kapsamında 21 Aralık 2012 tarihinde Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) tarafından bütün üniversitelere gönderilen bir yazıda, “bilim muhabirliği” ve “bilim muhabiri” yetiştirmenin öneminden bahsedilmektedir. Yazıda iletişim fakültelerinin müfredat programlarında bu içerikte bir ders bulunup bulunmadığı ve böyle bir dersin konulması ile ilgili görüş sorulmuştur. Bu plan çerçevesinde “Bilim muhabirliği eğitimlerinin yaygınlaştırılarak, donanımlı bilim, teknoloji muhabirlerinin yetişmesinin sağlanması” yetiştirilmesinin hedeflendiği tüm yükseköğrenim kurumları ile paylaşılmıştır. Bu planın nihai amacı toplumda bilim-teknoloji kültürünün yaygınlaştırılmasıdır (TÜBİTAK Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı, 2010: 26). Dolayısıyla, çalışma kapsamında, YÖK’ün yazısı baz alınarak Türkiye’deki tüm yükseköğrenim kurumları, fakülte ve yüksekokullarındaki bütün lisans bölümlerinin müfredat programı taranarak bilim iletişimi ile ilgili derslerin incelemesi yapılmış ve bilimin haberleştirilmesini ve farklı medyalarda sunumunu gerçekleştirecek araçlar, aktarıcılar olarak bilim iletişimcilerinin/muhabirlerin yetiştirilmesi ile ilgili gelişmeler ya da son durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında yüksek lisans programlarının da incelenmesi hedeflenmişse de bu programlarda ders içeriklerin tam olmadığı görülmüştür. Lisans programlarının tam listesi ÖSYM tarafından kamuya açık bir şekilde yayınlanmaktadır. Ancak yüksek lisans ve doktora programları YÖK tarafından yönetilmekte ve YÖK bu programların bir listesini oluşturmamış ve kamuya paylaşmamıştır. Bununla birlikte yapılan genel araştırmada görülmüştür ki bazı üniversiteler program müfredatlarını kurumsal web siteleri üzerinden paylaşmaktadır. Ama çoğunlukla yüksek lisans ve doktora program ders içerikleri çoğu üniversite tarafından paylaşılmamaktadır. Bu yüzden çalışma sadece lisans programları ile sınırlandırılmıştır.

Yöntem

Enformatif bir çalışma olarak bu makale, Türkiye’nin 21. Yüzyıldaki bilim iletişimi politikalarının somut sonuçlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, aslen veri toplamada doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı nitel bir araştırma olup, müfredat analizi kısmında yapılan çalışma ile kısmen nicel analiz de içermektedir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırma”, doküman analizi, gözlem veya görüşme gibi veri toplama yöntemleriyle algı ve olayların bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir süreç izleyen araştırmadır (Şimşek ve Yıldırım, 2012: 45). Bu süreçte, “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi

içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." (s. 217) ve kendi başına da kullanılabilen bir veri toplama yöntemidir (s.47). Strauss ve Corbin'in önerdiği gibi, nitel verilerin analizinde kullanılan yöntemlerden biri betimsel analizdir. Betimsel analiz, araştırmanın kavramsal yapısının önceden açıkça belirlendiği araştırmalarda kullanılır (s. 255).

Bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçevenin belirlenmesi için "bilim iletişimi" ve ilişkili kavramlar tanımlanmış, tarihsel gelişim sürecine yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye'de bilim ve bilim iletişimi ile ilgili politika yapım süreci incelenmiştir. Son olarak da, günümüzde bilim iletişimine yönelik politikaların fiili uygulamaları ve somut çıktıları alt başlıklar halinde sıralanmıştır. Bu çerçevede, bilimsel makale ve kitapların yanısıra, kurum raporları, strateji planları, web siteleri gibi birincil ve ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Ayrıca, YÖK tarafından 2012 yılında üniversitelere gönderilmiş olan "bilim muhabirliği" dersinin müfredat programlarındaki yeri ile ilgili yazısına istinaden, Türkiye'deki üniversitelerin müfredat programlarının araştırılması gerekli görülmüştür. Bu amaçla, 2018 yılı itibarıyla mevcut tüm üniversitelerin lisans düzeyindeki derslerinin bir taraması yapılarak, bilim muhabirliği/bilim iletişimi ile örtüşen derslerin sayısı saptanmıştır: 2018 yılında 226 üniversitede 10 adet benzer içerikte derse rastlanmıştır. Bu veri de çalışmanın bilim iletişimi eğitimi ile ilgili bölümünde kullanılmıştır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmanın araştırması iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Türkiye'de devlet eli ile yapılan bilim iletişimi ve bilim iletişim formları incelenmiştir. Bu kapsamda özel kurum ya da kişilerin yapmakta oldukları bilim iletişimi faaliyetleri (dergiler, ortam akışı (podcast), televizyon, bilim merkezleri, müzeler, sosyal medya hesapları vb.) çalışma kapsamına alınmamıştır.

Çalışmanın ikinci kısmı ise nicel araştırmadan oluşmaktadır. Bu kısımda örneklem olarak 2018 yılında ÖSYM (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi) tarafından merkezi yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim programları alınmıştır. Bu kurumların lisans düzeyinde eğitim veren ilgili bölümleri ve bu bölümlerde verilen bilim iletişimi ile ilgili dersler irdelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullar çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yükseköğretim kurumları kapsamında; yüksek lisans ve doktora programları da çalışmaya dâhil edilmemiştir. Zira yüksek lisans ve doktora programları enstitülere bağlı olarak yürütülmekte olup bu programlar ve müfredatın tamamına ilişkin bilgiye ulaşmak olası değildir.

Bilim İletişimi

Burns v.d. (2003:183) bilim iletişimi ve ilişkili kavramlarla ilgili olarak akademik yazında bir belirsizlik olduğundan söz ederler. Nitekim tarih, coğrafya, dilbilim ya da psikoloji birer bilim dalıdır ancak günlük dilde "bilimdeki gelişmeler" dendiğinde bu bilim dallarının aklı gelmeyeceği açıktır. Diğer yandan teknoloji ve tıp "pür/saf bilim" (pure science) olarak tanımlanmaktadır. Matematik "bilim dili" olarak görülürken, mühendislik "pür bilim" için bir "link" (bağlantı ya da aracı) olarak kabul edilmektedir (s. 185) Türk Dil Kurumu sözlüğünde

bilim “ Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi” (<https://www.sozluk.gov.tr/>) şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla bilim, “pür bilim”den daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Çalışmaya açıklık kazandırmak için her şeyden önce bilim iletişimi için “bilim” denildiğinde ne anlamak gerektiğini kesinleştirmek gereklidir. Bilim iletişimi bağlamında “bilim”, matematik, istatistik, mühendislik, teknoloji, tıp ve ilişkili alanları ifade etmektedir (s. 185).

Bilim iletişimi ve bilim gazeteciliği ile ilgili de çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Erdoğan (2007) kuramsal açıdan bilim iletişimi ve bilim gazeteciliğinin farklı kavramlar olduğunu belirtir. Bilim iletişimi, “yaygın ve yerel basında sunulan “bilimle ilgili tüm içerikleri kapsayan” anlamını ifade ederken, bilim gazeteciliği “Gazetelerde bu tür içerik biçimlendirme ve sunma faaliyeti” (s. 121-122) olarak tanımlanır. Dolayısıyla Erdoğan bilim iletişimini basımla sınırlandırır. Burns ve arkadaşları da bilim iletişimini, amacı bilimsel farkındalık, anlayış ve bilimsel kültür olan bir “süreç” olarak tanımlarlar (Burns, v.d.,2003:190). Dolayısıyla bilim iletişimi, bilginin üretilmesi, yayılması, kullanılması süreçlerini kapsayan, bu sırada sosyal ve kültürel unsurlardan etkilenen ve onları etkileyen dinamik bir faaliyet alanıdır (Burakgazi, 2017). Bilimsel ve teknolojik süreçler, bu süreçlere dair politikalar ile bu süreçleri gerçekleştiren bilim insanları ve diğer kurumsal yapıları sıradan insanlarla bağlantılandıran her türlü içeriğin, özellikle medya aracılığıyla dolayımlandırığı ve etkileşimin gerçekleştirildiği iletişimdir (Dursun, 2010:2).

Dolayısıyla en geniş tanımıyla bilim iletişimi formları/kaynakları/araçları çok çeşitlidir; gazete ve dergiler, kitaplar, televizyon, internet, bilim merkezleri, müzeler, konferanslar, bilim festivalleri vb. gibi. Tüm bu ortamlar, bilim insanları ve bilimsel bilgi ile toplum arasındaki ilişkiyi kurmaya yarar.

Halkın bilimle buluşmasını en kolay ve hızlı sağlayan ortamlar ise kitle iletişim araçlarıdır. Bu açıdan bilim gazeteciliği büyük önem taşır. Bilim gazeteciliği kısaca, bilimle ilgili habercilik faaliyeti şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla bilim gazetecisi, bilim iletişimini gazete, televizyon, blog gibi her çeşit medya aracılığıyla gerçekleştiren kişidir (Bauer, v.d., 2013:7; Cassany, v.d., 2018:12) ve halk ile bilim arasında iletişimi kurmada gazetecilik “anahtar” kelimedir (Lynch, v.d., 2014: 480). Bilimi medya aracılığıyla aktarma işi “bilim gazeteciliği”, “bilim haberciliği”, “bilim muhabirliği” kavramlarıyla ifade edilmektedir (Bauer, v.d., 2013; Fahy ve Lisbet, 2011). Bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılmakta ya da aynı metin içinde birlikte kullanıldıklarına rastlanmaktadır.

Bilim iletişiminin 18. yüzyılda ortaya çıktığı söylenebilir. Kamuya açık dersler ve konferanslarla kültürel yaşamın bir parçası haline gelmeye başlayan bilim, 19. yüzyılda ilk kez gazetelerde haber olmaya, popülerleşmeye başlamış, bu yüzyılın ikinci yarısından sonra bilim iletişimi yaygınlaşmaya başlamıştır (Nelkin, 1987; Dursun, 2010:3). 20. yüzyılın ortalarında bilimsel gelişmelerdeki artış, demokratik işleyişin güçlenmesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması gibi gelişmeler toplumla bilimin buluşturulması düşüncesini artık bir gereklilik

olarak ortaya çıkarmıştır. 1980'lerde bilim iletişimi kavramı önem kazanmaya başlamış, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin halka iletilmesi ile ilgili çabalar çeşitli yaklaşımlar kapsamında değerlendirilmiştir (Burns, v.d., 2003; Dursun, 2010; Akoğlu, 2011). Bilim iletişimi literatüründe 1980'lerde bilimsel ve teknolojik bilgileri halka basitçe anlatma/aktarma anlayışı "Halkın Bilimi Anlaması/Kavraması" (Public Understanding of Science/PUS) anlayışı şeklinde tanımlanmıştır. Bu yaklaşımda iletişim tek yönlüdür. Bu yaklaşımda medyanın işlevi halkı bilimsel yöntem ve uygulamalar hakkında eğitmek olarak görülmüştür. 1990'larda ortaya çıkan yaklaşımla, insanlara bilimsel gelişmeleri aktarmak ve onlara bu süreçleri kabul ettirmek anlayışından uzaklaşmaya başlamıştır. Daha eşitlikçi bir ortamda, iki yönlü etkileşime dayalı, "Halkın Bilim ve Teknolojiyle Bağlantısı" (Public Engagement with Science and Technology/PEST) anlayışı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde, halkın bilim ve teknolojiyle bağlantısı anlayışı ile yazılı basın ve televizyonlarda bilimsel haberler daha fazla yer almaya, insanların bu konulardaki görüşleri önem kazanmaya başlamış, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden etkilenen halkın bu konulardaki politikalarla ilgili gelişmeleri takip edebilmeleri ve karar alma süreçlerine katılmaları bir gereklilik haline gelmiştir.

Bilim Üretimi/Üreticileri

19. yüzyıla kadar daha çok bireysel bir çalışma alanı olan bilim 20. yüzyılda kurumsallaşmaya ve ticarileşmeye başlamıştır. Bilim yapmanın pahalı bir iş haline gelmesi, araştırmacıları fon kaynaklarına bağımlı hale getirmiştir ki bu da bilimi hükümetler tarafından yönetilir bir alana dönüştürmüştür (Dursun, 2010:5). Bilimsel alan devlet tarafından yönetilmekte ya da yönlendirilmektedir (Fuller, 1999:8). Çünkü ulusal ve uluslararası politikalar üzerinde bilimsel gelişmelerin etkisi vardır. Ulusal zenginlik ve endüstri bilim üzerine inşa edilmiştir (Royal Society, 1985).

Bilim genel olarak eğitim kurumları tarafından üretilmektedir ki bu eğitim kurumları da devletin kontrolündedir. Bilim üretiminin en büyük paydaşı olan devlet aynı zamanda bilimsel ve teknolojik yeniliklerin de en büyük alıcısıdır. Telgrafın, radyonun, internetin ilk kullanıcısı hep devletler olmuştur. Silah üreticilerinin de en büyük müşterisi devlettir. Elon Musk'ın yaptığı uzay aracı-otomobil NASA (Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Havacılık Uzay Dairesi)'nin Mars projesi için geliştirilmiştir. Dolayısıyla genel olarak bilim, devletin bilim politikaları çerçevesinde üretilmektedir. Bu süreçte resmi eğitim kurumlarının yanı sıra özel kurum ve şirketler bilim üretimi sürecinin bir parçasıdır.

Bilimsel Bilginin Toplum İçin Önemi

Bilim ve teknoloji bireylerin yaşamında, çevreden ekonomiye her alan üzerinde önemli etkiye sahiptir (Fuller,1999:8). Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler toplumsal, ekonomik ve siyasal

sistem üzerinde değişikliklere yol açar. Yeni meslekler, hatta endüstriler ortaya çıkarken toplumsal yaşam biçimi ve ilişkiler değişmekte ve devlet aygıtı bütün bu gelişmeler üzerinde düzenleyici işlev görmektedir (Nelkin, 1994; Burakgazi, 2017). Bilimsel gelişmeler sanayi devrimi sonrasında artarak yaygınlaşırken toplumlar aynı süreç içinde modernleşip demokratikleşmiştir.

İngiltere’de 17. yüzyılda kurulmuş olan “Royal Society” adlı dernek 1985 yılında bilimin toplumsal işlevi ve toplumun bilimi algılama biçimine ilişkin bir araştırma yayınlamıştır. Rapor demokratikleşen toplum açısından bilimin insanlar için önemini açıkça ortaya koymaktadır: kamuoyu demokrasilerde karar alma süreçlerinde büyük etkiye sahip olduğu için bilimsel bakış açısına da sahip olması gerekmektedir; toplumun bilimi anlaması toplumun niteliğinin artışı, kişisel kararların alınmasında ve bireysel yaşamların zenginleştirilmesinde son derece önemlidir (s. 7).

19. yüzyıl Batı’da bilimsel gelişmelerin büyük bir aşama kaydettiği ve bilimle ilgili ilk haberlerin yayınlanmaya başladığı dönemdir. Ama ancak 2. Dünya Savaşı’ndan sonra devletlerin bilimi planlamalarına dâhil etmeye başlamış, politika haline getirmiştir. Çünkü bilim artık ekonomik geri dönüşü olan bir yatırım alanı olarak görülmeye başlamıştır. Diğer yandan ABD, İngiltere, Fransa gibi Batılı ülkelerde bilim yazarları dernekleri, bilimsel ve teknik müzeler kurulmaya başlamıştır. İngiltere’de Kraliyet Cemiyeti’nin 1985 yılında yayınladığı rapor bilim ve sıradan insan arasındaki ilişkiyi geliştirmeyi amaçlamış ve resmi politika konusu olmuştur. ABD’de Amerikan Bilimin Geliştirilmesi Derneği (American Association for the Advancement of Science), Ulusal Bilim Vakfı (National Science Foundation) gibi kurumlar ortaya çıkmıştır (Dursun, 2010). 20. Yüzyılda ABD ve Avrupa ülkelerinde fizik, doğa, astronomi gibi pozitif bilim alanlarındaki popüler bilim kitaplarının yayıncılık piyasasında önemli bir payı vardır (Dursun, 2018: 89)

Dolayısıyla insanların kendi yaşamlarında bilim, teknoloji ve bunlarla ilgili politikaların etkisini hem daha fazla hissetmesi hem de bu politikalarda belirleyici etkiye sahip olması, bilimin halk tarafından anlaşılmasını gerekli hale getirmiştir. Bu aynı zamanda bu sorundur çünkü bilim insanı/bilim ile toplum arasında kopukluk vardır. Bilim ve insan/toplum arasındaki mesafenin kapatılabilmesi, dolayısıyla günlük pratik işler ya da siyasal ve yönetsel sorunlar hakkında akıcı karar verebilmesi, rasyonel davranışta bulunması için medya aracılığıyla aktarılan bilgiye ihtiyacı vardır. Bu çerçevede, bir olgu olarak bilim iletişimi 21. yy. insanı için büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden insanlar artık sadece okuyazar değil, “bilimsel medya okuyazarı” da olmak zorundadır (Royal Society, 2010:13).

“Bilimsel söylemin doğasının karmaşıklığı, bilimin gittikçe daha merkezi bir konum elde etmesi ve sağlıklı ve sürdürülebilir yaşamla ilgili tartışmalar etrafındaki politikalar” (Murcott ve Williams, 2012:154) bilimsel iletişimi, hem yöneticiler hem bireyler için önemli daha doğrusu bir zorunluluk haline getirmiştir. İnsanların bilimsel konularda bilgi sahibi olması hem kişisel yarar sağlar hem de toplumsal ve siyasal meseleler açısından gereklidir. Bilim insanlara toplumsal ve çevresel sorunlarla ilgili çözüm üretiminde yol göstericidir. Diğer

yandan, demokratik bir toplumda kamuoyu, karar alma süreçleri açısından çok önemli bir etkidir. Karar alıcılar kadar vatandaşların da toplumsal meselelerle ilgili bilimsel bakış açısını anlamaları gerekir (Nelkin, 1994:10; Royal Society, 1985:10).

Türkiye Bilim Politikaları ve Bilim İletişimi

20.yüzyılın ortasına gelindiğinde ülkeler arasındaki teknoloji farkı büyümüş, teknoloji güçlenen ülkeler diğerlerine üstünlük sağlamıştır. Bu süreçte, önce ABD olmak üzere, devletler kendi bilim politikalarını oluşturmaya ve uygulamaya koymaya başlamıştır. Bu politikalar sayesinde bilim ve teknoloji sistemlerini kuran ülkeler hızla kalkınmıştır (Elmacı, 2015: 57). Türkiye'de bilim politikasının ortaya çıkmasını sağlayan, beş yıllık kalkınma planlarıdır. TÜBİTAK, Türkiye'de planlı ekonomi döneminin başında, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde, 1963 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin bilim politikasını oluşturma ve gerçekleştirme amacıyla kurulan kurum, bilim politikası belgesi hazırlama amacıyla 1966 ve 1971 yıllarında OECD ile temasa geçmiş, çalışmalar yapmış ancak bu çalışmalar sonuçlandırılmamıştır. Yine de somut bir bilim politikası belgesi olmamakla birlikte, 1980'le kadar doğa bilimlerinde temel ve uygulamalı araştırmalar desteklenmiştir (Elmacı, 2015:58).

Bilimsel medya okuryazarlığı, halkta bilimi destekleyici tutum yaratılması, halkın bilimsel ve teknolojik politikalarla ilgili karar alma süreçlerine katılımı gibi bilim iletişiminin parametreleri (Dursun, 2010:23) bir ülkenin resmi bir bilim politikasına sahip olmasıyla, bu parametreleri gerçekleştirecek kurumların varlığıyla mümkündür. TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu) bu amaçla kurulmuştur. Bilim politikaları ile ilgili uygulamalara bakıldığında ilk adımın ABD tarafından atıldığı görülür. ABD'nin bilim politikası oluşturmaya ve uygulamaya koyduğu tarih 1945'tir (Elmacı, 2015:56). Türkiye'nin resmi bilim politikası belgesi ancak 1983 yılında hazırlanmış, "Türk Bilim Politikası 1983-2003" belgesi hükümet programına girmiştir, ancak hemen uygulamaya konulamamıştır (s.65).

Dolayısıyla, 2000'li yıllar Türkiye için sadece bilim politikaları açısından değil bilim iletişimi açısından da bir dönüm noktasıdır. Batı'da 1980'li yıllarla birlikte halkın bilimi kavramasını sağlama yönünde ortaya çıkan yaklaşım, Türkiye'de 2000'li yılların başında görülmeye başlar. TÜBİTAK tarafından hazırlanan "Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi" 2004 yılında yayınlanmış, böylece kurum Türkiye'de bilimi yayma, halkı bilimle buluşturma faaliyetini resmi olarak gerçekleştirmeye başlamıştır. Belgenin giriş kısmında Türkiye'nin bir yol ayrımında olduğu, ancak geleceğin "teknolojilerinde egemenlik sağlayarak" uluslararası refah toplumlarının bir üyesi olabileceği ve yarını garanti altına alabileceği belirtilerek, 2023'e uzanan süreçte bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesi için TÜBİTAK'ın görevlendirildiği ifade edilmiştir. Belgede, "arzu edilen geleceğin" yaratılması için bilim ve teknolojiye etkinleşmenin gerektiği, bunun için de "Toplumsal katmanlarda farkındalık yaratma" gerektiği belirtilmiştir. Bu farkındalık yaratma görevinin bir paydaşı olarak da medya işaret edilmiştir. Bilgi temelli bir ekonominin kurulması için toplumu bilinçlendirecek içeriği topluma iletecek olan medyanın, bilgilendirilmesi,

bilinçlendirilmesi ve teşvik edilmesi de TÜBİTAK'ın strateji planının bir parçasıdır (TÜBİTAK, 2004:32)

Bu Ulusal Strateji Planı'nda belirlenen hedefler doğrultusunda, bilim iletişiminin gerçekleştirilmesi, bilimle halkın bağının kurulabilmesi yönünde, mevcut olanlara yenileri eklenerek medyadan proje desteğine kadar çok çeşitli araçlar hayata geçirilmeye çalışılmaktadır.

1. Eğitim

Nelkin (1994) 20. yy. bitmek üzereyken bile "Çoğu insan için bilimin gerçekliği basında okuduklarından ibarettir" der (s. 11). İnsanlar bilimsel ve teknolojik gelişmelerle ilgili bilgileri medyanın bunları şekillendirdiği haliyle algırlar. Dolayısıyla, insanların hayatlarını etkileyebilecek kadar önemli kararları alabilmesi bir oranda medyaya bağlıdır.

Bu bağlamda bilim ile toplum arasında köprü rolü oynayan medyanın bu konulardaki bilgiyi ne kadar doğru anlattığı, aktardığı ve halkın bu bilgilerin ne kadarını ve doğru anladığı önemli bir sorundur. Yerel ve ulusal basın ve televizyonlar hızla gelişen teknoloji ve bilimsel araştırmaların yoğunluğu sebebiyle, sayfalarında-yayımlarında sık sık bu gelişmelere dair haberlere yer vermektedir. Ancak bu haberler çoğunlukla belli amaçlar için hazırlanmış paket ürünlere dayandırılmaktadır. Üstelik bu bilgi de örneğin gazeteye girerken kırılmakta, dolayısıyla eksik, yanlış, yanıltıcı bir şekle bürünmektedir. Oysa günümüzde bilimin insan yaşamı için taşıdığı önem düşünüldüğünde halkın bilimi, bilimin önemini anlaması bir zorunluluktur. Bu bağlamda "bilim iletişimi" sadece politika yapımcıların değil akademik dünyanın da çalışma alanı haline gelmeye başlamıştır.

Bilim iletişiminin bir disipline dönüşmesiyle ilgili olarak; Trench ve Bucchi, bilim iletişiminin son çeyrek yüzyılda fen bilimleri, sosyal bilimler, kitle iletişimi, müze çalışmaları gibi akademik ve profesyonel aktivitelerin kesişimi olacak şekilde gelişme gösterdiğini ve akademik yapıda yer bulduğunu belirterek, bilim iletişiminin yükseköğretim programları ile ilintili uygulama alanı olarak isimlendirilmesinin ardından formel bir çalışma alanı haline geldiğini ifade eder (Trench ve Bucchi'den akt: Burakgazi, 2017:235).

2013 yılında yayınlanan "Global Science Journalism Report" (Bauer, et al.) dünyadaki bilim gazetecileri profili ve onların çalışma koşulları hakkında aydınlatıcıdır. Büyük çoğunluğu Güney Amerika, Avrupa/Rusya, Asya ve Afrika olmak üzere ABD ve Kanada'daki bilim gazetecileri arasında yapılmış olan çalışmaya göre, dünyadaki bilim gazetecilerinin %26'sı bilim gazeteciliği eğitimi almıştır. Bilim gazetecileri arasında formel eğitim almış olanların oranı ABD, Avrupa ve Kanada'da, diğerlerinden daha yüksektir. Bunların arasında doktora (Ph.D.) eğitilmişlerin oranı %30 düzeyindedir. Dolayısıyla endüstrileşme düzeyi yüksek olan kuzeybatı ülkelerinde bilim gazeteciliği alanında uzmanlaşmış olanların, eğitim seviyesinin de dünyanın geri kalanına göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Cassini ve arkadaşlarının yaptığı çalışma İspanya'daki bilim gazetecileri oranının dünya ortalamasının üstünde olduğunu göstermektedir. Bilim gazetecilerinin %37'i hem bilim hem

gazetecilik eğitimi almıştır. Ancak araştırmaya katılanların %59'u "iyi bilim gazetecisi olmak için" bilim eğitiminin gerekli olmadığını düşünmektedir (Cassini, v.d., 2018:12-13). Avustralya'da ise bilim gazeteciliği 1990'larla birlikte önemli bir gelişme göstermiştir (Metcalf ve Gascoigne, 1995). Bilim ve teknoloji alanında uzmanlaşmış gazetecilerin oranı % 6 olmakla birlikte buradaki bilim gazetecileri profiline bakıldığında, kadınların erkeklerin iki katı sayıda olduğu, genel olarak diğer gazetecilerden daha eğitilmiş oldukları ve daha çok kazandıkları görülmektedir.

Türkiye'de geleneksel medyada "bilim gazetecisi/muhabiri", "bilim haberciliği" şeklinde bir uzmanlık alanı yoktur. Medyada yaşanan bu boşluk, kitle iletişim araçları üzerinden tanıtılan çeşitli ürünlerin (ör: zayıflama hapları) tanıtılmasıyla adeta tehlikeli bir hal almaktadır. Ancak dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin toplumların ve devletlerin gelişme düzeyine etkisi fark edildiğinden, 2000'lerin başından itibaren devletin bilim iletişimine verdiği önemde artış olmuştur.

YÖK'ün 2012 yılında üniversitelere göndermiş olduğu yazı bu açıdan önemlidir. Bilim muhabirliği eğitiminin yaygınlaştırılmasının hedeflendiğini ortaya koyan yazı, bilim iletişiminin devlet politikası olarak benimsendiğinin önemli bir göstergesidir.

Çalışma kapsamında, YÖK'ün planı baz alınarak Türkiye'deki tüm yükseköğrenim kurumları, fakülte ve yüksekokullarındaki bütün bölümlerin müfredat programı taranarak bilim iletişimi ile ilgili derslerin incelenmesi yapılmış ve yükseköğretimde gazetecilik ve bilim ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Aslında Türkiye'de bununla ilgili ilk girişim İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nde başlamıştır. Bu bölümde 1995-96 yıllarında "Bilim Gazeteciliği" dersi verilmeye başlanmıştır (Koloğlu, 1997:VII). Dersleri veren, tarihçi-gazeteci Orhan Koloğlu aynı zamanda, bilim tarihi alanında ilk sivil toplum kuruluşu olan Türk Bilim Tarihi Kurulu (TBTK)'nın da üyesidir. Ancak bu dersin uzun ömürlü olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan dersin, İletişim Fakültesi bünyesinde değil de Edebiyat Fakültesi bünyesinde verilmesi, konunun öneminin henüz anlaşılmadığı göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında, hâlihazırda ÖSYM (Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi) tarafından merkezi yerleştirme ile öğrenci alan yükseköğretim programları incelenmiş, bu programlar dâhilinde yükseköğretim kurumlarının müfredatları incelenerek bilim iletişimi ile ilgili dersler tespit edilmiştir. 2018 tarihinde merkezi yerleştirme ile öğrenci alan Türkiye'deki tüm devlet ve vakıf üniversiteleri, bu üniversitelere ek olarak yine merkezi yerleştirme ile öğrenci alan tüm KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) üniversiteleri, araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen üniversitelerin web siteleri üzerinden ilgili fakülte ve bölümlerin müfredatlarına ulaşılarak bilim iletişimi ile ilgili dersler tespit edilmiştir. Araştırma kapsamının asıl odağı iletişim fakülteleri olmakla birlikte bazı üniversitelerde iletişim ile ilgili bölümlerin (Halkla İlişkiler, Medya, Radyo, TV, Sinema, Gazetecilik, Görsel İletişim vb.) farklı fakülteler bünyesinde yer alması sebebi ile iletişim ile ilgili bölümlerin yer aldığı aşağıdaki fakülteler araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

- İletişim fakülteleri,
- Sanat ve tasarım fakülteleri,
- Sanat, tasarım ve mimarlık fakülteleri,
- Güzel sanatlar, tasarım ve mimarlık fakülteleri,
- Güzel sanatlar ve mimarlık fakülteleri,
- Mimarlık ve tasarım fakülteleri,
- İletişimle ilgili bölümler bulunduran güzel sanatlar fakülteleri,
- İletişim bilimleri fakülteleri,
- İletişimle ilgili bölümler bulunduran işletme fakülteleri (örneğin Haliç Üniversitesi)
- İletişimle ilgili bölümler bulunduran güzel sanatlar fakülteleri (örneğin Işık Üniversitesi)
- Sanat ve sosyal bilimler fakülteleri (örneğin İstanbul Esenyurt Üniversitesi)
- İletişimle ilgili bölümler bulunduran iktisadi, idari ve sosyal bilimler fakülteleri (örneğin İstanbul Gelişim Üniversitesi)
- İletişimle ilgili bölümler bulunduran uygulamalı bilimler fakülteleri (örneğin İstanbul Okan Üniversitesi)
- Sosyal ve beşeri bilimler fakülteleri

Yapılan inceleme sonucunda (Mart 2018 itibarı ile) müfredatlarında bilim iletişimi ile ilgili dersler bulunan fakülte ve bölümler aşağıdaki gibidir:

- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik, Halkla İlişkiler, RTS (Radyo, Televizyon ve Sinema) bölümleri müfredatında ortak ders olarak yer alan İLET754 kodlu Bilim ve Teknoloji Gazeteciliği dersi,
- Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi müfredatında yer alan COM125 kodlu Bilim ve Teknoloji Tarihi dersi,
- Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik bölüm müfredatında yer alan GZT208 kodlu Bilim ve Teknoloji Gazeteciliği dersi,
- İbn Haldun Üniversitesi İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim bölüm müfredatında yer alan NS101 kodlu Nature and Science I dersi,
- İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik bölüm müfredatında yer alan 605MS14 kodlu Sağlık, Bilim ve Teknoloji Gazeteciliği dersi,
- İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım ve Yeni Medya bölümleri müfredatlarında yer alan SBE520 kodlu Bilim Felsefesi ve Metodoloji dersi,
- İzmir Ekonomi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Medya ve İletişim, Sinema ve Dijital Medya bölümlerinin müfredatında bulunan GED (Genel Eğitim Dersleri: Doğa ve Yaşam Bilimleri alanından; Matematik ve Bilgisayar Bilimleri alanından; İnovasyon ve Girişimcilik alanından; Sosyal Bilimler alanından),
- Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ve RTS bölümlerinin müfredatında bulunan BSB2002 kodlu Bilim ve Teknoloji Tarihi dersi,
- Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü müfredatında bulunan GZT409 kodlu Bilim Haberciliği dersi,
- Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve Gazetecilik bölüm müfredatında yer alan YMG358 kodlu Bilim Gazeteciliği dersi.

Türkiye'deki üniversite sistemin dışında iki devlet kuruluşu daha bilim iletişimcilerinin eğitimi/yetiştirilmesi ile ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan biri resmi haber ajansı Anadolu Ajansı (AA)'dır. Ajans bünyesindeki Haber Akademisi'nde "Savaş Muhabirliği", "Diplomasi Muhabirliği" gibi derslerin arasında "İngilizce Enerji Muhabirliği" göze çarpmaktadır (<https://www.aa.com.tr/tr/haberakademisi/egitimler>)

Bir başka devlet kurumu olan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) da bilim iletişimi uygulamalarına katkıda bulunmaktadır. Dünya Bilim Gazetecileri Federasyonu (WFSJ) tarafından yürütülen Çevrimiçi Bilim Gazeteciliği Kursu, TÜBİTAK desteğiyle Türkçe olarak da kullanılmaya başlamıştır (<http://www.wfsj.org/course/tr/>). WFSJ resmi web sitesinden ulaşılan dersler arasında "Bilim Hikâyeleri Bulmak ve Değerlendirmek", "Bilim Nedir?", "Bilim Politikasını Haber Yapmak" ve "Bilimi Nasıl Filme Alırsınız?" gibi başlıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla WFSJ eğitimi bilimin nasıl haberleştirilmesi gerektiği ve bunun yöntemini öğretmektedir.

2. Yazılı Basın

19.yy.da, Osmanlı basının önde gelen isimlerinden Ahmet Mithat Efendi'nin kişisel çabalarıyla, - ilk olmasa bile- başlayan bilim iletişimi, 20. Yüzyılın ikinci yarısında TÜBİTAK'ın kurulmasıyla resmi bir politika haline gelmiştir. Türkçe basının dünyadaki ilk örneklerinden 200 yıldan daha fazla bir zaman sonra doğmuş olması doğal olarak bilim gazeteciliğinin ortaya çıkışını da geciktirmiştir. "Fert ve toplumların düşünce ve hayat tarzlarını etkileyen bilim ve gazetecilik" (Koloğlu, 1997: VII) bileşeni olarak bilim gazeteciliği henüz Türk basınında bir uzmanlık alanı değildir (s.87). Hâlihazırda Türkiye'de basılan gazetelerin bilim yaklaşımı genellikle sadece "teknoloji haberciliği" ile sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla medyanın toplum ile bilimi buluşturmadaki aracılık rolünü nasıl yerine getirdiği ile ilgili soru işaretleri vardır. 1980'lerden itibaren bilim iletişimi süreçleri ile piyasalaşma hızla iç içe geçmeye başlamıştır. Son 30 yılda ise piyasalaşma baskısı zirveye ulaşmıştır. Ticari yayıncılıkta üretilen içerikler, reklam, pazarlama ve halkla ilişkiler etkinlikleriyle yakınlaşmıştır (Dağtaş ve Yıldız, 2015: 82-83).

Diğer yandan, popüler bilim yayıncılığında kamusal yayıncılığın örneği olan *Bilim Teknik* dergisi bu durumu dengeleyici bir unsur olmaktadır. Dergi, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesindeki TÜBİTAK tarafından yayınlanmaktadır. TÜBİTAK kurulduğu günden itibaren yayınladığı kitap ve dergilerle halkın bilim ve teknoloji konularını anlaması/kavraması açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu dergilerden *Bilim ve Teknik* 1967 yılından beri aylık olarak yayınlanmaya devam etmektedir.

Bilim Teknik bilim insanları ve popüler bilim yazarları tarafından hazırlanmaktadır. Dergi ayrıca internet üzerinden de yayınlanmaktadır. Gençlere ve yetişkinlere yönelik olarak olan dergi, bilim ve teknoloji alanlarında çalışmayı yaygınlaştırmayı, bilimsel ve teknolojik alandaki çalışmalarını halka tanıtmayı, bu alanlara ilgi duyanların aradıkları bilgiyi anlaşılır bir dille anlatmayı amaçlamaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından lise ve dengi okullara tavsiye edilmiş olan dergi, Genel Kurmay Başkanlığı'nca da silahlı kuvvetler personeline tavsiye edilmiştir. (<http://www.bilimteknik.tubitak.gov.tr/>)

Devlet sahipliğinde yürütülen ve kar amacı gütmeyen dergiye reklam alınmamaktadır (Dağtaş ve Yıldız, 2015:65-66) Popüler bilim dergileri arasında kamusal yayıncılığın en eski örneği olan dergi halkın bilimsel süreçlere katılımını sağlamayı amaçlamaktadır (s.69).

Dergi, 1990'ların sonunda bilim iletişiminin önemi ile ilgili yayınlarla konuya dikkat çekmeye başlamıştır. Ocak 1997 tarihinde yayınlanan 350. sayının kapak konusu "Bilim Gazeteciliği" dir (Bilim ve Teknik, 1997). Giriş yazısında Zafer Karaca popüler bilim yayıncılığının gerekliliğini ve önemini şöyle işaret etmektedir: "Bilim gazeteciliği alanında yaşanan boşluğun kökeninde, bilimin toplumumuzda kurumsallaşmaması yatmaktadır. Bilimin düşün ve yaşam biçimi olarak özümsemimediği ve gelenek oluşturmadığı toplumlarda popüler bir tarza ulaşması hem daha güç hem de üstlendiği işleve bakarak çok daha önemlidir. Bu sürecin ve sorunların bileşkesi, ülkemizde popüler bilim yayıncılığının gerekliliğine işaret ediyor."

Yine TÜBİTAK tarafından yayınlanan, üç yaş üzeri çocuklara yönelik aylık dergi *Meraklı Minik* yedi yaş üzeri çocuklara yönelik *Bilim Çocuk* ve elektronik dergi (ücretsiz) *Bilim Genç* dergisi (<http://www.bilimteknik.tubitak.gov.tr/>) ile her yaşta insana ulaşılmaya çalışılmaktadır.

3. Bilim ve Televizyon

Bilim iletişiminde en büyük sorunlardan biri kuşkusuz ki bilginin ve bilgiye ulaşma fırsatının adil dağıtılmıyor oluşudur. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de -tıpkı eğitim olanaklarının adil dağıtılmaması gibi- bilgiye ulaşım olanakları ülke coğrafyası ve ülkenin sosyoekonomik koşullarına bağlı olarak değişim göstermektedir. Ancak şu bir gerçektir ki, özellikle müzeler, bilim merkezleri, hatta bilimsel yayınlar tarafından üretilen fırsat ve bilgi sadece toplumun belli kısmına ulaşabilmektedir. İşte tam da bu noktada kitle iletişim araçlarının, özellikle de televizyonun etkisi yadsınmaz. Televizyon toplumun hemen her kesimi tarafından ulaşılabilir ve çoğu zaman da en çok tüketilen iletişim aracıdır. Televizyon aracılığı ile her sosyoekonomik düzeyden, her yaşta, her bölgeden ve her eğitim seviyesinden insan bilimsel konular hakkında bilgilendirilebilir.

Türkiye'de ulusal kanallarda bilim ve teknoloji ile ilgili program sayısı oldukça azdır. TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) Belgesel kanalı ve CNN Türk kanalı dışında televizyonda ciddi anlamda bilim programı bulunmamaktadır. Yabancı kanallarda bilim içerikli pek çok program olmakla birlikte bunların seslendirme ya da alt-yazılı olması yani yayın dilinin Türkçe olmaması önemli bir sorundur. Bilim iletişiminin ulusal kanallarda çoğunlukla sağlık iletişimi formatında sınırlı olarak yer aldığı söylenebilir.

Bu açıdan önemli bir adım Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) tarafından atılmıştır. ODTÜ 2018-2022 Stratejik Planı çerçevesinde TÜBİTAK'ın desteğiyle hazırlanan TV programı yönetmeninden akademisyen desteğine, tamamıyla yerli bir bilim programıdır. Strateji Planı'nda programın amacının halkın bilime ilgisini arttırmak, geliştirmek, en yüksek seviyeye çıkarmak olduğu belirtilmektedir (ODTÜ (tarih): 12). ODTÜ Bilim İletişimi Takımı (Science Communication Team- BİG) tarafından hazırlanan "Bilimin Ev Hali" adlı TV programı 10 Ocak 2019 tarihinde TRT Belgesel kanalında yayınlanmaya başlamıştır.

Programın her bölümünde farklı bir konu ele alınarak, eğlenceli bir formatta anlatılmaktadır. Program lise öğrencileri ve daha yüksek yaş grubuna yönelik olarak hazırlanmıştır.

4. Bilim Müzeleri

Genel olarak, bilim müzeleri, insanların, canlılar, örnekler, modeller, posterler, vb. gibi çeşitli nesnelere zengin şekilde sunan bir ortamda bilimi öğrenmeleri için hizmete konmuş ortamlardır (Chin, 2004). Türkiye'de bu tanıma tam anlamıyla uyan ilk bilim müzesinin tarihi çok daha eskilere dayanmaktadır. Türkiye'de son 20 yılda bilimsel bilginin yayılmasını sağlamak için önemli adımlar atılmış olmakla birlikte, ilk doğa tarihi müzesi Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü (MTA) (1935) bünyesinde 7 Şubat 1968 tarihinde kurulan MTA Tabiat Tarihi Müzesi'dir. Müze, yerbilimlerinin tüm evrelerine ait her türlü materyalin bulunduğu, bilimsel ve eğitsel şekilde sergilendiği bir müzedir (MTA Tabiat Tarihi Müzesi, 2019).

Daha sonra devlet/kamu kurumları bünyesinde çeşitli bilim müzeleri kurulmaya başlamıştır: ODTÜ Bilim ve Teknoloji Koleksiyonu Sergi Alanı (BTKSA) (2003), İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi (2008), Karşıyaka Bilim Müzesi (2009), Makina ve Kimya Endüstrisi Sanayi ve Teknoloji Müzesi (2013) bu müzelere örnek verilebilir.

TÜBİTAK tarafından gerçekleştirilen etkinlikler arasında bilim merkezleri, bilim şenlikleri gibi etkinlikler de yer almaktadır.

Persson, bilim merkezlerini şu şekilde tanımlamıştır:

"... Bilimi popülerleştirme amacı taşıyan ve halkın bilimsel gösterimlere erişimini sağlayan herhangi bir kurum bilim merkezi olarak kabul edilebilir. Bilim merkezleri bilim ve teknolojiyi uzman olmayanlara açıklamayı amaçlamaktadır. Tipik olarak ziyaretçilerini aktif deneylere dâhil eden etkileşimli gösterimler kullanırlar. Bilim merkezlerinin gösterimleri genellikle "uygulamalı (hands-on)" olarak tarif edilse de bu gösterimler aynı zamanda "beyni" ve "zihni" de sürece dâhil eder; düşüncel süreci başlatır, problem çözmeye ve cevap bulmaya odaklanırlar (Persson, 2000; 10)."

Bir başka tanıma göre bilim merkezi, farklı yaş gruplarından ve farklı birikime sahip bireyleri bilimle buluşturarak, bilim ve teknolojiyi toplum için anlaşılır ve ulaşılır bir hale getirmeyi ve bilim ve teknolojinin önemini toplum gözünde artırmayı amaçlayan; deneysel ve uygulamalı etkinlikler içeren, ziyaretçilerini denemeye ve keşfetmeye teşvik eden; kamu yararı gözetken, kar elde etmek amacıyla kurulmayan, kamu ya da özel sektör kaynakları ile finanse edilen merkezlerdir (Konya Bilim Merkezi, 2019). Bilim merkezlerinin müzelerden en önemli farkı ziyaretçilerine uygulamalı bir deneyim sunuyor olmalarıdır. Bu anlamda, bilim merkezleri, özellikle çocuk ve genç grubundaki bireylere bilimi sevdirmek açısından çok büyük önem taşımaktadırlar.

TÜBİTAK, Strateji Planı çerçevesinde 2008 yılında, kurulacak bilim merkezlerine destek vereceği duyurusunda bulunmuştur. Proje başvuruları arasında yapılan değerlendirme

‡ Müzenin adı 2017 yılında Şehit Cuma Dağ Tabiat Tarihi Müzesi olarak değiştirilmiştir.

sonucunda ilk olarak Konya Büyükşehir Belediyesi'nin projesi kabul edilmiş, aynı yıl Konya Bilim Merkezi açılmıştır. Daha sonra TÜBİTAK desteği ile 2015'te Elazığ Bilim Merkezi, 2016'da Kayseri Bilim Merkezi, 2018'de Üsküdar Bilim Merkezi, Bursa Bilim Merkezi, Kocaeli Bilim Merkezi kurulmuştur. 2017 yılı sonu itibariyle bu merkezleri ziyaret eden ziyaretçi sayısı 2 milyon 600 bin iken 2018'in ilk altı ayında ise bu rakam 1,5 milyon kişiye ulaşmıştır (TÜBİTAK, 2018).

TÜBİTAK'a bağlı olarak faaliyet gösteren bu bilim merkezlerinin yanı sıra belediyeler ve üniversiteler tarafından kurulmuş 12 bilim merkezi daha faaliyet göstermektedir: Bunlar, Ankara-Ali Kuşçu Bilim Merkezi, Ankara-Feza Gürsey Bilim Merkezi, Ankara-Polatlı Belediyesi Bilim Merkezi ve Uluğ Bey Gökevi, Eskişehir Bilim Deney Merkezi, Gaziantep Gezegeni ve Bilim Merkezi, İstanbul-Bayrampaşa Belediyesi Bilim Merkezi, İstanbul-Sancaktepe Bilim Merkezi, İstanbul-Sultangazi Belediyesi Bilim Merkezi, İzmir-Dost Bilim Evi Mevlana Toplum ve Bilim Merkezi, İzmir-Karşıyaka Belediyesi Bilim Merkezi, İzmir-Ödemiş Belediyesi, Deneme ve Bilim Merkezi, KKTC-ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüs Bilim ve Teknoloji Merkezi'dir.

Türkiye'de bilim ve teknolojinin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi amacıyla atılan bir başka adım ise kamu ve özel sektörü bir araya getirmeyi amaçlayan Türkiye Bilim ve Teknoloji Merkezleri Konferansı'dır. İlk kez 2016 yılında İstanbul'da düzenlenen Bilim ve Teknoloji İletişimi Konferansı'ndan sonra bu konferanslar TÜBİTAK tarafından düzenli olarak yapılmaya başlanmıştır.

Sonuç/Değerlendirme

Türkiye'de bilim politikasının temelleri 1960 yıllarla birlikte atılmış, 1963 yılında kurulan Tübitak kuruluşundan 40 yıl sonra "Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023" Strateji Belgesi ile ilk resmi bilim politikası belgesini oluşturmuştur. Bu belge ile sadece bilim politikası oluşturmak ve gerçekleştirmek değil, bilimsel bilgi ve teknolojinin kamuya aktarılması, halkın bilimi anlaması/kavramasını sağlamak da TÜBİTAK'ın görevleri arasına girmiştir. Strateji belgesinde belirtildiği üzere "arzu edilen geleceğe" sahip olmak için halkın bilim ve teknoloji konularında yetkinleşmesi ve bunun için de farkındalığının artırılması gereği düşünülmüştür (TÜBİTAK, 2004:32). Demokratikleşen toplumlarda kamuoyunun öne çıkan önemi halkın da bilimsel bakış açısına sahip olmasını gerektiğini Türkiye'nin de bir gerçeği olarak 21. Yüzyılda kabul etmiştir.

Halkın bilime ilgi duymasını sağlamak, bilimle toplum arasında bağ kurabilmek için en önemli araçlardan biri belki de ilki medyadır. TÜBİTAK'ın popüler bilim yayıncılığı alanındaki faaliyetleri bu açıdan son derece önemlidir.

Reuters haber ajansının 2016 yılında yayınladığı medyada sahte habercilikle ilgili bir rapora göre Türkiye 57 ülke arasında %49 oranıyla sıralamanın en üstünde yer almaktadır (teyit.org, 2018). Dolayısıyla, Türkiye açısından en azından bilimsel konularda farkındalığın yükseltilmesinin ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. Medya -yani bilim iletişimini yapanlar- bilimi yaratanlar kadar önemlidir çünkü halkın bilimsel bilgilere ulaşması çok büyük oranda medya aracılığıyla olmaktadır. Yazılı basın, televizyon ya da internet siteleri

yazarlarının (muhabir/gazeteci/haberci), bilimsel konuları doğru ve anlaşılır bir şekilde bilim insanı olmayan kişilere aktarmaları bu yüzden büyük önem taşımaktadır.

Bu açıdan, YÖK'ün 2012 yılında üniversitelerde bilim iletişimi/bilim muhabirliği eğitimine dikkat çekmeyi amaçlayan yönlendirmesi son derece önemlidir. Ancak bu çalışma, o zamandan bugüne geçen süre içinde üniversitelerde bilimi iletişimine yönelik çalışmaların çok yavaş ilerlediğini göstermiştir. Bugün Türkiye'de sadece 10 üniversitede bilim iletişimi ile ilgili ders bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bilim iletişiminin gerçekleştiği alanlardan biri de bilim merkezlerdir. Bilimi ulaştır kılmak, halkın gözünde bilimin önemini arttırmak, bilimsel konularda farkındalık yaratmak açısından bilim merkezleri özellikle TÜBİTAK'ın büyük önem verdiği araçlardan biri olmuştur. 2008 yılından itibaren Konya, Kayseri, Bursa, Elazığ, Üsküdar (İstanbul), Kocaeli belediyeleri tarafından TÜBİTAK ortaklığıyla bilim merkezleri açılmıştır. Bu merkezlerde gezici sergiler, bilim gösterileri, eğitim atölyeleri gibi etkinliklerde çocuk ve yetişkinleri bilimi deneyimlemesi mümkün olmuştur. TÜBİTAK'ın desteklediği bilim merkezlerinin yanı sıra özellikle belediyelerin öncülüğünde de bilim merkezleri açılmıştır ve açılmaya devam etmektedir.

Toplum ile bilim arasında en önemli köprü olarak televizyon, bilim iletişimin gerçekleştirildiği belki de en etkili araçtır. TÜBİTAK'ın desteğiyle ODTÜ tarafından hazırlanan ilk yerli bilim programı "Bilimin Ev Hali" 2019 yılının ilk günlerinde TRT Belgesel kanalında yayınlanmaya başlamıştır.

Resmi bilim politikaları çerçevesinde, yukarıda özetlenen bilim iletişimi politikasına dair gelişmeler Türkiye'nin bu konuda, gelişmiş Batı ülkelerinden geri kalmış olmasına rağmen arayı kapatmak için hızlı adımlar atma çabasını göstermektedir.

Cornell Üniversitesi tarafından yayınlanan "Public Understanding of Science" (Halkın Bilimi Anlaması) adlı derginin editörü Bruce Lewenstein halkın bilimi anlamasını neyin geliştireceği hakkında ortak bir görüş olmadığını dile getirir (2003:1). Lewenstein bir toplum için böyle bir belirsizlikten söz ederken, farklı toplumların farklı geçmiş, kültür ve düşünce yapısına sahip oldukları düşünüldüğünde bu durum da açıklık kazanmaktadır. Bugün, 2000 yılı sonrası Türkiye'de bilim iletişimi adına atılmış adımlar, başvuru yöntemler ne kadar önemli olsa da, insanların bilimin önemini anlasa bile bilimsel düşünme, bilimsel bilgileri karar alma süreçlerine katılmak için değerlendirebilmeleri tek başına yukarıda sıralanan gelişmelere bağlı değildir.

Bilim iletişimini gerçekleştiren kaynaklar ne kadar çeşitli olsa da (müzeler, bilim merkezleri, bilim festivalleri, konferanslar gibi) bugün Türkiye'de en önemli haber kaynağı televizyondur (Reuters, 2019:114). Çocukların çevreleriyle ilgili bilgilerin %83'ünü medya aracılığıyla edindikleri, hatta bilim insanların bile bilimsel gelişmeleri kitle iletişim araçlarından ve internet üzerinden aldıkları (Hayes & Grossman, 2010) düşünülürse medyanın bilim iletişimi açısından önemi daha da iyi anlaşılabilir.

Bilim iletişimi eğitimi Çin, Hindistan, Avustralya gibi pek çok ülkede üniversitelerin sadece lisans değil yüksek lisans ve doktora programlarında da yer almaktadır (Gascoigne ve

Metcalfe, 2017:10). Bu açıdan, bilim iletişiminde, medyada çalışacak insanları/habercileri yetiştirecek olan üniversitelerin rolü çok önemlidir. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) verilerine göre Türkiye’de Temmuz 2019 itibarı ile 207 üniversite bulunmaktadır (Yüksek Öğretim Kurulu, 2019). Bu üniversiteler bünyesinde yer alan iletişim fakülteleri ve ilgili fakültelerin sayısı göz önüne alındığında, bilim iletişimi ile ilgili ders sayısının (10) azlığı dikkat çekicidir. Diğer yandan Fahy ve Nisbet bilim gazetecilerinin bilimsel sonuçları aktarma, analitik ve eleştirel olabilmeleri için gazetecilik becerisi kadar bilimsel bilgiye de sahip olmaları gerektiğini söyler (akt. Cassany, Cortinas ve Elduque, 2018: 11). Kurtuluş (1997:18) da kamuoyunun bilimsel verilere duyarlılığının sağlanmasındaki en önemli iki araçtan birinin (diğeri basın bilimsel konulara ağırlık vermesidir) “zorunlu temel eğitimde fen derslerinin etkin kılınması” demektedir. Bilim muhabirliği bağlamında düşünüldüğünde, iletişim fakültelerinde de temel fen bilimleri derslerinin, bu alana kaymayı düşünen öğrenciler için seçmeli olması düşünülebilir. Diğer yandan, bilim iletişimi alanında çalışacak gazeteci adaylarının, İngilizceye, en azından anlayabilecek düzeyde hâkim olmaları, birer bilim insanı olmasalar da bilimsel bilgiye nasıl ulaşacaklarını ve ulaştıkları bilgiyi halka sade ve anlaşılır bir dille nasıl aktaracaklarını bilmeleri açısından çok önemlidir.

Dolayısıyla, YÖK’ün 2012’de bilim iletişimini geliştirmek için başlattığı girişimin henüz bir ilerleme kaydettiği söylenemeyeceği gibi yakın zamanda önemli gelişme kaydetmesi beklenmemelidir. Özellikle bu dersleri verecek kişilerin, bugün mevcut olan ve –konu çok yeni olduğu için - bilim iletişimi alanında daha önce eğitim almamış olan akademisyenler oldukları ya da fen, doğa bilimleri gibi bilimlerde eğitim almadıkları düşünülürse, genç gazetecilerin eğer istiyorlarsa, kendi gayretleriyle bilim ve teknoloji konularında uzmanlaşmaya çalışmaları gerekecektir.

Bilim gazeteciliği eğitimiyle ilgili Batı’da farklı örnekler de rastlanmaktadır. Örneğin ABD’de, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) tarafından verilen Knight Bilim Muhabirliği bursu, gazetecilere bilim yazarlığı becerisi kazandırmak üzere bir ders yılı boyunca seminerler vermekte ve laboratuvar gezileri sağlamakta ve ileri düzeyde fen derslerini izlemelerine imkân tanımaktadır (Hayes ve Grossman, 2010:5). Bir diğer uygulama da bilim insanların gazetecilik eğitimi alması ve gazetecilerin bakış açılarını anlamaları ve çalışmalarını halkın anlayacağı şekilde yazıya dökebilmeleri için verilen burslardır. Amerikan Bilim Geliştirme Derneği 1975 yılından beri lisansüstü fen ve mühendislik öğrencilerine medya kuruluşlarında yaz bursları sağlamakta, İngiltere’de 1987 yılından beri her yıl on kadar bilim insanı gazetecilik burslarıyla medya kuruluşlarına gönderilmektedir (s.5-6).

Bu örnekler bugün için Türkiye’de gerçekleştirilebilecek uygulamalar olmaktan uzak görünmektedir. Medyanın üretim yapısı buna uygun olmadığı gibi her halde ne mühendislik öğrencileri iletişimci olmak isterler ne de Türkiye’deki eğitim sistemi içinde mühendislik öğrencilerinin kendi ana dilinde yazma/ifade becerisi vardır. Bu gerçeği OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)’nin PISA(Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) testleri de ortaya koymaktadır. OECD’nin PISA anketi 90’dan fazla ülkede üç yıllık dönemlerde uygulanan, öğrencilerin okuma, matematik ve bilim alanlarındaki bilgi ve becerilerini ölçmek için kullanılan uluslararası bir ankettir. 2018 PISA sonuçları henüz açıklanmamış olmakla birlikte, 2015 yılı sonuçlarına bakılırsa, Türkiye değerlendirmeye katılan 70 ülke içinde matematikte 49., okumada 50. ve fende 52. sırada yer almaktadır (PISA,

2015). Oysa bilimsel okuryazarlık, bilimsel fenomenleri açıklayabilmeyi, bilimsel araştırmayı değerlendirmeyi ve tasarlamayı, veri ve kanıtları bilimsel olarak yorumlamayı içerir (OECD, 2017).

Sonuç olarak, son yirmi yılda bilim iletişimi alanında ortaya çıkan gelişmeler önemli olsa da bilimin halkla buluşmasının önünde birçok sorun vardır. Örneğin Türk basınında sahte haber oranındaki yükseklik bunlardan biridir. Buna rağmen, uluslararası haber kuruluşu Reuters'in 2019 raporuna göre Türkiye'de basına duyulan güven %8 oranında artmıştır (Reuters, 2019:115) ki bu iki verinin aynı anda var olması da başlı başına bir sorundur. Dijital uçurum olarak da adlandırılan, cinsiyet, sosyoekonomik durum, coğrafya vb. gibi farklılıklar sebebi ile bilgi teknolojilerinin mülkiyet, ulaşılabilirlik ve kullanılabilirliğinin eşitsizlik göstermesi durumu da Türkiye'nin bir gerçeğidir. Türkiye'nin batısında yaşayan bir birey ile doğusunda yaşayan bir bireyin bilgi teknolojilerine, dolayısıyla da bilime ve bilim haberlerine ulaşılabilirliği kuşkusuz ki farklılık göstermektedir. 2018 yılında Open Society Institute tarafından yapılan bir araştırmaya göre (Open Society Institute Sofia, 2018) Türkiye medya okuryazarlığı konusunda 35 Avrupa Birliği ülkesi içerisinde 16 puanla sondan ikincidir (Birinci 76 puan ile Finlandiya). Dolayısıyla, bilim iletişimi alanındaki sorunları tek bir faktör üzerinden açıklamak ve çözümlenmek mümkün değildir. Bu alandaki sorunlar çeşitli toplumsal sorunlardan bağımsız düşünülemez; örneğin eğitim bunlardan biridir: İletişim fakültelerine sözel temelli öğrenci alımı buradaki sorunların en önemlilerinden biridir. Mantık ve yeterince matematik okumadan bölüme giren öğrenci herhangi bir bilgiyi, sorunu analiz/sentez yapma ve eleştirel düşünme becerisinden yoksundur; olay ve olgulara merak ve şüphe ile yaklaşmamaktadır -ki merak ve şüphe bilimin en önemli iki unsurudur. Diğer yandan işsizlik de genç nüfusun en önemli sorunudur. Genç iletişimciler medyada iş bulmak için doğal olarak toplumun en az ilgilendiği alandan (bilimden) uzak durmak, daha popüler olan siyaset ve magazine yönelmek isteyeceklerdir. Toplam gazete-dergi sayısının 2013'ten 2017 yılına %33 düştüğü (Reuters, 2019:114) düşünülürse medyada bilim iletişiminin bir uzmanlık alanı olmaması bir yana var olan bilim haberlerinin sayısında da belirgin bir düşüş olduğu kesindir. Özellikle yazılı basında yer bulan ve "bilim ve teknoloji iletişimi" olarak addedilen içerik de sağlık ve teknoloji ağırlıklıdır, zira halk genel olarak sağlık ve teknoloji haberlerine ilgi göstermekte, astronomi, fen bilimleri, matematik vb. alanlarda ise büyük bir boşluk bulunmaktadır. Bilim iletişiminde arz-talep dengesi ticari kaygılar sebebi ile talep yönüne kaymıştır.

Kaynakça

Akoğlu, A. (2011). Bilim İletişimi. *Bilim ve Teknik*, Ağustos, pp. 24-30.

Anadolu Ajansı (2019). *Anadolu Ajansı Haber Akademisi*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/haberakademisi/egitimler> (Erişim tarihi: 13 Temmuz 2019).

Bauer, M. W. ve diğerleri (2013). *Global Science Journalism Report: Working Conditions & Practices, Professional Ethos and Future Expectations*. (Erişim tarihi Erişim adresi: http://eprints.lse.ac.uk/48051/1/Bauer_Global_science_journalism_2013.pdf (Erişim tarihi: 5 Nisan 2019).

- Burakgazi, S. G. (2017). Kritik Olaylar, Politik Dokümanlar, Raporlar ve Araştırmalar Işığında Türkiye'de Bilim İletişimi. *Selçuk İletişim*, Temmuz, 10(1), pp. 232-261.
- Burns, T. W., O'Connor, D. J. & Stocklmayer, S. M. (2003). Science Communication: A Contemporary Definition. *Public Understanding of Science*, Issue 12, pp. 183-202.
- Cassany, R., Cortinas, S. & Elduque, A. (2018). Communicating Science: The Profile of Science Journalists in Spain. *Merdia Education Research Journal*, XXVI(55), pp. 9-17.
- Chin, C.-C. (2004). Museum Experience — a Resource for Science Teacher Education. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 2(1), pp. 63-90.
- Dağtaş, E. & Yıldız, M. E. (2015). Türkiye'de Popüler Bilim Dergilerinin Eleştirel Ekonomi Politik Çözümlemesi: "Bilim ve Teknik" ile "Popular Science" Örnekleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Aralık, Issue 24, pp. 56-86.
- Dursun, Ç. (2010). Dünyada Bilim İletişiminin Gelişimi ve Farklı Yaklaşımlar: Toplum İçin Bilimden Toplumda Bilime. *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, Cilt 2.
- Dursun, O. (2018). Bilim Gazeteciliğinde Popüleritenin ve Pozitif Bilimlerin Hegemonyası. *İletişim Dergisi*, Aralık, sayı 29 pp. 83-114.
- Dünya Bilim Gazetecileri Federasyonu (2019). *Çevrimiçi Bilim Haberciliği Kursu*. Erişim adresi: <http://www.wfsj.org/course/tr/> (Erişim tarihi: 13 Temmuz 2019).
- Elmacı, İ. (2015). Bilim Politikası Çalışmalarında Bütünsellik Arayışı ve "Türk Bilim Politikası 1983-2003". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, , 55(1), pp. 55-68.
- Erdoğan, İ. (2007). *Türkiye'de Gazetecilik ve Bilim İletişimi*. 1. Baskı. Ankara: G.Ü. İletişim Araştırmaları Merkezi.
- Fahy, D. ve Nisbet, M. C. (2011). The Science Journalist Online: Shifting Roles and Emerging Practices. *Journalism*, 12(7), pp. 778-793.
- Fuller, S. (1999). *The Governance of Science: Ideology and the Future of the Open Society*, Buckingham , Philadelphia: Open University Press.
- Hayes, R. & Grossman, D. (2010). *Bilim İnsanının Medya Rehberi*. 3. baskı. Ankara: TÜBİTAK.
- Gascoigne, T. ve Metcalfe, J. (2017). 'The Emergence Of Modern Science Communication in Australia'. *JCOM* 16 (03), A01.
- Koloğlu, O. (1997). *Halka Doğru Bilim Türkiye'de Bilim Gazeteciliği*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Konya Bilim Merkezi, 2019. *Bilim Merkezi Nedir ?*. Erişim adresi: <https://www.kbm.org.tr/Default/PageDetails2/75d81796-64ec-e611-80e9-005056950aeb/11cdbc68-55cb-e611-80e9-005056950aeb> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2019).
- Kurtuluş, Ö. (1997). Bilim Gazeteciliği. *Bilim ve Teknik*, Issue 350, pp. 18-24.
- Lewenstein, B. (2003). Models of Public Communication of Science and Technology. Erişim adresi: https://ecommons.cornell.edu/xmlui/bitstream/handle/1813/58743/Lewenstein.2003.Models_of_communication.CC%20version%20for%20Cornell%20eCommons.pdf?sequence=3 (Erişim tarihi: 18 Temmuz 2019).

21. Yüzyılda Türkiye'nin Bilim İletişimi Uygulamaları Üzerine Bir Çalışma

- Lynch, J. ve diğerleri (2014). Bridging Science and Journalism: Identifying the Role of Public Relations in the Construction and Circulation of Stem Cell Research Among Laypeople. *Science Communication*, 36(4), pp. 479-501.
- Metcalf, J. ve Gascoigne, T. (1995). Science Journalism in Avustralia. *Public Understanding Science*, Cilt 4, pp. 411-428.
- MTA Tabiat Tarihi Müzesi (2019). *MTA Tabiat Tarihi Müzesi*. Erişim adresi: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-43990/ankara---sehit-cuma-dag-tabiat-tarihi-muzesi.html> (Erişim tarihi: 23 Temmuz 2019).
- Murcott, T. H. ve Williams, A. (2012). The Challenges for Science Journalism in the UK. *Progress in Physical Geography*, 37(2), pp. 152-160.
- Nelkin, D. (1987). The Culture of Science Journalism. *Society*, September/October, pp. 17-25.
- Nelkin, D. (1994). *Bilim Nasıl Satılır*. İstanbul: Şule Yayınları.
- ODTÜ (2018). *ODTÜ Strateji Planı 2018-2022*, Ankara: ODTÜ.
- Open Society Institute Sofia (2018). *Common Sense Wanted - Resilience to "Post-Truth" and Its Predictors in the New Media Literacy Index 2018*, Soifa: Open Society Institute.
- Persson, P.-E. (2000). Community Impact of Science Centers: Is There Any?. *Curator*, 43(1), pp. 9-17.
- Reuters (2019). *The Reuters Institute Digital Report 2019*. Erişim adresi: <http://www.digitalnewsreport.org/> (Erişim tarihi: 04 Temmuz 2019).
- Royal Society (1985). *The Public Understanding of Science*, Bedfordshire: Royal Society.
- teyit.org (2018). *Araştırma: Türkiye sahte habere en çok maruz kalan ülke*. Erişim adresi: <https://teyit.org/turkiye-sahte-habere-en-cok-maruz-kalan-ulke/> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2109).
- teyit.org (2018). *Araştırma: Türkiye sahte habere en çok maruz kalan ülke*. Erişim adresi: <https://teyit.org/turkiye-sahte-habere-en-cok-maruz-kalan-ulke/> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2019).
- TÜBİTAK Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı (2010). *2011-2016 Bilim ve Teknoloji İnsan Kaynağı Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara: TÜBİTAK.
- TÜBİTAK (2004). *Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi*. basım yeri bilinmiyor:Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.
- TÜBİTAK (2019). *Bilim Teknik*. Erişim adresi: <http://www.bilimteknik.tubitak.gov.tr/> (Erişim tarihi: 12 Temmuz 2019).
- TÜBİTAK (2019). *TÜBİTAK*. Erişim adresi: <https://www.tubitak.gov.tr/tr/icerik-hakkimizda> (Erişim tarihi: 12 Temmuz 2019).
- Yüksek Öğretim Kurulu (2019). *Üniversitelerimiz*. Erişim adresi: <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz> (Erişim tarihi: 27 Temmuz 2019).

Kar Amacı Olmayan İşletmelerde Entegre Raporlama ve Bir Örnek Olay

Anıl GACAR^{a, b}

Özet

Entegre raporlar, genellikle kar amacı olan işletmeler tarafından hazırlanmaktadır. Entegre raporlamanın kapsamının genişlemesiyle birlikte, literatürde kar amacı olan kuruluşların da entegre rapor hazırlayabilecekleri ve bunu toplumla paylaşabileceği belirtilmektedir. Ancak, entegre raporlama konusundaki literatür incelendiğinde, kar amacı olmayan işletmelerdeki entegre raporlama konusunda, oldukça aza sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Çalışmada, kar amacı olmayan kuruluşlarda entegre raporlama ile ilgili kavramsal bigilere yer verilmekte ve bu bilgiler doğrultusunda Türkiye'deki bir işletme örnek olay kapsamında incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de eğitim alanında uzun yıllardır faaliyet gösteren ve 2018 yılında ilk entegre raporunu hazırlayıp sunan bir vakıf kuruluşu, örnek olay kapsamında ele alınmıştır. Örnek olay kapsamında incelenen kuruluşun ilgili faaliyet döneminde, mali olan ve olmayan bilgilerinin ayrıntılı bir biçimde hazırlanan entegre raporda yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Muhasebe
Entegre Raporlama
Kar Amacı Olmayan İşletmeler

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.03.2020
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.699584

Integrated Reporting in Nonprofit Businesses and A Case Study

Abstract

Integrated reports are usually prepared by for-profit businesses. The literature states that nonprofits can also prepare integrated reports and share it with the community with the expansion of the scope of integrated reporting. However, when the literature on integrated reporting is examined when the literature is examined. In this study, conceptual information about Integrated Reporting in non-profit organizations are included and in line with this information, a business in Turkey is examined within the context of a case study. For this purpose, a foundation organization that has been active in the field of education in Turkey for many years and has prepared and presented its first integrated report in 2018 has been taken into consideration within the context of a case study. It is observed that the financial and non-financial information of the organization examined within the context of the case study is included in the Integrated Report prepared in detail during the relevant activity period.

Keywords

Social Reporting
Integrated Reporting
Non Profit Businesses

About Article

Received: 06.03.2020
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.699584

^a İletişim Yazarı: anil.gacar@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-4571-3886

Giriş

Son dönemlerde rekabetin yoğunlaşmasının, işletmelerin sunduğu bilgilerden fayda sağlayabilecek paydaşların sayısında bir artış meydana getirdiği kabul edilebilir. Önceki yıllarda, işletmelerin en önemli paydaşı işletme sahip ve ortakları iken bu durum daha sonraki dönemlerde çalışanlar, devlet, tedarikçiler, çalışanlar, müşteriler ve sosyal sorumluluk ilişkileri boyutlarında genişlemiştir. Dolayısıyla, işletmeler açısından ortaklara yönelik raporlama ile birlikte diğer paydaşların da bilgi edinmesini sağlayan daha geniş bir raporlama gereksiniminin ortaya çıktığı kabul edilebilir.

Sürdürülebilirlik raporları ya da başka bir ifadeyle entegre raporlama, işletmeler tarafından açıklanması zorunlu (mali) bilgiler yanında mali olmayan bilgileri içeren bir sistem olarak tanımlanabilir. Başka bir anlatımla, entegre raporlamada zorunlu olarak sunulması gerekli bilgiler ile birlikte işletmeler açısından sunulması zorunlu olmayan (gönüllü nitelikte açıklanabilen) bilgiler de yer almaktadır. Entegre raporlama aracılığı ile artan paydaş sayısına bağlı olarak onların işletmeler hakkında bilgi edinme gereksinimi giderilmeye çalışılmaktadır.

Entegre raporlar, kar amacı olan işletmeler yanında kar amacı olmayan işletmeler için de hazırlanabilir. Argüden İletişim Akademisi, 2015 yılında Türkiye’de kar amacı olmayan bir işletme olarak ilk entegre raporu hazırlamıştır (Arıcı, 2018). Bu bağlamda, 2015 yılında ortaya konan bu çalışma ile Türkiye’de kar amacı olmayan işletmelerin de entegre rapor hazırlamaya başladıkları ve bu durumun ilgili alandaki diğer işletmeler üzerinde farkındalık oluşturabileceği kabul edilebilir.

Sosyal Muhasebe ve Entegre Raporlama Kavramları

Muhasebe bilgi sistemi, finansal tablo kullanıcılarının işletme yönetiminde karar almasına yardımcı olabilecek raporlarının hazırlanması ve finansal nitelikli işlemlerin kaydedilmesine ilişkin süreçler bütünü olarak ifade edilebilmektedir. Bu bakımdan, muhasebe, işletmelerin para ile ifade edilebilen işlemlerinin tanımlanması, sınıflandırılması, kaydedilmesi, özetlenmesi ve raporlanması faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Shim ve Siegel, 1999: 1). Muhasebe ile birlikte, işletmelerdeki tüm işletme fonksiyonlarından (pazarlama, üretim, finans, araştırma ve geliştirme vb.) gelen finansal nitelikli olaylar, finansal tablo kullanıcılarının bilgisine sunulmaktadır (Akgün ve Kılıç, 2013: 21). Buradaki amaç, işletmelerin mali yönü hakkında işletme sahipleri ve ortaklarına bilgi sağlamaktır.

İşletmelerde muhasebe bilgi kullanıcıları, iç ve dış kullanıcılar olmak üzere iki başlıkta incelenebilmektedir. İşletme içi kullanıcılar yöneticiler, ortaklar ve çalışanlar; dış kullanıcılar ise devlet, müşteriler, alıcılar, satıcılar, yatırımcılar vb. olarak sayılabilir (Toroslu ve Durmuş, 2017: 26). İç ve dış kullanıcıların bilgi ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Dış kullanıcılar, yatırım yapma, borç verme ve mevzuata ilişkin kararlarla ilgilenirken iç kullanıcılar, planlama yapmak, kontrol etmek ve karar vermek amacıyla muhasebe bilgilerine gereksinim duyarlar (Jiambalvo, 2013: 7). Muhasebenin dış kullanıcılara yönelik olan kısmına finansal; iç kullanıcılara yönelik olan kısmına ise yönetim muhasebesi adı verilmektedir.

Yönetim muhasebesi, tarihsel süreç içerisinde ele alındığında farklı amaçlar üstlenmiştir. Buna göre yönetim muhasebesinin gelişimi dört farklı dönem itibarıyla incelenebilmektedir (IMA, 1998: 84-85). Bu süreçler sırasıyla şu şekilde belirtilebilir:

- 1950 öncesi dönem: Bu dönemde yönetim muhasebesinin amacı, maliyetlerin hesaplanması ve finansal kontroldür.
- 1950-1965 arası dönem: Maliyetlerin hesaplanması ve finansal kontrol ile birlikte, planlama da yönetim muhasebesinin amaçlarından biri olmuştur.
- 1965-1985 arası dönem: Bu dönemde, yenilikçi yönetim muhasebesi yaklaşımları (faaliyet tabanlı maliyetleme, kısıtlar teorisi vb.) kullanılarak işletme faaliyetlerinde maliyetlerin azaltılması amaçlanmaktadır.
- 1985 ve sonrası dönem: Bu dönemde, yönetim muhasebesinin temel amacının müşteriler ve ortaklar için değer yaratmak olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, işletmede finansal nitelikli olan ve olmayan tüm bilgiler değerlendirilerek işletmenin performansının ölçülmesi yoluna gidilmektedir.

Yönetim muhasebesindeki değişimin nedenleri arasında, yönetim muhasebesinin sosyal ve kültürel olaylardan da etkilenmesi gösterilebilir. Bu değişimin nedenleri olarak, işletme çevresinin büyüklüğü, üretim teknolojilerinin değişmesi, elektronik ticaretin yaygınlaşması, müşterilere odaklanma vb. gösterilebilir (Demir, 2008: 60). Muhasebede yaşanan dönüşüm ile birlikte daha fazla bilgi kullanıcısının gereksinimlerine yanıt verilmektedir. Yönetim muhasebesindeki dönüşüm ile birlikte sosyal muhasebe kavramı ortaya çıkmıştır. Sosyal muhasebe, işletmelerin yalnızca ortaklarına karşı değil; tüm paydaşlarına da sorumlu olduğu bir muhasebe alanı olarak değerlendirilmekte ve paydaşların işletme ile ilgili konularda karar vermelerine yardımcı olmalarını sağlayan bir alan olarak görülmektedir (Ertuna, 2012: 10). Kanada Yönetim Muhasecileri Topluluğu tarafından 1998 yılında hazırlanan yönetim muhasebesi rehberinde, işletme verimliliğinin artırılmasının yolunun sosyal sorumluluk, çevresel ve sürdürülebilirlik uygulamalarından; dolayısıyla sosyal amaçlı muhasebeden geçtiği belirtilmektedir (Çelik, 2018).

Sosyal amaçlı muhasebe, işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetleri ile ilgili yapmış oldukları bilgilerin raporlanmasıdır. Sosyal muhasebe kavramı konusunda yapılmış bazı tanımlamalar bulunmaktadır. Camreon vd. (2010) sosyal muhasebeyi, işletmelerin amaç ve değerlerine ne ölçüde ulaştığını takip etme konusunda bir araç olarak tanımlamaktadır. Torrecchia (2013), sosyal muhasebenin, işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk ilkesi gereği olarak bütün faaliyetlerinin tanımlanması ve raporlanması süreci olduğunu ifade etmektedir. Doğan (2018), sosyal muhasebenin, işletmelerin sosyal sorumluluk ilkesinden yola çıkılarak ortaya çıkan bir muhasebe türü olduğunu belirterek; işletmelerin parasal olaylar dışında toplumu ilgilendiren ekonomik, yasal, etik vb. konularda da raporlama yapmak zorunda olduğunu belirtmektedir.

Sosyal muhasebenin bir başka tanımına göre sosyal muhasebe, işletmelerin sorumlu olduğu tüm gruplara karşı sahip olduğu yükümlülükler bütünüdür (Crowther, 2000). Mook vd. (2007)'ye göre sosyal muhasebe, toplumun bütün kesimlerine hesap veren bir sistemdir. Sozibilir (1981), sosyal muhasebeyi, kar amacı olan ya da olmayan herhangi bir işletmenin topluma olan ekonomik, sosyal vb. etkilerinin ölçülmesi ve bu etkilerin işletme içi ve dışındaki çıkar gruplarına raporlanması faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Bütün bu tanımlar ele alındığında, sosyal muhasebenin kar amacı olan ya da olmayan işletmelerde, parasal işlemler dışında toplumu ilgilendirebilecek ekonomik, çevresel, sağlık vb. konularda toplumun bilgilendirmesi ve toplumla ilişkilerin geliştirilmesini amaçlayan bir kavram olduğu belirtilebilir.

Gray (2002), sosyal muhasebenin farklı şekillerde adlandırılabilceğini belirtmektedir. Gray'e göre sosyal muhasebe, "sosyal sorumluluk muhasebesi, toplum denetimi, kurumsal sosyal raporlama, işçilere ya da işletme ortaklarına yönelik raporlama" şeklinde adlandırılabilir. Juhman (2014), sosyal muhasebenin ortaya çıkma sürecinin, 1990'lı yıllarda çok uluslu işletmeler tarafından başlatıldığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, sosyal muhasebenin, işletmelerin büyümesi ya da yeni pazarlara ulaşması ile birlikte gelişim gösterdiği ifade edilebilir.

Hakcston ve Milne (1996), birçok işletmenin piyasa değerlerini daha da arttırmak düşüncesiyle sosyal muhasebeye önem verdiğini belirtmektedir. Thomson ve Zakaria (2004), sosyal muhasebenin işletme içi ve dışındaki bilgi kullanıcılarına işletmenin ekonomik, çevresel ve sosyal faaliyetlerinin raporlandığı bir sistem olduğunu belirtmektedir. Bir diğer tanıma göre sosyal muhasebe, işletmenin gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmei düşündüğü tüm faaliyetleriyle ilgili toplumu bilgilendirme çabasıdır (Sürmen ve Aygün, 2005). Bütün bu tanımlar ele alındığında, sosyal muhasebenin finansal muhasebedeki tek yönlü hissedar (ortak) odaklı anlayıştan toplumdaki diğer bilgi kullanıcılarına da yöneldiğini ifade etmek mümkündür.

Sosyal muhasebe sürecinin çıktıları, sosyal rapor olarak belirtilebilir. Sosyal raporlama, literatürde sürdürülebilirlik, entegre, kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal vatandaşlık raporları gibi adlar almaktadır (Richards ve Wood, 2009). Wallage (2000), sosyal raporlama ile işletme ve çıkar grupları arasında iletişim ve karar alma süreçlerinde birlikte hareket edildiğini; bu bağlamda çıkar gruplarının kendilerini ilgilendiren konularda bilgilendirme amaçladığını belirtmektedir. Almanya, Hollanda, Fransa, Japonya vb. gelişmiş ülkelerde sosyal muhasebe ve dolayısıyla sosyal (entegre) raporlamaya 1970'li yıllardan bu yana oldukça önem verildiği belirtilmektedir (Batra, 1996).

Entegre raporlama, her türlü işletmenin sosyal faaliyetlerinin ilgili çıkar gruplarına ulaştırılmasını amaçlayan bir raporlama yaklaşımıdır (Kaya ve Karakaya, 2008). Entegre raporlama işletmelerin çevre, toplum, ekonomi ve diğer alanlara yaptığı katkılar hakkında kullanıcılara bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda, entegre raporlarda, işletmenin gelecekle ilgili hedef ve beklentilerine de yer verilebilmektedir. Entegre raporlama, muhasebenin temel kavramlarından olan sosyal sorumluluk ilkesinin gereği olarak düşünülmektedir (Idowu ve Towler, 2004).

Entegre Raporlama ile İlgili Yazın Taraması

Entegre raporlama ile ilgili olarak ulusal ve uluslararası alanda yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Azim vd. (2009), Bangladeş'te yer alan işletmelerin entegre raporlarını inceleyen ampirik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Analizde, incelenen 38 işletmeden 6 tanesinin kurumsal sosyal raporlama yaptığı ortaya çıkmış ve bu işletmelerin de ağırlıklı olarak bankacılık sektöründe olduğu ortaya konulmuştur. Lungu vd. (2011), Amsterdam, Paris, Lisbon ve Brüksel'deki işletmelerin 2007-2009 dönemleri arasındaki kriz döneminde entegre raporlamaya ne ölçüde önem verdiklerini ortaya koymayı amaçlayan bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada ele alınan işletmelerin yıllık faaliyet raporları, içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışmada, Lisbon ve Brüksel'deki işletmelerin kriz dönemlerinde entegre raporlamaya daha az önem verdikleri belirtilmiştir.

Maali vd. (2008), 16 ülkede bulunan toplam 29 İslami bankanın sosyal sorumluluk raporlarını incelemiştir. Çalışmada, İslami bankalar açısından sosyal sorumluluk raporlarının açıklanma oranının beklentilerin altında kaldığı belirtilmektedir.

Adams vd. (1998), 6 Avrupa ülkesinden 150 adet yıllık faaliyet raporunu analiz ettikleri çalışmalarında, entegre raporlamayı etkileyen etmenleri belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, işletme büyüklüğü, işletmenin bulunduğu sektör ve ülkenin, işletmelerin sosyal sorumluluk açıklamalarını etkilediği ortaya konmuştur. Bununla birlikte, çok büyük işletmelerin, sosyal sorumluluk açıklamaları yapmalarının daha olası olduğu belirtilmiştir.

Tsang (1998), Singapur'da bankacılık, turizm ve gıda sektöründen toplam 33 halka açık işletmenin, 1986-1995 yılları arasındaki yıllık faaliyet raporlarını incelemiştir. Çalışmada, 16 işletmenin incelenen on yıl boyunca, hiçbir sosyal sorumluluk açıklamasına sahip olmadığı belirlenmiştir. Geriye kalan 17 işletmenin faaliyet raporları cümle cümle analiz edilmiş ve bu işletmelerin ağırlıklı olarak insan kaynakları ve toplumsal katılımlar hakkında bilgi sunduğu ifade edilmiştir.

Ratanajongkol vd. (2006), 1997, 1998 ve 2001 dönemlerini kapsayacak şekilde, Tayvan'daki 40 büyük işletmenin yıllık faaliyet raporlarını sosyal sorumluluk açıklamaları açısından analiz etmişlerdir. Çalışmada, farklı endüstrilerde olmasına rağmen, Tayvan'da kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarının yıllar boyunca artış gösterdiği belirlenmiştir.

Adams ve Simnett (2011), entegre raporlama ile ilgili artan teşvik ve ivmelenme ile birlikte, Avustralya'daki kar amacı gütmeyen işletmeler için önemli fırsatlar olduğunu belirtmektedir.

Gazzola vd. (2017), İtalya'da kar amacı olmayan bir işletmenin entegre raporunu örnek olay yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışmada, kar amacı olmayan işletmeler açısından sosyal sorumluluk uygulamalarının zorunlu olduğu ve bu tür işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluklarını stratejilerine nasıl dahil edeceklerini ortaya koyan çalışmaların çok az sayıda olduğu belirtilmiştir.

Başar ve Başar (2006), o dönem İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası) 100 Endeksinde yer alan işletmelerin entegre raporlarını niceliksel ve niteliksel göstergeler bakımından incelemiştir. 2003 yılının ilk üç aylık dönemine ilişkin faaliyet raporlarının incelendiği çalışmada, işletmelerin en çok insan kaynakları, sağlık ve güvenlik alanlarında; en az da enerji konularında açıklama yaptıkları belirlenmiştir.

Kaynar (2011), 2004-2009 yıllarını kapsayan süreçte İMKB 100 Endeksinde 4 çeyrekte de işlem gören işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili verilerini panel veri analiz yöntemini kullanarak değerlendirmiştir. Analiz sonucunda, işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk raporları ile finansal performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki belirlenmiştir.

Kaya vd. (2016), 13 farklı ülkede yer alan işletmelerin yayınladıkları entegre raporlarını, kapsam ve içerik yönünden değerlendirmişlerdir. Çalışmada, entegre raporların finansal tablolarla aynı belge içinde sunulduğu ve kapsamının ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceği belirtilmektedir.

Ekergil ve Göde (2017), Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative) Standartları'na göre seçilen otellerin sürdürülebilirlik raporlarını incelemişlerdir. Çalışmada, otellerin sürdürülebilirlik raporlarını uluslararası standartlara göre hazırlamadıkları belirlenmiştir.

Öztürk ve Marşap (2018), Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye'deki en büyük telekomünikasyon işletmelerinin (Verizon, Vodafone ve Turkcell) kurumsal sosyal sorumluluk raporlarını incelemişlerdir. Çalışmada, İngiltere ve Türkiye'deki raporların "sürdürülebilirlik raporları"; Amerika'daki raporun ise "kurumsal sosyal sorumluluk raporu" ismi aldığı belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca, işletmelerin ağırlıklı olarak çevresel ve toplumsal katılım faaliyetleriyle ilgili bilgiler sunduğu ortaya konmuştur.

Kar Amacı Olmayan Kuruluşlarda Entegre Raporlama

Sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar gibi kar amacı olmayan işletmelerin gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk faaliyetleri, toplumda farkındalık oluşmasını sağlamakta ve kurumların değerini arttırmaktadır (Çakır ve Arslan, 2016). Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin yer aldığı raporlar, öncelikli olarak kar amacı olan işletmeler açısından ortaya çıkmış ve bu işletmelerin gönüllü uygulamalarına bırakılmıştır. Daha sonra, kar amacı olmayan sivil toplum kuruluşları, dernekler, vakıflar gibi kuruluşlar için de entegre raporların hazırlanabileceği belirtilmiştir (Çelebier ve Çankaya, 2019). Kar amacı olmayan işletmelerin de sürdürülebilirliği, yaptığı sosyo-ekonomik faaliyetlerin niteliğine değil; finansal ve finansal olmayan bilgilerinin muhasebe bilgi kullanıcılarına sunulmasına bağlı olduğu belirtilmektedir (Uysal ve Kurt, 2016).

Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council-IIRC), uluslararası alanda entegre raporlamayla ilgili düzenlemeler ve standartlar yayınlayan bir kuruluştur. Kar amacı olmayan kuruluşlar, IIRC standartlarına uygun entegre rapor hazırlayabilmektedir (Yong ve Pozzoli, 2019). Bununla birlikte, kar amacı olmayan kuruluşların paydaşlarını; başka bir deyişle kendisinden yarar sağlayanları tanıması oldukça önemlidir. Bu kuruluşların paydaşları arasında, medya kuruluşları, üniversiteler, tedarikçiler, bağışçılar vb. birçok grup sayılabilir. Dolayısıyla, kar amacı olmayan kuruluşlar için şeffaflık ve iletişim oldukça önemlidir (Gazzola vd., 2017). Dumay vd. (2015), entegre raporlama ile ilgili yaptıkları literatür çalışmasında, kar amacı gütmeyen işletmelerle ilgili oldukça az sayıda çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kar amacı gütmeyen işletmeler açısından entegre raporlama konusunun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde incelenmeye ve değerlendirilmeye açık bir alan olduğu kabul edilebilir.

Araştırma Modeli

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye'de 23 Ocak 1995 tarihinde kurulan Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı'na ait 2018 yılı entegre raporu, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmektedir. Çalışmanın amacı, gelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılan ve Türkiye'de henüz başlangıç aşamasında olan kar amacı olmayan kuruluşlarda entegre raporlama kavramını, bir örnek olay yardımıyla incelemektir. Bu amaçla, Türkiye'de geçmişi 25 yıla dayanan Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı örnek olay kapsamında seçilmiştir. Bu vakfın seçilmesinin nedeni, vakfın 26.12.2018-26.12.2019 tarihleri arasında 9,46 notu ile en yüksek kurumsal yönetim derecelendirme notuna sahip ikinci vakıf olmasıdır. Çalışma, Gazzola vd. (2017) tarafından yapılan çalışma temel alınarak hazırlanmıştır.

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, devlet tarafından verilen temel eğitime destek amacıyla, birçok sanayici, yönetici ve akademisyen tarafından 23 Ocak 1995'te kurulmuş ve Türkiye'nin 33 şehir ve 73 farklı noktasında faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Vakfın merkezi, İstanbul'dur. Vakıf, 2009'da Bakanlar Kurulu'nun aldığı karar ile izin almadan bağış toplama hakkına sahip bir vakıf olarak kabul edilmiştir (<https://tr.wikipedia.org/>, 27.02.2020). TEGV, devlet tarafından verilen eğitimin yanı sıra 6-14 yaş aralığındaki birçok çocuğun tiyatro, fen bilimleri, matematik gibi alanlarda gelişimine destek olmaktadır. TEGV, bu etkinliklerini birçok bağışçısının desteği ile karşılamakta; çocuklara verilen eğitimler de gönüllüler tarafından sağlanmaktadır (<https://onedio.com/>, 27.02.2020)

2018 yılı itibariyle TEGV'in rakamlarla genel görünümü şu şekildedir:

- Yaklaşık 191.000 ulaşılan çocuk
- Yaklaşık 25.000 bağışçı
- Yaklaşık 9.000 aktif gönüllü
- Dijital platformlarda ulaşılan yaklaşık 260.000 çocuk

Bulgular

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı'nın 2018 yılı faaliyetlerini ve geleceğe dönük stratejilerini bütünsel bir bakış açısıyla paylaşarak hazırlanmış olduğu ilk entegre raporu olan bu rapor, 2018 yılına ilişkin öncelikli olarak değerlendirilen konu başlıkları doğrultusunda oluşturulmuştur. Hazırlanan entegre rapor ile, vakfın 2018 yılı faaliyetleri, gelecek planları, kaynakları, iş modeli ile yönetim yapısı ve bağımsız denetimden geçmiş finansal tabloları paydaşlarına sunulmaktadır.

TEGV 2018 yılına ilişkin entegre raporun sırasıyla şu başlıklardan oluştuğu görülmektedir (<https://tegv.org>, 27.02.2020):

- Sunuş
- Biz Kimiz?
- 2018 Yılı Faaliyetleri
- Kurumsal Yönetim
- Yanımızdakiler
- Raporlar

Entegre raporun sunuş bölümünde, vakfın entegre raporu hakkında bilgiler ile yönetim kurulu başkanı ve genel müdürün mesajı yer almaktadır. Bı bölümde vakfın temel amacının "Birleşmiş Milletler (BM) 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Katkı" olduğu belirtilmektedir.

İkinci bölümde, TEGV misyonu, vizyonu ve değerleri; vakfın dış paydaşları, stratejik hedefleri, vakfı bekleyen riskler ve fırsatlar ile yaratılan değerler hakkında bilgilere yer verilmektedir. Raporda, vakfın iş modelinin çocuklar, gönüllüler, eğitim programları, mekanlar, izleme değerlendirme ve yönetim olmak üzere 6 ana boyuttan oluştuğu belirtilmiştir. Kurumun stratejik hedefleri ise ulaşılan çocuk sayısını arttırmak, bilgi

teknolojilerinde ilerlemek, bağışçıların bağlılığını arttırmak ve mali yapıda bağlılık olarak belirlenmiştir.

Raporun üçüncü bölümünde, vakfın 2018 yılı sonu itibariyle genel görünümüne ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu bölümde, 2018 yılı içerisinde yapılan faaliyetler, vakfın gönüllüleri, dijitalleşme konusunda yapılan girişimler ve vakfın işbirlikleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Raporun dördüncü ve beşinci bölümünde, vakfın kurumsal yönetim konusunda yaptığı çalışmalar ve yapılan faaliyetler ile ilgili diğer kuruluşlardan alınan destekler hakkında bilgiler yer almaktadır. Vakfın kurumsal yönetim kapsamında, icra, denetim, kurumsal yönetim, etik, risk yönetimi ve eğitim danışma komiteleri olmak üzere 6 farklı komiteden oluştuğu gözlenmiştir. Raporda ayrıca, her bir komitenin görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler yer almaktadır. 2018 yılı sonu itibariyle, vakfın bireysel ve kurumsal bağışçılardan toplam 21.819.513 TL bağış topladığı belirtilmektedir.

Raporlar başlığı altında, vakfa ait kurumsal yönetim ilkelerine uyum beyanı, vakfın 2018 yılı hesap dönemine ilişkin bilanço ve gelir tablosu ile bunlara ilişkin bağımsız denetçi raporu yer almaktadır. Finansal tablolara ilişkin yapılan bağımsız denetim sonucunda, vakfın finansal tablolarının tekdüzen hesap planına ve gerçeğe uygun olarak hazırlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, vakfın 2018 yılında elde ettiği gelirlerin 2017 yılına göre yaklaşık 2.500.000 TL; buna karşılık giderlerinin de bir önceki yıla göre yaklaşık 6.000.000 TL arttığı görülmüştür. Dolayısıyla vakfın finansal bakımdan gelirlerinin giderlerine oranla daha az arttığı belirtilebilir.

TEGV tarafından 01.01.2018-31.12.2018 dönemini kapsayacak şekilde hazırlanan entegre rapor ile vakıf faaliyetleri hakkında paydaşlara şeffaf, hesap verebilir ve tutarlı bilgiler sunulduğu kabul edilebilir. TEGV'in, Türkiye'de en yüksek kurumsal yönetim notuna sahip vakıflarından biri olması, entegre rapor hazırlanmasında önemli bir rol olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kar amacı olmayan işletmelerin, toplumla ilişkilerinin artırılması amacıyla entegre raporlamaya önem vermeleri gerektiği ve bu raporlarını da kamuoyuyla paylaşmaları gerektiği ifade edilebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Son dönemlerde muhasebeyle ilgili çıkar grupları, işletmelerle ilgili finansal bilginin yanında finansal olmayan bilgiler hakkında da bilgi sahibi olmak istemektedir. Finansal olmayan bilgiler, işletmelerin sosyal sorumluluk ilkesi gereği yaptığı faaliyetler ile ilgilidir. İşletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetleri hakkında gönüllü olarak bilgi vermesi, işletmelerin toplumda bilinirliğini ve dolayısıyla piyasa değerini artırıcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Entegre raporlama, hem kar amacı olan hem de olmayan işletmeler açısından hazırlanabilmektedir. Amerika ve Avrupa'daki ülkelerde kar amacı olmayan işletmelerin entegre rapor hazırlamaları daha eski yıllara dayanırken; bu durumun Türkiye açısından oldukça yeni olduğu ifade edilebilir. Çalışmada, kar amacı olmayan işletmelerden biri olan Türkiye Eğitim Vakfı özelinde hazırlanan ilk entegre rapor, örnek olay kapsamında incelenmiştir. Türkiye Eğitim Vakfı'nın 2018 yılına ilişkin entegre raporunun incelendiği çalışmada, vakfın bir yıl boyunca gerçekleştirdiği sosyal sorumluluk faaliyetleri ile finansal olan ve olmayan tüm bir arada sunulduğu görülmüştür.

Türkiye’de daha önce yapılmış çalışmalarda, kar amacı olmayan işletmelerde entegre raporlamanın örnek olay kapsamında incelenmesi konusu ile ilgili olarak herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın, bu anlamda daha sonra yapılacak çalışmalar açısından başlangıç niteliği taşıdığı belirtilebilir. Bununla birlikte, entegre raporlamanın kar amacı olmayan işletmeler açısından bilinirliğinin artması beklenmektedir. Daha sonraki aşamalarda, farklı ülkelerde birden fazla kar amacı olmayan işletmenin entegre raporları karşılaştırmalı olarak ele alınarak aralarındaki Türkiye açısından benzerlik ve farklılıklara ilişkin çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Adams, C. vd. (1998). Corporate Social Reporting Practices in Western Europe: Legitimizing Corporate Behaviour?, *The British Accounting Review*, 30(1), 1-21
- Adams, S. ve Simnett, R. (2011). Integrated Reporting: An Opportunity for Australia's Not-for-Profit Sector. *Australian Accounting Review*, 21(3), 292-301
- Akgün, A.İ. ve Kılıç, S. (2013). Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(2), 21-36
- Arıcı, N. D. (2018). Entegre Raporlama Yolculuğunda Sürdürülebilirlik Raporlamasının Rolü: OECD ve Türkiye Karşılaştırması. *Mali Çözüm Dergisi*, Eylül-Ekim, 61-83
- Azim, M. vd. (2009)'Corporate Social Reporting Practice: Evidence from Listed Companies in Bangladesh', *Journal of Asia-Pacific Business*,10:2, 130-145
- Başar, B. ve Başar, M. (2006). Sosyal Sorumluluk Raporlaması ve Türkiye’deki Durumu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 213-230
- Batra, G.S.(1996) “Dynamics Of Social Auditing in Corporate Enterprises: A Study Of The Indian Corporate Sector”, *Managerial Auditing Journal*, Volume: 11 Issue: 2, 36 – 45
- Cameron vd. (2010). *Social Accounting: A Practical Guide for Small Community Organisations and Enterprises*. Centre for Urban and Regional Studies, The University of Newcastle, Australia.
- Crowther, David (2000)., *Social and Environmental Accounting*, London: Financial Times Prentice Hall
- Çakır, A. ve Arslan, B. (2016). Kurumların Uyguladıkları Sosyal Sorumluluk Projelerinin Tüketicilerin Marka Sadakati Üzerine Etkileri: Otomobil Markaları Üzerine Bir Araştırma. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(2), 437-452
- Çelebier, M. ve Çankaya, F. (2019). Entegre Raporlama ile ilgili Yapılan Çalışmalar: Literatür Çalışması. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*. 5(2). 179-196
- Çelik, Y. (2018). *Sürdürülebilirlik Muhasebesi, Sürdürülebilirlik Raporlama İlkeleri (GRI), BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde İşlem Gören Bankaların Sürdürülebilirlik Raporlarının Karşılaştırılması*. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Demir, Volkan (2008). Yönetim Muhasebesindeki Değişim ve Değişimi Etkileyen Faktörler, *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 26, Ekim – 2008, 51 – 70.

- Doğan, S. (2018). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(1). 100-107
- Dumay, J. vd. (2016). Integrated reporting: A structured literature review. *Accounting Forum*, 40(3), 166-185
- Ekerşil, V. ve Göde, M. Ö. (2017). Küresel Raporlama Girişimi (GRI) Standartlarına Göre Seçilen Otellerin Sürdürülebilirlik Raporlarının Analizi ve Değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*. 8(4), 859-871
- Ertuna, Ö. (2012). Muhasebe İçin Yeni Ufuklar: Sosyal Muhasebe, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi (MUFİTAD)*, 3, 5-18.
- Gazzola, P. vd. (2017). CSR and Sustainability Report for Nonprofit Organizations. An Italian Best Practice. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*. 5(3), 355-376
- Gray, R. (2002). The social accounting project and Accounting Organizations and Society Privileging Engagement, Imaginings, New Accountings and Pragmatism over Critique?, *Accounting, Organizations and Society* 27, 687-708
- Hackston, D., Milne, M. (1996). Some Determinants of Social and Environmental Disclosures in New Zealand Companies. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. 9(1), 77- 94.
- Idowu, S. O. ve Towler, B. A. (2004), A Comparative Study of the Contents of Corporate Social Responsibility Reports of UK Companies. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 15(4), 420-437.
- IMA (International Management Accountant). *International Management Accountant Statements-1, Management Accounting Principles*
- Jiambalvo, J. (2013). *Managerial Accounting*. Fifth Edition, Wiley Sons.
- Kaya, U. ve Karakaya, A. (2008). Sosyal Raporlama Anlayışının Muhasebe Meslek Mensupları Tarafından Algılanması Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 7(24), 153-170.
- Kaya, U. vd. (2016). Yeni Bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama ve Dünyadaki Uygulama Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(11), 85-101
- Kaynar, B. (2011). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışına Dayalı Sosyal Raporlamanın İşletme Performansı Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Kılıç, B. (2018). Entegre Raporlama ve Türkiye'deki Gelişmeler: Entegre Rapor Hazırlayan İşletmeler ve BİST Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmeler Açısından Bir İnceleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. 20(1). 28-64
- Lungu, C.I vd. (2011), Exploratory Study on Social and Environmental Reporting of European Companies in Crises Period. *Accounting and Management Information Systems*. 10(4), 459-478
- Maali, B. vd. (2008), Social Reporting by Islamic Banks. *A Journal of Accounting, Finance and Business Studies*.42(2), 266-289

- Öztürk, C. ve Marşap, B. (2018). Corporate Social Responsibility Reporting in Telecommunication Industry: The Case of the US, UK, and Turkey. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Nisan, 217-234
- Ratanajongkol, S., Davey, H. and Low, M. (2006), Corporate social reporting in Thailand: The news is all good and increasing, *Qualitative Research in Accounting & Management*, 3 (1), 67-83. <https://doi.org/10.1108/11766090610659751>
- Richards, B. ve Wood, D. (2009). *The Value of Social Reporting Lessons Learned From a Series of Case Studies Documenting The Evolution of Social Reporting at Seven Companies*. Boston College Center for Corporate Citizenship
- Shim, J. K. and Siegel, J. G. (1999). *Theory And Problems of Financial Accounting* (2.b.). New York: McGraw-Hill Companies, Inc.
- Sozbilir, H. (1981). *İşletmelerde Sosyal Muhasebe Kuramı ve Türkiye’de Bir Anket Çalışması*. Neriman ve İbrahim Küçük Kurt Sosyal Hizmetler, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları, No:1
- Sürmen, Y. ve Aygün, D. (2005). İşletmelerde Sosyal Raporlama, *Muhasebe Finansman Dergisi*, 26, 35-42
- Thompson, P., Zakaria, Z. (2004). Corporate Social Responsibility Reporting in Malaysia. *The Journal of Corporate Citizenship*, Spring, 13, 125- 136.
- Toroslu, V. ve Durmuş, C. N. (2017). *Finansal Tablolar Analizi: Kavramlar ve Analiz Teknikleri*, Seçkin Yayıncılık
- Torrecchia P. (2013) Social Accounting. In: Idowu S.O., Capaldi N., Zu L., Gupta A.D. (eds) *Encyclopedia of Corporate Social Responsibility*. Springer, Berlin, Heidelberg
- Tsang, E. W.K. (1998). A Longitudinal Study of Corporate Social Reporting in Singapore: The Case of the Banking, Food and Beverages and Hotel Industries, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 11(5), 624-635
- Uysal, T. ve Kurt, G.U. (2016). Kar Amacı Gütmeyen İşletmelerde Denetim: Bir Paradoks Mu? *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Muhasebe Denetimi Özel Sayısı*. 21(5), 1555-1559
- Wallage, P. (2000). Assurance on Sustainability Reporting: An Auditor View. *Auditing*, 19: 53-65.
- Yong, J. ve Pozzoli, M. (2019). Benefits of Integrated Reporting for Small Businesses and Not for Profit Organizations. <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/contributing-global-economy/discussion/benefits-integrated-reporting-small> (25.02.2020)
- <https://onedio.com/> (27.02.2020)
- <https://tegv.org.tr/> (27.02.2020)
- <https://tr.wikipedia.org/> (27.02.2020)

Hadımların Pers Saray Yaşamındaki Yeri

Serap Özkan Kılıç^{a, b}

Özet

Hadımların Pers saray yaşamındaki yeri ve üstlenmiş olduğu rollerini ortaya koymaya çalıştığımız araştırmamızda, öncelikli olarak Antik Hellen ve Roma kaynaklarının verdiği bilgilerden yararlanılmıştır. Hadımlara dair bilgilere Ön Asya, Anadolu ve Uzak Doğu'daki pek çok uygarlıkta rastlanmasına rağmen, en erken yazılı belgeler Çin Shang ve Ming hanedanlıklarında ortaya çıkmıştır. Perslerde hadım etme eylemi, başlangıçta bir cezalandırma yöntemi olarak kullanılsa da sonrasında hadımların Pers sarayında edindikleri olumlu-olumsuz rolleri Herodotos, Diodoros, Ksenophon, Ktesias, Plutarkhos ve Platon gibi kaynaklar aracılığıyla izleyebiliyoruz. Yakın Doğu saray yaşamının izlerini gördüğümüz Persler, aslında öncesinde alışık oldukları geleneksel Med saray anlayışının birçok özelliğini de taşımaktadır. Hadımların, Pers saray yaşamında kral ve ailesinin yakınında yer alan kişiler olduğu açıktır. Antik kaynakların verdiği bilgiler de bu konuda paralellik göstermektedir. Özel yaşam, hizmetçilik ve eğitim olarak sınıflandırdığımız başlıklar altında hadımların Pers saray yaşamındaki rollerini detaylı olarak incelediğimizde, hizmetçilik dahil olmak üzere önemli görevler üstlenen karakterler olduğunu görmekteyiz. Sarayın gizli bilgilerine hakim, haremde olan bitenden haberdar, üstüne üstlük haremdeki yaşamın gizliliği ve düzeninden sorumlu olan hadımlar, Pers İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde sadakatleriyle öne çıkarken, imparatorluğun çöküş süreciyle birlikte daha olumsuz karakterlere dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler

Hadım
Saray Yaşamı
Harem
Eğitim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.04.2020
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.717382

The Eunuchs in the Persian Palace

Abstract

We aim to reveal the place and roles of castrated people in Persian palace life within scope of current research based on the information primarily given by the sources of Ancient Greek and Rome. Although information on eunuchs may be provided by many civilizations in Asia Minor, Asia and the Far East, the earliest written documents appeared in the Shang and Ming dynasties in China. Although the act of castration in the Persians was originally used as a method of punishment, we can follow the positive-negative roles of the castrated in the Persian palace through sources not limited with Herodotos, Diodoros, Xenophon, Ktesias, Plutarch and Plato. The Persians, on which we see the traces of the Near East palace life, actually bear a large number of properties of the traditional Med palace approach and conventions familiar to them. It is clear that the eunuchs are the people who are closest to the king and his family in Persian palace life which is overwhelmingly supported by evidence provided in ancient resources. Detaile inspection of the roles of castrated people in Persian palace life under the titles we classified as private life, servantism and education reveals characters with important duties including service. The eunuchs, who are aware of the secret information of the palace, had a command of what is happening in the harem and were responsible for the privacy and order of the life in the harem, were initially loyal figures in bright days of empire, later turning into more negative characters with the collapse of the empire.

Keywords

Eunuch
Palace Life
Harem
Education

About Article

Received: 09.04.2020
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.717382

^a serap.ozkan@cbu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-2926-6358

Giriş

Hadım etme eylemi ve hadımlar tarih boyunca pek çok toplumda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Uzak ve Yakın Doğu'da kurulan imparatorlukların (Çin, Mezopotamya, Mısır, Anadolu/Geç Hitit, Pers ve Bizans) çoğunda hadımlar saray yaşamında, yönetimde ve orduda çeşitli pozisyonlarda yer almışlardır. Sınırlarını İndus Vadisi'nden Kuzey Hellas'a, Orta Asya'dan Güney Mısır'a dek genişleten ve antik dünyanın en önemli güçlerinden biri olmayı başaran Pers İmparatorluğu'nda hadımların sosyal yaşam içerisindeki yerini incelemeye önce, hadım kavramına hem tıbbi hem de tarihsel açıdan kısaca bakmak gerekir.

Hadım kelimesi halk arasındaki en basit tanımıyla "kısırlaştırılmış erkek" anlamına gelmektedir. Ancak Tıp biliminde kısırlaştırma, bir hadım etme işlemi değildir. Her iki cins için (kadın/erkek) yumurtalık veya testislerin çıkarılarak testosteron ve östrojen adlı hormonların salgısını durdurma işlemine *hadım etme* veya *kastrasyon* adı verilmektedir. Hadım etmede bireyin cinsel arzularını harekete geçiren dürtüler ortadan kaldırılırken, kısırlaştırmada ise cinsel dürtüler ortadan kaldırılmaksızın üreme yeteneği sona erdirilmektedir (Sarp, 2013: 51).

Hadımların ilk ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen, Taylor insanları hadım etme eyleminin kökenini İÖ 4000'lere dayandırmakta ve Mezopotamya'daki Sümer kültürünün en büyük kentlerinden biri olan Uruk'taki İştar/İnanna kültüyle ilişkilendirmektedir (2000: 169). Öte yandan ilkçağ tarih yazımının önemli yazarlarından biri olan Hellanikos ise hadım edilen kölelerin kullanılmasını Atossa'ya atfetmektedir (FgrH 687 F. 7; FgrHF. 178; Gera, 1997: 141, 146-148). Hadım kavramını kesin olarak sunan belgelerde; en erken Çin Shang Hanedanlığı'nda (İÖ 1766-1122) imparatorun hizmetkarları olarak görev yapan hadımların varlığı bilinmekte, sonrasında Ming Hanedanlık (İS 14-17) döneminde ise bunların zamanla rollerini büyükelçilik, diplomatlık veya komutanlığa kadar yükselttikleri anlaşılmaktadır (Scholz, 2001: 22; Tougher, 2008: 7)

Tarihsel sürece bakıldığında, pek çok toplum tarafından insanların en çok cezalandırma amacıyla veya savaşlarda esir düşme sonucunda kasıtlı olarak hadım edildikleri görülmektedir. Savaşlarda esir düşenlerin bir kısmı hadım edilerek Sardeis ve Ephesos gibi dönemin ünlü köle pazarlarında satışa sunulmaktaydı (Herodotos. III. 48, VIII. 105). Herodotos'a göre Persler de bu cezalandırma yöntemine başvurmuşlardır. İÖ 499 yılında Pers boyunduruğuna karşı başlatılan Ionia İsyanı'na katılan kentlerin tyranlarına Persler şu uyarıda bulunmuşlardır:

"...İonialılar, işte sizin için krala yararlı olmanın zamanı geldi; karşı yandaki yurttaşlarınızı kazanmaya çalışınız; onlara şöyle söz veriniz: Ayaklandıkları için ceza görmeyecekler, ne tapınakları ne de mülkleri yakılacak, eskisinden daha ağır bir muameleye uğramayacaklar. Ama sizi dinlemezler, ne olursa olsun deyip savaşa girerlerse başlarına nelerin geleceğini de iyice anlatınız: Savaşı kaybedecekler ve köle olacaklardır; **oğulları hadım edilecek**, kızları Baktra'ya gönderilecek, toprakları başkalarına verilecektir." (Herodotos. VI. 9)

Perslerin bu söyleminin bir tehdit olarak kalmadığını yine Herodotos aracılığıyla öğreniyoruz:

"Pers şefleri, gemileriyle gelip Ionia gemileri karşısına dizildikleri zaman İonialılara karşı savurdıkları tehditlerin hepsini gerçekleştirmişlerdir. Bir siteye girdikleri zaman **en güzel oğlan çocukları ve çocuk yapabilecek erkekleri hadım edilmek üzere ayırıyorlardı**; en güzel kızlar Büyük Kral'ın sarayına gidiyorlardı. Aynı anda kentleri ve tapınakları ateşe veriyorlardı..." (Herodotos. VI. 32).

Herodotos, Pers kralı I. Dareios'un Pers satraplık listesi arasında saydığı dokuzuncu satraplığı dile getirirken, Babil ve Assur'dan bin *talanta* (τάλαντον-çoğ. τάλαντα) gümüş ve beş yüz iğdiş edilmiş oğlan çocuk vergi alacağından söz etmektedir (Herodotos. III. 92; Briant 1996: 284). I. Dareios'un tahta geçtiği dönem düşünülürse, bu talebin böylesi bir karışıklık ortamında Babil ve Assur üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanıldığını varsayabiliriz.

Bununla birlikte, Herodotos ve Ksenophon hadım kölelerin daha güvenilir ve sadık olduklarını da sıklıkla vurgulanmaktadır (Herodotos. I, 117, VIII. 105; Xenophon. *Cyr.* VI. 1. 33-34, VI. 4. 11, VII. 3. 5, VII. 3. 15, VII. 5. 58-65). Pers saray yaşamında hadımların geniş bir yer bulması, aslında onlara duyulan güveni de yansıtıyor olmalıdır.

Kaynaklar ve Terminolojik Problemler

Hadımların Pers saray yaşamındaki yerini öncelikli olarak Herodotos, Ksenophon, Ktesias, Sicilyalı Diodoros gibi antik Hellen yazarlarının yanı sıra, Roma döneminin en önemli tanıklarından biri olan Plutarkhos aracılığıyla öğrenmekteyiz. Pers hadımları hakkındaki bilgilerimiz ağırlıklı olarak antik Hellen kaynaklarına dayandığından, hadım sözcüğünün karşılığını yine bu kaynaklarda kullanılan farklı terimler üzerinden tartışabiliyoruz (Kuhrt, 2007; Llewellyn-Jones, 2002: 19-50). Tougher, hadım sözcüğünün Eski Hellen *thladias* (θλάδιος), yani ezmek, çürütmek anlamına gelen *thlao* (θλάω) fiilinden geldiğini ve penisi sağlam bırakarak testisleri ezmek gibi bir yöntemin söz konusu olduğunu ifade etmektedir (2008: 30).

Eski Hellen *eunoukhos* (εὐνοῦχος/çoğ. εὐνοῦχοι), yani hadım sözcüğü "*yatağın koruyucusu*" (ὁ τὴν εὐνήν ἔχων) ifadesinin karşılığı olarak da kullanılmıştır (Liddell & Scot, 1996: 724; Herodotos. III. 92, VIII. 105; Xenophon. *Cyr.* VII. 5. 59; Briant, 2002: 276; Tougher, 2008: 8, 22; Ringrose, 2003: 16; Waters, 2017: 24). Sonrasında, bu kavram Roma İmparatorluğu'ndan Bizans'a kadar süregelen ve günümüz batı dillerine *eunuch* sözcüğü olarak yerleşmiştir. Hellen kaynaklarının yanı sıra Pers kraliyet yazıtları ve Persepolis arşivinde bulunan kil tabletlerde saray yaşamı, kadınlar ve kısıtlı da olsa hadımlar hakkında bilgi edinmek mümkündür (Brosius, 1996: 123 vd.).

Ktesias, *Persica* (*Persika*) adlı eserinde hadımları Pers siyasi yaşamındaki çeşitli ayaklanmalar, krallarının tahta çıkması-indirilmesi, hatta kral ölümleri vb. olaylarla ilişkilendirmiştir. Ksenophon *Kyrou Paideia*'da (*Kyros'un Eğitimi*) hadım Gadatas'ı hem II. Kyros'un yakın destekçisi hem de II. Kyros'un düşmanı Babil Kralını öldüren bir kral katili olarak aktarmaktadır (FgrH F. 1, FgrH F. 90; Xenophon. *Cyr.* VI. 1. 1). Herodotos da Pers kralı II. Kambyes Mısır'dayken tahtı gasp eden ve Kambyes'in ölümüyle krallığını ilan eden rahip (*mag/máγoc*) sahte Smerdis'in, içlerinde I. Dareios'un da bulunduğu Pers soyluları tarafından öldürülmesini aktardığı pasajında, kapıyı koruyan hadımların (harem ağaları) baskına göz yumduklarını ima ederek, benzer bir olumsuz yaklaşım sergilemektedir (Herodotos. III. 77). Fakat, aynı antik kaynaklar hadımların güvenilirliğinden, sadakatinden hatta sarayın kapılarını koruyacak kadar güven duyulan insanlar olduğundan da söz etmektedir. Hadımlara dair mevcut Pers kaynaklarının kısıtlı olması, yapılan çalışmaları daha çok antik Hellen kaynaklarının verdiği bilgilere dayandırmaktadır (Llewellyn-Jones, 2002: 22).

Hadımların Görevlendirildiği Alanlar

Özel Yaşam (Harem)

Harem sözcüğü Arapça “yasak, kutsal şey” anlamına gelen haram kelimesinden türemiştir (Llewellyn-Jones, 2013: 97). Başka bir deyişle, harem sözcüğünü “*evin (yaşam alanının) kadınlara-çocuklara ayrılan bölümü*” olarak tanımlamak da mümkündür.

Briant’a göre Pers hadımlarının saraydaki asıl görevi, kralın haremde bulunan kadınları korumaktır (2002: 273; Llewellyn-Jones, 2002: 21). Aslında haremdeki kadınların tek cinsel partnerinin Pers kralı olması gereğinden dolayı hadımlar bu iş için idealdi. Çünkü haremdeki kadınlardan doğan her çocuk Pers kralının soyundan kabul ediliyordu. Hadımlar, harem hayatının düzen ve işleyişinde yer aldığı kadar korunmasında da görev almış olmalıdır. Ksenophon’a göre, hadımlar fiziksel açıdan erkekler kadar güçlü olmasa da silah (çelik) kullanımı, bir çarpışmada zayıfla güçlüyü eşit hale getirmektedir (Xenophon. *Cyr.* VII. 5. 65).

Herodotos, Ksenophon ve Ktesias gibi antik yazarların ilgili bölümleri incelendiğinde, hadımların tahta çıkma olasılığı bulunan varislerin ortadan kaldırılmasının yanında çeşitli politik karışıklıklar, intikam ve şiddet gibi olumsuz davranışlarla ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir (Herodotos. I. 113-117, III. 77, VIII. 104-106; Xenophon. *Cyr.* VI. 1. 1; FgrH F. 1, FgrH F. 90). Olumsuz bazı örneklerle anılsalar da saraydaki özel yaşamın korunması ve haremdeki kadınların Pers kralına sunulması gibi görevleri güvenli bir şekilde sürdürebilecek kişiler olmaları, hadımları saray yaşamında bir adım öne çıkarmaktadır. Pers sarayında hadımlar krala aittir ve saray içerisinde neler olup bittiğini en iyi bilen kimselerdir. Dolayısıyla, hadımlar aynı zamanda krala erişme yollarından biri olarak görülmüş olmalıdır. Pers tahtını ilgilendiren birtakım sorunlarda hadımların rol oynaması bu açıdan değerlendirilmelidir

Sicilyalı Diodoros, seferler vb. yolculuklara Pers krallarının eş ve çocukları ile birlikte çıktıklarını ve bunun bir Pers geleneği olduğunu dile getirir (Diodorus Siculus. XVII. 35. 3). Kraliyet ailesinin günlük yaşamdaki konforunun sürmesi, hizmetçilerin de bu yolculuğa eşlik etmesini gerektirir. Harem yaşamının önemli parçası olan hadımlar, bu tür seyahatlerde kral ve ailesine hizmet etmeye devam etmiş olmalıdır. Herodotos, I. Kserkses’in Hellas üzerine düzenlediği sefer sırasında, karısı Artemisia ve (gayri meşru) çocuklarının yanında bulunduğunu benzer şekilde doğrulamaktadır (Herodotos. VIII. 103-104). Pers krallarının bazı gezi ve seferlere ailelerinin yanısıra yakın koruma askerleri eşliğinde çıktıkları bilinmektedir (Wiesehöfer, 2003: 68-72).

Krala Yakın Hizmetler (Hizmetçilik)

Antik Hellen kaynaklarında “*saki/şarap-içki servis eden, kap taşıyıcısı*” olarak tanımlanabilecek, Eski Hellence “*εὐνοῦχος-çoğ. οἰνοχόος*” sözcüğünün hadım kavramına eşdeğer bir anlam yüklenerek kullanılması karışıklığa neden olmaktadır (FgrH 90 F. 90; Gera, 1993: 159). Briant, Ktesias ve diğer antik yazarların eserlerinde eunoukhos/εὐνοῦχος olarak kullanılan ifadenin, Akadca “*ša reš šarri*”, “*kralın başında/yanında bulunan kişi*” anlamından yola çıkarak hadımların Pers kralının yakınındakiler ya da danışmanları olduğunu önermektedir (2002: 273). Saray yaşamının özel ve kritik noktalarında görev almaları göz önünde bulundurulduğunda, hadımlar kral ve saray yaşamına oldukça yakın karakterler olmalıdır.

Ksenophon, *Kyrou Paideia*’da II. Kyros’un dedesi Astyages ile yapmış olduğu bir sohbeti aktarırken, Med krallarına şarap sunan hizmetçilerin/sakilerin şarabı sunmadan önce kepçeyi

kaba daldırıp elinin oyuğuna biraz dökerek yudumladığından, böylece şarapta zehir olup olmadığının anlaşıldığından söz eder (Xenophon. *Cyr.* I. 3. 9). Kralın zehirlenme ihtimaline karşı alınan önlemlerde görev yapan hizmetçilerin de güvenilir kişiler olması gerekmektedir. Buradan yola çıkarak, hadımlara kralın hayatını emanet edecek kadar güven duyulduğu veya kralın yakınındaki kimseler olduğu düşüncesi akla yakın görünmektedir. Medlerden sonra soy ve kabile açısından devamı olarak nitelendirilebileceğimiz Perslerin, Medlerden devralıp kurdukları imparatorlukta sürdürdükleri saray yaşamında karşılaştığımız benzerlikler de tesadüfi değildir. Giyim kuşamdan çocuk eğitimine Med saray yaşamında görülen birtakım gelenekler Pers sarayında yaşamaya devam etmiştir.

Yakın Doğu'daki birçok toplumda, hadımlar genellikle sarayda hizmetçilikle görevlendirilmiştir. Bu yönüyle ele aldığımızda hadımların saray yaşamında daha düşük bir statüye sahip olduklarını düşünmek de mümkündür (Gera, 1993: 159). Ancak, Antik Hellen kaynaklarında karşılaştığımız ve yukarıda sözünü ettiğimiz terminolojik belirsizlikler yüzünden, Pers sarayının çeşitli kademelerindeki hadımların hiyerarşik konumu veya buldukları konumda ne kadar etkin olduklarını anlamak güçleşmektedir.

Ksenophon'un aktarımına göre, Pers kralı II. Kyros'un destekçilerinden Abradatas'ın savaşta ölmesi üzerine, karısı Panthea kocasının ölümüne dayanamayarak canına kıymış ve Panthea'nın hadım hizmetçileri de efendilerinin ölümüne dayanamayarak oracıkta intihar etmiştir (Xenophon. *Cyr.* IV. 6. 11, V. 1. 2-18, VI. 1. 31-51, VI. 3. 14-21, VI. 4. 2-11, VII. 1. 15-18, VII. 1. 29-32, VII. 3. 2-16). Ksenophon, Panthea öyküsünün dışında da sıklıkla hadımların sadık hizmetkarlar olduğundan, efendilerinin ölümünden sonra bile onlara sadık kalmalarından ve diğer erkeklerden fiziksel olarak zayıf olmalarına rağmen cesaretlerinin hiç de az olmadığından söz eder (Xenophon. *Cyr.* VI. 1. 33-34, VI. 4. 11, VII. 3. 5, VII. 3. 15, VII. 5. 58-65).

Herodotos, hadım edilmeyi iğrenç bir eylem olarak aktarırken aynı zamanda Eski Hellen toplumunun konuya bakış açısını da yansıtmaktadır (Herodotos. VIII. 105-106; Gera, 1993: 288). Hadımlar aile bağları olmadığı için her şeyden önce efendilerini sevmeye ve bağlanmaya daha yatkın olmalıdır (Azoulay, 2000: 17; Gera, 1993: 288). Özellikle de hadımların köle pazarlarında satılmaları onları kötü muameleye açık hale getirmektedir. Bu yüzden kendilerine iyi davranan ve koruma sağlayan efendilerine karşı daha sadık olmaları şaşırtıcı değildir. Ksenophon *Kyrou Paideia*'da hadım edilmiş hayvanlardan örnek vererek (atlar, boğalar ve köpekler) onları her ne kadar daha az kendinden emin-daha az saldırgan olarak değerlendirirse de bu kişilerin görevini iyi yerine getiren ve savaşlarda çelik (silah) kullanabilen insanlar olduğunu vurgulamaktadır (Xenophon. *Cyr.* VII. 5. 59-65; Gera, 1993: 288). Ksenophon, öncesinde de benzer nedenlerle II. Kyros'un özel hizmetçileri ile kapı görevlilerini güvenilir ve sadık olduğunu düşündüğü hadımlar arasından seçtiğini belirtmektedir (Xenophon. *Cyr.* VII. 5. 65). Fakat Ksenophon'un bu konuda verdiği bilgiler oldukça çelişkilidir. Burada mevcut hadımlar arasından seçtiği korumalardan (kapı görevlileri) söz ederken hemen sonrasında kapı görevlisi hadımların kötü niyetli kişilere karşı duramamaları endişesiyle, sarayın Pers ülkesinden getirtilecek on bin muhafız tarafından korunmasına karar verdiğini açıklamaktadır. Hadımların harem içindeki koruma görevini (kapı görevlileri olarak) üstlenmeleri mümkün görünse de sarayın asıl güvenliğinin "Ölümsüzler Birliği" olarak da tanımlanan on bin kişilik seçkin bir birlik tarafından sağlanması daha gerçekçidir.

Konuyla ilgili olarak, Ktesias'ın vermiş olduğu bir başka detay da hadımların krala oldukça yakın saray mensupları olduğunu göstermektedir. Ktesias'a göre, II. Kyros'un ölümü üzerine

oğlu II. Kambyes babasının cenazesini Bagapates adında bir hadım gözetiminde Persepolis'e göndermiş ve babasının vasiyetine uygun bir cenaze töreni düzenlenmesini emretmiştir (FGrH 688 F 13; Briant, 2002: 95; Dandamaev, 1989: 68). Görünüşe göre, hadımlar ölen bir kralın cesedini güvenli bir şekilde mezarına taşımakla da görevlendirilmişlerdir (Pirngruber, 2011: 281). Kralların yaşarken yakınında bulunan hadımlara ölen bir kralının cenazesinin teslim ediliyor olması, onlara duyulan güveni ve üstlendikleri kritik görevi ortaya koymaktadır.

Ktesias'ın eserinde (*Persika*) hadımlar daha çok olumsuz rollerde, özellikle de efendilerine karşı sıklıkla kurdukları komplo planlarıyla karşımıza çıkmaktadır (FgrH 688 F. 1, FgrH 688 F. 13, FgrH 688 F. 14, FgrH 688 F. 15). Buna karşılık, Herodotos hadımların genellikle koruma veya eşlik etme işlerinde görev aldığından bahseder. Hatta Pers hanedanından Teaspes oğlu Sataspes'in harem ağasının (hadım), Sataspes'in ölümü üzerine efendisinin servetini çalarak Samos'a kaçtığına değinmektedir (Herodotos. IV. 43). Herodotos'un hadımlarla ilgili anlattığı en dramatik hikaye, I. Kserkses'in hadımlarının başı olan Hermotimos ile ilgilidir. Pedasoslu Hermotimos, savaş esiri olarak köle pazarına düşmüş ve Panionios adında bir köle tüccarı tarafından hadım edildikten sonra, Sardeis'teki köle pazarından Pers kralına armağan olarak gönderilmiştir. Zamanla I. Kserkses'in sarayındaki diğer hadımlar arasından sivrilerek kralın sevgisini kazanmış ve harem ağalarının başı olmuştur. I. Kserkses'in Hellas üzerine yapacağı sefer için hazırlandığı sırada, Atarneus'a bir görev için giden Hermotimos burada Panionios ile karşılaşmıştır. Panionios'a çok iyi davranarak karısı ve çocuklarıyla birlikte yanına davet eden Hermotimos, sonrasında Panionios'u dört oğlunu hadım etmeye mecbur edip, çocukları da babalarını hadım etmeye zorlayarak intikamını almıştır (Herodotos. VIII. 104-106).

Kyrou Paideia' da bahsi geçen Gadatas adındaki hadımın cesaret ve sadakatini yansıtan öykü de dikkat çekicidir. Assur Kralı'na (Yeni Babil) bağlı prenslerden biri olan Gadatas, kendisine siyasi rakip görmesi nedeniyle Assur Kralı tarafından hadım ettirilmiştir (Xenophon. *Cyr.* V. 2. 28). Bu sırada Pers kralı II. Kyros da bölge üzerine sefere çıkmıştır. Hadım edilmesini kabullenemeyen ve intikam almak isteyen Gadatas, II. Kyros'a giderek iş birliği yapmak istediğini bildirip kendi sorumluluğu altındaki kaleleri Pers kralına teslim etmiştir. Babil krallığının ele geçirilebilmesi için Perslere bölgedeki yiyecek-su kaynakları, yollar ve nehirlerin geçilebilecek noktaları gibi bilgileri Gadatas'ın sağladığı görülmektedir. Hatta Gadatas, Pers komutanlarından Gobryas ile birlikte Babil sarayını ele geçiren müfrezenin de başında yer almıştır (Xenophon. *Cyr.* VII. 5. 24-32; Briant, 2002: 271; Gera, 1993: 195). Görüldüğü üzere, Gadatas Babil seferi sırasında hem II. Kyros'a destek oluyor hem de Babil ülkesindeki Pers ordusuna rehberlik ediyordu. Pers kralı II. Kyros ile hadım Gadatas arasındaki yakınlaşmanın aslında bu ikilinin çıkarlarının çakışmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Gera, 1993: 259). II. Kyros Babil'e karşı savaşında her ne kadar Gadatas gibi hadımlardan destek bulsa da diğer yandan Babil kralına karşı yenilmiş bir hadımın kendisine yaklaşmasından da endişe duymuş olmalıdır. Bu nedenle sarayını koruyacak muhafızların Pers ülkesinden getirtilecek on bin mızraklı adamdan oluşmasını uygun bulmuştur (Xenophon. *Cyr.* VII. 5. 65-68).

Çocuk Bakımı-Eğitimi

Hadımların Pers sarayında üstlendikleri görevler arasında, çocuk bakımıyla ilgilendiklerine dair ipuçlarından birine Plutarkhos'un *Alkibiades* (*Alcibiades*) adlı eserinde rastlamaktayız. Plutarkhos, Pers sarayında bir çocuğun beslenmesiyle ilgilenen hemşire kadar, yüksek rütbeli hadımların da kral çocuklarının bakım hizmetinde bulunduğunu ve hadımların çocukların kol

ve bacaklarını olabildiğince düzgün hale getirmekten büyük onur duyduklarını aktarır (Plutarkhos. *Alc.* 121d, 121e, 122a; Olmstead, 1948: 450; Briant, 2002: 226). Platon da Yasalar (*Nomoi/Laws*) adlı eserinde, benzer şekilde kadınlar ve hadımların Medlerin oğullarına verdiği eğitimden söz eder (Platon. *Laws* 694b-96a; Llewellyn-Jones, 2013: 187). Platon, burada Perslerin çöküşünü II. Kyros'un oğullarından II. Kambyses'le başlatarak, aslında bu durumun kadınlar ve hadımların elinde bozulan Med tarzı eğitim sisteminden kaynaklandığını belirtmektedir. Anlaşılan o ki, kadınlar ve hadımların eğitim sistemindeki varlığı Platon tarafından çöküş sürecini başlatan nedenlerden biri olarak görülmüştür.

Herodotos ise, I. Kserkses'in karısı Artemisia ve çocuklarını Ephesos'a gönderirken çocuklara bakmak üzere hadım Hermotimos'un da onların yanında bulunduğundan söz eder (Herodotos. VIII. 104). Hermotimos Pers sarayındaki hızlı yükselişle birlikte haremdeki çocuklara ders veren ayrıcalıklı kişilerden biri olmuştur (Hornblower, 2003: 37-57).

Görüldüğü üzere, hadımların Pers sarayında üstlendikleri önemli görevlerden biri de çocukların bakım ve eğitimleriyle ilgilenmekti. Hadım edilen erkekler hem görünüş hem de davranış açısından daha *feminen* (kadınsı) olmaları nedeniyle saraydaki kadınlarla birlikte bu görevi yürütmek için uygun bulunmuş olmalıdır. Fakat yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere Platon, kadınlar ve hadımların eğitim sisteminde yer almasını, çöküşün başlangıcı olarak değerlendirerek olumsuz bir algı sunmuştur. Antik Hellen dünyasının kendilerinden olmayanlara bakışını değerlendiren Hall, saraydaki hadımlarla ilgili Hellen kaynaklarına yansıyan olumsuz bakış açısını, Asya'nın sistematik bir biçimde feminize edilmesiyle (dişileştirilmesi) özetlenebileceğini belirtmektedir (1989: 157).

Hadım edilen erkeklerde, hormon dengesinin farklılaşmasıyla birlikte görülen en önemli fiziksel değişimlerden biri sakal ve bıyıkların seyrekleşmesi veya yok olmasıdır. Persepolis'deki Dareios'un sarayında bir ellerinde havlu (?), diğer ellerinde şişe (parfüm) taşıyan küpeli ve sakalsız tasvirler (Şekil 1-2) olasılıkla hadımlara ait olmalıdır (Schmidt, 1953: 165). İran'daki Pers sanatına ait örneklere baktığımızda, kadınlara ait betimlemelere neredeyse hiç rastlanmaması, kabartmalardaki sakal-bıyiksız figürlerin hadımlara ait olma olasılığını güçlendirmektedir. Persepolis'te ele geçmiş, günümüzde Tahran Müzesi'nde sergilenen, Lapis Lazuli'den (Lacivert Taşı) yapılmış heykel başının kadın, genç erkek veya hadım betimlemesi olup olmadığına dair tartışmalar sürse de İran sanatında alışıktığımız saçlı-sakallı erkek tipinin dışında bir profil sunması ve kadın figürlerinin yok denecek kadar az olması gibi nedenlerle, eserin bir hadım betimlemesi olduğunu düşünmek mümkündür (Şekil 3).

Değerlendirme ve Sonuç

Hadımların Pers saray yaşamındaki rolünü değerlendirmeye çalışırken, içeriği itibariyle oldukça karışık ve bir o kadar da çelişkili ifadelerin bulunduğu antik kaynaklara bağlı olmak, karşılaştığımız önemli zorluklarından biridir. Bu yüzden söyleyeceğimiz her söz Herodotos, Ksenophon, Diodoros, Ktesias, Plutarkhos, Platon vb. kaynakların verdiği bilgiler veya ipuçlarından öteye gidememektedir. Perslerin kendi kültürlerine ait geriye sınırlı belgeler bırakmış olması da bu konuda analojik bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır. Tüm bu zorluklara rağmen hadımların Pers sarayının merkezinde yer aldığını söylemek mümkündür.

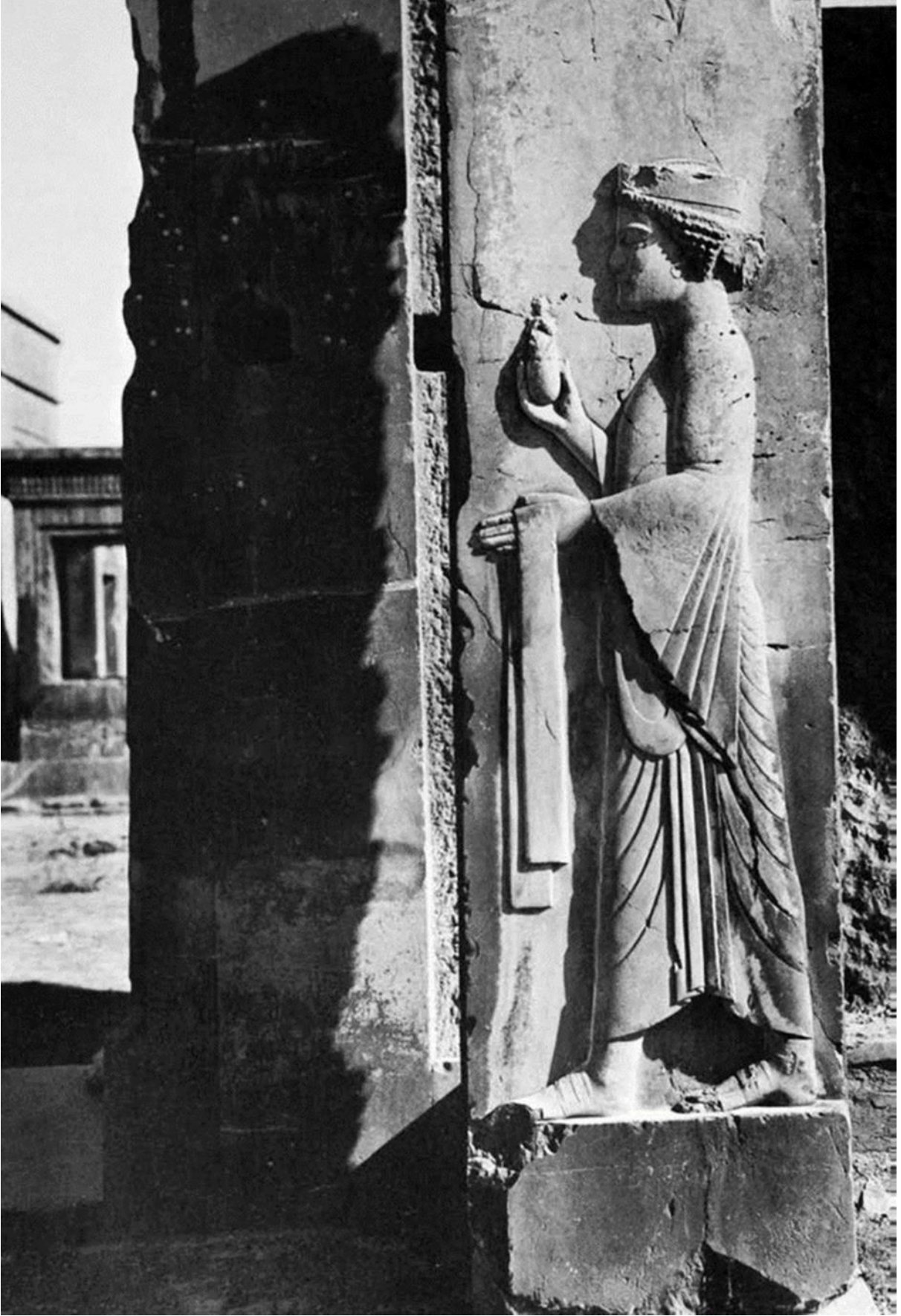
Hadımlar üstlendikleri görevler gereği kral ve saray yaşamına son derece yakın kişilerdir. Pers krallarının hem özel yaşamının hem de soylarının emanet edildiği kişiler olması bu durumun en önemli sebeplerinden biridir. Büyük kral veya saray yaşamına bu kadar yakın bulunan kişiler, elbette saray yaşamında birtakım sorunlara da neden olmuş olmalıdır. Bu yüzden

hadımların saray yaşamında üstlendiği olumlu rollerin yanı sıra olumsuz örneklerle anılması da oldukça olağandır. Hadımlar, Pers İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemde saray yaşamının sadık bir mensubu olarak tanımlanmakla birlikte, çöküş sürecinde tehlikeli (karmaşaya sebep olan) zayıf karakterlere dönüşmektedir.

Aslında genel olarak Mısır, Mezopotamya ve Anadolu ekseninde şekillenen ancak başta da belirttiğimiz üzere en erken belgelerinde Çin kaynaklarında ulaştığımız hadım kavramı birçok toplumda karşımıza çıkar. Persler başlangıçta hadım etme eylemini bir cezalandırma yöntemi olarak uygulamış olsalar da hadımların saray yaşamının önemli unsurlarından biri haline gelmesiyle bu negatif tutumun, zamanla yerini hadımlara karşı duyulan güven duygusuna bıraktığı gözlenmektedir. Hadımların efendilerine gösterdikleri sadık yaklaşım, bu güveni daha da artırmış olmalıdır.

Herodotos, hadım edilme olayını ne kadar iğrenç bir duygu olarak aktarırsa aktarsın aynı zamanda hadımların saray yaşamındaki etkinliğine de dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Ksenophon da çelişkili örnekler sunmasına rağmen hadımların saray yaşamındaki güvenilirliğini sıklıkla vurgular. Öte yandan, Ktesias ve Platon'un eserlerinde hadımlar daha olumsuz rollerde karşımıza çıkar. Ancak, ister olumlu ister olumsuz örneklerle anılsın hadımlar Pers saray yaşamının odağında yer almaktadır.

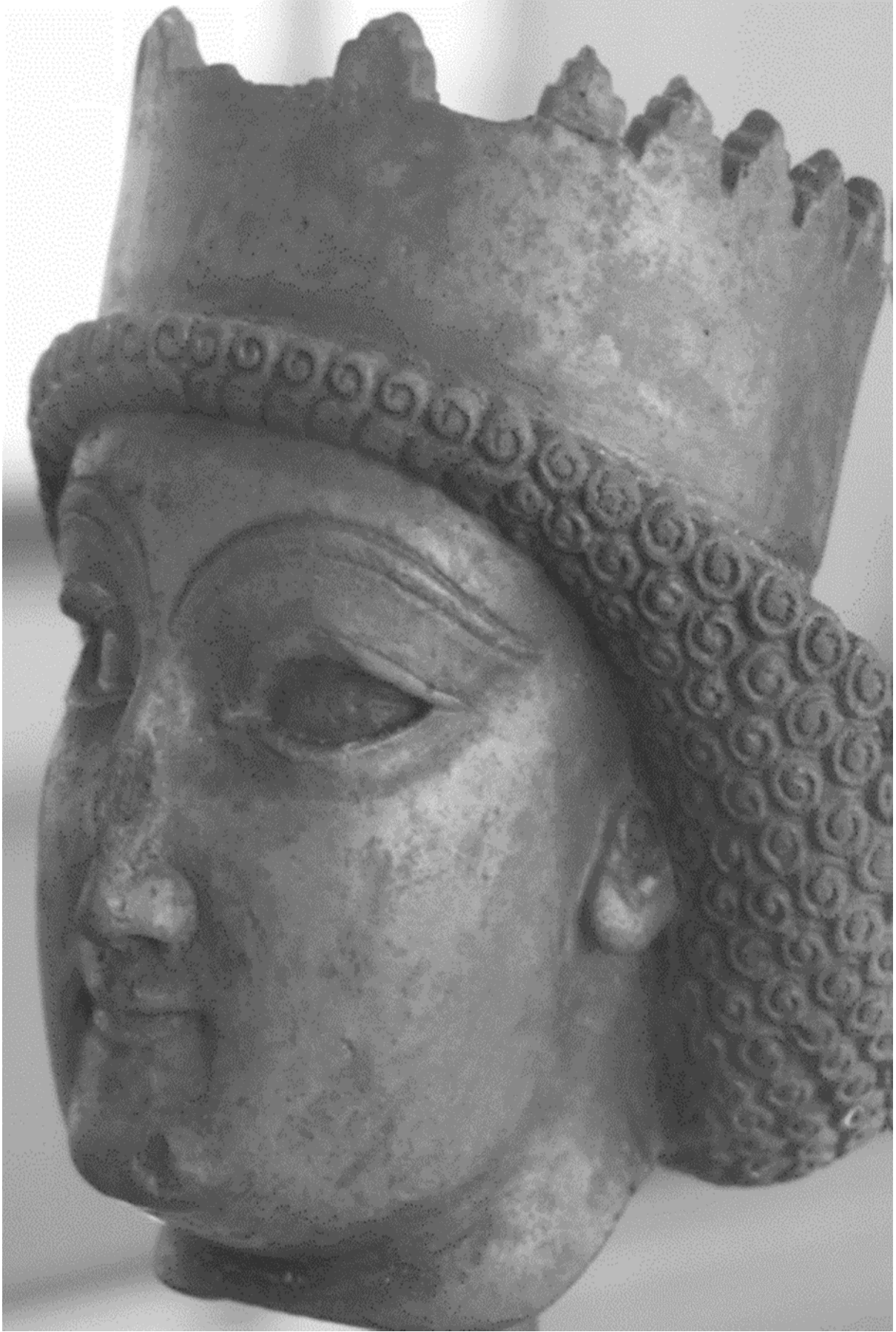
Başta özel yaşam olmak üzere, günlük yaşamda ihtiyaç duydukları diğer yakın hizmetlerin karşılanması, kralların zehirlenme ihtimaline karşı içeceklerinin kontrolü, bunun yanı sıra ölmüş bir Pers kralının cesedinin emanet edilmesi gibi görevlerde hadımların saray içinde veya dışında kritik hizmetler üstlendiklerini görüyoruz. Ayrıca, saraydaki çocukların bakım ve eğitimi gibi, Pers kral ve soylularını doğrudan ilgilendiren konularda hadımlara görev verilmiş olması, daha önce de belirttiğimiz üzere hadımların saray yaşamında edindiği güven duygusuyla doğrudan ilişkilidir.

Şekil 1. Havlu ve parfüm şişesi taşıyan hadım (?) kabartması (Schmidt 1953, Levha 149).

Şekil 2. Aynı kabartmadan detaylı görünüm (Llewellyn-Jones 2013, F 9).

Şekil 3. Lapis Lazuli'den yapılmış heykel başı (Llewellyn-Jones 2013, F 4).

Kaynakça

Antik Kaynaklar

- Diodorus Siculus, (1989). *Bibliotheca Historica* (Çev: C. H. Old father). Harvard University Press.
- FGrH, (1923) F. Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker* Kommentar Leiden.
- Herodotos, (1920). *Historiai*, (Çev: A. D. Godley), Cambridge, The Loeb Classical Library.
- Plato *Laws.*, (1961). *Laws*, Vol. IX, Books I-VI, (Çev: R. G. Bury), London, The Loeb Classical Library.
- Plutarkhos *Alc.*, (1927). *Charmides, Alcibiades I & II, Hipparchus, The Lovers, Theages, Minos, Epinomis*, (Çev: W.R.M. Lamb), London, The Loeb Classical Library.
- Xenophon *Cyr.*, (1960) *Kyrou Paideia* (Çev: W. Miller), London, The Loeb Classical Library.

Modern Kaynaklar

- Azoulay, V. (2000). "Xénophon, la Cyropédie et les eunuques: généalogie d'un monstre?" *Revue française d'histoire des idées politiques*, 11, s. 3-26.
- Briant, P. (1996). *Histoire de l'empire perse de Cyrus à Alexandre*, Paris.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire* (Çev: P. Daniels), Eisenbrauns, Paris.
- Brosius, M. (1996). *Women in Ancient Persia (559–331 BC)*. Oxford.
- Dandamaev, M. A. (1989). *Political History of the Achaemenid Empire*, Leiden.
- Gera, D. L. (1993). *Xenophon's Cyropaedia Style, Genre, and Literary Technique*, Clarendon Press, Oxford.
- Gera, D. L. (1997). *Warrior Women: The Anonymous Tractatus de Mulieribus*, Leiden.
- Hall, E. (1989). *Inventing the Barbarian: Greek self-definition through tragedy*, Oxford.
- Hornblower, S. (2003). "Panionios of Chios and Hermotimos of Pedasa (Hdt. 8.104–106)" *Herodotus and His World. Essays from a Conference in Memory of George Forrest*, Ed. P. Derow and R. Parker, Oxford, s. 37–57.
- Kuhrt, A. (2007). *The Persian Empire: A Corpus of Sources from the Achaemenid Period*, Routledge, London and New York.
- Liddell & Scot, H. G. & R. (1996). *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford.
- Llewellyn-Jones, L. (2002). "Eunuchs and the royal harem in Achaemenid Persia", *Eunuchs in Antiquity and Beyond*, Ed. S. Tougher, The Classical Press of Wales, London, s. 19-50.
- Llewellyn-Jones, L. (2013). *King and Court in Ancient Persia 559 to 331 BCE (Debates and Documents in Ancient History)*, Edinburgh University Press.
- Olmstead, A. T. (1948). *History of the Persian Empire*, Chicago.
- Pirngruber, R. (2011). "Eunuchen am Königshof Ktesias und die altorientalische Evidenz", *Ktesias' Welt Ktesias' World*, Ed. R. Rollinger, J. Wiesehöfer, G. B. Lanfranchi, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, s. 279-312.

- Ringrose, K. (2003). *The Perfect Servant: Eunuchs and the Social Construction of Gender in Byzantium*, University of Chicago Press, Chicago, IL and London.
- Sarp, N. (2013). "Kısırlaştırma (Sterilizasyon)", *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefke Avrupa Üniversitesi, IV. Sağlık Hakkı ve Sağlık Hukuku Sempozyumu*, Ed. N. Sarp ve C. Doğan 7-8 Mayıs 2012, Ankara: Adalet Yayınları, s. 51-61.
- Schmidt, E. F. (1953). *Persepolis I*, Chicago.
- Scholz, P. (2001). *Eunuchs and Castrati: A Cultural History*, (Çev:J. Broadwin & S. Frisch), Markus Wiener Publishers, Princeton.
- Taylor, G. (2000). *Castration: An Abbreviated History of Western Manhood*, Routledge, New York and London.
- Tougher, S. (2008). , *The Eunuch in Byzantine History and Society*, Routledge, New York and London.
- Waters, M. (2017). *Ctesias' Persica and Its Near Eastern Context*, The University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin.
- Wiesehöfer, J. (2003). J. Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, (Çev: M.A. İnci), İstanbul.

Kültürel Değerler, Psikolojik Sermaye ve Kariyer Uyum Yeteneği İlişkisine Dair Bir Saha Araştırması^a

Mehmet Ali TAŞ^{b, c}, Ali Murat ALPARSLAN^d

Özet

Kültürel değerler, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İ.İ.B.F, Mimarlık ve Mühendislik, Veteriner, Sağlık Bilimleri ve Eğitim fakültelerinden 2. ve 4/5. Sınıfta eğitimine devam eden 1086 öğrenci üzerinde anket yöntemi kullanılarak bir saha araştırması yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre değerler, bireyin hem psikolojik sermayesi hem de kariyer uyum yeteneği üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca psikolojik sermayenin kariyer uyum yeteneği üzerinde de doğrudan etkisi görülmektedir. Değerlerden öz aşmışlık ve değişime açıklık boyutlarının hem psikolojik sermaye hem de kariyer uyum yeteneği üzerinde en fazla etkiye sahip olan değerler olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında psikolojik sermaye boyutlarından umut ve öz yeterlilik boyutlarının kariyer uyum yeteneği üzerindeki etkisinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Demografik değişkenler bağlamında yapılan fark analizi sonuçlarına göre ise katılımcıların çocukluklarının geçtiği yerleşim yeri ve cinsiyet ayrımı açısından; değer yönelimi, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneğinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kültürel Değerler
Psikolojik Sermaye
Pozitif Psikoloji
Kariyer Uyum Yeteneği

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 22.03.2018
Kabul Tarihi: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.727535

A Field Study on The Relationship Between Cultural Values, Psychological Capital and Career Adaptability

Abstract

In order to determine the relationship between cultural values, psychological capital and career adaptability, questionnaire method was applied to 1086 students of Mehmet Akif Ersoy University who were educated in the 2nd and 4/5th faculties of F.E.A.S. Architecture and Engineering, Veterinary, Health Sciences and Education faculties. According to the findings of the research, the values have a significant effect on both psychological capital and career adaptability of the individual. In addition, psychological capital has a direct effect on career adaptability. It has been determined that the self-transcendence and openness to change are the values that have the greatest influence on both psychological capital and career adaptability. In addition, it has been observed that the psychological capital's hope and self-efficacy dimensions have a high effect on career adaptability. According to the results of the difference analysis made in the context of demographic variables, significant differences were found in the value orientation, the psychological capital and the career adaptability in terms of settlement area and gender discrimination of the participants' children. But there is no significant difference in the context of the grade.

Keywords

Cultural Values
Psychological Capital
Positive Psychology
Career Adaptability

About Article

Received: 22.03.2018
Accepted: 24.04.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.727535

^a Bu çalışma, Mehmet Ali TAŞ'ın Yüksek Lisans Tezinden uyarlanmıştır.

^b İletişim Yazarı: matas@mehmetakif.edu.tr.

^c Arş. Gör., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sağlık Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-9714-7188

^d Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0002-1682-4202

Giriş

Bireyler, doğumundan ölümüne kadar geçen süreç içerisinde sürekli olarak gelişmekte ve değişmektedir. Bu yaşam döngüsü bir takım içsel ve dışsal faktörlerle şekillenmektedir (Gül, 2010). Bu faktörlerden birisi de hayatlarının her anına müdahale eden kültürel değerlerdir. Bu anların içerisinde iş hayatı da bulunmaktadır. Özellikle girişimciler, içinde yetiştiği kültürün özelliklerini iş dünyasına taşımaktadır. İşe ilişkin kararlarında, iş görenlere yaklaşım şeklinde, kariyer yönetimi ve geliştirme uygulamalarında kültürel değerlerin özelliklerini yansıtmaktadır (Papatya, 2016). Bu değerler bireyler için taşıdığı önem derecesine göre bir sistem oluşturmaktadır. Bu sistemde zamanla, önem kaybeden bir değerler sırası ve önceliği değişmektedir.

İş dünyasında hızlı küreselleşme ve yenilikler sonucunda bir takım değerlerin önem düzeyinin değiştiği ve yeni değerlerin daha fazla önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Bir yandan geleneksellik önemini devam ettirirken öte yandan değişen dünyada ve toplumda bir konum arayışı bireylerde “değer bunalımı” ortaya çıkarmaktadır. Bu bunalımla iş hayatına atılan bireyler, çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Mutsuzluk, tatminsizlik ve örgütsel bağlılıkta sorunlar baş göstermeye başlamaktadır. Sonucunda ise verimsizlik ve düşük performans ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla örgütler, çalışanların bu hızlı değişime ayak uydurmalarını kolaylaştırmak ve pozitif yönlerine odaklanmak için bir takım teori ve uygulamaları bilmeleri ve hayata geçirmeleri gerekmektedir (Avcı, 2013). Bu anlamda insanın negatif yönlerine odaklanmaktansa pozitif yönlerini ön plana çıkarmak ve bu yönlerini geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak da klinik psikolojinin yanında pozitif psikoloji ön plana çıkmaya başlamıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Pozitif psikolojik sermaye iş ortamında rekabet üstünlüğüne zemin hazırlaması nedeniyle stratejik bir unsur olma özelliği taşımaktadır (Akçay, 2011). Psikolojik sermaye türü soyut özellikte olup her bireyde mevcuttur ancak bulunma düzeyleri birçok etmenden etkilenmektedir ve bu yüzden kişiden kişiye farklılık arz etmektedir. Sahip olunan psikolojik sermaye düzeyine bağlı olarak mesleki/iş seçimlerinin ve kariyer planlarının şekillendiği düşünülmektedir. Örgüte ve değişen iş dünyasına uyumun sağlanmasında katkıları olduğu ifade edilebilir.

Bireyler; stresli ortamlara, zorlu ve hızlı rekabetin yaşandığı iş koşullarına uyum sağlaması gerekmektedir. Bu aşamada bireyin sahip olduğu kariyer uyum yeteneğinin düzeyini bilmesi önem arz etmektedir. Bu yetenekler sayesinde bireyin bilişsel ve duygusal olarak hem özel yaşamında hem de kariyer hayatı boyunca özgüvenli, meraklı, sorumluluk sahibi ve başarılı olmasında önemli rol oynamaktadır. Bunun dışında mezun olmuş öğrencilerin iş arama tekniklerini değiştirmesine, işe uyum göstermesine, farklı meslekler arasında rahatça geçiş yapmalarına ve tekrar iş bulabilmelerine kadar kariyer yolunun her adımında etkili olmaktadır. Bu yetenekler eğitim yoluyla geliştirilebilir bir özelliğe sahip olsa da karakteristik özelliklerinden dolayı toplumun kültürel değerlerinden ve bireylerin psikolojik sermaye düzeyinden önemli ölçüde etkilenmektedir (Yeşiltaş, Akdağ, Çeken ve Gürlek 2014; Maggiori, Johnston, Krings, Massoudi ve Rossier, 2013; Savickas ve Porfeli, 2012).

Bu çalışmada bireylerin, pozitif bakış açısına sahip olmalarında, her işte ve koşulda alternatif yolları düşünmelerinde, düşünme repertuarlarının geliştirilmesinde, zorlukları başarıyla aşmalarında ve öz güvenlerinin güçlendirilmesinde etkili olan değerleri tespit etmek ve bu

değerlerin bireylere kazandırılması için neler yapılabileceği düşüncesi üzerinde temellendirilmiştir. Bunun yanında bireylerin; meraklı, araştırmacı, özgüven ve sorumluluk sahibi olma gibi yönleriyle ilişkisi olan, bu yönlerini etkileyen ve bunların geliştirilmesinde rol oynayan psikolojik sermaye boyutlarının araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla bireylerin bu yönlerini etkilediği düşünülen boyutları belirleme ve bunları geliştiren yöntemleri tespit etme düşüncesi araştırmanın önemli bir gerekçesini oluşturmaktadır. Bu model çerçevesinde yapılan araştırma sonuçları da incelenerek rapor edilmiştir.

Kuramsal Çerçeve

1. Bireysel Değerler

Dünya üzerinde gelişmiş toplumlardan henüz keşfedilmemiş en küçük kabileye kadar her toplumun kendine özgü bir kültür yapısı bulunmaktadır ve bu yapının içerisinde de önem verdiği değerler bulunmaktadır. Değerler, bireyin kim olduğu, davranışlarının nasıl olması gerektiği konusunda yol göstermekte (Hökelekli, 2011), doğru ve yanlış ortaya koymaktadır (McShane ve Von Glinow, 2016). Çalkantılı zamanlarda değerler, insana yön duygusu vermektedir (Posner, Randolph ve Schmidt 1987). Bununla birlikte düşünceleri eyleme dönüştüren davranış kalıpları oldukları ileri sürülmektedir (Schwartz, 1994).

Değerler, farklı kültürler bağlamında çeşitlilik göstermektedir. Bir toplumda öne çıkan bir değer diğer toplumlarda önemli olmayabilir. Ancak günümüzde küresel çapta meydana gelen değişimler, gereklilikler ve hız kazanan bilgi-iletişim teknolojileri sayesinde toplumlar arasındaki sınırlar kalkmakta, farklı kültür, coğrafya, dil ve dine mensup insanlar aynı zeminde yaşamak durumunda kalmaktadır. Bu durum da insanların ortak anlaşma aracı olan “değerleri” önemli ve anlamlı kılmaktadır (Karababa, 2015; Özensel, 2003). Dolayısıyla değerler, toplumsal düzenin sağlanması ve toplumda uzlaşının devam edebilmesi için gerekli olduğu söylenebilir (Göldağ, 2015). Bunun yanında Everard (1995) değerlerin, bireylerin fikirlerini ve meslek yargılarını oluşturmada önemli bir fonksiyona sahip olup bu konuda yardımcı olduklarını ileri sürmektedir (Yılmaz, 2008). Ayrıca bireyin değerleri ile örgütün değerleri uyduğu durumlarda bireyin performansında bir iyileşme ve yükselme olacağı düşünülmektedir (Robbins ve Judge, 2015).

Kültürel değerler birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve birbirinden farklı değer sistemleri ortaya konulmuştur. Ancak bu çalışmada Schwartz’ın değerler sınıflandırması ele alınmaktadır. Schwartz, kişisel değerlerin tutum ve davranış, yaklaşım ve toplum üzerindeki etkisini ortaya koymakta ve bunları sosyo-psikolojik bir perspektifle ele almaktadır. Schwartz’ın bu yaklaşımı ise değerlere ilişkin yapılmış diğer araştırmalara nazaran daha karmaşık bir yapıya sahip olmasına sebep olmuştur. Nitekim Türkiye dâhil 73 ülkede yürütülen araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bu çalışmayla dünyanın kültürel haritası çıkarılmıştır (Sığırı, Tabak ve Ercan, 2009).

Sosyal psikolog Shalom W. Schwartz ve diğerleri tarafından geliştirilen değerler modeli, günümüzde kabul gören ve başka araştırmalarda kullanılan bir model olmayı başarmıştır. Ortaya çıkan bu modelde değerler 10 geniş kategori içerisinde paylaştırılmıştır: Evrensellik, iyilikseverlik, güç, başarıma, uyuma, geleneksellik, güvenlik, hazcılık, uyarılma ve öz yönelim’dir. Daha sonra bu 10 kategori değişime açıklık, kendini güçlendirme, öz aşmışlık ve korumacılık (muhafazakârlık) şeklinde 4 ana boyut altında toplanmıştır (McShane ve Von Glinow, 2016).

Schwartz daha sonra belirlediği on farklı kültürel değeri açıklamalarıyla beraber ifade etmektedir. Öz yönelim; Bağımsız düşünce ve eylem seçme, yaratma, keşfetme gibi amaçları içermektedir. Uyarılma; heyecan, yenilik ve hayatta meydan okuma vb. amaçları tanımlamaktadır. Çeşitli bir yaşam, heyecan verici bir hayat ve cesaret önemli değerlerdir. Hazcılık; biyolojik ihtiyaçlardan ve onları tatmin etmekten kaynaklanan zevki ve hazzı ifade etmektedir. Başarı; hâkim olan kültürel standartlar açısından yetkinlik göstermeyi ve toplumsal onay alınmasını vurgulamaktadır. Güç; Toplumsal statü ve itibar, kişi veya kaynaklar üzerinde kontrol ve hâkimiyet elde etmek bu değerın ulaşmak istediği hedeflerdir. Güvenlik; toplumun, ilişkilerin ve benliğin güvenliğini ifade etmektedir. Uyum, istikrar ve kararlılık, bu değerın önemli hedefleridir. Uyma; başkalarını üzen veya başkalarına zarar verecek, sosyal beklentileri veya normları ihlal edebilecek eylem, eğilim ve dürtülerin engellenmesi önemli amaç ve hedefleridir. Geleneksellik; geleneğe saygılı, alçakgönüllü, dindar, hayattan kendisine ayrılan payı kabul etme, ılımlı, manevi yaşam gibi değerleri kapsamaktadır. İyilikseverlik; başkalarının refahı ve kaliteli yaşamları için gönüllü olarak çaba göstermeyi vurgulamaktadır. Yardımseverlik, dürüstlük, affedicilik, sorumluluk, gerçek dostluk, ait olma duygusu, yaşamın anlamı ve manevi bir hayat vurgulanan değerlerdir. Evrensellik; tüm insanları ve doğayı koruma ve onların iyiliği için anlayış gösterme, takdir etme ve hoşgörülü olma gibi önem arz eden hedefleri bulunmaktadır (Schwartz, 2012; Schwartz, 2006; Schwartz ve Sagie, 2000; Schwartz ve Huisman, 1995).

Schwartz, benzer amaca hizmet eden ve benzer olaylara karşı benzer tepkileri içeren değerleri tek boyut şemsiyesi altında yerleştirmiştir (Gossens, Sjoer ve Nørgaard, 2014). Hazcılık, uyarılma ve öz yönelim değerleri değişime açıklık boyutu altında yer almaktadır. Güvenlik, uyma ve geleneksellik değerleri korumacılık boyutunun değerlerini oluşturmaktadır. Öz aşmışlık boyutu evrensellik ve iyilikseverlik değerlerini kapsamaktadır. Son olarak da bireyin güç, başarı ve hazcılık değerlerini kapsayan kendini güçlendirme boyutu yer almaktadır. Hazcılık değeri hem değişime açıklık hem de kendini güçlendirme değeri boyutları arasında paylaşılmaktadır (Schwartz, 2012; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000).

2. Pozitif Psikolojik Sermaye

Psikoloji biliminin insanı olumsuz etkileyen ve mutluluğunu aşağı düzeylere çeken tarafını incelediği ve buna yönelik çözümler sunduğu ileri sürülmektedir. Klinik psikologları, dikkatlerinin çoğunu patolojilerin tedavisine vermektedir. Olumsuzluğa eğilim odak noktası haline getirilmiştir. Oysaki insanın sadece sakatlığını ve olumsuz durumlarını iyileştirmek artık yetersiz kalmaktadır. İnsanın potansiyeline, erişilebilir arzularına, erdemlerine ve psikolojik iyi oluşuna ilişkin konuların incelenmesinde geri kaldığı ifade edilmektedir (Maslow, 1954; Aktaran: Hefferon ve Boniwell, 2011). Bu durum, psikologların çalışma alanlarını patolojik bireylerden sağlıklı bireylere çekilmesinde önemli rol oynamıştır (Çınar, 2011). Hayattan keyif almayı sağlamak, yetenekleri geliştirmek, olumsuz yaşam koşullarına karşı dirençli olmak gibi önemli bazı ihtiyaçların giderilmesine yönelik bakış açısının doğmasına zemin hazırlamıştır (Sheldon ve King, 2001; Eryılmaz, 2013).

İnsanın doğuştan sahip olduğu pozitif güçleri ve sahip olduğu kapasitelerinin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan sinerjinin bir betimlemesi olan pozitif psikolojik sermaye, bireylere sahip oldukları içsel olumlu ve güçlü yönlerinin farkında olmalarını sağlamaktadır. Psikolojik sermaye, bireylerin sahip oldukları bu yönlerini geliştirmelerinde katkıda bulunmayı, onları daha mutlu, daha başarılı ve psikolojik olarak daha iyi olabileceklerini öğretmeyi amaçlamaktadır (Met, 2010; Topaloğlu, 2013). Esasında psikolojik sermaye insanın

kendisini tanımayı ifade etmektedir. İnsan, kendisini farklı açıdan geliştirse ne olabileceğini ve neler yapabileceğinin açıklamaktadır (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007).

Psikolojik sermaye; öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık bileşenlerinden oluşmakta ve bunları tek düzlemde ele almaktadır. Psikolojik sermaye bileşenlerinin tek çatı altında toplanmasının amacı, ortak özellikleri olan; görev, amaç ve hedefleri başarmada içsel bir enerjiye dönüşmelerinden ve sinerji yaratmalarından kaynaklanmaktadır. İnsanın sahip olduğu bu olumlu çekirdek yapı bireylerin psikolojik olarak gelişim vaziyetlerini ortaya koymaktadır (Tomer, 2003).

Psikolojik sermayeyi oluşturan dört boyutunun neyi ifade ettiklerini açıklamakta fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Buna göre Öz yeterlilik; başarı sağlamak için herhangi bir eylemi örgütleme ve uygulama yeteneğine duyulan inançtır (Bandura, 1997). Bir başka tanımda öz yeterlilik, bireyin hayatında karşı karşıya kaldığı sorun ve problemleri çözebileceğine ilişkin inancıdır (Stajkovic ve Luthans, 1998; Luthans, Lester ve Vogelgesang 2006). Umut; arzu edilen hedeflere ulaşmak için çeşitli yollar bulabilme çabası (Lopez, Wyatt, Stone, Coffman ve Ciarlelli, 2000; Kaya, Demirci ve Balay, 2014) ve bu çaba doğrultusunda ortaya çıkan içsel motivasyon ve içgüdüsel enerjidir (Polatçı, 2014). İyimserlik; bireylerin yaşadıkları pozitif olayları açıklarken içsel, kalıcı ve genellenebilir sebeplere; negatif olayları açıklarken de dışsal, geçici ve spesifik sebeplere atıfta bulunmaları olarak tanımlanmaktadır. İyimser kişiler kötü olayları dışsal (benim hatam değil), geçici (bu yalnızca şimdi oldu) ve spesifik (yalnızca bu olay) olarak görürken; kötümser kişiler tam tersine içsel (benim hatam), kalıcı (bu her zaman oluyor) ve genel (her olay) olarak görmektedir (Peterson, 2000; Karacaoğlu ve İnce, 2013). Dayanıklılık; risk, zorluk ve stresli yaşam koşulları ile karşı karşıya kalındığında bunlara uyum sağlama, pozitif tepki gösterme ve kısa süre içerisinde kendini toparlayabilme gücü gibi dirençli bir vaziyeti ifade etmektedir (Norman, Pigeon Nimnicht ve Avey, 2010: 381; Luthans vd., 2006).

3. Kariyer Uyum Yeteneği

İşletmelerin büyümesi sonucunda, yeni yöneticilere ihtiyacı artmaktadır ve mevcut çalışanlarının tümü potansiyel birer yönetici konumundadır. Bu durumun farkında olan işletmeler, örgütsel çerçevede kariyer yönetimi için gerekli çabaları yerine getirmesi gerekmektedir (Taşlıyan, Arı ve Düzman, 2011). Diğer yandan çalışanlar, değişim ve farklılıklara ayak uydurmaları, iş hayatının gerekliliklerini yerine getirmeleri ve bunun yanında kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Barutçu, 2004; Güney, 2014). Bu bağlamda bireylerin iş yerinde, işe uyum sağlama ve bunu sürdürme çabaları önem arz etmektedir.

Meslek/iş, kişinin ihtiyaç ve değerlerini karşılırsa ve bu işi yaparken işin gerektirdiği yetenek ve beceriler o kişide mevcutsa kişi ile iş arasında uyum söz konusu olmaktadır. Fakat bu uyumun sağlanmadığı durumlarda ise sorunların olacağı belirtilmektedir. Dolayısıyla hangi mesleğin hangi yetenek ve becerileri gerektirdiğini ölçmek ve belirlemek önem kazanmaktadır (Swanson ve Schneider, 2013; Dawis, 2005; Aktaran: Ünsal, 2014). Nitekim Savickas ve diğerleri (2009), günümüze doğru gelindikçe yaşanan hızlı gelişmeler ve değişimlerin bireylerin daha sık meslek değiştirmesine sebep olduğunu ifade etmektedir. Modern örgütler, çalışanların bir dizi beceri ve yetki geliştirmesi konusunda beklentiye girmektedir. Bireyler; teknolojiye ayak uydurmak, esnek olabilmek ve kendi istihdam olanaklarını yaratmak için çeşitli yollar denemektedir. Bu nedenle, çalışanın kariyeri artık kuruluşa ait olmadığını ve bir kişinin kendi kariyer yolunu belirlemesi gerektiğini savunmaktadırlar (Potgieter, 2014).

Bireyin işe ilişkin beceri, yetenek ve tercihlerinin bileşiminden meydana gelen iş kimliği, bireylerin işe uyum sağlamasında önemli bir role sahiptir (Erdoğan, 2003). Bu noktada kariyer uyumu, belirli ve tanımlı görevlerin ifa edilmesi konusunda hazır bulunmak, iş hayatının gerektirdiği rolleri üstlenmek, değişen iş ve iş koşullarının meydana getirdiği belirsizlik ve öngörülemezliklerin üstesinden gelebilmek olarak tanımlanmaktadır (Savickas, 1997). Kariyer Uyum Teorisiyle ilişkili olan kariyer uyum yeteneği, kişilerin özel ve çalışma hayatlarında başarıyı yakalamalarında kilit rol oynayan zihinsel ve duygusal özellikler olduğu ileri sürülmektedir. Bu yetenekler bireylerin eğitim ve iş hayatında veya iş değişikliği sürecinde oldukça faydalı olmaktadır (Yeşiltaş vd., 2014).

Kariyer uyum yeteneği kaynakları, çok boyutlu ve hiyerarşik olarak modellenmiştir. Kariyer uyum yeteneğinin temel bileşenleri aynı zamanda 4C olarak adlandırılmaktadır. Concern (ilgi), control (kontrol), curiosity (merak) ve confidence (güven). Bu dört unsur bir sinerji oluşturarak kendi anlamlarından daha fazlasını ifade eden kariyer uyum yeteneğini ortaya koymaktadır (Savickas ve Porfeli, 2012).

Savickas ve Porfeli (2012) yaptıkları araştırmalar sonucunda elde ettikleri boyutlardan olan ilgi boyutu, bireylerin gelecek odaklı olma düzeyini ve gelecekteki kariyerin görev ve zorluklarına nasıl hazırlanacağını anlatmaktadır. Kontrol boyutu; öz disiplin, çaba ve sebat göstermeyi ifade etmektedir. Bireylerin kendi gelişim ve çalışma ortamlarını etkileyebilmek adına kişisel sorumlulukları ne ölçüde almış olduklarını ortaya koymaktadır. Merak boyutu; bireylere gelecekteki fırsatlardan yararlanma, farklı iş rollerini ve ortamlarını nasıl etkileyebileceklerine ilişkin yol göstermektedir. Ayrıca kişinin kendi ortamında olası kişisel ve kariyer fırsatlarını keşfetme konusundaki ilgisini ifade etmektedir. Güven boyutu; bireylerin kariyer hedeflerini gerçeğe dönüştürebilecekleri, sorunları çözebilecekleri ve engellerin üstesinden gelebilecekleri konusundaki inançlarını ifade etmektedir. Güven, kariyer hedeflerine ulaşma ve engeller karşısında bir başarı beklentisi ile ilgilidir (Zacher, 2014; Tolentino, Lewa, Bordia, Restubog, Lu, Garcia ve Raymund, 2014; Savickas ve Porfeli, 2012).

Genel olarak bu dört uyum yeteneğinin kariyerle ilgili değişikliklerin, insan-çevre entegrasyonunun ve kariyer süresi boyunca başarılı geçişin yapılmasını mümkün kıldığı görülmektedir (Savickas ve Porfeli, 2012:). Bilişsel-duyuşsal davranış kapasitelerinin bu dört alanı, kariyer gelişimini destekleyebileceği ve kişisel hedefleri gerçekleştirmeyi kolaylaştıracağı ileri sürülmektedir (Coetze ve Harry, 2013). Bireylerin iş rolüne hazırlanma, işe girme, kariyer geçişi ve işyeri değişiklikleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bakış açısına göre bir meslek, bireyin toplum içerisinde varlığını sürdürmesinin bir yolu olarak görülmektedir. Bireyin ortamı değiştikçe çevre ile olan uyumunu korumak için çevreyle bütünleşmektedir (Savickas ve Porfeli, 2012; Potgieter, 2014).

4. Kültürel Değerler, Psikolojik Sermaye ve Kariyer Uyum Yeteneği İlişkisi

Bireysel değerler bireylerin içinde yaşadıkları toplumun çıkarları ile çatışmaya sokacak olan dürtülerini düzenlemektedir. Ayrıca değerler sosyo-kültürel hedeflerin içselleştirilmesini sağlamaktadır. Buna bağlı olarak bireysel değerler pozitif psikolojide denge unsuru olduğu ileri sürülmektedir (Neto ve Marujo, 2014). Kişi, kendi kapasitesini geliştirirken toplumla çatışmamasını sağlamaktadır.

Değerler, insan girişiminin merkezinde yer almakta ve davranışlarının, geleceğe ilişkin mesleki ve diğer kararlarının gerekçesi olarak değerlendirilmektedir (Oyserman, 2002).

Nitekim bireyler önem verdiği değerleri doğrultusunda hareket etmektedir. Özerklik, kendini güçlendirme ve değişime açık olma gibi kişilerin temel değerleri, psikolojik gelişiminin temel dayanakları olmaktadır. Bunun yanında farklı türdeki bireysel değerler farklı durumlarda birbirini destekleyerek psikolojik sermayenin de gelişmesine ve kariyer hayatının başarısında önemli rol oynamaktadır (Sen, 1999; Neto ve Marujo, 2014). Buradan hareketle yapılan çalışmalarda bireysel değerler ve kariyer planı (Kıyak, 2015), ahlaki karar verme (Fok, Corey ve Payne, 2016), kariyer tercihi (Koca, 2009) ve meydan okuyucu kariyer değeri (Bayram, Aytaç ve Gürsakal, 2012) arasında yüksek ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Bugüne kadar yapılmış birçok çalışma neticesinde, çeşitli bireysel değerlere sahip kültürler ile psikolojik sermaye arasında ilişkinin varlığı da desteklenmiştir. Çin (Luthans, Li, Walumbwa ve Avolio, 2005), Güney Afrika (Luthans, Walumbwa ve Wyk, 2004) ve Orta Doğu (Youssef ve Luthans, 2006) gibi bölgelerde yapılmış çalışmalar örnek verilebilir. O nedenle psikolojik sermayenin hem bireysel değerler hem de kültürlerarası ve kültürel boyutlar bağlamında yapılacak araştırmalar ve uygulamalar için yüksek potansiyelli bir yapı olduğuna inanılmaktadır (Luthans vd., 2007). Buradan hareketle bu çalışmanın tasarlandığı söylenebilir.

Kültürel değerler; bireylerin dayanıklılık, iyimserlik, öz yeterlilik ve umut sermayeleri üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca hem kültürel değerlerin hem de psikolojik sermayenin; bireyin zihinsel ve duygusal özelliklerinden oluşan kariyer uyum yeteneği üzerinde, bireylerin iş dünyasına atılmalarında ve başarılarını sürdürmelerinde önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Örneğin, öz yeterlilik ve umut daha bireysel güçlere, arzulara ve içsel enerjiye dayandığından daha bireyseldir (Luthans vd., 2007). O nedenle kendini güçlendirme ve değişime açıklık değerleriyle daha ilişkili olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan iyimserlik ve dayanıklılık boyutları başkalarına ve dış çevreye daha fazla bağımlıdır (Luthans vd., 2007). Dolayısıyla öz aşmışlık ve korumacılık değerlerinden beslendiği düşünülmektedir.

Yeni değerlere ve fikirlere açık olmak değişime açıklık değerinin bir parçası olduğu için meraklı kişilerin yeni kültürlere ve değerlere açık olması beklenmektedir. Bu durum kariyer uyum yeteneğinin merak boyutu ile değişime açıklık değerinin ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu hipotez değişime açıklık ve merak ile ilgili yapılan çalışmaların sonucuyla desteklendiği görülmektedir (McCrae ve Costa, 1987). Ayrıca, çoğu zaman meraklı ve kendine güvenen kişilerin sosyal ilişki kapasitelerine güvenmeleri söz konusu olup, kariyer uyum yeteneğinin güven boyutu ile ilişkilendirilmiştir. Güven, kişinin güçlü yönlerine ve yeteneklerine olan güveniyle ilgilidir. Aynı zamanda kişinin öz düzenleme stratejilerini (Savickas ve Porfeli, 2012) desteklemesi nedeniyle korumacılık değer boyutundaki güven, uyum ve geleneksellik değerlerinden desteklendiği görülmektedir. Kendi kariyerini planlayan ve kontrol eden bireylerin özerkliğe ve bireysel başarıya önem verdiği o nedenle değişime açıklık ve kendini güçlendirme değer boyutuyla ilişkilendirilebileceği ifade edilebilir (Zimmerman, 1990; Hamtiaux, Vriegnaud ve Houssemand, 2013).

Rahatsız edici durumlarda aşırı iş yükü ile başa çıkmak psikolojik sermayenin dayanıklılık boyutuyla ilişkilidir. Aynı zamanda kişinin durum üzerindeki öz kontrol algısını ve kararlarına ilişkin özgüvenini de içermektedir (Hamtiaux vd., 2013). Diğer yandan kariyer uyumluluğu ile kariyer iyimserliği (Siyez ve Yusupu, 2015; Tolentino vd. 2014), psikolojik sermaye ile kariyer uyum yeteneği (Mercan, 2016) arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Guzman ve Ok (2013), araştırmalarında kariyer uyum

yeteneğinin dört boyutu (ilgi, merak, kontrol ve güven) ile iş bulma yeterlilikleri arasında pozitif bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır.

Bahsedilen ilişkilerin yanında psikolojik sermayenin kariyer ile ilgili değişkenler üzerinde önemli düzeyde bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Söz gelimi psikolojik sermaye boyutlarının kariyer uyum yeteneğini (Karacan Özdemir, 2016), iş yaşamındaki uyum performansını (Pulakos Hedge, Borman, Arad, Dorsey ve Schmitt, 2002), mesleki karar verme öz yeterliliğini (Sarı ve Şahin, 2012) ve değişime hazır bulunuşluğunu (Fidan, 2017) anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Böyle bir tablonun esas sebebi ise kariyer uyum yeteneğinin karakteristik özelliği ile ilgilidir. Kariyer uyum yeteneği, kişilik özelliklerinden daha dinamik olan psiko-sosyal bir yapı olarak tanımlanmıştır. O nedenle yapı olarak psikolojik sermayeye daha yakındır ve uyuma yönelik stratejilerin şekillendirilmesine yardımcı olduğu ileri sürülmektedir (Savickas, 2013). Hatta kariyer uyum yeteneği, karmaşık ve zorlu görevlere çaba harcamak için güven duymayı içeren bir psikolojik sermaye olarak da nitelendiği görülmektedir (Luthans vd., 2007). Buradan hareketle kültürel değerler, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği arasında ilişkinin olabileceği düşünülmektedir.

Daha önce yapılan hiçbir çalışmada kültürel değerler, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği arasındaki karmaşık ilişkileri ve etkileri incelenmemiştir. Bu çalışma ilk olması nedeniyle önem arz ettiği düşünülmektedir. Mesleğe geçmeden önce iş hayatında hangi değerlerin nasıl bir etkiye sahip olduğunun bilinmesi hem potansiyel işgücüne hem de işverene katkı sayılabileceği ifade edilebilir. Bunun yanında kişilerin öz yeterlilik inancı, geleceğe ilişkin gerçekçi iyimserlik düzeyleri, gelecekte farklı planlarla hedefe ulaşılacağı umudu, stres, kaygı ve baskı gibi durumlarda kişinin direncini ifade eden dayanıklılığı, kişilerin sosyo-psikolojik yeteneklerini önemli düzeyde şekillendireceği düşünülmektedir. O nedenle kariyer uyum yeteneği düzeyinin artması adına hangi psikolojik sermaye unsurları üzerinde durulması ve bu sermaye unsurlarının geliştirilmesi adına belirlenen yöntemleri ortaya koymak önem arz etmektedir.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2017-2018 eğitim - öğretim döneminde Burdur ilinde bulunan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinin dört yıllık fakültelerinde eğitime devam eden lisans öğrencilerden oluşmaktadır. Burada bahsedilen evren kavramı; araştırmanın uygulanacağı elemanların tamamını ifade etmektedir. Ayrıca bu kavram, çalışmadan çıkan sonuçların genelleneceği elemanları kapsamaktadır (Özen ve Gül, 2007). Bu çalışmada da evren kitlesi 16.498 kişiden oluşmaktadır. Araştırma evreninin çok geniş olması nedeniyle kümeleme örneklem yöntemiyle (Gürbüz ve Şahin, 2015) bir örneklem kitlesi seçilmiştir.

Üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Veteriner Fakültesi, Cevat Sayılı Sağlık Bilimler Fakültesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi ve Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 1. ve 4. sınıf (Veteriner Fakültesi için 5. Sınıf öğrencileri seçilmiştir) öğrencilerinden oluşmaktadır. Her fakülteden 1. ve 4. Sınıf öğrencilerinden 100'er kişi olmak üzere toplam 200 öğrencinin bu araştırmaya dâhil edilmesi planlanmıştır. Ancak verilerin eğitim-öğretim yılının güz döneminin başında toplanması veri toplama araçlarında geçen "Bu okulda, işler asla benim istediğim gibi yürümez. Hocalarımın bulunduğu toplantılarda kendi bölümümü açıklarken kendime güvenirim. Şu anda, bölümümde kendimi çok başarılı olarak

görüyorum.” Gibi maddelerden dolayı 1. Sınıf öğrencileri yerine 2. Sınıf öğrencilerinin dâhil edilmesine kararlaştırılmıştır. Başta 1. ve 4. Sınıf öğrencilerinin seçilmesinin temel sebebi ise eğitimin, kariyer uyum yeteneğine ve psikolojik sermaye olan etkisini ortaya koymaktır.

Bu araştırmanın örneklemini oluşturan 1112 katılımcıdır. Fakat veri ayıklama sürecinde 26 anket atılarak geriye kalan 1086’lık veri seti analiz edilmiştir. Verilerin geneline bakıldığında ise dağıtılan anketlerin cevaplanma oranı yaklaşık olarak %98,55 tür.

Örneklem kitlesinden veri toplamak için anket formu kullanılmış olup anket formunda da üç farklı ölçek yer almaktadır. Bunlar Schwartz’ın “Portre Değerler Ölçeği (PDÖ)”, “Psikolojik Sermaye Ölçeği (PSÖ)” ve “Kariyer Uyum Yeteneği Ölçeği (KUYÖ)” dir.

Veri Toplama Araçları

Portre Değerler Ölçeği (PDÖ): PDÖ, kişilerin hangi değerlere sahip olduklarını ve hangi değerlere öncelik verdiklerini ölçmeye yarayan bir araçtır. Schwartz ve diğerleri (2001) tarafından geliştirilen PDÖ genel itibariyle iki cümleden oluşan 40 maddelik bir ölçektir. Bu çalışmada ise Schwartz’ın (2005) Avrupa Toplumsal Ölçeği (ESS) için geliştirdiği 21 maddelik PDÖ kullanılmıştır. Bunun sebebi ise ankette soru sayısını düşürerek katılımcıların sıkılmadan, okuyarak, anlayarak ve objektif şekilde cevap vermelerini sağlamaktır. Bu ölçekte bir bireyin sahip olduğu değerler ifade edilmektedir ve katılımcılardan bu kişinin kendilerine ne ölçüde benzediği sorulmaktadır. Benzerlik düzeyi ise “1) Bana Hiç Benzemiyor ve 6) Bana Çok Benziyor” şeklinde altılı likert derecelendirme aralığı ile belirtilmektedir. Katılımcılardan kendilerine en uygun olan dereceyi işaretlemeleri istenmektedir. Bu ölçeğin Türkçe eşdeğerliliği ve Türkçeye uyarlama çalışması ise Demirutku ve Sümer (2010) tarafından yapılmıştır.

Psikolojik sermaye ölçeği (PSÖ): PSÖ bireylerin psikolojik sermaye özelliklerini ortaya koymakta olup 24 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek Luthans ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekte altışar maddeden oluşan ve psikolojik sermayenin kaynakları olarak ifade edilen dört boyut yer almaktadır. Bunlar; öz yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık’tır. Ölçek “1) Kesinlikle katılmıyorum ve 6) Kesinlikle katılıyorum” şeklinde altılı likert ile derecelendirilmiştir. Bu ölçeğin Türkçe eş değeri ve güvenilirliği Çetin ve Basım (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Kariyer Uyum Yeteneği Ölçeği (KUYÖ): Bu ölçek Savickas ve Profeli’nin (2012) çalışmalarına dayanmaktadır. Kariyer uyum yeteneği ölçeği dört boyuttan oluşmakta olup her bir boyut altı madde ile ölçülmektedir. Bu dört boyut, gelişime yönelik amaçları, meslekler arası geçişleri ve iş travmalarını yönetmek için psiko-sosyal kaynaklar olarak ifade edilen ilgi, kontrol, merak ve güvendir. Bu boyutlara ilişkin 24 ifadenin cevapları için eşit aralıklı olduğu varsayılan 5 dereceli likert tipi ölçeklendirme “1) kesinlikle katılmıyorum ve 5) kesinlikle katılıyorum” kullanılmıştır (Kaya, 2017; Kanten, 2012). Bu ölçeğin Türkçe uyarlaması ve dil eşdeğerliliği Kanten (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Birinci Düzey Doğrulayıcı Faktör Analizi: Bu çalışmada, ölçeklerin özgün formlarda olduğu gibi maddelerin dağılıp dağılmadığını ve faktör yüklerini sınamak amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analiz (DFA) yapılmıştır. DFA Lisrel 8.8 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Yapılan DFA sonucunda, portre değerler ölçeğinin boyutları orijinal ölçekte olduğu gibi dağılım göstermekle beraber programın sunduğu uyum iyiliği değerlerinin olduğu çıktı

dosyası incelenmiştir. Bu dosyada çeşitli modifikasyon indekslerin olduğu öneriler bulunmaktadır. Mevcut kuramsal gerekçeler de göz önünde bulundurularak çalışmanın modeline en fazla katkı sağlayacak düzeltmeler yapılmıştır. Buna göre portre değerler ölçeğine ilişkin yapılan modifikasyon indeksleri ise şöyledir: iyilikseverlik1 ile iyilikseverlik2 ve hazcılık1 ile hazcılık2 maddeleri arasında modifikasyon işlemi yapılarak birbirine bağlanmıştır. Ayrıca yapılan ölçüm sonucunda istenilen yük değerini taşımaması ve uyum indeksi değerlerini düşürmesi gerekçesiyle güvenlik2, güvenlik3 ve başarı1 maddeleri modelden çıkarılarak analize dâhil edilmemiştir. Tüm bu modifikasyon işlemleri sonucunda ise elde edilen uyum indeksleri ($\chi^2=737,23$ $df=162$) $\chi^2/df=4,55$, RMSEA=0,057, GFI=0,94, AGFI=0,92, NFI=0,92 ve CFI=0,94 şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen bu değerler oluşturulan bu modelin anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Psikolojik sermaye ölçeğine ilişkin yapılan modifikasyon indekslerine bakıldığında dayanıklılık5 ile dayanıklılık6 maddeleri ve umut4 ile umut5 maddeleri arasında modifikasyon işlemi yapıldığı görülmektedir. Ayrıca analiz, anlamlı t değerlerini vermemesi ve hata varyanslarının yüksek çıkması gibi önemli gerekçelerden dolayı iyimserlik1, iyimserlik2, iyimserlik6, dayanıklılık1 ve dayanıklılık3 maddeleri analize dâhil edilmemiştir. Tüm bu modifikasyon işlemleri sonucunda ise elde edilen uyum indeksleri ($\chi^2=691,18$; $df=144$) $\chi^2/df=4,80$, RMSEA=0,059, GFI=0,94, AGFI=0,92, NFI=0,96 ve CFI=0,97 şeklinde saptanmıştır. Psikolojik sermaye ölçeğine ait bu değerler, modelin anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Kariyer uyum yeteneği ölçeğine ilişkin yapılan DFA sonucu incelendiğinde kontrol2 ile kontrol3, merak1 ile merak2, merak3 ile merak4 ve güven5 ile güven6 maddeleri arasında modifikasyon işlemi yapılarak birbirine bağlandığı görülmektedir. İlaveten kontrol1, ilgi2, ilgi6, güven2 ve merak6 maddeleri modelin uyum iyiliği değerlerine daha fazla katkı sağladığından dolayı modelden çıkarılmıştır. Tüm bu modifikasyon işlemleri sonucunda ise elde edilen uyum indeksler şöyledir: ($\chi^2=482,53$ $df=142$) $\chi^2/df=3,40$, RMSEA=0,047, GFI=0,96, AGFI=0,94, NFI=0,98 ve CFI=0,98 olarak saptanmıştır. Kariyer uyum yeteneğine ilişkin tespit edilen bu değerler modelin anlamlı ve kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

İkinci Düzey Doğrulamalı Faktör Analizi Bulguları: Hobfoll'un (2002) Psikolojik Kaynak Kuramı gereği psikolojik sermayenin boyutlarının tek çatı altında bir araya getirilmesiyle oluşan bütünün daha anlamlı ve yararlı olacağı belirtilmektedir (Stajkovic, 2006). Buradaki amaç ise insanın doğuştan sahip olduğu pozitif güçlerinin bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıkan sinerjinin yarattığı etkiyi ölçmektir (Avey, Mhatre ve Luthans, 2008). Buradan hareketle hem psikolojik sermayenin hem de kariyer uyum yeteneğinin alt boyutlarının, bir üst yapı olarak tanımlanan "Psikolojik Sermaye" ve "Kariyer Uyum Yeteneği" örtük değişkenlerine ne ölçüde uyum sağladıklarını ortaya koymak amacıyla ikinci düzey DFA uygulanmıştır.

Psikolojik sermaye için ikinci düzey DFA uygulanırken bazı modifikasyonlar yapılmıştır. İyimserlik1, iyimserlik2, iyimserlik6 ve dayanıklılık3 maddeleri gerekli t değerlerini vermemeleri nedeniyle modele dâhil edilmemiştir. Bunun yanında umut4 ile umut5, umut5 ile umut6 ve dayanıklılık4 ile dayanıklılık5 maddeleri arasında modifikasyon işlemi uygulanmıştır. Bu işlemler sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ise ($\chi^2=788,40$; $df=163$) $\chi^2/df=4,83$, RMSEA=0,059, GFI=0,93, AGFI=0,91, NFI=0,96 ve CFI=0,97 olarak tespit edilmiştir. Bunun yanında modelde bütün t değerlerini anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($t>1,96$; $p<0,05$). Dört boyutlu modele ilişkin faktör yükleri incelendiğinde (Standardized Solution) ise iyimserlik 48. ile 72., öz yeterlilik 63. ile 75., umut 50. ile 65. ve dayanıklılık ise

41. ile 77. arasında değiştiği tespit edilmiştir. Elde edilen bu değerler modelin iyi uyum gösterdiğini ve ilgili boyutların "Psikolojik Sermaye" örtük değişkenini anlamlı şekilde yordadığını göstermektedir. O nedenle psikolojik sermayenin dört faktörlü yapısının anlamlı olduğu söylenebilir.

Kariyer uyum yeteneklerine ikinci düzey DFA uygulandığında ise modifikasyon önerileri gereği ilgi3 ile ilgi5, kontrol2 ile kontrol3, merak1 ile merak2, güven1 ile güven2 ve güven5 ile güven6 maddeleri arasında modifikasyon işlemi uygulanarak birbirine bağlanmıştır. Ayrıca merak6 ve ilgi6 maddeleri gerekli t değerlerini vermemeleri ve uyum değerlerini bozmaları nedeniyle modele dâhil edilmemiştir. Bu işlemler sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ise ($\chi^2=921,05$; $df=200$) $\chi^2/df=4,60$, $RMSEA=0,058$, $GFI=0,93$, $AGFI=0,91$, $NFI=0,97$ ve $CFI=0,97$ şeklinde olduğu saptanmıştır. O nedenle kariyer uyum yeteneklerine ilişkin kurulan dört faktörlü ölçek yapısının anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Söz gelimi ilgi boyutunun bu modele olan faktör yükü 53. ile 69., kontrol 41. ile 67., merak 55. ile 77. ve güven ise 57. ile 79. arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bunun yanında t değerlerinin de anlamlı çıkması ($t>1.96$; $p<.05$) neticesinde boyutların örtük değişken olarak belirlenen "Kariyer Uyum Yeteneği"ni anlamlı şekilde yordadıkları söylenebilir.

Hem ikinci düzey DFA bulguları hem de literatüre dayanarak (Luthans, Norman, Avey ve Avolio, 2007; Savickas ve Porfeli, 2012; Avey, 2014: 142) her ölçeğin ilgili boyutlarının ortalaması alınarak tek değişken haline getirilmiş ve analize dahil edilmiştir. Bu değişkenlere "Toplam Psikolojik Sermaye" ve "Toplam Kariyer Uyum Yeteneği" adı verilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Sosyo-Demografik Bilgileri

Betimsel analizi sonucunda elde edilen bulgulara göre, katılımcıların 617'i (%56,8) kadın, 469'u (%43,2) ise erkeklerden oluşmaktadır. Örneklemin 530'si (%48,8) 2. sınıf, geriye kalan 556'ü (%51,2) ise 4/5. Sınıf öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinden 221 (%20,3), Veteriner Fakültesinden 212 (19,5%), Sağlık Bilimleri Fakültesinden 217 (20,0%), Eğitim Fakültesinden 219 (20,2%) ve son olarak da Mühendislik-Mimarlık Fakültesinden 217 (20,0%) öğrenci araştırmaya katılmıştır.

Tablo 3'te verilen analiz bulgularına göre katılımcıların kültürel değer boyutlarına verdikleri puan dereceleri yüksekten düşüğe doğru öz aşmışlık, değişime açıklık, korumacılık ve kendini güçlendirme şeklinde dizildiği görülmektedir. Bu durum psikolojik sermayede, öz yeterlilik, dayanıklılık, umut ve iyimserlik; kariyer uyum yeteneğinde ise güven, kontrol, ilgi ve merak şeklinde dizilmektedir.

Bu bulguların yanı sıra cinsiyet ayrımı bağlamında kültürel değerler, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği düzeylerinde anlamlı bir farklılığın olup olmadığını test etmek üzere Independent Sample T testi uygulanmıştır. Ortaya çıkan tek farklılık kültürel değerler ve kariyer uyum yeteneği boyutlarında görülmektedir. Kadınlar tüm boyutlara erkeklerden daha fazla puan verdikleri görülmektedir. Bu bulgular tablo 1'de gösterilmiştir. Ancak bu tabloda sadece anlamlı farklılığın gözlemlendiği boyutlar verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyet Bağlamında Kullanılan Ölçeklerin Boyutlarına İlişkin Fark Analizi Tablosu

	Kadınlar		Erkekler		p	t	f	Anlamlı Fark
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.				
Öz Aşmışlık	5,15	,59	4,90	,70	,000	6,29	16,18	Kadın>Erkek
Değişime Açıklık	5,01	,68	4,91	,73	,021	2,30	2,67	Kadın>Erkek
Korumacılık	4,77	,83	4,67	,81	,042	2,03	,07	Kadın>Erkek
İlgi	5,16	,65	5,03	,77	,002	3,11	13,96	Kadın>Erkek

D.f. (Serbestlik Derecesi)= 1084

Cinsiyet bağlamında farklılığa dair verilen bu bulgulara göre katılımcıların; öz aşmışlık ($t_{(1084)}=6,29$; $p<,05$), değişime açıklık ($t_{(1084)}=2,30$; $p<,05$), korumacılık ($t_{(1084)}=2,03$; $p<,05$) ve ilgi ($t_{(1084)}=3,11$; $p<,05$) boyutlarına ilişkin ortalamalarında anlamlı ve önemli bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ortalamaları incelendiğinde tüm boyutlarda kadınların ortalaması erkeklerin ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir ($p<,05$).

Bunun yanında ayrıca katılımcıların çocukluklarını geçirdikleri yerleşim yerine göre kültürel değerlerinde, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği düzeylerinde anlamlı bir farklılığın olup olmadığını sınamak amacıyla ANOVA analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Çocukluklarının Geçtiği Yerleşim Yeri Bağlamında Ölçeklerin Boyutlarına İlişkin Fark Analizi Bulguları Tablosu

	Yerleşim Yeri	Ort.	S.S.	p	f	Anlamlı Fark
Değişime Açıklık	Köy/Kasaba	4,89	,73	,024	3.735	Kent>Köy/Kasaba
	İlçe	4,93	,69			
	Kent	5,03	,69			
Kontrol	Köy/Kasaba	5,16	,66	,005	5.287	Kent>Köy/Kasaba Kent>Köy/Kasaba
	İlçe	5,16	,66			
	Kent	5,29	,60			
Merak	Köy/Kasaba	4,59	,89	,009	4.768	Kent>ilçe
	İlçe	4,59	,84			
	Kent	4,75	,83			
Güven	Köy/Kasaba	5,24	,64	,037	3.302	Kent>Köy/Kasaba Kent>ilçe
	İlçe	5,20	,62			
	Kent	5,31	,67			
Öz Yeterlilik	Köy/Kasaba	4,61	,82	,001	7.478	Kent>Köy/Kasaba Kent>ilçe
	İlçe	4,65	,84			
	Kent	4,82	,79			

D.f. (Serbestlik Derecesi) gruplar arası=2 ve grup iç =1075

Elde edilen analiz sonuçları incelendiğinde farklı yerleşim yerinde çocukluğunu geçirmiş katılımcıların değişime açıklık ($F_{(2,1075)}=3,735$; $p<,05$), kontrol ($F_{(2,1075)}=5,287$; $p<,05$), merak ($F_{(2,1075)}=4,768$; $p<,05$), güven ($F_{(2,1075)}=3,302$; $p<,05$) ve öz yeterlilik ($F_{(2,1075)}=7,478$; $p<,05$) boyutlarına ilişkin görüşlerinde anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır. Buna göre ortalamalar incelendiğinde çocukluğunu kentte geçirmiş katılımcıların ortalamaları köy/kasaba ve ilçe

gibi yerleşim yerinde çocukluğunu geçirmiş katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip oldukları görülmektedir ($p<,05$).

Verilen analiz bulgularına göre katılımcıların 2. ve 4/5. Sınıf düzeyinde kültürel değerler, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği boyutlarında herhangi bir farklılığın oluşmadığı tespit edilmiştir ($p>,05$). O nedenle bu bulguyla ilgili tablo verilmemiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analizin bulguları, değişkenlerin ortalamaları ve güvenilirlik değerleri tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Ölçekler Arasındaki İlişki, Ölçeklerin Ortalamaları ve Güvenirlik Değerleri

	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
PDÖ			(,808)											
1. Öz Aşmışlık	5,04	,65	(,667)											
2. Değişime Açıklık	4,96	,70	,436**	(,706)										
3. Kendini Güçlendirme	4,66	,98	,199**	,364**	(,653)									
4. Korumacılık	4,72	,83	,386**	,206**	,269**	(,729)								
PSÖ			(,902)											
5. İyimserlik	4,30	1,05	,187**	,218**	,133**	,283**	(,622)							
6. Öz Yeterlilik	4,72	,82	,329**	,417**	,220**	,165**	,351**	(,842)						
7. Dayanıklılık	4,59	,86	,251**	,316**	,151**	,166**	,330**	,504**	(,735)					
8. Umut	4,56	,82	,306**	,365**	,241**	,217**	,401**	,595**	,569**	(,783)				
KUYÖ			(,889)											
9. İlgi	5,10	,71	,386**	,300**	,244**	,296**	,182**	,403**	,306**	,443**	(,776)			
10. Kontrol	5,22	,64	,353**	,459**	,221**	,225**	,253**	,517**	,404**	,437**	,479**	(,748)		
11. Merak	4,66	,85	,333**	,381**	,202**	,251**	,271**	,499**	,419**	,553**	,577**	,471**	(,796)	
12. Güven	5,26	,65	,359**	,471**	,286**	,223**	,236**	,541**	,427**	,438**	,416**	,577**	,510**	(,856)

** $P<,01$
Cronbach's Alpha güvenilirlik değerleri parantez içinde gösterilmiştir.
KMO değerleri: PDÖ=,827, PSÖ=,912 ve KUYÖ=,909; $p=,000$

Tablo 3'e göre, portre değerleri, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği boyutları arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü, anlamlı, güçlü, orta ve düşük derecede ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($p<,01$).

Regresyon Analizi Bulguları

Sosyal bilimlerde bir bağımlı değişkenin birden fazla bağımsız değişkenden etkilenmesi söz konusudur (Kalaycı, 2010; Can, 2013). Bu çalışmada da bağımlı değişkeni etkileyen birden fazla bağımsız değişkenin olması nedeniyle Çoklu Regresyon analizi yapılmış ve regresyon analizi yapılırken Backward selection metodu uygulanmıştır.

Backward selection metodu en az katkıda bulunan bağımsız değişkenlerin birer birer kaldırıldığı bir model oluşturmaktadır. Bu metod uygulanırken tüm bağımsız değişkenler modele dâhil edilmektedir. En zayıf bağımsız değişken modelden atılır ve tekrar regresyon analizi yapılmaktadır. Bu süreçte model önemli ölçüde zayıflarsa atılan bağımsız değişken tekrar eklenmektedir. Aksi takdirde bağımsız değişken tamamen atılmakta ve bu analiz en yararlı regresyon modelini ortaya çıkaran bağımsız değişkenler kalıncaya kadar tekrarlanmaktadır (Kalaycı, 2010; Can, 2013). Backward selection metodu oldukça hızlıdır ve değişkenlerin birleşik etkilerini hesaba katması avantajına sahip olması (Anderson ve Bro, 2010) gerekçesiyle uygulanmıştır.

Sağlıklı bir analiz sonucu elde etmek için regresyon modelinde çoklu bağlantı sorununun olmaması gerekmektedir (Kalaycı, 2010). Bu sorunu gösteren değerler Tolerance ve VIF değerleridir. Tolerance değerinin 0,2'den büyük ve VIF değerinin de 10'dan küçük olması değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunun olmadığını göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015). Bunun yanında regresyon modelinde otokorelasyon sorunun olmaması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu sorunu gösteren Durbin Watson değerleri 1,5 ile 2,5 arasında olması arzulanmaktadır (Kalaycı, 2010). Son olarak da ölçüklerin tüm boyutlarına ilişkin normal dağılım değerlerinin (skewness/kurtosis) -1 ve +1 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Kültürel Değerlerin Psikolojik Sermaye Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	BAĞIMLI DEĞİŞKEN PSİKOLOJİK SERMAYE (TOPLAM)				Regresyon Modelin Özeti											
	β	S.H.	p	t												
Öz Aşmışlık	,165	,032	,000	5,309	R ² = ,247	DW = 2.003										
Değişime Açıklık	,321	,029	,000	10,401	Adj. R ² = ,244	Toleran. >0,2										
Kendini Güçlendirme	,068	,020	,020	2,327	F = 88,695	VIF < 10										
Korumacılık	,111	,024	,000	3,793	p = ,000											
BAĞIMLI DEĞİŞKENLER PSİKOLOJİK SERMAYE BOYUTLARI																
	Öz yeterlilik				Dayanıklılık				İyimserlik				Umut			
	β	S.H.	p	t	β	S.H.	p	t	β	S.H.	p	t	β	S.H.	p	t
Öz Aşmışlık	,178	,038	,000	5,885	,114	,044	,001	3,390	-	-	-	-	,257	,035	,000	8,026
Değişime Açıklık	,314	,037	,000	9,900	,252	,039	,000	7,946	,167	,044	,000	5,673	,118	,032	,000	3,712
Kendini Güçlendirme	,070	,024	,016	2,407	-	-	-	-	-	-	-	-	,112	,022	,001	3,760
Korumacılık	-	-	-	-	,070	,032	,025	2,250	,248	,037	,000	8,458	,143	,026	,007	4,734
Regresyon Modelin Özeti	R ² = ,205 Adj.R ² = ,203 DW = 1,965 F = 92,875 Toleran. >0,2 VIF < 10 p = ,000				R ² = ,120 Adj.R ² = ,177 DW = 1,999 F = 49,133 Toleran. >0,2 VIF < 10 p = ,000				R ² = ,106 Adj.R ² = ,105 DW = 1,929 Toleran. >0,2 VIF < 10 p = ,000				R ² = ,177 Adj.R ² = ,174 DW = 2,071 Toleran. >0,2 VIF < 10 p = ,000			

Tablo 4'te kültürel değer boyutlarının tümü toplam psikolojik sermaye ile kurulan regresyon modelleri istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (p = ,000). Bulgulara göre kültürel değer boyutları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, toplam psikolojik sermaye üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ancak değişime açıklık boyutu ($\beta = ,321$; $p < 0,05$) toplam psikolojik sermayeyi en fazla etkileyen boyut olduğu tespit edilmiştir.

Boyutlar bağlamında incelendiğinde de kültürel değerlerinin psikolojik sermayenin boyutları ile kurulan regresyon modellerinin anlamlı olduğu saptanmıştır (p < ,05). Buna göre değişime açıklık değer boyutu en fazla öz yeterliliği ($\beta = ,314$; $p < 0,05$) ve dayanıklılığı ($\beta = ,252$; $p < 0,05$) etkilediği tespit edilmiştir. Korumacılık en fazla iyimserliği ($\beta = ,248$; $p < 0,05$) etkilerken öz aşmışlık ise umudu ($\beta = ,257$; $p < 0,05$) yüksek düzeyde etkilediği saptanmıştır.

Tablo 5. Kültürel Değerlerin Kariyer Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER		BAĞIMLI DEĞİŞKEN KARIYER UYUM YETENEĞİ (TOPLAM)															
	β	S.H.	p	t	Regresyon Modelin Özeti												
Öz Aşmışlık	.223	.025	.000	7.725	R ² = ,351		DW = 2,007										
Değişime Açıklık	.357	.023	.000	12.428	Adj. R ² = ,349		Toleran.>0,2										
Kendini Güçlendirme	.089	.015	.001	3.303	F = 146,174		VIF < 10										
Korunacılık	.131	.018	.000	4.832	p = ,000												
		BAĞIMLI DEĞİŞKENLER KARIYER UYUM YETENEĞİ BOYUTLARI															
		İlgi				Kontrol				Merak				Güven			
	β	S.H.	p	t	β	S.H.	p	t	β	S.H.	p	t	β	S.H.	p	t	
Öz Aşmışlık	.146	.041	.000	4.479	.157	.030	.000	5.035	.158	.042	.000	4.903	.163	.031	.000	5.301	
Değişime Açıklık	.248	.037	.000	7.684	.373	.027	.000	12.701	.285	.037	.000	9.397	.347	.028	.000	11.374	
Kendini Güçlendirme	.099	.025	.001	3.271	-	-	-	-	-	-	-	-	.112	.019	.000	3.907	
Korunacılık	.083	.030	.007	2.715	.088	.022	.002	3.064	.132	.030	.000	4.444	.059	.023	.043	2.025	
Regresyon Modelin Özeti	R ² = ,204 Adj.R ² = ,201 F = 69,371 p = ,000 DW = 2,002 Toleran.>0,2 VIF < 10				R ² = ,246 Adj.R ² = ,244 F = 117,969 p = ,000 DW = 2.011 Toleran. >0,2 VIF < 10				R ² = ,194 Adj.R ² = ,192 F = 87,037 p = ,000 DW=1,879 Toleran.>0,2 VIF < 10				R ² = ,267 Adj.R ² = ,264 F = 98,353 p = ,000 DW = 2,044 Toleran.>0,2 VIF < 10				

Tablo 5'e göre kültürel değerlerinin toplam kariyer uyum yeteneği ile kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır ($p=,000$). Buna göre toplam kariyer uyum yeteneğini en fazla yordayan değişkenin değişime açıklık değerinin ($\beta=,357$; $p<0.05$) olduğu görülmektedir.

Bu etki boyutlar bağlamında incelendiğinde ise değişime açıklık değişkeni kariyer uyum yeteneğinin tüm boyutlarını en fazla etkileyen değer boyutu olduğu görülmektedir. Söz gelimi ilgi ($\beta=,248$; $p<0.05$), kontrol ($\beta=,373$; $p<0.05$), merak ($\beta=,285$; $p<0.05$) ve güven ($\beta=,347$; $p<0.05$) boyutlarını anlamlı ve olumlu şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Bu boyutları ikinci sırada en yüksek yordayan değer boyutu ise öz aşmışlık olduğu görülmektedir ($p<0.05$).

Tablo 6. Psikolojik Sermayenin Kariyer Uyum Yeteneği Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Bulguları

BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN	BAĞIMLI DEĞİŞKEN KARİYER UYUM YETENEĞİ (TOPLAM)				Regresyon Modelin Özeti											
	β	p	S.H.	t												
PSİKOLOJİK SERMAYE	,686	,000	,018	31.063	R ² = ,471 Adj. R ² = ,470 F =964,923 p=,000	DW = 1,842 Toleran.>0,2 VIF < 10										
BAĞIMLI DEĞİŞKENLER KARİYER UYUM YETENEĞİ BOYUTLARI																
	İlgi				Kontrol				Merak				Güven			
	β	p	S.H.	t	β	p	S.H.	t	β	p	S.H.	t	β	p	S.H.	t
Öz Yeterlilik	,216	,000	,029	6.486	,363	,000	,025	11.144	,238	,000	,033	7.602	,390	,000	,025	12.216
Dayanıklılık	-	-	-	-	,141	,000	0,24	4.424	,095	,002	,030	3.101	,167	,000	,024	5.340
Umut	,315	,000	,029	9.462	,141	,000	0,27	4.112	,357	,000	,034	10.854	,111	,001	,027	3.305
İyimserlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	R ² =,226		DW=1,888		R ² =,306		DW= 1,815		R ² =,356		DW = 1,946		R ² =,331		DW= 1,830	
Regresyon Modelin Özeti	Adj.R ² =,225		Toleran. >0,2		Adj.R ² =,304		Toleran.>0,2		Adj.R ² =,355		Toleran.>0,2		Adj.R ² =,329		Toleran.>0,2	
	F = 158,468		VIF < 10		F = 159,011		VIF < 10		F = 199,758		VIF < 10		F = 178,413		VIF < 10	
	p=,000				p=,000				p=,000				p=,000			

Tablo 6'daki bulgulara göre toplam psikolojik sermayenin toplam kariyer uyum yeteneği ile kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p=,000). Beta katsayısına göre toplam psikolojik sermayenin toplam kariyer uyum yeteneği üzerinde anlamlı, pozitif yönlü ve yüksek düzeyli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (β =,686; p<0.05). Buna göre bir bütün olarak psikolojik sermaye, kariyer uyum yeteneğinin güçlü bir yordayıcısı olduğu söylenebilir.

Psikolojik sermayenin umut boyutu, ilgi (β =,315; p<0.05) ve merak (β =,357; p<0.05) boyutlarını en fazla etkileyen boyut olduğu tespit edilmiştir. Öz yeterlilik boyutu ise en fazla kontrol (β =,363; p<0.05) ve güven (β =,390; p<0.05) boyutlarını yordadığı saptanmıştır.

Regresyon analizi sonucunda, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisi anlamlı ve önemli düzeyde olduğu söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Kültürel değerlere ilişkin sonuçlar incelendiğinde, geçmiş yıllara nazaran Türk toplumunun değer önceliklerinde bir değişimin olduğu gözlenmiştir. Ancak zamanla değerlerin öncelik sırasının değiştiğini gösteren ve bu çalışmanın bulgularını destekleyen araştırmalar da mevcuttur. Söz gelimi Türk toplumunun genel itibarıyla toplulukçu olduğu ve kendini güçlendirmenin bireysel başarı ve güç kavramlarına sıcak bakılmadığı birçok araştırma neticesinde ortaya çıkmıştır (Seçer ve Çınar, 2011: 55). Nitekim Aygün ve İmamoğlu'na göre (2002: 344-348) ileri yaş grubuna mensup bireyler geleneksel, muhafazakâr ve yardımsever değerlere daha fazla önem verirken üniversite öğrencileri ise daha az önem vermektedir. Morsümbül (2014: 152-153), ilk kuşakların muhafazakârlığa, genç kuşakların ise değişime açıklık temel değerine daha fazla önem verdiklerini ortaya koymuştur. Naktiyok ve Timuroğlu (2009), Ballı ve Ballı (2014: 110) öz aşmışlık değerlerinin yüksek çıktığını tespit

etmişlerdir. Kirişçi (2010), öğretmenlerin birinci sırada öz aşmışlığa son sırada ise kendini güçlendirme boyutuna değer verdiklerini tespit etmiştir. Naktiyok (2002: 174), Alparslan ve diğerleri (2017) öz aşmışlık ve değişime açıklık değerlerinin ön plana çıktığını tespit etmişlerdir. Alparslan ve Özmen (2017) değişime açıklık ve öz aşmışlık değerlerinin öncelikli olduğunu saptamışlardır. Karakitapoğlu ve İmamoğlu (2002), gençlerin en güçlü değerlerinin evrensellik ve bireysel gelişme olduğunu saptamış ve geleneksel yönelimleri ise daha zayıf kaldığını tespit etmişlerdir. Bu değişimin sebebi ise teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerindeki değişim, modern hayatın dönüşümleri, küreselleşme, kitle iletişim araçlarının gelişmesi olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada da gençlerin öz aşmışlık ve değişime açıklık değerlerinin ön planda olduğu görülmektedir. Dolayısıyla günümüz gençleri; bağımsızlığını önemseyen, otoriteye itaat etmekte direnen, daha esnek, anlayışlı ve katılımcı yaşam şeklini benimseyen bir kitle olduklarını söylemek mümkündür. Bu durum onların hem psikolojik sermayelerine hem de kariyer uyum yeteneğine yansıdığı görülmektedir.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu da çocukluğun geçtiği yerleşim yeri bağlamında değişkenlerin ortalamasında oluşan farklılıkların tespitidir. Örneklem kitlesinin genç olması nedeniyle çocukluk dönemleri, hayatlarının büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu dönem süresince içinde yaşadıkları yerleşim yerinin yapısı bu kitlenin üzerinde önemli ölçüde etkili olacağı düşünülmektedir. Analiz sonuçlarına göre çocukluğunu kentte geçirmiş gençlerin değişime açıklık değerinin köy/kasabadakilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yahyagil (2015: 16), yaptığı çalışma sonuçlarına göre kentteki çalışma şekli ve hızı, rekabet ortamı insanların başarı ve güç değerlerini baskın hale getirmektedir.

Bağımsız bir değişken olarak kültürel değerlerinin hem psikolojik sermayeyi hem de kariyer uyum yeteneğini anlamlı ve olumlu şekilde yordaması dikkat çeken bir bulgudur. Psikolojik sermayenin ve kariyer uyum yeteneğinin düzeyi, öncelik tanınan ve önem verilen kültürel değerler ile açıklandığı ifade edilebilir. Hem psikolojik sermayeyi hem de kariyer uyum yeteneğini en fazla yordayan değerlerin sırasıyla değişime açıklık ve öz aşmışlık olduğu tespit edilmiştir.

Psikolojik sermaye bağımsız değişkeninin kariyer uyum yeteneğinin üzerindeki etkisine ilişkin elde edilen bulgular Stajković'in (2006) ve Hobfoll'un (2002) görüşünü desteklemektedir. Çünkü toplam psikolojik sermaye, toplam kariyer uyum yeteneğini güçlü, pozitif ve anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Nitekim bu bulguyu destekleyen araştırmalar da literatürde mevcuttur (Kesen ve Kaya, 2016; Çalışkan ve Pekkan, 2017; Ocak ve Güler, 2017; Yıldırım ve Toker, 2017). İnsanın başarabileceğine dair özgüvene sahip olması, geleceğe ilişkin iyimserliği, zorluklara ilişkin direncinin seviyesi ve hedefe doğru ilerlerken farklı yollar belirleme kapasitesine sahip olması kişinin kariyerine ilişkin ilgisini, araştırmacı yönünü, merakını, özgüvenini ve kontrol algısını olumlu şekilde etkilediği görülmektedir.

Öneriler

Araştırmanın bulguları neticesinde öz aşmışlık, değişime açıklık ve korumacılık değerlerinin dikkat çektiği görülmektedir. Diğer yandan bağımsız bir değişken olarak ele alındığında psikolojik sermayenin öz yeterlilik ve umut boyutları önem kazandığı saptanmıştır. Söz konusu bu değerlerin bireylere kazandırılması ve psikolojik sermayenin öz yeterlilik ve umut boyutlarının geliştirilmesi neticesinde bireylerin sosyal ve iş hayatında daha başarılı

olacağı düşünülmektedir. Ancak psikolojik sermayeyi geliştirmenin bir yolu da onu güçlü kılan değerlerin kazandırılması ile gerçekleşebilmektedir. Bu çalışmada korumacılık değerlerinin kazandırılmasına ilişkin önerilerin verilmesine gerek duyulmamıştır. Çünkü yapılan birçok çalışmada toplulukçu kültüre sahip olan bir toplumda korumacılık değerlerinin halen baskın düzeyde olduğunu göstermektedir (Hofstede, 2010; Erkenekli, 2014; Özkul, 2007; Steel, Bosco, Uggerslev ve Taras, 2018; Ye, Ng ve Lian, 2015).

Bu amaçla Illinois Üniversitesinin kişilik gelişimine ilişkin önerdiği 100 yol adlı çalışmasında öz aşmışlık ve değişime açıklık değerlerin kazandırılmasına yönelik –literatür çerçevesinde– önemli bazı noktalara değindiği düşünülmektedir. Bu yollardan bazıları aşağıda verilmiştir (Illinois University, 24.11.2017).

Öz Aşmışlık Değerinin Kazandırılmasına Katkı Sağlayan Bazı Öneriler: Çocukların gönüllülük esasına göre topluma hizmet etmeleri için belli bir oluşum içerisinde onlara fırsatlar oluşturulmalıdır. Öğrencilerin davranışlarıyla topluma sağladığı faydaları değerlendirildikten sonra geri bildirimler sağlanmalıdır. Öğrencilerin sahip oldukları iyilikseverlik ve diğerkâmlık sıfatlarının, onların en az akademik başarıları kadar önemli olduğunu görmelerine yardım edilmelidir. Yaşanılan yerde fedakâr ve diğerkâm şahsiyetler derslerde tanıtılmalıdır. Öğrencilerin istedikleri yere bağış yapmaları için gerekli ortam hazırlanmalıdır. İyilikseverlik ve gönüllü davranışlar teşvik edilmelidir. Diğer din ve kültürlerin küçümsenmemesi ve başkalarına karşı adil davranılması gerektiği vurgulanmalıdır. Doğada her canlıya karşı şefkatli davranılması, korunması ve tüm canlıların haklarının gözetilmesi gerektiği düşüncesi aşılmalıdır. Ebeveynlerin gözetimi ve desteğiyle yaşanılan çevrede ufak temizlik işleri, fidan dikme, ufak tamiratlar gibi çalışmalarla çevreye hizmet etmeleri ve faydalı olma yöntemleri öğretilmelidir.

Değişime Açıklık Değerinin Kazandırılmasına Katkı Sağlayan Bazı Öneriler: Akademik, spor veya sanat yetenekleri dışındaki kabiliyetleri keşfetmek amacıyla çeşitli etkinlik ve programlar geliştirilmelidir. Eğitim kurumunun duvarlarına güzel karakteri, yaratıcılığı, merakı ve farklılığı vurgulayan sözler asılmalıdır. Mezun olmuş ve iş hayatında başarılı olan şahsiyetler okula çağırılarak tecrübeleri aktarılmalıdır. Büyük şahsiyetlerin biyografileri sınıfta tartışılmalıdır. Çocukların sahip oldukları hataları ve takdire şayan vasıfları konusunda farkındalıkları geliştirilmelidir. Okulun politikası belirlenirken öğrencilerin kararlara katılımı sağlanmalıdır. Eğitim kurumları, öğrencilerin düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri birer güven ortamı şeklinde tasarlanmalıdır. Eğitim kurumları öğrencilerin yenilikleri uygulayabilecekleri ortamlar olmalıdır.

Psikolojik sermayenin geliştirilmesine ilişkin öneriler literatür çerçevesinde hazırlanmıştır.

Öz Yeterlilik Düzeyinin Geliştirilmesine İlişkin Öneriler: Çocuklar, gelişim çağında her konuda emsal görmek isterler ve davranışlarını bu doğrultuda yönlendirirler. O yüzden ebeveyn ve eğitimciler başarılı kişilerin başarı hikâyelerini anlatmalıdırlar. Ayrıca bazı bireyler başkalarının bir işi başarmasından cesaret alır. Özgüvenin kazandırılmasında doğrudan deneyimlerin katkısı çok yüksektir. Zor ve karmaşık bir görevi alt bileşenlere bölerek ve çocuklardan her seferinde bir bileşeni yapmaları istenmelidir. Dolayısıyla her seferinde başarının deneyimlenmesi, bireylerin kendi yeteneklerine ve kabiliyetlerine güven duymaya başlamasına ve öz yeterlilik düzeylerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. İkna edici bireyler tarafından telkin edilen “bu işi yapabilirsin”, “ilk denemeye göre daha başarılısın” gibi destekleyici ve pekiştirici ikna sözcükleri, bireyin bir faaliyeti gerçekleştireceğine dair

inancını yükseltmektedir. Bu bağlamda, bireyin teşvik edilmesine ilişkin olumlu geri dönütlerin bulunması, bireyin öz değerlendirmesini etkilemektedir.

Umut Düzeyinin Geliştirilmesine İlişkin Öneriler: Umut verici düşünceyi geliştirmeye ve beslemeye elverişli hedefler belirlenmelidir. Bu hedefler spesifik, ölçülebilir, zorlayıcı ama erişilebilir olmalıdır. Büyük ve uzun vadeli hedeflerin bireylerde kaygı ve sonucunda umutsuzluğa yol açmaktadır. Bireylere yetki ve sorumluluk verilmesi, işe yönelik hedeflerin ve arzu edilen sonuçların başarılması adına önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır. Bireyler, kazandıkları her bir ödül aynı zamanda bir öz güven ve gelecekte yeniden bir ödülün kazanılacağına dair yeni bir umuttur. Bireyler çevreleri tarafından desteklendiğini ve kendilerine güven duyulduğunu hissetmeleri, onların hayata dair daha umutlu ve pozitif bir bakış açısına sahip olmalarını sağladığı unutulmamalıdır. Bireylere her zaman B planına da sahip olmaları gerektiği konusunda bilgilendirilmelidir. Hayatın akışı içerisinde karşılaşılan engelleri aşma konusunda hayali senaryolarla zihinsel tekrarlar yapılmalıdır. Bu şekildeki hazırlık süreci kriz anında dahi umut düzeyinin düşmesini engelleyebilir. Zaman ve çevre şartlarına bağlı olarak mevcut amaçlar sürekli gözden geçirilmelidir. Bireyin çevre şartlarına adapte olması ve kendini uyarlaması umut düzeyini yükseltecektir.

Kaynakça

- Akçay, V. H. (2011). *Pozitif psikolojik sermayenin kişisel değerler bakımından iş tatminine etkisi ve bir araştırma* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Alparslan, A. M. & Özmen, M. (2017). Kişisel değerlerin girişimcilik eğilimine etkisi: demografik özelliklerin rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 957-976.
- Alparslan, A. M., Aytaç, S., & Taş, M.A. (2017). Bireysel ve sosyal başarı motivasyonunu açıklayan temel değerler: bir alan araştırması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 133-151.
- Andersen, C. M., & Bro, R. (2010). Variable selection in regression—a tutorial. *Journal of Chemometrics*, 24(11-12), 728-737.
- AVCI, N. (2013). *Üniversite gençliğinin bireysel ve toplumsal değerlere ilgi bakışı (süleyman demirel üniversitesi örneği)*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Avey, J. B. (2014). The left side of psychological capital: new evidence on the antecedents of PsyCap. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 21(2), 141-149.
- Avey, J. B., Luthans, F., & Mhatre, K. H. (2008). A call for longitudinal research in positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 29(5), 705-711.
- Aygün Karakitapoğlu, Z., & Imamoğlu E. O., (2002). Value domains of turkish adults and university students. *The Journal of Social Psychology*, 142(3), 333-351.
- Ballı, E., & Koca Ballı A., İ. (2014). Üniversite öğrencilerinin bireysel değerleri ve girişimcilik eğilimleri. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1),101-121.
- Bandura, A. (1997), *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: W.H. Freeman,
- Bayram, N., Gürsakal, S. & Aytaç, S. (2012). Öğrencilerinin kariyer değerlerini açıklamada kişiliğin etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 181-190.

- Can, A. (2013). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çınar, E. (2011). *Pozitif psikolojik sermayenin örgütsel bağlılıkla ilişkisi* (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Demirutku, K. & Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: portre değerler anketinin türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25.
- Erkenekli, M. (2015). Toplumsal kültür. Ü. Sığı ve S. Gürbüz (Ed.), *Örgütsel davranış*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eryılmaz, A. (2013). Pozitif psikolojinin psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında gelişimsel ve önleyici hizmetler bağlamında kullanılması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 1(1), 1-22.
- Fok, L. Y., Payne, D.M. & Corey C. M. (2016). Cultural values, utilitarian orientation and ethical decision making: a comparison of us and puerto rican professionals, *Journal of Business Ethics*, 134(2), 263-279.
- Gossens, M., Sjoer, E. & Nørgaard, B. (2014). *A new conceptual model for finding and fostering the drives towards CEE*, In IACEE 14th World Conference On Continuing Engineering Education, Stanford University, USA.
- Göldağ, B. (2015). *Orta öğretim kurumlarında okul kültürü yoluyla değerler eğitimi (malatya ili örneği)*, (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Malatya). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Guzman, A. B. & Ok, K. (2013). The relations of employability skills to career adaptability among technical school students. *Journal of Vocational Behavior*, 82(3), 199-207.
- Gül, Arzu. (2010), *Benlik düzenleme odakları, otantiklik ve ilişkisel/özerk benlik ketlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hamtaux, A., Houssemand, C. & Vrignaud, P. (2013). Individual and career adaptability: comparing models and measures. *Journal of Vocational Behavior*, 83(2), 130-141.
- Harry, N. & Coetzee, M. (2013). Sense of coherence, career adaptability and burnout of early-career black staff in the call centre environment. *SA Journal of Industrial Psychology*, 39(2), 1-10.
- Hefferon, K. & Boniwell, I. (2011). *Pozitif psikoloji: kuram, araştırma ve uygulamalar*. T. Doğan (Çev.) Ankara: Nobel Yayınevi.
- Hofstede, G. (2010). Geert hofstede. National cultural dimensions, 1-6.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitim*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanten, S. (2012). Kariyer Uyum yetenekleri ölçeği: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 191-205.

- Karababa, A. (2015). Kuramsal temelde değer. B. Dilmaç ve H. H. Bircan (Ed.), *Değerler ve değerler psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Karacan Özdemir, N. (2016), *The factors contribute to career adaptability of high school students*, (Doctoral Dissertation, Middle East Technical University, Ankara). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Karacaoğlu, K. & İnce F. (2013). Pozitif örgütsel davranışın örgütsel sinizm üzerindeki etkileri: kayseri ilindeki imalat sanayi işletmelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 18(1), 181-201.
- Kaya, A., Balay, R. & Demirci, Z. (2014). Ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeyi (Şanlıurfa ili örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(48), 47-68.
- Kirişçi, A. (2010), *Öğretmenlerin kültürel değerleri ve çatışma yaklaşımları*, (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Koca, A. İ. (2009), *Üniversite öğrencilerinin değerleri ve bireysel özellikleri ile kariyer tercihleri arasındaki ilişki: çukurova üniversitesi'nde bir araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi, Adana). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Lopez, S.J., Ciarlelli, R., Coffman, L, Stone, M. & Wyatt, L. (2000). Diagnosing for strengths: on measuring hope building blocks. C.R. Snyder (Ed.), *Handbook of hope theory, measures and applications*, San Diego: Academic Press.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. & Li, W. (2005). The psychological capital of chinese workers: exploring the relationship with performance, *Management and Organization Review*, 1, 247-269.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B. & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.
- Luthans, F., Youssef, C. M. & Avolio, B. J. (2007), *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*. Oxford: Oxford University Press.
- Luthans, F., Vogelgesang, G. R. & Lester, P. B. (2006). Developing the psychological capital of resiliency. *Human Resource Development Review*, 5(1), 25-44.
- Luthans, F., Wyk, R. W. & Walumbwa, F. O. (2004). Recognition and development of hope for south african organizational leaders. *Leadership & Organization Development Journal*, 25(6), 512-527.
- Maggiore, C., Johnston, C. S., Krings, F., Massoudi, K & Rossier, R. (2013). The role of career adaptability and work conditions on general and professional well-being. *Journal of Vocational Behavior*, 83, 437-449.
- Mccrae, R. R. & Costa, P.T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), 81.

- Mcshane, S. L. & Von Glinow, M. A. (2016). *Örgütsel davranış*. A. Günsel ve S. Bozkurt, (Çev.), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Mercan, N. (2016). Psikolojik sermayenin kariyer uyum yeteneği ile ilişkisine yönelik bir araştırma. *Press Academia Procedia*, 2(1), 434-442.
- Met, Ö. L. (2010). *Pozitif psikolojinin örgütsel davranışın gelişmesi üzerinde etkileri ve psikolojik sermaye kavramı*. 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Adana.
- Morsümbül, Ş. (2014). Kültürel değerlerin üç kuşak arasındaki değişimi üzerine bir inceleme: ankara örneği. *Hacettepe University Journal Of Turkish Studies/Hütad Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 137-160.
- Musick, M. A. & Wilson, J. (2003). Volunteering and depression: the role of psychological and social resources in different age groups. *Social Science & Medicine*, 56 (2), 259-269.
- Naktıyok, A. (2002). Motivasyonel değerler ve iş tatmini: yöneticiler üzerinde bir uygulama", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(3), 166-195.
- Naktıyok, A & Tımuroğlu, M. K. (2009), Öğrencilerin motivasyonel değerlerinin girişimcilik niyetleri üzerine etkisi ve bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 85-103.
- Neto, L. M. & Marujo, H. A. (2014). *Positive nations and communities*. Dordrecht: Springer.
- Norman, S. M., Avey, J. B., Nimnicht, J. L. & Pigeon, N .G. (2010). the interactive effects of psychological capital and organizational identity on employee organizational citizenship and deviance behaviors. *Journal Of Leadership and Organizational Studies*, 17(4), 380-391.
- Oyserman, D. (2002). Values: Psychological Perspectives. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 36-40.
- Özen, Y. & Gül, A. (2007) Sosyal ve eğitim bilimleri araştırmalarında evren-örneklem sorunu. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 394-422.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 217-239.
- Özkul, A. S. (2007). *Yaşam ve Çevre Değerlerini Etkileyen Değerler SDÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- Papatya, G. (2016), *Temel işletmecilik bilgisi*. Isparta: Beyazıt Kitabevi.
- Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55(1), 44-55.
- Polatçı, S. (2014). Psikolojik sermayenin görev ve bağlamsal performans üzerindeki etkileri: polis teşkilatında bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 14(1), 115-124.
- Posner, B. Z., Randolph, W. A & Schmidt, W. H. (1987). Managerial Values Across Functions. *Group And Organization Management*, 12(4), 373-385.
- Potgieter, M.(2014). *The relationship between career adaptability and employee engagement amongst employees in an insurance company* (Doctoral Dissertation, University Of South Africa). Erişim adresi: <https://search.proquest.com/pqdtglobal/index>

- Pulakos E. D., Schmitt, N., Dorsey, D. W., Arad, S., Borman, W. C. & Hedge J. W. (2002). Predicting Adaptive Performance: Further Tests of a Model of Adaptability. *Human Performance*, 15(4), 299-323.
- Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2015). *Örgütsel Davranış*. İ. Erdem (Çev.), Ankara: Nobel Yayınları.
- Sarı, S. V. & Şahin, M. (2012). Lise son sınıf öğrencilerinin mesleğe karar verme öz-yeterliliklerini yordamada umut ve kontrol odağının rolü. *KTÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 97-110.
- Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. In S.D. Brown, & R.W. Lent (Ed.), *Career development and counseling: putting theory and research to work*. NJ: Wiley Hoboken.
- Savickas, M. L. & Porfeli, E. J. (2012). Career adapt-abilities scale: construction, reliability and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 661-673.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values?. *Journal of Social Issues*, 50(4), 19-45.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: an overview. *Recuperado De Http://Www. Your Morals. Org/Schwartz*, 1-21.
- Schwartz, S. H. (2012). An overview of the schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology And Culture*, 2(1), 1-20.
- Schwartz, S. H. & Sagie, G. (2000). Value consensus and importance: a cross-national study. *Journal Of Cross-Cultural Psychology*, 4, 465-497.
- Schwartz, S. H. & Huismans, S. (1995). Value priorities and religiosity in four western religions. *Social Psychology Quarterly*, 88-107.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., & Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(5), 519-542.
- Seçer, B. & Çınar, E. (2011). Bireycilik ve yeni kariyer yönelimleri, yönetim ve ekonomi. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 49-62.
- Seligman, M. E. P. & Csikszentmihalyi, M. (2000). Pozitive psychology: an introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*: Oxford University Press.
- Sheldon, K. M. & King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist*, 56(3), 216-217.
- Sıgır, Ü., Tabak, A. & Ercan, Ü. (2009). Kültürel değerlerin yönetsel kapsamda analizi: türk bankacılık sektörü uygulaması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 1-14.
- Siyez, D. M. & Yusupu, R. (2015). Üniversite öğrencilerinde kariyer uyumluluğu ve kariyer iyimserliğinin cinsiyet rolü değişkenine göre incelenmesi. *The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 17(1), 75-88.
- Stajkovic, A. D. & Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work-related. *Psychological Bulletin*, 124(2), 240-261.

- Steel, P., Taras, V., Uggerslev, K. & Bosco, F. (2018). the happy culture: a theoretical, meta-analytic and empirical review of the relationship between culture and wealth and subjective well-being. *Personality and Social Psychology Review*, 22(2), 128-169.
- Taşlıyan, M., Arı, N. Ü. & Düzman, B. (2011). İnsan kaynakları yönetiminde kariyer planlama ve kariyer yönetimi: iibf öğrencileri üzerinde bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 231-241.
- Tolentino, L. R., Raymund, P., Garcia, J. M., Lu, V. N., Restubog, S. L. D., Bordia, P. & Plewa, C. (2014). Career adaptation: the relation of adaptability to goal orientation, proactive personality, and career optimism. *Journal of Vocational Behavior*, 84(1), 39-48.
- Tomer, J. F. (2003). Personal capital and emotional intelligence an increasingly important intangible source of economic growth. *Eastern Economic Journal*, 29(3), 453-4709.
- Topaloğlu, T. (2013). *Psikolojik sermayenin geliştirilmesi üzerine bir uygulama ve performans üzerindeki etkileri*. 21. Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Kütahya.
- Ünsal, P. (2014). *Kariyer gelişim kuramları ve kariyer danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yahyagil, M. Y. (2015). Values, feelings, job satisfaction and well-being: the Turkish case. *Management Decision*, 53(10), 2268-2286.
- Ye, D., Ng, Y. K. & Lian, Y. (2015). Culture and happiness. *Social Indicators Research*, 123(2), 519-547.
- Yeşiltaş, M., Akdağ, G., Çeken, H. & Gürlek, M. (2014). *Kariyer uyum yetenekleri turizm sektörüne bağlılığı etkiler mi? lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilere yönelik bir uygulama*. 15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara.
- Yılmaz, K. (2008). *Eğitim yönetiminde değerler*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Youssef, C. M. & Luthans, F. (2006). Time for Positivity in the Middle East: Developing Hopeful Egyptian Organizational Leaders. In W. Mobley & E. Weldon (Ed.), *Advances in Global Leadership* (Vol. 4). Oxford, UK: Elsevier/JAI.
- Zacher, H. (2014). Career adaptability predicts subjective career success above and beyond personality traits and core self-evaluations. *Journal of Vocational Behavior*, 84, 21-30.
- Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: an overview. *educational Psychologist*, 25(1), 3-17.